

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**DEVLET DIŞI AKTÖRLER VE AFRİKA'DAKİ MÜSLÜMAN
AZINLIKLARIN STATÜSÜ: KUZEY KAMERUN ÖRNEĞİ
(1990-2020)**

Abdoul Aziz AHMADOU

DOKTORA TEZİ

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Turgut SUBAŞI

HAZİRAN - 2024

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DEVLET DIŞI AKTÖRLER VE AFRİKA'DAKİ MÜSLÜMAN
AZINLIKLARIN STATÜSÜ: KUZEY KAMERUN ÖRNEĞİ
(1990-2020)

DOKTORA TEZİ

Abdoul Aziz AHMADOU

Enstitü Anabilim Dalı: Tarih

"Bu tez 24/06/2024 tarihinde hibrit olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir."

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI
Prof. Dr. İsmail HİRA	Başarılı
Prof. Dr. Serkan YAZICI	Başarılı
Doç. Dr. Turgut SUBAŞI	Başarılı
Doç. Dr. Ender BÜYÜKÖZKARA	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Yasin ŞAHİN	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet

Hayır

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütölen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Abdoul Aziz AHMADOU

24/06/2024

ÖN SÖZ

Bana beş buçuk yıl boyunca burs veren Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'na (YTB) ve ülkelerinde mükemmel bir konaklama geçirmeme olanak tanıyan Türk halkına yürekten teşekkür ederim. İlk teşekkür edeceğim kişi, metodolojik, tarihyazımsal, sosyo-akademik ve belgesel anlamda bana çok fazla destek ve tavsiye veren tez danışmanım Doç. Dr. Turgut Subaşı'dır. Özellikle yabancı üniversiteler için mektup yazarken, uluslararası hakemli dergilerdeki yayınların yönelimlerinde, sözlü tarih sorularımın resmî olarak onaylanmasında ve saha çalışmasında hiçbir zaman yardımını esirgemedi. Teşekkürlerimin derinliğini ifade etmek için yeterli kelime yok. O, hayatım boyunca Afrika çalışmaları ve Orta Doğu çalışmaları üzerine araştırmama devam etmek için en iyi referans ve değişmez bir motivasyon kaynağı olarak kalacaktır. Bu çalışmanın gelişimi için beni belirli şekillerde yönlendiren tez komitemin diğer üyeleri Prof. Dr. Arif Bilgin ve Prof. Dr. İsmail Hira'nın bilimsel katkıları olmasaydı bu tez çalışması kolaylıkla tamamlanamazdı. Tezimi incelemeyi kabul eden tüm jüri üyelerine de teşekkür ederim. Birçok akademik tavsiyeden yararlandım. Başta, ilk tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Hüdai Şentürk'e teşekkür etmeyi unutmam mümkün değil. Tarihçi olmama katkı sağlayan Sakarya Üniversitesi ve Türkiye'deki diğer üniversitelerdeki tüm hocalarıma çok teşekkür ederim. Prof. Dr. Ebubekir Sofuoğlu, Prof. Dr. Enis Şahin, Prof. Dr. Mehmet Yaşar Ertaş, Prof. Dr. Serkan Yazıcı, Prof. Dr. Mesut İdriz, Prof. Dr. Mustafa Kemal Şan, Prof. Dr. Azmi Özcan, Prof. Dr. Ahmet Kavas, Prof. Dr. Yılmaz Daşcıoğlu, Prof. Dr. Zeki Tekin, Doç. Dr. Dilara Uslu, Doç. Dr. Hakan Türkkân, Doç. Dr. Fatih Bozkurt, Doç. Dr. Kerim İlker Bulunur, Doç. Dr. Ender Büyüközkar, Doç. Dr. Tufan Turan, Doç. Dr. İsmail Numan Telci, Doç. Dr. Nesrin Kenar, Doç. Dr. İpek Volkan, Dr. Öğr. Üyesi Yasin Şahin, Dr. Öğr. Üyesi Halim Gençoğlu, Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk Can, Dr. Öğr. Üyesi Serhat Orakçı, Arş. Gör. Halid Metin Yolcu, Arş. Gör. Burhan Çağlar, Arş. Gör. İrem Gündüz Polat ve Arş. Gör. Mehmet Kerim bunlar arasındadır. Osmanlı İmparatorluğu, Türkiye ve Afrika'nın başlıca tarihyazım konularını anlamamı kolaylaştırdılar. Her seferinde çalışmamı düzelterek araştırmacı olmam için bana her zaman ilham veren önemli insanlardan da bahsetmem gerekiyor. Prof. Stefan Winter, Prof. Pascal Bastian, Prof. Daniel Ross, Prof. Saibou Issa, Prof. Hamadou Adama, Prof. Ouba Abdoul Bâgui, Prof. Ousmanou Adama, Prof. Abdouraman Halirou, Prof. Chetima M., Prof. Sauriette Batibonak, Prof. Paul Batibonak, Prof. Pahimi P., Prof. Atoukam L., Prof. Issouf Binaté

ve Chaire de Recherche UQAM sur l'İslam en Afrique de l'Ouest araştırma ekibi, Dr. Samir Amghar, Dr. Sou'oudi M., Dr. Aissatou Abdoulahi, Dr. Mbarkoutou M. , Dr. Salifou Ndam, Dr. Alioum Hamadou, Dr. Gassim I., Madame Ngbayou Pasma, Madame Ngoba bana çok yardım etti. Tezimi, eşim Mühendis Diddi Djoubainatou'nun sonsuz sabrı ve büyük, sarsılmaz gayreti sayesinde tamamlayabildim. Onun verdiği yaşama sevinci ölçülemez. Hayallerimi gerçekleştirmek için gösterdiği büyük desteğe minnettarım. Üç kadın (annem Hadja Aissatou Sali, eşim ve kızım), zorluklara rağmen araştırmamdan asla vazgeçmeme konusundaki sürekli motivasyonumun önemli direkleri oldu. Ayrıca benim ve sevgili eşim ebeveynlerimize, ailelerimize, Ngaoundéré Üniversitesi'nden hocalarıma, Maroua Üniversitesi'nden meslektaşlarıma, öğrencilerime ve arkadaşlarım olan Hadja Inna Djeinabou, Kamerun'un Nijerya Büyükelçisi Salaheddine Abbas İbrahima, Abba Malik ve ailesi, Prens Youssouf Goni Poullo, Oussoumanou Shehou, Mohamadou Aminou, Sakinatou Mashoud, Khalimat Benazir R., Safiya A. A., Aziz (H5 Motivation), Abdoun Nassir, Mohaman Malam, Abdouraman Hayatou, Younous Mohamed, Hamidou İbrahimou, Abdel Nasser Pouamoun, Néné Hawaou İbrahim, Haman Adama, Souleymanou Nana, Hadja Mama Gari, Hadja Inna Doudou, Dia Fadimatou ve Kamerun Ankara Büyükelçiliği personeli, Kamerunlu Öğrenci Dernekleri (KamTürk, Sakarya ve İzmir), Kamerunlu Doktora Öğrencileri Derneği, Türkiye Adamaoua Diasporası Derneği, Afrika Araştırmacıları Derneği – AFAM ve Sakarya Korucuk'taki tüm Türk ve Afrikalı dostlarıma çok teşekkür ederim. Mustafa Dikmen, Yusuf Gökhan Erkan, Savaş Akbaş, Muhammad Yusuf ve Abdül Samet ile birlikte çalıştığım Sakarya Serdivan Akra Yapı firmasından çok destek aldım. Bana Türk dilini ve kültürünü öğreten hocalarım İshak Akdemir ve Sevim Çifcibaşı Koca'ya ve arkadaşlarım Kübra Genç, Sulaiman Siddiqi, Yusuf Ertuğrul Erdem, Ertuğrul Kaynar, Erkan Çiftçi ve Ali Shuaib ve Denizli'deki Arifcan'a tüm ailesiyle birlikte teşekkürü bir borç bilirim. Burada adlarını zikredemediğim ama bana uzaktan ve yakından yardım eden herkese de çok teşekkür ederim.

Abdoul Aziz AHMADOU

24/06/2024

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	v
YEREL TERİMLER	x
ÖZET	xi
ABSTRACT	xii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: ÇALIŞMANIN TARİHSEL ARKA PLANI: AFRIKA'DAKİ MÜSLÜMAN AZINLIKLARIN OLUŞUMU VE DEVLETLE OLAN İLİŞKİLERİ	31
1.1. İslam'ın Afrika Kıtasında Yayılması	31
1.1.1. İslam'ın Doğuşu ve Kuzey Afrika'ya Yayılması	32
1.1.2. İslam'ın Sahra Altı Afrika'da Yayılması.....	36
1.2. Sömürge Dönemi Öncesi Afrika'da Müslüman Toplulukların Yönetimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri.....	40
1.2.1. Müslüman Toplulukların Yönetimi: Mali Örneği (13.-17. Yüzyıl)	41
1.2.2. Afrika'da Hilafet: Sokoto Örneği (19.-20. Yüzyıl)	44
1.3. Afrika'da Müslüman Topluluklar, Sömürgecilik ve Bağımsız Devletler	48
1.3.1. Afrika'daki Müslüman Topluluklarda Sömürgecilik: Direniş ve İşbirliği....	49
1.3.2. Sömürge Sonrası Afrika'daki Müslüman Azınlıkların Ulusal Bağlantıları	56
2. BÖLÜM: KAMERUN'DA İSLÂM VE DEVLET: ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE MÜSLÜMAN AZINLIK	63
2.1. Müslüman Azınlığın Kimliği: Kur'an Okulları ve Modern Okullarda Müslümanların Varlığı	63
2.1.1. Müslüman Azınlık Kimliği.....	63
2.1.2. Müslüman Azınlığın Kur'an Eğitimi.....	66
2.1.3. Modern Okullar	72
2.2. Kamerun'da İslam Yönetimi.....	74
2.2.1. Geleneksel Otoriteler: <i>Lamidat</i> 'lar Örneği.....	74
2.2.2. İslami Dernekler	76
2.2.3. İslam Yönetiminde Devletin Rolü.....	79
2.3. Vatandaşlık ve Laiklik Sorunu	80

2.3.1. Vatandaşlık Sorunu.....	81
2.3.2. Laiklik Sorunu	84
2.4. Kamerun'da Müslüman Topluluklar ve Sosyal Barış	86
2.4.1. <i>Lamido</i> 'lar, Yerel ve Uluslararası Güvenlik Krizleri	86
2.4.2. İslam'ın Farklı Akımları ve Sosyo-Politik İstikrar	89
3. BÖLÜM: KAMERUN VE SAHRA ALTI AFRIKA BÖLGELERİNDE ULUSÖTESİ İSLÂMÎ İLİŞKİLER.....	97
3.1. Kamerun Müslüman Azınlığı ve Çad Gölü Havzası Bölgesi.....	97
3.1.1. Hareketlilik Yolları ve İslâmî Ağlar	97
3.1.1.1. İslâm'ın Ulusötesi Analizinin Önemi.....	97
3.1.1.2. Kamerun ve Çad Gölü Havzası Bölgesi Arasındaki Kur'an Okullarında Öğrenme Hareketliliği	101
3.1.2. Dinî Aktörlerin Müslüman Topluluklar Üzerindeki Etkileri.....	104
3.1.2.1. Komşu Ülkelerde Eğitim Görmüş Kamerunlu İslâm Alimleri.....	105
3.1.2.1.1. <i>Modibbo</i> Hammaoundé	105
3.1.2.1.2. <i>Modibbo</i> Mohamadou Garou	107
3.1.2.1.3. Aboubakar Oumar	107
3.1.2.2. Kuzey Kamerun'a Yerleşen Yabancı İslâm Alimleri	109
3.1.2.2.1. Mahamat Nour	109
3.1.2.2.2. <i>Goni</i> Hassan.....	110
3.1.2.2.3. Mohammad Ahmad Djoumeiz	111
3.2. Kamerun Harici Diğer Afrikalı Müslüman Azınlıklar	115
3.2.1. Batı Afrika'da İslâm, Siyaset ve Uluslararası İlişkiler.....	117
3.2.1.1. Müslüman Liderlerinin Ulusal Politika ve Dış İlişkilere Etkisi: Senegal Örneği.....	117
3.2.1.2. Fildişi Sahili'nde Müslüman Azınlığın Uluslararası İslâmî Faaliyetleri ve Mevlid Uygulaması.....	120
3.2.2. Ahmet Deedat'ın Küresel Çapta İslâmî Faaliyetleri.....	122
3.2.2.1. Güney Afrika'da Ahmet Deedat'ın Ortaya Çıkışı	122
3.2.2.2. Ahmet Deedat'ın Dini Faaliyetleri.....	124
4. BÖLÜM: ORTA DOĞU'DAKİ MÜSLÜMAN ÜLKELER İLE KAMERUN VE SAHRA ALTI AFRIKA BÖLGELERİNDEKİ MÜSLÜMAN AZINLIKLAR....	128

4.1. El-Ezher ve Sahra Altı Afrika'daki Müslüman Azınlıklar	128
4.1.1. El-Ezher'in Sahra Altı Afrika'daki Müslüman Azınlıklara Olan İlgisi.....	128
4.1.2. Eğitim Gören Sahra Altı Afrikalı Öğrencilerin Mısır'daki Hayatı	131
4.1.3. El-Ezher'in Sahra Altı Afrika'daki Müslüman Azınlıklar Üzerindeki Faaliyetleri.....	137
4.1.4. El-Ezher Mezunu Kamerunlu Etkili Bir Alim: Aliou Alkali Mourtala.....	141
4.2. Medine Üniversitesi ve Sahra Altı Afrika'daki Müslüman Azınlıklar	146
4.2.1. Medine Üniversitesi Tarihi ve Afrika Programı.....	147
4.2.2. Suudi Vahhabiliğin Sahra Altı Afrika'daki Müslüman Azınlıklar Üzerindeki Etkileri.....	151
4.2.3. Medine Üniversitesi Mezunu Kamerun'da Etkili Olan Bir Alim: Mahmud Ali	155
4.3. Türkiye ve Sahra Altı Afrika'daki Müslüman Azınlıklar	158
4.3.1. Sahra Altı Afrika'daki Türk Varlığının Tarihi.....	158
4.3.2. 1990 Sonrası Türkiye'nin Yeni Afrika Politikası	160
4.3.3. Sahra Altı Afrika'da İslam'ın Yayılması ve İslam Eğitimine Türkiye'nin Katkısı	163
SONUÇ	169
KAYNAKÇA.....	177
EK.....	212
ÖZ GEÇMİŞ	306

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ABM	: Association Boumdjéré Malia (Association Boumdjéré Derneği)
ACADIR	: Association Camerounaise pour le Dialogue Interreligieux (Kamerun Dinler Arası Diyalog Derneği)
ACAMAS	: Association Camerounaise pour l'Aide et la Solidarité (Kamerun Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği)
ACIC	: Association Culturelle Islamique Du Cameroun (Kamerun İslam Kültür Derneği)
ADF	: African Development Foundation (Afrika Kalkınma Vakfı)
AEEMCI	: Association des Elèves et Etudiants Musulmans de Côte d'Ivoire (Fildişi Sahili Müslüman Öğrenciler Derneği)
AFAM	: Afrika Araştırmacıları Derneği
AFB	: Afrika Birliği
AKP	: Adalet Kalkınma Partisi
AMA	: Kuwait African Muslim Agency (Kuveyt Afrika Müslüman Ajansı)
AMSCI	: Association des Musulmans Sunnites en Côte d'Ivoire (Fildişi Sahili Sünni Müslümanlar Derneği)
APVIA	: Association des Prêcheurs pour la Vulgarisation de l'Islam de l'Adamaoua (Adamaoua İslâm'ın Yaygınlaştırılması için Vaizler Birliği)
ArB	: Arap Birliği
ASSOVIC	: Association Solidaire de Vocation Islamique du Cameroun (Kamerun İslâmî Meslek Dayanışma Derneği)
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BUCREP	: Central Bureau of the Census and Population Studies (Sayım ve Nüfus Etütleri Merkez Bürosu)

CAMSU	: Cameroon Muslim Student Association (Kamerun Müslüman Öğrenciler Birliği)
CAMWA	: Cameroon Muslim Women Association (Kamerun Müslüman Kadınlar Derneği)
CEIDES	: Centre Africain d'Études Internationales Diplomatiques Economiques et Stratégiques (Afrika Uluslararası Diplomatik Ekonomik ve Stratejik Araştırmalar Merkezi)
CEPE	: Certificat d'Etudes Primaires et Elémentaires (İlköğretim Sertifikası)
CERPSI	: Centre d'Etudes et de Recherche en Paix, Sécurité et Intégration (Barış, Güvenlik ve Entegrasyon Çalışmaları Merkezi)
Çev.	: Çeviren
CIDIMUC	: Conseil des Imams et Dignitaires Musulmans du Cameroun (Kamerun Geleneksel Liderler ve İmamları Konseyi)
CIRC	: Cercle Islamique pour la Recherche et la Culture (İslamî Araştırmalar ve Kültür Dairesi)
COCLUBIS	: Coordination des Clubs Islamiques et Arabes des Lycées et Collèges de la Vina (Ngaoundéré Sehrinde Gençleri Yönlendiren Vina Ortaokullarının İslâmî Kulüpleri Koordinasyonu)
CODESTRIA	: Council for the Development of Social Science Research in Africa (Afrika'da Sosyal Bilim Araştırmalarını Geliştirme Konseyi)
COSIM	: Conseil Supérieur des Imams et des Mosquée de la Côte d'Ivoire (Fildişi Sahili İmamlar ve Camiler Yüksek Konseyi)
CRTV	: Cameroon Radio and Television (Kamerun Radyo ve Televizyonu)
CSIC	: Conseil Supérieur Islamique du Cameroun (Kamerun Yüksek İslam Konseyi)
DEA	: Diplôme d'Etudes Approfondies (İleri Araştırmalar Diploması)
DG	: Directeur Général (Genel Müdür)
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DIPES II	: Diplôme de Professeur de l'Enseignement Secondaire 2eme Grade (Orta Öğretim 2. Aşamada Öğretmen Diploması)

ed.	: Editör
EHESS	: Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales (Sosyal Bilimlerde İleri Araştırmalar Okulu)
ERASMUS	: European Action Scheme for the Mobility of University Students (Üniversite Öğrencilerinin Hareketliliği için Avrupa Eylem Planı)
FKD	: Fonds Koweitien du Développement (Kuveyt Kalkınma Fonu)
FONADER	: Fonds National de Développement Rural (Ulusal Kırsal Kalkınma Fonu)
FROLINAT	: Front de Libération Nationale du Tchad (Çad Ulusal Kurtuluş Cephesi)
FSD	: Fonds Saoudien de Développement (Suudi Kalkınma Fonu)
H.z.	: Hazret-i
ICAO	: Chaire Islam Contemporain en Afrique de l'Ouest (Batı Afrika'da Çağdaş İslam Kürsüsü)
ICESCO	: Islamic World Educational, Scientific and Cultural Organization (İslam Dünyası Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)
İHH	: İnsani Yardım Vakfı
İİT	: İslam İşbirliği Teşkilatı
INALCO	: Institut National des Langues et Civilisations Orientales (Ulusal Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Enstitüsü)
İNSAMER	: İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi
IPCI	: Islamic Propagation Centre International (Uluslararası İslâmî Yayma Merkezi)
IRCICA	: Research Center for Islamic History, Art and Culture (İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi)
IRD	: Institut de Recherche pour le Développement (Kalkınma Araştırma Enstitüsü)
IRIC	: Institut des Relations Internationales (Kamerun Uluslararası İlişkiler Enstitüsü)
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
İSAV	: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı

ISRA	: Islamic Relief Agency (İslâmî Yardım Ajansı)
JIC	: Jeunesse Islamique du Cameroun (Kamerun İslam Gençliği)
KamTürk	: Türkiye'deki Kamerunlu Öğrenciler Derneği
LIMPADIS	: Ligue Musulmane pour la Paix, le Dialogue et la Solidarité (Barış, Diyalog ve Dayanışma İçin Müslüman Birliği)
MC	: Milletler Cemiyeti
MESA	: Middle East Studies Association
MFDC	: Mouvement des Forces Démocratiques de Casamance (Casamance Demokratik Güçleri Hareketi)
MINFOPRA	: Ministère de la Fonction Publique et de la Réforme Administrative (Kamu Hizmeti ve İdari Reform Bakanlığı)
MÜSDAV	: Uluslararası Müslüman Topluluklara Yardım Vakfı
OAU	: Organisation de l'Unité Africaine (Afrika Birliği Örgütü)
OCI	: Organisation de la Coopération Islamique (İslam İşbirliği Teşkilatı)
OESPI	: Organisation des Etablissements Scolaires Privés Islamiques (Özel İslâmî Okullar Teşkilatı)
OFIF	: Organisation de la Femme pour l'Islam Sans Frontières (Sınır Tanımayan İslâm Kadınlar Örgütü)
OIC	: Organization of Islamic Cooperation
ONG	: Organisation Non-Gouvernementale (Sivil Toplum Kuruluşu)
ORDAF	: Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği
ORSAM	: Ortadoğu Araştırmaları Merkezi
RDA	: Rassemblement Démocratique Africain (Afrika Demokratik Mitingi)
RDPC	: Rassemblement Démocratique du Peuple Camerounais (Kamerun Halkının Demokratik Mitingi)
Sav	: Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
SOTUC	: Société des Transports Urbains du Cameroun (Kamerun Kentsel Ulaşım Şirketi)
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti

TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TMV	: Türkiye Maarif Vakfı
UA	: Union Africaine (Afrika Birliği)
UIC	: Union Islamique du Cameroun (Kamerun İslâm Birliği)
UICCI	: United Islamic Cultural Centre of Indonesia (Endonezya Birleşik İslâm Kültür Merkezi)
UIFCI	: Université Islamique Al Fourqane de la Côte D'Ivoire (Al Fourqane Fildişi Sahili İslam Üniversitesi)
UNDP	: Union Nationale pour la Démocratie et le Progrès (Ulusal Demokratik İlerleme Birliği)
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)
UNICEF	: United Nations Children's Fund (Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu)
UQAM	: Université du Québec A Montréal (Montreal'deki Quebec Üniversitesi)
UTM	: Ulusal Tez Merkezi
UTMBS	: Union des Talibés de Matié Boiké Samassi (Marie Bouaké Samassi Talebeler Birliği)
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğer
WAMY	: World Assembly Muslim Youth (Dünya Müslüman Gençlik Meclisi)
YTB	: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

YEREL TERİMLER

- Ajami** : Arap alfabesini kullanan Afrika yazısıdır.
- Anti-Balaka** : Orta Afrika Cumhuriyeti'nde Hıristiyan isyancıların oluşturduğu bir silahlı grup olup, bu ülkedeki silahlı Müslüman (Séléka) isyancılarla mücadele etmektedir.
- Bantu** : Orta Afrika'da 60 milyondan fazla nüfusu olan etnik ve dilsel bir gruptur.
- Fulani (Fulbe)** : Kamerun'un kuzeyindeki etnik gruplardan biri, dilleri **Fulfulde** olarak da bilinen **Peul** veya **Pular**'dır.
- Goni** : Hâfız. Kur'an-ı Kerîm'in tamamını ezberlemiş kişilere verilen unvandır.
- Kurmi** : Hausa dilinde büyük orman anlamına gelir. Kurmi'ye (Güney Kamerun) giden genç göçmenler için Bertoua, Obala, Yaoundé, Mbalmayo şehirleri ve hatta Gabon sınırına yakın Ambam kasabaları bu gençler için tercih edilen yerlerdi.
- Kuzey Kamerun** : Çad ve Nijerya sınırında yer alan, **Çad Gölü Havzası** bölgesinin ayrılmaz bir parçası olan Kamerun'un kuzey bölgesidir. Kuzey Kamerun, Adamaoua Eyaleti (merkezi Ngaoundéré), Kuzey Eyaleti (merkezi Garoua) ve Aşırı Kuzey Eyaleti (merkezi Maroua) olmak üzere üç eyaletten oluşur.
- Lamidat** : Sömürgeleşme öncesinde var olan ve bir **lamido** (çoğul: **lamibe**) tarafından yönetilen Lamidat adlı bir toprak parçasına sahip Müslüman siyasi varlık. Bağımsızlıktan bu yana, lamido topluluk için büyük bir sosyal etkiye sahip olmaya devam etse de, siyasi rolü sembolik hale gelmiştir. **Lamido**'nun hükümet üyeleri **Faada**'yı oluşturur.
- Modibbo** : İslam alimi anlamına gelir (çoğul: **modibbe**).
- Séléka** : Orta Afrika Cumhuriyeti'nde Anti-Balaka adlı Hıristiyan silahlı gruba karşı savaşan Müslüman bir silahlı gruptur.

ÖZET

Başlık: Devlet Dışı Aktörler ve Afrika'daki Müslüman Azınlıkların Statüsü: Kuzey Kamerun Örneği (1990-2020)

Yazar: Abdoul Aziz AHMADOU

Danışman: Doç. Dr. Turgut SUBAŞI

Kabul Tarihi: 24/06/2024

Sayfa Sayısı: xii (ön kısım) + 211 (ana kısım) + 94 (ek)

Bu tezin amacı, Sahra altı Afrika'daki ulusötesi ilişkilerin dinamiklerinde devlet dışı dinî aktörlerin, özellikle de Müslüman azınlıkların rolüne ilişkin tarih yazımındaki boşlukları doldurmaktır. Afrika uluslararası sahnesinin İslamî faktör üzerinden yeniden yapılandırılması gösterilerek, bu dinî aktörlerin toplumsal barışa katılması veya toplumu istikrarsızlaştırması konusu, Kuzey Kamerun örneğinde ele alınarak otuz yıllık bir süre (1990-2020) üzerinden incelenmektedir. Bu çalışmada incelenen Müslüman toplulukları etkileyen 1990'ların tarihsel bağlamı ve sosyo-politik değişimlerini sunmadan önce, İslam'ın kıtaya nüfuzunun tarihsel arka planını sunmak gerekiyordu. Afrika İslam imparatorlukları, İslam ile Avrupa sömürgeciliği arasındaki çatışmalar ve Sahra altı Afrika Devletlerinin bağımsızlığı, Sahra altı Afrika ülkelerindeki Müslüman toplulukların sosyo-politik statüsünü şekillendirmiştir. Bu tezin bazı yönleri, bu azınlıkların kimlikleri, eğitimleri, laiklik algıları, dernek örgütlenmeleri ve devletin ulusal ve uluslararası politikasındaki önemi üzerinde durarak, bu azınlıkların ikamet ettikleri Devlet içindeki durumlarını göstermiştir. Ayrıca, ulusötesi dinî hareketlilikler, Çad Gölü Havzası Bölgesi, Batı Afrika Bölgesi ve kıta düzeyi ve uluslararası sahne olmak üzere üç analiz düzeyi aracılığıyla incelenen Müslüman azınlıkların ilişkilerindeki kalıcılığı ve değişiklikleri göstermektedir. Bu azınlıkların durumunu en çok etkileyen yabancı İslamî devlet dışı aktörler arasında Mısır, Suudi Arabistan ve Türkiye önemli bir yer tutmaktadır. Araştırma yöntemleriyle ilgili olarak, tarihsel yaklaşım ve disiplinlerarasılık (Sosyoloji, Uluslararası İlişkiler ve Jeopolitik), çeşitli ülkelerdeki kütüphanelerde, uzmanlaşmış araştırma merkezlerinde ve sözlü tarih saha çalışmalarında veri toplamak ve analiz etmek için kullanılmıştır. Tüm bu sonuçlar, hem devlet içinde kendilerine önemli bir yer bulma hem de dünya ümmetini oluşturmak için diğer Müslüman topluluklarla işbirliği yapma arayışında olan Sahra altı Afrika'daki Müslüman azınlıkların karmaşık durumunu anlamayı mümkün kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Müslüman Azınlıklar, Kuzey Kamerun, Sahra Altı Afrika, Ulusötesi İlişkiler, İslam

ABSTRACT

Title of Thesis: Non-State Actors and the Status of Muslim Minorities in Africa:
The Case of Northern Cameroon (1990-2020)

Author of Thesis: Abdoul Aziz AHMADOU

Supervisor: Assoc. Prof. Turgut SUBAŞI

Accepted Date: 24/06/2024

Number of Pages: xii (pre text) + 211 (main
body) + 94 (add)

The objective of this thesis is to fill the historiographical gaps on the role of religious non-state actors, specifically Muslim minorities, in the dynamics of transnational relations in sub-Saharan Africa. By showing the reconfiguration of the African international scene via the Islamic factor, the issue of the participation of these religious actors in social peace or the destabilization of society is studied over a period of thirty years (1990-2020) by taking the example of Northern Cameroon. Before understanding the historical context and the socio-political changes of the 1990s that affected these Muslim communities of the study, the historical background of the penetration of Islam on the continent was presented, the great empires Islam, the clash between Islam and European colonization and the independence of the States of sub-Saharan Africa having clearly defined certain Muslim communities in a minority situation in certain countries. Some aspects of this thesis have shown the conditions of these minorities inside the State of residence by insisting on their identity, their education, their perception of secularism, their organization in association and their importance in the national and international policy of the state. Furthermore, transnational religious mobilities show the permanence and changes in the relations of Muslim minorities studied through three levels of analysis which are the Lake Chad Basin Region, the West African Region and the continental level. Among the foreign Islamic non-state actors that most influence the situation of these minorities, Egypt, Saudi Arabia and Türkiye occupy important places. With regard to research methods, the historical approach, and transdisciplinarity (Sociology, International Relations and Geopolitics) to collect and analyze data in libraries, specialized research centers and oral history field studies in many countries. All of these results make it possible to deduce the complex situation of Muslim minorities in sub-Saharan Africa who seek both to find an important place for themselves within the State and to cooperate with other Muslim communities to constitute the world umma.

Keywords: Muslim Minorities, Northern Cameroon, Sub-Saharan Africa, Transnational Relations, Islam.

GİRİŞ

İslâm'a dair kavramların sistemli bir şekilde bağlamından koparıldığı bir dönemin içindeyiz. Özellikle 21. yüzyılın başlarından itibaren, bizatihi İslâm ve Müslüman kavramlarının sıklıkla şiddet ve terörizmle ilişkilendirildiğine şahit olmaktadır.¹ Bilhassa 2001'deki 11 Eylül saldırıları sonrasında, bu tür konular birçok gazete ve medya kuruluşunun ana gündem maddesi hâline gelmiştir. İslâm'a dair bu olumsuz algının yayılmasına, daha doğru bir ifadeyle yaygınlaştırılmasına rağmen, hem Müslüman toplumlar arasında hem de küresel çapta İslâm'ın barışçıl değerlerini vurgulamak için muhtelif bireysel ve kolektif girişimler yürütülmektedir. Örneğin, 2004 yılında Kanada'da çekilen Usame Olmak adlı belgesel, Montreal'de yaşayan ve isimleri Usame olan altı Müslümanın 11 Eylül saldırıları sonrasında karşılaştıkları olayları ele alır. Kanada toplumuna sosyal bağlamda iyi entegre olan bu altı kişi, terörizmle hiçbir alâkaları olmamasına rağmen, sırf Usame Bin Ladin'le aynı isme taşıdıkları için nefret söylemine maruz kalmış, tehdit edilmiş ve benzeri birtakım hukuk ihlallerine maruz kalmışlardır.²

Bu durum, terörün sadece ideolojiden ibaret bir mesele olmadığını, aynı zamanda ideolojilerin kullanıldığı ya da yapılandırıldığı bir mesele olduğunu ortaya koymaktadır.³ Ulusal ya da uluslararası çapta, terörist gruplar dünyanın dört bir yanındaki silah sanayilerinden sağlanan finansman kaynaklarından yararlanmaktadır. Silahın üretimi ve yasadışı pazarlaması durdurulsa, ağır silahlı militanlar faaliyetlerine devam edebilir mi? Söz konusu şirketler, şiddet üretme kapasitesi konusunda kimi zaman devletlerden daha ileridedir. Ancak, teröre katkıda bulunan bıçak gibi hafif silahların dolaşımı da göz ardı edilemez; örneğin, Orta Afrika Cumhuriyeti veya Ruanda gibi bölgelerde bu vaka belirgin şekilde görülmektedir. Bu durum, teknik olarak büyük ölçekli terörün dünyadaki silah sanayiinden faydalanma meselesiyle yakından bağlantılı olduğunu göstermektedir. Şiddete yönelen ideolojiler, sıfırdan inşa

---

¹ İslâm'ın terörle ilişkilendirilmesi hakkında daha etraflı bilgi için bkz.: Ahmet Özel, *İslam ve Terör / Fikhi Bir Yaklaşım* (İstanbul: Küre Yayınları, 2014).

² Denise Helly, "Le Traitement De L'islam Au Canada. Tendances Actuelles", *Revue Européenne Des Migrations Internationales* 20/1 (2004), 7. Bu belgesel film hakkında bkz.: Veritas Films FZ LLC, "Being Osama - part 1/6, part 2/6, part 3/6, part 4/6, part 5/6, part 6/6", *Youtube* (26 Ekim 2008).

³ Anastassia Buğday, *Transnational Terrorist Franchising In Sub-Saharan Africa: The Effects Of Religion And Natural Resources* (Ankara: İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 58-63.

edilmiş gibi değerlendirilmemelidir. Çünkü bunlar genellikle devletler veya özel kuruluşlar tarafından kendi çıkarları ve gündemleri doğrultusunda desteklenmektedir. 19. yüzyıldan itibaren Batı dünyası, İslâm dünyasını küçümseyen tutumunu geniş çapta yazılı olarak yaygınlaştırmaya başladı. Hıristiyan bir Arap olan Edward Said'in Oryantalizm eseri, bu durumu bariz bir şekilde gözler önüne serer.⁴ Bu durum, İslâm dünyasının büyük bir kısmının Avrupa tarafından sömürgeleştirilmesine, emperyalist politikalarına ve dış müdahalelerine zemin hazırlamıştır. Bu zaviyeden bakıldığında Emeviler, Abbasiler, Fatımiler, Endülüs ve Osmanlılar gibi İslâm devletlerinin hakimiyetinde yüzyıllar boyunca gerçekleşen genişlemeyi anlamak daha kolay hâle gelir. Ancak, günümüze gelindiğinde İslâm dünyasının sınırlarını belirlemek oldukça zor görünmektedir. Bu bağlamda, kimi ülkelerde azınlık konumunda bulunan pek çok Müslüman yaşamaktadır. Türkiye, 2018 yılında Müslüman toplumların sorunlarına bir çözüm aramak amacıyla yüzden fazla ülkeden 250 uzmana ev sahipliği yaptığı "Müslüman Azınlıklar Dünya Zirvesi"ni düzenlemiştir.⁵ Bu bağlamda, Müslüman toplulukların çağdaş dünyadaki değişiklikleri anlamaya gerçekten ihtiyaçları olduğu söylenebilir. Ancak, İslâm dünyasının bir blok olarak birlikteliğinin; dindarlık derecesi,⁶ dinî çatışmalar (fitne)⁷ ve muhtelif eksenlerdeki akımlar nedeniyle şu anda yalnızca bir yanılısama olduğu kabul edilmelidir.

Afrika'daki Müslüman azınlıkların durumunu sorgulamak, çağdaş Müslüman topluluklara dair dahilî ve harici perspektiflerin kesiştiği noktada önem arz eder. Bu araştırmanın konusu, genel olarak tarihyazımında ve özellikle Türkiye tarihyazımında nadiren incelenen bir sahaya odaklanması nedeniyle çift yönlü bir özgünlük sunmaktadır. Bu çalışma, tarihyazım alanını genişleterek yeni yaklaşımlarla katkı sağlamak amacıyla, devlet dışı aktörleri de dâhil ederek tarihî araştırmanın daha değerli hâle gelmesini amaçlamaktadır. Bu minvalde elimizdeki doktora tezi, Sahra altı

---

⁴ Daha fazla ayrıntı için bkz.: Edward Said, *Orientalism* (New York: Pantheon Books, 1978).

⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), "Le Sommet Mondial Des Minorités Musulmanes A Commencé A İstanbul" (Erişim 28 Şubat 2021).

⁶ Şöyle ki Batı dünyası liberal ve seküler Müslümanı iyi Müslüman olarak tanımlarken, kötü Müslüman İslâm'ın pratiğinde dindar ve muhafazakar olanıdır. Geçmişte Amerikalılar, Soğuk Savaş sırasında Afganistan'daki Sovyet etkisine karşı koymak için İslamcıları kullandılar. Böylelikle, daha sonra El Kaide adına kendilerine karşı dönecek olan bu militanların askeri yönlerini pekiştirmek için bir şekilde katkıda bulundular. Daha fazla ayrıntı için bkz.: Mahmood Mamdani, *Good Muslim, Bad Muslim: America, the Cold War, and the Roots of Terror* (New York: Pantheon Books, 2004).

⁷ Arap dünyasındaki krizlerin, kaosa katkıda bulunarak kendi çıkarlarını hedefleyen Batılı politikaların yalnızca tezahürü olduğu unutulmamalıdır. Gilles Kepel, Amerikan dış politikasının 11 Eylül 2001'den sonra Irak'taki korkunç savaş döngüsü üzerindeki etkisini analiz etmektedir. Daha fazla ayrıntı için bkz.: Gilles Kepel, *Fitna. Guerre Au Cœur De L'islam* (Paris: Gallimard, 2004).

Afrika'daki mevcut durumu ve Müslüman azınlıklar olarak tanımlanması gereken ana kavramı ele almaktadır.

Müslüman Azınlıkların Kavramsal Tanımı

1980'lerde ortaya çıkan ve sosyal bilimlerde giderek daha fazla yer edinen Müslüman azınlıkların incelenmesi hususu, Arap, Türk, Avrupalı ve Amerikalı araştırmacılar tarafından öncülük edilen ve dünya genelinde artan çalışmalarla desteklenen bir araştırma sahasıdır. Bu sahaya ilişkin kavramsal çerçevenin belirlenmesinden önce, geliştirilen tartışmaların ve tanımların ele alınması önemlidir.

Encyclopaedia Britannica'ya göre, azınlık; etnik, kültürel ve hatta ırksal olarak kendisinden daha baskın olan bir gruptan farklı olan bir topluluktur. Bir azınlık topluluğunu tanımlamanın ana özelliklerinden biri de daha baskın bir gruba olan bağlılığıdır. Ancak, bir grup, azınlık olarak tanımlanırken nüfusun büyüklüğü her zaman dikkate alınmaz. Örneğin Güney Afrika'da, siyahlar nüfus olarak beyazlardan daha fazla olmalarına rağmen, beyazların egemen bir azınlık olarak uyguladığı baskın güç nedeniyle siyahlar azınlık olarak kabul edilmiştir. Bu tanımlamalar, Müslüman azınlıkların incelenmesi açısından da önemli bir yere sahiptir.⁸

Güney Afrika'daki ilişkiler 1950'ler ile 1991 arasında apartheid rejimi⁹ sırasında daha belirgin bir hâle gelmiştir. Hâkim güçlerin dışındaki azınlık gruplar yaşadıkları çevrede mevcut olan servet ve refahtan daha az faydalanırken, aynı zamanda toplumsal işleyişe katılmamaları onları daha da arka plana ötelemiştir. Açık toplum sistemi ve kapalı toplum sistemi olmak üzere iki tür toplum düzeninden bahsedebiliriz. Açık toplum sistemi, bireylerin ait oldukları sosyal gruptan bağımsız olarak toplumda önemli rollere erişebilmelerini sağlar. Bu açık sosyal sistem, azınlık grup ile yönetici sınıf arasında dinî çoğulculuğu ve kültürel alışverişi kabul eder. Bunun aksine kapalı toplum sistemi, marjinalleştirilmiş grubun üyeleri olan bireylerin rol ve işlevlerini değiştirmelerine izin vermez.¹⁰

---

⁸ Amy Mckenna, "Minority", *Encyclopaedia Britannica* (Erişim 03 Mayıs 2021).

⁹ Güney Afrika'nın 1948'den 1991'e kadar siyasi rejimi olan apartheid, ülke genelinde beyazların siyahlara karşı ırk ayrımcılığıyla uygulanmıştır. Bu iğrenç siyasi sistemin merkezini oluşturan tahakküm, baskı, şiddet, suikastlar, tecavüzler, işkenceler, zorla nüfus nakilleri, idari tutuklamalar, ülkenin kamusal yaşamının her alanında temel hak ve özgürlüklerden yoksun bırakmalar varmıştır. Önemli tarihsel ayrıntılar için bkz.: Anna Konieczna - Rob Skinner (ed.), *A Global History Of Anti-Apartheid: 'Forward To Freedom' In South Africa* (London: Palgrave Macmillan, 2019); Rob Skinner, *The Foundations Of Anti-Apartheid - Liberal Humanitarians And Transnational Activists In Britain And The United States, C. 1919-64* (London: Palgrave Macmillan, 2010).

¹⁰ Mckenna, "Minority".

100 ülkeden 250 misafirin katılımıyla gerçekleşen İstanbul Dünya Müslüman Azınlıklar Zirvesi'yle Türkiye, dünya Müslüman azınlık meselelerini uluslararası gündeme taşımaktadır. Müslüman azınlıklar, tarihî süreç içerisinde ayrımcılık, sömürgeleştirme, işgal politikaları ve diğer Müslüman topluluklar tarafından organize edilip desteklenen mezhepsel çatışmaların kurbanı olmuşlardır. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı İsmail Kahraman bu zirvede yaptığı konuşmada İslam'da azınlık kavramının olmadığını belirterek insan ırkının birliği, sömürgeleştirme için bir bahane olarak kullanılan bölünmeye ve dışlamaya aykırıdır demiştir. Müslüman azınlıklar konusunu ele almak, Müslüman dünyasındaki küresel liderliği anlamayı da içermektedir. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) yönetimi altında Türkiye, terörizmin çeşitli biçimlerini, özellikle Fetullah Gülen hareketini ortadan kaldırmayı hedefleyen başlıca aktörlerden biri hâline gelmiştir.¹¹ Türkiye, çağdaş dünyanın pasifleşmesinin, terörizmin ortadan kaldırılmasını zorunlu kıldığını savunmaktadır. Türkiye'nin bu iç terörist düşmanlarla mücadele etmesi gerektiği konusu, eğitim yoluyla dünya kamuoyu tarafından takip edilmektedir.¹² Sorunları değerlendirmek ve Müslüman azınlıkların durumlarına çözüm bulmak amacıyla Ankara'da Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Uluslararası Müslüman Topluluklara Yardım Vakfı (MÜSDAV)¹³ kurulmuştur.

Fransız bir gazeteci ve yazar Paul Balta 2002'de İslam ile ilgili kavramların, bazı medya ve İslamcılar tarafından önyargılı bir şekilde kullanılmasının, 11 Eylül 2001'den beri İslam'ın itibarını zedelediğini belirtmiştir. Bu yazar, İslam'ın sadece Arapların dini olmadığını, dünya genelindeki Müslümanların çoğunluğuna kıyasla Arapların azınlıkta olduğunu ifade etmiştir. İslam hukuku dünyayı ikiye ayırır: Bir yanda dârülislâm (İslam ülkesi, barış ülkesi)¹⁴ olarak adlandırılan Müslüman cemaatin yaşadığı yerler, diğer yanda ise kafirlerin yaşadığı dârülharb (savaş bölgesi)¹⁵ veya dârüssulh (ateşkes bölgesi)¹⁶ bulunur. Bu ateşkes, dârülislâm'a cizye ödenerek sağlanır. Dolayısıyla

---

¹¹ Türkiye, son yıllarda genel olarak İslam dünyasında etkili bir ülke hâline gelmiştir. Bu ülke, Asya, Afrika, Latin Amerika ve Karayipler'den gelen Müslüman liderleri bir araya getiren birçok uluslararası İslami zirveyi başarıyla düzenlemiştir. Daha detaylı bilgi için bkz: DİB, "Le Sommet Mondial Des Minorités Musulmanes Est Clôturé Avec La Lecture De La Déclaration Finale" (Erişim 28 Şubat 2021).

¹² DİB, "Le Sommet Mondial Des Minorités Musulmanes Est Clôturé Avec La Lecture De La Déclaration Finale ".

¹³ Bu merkezle ilgili ayrıntılar için, resmi web sitesine bkz.: Uluslararası Müslüman Topluluklarla Dayanışma Vakfı (MÜSDAV), "Hakkımızda" (Erişim 17 Mayıs 2021).

¹⁴ Ahmet Özel, "dârülislâm", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/541-543.

¹⁵ Ahmet Özel, "dârülharb", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/536-537.

¹⁶ Ahmet Özel, "dârüssulh", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/5-6.

dünyanın bu şekilde bölünmesi, İslam imparatorluklarının yüzyıllar boyunca dünyanın geri kalanıyla sürdürdüğü ilişkileri açıklar.¹⁷ Bu mantık, yirminci ve yirmi birinci yüzyıllarda dinî liderler, devletler ve İslami örgütler tarafından da kullanılmaktadır.

Cevat Rüştü Gürsoy, 1980'lerin başında Afrika kıtasındaki Müslümanların oranlarına ilişkin bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmada, nüfusun yarısından fazlası Müslüman olan 10 Afrika ülkesi tespit edilmiştir. Diğer ülkelerde ise Müslüman nüfus %10'dan azdır. Bunlar arasında Botsvana, Burundi, Ekvator Ginesi, Gabon, Güney Afrika, Kamerun, Kongo, Lesoto, Madagaskar, Orta Afrika Cumhuriyeti, Reunion Adaları, Ruanda, Seyşeller, Svaziland, Uganda, Zaire (Kongo Demokratik Cumhuriyeti) ve Zimbabwe bulunmaktadır.¹⁸ Ortaya çıkan sonuç, Müslümanların sayısal olarak daha az temsil edildiği daha fazla devletin varlığını tespit etmiştir.

2015 yılında Ahmet Emin Dağ'ın çalışmaları ise bağımsız müftüler etrafında örgütlenmiş Afrikalı Müslüman azınlıkların aile, miras ve bireysel hukuk konularında şeriat hukukunun uygulanmasından yararlandığını ortaya koymaktadır. Coğrafi olarak, Afrika'nın kuzey kesimi nüfusunun çoğunluğu Müslümanlardan oluşurken, Müslüman azınlıklar genellikle Sahra altı ülkelerde yaşamaktadır. Yazar, kıtadaki gayrimüslim ülkelerde yaklaşık 240 milyon, Kuzey Afrika'da ise toplamda 320 milyon Müslüman olduğunu belirtmektedir. Bu da Afrika'da toplamda yaklaşık 560 milyon Müslüman olduğunu göstermektedir. Kıtadaki varlıklarının eşit olmayan dağılımına rağmen Müslümanlar, 23 ülkede %50'nin üzerinde, 14 ülkede %10 ile %30 arasında ve 10 ülkede %1 ile %9 arasında nüfusa sahiptirler. Çoğunlukta oldukları 23 ülke arasında Cezayir, Burkina Faso, Komorlar, Fildişi Sahili, Cibuti, Eritre, Etiyopya, Gine Bissau, Gine, Mısır, Libya, Mali, Fas, Moritanya, Nijer, Nijerya, Senegal, Sierra Leone, Somali, Sudan, Çad ve Tunus yer almaktadır. Müslüman azınlıklar ise Tanzanya, Benin, Kamerun, Orta Afrika Cumhuriyeti, Gana, Kenya, Liberya, Madagaskar, Malavi, Mauritius, Mozambik, Güney Sudan, Togo ve Uganda'da %10 ile %40 arasında bir nüfusa sahiptir. En düşük oranlara sahip ülkeler ise Botsvana, Burundi, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Gabon, Lesotho, Kongo, Ruanda, Sao Tome ve Principe, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Zambiya'dır. Burada Müslüman nüfusu %1 ile %9 arasındadır.¹⁹

---

¹⁷ Paul Balta, "Les Mots De l'İslam", *Confluences Méditerranée* 40 (Kış 2001-2002), 98.

¹⁸ Cevat Rüştü Gürsoy, "Afrika: Yeryüzünün Asya'dan Sonra İkinci Büyük Kıtası", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1988), 1/435-439.

¹⁹ Ahmet Emin Dağ, *Afrika'da Müslüman Azınlıklar* (İstanbul: İHH İnsani Yardım Vakfı, 2015), 16-19.

Siyaset Bilimci İsmaila Kane ise, azınlıklara ilişkin en iyi yaklaşımın, Sahel'deki²⁰ İslamcılık da dahil olmak üzere siyasi ayaklanmalar bağlamında onların durumlarına ilişkin hislerini ve algılarını analiz etmek olduğunu savunmaktadır. Kane'in analizlerine göre, en fazla çatışma dinî topluluklar arasında mevcuttur. Örneğin, Burma'da Budistler Müslüman azınlığa zulmederken, polis ve devlet bu katliamlarda suç ortağı olmaya devam etmektedir.²¹ Aynı şekilde, Orta Afrika'da Séléka'nın Hıristiyan milisleri²², Cumhurbaşkanı François Bozizé'nin devrilmesi sırasında ve sonrasında, devletin müdahalesi olmaksızın Müslüman azınlığın katliamlarına aktif olarak katılmıştır. Kane, dinî kimlikleri, dinlerin Kutsal Yazılarının ilkeleri ve gelenekleri üzerine kurulmuş olarak tanımlar ve bu kimliklerin, etnolingüistik belirteçlerin genellikle en aza indirildiği bir yapıda olduğunu belirtir. Irksal ve etnik kimliklerden farklı olarak, dinî kimlikler dinlerine evrensel olarak bağlı olan bireylerin din değiştirmesine ve dinî üyelerine yardım etmeye olanak tanır. Buna göre, bir dinin inancına sahip olan kişi, ilke olarak, dünyanın herhangi bir yerindeki dininin diğer takipçilerinden yardım isteyebilirler.²³

Devletlerdeki azınlıkların varlığı, azınlık haklarının uygulanması açısından iki önemli hukuki sonuç doğurmuştur. İlk sonuç, çağdaş hukuk metinleri çerçevesinde gelişen azınlık haklarıdır.²⁴ Abdoul Hamid Chalabi, Avrupa Birliği (AB) ülkeleri içinde Müslüman azınlıkların haklarının tarihsel sürecini inceleyerek Avrupa tarihinde azınlıkların ilk olarak dini bir azınlık olarak ortaya çıktığını tespit etmiştir. Farklı türdeki azınlıkların korunması amacıyla, insan haklarının içeriği ve belirli uluslararası anlaşmaların korunması için genel olarak mekanizmalar geliştirilmiştir. Bu bağlamda, 3 Mayıs 1660 tarihinde İsveç ile Polonya arasında imzalanan uluslararası barış antlaşması, dini azınlıkların korunmasını özellikle öngören ve devletlerin ilk

---

²⁰ Sahel, Sahra Çölü'nün sınırlarında yer alan bölgelerdir. Siyasi açıdan Sahel, Sahra Çölü çevresinde bulunan ülkeleri ifade eder.

²¹ Dini bir azınlık ile bir devlet arasındaki ilişkilerin durumu, o devletin bundan ne kadar yararlı olabileceğine bağlıdır. Bir devlet, seçimlerdeki destek, iktidarın sürdürülmesi, sivil barış veya dini azınlıkların kurumları tarafından sağlanan sağlık ve eğitim hizmetleri karşılığında azınlıkları koruyabilir. Bkz.: İsmaila Kane, *Etat Et Minorités Religieuses: Les Représentations Des Catholiques Au Burkina Faso Et Au Sénégal* (Ottawa: Ottawa Üniversitesi, Yüksek Lisans Ve Doktora Sonrası Çalışmalar Fakültesi, Doktora Tezi, 2015), 20-21.

²² Séléka, Orta Afrika Cumhuriyeti'nde *Anti-Balaka* adlı Hıristiyan silahlı gruba karşı savaşan Müslüman bir silahlı gruptur.

²³ Kane, *Etat Et Minorités Religieuses: Les Représentations Des Catholiques Au Burkina Faso Et Au Sénégal*, 4-5.

²⁴ Farklı azınlık türlerini ve bunların ilgili haklarını anlamak için bkz.: Ayşe Füsün Arsava, *Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1993).

uluslararası taahhüdünü temsil eden bir dönüm noktasıdır.²⁵ Ancak, Milletler Cemiyeti'nin kurulmasıyla birlikte, öncelik artık ulusal azınlıklara verilmiştir ki bu durum bir dönüşü temsil eder.²⁶

Uluslararası Daimi Adalet Divanı'na (Permanent Court of International Justice) göre, azınlık; belirli bir ülkede veya bölgede yaşayan, kendine özgü ırkı, dini, dilini ve geleneklerini sürdüren ve bu kimlikle birlikte dayanışma içinde olan insanların oluşturduğu bir topluluktur. Bu cemaat, geleneklerini muhafaza eder, ibadetlerini sürdürür ve çocuklarını kendi geleneklerine göre eğitime hakkına sahiptir.²⁷ Birleşmiş Milletler (BM) düzeyinde, azınlık konusunda dört farklı tanım öne sürülmüştür. İlk olarak, 1947'de azınlık; belirli etnik, dilsel, kültürel, dini özelliklere sahip topluluklar olarak tanımlanmıştır. İkinci tarif ise 1950'lerde yapılmıştır. Buna göre, istikrarlı etnik, dini veya dilsel geleneklere sahip ve bunları sürdürmek isteyen baskın olmayan nüfus gruplarını ifade etmektedir.²⁸ Üçüncü tarifi 1977'de BM özel raportörü olan Profesör Francesco Capotorti yapmıştır. Capotorti azınlığın olduğu devletin geri kalanından sayısal olarak daha küçük, farklı kültürel, fiziksel veya tarihi özelliklere sahip bir grup olarak tanımlamıştır. Dördüncü tarifi ise Jules Deschênes yapmıştır. Azınlık, sayısal olarak azınlıkta olan ve devletin çoğunluğundan farklı etnik, dini veya dilsel özelliklere sahip vatandaşlar olarak tanımlanmıştır.²⁹

Bu tanımlar ve uluslararası kuruluşlar tarafından yürütülen faaliyetler, 1992 yılında Ulusal veya Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Ait Kişilerin Hakları Bildirgesi'nin kurulmasına yol açmıştır. Bu Bildirge, BM'ye üye devletler tarafından oybirliğiyle kabul edilmiş ve azınlık haklarının uluslararası düzeyde tanınması ve korunmasında da önemli bir adım olmuştur.³⁰

Dünyada ve özellikle Batı'da Müslüman azınlıkların varlığının ikinci hukuki sonucu ise Müslüman azınlık haklarının (fıkıh el-aqalliyât) ortaya çıkmasıdır. Bu yeni hukuk dalı,

---

²⁵ Abdoul Hamid Chalabi, *Le Statut Des Minorités Musulmanes Et De Leurs Membres Dans Les Etats De L'Union Européenne* (Lille: Hukuk ve Sağlık Lille II Üniversitesi, Hukuk Doktora Tezi, 2011), 13-14.

²⁶ Chalabi, *Le Statut Des Minorites Musulmanes Et De Leurs Membres Dans Les Etats De L'union Europeenne*, 15.

²⁷ Chalabi, *Le Statut Des Minorites Musulmanes Et De Leurs Membres Dans Les Etats De L'union Europeenne*, 17-18.

²⁸ Chalabi, *Le Statut Des Minorites Musulmanes Et De Leurs Membres Dans Les Etats De L'union Europeenne*, 19.

²⁹ Chalabi, *Le Statut Des Minorites Musulmanes Et De Leurs Membres Dans Les Etats De L'union Europeenne*, 19-20.

³⁰ Chalabi, *Le Statut Des Minorites Musulmanes Et De Leurs Membres Dans Les Etats De L'union Europeenne*, 19-20.

dünya çapında tanınmış İslam liderleri arasında hararetli tartışmaları beraberinde getirmiştir. Fıkıh el-aqalliyât, özellikle Avrupa ve Amerika'daki Müslüman azınlıkların durumuna uygun bir İslam hukuku olarak teorileştirilip açıklanmaya çalışılmıştır. Bu alanda çalışmalar önemli isimler arasında Taha Jabir Al-Alwani,³¹ Yûsuf al-Qaradâwî,³² Abdoul Hamid Chalabi,³³ Mehmet Hicabi Seçkiner,³⁴ Ramazan Altınay,³⁵ M. Rahmi Telkenaroğlu,³⁶ Ebubekir Sifil,³⁷ Hassan Said Fares,³⁸ Houot Sandra,³⁹ Tariq Ramadan,⁴⁰ March Andrew,⁴¹ Parray Tauseef Ahmad⁴² gibi önemli isimler vardır. Taha Jabir Al-Alwani tarafından 1984 yılında geliştirilen ve daha sonra Yûsuf al-Qaradâwî tarafından desteklenen bu fikir, İslam alimleri arasında tam bir oybirliği bulunmamakla birlikte, Avrupa'daki Müslümanların dini düşüncelerini şekillendirmede önemli bir rol oynamıştır. Örneğin, Yûsuf al-Qaradâwî 1997 yılında Dublin, İrlanda'da Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyi'ni kurmuş⁴³ ve bu kuruluş, fıkıh el-aqalliyât'ın fikirlerini ilerletmeye yardımcı olmuştur. Bu çalışmalar, Avrupa'da yaşayan Müslümanların dini pratiğine uyum sağlamalarını kolaylaştırıcı bir çerçeve sunmuştur. Ancak bu çerçevenin genel etkisi sınırlı kalmıştır.⁴⁴

---

³¹ Taha Jabir Al-Alwani, "Azınlık Fıkıhına Giriş (Temellendirici Bazı Mülâhazalar)", çev. Hacı Mehmet Günay, *Usûl İslam Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2004), 137-159.

³² Yûsuf al-Qaradâwî, *Fiqh Al-Aqalliyât Al-Muslima, Hayât Al-Muslimîn Wasat Al-Mujtama' At Al-Ukhrâ(The Rights Of Muslim Minorities, The Life Of Muslims In Other Societies)* (Kahire: Dâru'sşurûk, 2001).

³³ Chalabi, *Le Statut Des Minorites Musulmanes Et De Leurs Membres Dans Les Etats De L'union Europeenne*.

³⁴ Mehmet Hicabi Seçkiner, "Müslüman Azınlıklar Fıkıhının Kavramsal Analizi [Conceptual Analysis of the Fiqh of Muslim Minorities]", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi – Şırnak University Journal of Divinity Faculty* 11/25 (Aralık 2020), 682-713.

³⁵ Ramazan Altınay, "Müslüman Azınlıklar Tarihine Giriş", *Dini Araştırmalar* 7/19 (2004), 335-350.

³⁶ Merter Rahmi Telkenaroğlu, "Müslüman Azınlığın Kimlik Mücadelesi ve Fıkhu'l-Ekalliyât (Azınlıklar Fıkıhı)", *International Journal of Social Science* 56 (2017), 263-284.

³⁷ Ebubekir Sifil, "Azınlıklar Fıkıhı-4", *Milli Gazete* (25 Temmuz 2005).

³⁸ Hassan Said Fares, *Fiqh al-aqalliyât: History, Development, and Progress* (New York: Palgrave Macmillan US, 2013).

³⁹ Houot Sandra, "La Réflexion Bioéthique, Un Laboratoire Pour Penser Le Droit Des Minorités (Fiqh Al- Aqalliyât) ?", *La Fatwâ En Europe, Droit De Minorité Et Enjeux D'intégration*, ed. Younés Michel (Lyon: Profac, 2010), 174-202; Houot Sandra, "De L'apport Du Droit Des Minorités (Fiqh Al-Aqalliyât) Et De Ses Applications Ethico-Morales: Adapter L'islam En Contexte Européen", *Laïcités Et Musulmans, Débats Et Expériences (XIXe-XXe Siècles)*, ed. Amin Elias Augustin vd. (Berne: Peter Lang, 2014), 99-121; Houot Sandra, "De La « Jurisprudence Des Minorités » Et De Ses Déclinaisons: Comment Le Conseil Européen De La Fatwâ Et Des Recherches Forge Une Ethique Relationnelle", *Archives De Sciences Sociales Des Religions* 179 (Temmuz-Eylül 2017).

⁴⁰ Tariq Ramadan, *Western Muslims and The Future of Islam* (Oxford: Oxford University Press, 2004).

⁴¹ March Andrew, "Sources of Moral Obligation to non-Muslims in the "Jurisprudence of Muslim Minorities" (Fiqh al-aqalliyât) Discourse", *Islamic Law and Society* 16 (2009), 34-94.

⁴² Parray Tauseef Ahmad, "The Legal Methodology of "Fiqh al-Aqalliyât" and its Critics: An Analytical Study", *Journal of Muslim Minority Affairs* 32/1 (2012), 88-107.

⁴³ Bu merkezin resmi web sitesine bkz.: <https://www.e-cfr.org/>.

⁴⁴ Abdoul Aziz Ahmadou, "Théologiens Musulmans Influentes En Europe Contemporaine" (Görüşmeci: Samir Amghar, Ses Kaydı, Görüşme 17 Haziran 2022).

M. Rahmi Telkenaroğlu'nun 2017'de yayınladığı makalesine göre, dünya genelinde yaklaşık 500 milyon Müslüman mevcuttur. Ancak küresel Müslüman nüfusun üçte biri ise azınlık olarak yaşamaktadır. Bu azınlıkların karşılaştığı temel sorunlar arasında dinsel kimlik ve asimilasyon bulunmaktadır. Telkenaroğlu, azınlık Müslümanlarının sayımında karşılaşılan zorluklara dikkat çekerek Çin ve Rusya gibi bazı ülkelerin Müslümanların demografik gücünü tanımaktan çekinmesi, bazı devletlerin din temelinde nüfus sayımı yapmayı reddetmesi ve baskı altındaki Müslüman toplulukların kendi İslami kimliklerini gizlemesi şeklinde sıralamaktadır. Bu zorluklar, Müslüman azınlıkların eğitim, içtihat ve İslami yaşamın örgütlenmesi gibi alanlarda uzman eksikliği, dini hizmetler için yetersiz finansman ve bilimsel tartışmalarda kafa karışıklığı gibi günlük yaşam zorlukları ile birleştiğinde, ekonomik ve siyasi yaşamdan dışlanma, Müslüman topluluklar arasındaki bölünmeler, liderler ile Müslüman nüfus kitlesi arasında güven krizi ve sürekli misyonerlik faaliyetlerine maruz kalma gibi ek sorunlar luşturmaktadır. Bu çeşitli zorluklar, Batı'da Müslüman azınlıkların İslami haklarının uygulanması ve tarihsel, aktörel ve mekanizmal daha iyi anlaşılmasını zorlaştırmaktadır.⁴⁵

Montreal, Kanada'daki Maison des Jeunes de LaSalle'ye (Gençlik Merkezi) gelen genç Müslümanlar, demografik olarak değil, dini bir grup olarak azınlık statülerinin farkında olduklarını belirtmektedir. Kendi dinlerini yaşama konusunda en az fırsata sahip olduklarını düşündüklerinden dolayı, kendi ülkelerindeki imamların tavsiye ve fetvalarını takip etmeyi tercih etmektedir. Örneğin, Gineli Musa, ülkesinde yaşayan büyükannesinin Mekke'ye hac ziyaretini finanse etmek amacıyla çeşitli konserler, müzik ve dans yarışmaları düzenlemiştir. Ancak ne yazık ki büyükannesi hac yolculuğundan birkaç gün önce vefat etmiştir.⁴⁶

Bu tür örnekler, 1980'lerden bu yana gelişmekte olan Müslüman azınlıklar kavramının farklı kavramsal yaklaşımlarını değerlendirmemizi sağlamaktadır. Afrika kıtasında Müslüman azınlıkların varlığı inkar edilemez bir gerçektir, ancak bu konuda bilimsel çalışmalar ve uzmanlaşmış araştırma merkezleri oldukça sınırlıdır.⁴⁷ Mesela uluslararası düzeyde, İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), dünya genelindeki tüm Müslüman

---

⁴⁵ Telkenaroğlu, "Müslüman Azınlığın Kimlik Mücadelesi ve Fıkhu'l-Ekalliyât (Azınlıklar Fıkhu)".

⁴⁶ Abdoul Aziz Ahmadou, "Islam Chez Les Jeunes à Montréal" (Görüşmecisi: Montreal'deki La Maison des Jeunes de LaSalle'den On Kişilik Genç Grubu, Ses Kaydı, Görüşme 17 Mart 2023).

⁴⁷ Bkz.: Institute Of Muslim Minorities Affairs, "Institute Of Muslim Minorities Affairs" (Erişim 18 Şubat 2021); İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER), "İNSAMER" (Erişim 18 Şubat 2021).

topluluklarla ilgilenmekte olduğunu söylese de bu teşkilat sadece üye ülkelerindeki topluluklara odaklanmaktadır.⁴⁸ Bununla birlikte, İİT'nin üye olmayan ülkelerdeki Müslüman azınlıklara da sınırlı olsa özel bir önem verilmekte ve bu kapsamda İslamofobi Gözlem Evi gibi inisiyatifleri devreye sokmaktadır. Bu ülkeler arasında Angola, Burundi, Orta Afrika Cumhuriyeti, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Eritre, Etiyopya, Gana, Kenya, Madagaskar, Mauritius, Namibya, Ruanda, Güney Afrika, Tanzanya, Zambiya ve Zimbabve bulunmaktadır.⁴⁹

Güney Afrika'daki Türk Müslüman toplumu, Sultan II. Abdülhamid döneminden beri varlığını sürdürmektedir. Güney Afrika'daki Osmanlı mirasını bırakanların restorasyonu, İslam medeniyetine olan bağlılıklarını bu yolla sürdürmektedir.⁵⁰ Afrika Birliği Örgütü, kıtadaki azınlıkların haklarını dolaylı olarak değerlendirmek ve korumak amacıyla 1986'da yürürlüğe giren Afrika İnsan Hakları Sözleşmesi (Charte Africaine des Droits de l'Homme et des Peuples) gibi metinlerle bunu göstermektedir. Azınlıkları koruyan çocuk hakları, kadın hakları ve yargı organlarının kurulmasına dair ek protokoller, bu çerçevede önemli bir rol oynamaktadır.⁵¹

İslam ülkesi kavramına gelince tarihsel olarak, İslam hukukuyla yönetilen tüm bölgeleri veya milletleri ifade ederken, günümüzde Müslümanların çoğunlukta olduğu ülkeler çoğunlukla laik yönetim sistemlerini benimsemiştir. Bu nedenle, İslam diyarından ziyade, müminler topluluğunu ifade etmek için daha geniş bir terim olan İslam dünyası kullanılmaktadır. Müslüman ülkelerin demografik ve bölgesel evrimi, büyük ölçüde sömürgecilik ve Afrika, Asya ve Orta Doğu'da ulus devletlerin ortaya çıkışıyla belirlenmiştir. Bu nedenle, Müslüman ülkeler artık yalnızca İslami inançlarına göre değil, aynı zamanda farklı ulusal kimliklere göre de tanımlanmaktadır.⁵²

Genel olarak İslam dünyasını üç ana gruba ayırmak mümkündür: Laik yönetim sistemini benimseyen ülkeler, İslam cumhuriyetleri ve geleneksel monarşilerdir. Ancak, kendi bağlamlarına özgü veya karma sistemlere sahip diğer İslam ülkeleri de mevcuttur. Afrika'daki Müslüman azınlıkların veya toplulukların durumu, bölgeden bölgeye büyük farklılıklar göstermektedir. İİT için öncelik ise her zaman üye devletler

---

⁴⁸ Bkz.: Organisation De La Coopération Islamique, "Etats Membres" (Erişim 16 Mayıs 2021).

⁴⁹ Organisation De La Coopération Islamique, "Les Communautés Musulmanes Dans Les Etats Non-Membres De l'Organisation De La Coopération Islamique (2020)", 42-51 (Erişim 18 Şubat 2021).

⁵⁰ Abdoul Aziz Ahmadou, "Güney Afrika'daki Türk Varlığı" (Görüşmeci: Halim Gençoğlu, Ses Kaydı, Görüşme 22 Ağustos 2022).

⁵¹ Union Africaine, "Traité Relatifs Aux Droits De L'homme" (Erişim 11 Mayıs 2021).

⁵² Abdoul Aziz Ahmadou, "Minorités Musulmanes Vues Par La Diplomatie Africaine" (Görüşmeci: Hadja Inna Djeinabou, Ses Kaydı, Görüşme 22 Ağustos 2022).

arasında dayanışmayı geliştirerek terör, yoksulluk veya ayrımcılıktan muzdarip Afrika topluluklarına destek sağlamak olmuştur. Bu eylemler esas olarak insani ve sosyal yardım yoluyla, özellikle Sahel ve Afrika Boynuzu'ndaki topluluklara yöneliktir. Ayrıca, İİT, Uganda ve Tanzania gibi ülkeleri de kapsayarak bazı Müslüman azınlık topluluklarının tanınmasına katkı sağlamıştır. Bu da bu toplulukların diğer üye ülkelerin dayanışmasından ve çeşitli desteklerden faydalanmalarını sağlamaktadır.⁵³

İİT tarafından yapılan bu Müslüman ülkelerin kategorizasyon analizinin ardından, etkili İslam devletlerinin faaliyetlerinin Sahra Altı Afrika'daki Müslüman topluluklar üzerindeki siyasi etkilerini detaylı bir şekilde incelemek önem arz etmektedir.

Sahra Altı Afrika devletleri, Avrupa'nın güçlü devletlerinin ve İslam ülkelerinin siyasi müdahalelerine karşı koymaya çalışmaktadır. Ancak, İslam devletlerinin Afrika'daki politik etkilerini tam olarak anlamak oldukça güçtür. Çünkü bu devletler, faaliyetlerini hayır kurumları, İslami kurumlar ve yatırım şirketleri gibi alanlara yönlendirmektedirler. Bu çerçevede, bazı Körfez ülkeleri ve Arap dünyası ülkeleri, Müslüman azınlıklara yardım etmek amacıyla birçok cami, eğitim kurumu ve sosyal merkez inşa etmektedirler.⁵⁴ Bu şekilde Afrika bağlamında azınlıkların açıklanmasının ardından, Kamerun vakası öne çıkarılacaktır.

Kamerun'da azınlık kavramı hakkında henüz kesin ve ayrıntılı bir tanım yapılmamıştır. 1996 yılındaki üçüncü ve son anayasaya göre, devlet azınlıkların korunmasını sağlar ve yerli halkların haklarını yasalara uygun olarak korur denilmiştir. Ayrıca 7. maddede, tüm vatandaşlar kanun önünde eşittir ve ayırım gözetilmeksizin kanun tarafından eşit korunma hakkına sahiptir. Ayrıca, anayasaya göre herkes, her türlü ayrımcılık ve bu tür ayrımcılığa yönelik her türlü kışkırtmaya karşı eşit korunma hakkına sahiptir. Irk, din, dil ve sosyal ayrımcılıkla ilgili iyi tanımlanmış yasaların yokluğuna rağmen, Kamerun birçok uluslararası anlaşmayı inzalayan bir ülkedir. Kamerun tarafından imzalanan anlaşmalar arasında, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme (International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination); Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights); Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi (Covenant on Civil and Political Rights); ve İnsan ve

---

⁵³ Abdoul Aziz, "Minorités Musulmanes Vues Par La Diplomatie Africaine" (Görüşme 22 Ağustos 2022).

⁵⁴ Abdoul Aziz, "Minorités Musulmanes Vues Par La Diplomatie Africaine" (Görüşme 22 Ağustos 2022).

Halkların Hakları Afrika Şartı (African Charter on Human and Peoples' Rights) bulunmaktadır.

Bütün bu anlaşmaların varlığı, Kamerun'da Pigme'ler ve Mbororo'lar gibi marjinalleştirilmiş yerli halkların özellikle dikkate alınmasını politik olarak sağlamaktadır. Devlet, toplum ve uluslararası aktörler, bu grupların sorunlarına çözüm bulmaya çalışır. Ayrıca, Sosyal İşler Bakanlığı, dağ halklarını, kıyı ve ada nüfuslarını ve sınır ötesi toplulukları marjinal nüfus olarak görmektedir.⁵⁵ Kamerun'da, dini aidiyete göre nüfus sayımları konusunda köklü resmi veri tabanları bulunmamaktadır. Bununla birlikte, 2005 yılındaki son nüfus sayımına göre, Katolikler %38.4, Protestanlar %26.3, Müslümanlar %20.9, geleneksel dinin takipçileri %5.6, diğer Hıristiyan gruplar %4.0, Özgür düşünürler %3.2, Ortodokslar %0.5 ve diğer dinlerin uygulayıcıları %1.0 oranındadır.⁵⁶

Bu çalışmada, Müslüman azınlık terimi, nüfusun toplam sayısına kıyasla sayısal olarak daha az olan ve bir devletin topraklarında yaşayan Müslüman topluluklar kümesi olarak ele almaktadır. Müslüman azınlıklar, sadece ikamet ettikleri devlet içinde yaşamakla kalmaz, aynı zamanda komşu ülkelerdeki ve dünya genelindeki diğer Müslüman topluluklarla etkileşim içindedir. Bu bağlamda, Afrika'daki Müslüman azınlıklar, diğer devlet dışı aktörlerle etkileşime giren devlet dışı varlıklar olarak de ele alınır. Bu aktörler, bazen incelenen Müslüman topluluklarla doğrudan bir bağlantıya sahip olmayabilir; ancak onların barışçıl veya şiddet içeren eylemleri, devlet yetkililerinin yanı sıra bireysel veya toplu olarak Müslümanların tepkilerini şekillendirir. Bu çalışmada, şiddete başvuran gruplar değil, devlet dışı aktörlerin, genel olarak Afrika'daki ve özellikle Kamerun'daki Müslüman azınlıkların sosyo-politik, ekonomik ve yasal statüsü üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır.

Araştırmanın Konusu

Bu doktora çalışması Devlet Dışı Aktörler ve Afrika'daki Müslüman Azınlıkların Statüsü: Kuzey Kamerun Örneği (1990-2020) başlığını taşımaktadır. Bu konuyu seçme nedenlerimiz, kişisel yaşantımızın pek çok yönü ile bir araştırmacı olarak bizi bu araştırmayı yapmaya motive eden unsurların başında gelir. Kişisel düzeyde,

---

⁵⁵ Conseil des Droits de l'Homme de l'Organisation des Nations Unies, *Rapport De L'experte Indépendante Sur Les Questions Relatives Aux Minorités, Mme Rita Izsák. Additif. Mission Au Cameroun (2-11 Septembre 2013)* (New York: Assemblée Générale des Nations Unies, 2014), 5-6.

⁵⁶ Central Bureau of the Census and Population Studies (BUCREP), *3e RGPH. Etat Et Structures De La Population* (Yaoundé: BUCREP, 2010), 96-97.

çocukluğumuz ev, okul ve arkadaş değişiklikleriyle doludur. Bu durum, Müslüman ve Hıristiyanların bulunduğu çevremizde macera ve merak duygularımızla şekillenmiştir. Ülkenin kuzeyi ile güneyi arasındaki kalkınma farklılıkları, bizde sürekli bir öğrenilmiş çaresizlik hissi oluşturmuştur. Kuzey Kamerun ekonomik olarak daha az gelişmiş ve çoğunlukla Müslümanların yaşadığı bölgedir. Güney ise daha fazla gelişmiş ve çoğunlukla Hıristiyanlardan oluşmaktadır. Her mekanda devlet okulları, bizi bir araya getirmiş olsa da, Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasında, özellikle entegrasyon açısından, yaşadığım bölge ve ulusal düzeyde gerçek bir diyalog eksikliği söz konusudur.⁵⁷ Hayallerimiz, Nijerya, Çad ve Orta Afrika Cumhuriyeti gibi komşu ülkelerdeki "başarılı" Müslümanlardan ilham almıştır. O zamandan beri, sosyo-politik etkileri olan geleneksel ve dini liderlerin hâkim olduğu Müslüman halkların bu ulusötesi alanını derinlemesine anlamak en büyük ve hedefim olmuştur.⁵⁸ Küresel düzeyde, Orta Afrika Cumhuriyeti, Burma ve Bosna'da⁵⁹ Müslümanlara yönelik işlenen suçlar ve katliamlar veya Çad Gölü Havzası'ndaki Boko Haram terörü, bu fenomeni tarihsel yörüngeleri içinde bilimsel olarak anlama hedefimizde belirleyici olmuştur. Belirli ülkelere kıyasla daha az baskı olduğunu özellikle belirtmek gerekir. Ayrıca, farklı ekollerdeki Müslümanlar ve diğer dinî gruplar arasında barış ve birlikte yaşamın önündeki engelleri daha iyi anlayarak, bu dinî topluluklarla birlikte yaşamaya katkıda bulunmak bu çalışmanın en önemli hedefleri arasındadır.

Türkiye'deki Afrika araştırmalarında sıkça rastlanan, Afrika'nın tamamen Müslüman bir bölge olduğu ve Avrupa sömürgeciliği yoluyla Hıristiyanlaştırıldığına dair yanlış bakış açısını değiştirmek, bu tezin hedeflerinden biridir. Afrika'da, 1994'te Ruanda'da yaşanan soykırım da dahil olmak üzere, toplumlararası çatışmaları manipüle etmek için yabancı güçler tarafından kullanılan çok sayıda din ve etnik grup bulunmaktadır.⁶⁰ Bu

---

⁵⁷ Central Bureau of the Census and Population Studies (BUCREP), *3e RGPH. Etat Et Structures De La Population* (Yaoundé: BUCREP, 2010), 96-97.

⁵⁸ Bu çocukluk döneminde, sadece bu ülkelerden gelen üst sınıf tüccarlar ve ünlü İslam alimleri ile temas vardı ancak gerçekte pek çok Müslüman da bizimkine benzer durumları oradaki bölgede yaşadı. Bkz.: Jon Jersad - Lisbet Holtedahl, *Le Dernier Des Sultans* (Film, 1997).

⁵⁹ Bosnalı Devlet adamı Aliya İzzetbegoviç'in (1925-2003) biyografisi, Müslümanların azınlık konumunda olduğu toplumları tarihsel olarak anlamamıza büyük katkı sağlamıştır. Sosyalizme, tarihsel (Soğuk Savaş) ve coğrafi (Balkanlar) çevrenin ateizmine karşı İslam medeniyetinin yerini hümanizmle denk tutan bir eser kalem aldı. Bkz.: Aliya İzzetbegoviç, *Islam Between East And West* (Selangor: Islamic Book Trust & Other Books, 2013).

⁶⁰ Abdoul Aziz Ahmadou, "Türkiye'de Afrika Araştırmaları" (Görüşmecisi: Ousmanou Adama, Ses Kaydı, Görüşme 18 Aralık 2021).

nedenle, Türk araştırmacıların kendilerini bu kıtanın uzmanı olarak adlandırmadan önce, tüm Afrika kültürlerine ve siyasi gelişmelere hakim olmaları gerekmektedir.⁶¹

Akademik ve tarih yazımsal düzeyde, Siyasi Tarih ve Uluslararası İlişkiler alanında eğitimimiz (Lisans ve Yüksek Lisans),⁶² Müslüman toplumlarda çağdaş değişimler alanında uzmanlaşmak için araştırma yapmaya ve uluslararası bilimsel faaliyetlere katılmaya bizi büyük ölçüde teşvik etmiştir. Türkiye'de henüz emekleme döneminde olan Afrika çalışmalarına daha önceki yayınlarımızla mütevazı bir katkı sağlamıştır. Mevcut literatürü inceleyip Afrika'daki uzmanlarla tanıştıktan ve Türkiye'de çok sayıda bilimsel toplantıya katıldıktan sonra, Türk tarih yazımında Sahra altı Afrika konusunda yeterli bilimsel çalışmanın olmadığı tespit edilmiştir. Türkiye'de, genelde Afrika çalışmaları özelde ise Kamerun çalışmaları hala çok sınırlı düzeydedir.⁶³ Afrika ve yabancı dillerdeki yeterlilik açısından dil engelleri, kısmen Afrika üzerine ciddi araştırma kıtlığının nedenlerinden biridir. Bu nedenle, Ortadoğu ile her zaman

---

⁶¹ Abdoul Aziz Ahmadou, "Nouvelles Tendances Islamologiques En Afrique Subsaharienne" (Görüşmeci: Ousmanou Adama, Ses Kaydı, Görüşme 11 Haziran 2022).

⁶² Türk tarihçileri, tarihin kronolojik uzmanlaşmasına, araştırmacıların tematik uzmanlıklarından daha fazla önem verirler. Türk tarih yazımı ile Batı tarihçiliği arasındaki dönemselleştirme ve uzmanlaşma farklılıklarını daha iyi anlamak için bkz.: Mehmet Yaşar Ertaş (ed.), *Tarih Bilimi Ve Metodolojisi* (İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2019), 171-195.

⁶³ Bkz.: Elem Eyrice Tepeciklioğlu, "African Studies in Turkey", *Uluslararası İlişkiler* 13/50 (2016), 3-19; Ahmet Kavas vd., *Osmanlı'dan Günümüze Afrika Bibliyografyası (Africa Bibliography / Bibliographie de l'Afrique)* (İstanbul: Taş Mektep Yayınları, 2013); Ahmet Kavas, *Dünden Bugüne Afrika Araştırmaları - Rapor 3* (İstanbul: AFAM, 2017); Serhat Orakçı, "Afrika Kütüphanesi", *İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (INSAMER)* (Erişim 16 Mayıs 2021); Abdoul Aziz Ahmadou, "Imam Et Vie Politique Locale Au Nord-Cameroun: Liman Djidji Issa (1905-1982), Lamido Et Guerre De Leadership Au Lamidat De Ngaoundéré", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 6/ Prof. Dr. Süleyman Büyükkarcı Özel Sayısı (2021), 1-29; Alain Christian Bidoum Bidoum, *Thermodynamic And Exergo-Economic Analysis Of A Solar-Biomass Hybrid Power Plant For Multi-Energy Generation* (İzmir: Ege Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019); Ebolo Emmanuel Bekolo, *The Implementation Of Decentralization And Local Government Reforms In Turkey And Cameroon: A Comparative Assessment* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020); Fosso Lionel Constantin, *Integration Of Climate Change To Forest Management Practices: An Analysis Of Future Tree Species Distribution, Ecosystem Services And Perception Of Forestry Professionals* (Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Adli Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021); Gassim Ibrahim, *Türk Dış Politikasında Afrika: Türkiye-Kamerun İlişkileri Örneği* (İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016); Gassim Ibrahim, *Afrika'nın Sömürgeleştirilmesi: Berlin Konferansı ve Osmanlı Devleti (1884-1885)*, (İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022); Kalay Emre, *Uluslararası Sınır Uyuşmazlıkları: Kıta Afrikası Örnekleri* (Trakya: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018); Meirama Garba Moussa, *Çad Gölü Havzası Komisyonu (1964-2014)* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019); Ndzembanteh Aoubakary Nulambeh, *The Role Of Financial Development, Human Capital And Economic Growth On Environmental Sustainability: An Empirical Analysis Of Cameroon* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020); Ngwa Nkwah Akongwi, *Perceptions Of The Foreign Policies Of France And Turkey In Francophone Africa: An Elite Perspective Of Cameroon And Cote D'ivoire* (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019); Ridley Ngwa Neba, *Transformation Of National Identity, Geopolitics And Nation Building In Sub-Saharan Africa: The Cases Of Cameroon And Senegal* (Ankara: Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020).

doğrudan veya dolaylı bağlantıları olan Afrika Müslüman toplumlarını araştırmak acil ve gereklidir. Arap-İslamî üniversitelerden mezun olan Türk veya Afrikalı ilahiyatçıların çalışmalarına ek olarak, Afrikalı Müslümanların dinamiklerini bir azınlık bağlamında tarihsel bir çalışmanın nesnesi olarak analiz etmek istiyoruz. Bu analiz, devlet dışı aktörler, ulusötesi ilişkiler ve uluslararası terörizm üzerinden mekansal-zamansal çerçevede ele alarak incelenmiştir.

Seçilen tez konusunun eğitim üzerine odaklanması, Soğuk Savaş sonrası Afrika'nın alt-Sahra bölgesindeki bağlamdan kaynaklanmaktadır. Çalışma, uluslararası antlaşmalarda tanımlanan azınlıklardan farklı olarak, özellikle İslam dünyasında son yıllarda İİT, İslam hukuku ve bazı önemli sosyal bilimciler tarafından yeni yeni kavramsallaştırılan ve teorize edilen Müslüman azınlık kavramını yansıtmaktadır. Entegrasyon, ayrımcılık ve eğitim yetersizliği gibi özelliklerin yanı sıra, Kamerun'un kuzeyindeki Müslüman topluluğunun çok-etnik yapısı nedeniyle etnik olarak değil de görünüşte bir azınlık olarak öne çıktığı gözlenmektedir. Bu bağlamda, yerel sivil toplum kuruluşları uluslararası ortakları olmadan gerçek bir etki yaratma aşamasındadır.

Bu çalışma, bölgedeki İslam liderleri ve İslami merkezler üzerine odaklanarak bu yönde şekillenmiştir. Eğitim odaklı bu tercih, özellikle günümüzde Afrika'daki İslamî kültürel etkilerin devam etmesindeki kolonyal döneme dayalı kültürel emperyalizmin etkileri göz önüne alındığında önem arz etmektedir. İslam eğitimi ve aktörlerinin transnasyonal bir bağlamda incelenmesi, toplulukların uluslararası düzeyde diğer Müslüman topluluklarla bağlantı kurma isteğinin anlaşılması için kritik bir rol oynamaktadır. Ulusal politik bütünleşmeye yönelik bir alternatif sunmaktadır. Bu yaklaşım, Hindistan'daki Osmanlı panislamizmi üzerine geniş bir çalışmadan ilham alarak yapılan önemli bir analiz tarafından yansıtılmıştır.⁶⁴

Kuzey Kamerun'daki İslam bağlamında, bu bölgedeki İslam historiografisini zenginleştirmek amacıyla gelecekte geliştirilebilecek birkaç ilginç konu bulunmaktadır. Bu çalışma özel olarak Kamerun'a odaklanmakla birlikte, Afrika'daki diğer ülkelerdeki Müslüman azınlıkların durumunu kapsamlı bir şekilde ele almamaktadır. Oysa Afrika'da 10'dan fazla ülkede Müslüman azınlıklar bulunmaktadır. Ayrıca, ekonomik ve kalkınma konuları yeterince analiz edilmemiş olup, bu konular daha derin ekonomik analizler gerektirmektedir. Müslüman kadınların meseleleri, örneğin sünnet, erken

---

⁶⁴ Azmi Özcan, *Pan-İslamizm / Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)* (İstanbul: İSAM, 1997).

evlilik ve artan doğum oranları gibi konular yeterince ele alınmamıştır. Müslüman azınlıkların silahlı gruplar ve ayrılıkçı hareketlerdeki durumu da araştırılmamıştır. 1990'dan önceki Müslüman azınlıklar incelenmemiştir, çünkü o dönemde gerçek transnasyonel ilişkiler henüz örgütlenmemiştir. Ancak, bu azınlıklar sömürge sonrası baskıcı devletlerde iç dinamiklere sahiptir. Türk, Suudi ve Mısırlı dini otoriteler arasındaki Afrika'daki dini rekabet incelenmemiştir. Afrika'da incelenen İslam kitaplarının içeriği yerel kültürel yorumlara göre değişmektedir ve bu konu ele alınmamıştır. Son olarak, hapiste veya devlet tarafından öldürülen İslam liderlerinin biyografileri, yeterli kaynak olmaması nedeniyle incelenmemiştir. Tüm bu konular, Kuzey Kamerun'da İslam'ın tarihine daha kapsamlı ve zengin bir bakış açısı sunmak için gelecekte araştırılabilir.

Çalışmanın Zaman Çerçevesi

Bu doktora tezi, 1990'dan 2020'ye kadar olan otuz yıllık bir dönemi kapsamaktadır. Bu zaman aralığı, Afrika'daki İslam tarihinde önemli bir dönemi işaret eder. Çünkü bu dönemde İslam'ın uluslararası aktörleri İslami alana aktif olarak dahil olmaya başlamıştır. Kamerun özelinde, 1990'lardan sonra, İslam üzerine yeterli sayıda çalışmalar ve monografi bulunmamaktadır.⁶⁵ Bu bağlamda, bu çalışma, 1990'lardan itibaren Afrika İslami mirasına giren yeni ve önemli unsurlar olan devlet dışı İslami aktörlere odaklanmaktadır. Bu tez aynı zamanda, Kamerun'un kuzey bölgesindeki İslamoloji çalışmalarını ve Müslümanların durumunun evrimini tarihsel olarak analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Sahra altı Afrika'daki İslam araştırmalarıyla ilgilenen iki araştırma kategorisi bulunmaktadır: Bunlardan biri çağdaş İslami ibadetleri ve söylemleri inceleyen İslamologlar, diğeri ise Batı Avrupa'daki Müslüman toplulukların yapılanmasını ve evrimini anlamak için İslami aktörlerin bilgi ve örgütlenmelerini analiz eden sosyal bilimciler yer almaktadır.⁶⁶ Bu bölgedeki Müslüman topluluklar, toplu halde bir araya gelme (dinî bayramlar ve dernekler), Hristiyanlıkla rekabet ve büyük şehirlerde görkemli camilerin inşası ile karakterize edilmektedir. Ayrıca, genç ve yaşlı kuşaklar

---

⁶⁵ Christian Coulon, *Les Musulmans Et Le Pouvoir En Afrique Noire - Religion Et Contre-Culture* (Paris: Khartala, 1983), 168.

⁶⁶ Coulon, *Les Musulmans Et Le Pouvoir En Afrique Noire*, 168-169.

arasında otantik İslami bilgiye sahip olma,⁶⁷ kadınların İslami militanlığı⁶⁸ ve İslam hukukunun uygulanması için laik devlete karşı çıkma konularında çatışmalar yaşanmaktadır.⁶⁹

Bölgesel ve ulusal düzeydeki bu katılım, kamusal alanın serbestleştirilmesi ve demokratikleşme süreci ile desteklenmiştir. Bu bağlam, Kamerun'daki Müslümanların sivil toplum kuruluşları (STK), Arap-İslam devletleri ve hatta kitle iletişim araçları aracılığıyla ümmetle bağlantı kurmasına olanak tanımıştır. Müslüman gruplar, konuşmalar, talepler, girişimler ve seferberlikler yoluyla Afrika'nın her yerinde kamusal alanda görünür hale gelmiştir.⁷⁰ Aynı zamanda, Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Batı'nın komünizmin yerine İslam'a yönelik bir korku (İslamofobi) oluşmasına yol açmıştır. Bu dönemde, devlet dışı aktörler (dini aktörler, insani yardım sivil toplum kuruluşları, ulusötesi şirketler, organize suç grupları, gerillalar, düşünce kuruluşları gibi) uluslararası sahnede daha fazla görünür olmuştur. Özellikle 1992 yılında, BM üye devletleri Ulusal, Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Ait Kişilerin Hakları Beyannamesi'ni (Déclaration Des Droits Des Personnes Appartenant À Des Minorités Nationales Ou Ethniques, Religieuses Et Linguistiques) oybirliğiyle kabul etmiştir. Bu süreçte, İslam dünyasına ait aktörler, hem ulusal talepler bağlamında hem de Müslüman ulusötesi ilişkilere entegrasyon açısından kıtadaki Müslüman toplumların dinamiklerinde etkili olmuşlardır.

2020 yılına gelindiğinde, KOVID-19 salgını nedeniyle Kamerun'un bu bölgesindeki camiler kapatılmıştır. Müslüman topluluk liderleri, devletin aldığı kısıtlayıcı önlemlere uyulması yönünde üyelerine tavsiyelerde bulunmuşlardır. Genel olarak, İslam'ın kontrolü, 2009'da komşu Nijerya'da Boko Haram terörizminin ortaya çıkmasıyla başlayan, İslami meselelerin giderek daha fazla önem kazanmasına yol açan devlet müdahalesinin bir parçasıdır. 2013'te bu terörist grup Kamerun topraklarında ilk saldırılarını gerçekleştirdiğinden beri, devlet İslami faaliyetleri kontrol etmek, izlemek

---

⁶⁷ Bkz.: Frédéric Madore, *Rivalités Et Collaborations Entre Aînés Et Cadets Sociaux Dans Les Milieux Associatifs Islamiques En Côte d'Ivoire Et Au Burkina Faso (1970-2017)* (Québec: Laval Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Programı, Doktora Tezi, 2018).

⁶⁸ Bkz.: Fouapon Alassa, "Militantisme Islamique Des Femmes Et Développement Genré Au Cameroun", *International Journal of Humanities and Social Science* 11/2 (2021), 44-54; Muriel Gomez-Perez, "Prêchouses Arabisantes A Dakar Et A Ouagadougou: Des Logiques D'individualisation Et D'individuation", *Anthropologie et Sociétés* 42/1 (2018), 205-226; Koche Maina, *Les Maîtresses Coraniques A Maroua (1950-2015)* (Ngaoundéré: Ngaoundéré Üniversitesi, Sanat, Edebiyat ve İnsan Bilimleri Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015).

⁶⁹ Coulon, *Les Musulmans Et Le Pouvoir En Afrique Noire*, 169-175.

⁷⁰ Laurence-Aïda Ammour, *La Pénétration Wahhabite En Afrique* (Paris: Centre Français de Recherche sur le Renseignement, 2018), 13.

ve barış içinde bir arada yaşama konusunda farkındalık oluşturmak amacıyla idari önlemler almıştır. Ayrıca, devlet İslami dernekler ve örgütlerle işbirliği yaparak imamların ve din adamlarının gözetimini ve duyarlılaştırılmasını sağlamış, nüfusun seferber edilmesine yardımcı olmuştur. Zorlayıcı tedbirlerin yanı sıra, Kamerun'un kuzeyindeki Kur'an okulları ve eleştirel vaazlar ya barışçıl konuşmaya teşvik edilmiş ya da kapatılmıştır.⁷¹ Buna ek olarak, Kuzey Kamerun'daki Müslümanlar, Boko Haram ile bağlantılı olarak komplocu ve üye olarak ayrımcı temsillere maruz kalmıştır. Bu iddialara göre, bu Müslümanlar ülkeyi ele geçirmek veya bölmeyi hedeflemektedirler.⁷² Bu bulgulara dayanarak, Boko Haram'ın Kuzey Kamerun'daki Müslümanların statüsü üzerinde yeni bir tarihsel dinamiğin parçası olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Çalışmanın Mekansal Çerçevesi

Çalışmanın mekansal çerçevesi, araştırmalarımızın gerçekleştiği Kuzey Kamerun'u içerir. Ancak, devlet sınırlarını aşan devlet dışı aktörlerin merkezi rolü, Çad Gölü Havzası'ndaki⁷³ diğer Müslüman topluluklarla yapılan karşılaştırmalı ve ulusötesi analizlerle anlaşılabilir. Bu çalışmada, Nijerya gibi Müslümanların ulusal nüfusun yarısından fazlasını temsil ettiği ülkeler ve Orta Afrika Cumhuriyeti gibi Müslümanların azınlık olduğu ülkelerle ilgileniyoruz.⁷⁴ Ayrıca, Fildişi Sahili ve Güney Afrika gibi diğer Afrika ülkelerindeki Müslüman azınlık örneklerini de ele almak istiyoruz. Güney Afrika'daki Müslüman topluluk, uluslararası sahnede önemli bir aktör olmasının yanı sıra, yerel düzeyde apartheid rejimine karşı mücadelede de önemli bir sosyal güçtür. Bu coğrafi çerçevenin yanı sıra, çalışma aynı zamanda Türkiye ve Arabistan gibi ülkelerdeki rolleri ve İslam'ın dünya liderliği üzerindeki etkileriyle de ilgilenmektedir. Suudi ve Türk devlet dışı aktörler, bu kıtada İslam'ı yapılandıran ve düzenleyen güçlü ağlara sahiptir. Son olarak, çalışma, özellikle Kanada ve Fransa'daki Müslüman azınlıkların durumlarıyla yapılan karşılaştırmaları içerecektir. Kanada'da Müslümanlar diğer dinler ve devlet arasında belli bir yaşam uyumu içindeyken,

---

⁷¹ Mbarkoutou Mahamat Henri, "Le Contrôle De L'islam Et La Prévention Contre L'extrémisme Religieux Au Cameroun Et Au Tchad", *Les Musulmans, L'école Et l'Etat Dans Le Bassin Du Lac Tchad*, ed. Saïbou Issa (Paris: L'Harmattan, 2016), 240-242.

⁷² Adam Mahamat, "Opprobres, Discours Clivants Et Sociolectes Induits Par Boko Haram Au Cameroun", *Canadian Journal of African Studies / Revue Canadienne des Études Africaines* 54/2 (2020), 281-297.

⁷³ Konvansiyon açısından Çad Gölü Havzası ile hidrolik Çad Gölü Havzası arasında fark vardır. Bkz.: Meirama, *Çad Gölü Havzası Komisyonu (1964-2014)*, 11-13.

⁷⁴ Abdoul Aziz Ahmadou, "Islam Dans Le Bassin Du Lac Tchad" (Görüşmecisi: Alioum Hamadou, Ses Kaydı, Görüşme 17 Haziran 2023).

Fransa'da durum neredeyse sürekli bir gerilim altındadır. Dolayısıyla, bu çalışma, hem ulusötesi hem de uluslararası düzeyde karşılaştırmalı çalışmalar yapılmasını içerir ve yaklaşımımız, Afrika'daki İslami çalışmaların ulusötesi tarihine (transnational history)⁷⁵ dayanmaktadır. Bu yeni tarih okulu olan transnational history, uluslararası alanda tanınan seçkin araştırmacılar tarafından 2009 yılında kurumsallaşmıştır.

Kuzey Kamerun'un araştırma sahası olarak seçilmesi, çeşitli önemli sebeplerle akademik olarak doğrulanabilir. İlk olarak, bölgenin Alman, Fransız ve kısmen İngiliz (Nijerya yakınlığıyla) kolonizasyonlarına maruz kalması, yerel Müslüman topluluklar üzerinde farklı kolonizasyonların etkilerini anlamak için benzersiz bir bakış açısı sunmaktadır. Bu karmaşık tarih, yerel İslami toplulukların politik ve kültürel değişimlere nasıl yanıt verdiğini anlamak açısından önemlidir. İkinci olarak, Kuzey Kamerun'daki Müslüman toplulukların geleneksel siyasi yapıları, kolonizasyon öncesinde Afrika'nın İslami mirasının bir modeli olarak değerlendirilebilir. Bu durum, politik değişimlere rağmen kültürel sürekliliğin nasıl sağlandığını görmek için değerli bir perspektif sunmaktadır. Üçüncü olarak, bölgedeki Boko Haram gibi terör örgütlerinin varlığı ve radikal dini akımların diğer biçimleri, çağdaş Afrika İslamı'nın dinamiklerini incelemek için uygun bir ortam oluşturur. Bu durum, yerel ve uluslararası toplumların bu güvenlik zorluklarına nasıl yanıt verdiğini anlamak için önemlidir.

Dördüncü olarak, sık sık gerçekleşen darbeler ve Orta Afrika Cumhuriyeti'ndeki etnik-dini çatışmalar gibi siyasi istikrarsızlık ve bölgesel gerilimler, Kamerun'un kuzeyini Afrika'daki çeşitli siyasi, etnik ve dini akımlar arasındaki etkileşimleri incelemek için stratejik bir yer haline getirir. Beşinci olarak, uluslararası İslami aktörler arasındaki rekabet ve çeşitli İslami akımların bir araya geldiği bir siyasi gerilim ortamı, Afrika'daki çağdaş İslam'ın küresel dinamiklerini anlamak için zengin bir bakış açısı sunar. Sonuç olarak, Kuzey Kamerun'un araştırma sahası olarak seçilmesi, bölgenin karmaşık tarihinden kaynaklanan önemli sorunlar ve dinamiklerin anlaşılması için zengin bir fırsat sunmaktadır. Bu faktörler bir araya geldiğinde, bölge, Afrika İslamı'nın çeşitli yönlerini ve küresel etkileşimlerini incelemek için ideal bir konum sunar.

---

⁷⁵ Akira Iriye - Pierre-Yves Saunier (ed.), *The Palgrave Dictionary of Transnational History* (New-York: Macmillan Publishers Ltd, 2009).

Çalışmanın Sorunsalı

Bu çalışma, 1990'dan 2020'ye kadar Sahra altı Afrika'daki Müslüman azınlıkların statüsü üzerinde devlet dışı aktörlerin etkilerini tarihsel bir perspektiften sunmayı amaçlamaktadır. Çalışma, Soğuk Savaş sonrası dönemin adım adım keşfedilmesi ve açıklanması gereken kritik bir zaman çizelgesini oluşturmuştur. Çağdaş tarihçiler tarafından bazen gözden kaçan bu dönemi ve bu süreçte devlet dışı aktörler ile Müslüman azınlıkları eş zamanlı olarak inceleyen araştırmaların kıtlığı, kesin bir tarih yazımı sorununu teşkil eder. Ayrıca, tarih ve sosyal bilimlerin diğer dalları gibi, günlük hayatımızın gelişimine hizmet edip geçmişi anlayarak günümüz toplumu üzerindeki etkileri ortaya koyar.

Müslüman azınlıkların statüsünün tarihini yazmak; entegrasyon, ötekileştirme, mağduriyet, suçlama, farkındalık, özgürleşme ve bağıllık temalarını ele almayı gerektirir. Bu temalar, Sahra altı Afrika'daki ulusötesi İslami aktörlerin eylemleri veya tepkileri yoluyla yaşanan çatışmalar, rekabet ve ittifakların bir sonucu olarak kademeli olarak gelişmektedir. Bu çalışma, özellikle 1990'dan 2020'ye kadar Sahra altı Afrika genelinde ve Kamerun özelinde, Müslüman azınlıkların yaşam koşullarının algılanması, temsili, ilerlemesi ve gerilemesi üzerinde devlet dışı aktörlerin etkisini sorgulamaktadır. Çalışmanın temel sorunsalı şudur: Sahra altı Afrika'da, özellikle Kamerun'da, Müslüman azınlıkların yaşam koşulları üzerinde devlet dışı aktörlerin etkileri nelerdir?

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın ana hedefi, İslam'ı, Müslüman toplumları ve devlet dışı aktörleri tarihsel çalışmanın nesnelere olarak ele alarak, din konusunda (inanç ve dogmalar) ilahiyatçıların veya devletler ile devlet dışı aktörler arasındaki rekabeti inceleyen Uluslararası İlişkiler uzmanlarının yaptığı çalışmalardan farklı bir yaklaşım benimsemektir. Çalışma, Sahra altı Afrika'daki Müslüman azınlıkların çeşitli statüleri üzerinde devlet dışı aktörlerin etkisini göstermeye odaklanmıştır.

Bu birincil hedefe ulaşmak için belirlenen diğer hedefler ise şunlardır:

- İlk olarak, 1990-2020 yılları arasında Sahra altı Afrika'daki Müslüman azınlıkları ve bunların devlet ve diğer topluluklarla ilişkilerini analiz etmek.
- Aynı dönemde kendi ülkelerindeki Sahra altı Afrika Müslüman azınlıklar üzerinde uluslararası İslami faaliyetlerin etkisini açıklamak.

- Son olarak da Orta Doğu ülkelerinin (Türkiye, Mısır ve Suudi Arabistan gibi) bir azınlık bağlamında Afrikalı Müslüman toplumlar üzerindeki farklı etkilerini vurgulamak.

Araştırmanın Önemi

Bu araştırma, Sahra altı Afrika genelinde ve özellikle Kamerun'da Müslüman azınlıkların karşılaştığı zorlukları ve bu zorlukların kökenlerini daha iyi anlamamızı sağlar. Ayrıca, farklı yaşam modelleri veya çatışma kaynakları olarak işlev görebilecek entegrasyon stratejilerine odaklanır. Çok inançlı bir ortamda bir arada yaşamayı teşvik etmek için tarihsel bağlamı dikkate almak, başarıları ve yeni yaklaşımları gerçekleştirmek için kritik önem taşır. Toplumun tüm üyelerinin diyalogu, katılımı ve sosyo-politik yaşama entegrasyonu sayesinde, İslam korkusu ve İslamofobi gibi stereotiplerin ortadan kaldırılması mümkün olabilir.

Afrika'daki Müslüman toplumlar üzerinde etkili olan ulusötesi İslami aktörlerin ideolojileri, bu toplulukların sosyal uyumunu ve çevreleriyle olan ilişkilerini de şekillendirir. Müslümanlar genellikle İslami ulusötesi ağlardan az ya da çok bağımsız olarak belirli bir sosyal uyum içinde yaşarlar. Bu ortak yaşam modeli, çağdaş Afrika'nın sosyal uyumu için daha da geliştirilebilir. İnsanların terörle mücadele edebilme yeteneği, kalıcı barış ve istikrar için çağdaş bir zorluktur. Bu tez, devletin kendi topraklarındaki Müslüman topluluklar üzerindeki ulusötesi yerel ve yabancı etkilere karşı rolünü ve müdahale derecesini daha iyi konumlandırmamıza yardımcı olacak küresel analizlerle desteklenmiştir.

Tarihsel olarak, ulusötesi tarih, yeni tarihyazımı yaklaşımlarını kullanarak ve kaynakları çeşitlendirerek orijinal araştırmalar yapmamıza olanak tanır. Bu tezin başlangıcı, gelişimi ve sonuçları, İslam'a inanan sosyal gruplarla ilgili iç ve dış algılarının karşılaştırılmasını daha iyi anlamamız için ulusötesi tarih yazımına değerli bir katkı sağladığı kanaatindeyiz. Bu çalışma, Türkiye, Kamerun ve diğer yerlerdeki Afrika çalışmaları alanında, literatür taraması düzeyinde gözlemlenen tarihyazımsal boşlukları doldurmaktadır. Çünkü yeni yöntemler, yeni bir araştırma alanı ve keşfedilmemiş kaynaklar kullanmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada, araştırmanın nasıl yürütüldüğü, hangi veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, hangi analitik tekniklerin tercih edildiği ve elde edilen sonuçların nasıl

değerlendirildiği detaylı bir şekilde açıklanmaktadır. Araştırmanın güvenilirliğini ve geçerliliğini artırmak için çoklu kaynaklardan yararlanılmış ve çeşitli disiplinlerarası metodlar uygulanmıştır. Bu kapsamlı metodoloji, araştırmanın bilimsel katkısını güçlendirir ve sonuçların daha geniş bir perspektiften değerlendirilmesini sağlar.

Literatür İncelemesi

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde üç dönem boyunca Tarih, Uluslararası İlişkiler ve Orta Doğu Enstitüsü bünyesinde yürütülen araştırma ve öğretim faaliyetlerine katılımımız sayesinde geniş bir literatür havuzundan yararlanma fırsatı elde edilmiştir. Bu süreçte, genel olarak tarih yazımı ve özelde Osmanlı ve Türk çalışmaları üzerine pek çok eseri inceleme şansı olmuştur. Bu çalışmalar, mesleki perspektifimizi zenginleştirerek zaman ve mekan kavrayışımıza yeni boyutlar kazandırmıştır.

Bu tezi yazma sürecinde, çok sayıda bilimsel kaynağa (kitaplar, doktora ve yüksek lisans tezleri, makaleler, bilimsel raporlar, referans ansiklopediler gibi) başvurulmuştur. Araştırma konumuz, genellikle ya Müslüman azınlıkları ya da devlet dışı aktörleri bağımsız olarak ele alan çalışmalarla sınırlı kalmıştır. Sahra altı Afrika'daki Müslüman azınlıkların devlet dışı aktörlerle etkileşimleri üzerine yapılmış kapsamlı çalışmaların eksikliği, bu tezin yazımını daha da önemli kılmaktadır. Mevcut literatür genelde Balkanlar, Batı veya Güneydoğu Asya'daki Müslüman azınlıklar üzerine yoğunlaşmıştır. Bu da Sahra altı Afrika'ya özgü dinamikleri üzerine yapılan çalışmaların sınırlı olduğunu göstermektedir. Bu tezin hazırlanmasında dört farklı dilde yapılan araştırmalar (Fransızca, İngilizce, Türkçe ve Kamerun'un yerel dili Fulfuldece) kapsamlı bir bakış açısı sunmuştur. Bu dilsel çeşitlilik, çalışmanın geniş bir perspektiften ele alınmasını sağlamış ve küresel ile yerel dinamikler arasındaki bağlantıları anlamamıza yardımcı olmuştur.

Dünyanın dört bir yanındaki Müslüman azınlıkların durumuna uluslararası alanda dikkat çeken ilk çağdaş akademisyen Ali Kettani'dir. Birkaç dile çevrilen kitabı, genel olarak Afrika'daki ve özel olarak belirli ülkelerdeki bu dini toplulukların karşılaştığı zorlukları özetlemektedir.⁷⁶ Ali Kettani'nin çalışmasından on üç yıl sonra, Fatima Umar Naseef ve onun yayınevi (Müslüman Azınlıklar İşleri Enstitüsü / Institute of Muslim Minorities Affairs), modern toplumda kadınların yaşamı hakkında ilginç sonuçlar

---

⁷⁶ Ali Kettani, *Muslim Minorities In The World Today* (London: Mansell Publishing, 1986).

sunmaktadır. Buna göre kadınlar aşağılayan bir varlık olarak görülemez. Ancak Müslüman kadının entelektüel, sosyal, ekonomik ve politik olarak gelişmesini engelleyen din değil, sosyal töreler olduğu tespit edilmiştir.⁷⁷

Türkiye'de, 1998'de dünyadaki Müslüman azınlıkları inceleyen birkaç araştırmacının ortak çalışmasını koordine eden Türkiye Diyanet Başkanlığıdır.⁷⁸ Bu çalışmanın yayınlanmasından sonra, birkaç Türk araştırmacı (Ahmet Kavas, Salih Tuğ, Ali Özek, İhsan Karaman, Mehmet Görmez, Enver Arpa gibi) Müslüman azınlıkların durumunu sorgulamaya devam etmektedir.⁷⁹ Bu amaçla 2018 yılında İstanbul'da Cumhurbaşkanı Recep Erdoğan'ın katılımıyla Dünya Müslüman Azınlıklar Zirvesi düzenlenmiştir. Türkiye bu amaçla MÜSDAV'ı kurmuştur. İİT üye olmayan ülkelerdeki Müslüman topluluklar hakkında düzenli raporlar hazırlamıştır. Bu çalışmanın analizinde bazı önemli bilgilerin elde edilmesini mümkün kılan ise bu çalışmalardır.

Hindistan'daki Srinagar Keşmir Üniversitesi Arap ve İslam Araştırmaları Bölüm Başkanı Riaz tarafından hazırlanan makalede, Müslümanların azınlık oldukları ülkelerdeki hak ve sorumlulukları ikna edici kanıtlarla açıkça ortaya konulmaktadır.⁸⁰

Yukarıda bahsedilen çalışmalar açısından, İslam'ın dünyadaki etki alanlarını sınırlayan dini sınırların rolünün belirlenmesi de önem arz etmektedir. Bu bağlamda, 2000'li yılların sonuna ait en güncel verilere göre dünyadaki Müslüman azınlıklar ve çoğunluklar hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlayan Stig Jarle Hansen, Atle Mesoy ve Tuncay Kardaş tarafından editörlüğü yapılan çalışmadır.⁸¹

Ahmet Kavas'ın 2003 yılında Gana'da düzenlenen Accra Uluslararası Konferansı'nda sunduğu, Afrika'daki Müslüman azınlıklar hakkındaki kapsamlı bildirisi, maalesef araştırmacıların henüz erişimine açılmamıştır.⁸² Bu durum, bu konuda çalışan genç araştırmacılar için önemli bir eksikliklerdir. Ayrıca, yakın zamanda Türkiye'de yayınlanan iki kitap,⁸³ Afrika'daki Müslüman azınlıkları incelerken, belirlenen hedeflere rağmen

---

⁷⁷ Fatima Umar Naseef, *Women In Islam: A Discourse In Rights And Obligations* (London: Institute of Muslim Minority Affairs, 1999); Syed Abedin - Ziauddin Sardar (ed.), *Muslim Minorities In The West* (London, Grey Seals, 1995).

⁷⁸ Ali Köse vd., *Günümüz Dünyasında Müslüman Azınlıklar* (Ankara: TDV, 1998).

⁷⁹ AFAM, *Afrika'da İslamiyet: Dünü, Bugünü, Yarını* (İstanbul: AFAM, 2017).

⁸⁰ Riaz Sherwani, "Duties And Responsibilities Of Muslims In Non-Muslim States: A Point Of View", *Institute of Muslim Minority Affairs Journal* 9/1 (1988).

⁸¹ Stig Jarle Hansen vd. (ed.), *Borders Of Islam: Exploring Samuel Huntington's Faultlines, From Al-Andalus To Virtual Ummah* (Oxford: Oxford University Press, 2009).

⁸² Ahmet Kavas, "Les Minorités Musulmanes En Afrique Noire [Siyah Afrika'daki Müslüman Azınlıklar]", *First Conference Of Muslim Minorities In Africa* (Accra: İslam Konferansı Teşkilatı, 2003).

⁸³ Aycan İrfan - Nurullah Yazar (ed.), *Günümüz Afrika'sında Müslüman Azınlıklar* (Ankara: Otto Yayınları, 2019); Emin Dağ, *Afrika'da Müslüman Azınlıklar*.

araştırmaların sonuçlarının yetersiz kaldığı görülmüştür. Çeşitli metodolojik ve ampirik eksiklikler, bu karmaşık ve çeşitlilik gösteren ülkelerden gelen uzmanların yeni çalışmalar yapmasını zorunlu kılmaktadır. Bu etnik çoğullukların sosyo-politik, dilsel ve kültürel gerçekliklerine hakim olabilmek için bu ülkelerde yeterli süre yaşamak veya birkaç araştırma gezisi yapmak gerekmektedir.⁸⁴ İbrahim Halil Onur'un Yüksek Lisans Tezi ise, Kenya'daki Müslüman bir azınlığın örnek olay incelemesi üzerinden durumu kısmen anlamamıza olanak tanımaktadır; bu dikkat çekici araştırma konusu, tezin sadece son bölümünde ele alınmıştır.⁸⁵

Yaklaşık yirmi yıldır Nijerya, Güney Afrika ve Kenya'daki silahlı çatışmalar konusunda uzmanlaşmış olan Fransız De Montclos, Sahra Altı Afrika'daki Müslüman azınlıkların sosyo-politik ve güvenlik durumlarını somut örneklerle derinlemesine incelemiştir. Ancak, bir araştırma makalesinin tüm ülkeleri ve bu Müslüman azınlıkların karşılaştığı tüm sorunları kapsamaması mümkün değildir.⁸⁶ Nüfusun %5'inden azını oluşturmasına rağmen, Güney Afrika'daki Müslüman topluluk, Afrika kıtasındaki en iyi örgütlenmiş topluluklar arasında yer alır. Bu ülkedeki bazı araştırma merkezleri ve İslam'ın önde gelen bazı liderleri uluslararası üne sahiptirler. Bu da Sadoumi'nin 2004 yılındaki doktora tezi, Dangor'un 1992 tarihli makalesi ve Gerrie'nin 1997 tarihli makalesi ile belgelenmiştir.⁸⁷

Cumhuriyet dönemi Türkiye'si ve Osmanlı Devleti, tarih boyunca azınlık politikalarıyla ilgilenmiştir. Günümüzde, Türkiye ve Orta Doğu'da devletlerarası sınırların kontrolünün ve güvenliğinin azalması, devlet dışı aktörlerin rolünü anlamayı önemli kılmaktadır.⁸⁸ Osmanlı İmparatorluğu döneminde ise, üç kıtaya yayılan topraklarda azınlıkların yönetimi için çok yönlü bir politika uygulanmıştır. Bu durum McCarthy tarafından detaylı sayısal verilerle sunulmuştur.⁸⁹

---

⁸⁴ İrfan - Yazar (ed.), *Günümüz Afrika'sında Müslüman Azınlıklar*; Emin Dağ, *Afrika'da Müslüman Azınlıklar*.

⁸⁵ İbrahim Halil Onur, *Afrika Müslüman Azınlıkları Tarihi - Sevâhili Ülkesi Kenya* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020).

⁸⁶ Pérouse de Montclos, "Minorités Musulmanes En Afrique: Intégration Ou Répulsion?", *Études* 400/5 (2004), 587-597.

⁸⁷ Samadia Sadouni, *Minorités Religieuses, Intégrations, Transnationalités: Les Indiens Musulmans De Durban, Afrique Du Sud (1860-1994)*(Bordeaux: Bordeaux 4 Üniversitesi, Siyaset Bilimi Anadalı, Doktora Tezi, 2004); Suleman Dangor, *The Muslims Of South Africa: Problems And Concerns Of A Minority Community* (London: Institute Of Muslim Minority Affairs, 1992); Lubbe Gerrie, "The Soweto Fatwa: A Muslim Response To A Watershed Event İn South Africa", *Journal Of Muslim Minority Affairs* 17/2 (1997).

⁸⁸ Murat Yeşiltaş - Tuncay Kardaş (ed.), *Non-State Armed Actors İn The Middle East: Geopolitics, Ideology, And Strategy* (London: Palgrave Macmillan, 2018).

⁸⁹ Justin McCarthy, *Müslümanlar Ve Azınlıklar*, çev. Umar Bilge (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1998).

1950-1960 yılları arasındaki tek parti dönemi, laiklik tartışmaları, yurtdışında (Doğu Trakya) yaşayan Türklerin milliyetçiliği, İstanbul'daki Ortodoks Hristiyan ve Yahudi azınlıklar, Türkiye'deki azınlıklar hakkındaki araştırmaların başlıca konularıdır. Benzer şekilde, Bulgaristan, Polonya ve Balkanlar'daki Müslüman ve Türk azınlıkların durumu üzerine araştırmalar yoğunlaşmıştır.⁹⁰

Asya'da ise Hindistan, Doğu Türkistan (Çin) ve Arakan'daki Müslüman azınlıklar uluslararası araştırmacıların dikkatini çekmektedir. Bu üç farklı vaka, uzmanlaşmış birçok yazar ve araştırma merkezi tarafından ele alınmaktadır. Bu ülkelerdeki bazı Müslüman azınlıklar, Batı'daki diasporada kendilerine yer bulmuş ve zulüm gören dindaşlarına siyasi, hukuki ve kurumsal olarak destek sağlamak amacıyla örgütlenmiştir.⁹¹

Avrupa'daki Müslüman azınlıklarla ilgili çalışmalar arasında araştırmacıların en çok ilgilendikleri üç ülke Fransa, İngiltere ve Almanya'dır. Almanya'nın özellikle tercih edilmesinin sebebi, bu ülkede yaşayan Türk diasporasının yoğunluğudur. Fransa'ya gelince, ülkenin kökten bir laiklik anlayışı benimsemiş olması ve bazen hükümetlerin

---

⁹⁰ Burcu Taşkın, *Political Representation Of Minorities: A Comparison Of Greek-Orthodox Minority Of Istanbul And Muslim-Turkish Minority Of Western Thrace* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014); Şule Toktaş, *Citizenship, Minorities And Immigrants: A Comparison Of Turkey's Jewish Minority And Turkish-Jewish Immigrants In Israel* (Ankara: İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004); Tomasz Marciniak, "A Survey Of Muslim Minorities In Poland", *Journal Of Muslim Minority Affairs* 17/2 (1997), 353-359; Ahmet Akkaya, *Demokrat Parti'nin Azınlık Politikası (1950-1960)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010); Emine Bayraktarova, *Bulgaristan'daki Müslüman Azınlıkların Statüsü (1908-1919) / Status Of Muslim Minorities In Bulgaria (1908-1919)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009); Ali Kemal Doğan, *Les Minorités Religieuses Comme Analyseur De La Laïcité Turque: L'évolution De La Laïcité Sous Le Gouvernement De L'AKP* (Paris: Ecole Pratique des Hautes Etudes de Paris, Doktora Tezi, 2013); Ali Eminov, *Turkish And Other Muslim Minorities In Bulgaria* (London: C. Hurst & Co. Publishers, 1997); Jeanne Hersant, *Mobilisations Politiques, Co-Gouvernementalité Et Construction Ethnique: Sociologie Du Nationalisme Turc À Travers Le Cas Des Turcs De Thrace Occidentale (Grèce, Allemagne, Turquie)* (Paris: Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales (EHESS), Doktora Tezi, 2007); Hugh Poulton – Suha Taji-Farouki (ed.), *Muslim Identity And The Balkan State* (London: C. Hurst & Co. Publishers, 1997).

⁹⁰ Charlotte Thomas, *Domination Et Résistance De La Minorité Musulmane Après Le Pogrom De 2002 À Ahmedabad (Inde): Les Paradoxes De La Ghettoisation À Juhapura* (Paris: Institut D'étude Politique De Paris, Doktora Tezi, 2014).

⁹¹ Joselyne Cesari, *L'Islam Et Le Politique En France: Les Modalités D'apparition D'une Condition Minoritaire: L'exemple De La Population Maghrébine À Marseille* (Marseille: Aix-Marseille 3 Üniversitesi, Doktora Tezi, 1991); Amber Nichole Dillender, *The Integration Of African Muslim Minority: A Critique Of French Philosophy And Policy* (Florida: Güney Florida Üniversitesi, Sanat ve Bilim Koleji, Yüksek Lisans Tezi, 1991); Özkan Gökcan, *Avrupa'da Müslüman Azınlığa Yönelik Devlet Politikaları Ve Bu Politikaları Etkileyen Faktörler: Fransa Örneği* (Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010); Chalabi, *Le Statut Des Minorités Musulmanes Et De Leurs Membres Dans Les Etats De l'Union Européenne*; Seghier Tab, *La Place De La Nouvelle Élite Politique Française Élué D'origine Maghrébine Au Sein Des Institutions Représentatives: Une Minorité En Quête De La Voie Élective, Entre La Percée Locale Et Le Blocage* (Paris: EHESS, Doktora Tezi, 2012); Anne-Laure Zwilling, *Minorités Religieuses, Religions Minoritaires Dans L'espace Public* (Strasbourg: Presses Universitaires de Strasbourg, 2014).

bu durumu, Kuzey Afrika, Sahra Altı Afrika ve Orta Doğu'dan gelen Müslüman göçmenlere baskı yapmak için kullanıyor olması önemli bir durumdur.⁹² İngiltere'de Müslümanlar ise giderek kültürel ve dini kimlikleriyle siyasi hayata daha fazla entegre olmakta ve bu durumdan memnuniyet duymaktadırlar.⁹³

Bu tezin hazırlanmasında çeşitli verilerin toplanmasına, 2015 yılından bu yana Kuzey Kamerun'daki Ngaoundéré Üniversitesi'nde yürüttüğümüz Yüksek Lisans çalışmaları sırasında kademeli olarak oluşturduğumuz kişisel kütüphanemizdeki belgeler büyük katkı sağlamıştır. AFAM, INSAMER ve ICAO-UQAM gibi kurumlar tarafından derlenen İslam ve Afrika çalışmalarıyla ilgili önemli araştırmaların listeleri ve Afrika tarihi alanında ünlü Türk ve yabancı uzmanlarla yapılan işbirlikleri, veri toplama sürecimizi daha da hızlandırmıştır. Kuzey Kamerun'daki İslam tarihçiliği ve Türkiye'deki Afrika Çalışmaları'na kesinlikle büyük katkı sağlayacak olan bu çalışmaların orijinalliyi ve yeniliği, onların değerini daha da artırmaktadır.

Veri Toplama ve Yorumlama

Literatür taramasından sonra sunulan eserler, araştırma merkezlerinde, kütüphanelerde, üniversitelerde, uluslararası dergilerde ve internetteki uygun sitelerde gerçekleştirilen eserlere, makalelere, tezlere, belgesel filmlere ve raporlara danışılarak geliştirilmiştir. Bu çalışmada, Türkiye, Kamerun, Afrika ve Avrupa'dan elde edilen veriler ve kaynaklar kullanılmıştır. Bu çalışma ayrıca Kamerun'da dinî liderler, Müslüman kuruluşlar (Kamerun Yüksek İslam Konseyi (CSIC), Kamerun İslam Kültür Derneği (ACIC), Kamerun Haysiyetleri ve İmamları Konseyi (CIDIMUC), Kamerun Dinler Arası Diyalog Derneği (ACADIR), Müslüman öz savunma grupları, Bölge İdaresi Bakanlığı (İçişleri Bakanlığı), Dışişleri Bakanlığı, Savunma Bakanlığı, Ulusal İstatistik Enstitüsü, Yaoundé'deki Türk ve Suudi Arabistan büyükelçilikleri ve İslâmî STK'lara ulaşılmıştır. Bunların yarısı, Ngaoundéré Üniversitesi, Maroua Üniversitesi, Barış, Güvenlik ve Entegrasyon Çalışmaları Merkezi (CERPSI-Maroua), Kamerun Uluslararası İlişkiler Enstitüsü (IRIC) ve Paul Ela Ango Vakfı kütüphanelerinde yapılan araştırmalarla elde edilmiştir. Gazeteler arasında, 1991'de kurulan L'Harmattan,

---

⁹² İsmail Gönenç, *Dinlere Karşı Tarafsızlık Açısından İngiltere'de Din-Devlet İlişkisi (Müslüman Azınlık Örneği)* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010); Christine Moliner, *Être Sikh En Diaspora: Mobilité Transnationale, Politique De Reconnaissance Et Reconfigurations Identitaires Chez Les Sikhs Britanniques* (Paris: EHESS, Doktora Tezi, 2018).

⁹³ Maodo Gueye, *Les Sources De L'histoire Moderne Et Contemporaine Africaine* (Dakar: Cheikh Anta Diop Üniversitesi, İleri Araştırmalar Diploması (DEA) Semineri, Yüksek Lisans Tezi, 1999), 8-9.

1997'de kurulan L'Éil du Sahel ve resmi Cameroon Tribune ile 1996'da oluşturulan Quotidien Mutations ve 2007'de oluşturulan Le Jour en fazla müracat edilen gazeteler açısından yer almaktadır.

Arşiv çalışmalarımız, saha araştırmalarımızda dini aktörlerden, STK'lardan, devlet kurumlarından ve uluslararası kuruluşlardan bilgi edinmemizi mümkün kılmıştır. Türkiye'de ise Sakarya Üniversitesi, Galatasaray Üniversitesi, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı (İSAV), TDV İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) ve çeşitli STK'ların kütüphanelerinde konuyla ilgili araştırmalar yapılmıştır. Diyanet, Dışişleri Bakanlığı, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM), Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği (ORDAF), Afrika Araştırmacıları Derneği (AFAM), İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İHH/İNSAMER), Terörizmle Mücadelede Mükemmeliyet Merkezi, Kara Harp Okulu, Ulusal Tez Merkezi (UTM), İİT ofisi, gazete arşivleri ve müzeler de araştırma yaptığımız kamu kuruluşları ve özel kurumlar arasındadır. Yurtdışındaki çalışmalarımızda, Nijerya, Senegal, Çad, Orta Afrika Cumhuriyeti, Fas, Güney Afrika, Fransa, Almanya, İngiltere ve Kanada gibi ülkelerdeki mevcut veriler incelenmiştir.

Afrika'nın binlerce yıl süren ezberleme kültürü, tarihçiler Jean Vansina, Saliou Mbape, Diouldé Laya, Cornevin, Alexis Kagamé, Djibril Tamsir Niane gibi pek çok Afrikalı ve yabancı araştırmacı tarafından savunulmuştur.⁹⁴ Bu tarihçiler, Batılılar tarafından yazılan ve sömürgecilikten arındırılması gereken Afrika tarihinin tahrif edilmesine karşı çıkmışlardır. Afrika tarihi, bilge yaşlılar aracılığıyla nesilden nesile aktarılan sözlü kaynaklardan yaralamadan tam olarak anlaşılabilir. Bu amaçla Kamerun'daki Müslüman azınlıkların tarihine dair çok sayıda röportaj gerçekleştirilmiştir. Bu röportajlar, grup görüşmelerinde veya birebir görüşmelerde, not alma ve ses kaydı teknikleri kullanılarak yapılmıştır. Anketlerimiz, aranan tarihsel bilgilere göre kişiden kişiye değişiklik göstermiş, görüşmeciler yaş, geniş kültürel bilgisi, dini bağlılık ve toplumdaki nüfuzlarına göre kategorize edilmiştir.

Elde edilen tüm bilgiler ve okuma materyalleri, ilgi alanlarına göre sınıflandırılmak üzere dikkatlice analiz edilmiştir. Tarihsel gerçeği ortaya çıkarmak için, farklı kaynakların çatışmalarına ve kesişmelerine öncelik verilmiştir. Yanlış, sorgulanabilir ve öznel bilgiler yeniden kontrol edilmiştir. Tüm bu adımlardan sonra, karşılaştırma,

---

⁹⁴ Maodo Gueye, *Les Sources De L'histoire Moderne Et Contemporaine Africaine* (Dakar: Cheikh Anta Diop Üniversitesi, İleri Araştırmalar Diploması (DEA) Semineri, Yüksek Lisans Tezi, 1999), 8-9.

çıkarm, analiz ve senkronizasyon yöntemleri kullanılarak, incelenen Müslüman azınlıkların statüsündeki dinamikler, kalıcılığı ve tarihsel değışiklikler tematik olarak ele alınmıştır. Tarihçilik mesleğinin eleştirisi, araştırmanın her aşamasında kullanılmak zorunda olmuştur. Bu nedenle, yazının başından sonuna kadar teorik ve kavramsal yaklaşımlarımıza özel bir ilgi gösterilmiştir. İncelenen topluluğun bir üyesi olmamıza rağmen, siyasileştirme, araçsallaştırma veya hak iddiasında bulunan bir tarih oluşturmamak için gerekli olan tarihsel eleştiri mümkün olduğunca uygulanmıştır.⁹⁵

Araştırmanın Zorlukları

Bu araştırmanın gerçekleştirilmesi sırasında karşılaşılan zorluklar, sonuçların daha iyi değerlendirilmesi için bağlamın doğru belirlenmesini zorunlu kılmıştır. Türkiye'de geçirilen sürenin ilk bir yıl Türkçe öğrenmeye ayrılmıştır. Bu dilsel zorlukların yanı sıra, iklim ve çevre değışikliklerinin de araştırma performansını olumsuz yönde etkilediği söylenebilir. Maalesef Türkiye'deki Afrika çalışmaları alanı, genel olarak birkaç uzman ve araştırma merkezi ile hala gelişim aşamasındadır. Benzer şekilde, KOVID-19 pandemisi, çalışmalarımızın eleştirilmesi, düzeltilmesi ve ilerletilmesi için sürekli olarak bağlantıda olduğumuz akademisyenlerle düzenli temasları engellemiştir. Bu sorunların üstesinden gelmek için Türkçe'yi geliştirmek adına (seyahat, yeni dostluklar, bilimsel etkinlikler, televizyon izlemek gibi yöntemler); Türkiye, Batı, Güney Afrika ve Kamerun'daki İslam uzmanlarıyla çok yönlü işbirlikleri; elektronik kaynaklardan maksimum düzeyde yararlanma; araştırmamız için ek finansman kaynakları bulma gibi çeşitli stratejiler uygulanmıştır.

Metodolojik düzeyde, çalışma alanımızda yazılı kaynakların kısıtlılığı, aynı konu hakkında dünyanın diğer bölgelerinde (Türkiye, Balkanlar ve Avrupa) yapılan çalışmaların incelenmesini gerektirmiştir. İkinci bir sorun olarak, Afrika'daki bazı araştırmacıların taraflı tutumları, dini gerilimler nedeniyle araştırma konumuzu olumsuz yönde etkilemiştir. Afrika ülkelerinin kıtadaki Müslüman dünyaya ve Müslüman azınlıklara yönelik net politikalar oluşturmasını engelleyen Avrupa (Vatikan) ve İsrail'in etkileri de göz önünde bulundurulmuştur. Bu nedenle, resmi istatistikler her ülkenin Müslüman nüfusunu net olarak göstermemektedir. İstatistikler genellikle Avrupa, Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'daki birkaç nadir araştırmacı

---

⁹⁵ Siyasetin 1930'larda Türkiye'deki tarihsel araştırmalar üzerindeki etkisini anlamak için bkz.: Büşra Ersanlı, *İktidar ve Tarih* (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2003).

ve araştırma merkezinden gelmektedir. Sosyal etki açısından, Sahra altı Müslüman halklar, İİT'den yeterince yararlanamamaktadır. Bu durum, kalıcı sosyo-politik zorluklarla karşı karşıya olan Müslümanların ve özellikle Müslüman azınlıkların refahına hizmet etmesi beklenen bu örgütten yararlanan hükümet başkanları için geçerlidir.⁹⁶

Araştırmalar, bu çalışma alanı için önemli olan Pularca (Fulanice/Fulfuldece) diline odaklanarak çeşitlendirilmiştir. Ayrıca, Kamerunlu dini liderlerle Pularca'da birçok görüşme gerçekleştirilmiştir. Kültürel düzeyde, 2002 yılında Mali'de kurulan Tabital Pulaaku Uluslararası Koruma Derneği, Pularca dilinin ve Fulani etnik grubunun değerlerinin korunmasını amaçlamaktadır. Bu dili önemseyen pek çok araştırmacı ve araştırma merkezi (Eldridge Mohamadou, Hamadou Adama, Lisbet Holtedahl, Aliou Mohamadou, Columbia Üniversitesi'nde Afrika Çalışmaları, L'Afrique Réelle gibi) bu doktora çalışmasının alanına girmiştir. Pek çok dini lider ve cemaat lideriyle Pularca dilinde görüşmeler yapılmıştır.

Arapça'ya gelince, İslam ve Müslüman topluluklar hakkında herhangi bir ciddi çalışma yapabilmek için bu dil zorunludur. Bundan dolayı Diyanet, İİT ve diğer araştırmacılar tarafından Arapça'dan diğer dillere (Türkçe, Fransızca veya İngilizce) çevrilen belgelerden faydalanma yoluna gidilmiştir. Ayrıca Arapça öğrenme konusunda bir miktar mesafe alınmıştır. Ancak, Çad Gölü Havzası Bölgesi'nde kullanılan ajami⁹⁷ dili de dikkate alınmalıdır. Bu dil, Arap alfabesi kullanılarak yazılan bir Afrika dilidir. Bu dilsel ayrıntılar, bilimsel araştırma yaklaşımlarımızı anlamak için önemlidir.

Bu araştırmanın son aşamasında karşılaşılan sorunları ise şöyle sıralanabilir.

- İlim Yayma Vakfı tarafından başvuru alan araştırma hibesi verilmediği için ekonomik finansman eksikliği;
- Kamerun'daki bazı Vahhabi dini liderlerin Türkiye'ye ve Türkiye'deki İslami araştırmalara karşı güvensizlikleri;
- İslam akımları arasındaki mevcut çatışmalar, bazı kişilerle görüşmelerimizi engelledi;
- Siyasi aktörler ve yöneticiler, İslam üzerine çalışan araştırmacıları Boko Haram terörizmini destekleyen bir faktör olarak gördükleri için temkinli davranmaktadırlar;

---

⁹⁶ Abdoul Aziz Ahmadou, "Islam In Nigeria" (Görüşmecisi: Ewatomi, Ses Kaydı, Görüşme 15 Ağustos 2022).

⁹⁷ Ajami: bir Afrika dilini yazmak için Arap alfabesini kullanmamızı sağlar.

- Gelmeyen veya cevap vermeyen görüşmecilerle randevu sorunları;
- Bazen çok uzun süren görüşmelerin ses kayıtlarının yazıya dökülmesi sorunu.

Çalışmada Yer Alan Bölümler

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Bölümün başlıkları ise aşağıdaki gibidir.

1. Bölüm: Çalışmanın Tarihsel Arka Planı: Afrika'daki Müslüman Azınlıkların Oluşumu ve Devletle Olan İlişkileri;
2. Bölüm: Kamerun'da İslam ve Devlet: Uluslararası İlişkiler ve Müslüman Azınlık;
3. Bölüm: Kamerun ve Sahra Altı Afrika Bölgelerinde Ulusötesi İslâmî İlişkiler;
4. Bölüm: Orta Doğu'daki Müslüman Ülkeler İle Kamerun ve Sahra Altı Afrika Bölgelerindeki Müslüman Azınlıklar.

1. BÖLÜM: ÇALIŞMANIN TARİHSEL ARKA PLANI: AFRİKA'DAKİ MÜSLÜMAN AZINLIKLARIN OLUŞUMU VE DEVLETLE OLAN İLİŞKİLERİ

1.1. İslam'ın Afrika Kıtasında Yayılması

İslam tarihi hem zaman hem de mekan açısından çok geniş bir araştırma alanıdır. Müslüman ilahiyatçılar, tarihçiler ve bilim adamları, İslam'ı dünyanın ve evrensel medeniyetin kalbine yerleştiren yeni bulgularla İslam çalışmalarını keşfetmeye devam etmektedir. Çalışmamızı daha anlaşılır kılmak için öncelikle İslam dini hakkında bilgi vermek gerekmektedir. İslam, 7. yüzyılda beş temel ilkeye sahip olarak ortaya çıkan tek tanrılı dinlerden biridir. Bu beş farz arasında, Allah'ın birliğine ve Hz. Muhammed'in (sav) onun Rasûlü⁹⁸ olduğuna şahadet, beş vakit namaz, zekat, Ramazan orucu ve imkanı olanları ise en az bir defa hacca gitmek vardır. Unutulmamalıdır ki İslam, Hz. Adem'den Hz. Muhammed'e (sav) kadar peygamberler aracılığıyla tüm insanlığa iletilen ilahî mesajın devamı ve sonu olarak tanımlanır. Bu din, temel olarak Kur'an-ı Kerim'e ve Müslümanlara ibadetleri, birlikte yaşamayı ve medeniyeti gösteren hadislere dayanmaktadır.

Dolayısıyla İslam, hem bir din hem de bir medeniyettir. Bu özelliğiyle onu diğer dinlerden ayıran en temel faktördür. Bu tanımlananın sınırlandırılması önemlidir. Çünkü İslam kelimesi doğrudan veya dolaylı olarak İslam toplumunun birkaç anahtar kavramını kapsar. Örneğin İslam kelimesinin tanımını sunan ansiklopediler, kelimenin etimolojisi ve İslam dininin yeri, inanç, kader, nübüvvet, ölümden sonraki hayat, ahlak, tasavvuf, ibadet, hukuk, ekonomi, siyaset, düşünce, bilim, sanat, tarih, entelektüel yaşam gibi unsurlarını da ele alır.⁹⁹ Bu nedenle, bu çalışma, İslam'ı, Müslümanları, onların etkileşimlerini ve onlardan kaynaklanan sosyo-politik değişimleri analiz etmektedir. Bu çalışmanın amacı, Müslüman toplumların tarihsel dinamiklerini anlamaktır.

---

⁹⁸ İslâmî bakış açısına göre, tek başına Peygamber'in hayat tarihi, sîret denilen bir ilim bütününe teşkil eder. O, aynı inancı ve Allah'ın birliğini ikrar eden peygamberler soyunun sonuncusuydu. Tarihte bir aktör olarak, aşırı dürüstlüğü ile tanınır. Ayrıntılar için sırasıyla bkz.: Mohammed El Fasi - Ivan Hrbek, "L'avènement De l'Islam Et L'essor De l'Empire Musulman", *Histoire générale de l'Afrique III : L'Afrique du VIIe au XIe siècle*, ed. Mohammed El Fasi - Ivan Hrbek (Paris: Unesco, 1990), 53-55; Michael Hart, *The 100: A Ranking of the Most Influential Persons in History* (Oxford: Hart Publishing Company, 1978).

⁹⁹ Mustafa Sinanoğlu, "İslâm", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 22/37-42.

1.1.1. İslam'ın Doğuşu ve Kuzey Afrika'ya Yayılması

Dünya tarihinin tarihyazımı açısından yenilenmesi, Doğu dünyasını, aralarında İslam'ın da bulunduğu, insanlığın büyük medeniyetlerinin merkezi olarak incelemeyi mümkün kılmıştır. İslam Arabistan'da ortaya çıkmıştır.¹⁰⁰ Bu dinin binlerce yıldır Afrika ile yakın bir ilişkisi vardır. Bölgesel çalışmalarda (Regional studies)¹⁰¹ Afrika ve Ortadoğu arasındaki farklılıklara rağmen, dünyanın bu iki kısmı arasında bölgesel ve kültürel bir sürekliliğin yanı sıra aynı sosyo-politik ve tarihsel değişimlerin paylaşıldığı söylenebilir. Daha önceki Peygamberlerin soyunu¹⁰² takip eden İslamî vahiy, Hz. Muhammed (sav) tarafından 611 civarında 40 yaşında alınmıştır. Bu vahiy üç yıl boyunca sessizce yayıldı. Bu arada İslam, Mekke şehrinin dinî hayatını ve sosyal çerçevesini alt üst eden yeni bir ilahî mesaj getirdi. İnananların kamusal alanda ibadetleri baskı, işkence, boykot ve her şeyden önce hem sosyal hem de ekonomik olarak genel bir abluka ile karşılaşmıştır. İşte bu nedenle, belirli sayıdaki sadık Müslümanın Habeşistan'a (615-616) göç etmesi bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Hz. Muhammed Peygamber, daha sonra sahabeyle birlikte Yesrib'e (daha sonra Medine olarak bilinecek) hicret etmeye karar vermiştir. Medine'de Müslümanlar ve gayrimüslimler arasındaki dayanışma ilişkilerini kurarak toplumunun sosyo-politik hayatını yeniden düzenlemiştir.¹⁰³

Savunma savaşlarının (özellikle 624'teki Bedir Savaşı) Mekke'nin müşriklerine karşı kazandığı birçok zafer nedeniyle, Müslümanlar Arabistan'da büyük bir nüfuz kazandılar. Daha sonra yeni devleti daha iyi pekiştirmek ve ekonomik hayatı sağlayan kervan yollarının güvenliğini sağlamak için Hudeybiye Antlaşması gibi barış antlaşmaları imzaladılar. Bu tarihsel dönüm noktası, Müslümanların gizlilik statüsünden tanınmış bir siyasi kimliğe geçişlerini sağladı. Müslümanların Medine'deki yerleşimlerinde istikrarı sağlarken, Hz. Muhammed (sav), İslam'ın yayılması için özgün bir politika ve diplomasi geliştirdi. 628 yılında, Habeşistan, Bizans, Mısır ve Sasani İmparatorluğu gibi bölgelerdeki toplulukları ve yabancı kralları İslam'a davet ederek

---

¹⁰⁰ Bkz.: Marshall Hodgson, *Rethinking World History: Essays On Europe, Islam And World History (Studies In Comparative World History)* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993).

¹⁰¹ Hisham Aïdi vd., "Introduction: A Transregional Approach To Africa And The Middle East", *Africa And The Middle East: Beyond The Divides* (Erişim 20 Haziran 2020).

¹⁰² Daha fazla ayrıntı için bkz.: Mohammed El Fasi - Ivan Hrbek, "L'avènement De l'islam Et L'essor De l'Empire Musulman", 3-55.

¹⁰³ Azmi Özcan, "İslâm: Doğuşu ve Yayılışı", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/27-31.

liderliğinin bilgeliğini sergilemiştir.¹⁰⁴ Bu nedenle, 630'da Mekke'nin fethinden sonra, İslam'ın mesajı kabilevî, etnik ve ırksal ilişkileri aşan en güçlü dinî topluluk olarak Peygamber'in yaşadığı dönemde Arap Yarımadası'na yayılmıştır.

Peygamber'in vefatı, Müslüman toplum için hem duygusal hem de siyasi olarak (Sünnilik-Şiilik ayrımı) zorlayıcı olsa da, İslam topraklarının genişlemesi büyük bir direnişle karşılaşmamıştır. Uluslararası öneme sahip yeni bir siyasî-dinî güç olarak hızla yayılmaya devam etmiştir. Tarihçi Parvaneh Pourshariati tarafından incelenen Bizans İmparatorluğu'nun ve Sasanî İmparatorluğu'nun zayıflama dönemleri;¹⁰⁵ İslam'ın Suriye, Filistin, Irak, Mısır ve Tunus (İfrîkiye), Kıbrıs, İran ve Horasan'da ilk halifelerin saltanatı altında nasıl hızla yayıldığı oldukça dikkat çekicidir. Müslümanların barışçıl yöntemlerle yürüttükleri yayılma süreci, bu yeni İslam bölgelerinde din özgürlüğünün genişlemesine katkıda bulunmuştur. Yani İslam'a bağlı kalmayı reddedenler, İslamî olmayan inançlarını uygulamaya devam etmişlerdir.¹⁰⁶

Merkezî bir otorite kuran Şam Emevîleri (661-750) döneminde İslam Devleti bir dönüm noktası yaşadı. Türkistan'dan Fransa sınırına, Kafkaslar'dan Hindistan'a kadar uzanan geniş topraklar, Kuzey Afrika'daki Müslüman Berberileri ve Orta Asya'daki Osmanlı Türklerinin atalarını da kapsıyordu. Emevî döneminde, Maveraünnehir ve Sind, İslam Devleti'nin egemenliğine girdi. Aynı zamanda Emevîler İspanya'yı (Endülüs) fethederek 8. ve 15. yüzyıllar arasında burada Endülüs Devleti'ni kurmuştur.¹⁰⁷ İslam Devleti'nin Avrupa'daki genişlemesi, Müslümanların Franklara karşı başarısızlığı sırasında 732'de Poitiers ve Tours'da durmuştur. Abbasîlerin Bağdat'ı ele geçirmesi ve burada kurulan saltanat (750-1258), İslam'ın yayılması açısından Yukarı Mezopotamya'yı terk edecek olan Bizanslılarla mücadeleler açısından yeni bir sayfa açmıştır. İslam Devleti içindeki bağımsızlık hareketlerinin yönetimi konusunda endişe duyan Abbasîler, İslam'ın geleceğindeki asıl meselenin artık fetih değil, düzenin korunması olduğu kanaatine varmışlardır.

Endülüs'ün düşüşte olduğu bir dönemde Anadolu'nun ele geçirilmesinde merkezî rol oynayan Selçuklu ve Osmanlı Türkleri (1071-1521) de İslam tarihini etkileyen aktörler

---

¹⁰⁴ Özcan, "İslâm: Doğuşu ve Yayılışı", 23/27-31.

¹⁰⁵ Parvaneh Pourshariati, *Decline and Fall of the Sasanian Empire: The Sasanian-Parthian Confederacy and the Arab Conquest of Iran* (Londres: I. B. Tauris, 2017).

¹⁰⁶ Özcan, "İslâm: Doğuşu ve Yayılışı", 23/27.

¹⁰⁷ Endülüs kültürü, Avrupa tarihini ve Mağrip İslam medeniyetini etkilemiştir. Kuzey Afrika üzerindeki bu Endülüs etkisi hakkında daha fazla ayrıntı için bkz.: Ercüment Kuran, "Cezayirli Türklerin Endülüs Müslümanlarını Kuzey Afrika'ya Nakli ve Neticeleri", *Endulus'ten Espanya'ya* (Ankara: TDV, 1996), 63-67.

arasındadır. 16. yüzyıldan itibaren İslam toprakları, Osmanlı Türkleri tarafından Balkanlar'dan Belgrad'a kadar genişletildi. Diğer taraftan Arapların, İranlıların ve Hintlilerin ticarî faaliyetleri Hindistan, Çin ve Endonezya adalarına İslam'ın gelişinde önemli bir rol oynadı. 15. yüzyılın sonlarında ve özellikle 17-18. yüzyıllarda Amerika'da İslamiyet'in yayılması, öncelikle Endülüs'ün düşüşü sırasında zulüm ve katliamlardan kaçan Müslümanlar sayesinde olmuştur. Daha sonra ise Müslüman işçi ve zanaatkârların göçü gerçekleşti. Son olarak, köle ticareti yoluyla Afrika'dan getirilen Müslüman köleler Amerika'ya ulaşmıştır.¹⁰⁸

İslam'ın Kuzey Afrika'ya yayılmasıyla, Müslümanlar ilk olarak Arap Yarımadası'ndan çıkıp genişlemişlerdir. Perslerin ve Bizanslıların medeniyetlerinden hızla etkilenecek başarılarını kendi kültürlerine entegre etmişlerdir. Böylece kolayca yeni toprakları fethedebildiler ve buralara İslam'ı kalıcı olarak yerleştirebildiler. Bu anlamda Orta Doğu, Yakın Doğu ve Afrika'yı hızla fethettiler. Bir yandan elverişsiz bir güvenlik durumunda olan insanlara sundukları istikrar, diğer yandan önceki tek tanrılı dinlerin ardından gelen İslam'ın mesajı nedeniyle Müslümanlar, Musevîlik ve Hıristiyanlığın bazı üyelerini kolayca ikna edebilmişlerdir.¹⁰⁹ İlk yüzyıllarda İslam'ın hızla yayılması ve evrensel bir din olarak çağrıda bulunması (da'va veya İslam'a davet), Müslümanların Afrika'ya hızla gelişini daha iyi açıklamaktadır. İslam'ın Afrika'nın bu bölgesine açılan kapısı ise Bizans yönetimi altındaki Mısır'dır.

Müslümanların gelişinden önce Kıptîler, bir yandan aşırı vergilendirme yoluyla ekonomik sömürüye maruz kalırken, diğer yandan resmi Ortodoks Hıristiyan doktrinine karşı çıkan Monofizit Hıristiyan inançları nedeniyle baskı altında bulunuyorlardı. Araplar, Bizans yönetiminin baskısından kurtulmak isteyen Kıptîler tarafından herhangi bir direnişle karşılaşmaksızın kabul edilmiştir. Mohammed El Fasi ve Ivan Hrbek gibi birçok Afrika tarihçisi, Mısır'daki iki büyük kilise arasındaki bitmeyen teolojik sorunlar ve krizlerin, Allah'ın birliğini ve Resulünün mesajını açıkça ortaya koyan İslam'ın lehine işlediğini belirtmektedir. Böylece Mısırlılar, Hıristiyanlığın varlığına rağmen, ilk günlerden itibaren kitlesel olarak İslam'ı benimsemiştir.¹¹⁰ İslam'ın bölgeye gelişi Mısır tarihinde ve dinler arası ilişkilerde yeni bir aşama olmuştur.

---

¹⁰⁸ Özcan, "İslâm: Doğuşu ve Yayılışı", 23/28.

¹⁰⁹ Özcan, "İslâm: Doğuşu ve Yayılışı", 23/29.

¹¹⁰ Mohammed El Fasi - Ivan Hrbek, "Étapes Du Développement De l'islam Et De Sa Diffusion En Afrique", *Histoire Générale De l'Afrique III: L'Afrique Du VIIe Au XIe Siècle*, ed. Mohammed El Fasi - Ivan Hrbek (Paris: Unesco, 1990), 84.

Kıptî Hıristiyanlara karşı dinî özgürlük ve hoşgörünün toplumda ve Müslümanların önderliğindeki devlet aygıtında daha fazla uygulandığı dönem, tam da Fatımîler ve Eyyubiler dönemindeydi. Arapça yavaş yavaş ülkenin resmî dili haline gelse de, eğitilmiş Kıptî üst düzey yetkililer hala Kıptî diline hakimdiler. Ancak Kıptîler, 12. yüzyılda artık dini metinlerini anlamakta zorluk çekiyorlardı. Bu yüzden onları Arapça'ya çevirmek gerekiyordu. Müslüman hükümdarlar, topluma açıklık politikalarının gereği gayrimüslimlere (Kıptîler, Hıristiyanlar, Ermeniler veya Yahudiler) özellikle vergi ve finans konusunda çok sayıda idarî görev verdiler.¹¹¹ Diğer dinlerin dinî liderlerine saygı, İskenderiye Patrikhanesi tarafından Nubia ve Etiyopya Monofizit kiliselerinin kontrolünü kolaylaştırdı.¹¹²

İslam'ın Kuzey Afrika'nın geri kalanına yayılması, Roma kültürünün ve Hıristiyanlığın uzun süre Ifrikiya'da (Tunus) kökleri nedeniyle Mısır'dakinden farklıydı. Aynı şekilde, kıtanın bu bölgesindeki Berberîler de iki gruba ayrılmıştır. Çoğunluk geleneksel Afrika dinlerine bağlı kalmışken, nüfusun geri kalanı Yahudiliği kabul etmiştir. Bu Berberîler, Romalılar ve Bizanslılar döneminde devlet otoritesine karşı her zaman bağımsızlık eğilimlerine sahip olmuşlardır. Bunun yanı sıra, İslam'ın gelişinden önce bile bu Berberîler arasında kilise yetkililerine karşı isyanlar ve vergi ödemeyi reddetme gibi durumlar ortaya çıkmıştır.¹¹³ Berberîlerin direnişiyle karşı karşıya kalan Müslümanlar, 7. yüzyılın sonuna kadar Mağrip'in belirli bölgelerini boyunduruk altına almakta zorlanmışlardır.

Arap siyasî otoritesine itiraz etmelerine rağmen, İslamlaşmadan sonra Berberîler, İslam'ın Emeviler yönetimi altında İspanya, Sicilya, Mısır, Suriye ve Sahra altı Afrika'ya yayılmasını sağlamıştır.¹¹⁴ Müslümanlar Kayrawan'ı 670 yılında askerî bir üs ve Doğu Mağrip'te dinin yayılması için bir merkez olarak kurmuş olsalar da, Tunus'ta İslamlaşma çok yavaş bir şekilde sürmüştür. Buna rağmen Kartaca ve Tunus şehirleri İslam mirasının bir parçası haline gelecek.¹¹⁵ 8. yüzyıldan itibaren Fas'a nüfuz eden İslam, Peygamber'in soyundan gelen İdrisoğulları hanedanlığı döneminde sağlam temeller üzerine kurulmuştur. Fez şehri bölgede, özellikle de Mağrip'in batısında, İslamî etkinin bir kutbu olarak büyük bir rol oynamıştır.¹¹⁶

¹¹¹ El Fasi - Hrbek, "Etapes Du Développement De l'İslam Et De Sa Diffusion En Afrique", 85.

¹¹² Ivan Hrbek, "L'Afrique Dans Le Contexte De L'histoire Mondiale", *Histoire Générale De l'Afrique III: L'Afrique Du VIIe Au XIe Siècle*, ed. Mohammed El Fasi - Ivan Hrbek (Paris: Unesco, 1990), 26-27.

¹¹³ El Fasi Hrbek, "Etapes Du Développement De l'İslam Et De Sa Diffusion En Afrique", 85-86.

¹¹⁴ Hrbek, "L'Afrique Dans Le Contexte De L'histoire Mondiale", 27.

¹¹⁵ El Fasi - Hrbek, "Etapes Du Développement De l'İslam Et De Sa Diffusion En Afrique", 86.

¹¹⁶ El Fasi - Hrbek, "Etapes Du Développement De l'İslam Et De Sa Diffusion En Afrique", 91.

1.1.2. İslam'ın Sahra Altı Afrika'da Yayılması

İslam'ı Sahra altı Afrika'ya yayan Müslüman tüccarlar oldu. Murabıtlar (Berberîler)¹¹⁷, uzun bir süre boyunca Batı ve Orta Afrika'da İslam'ın yerleşmesinde çok aktif oldular. Doğu Afrika'ya gelince, fetihler; göçler; kıyı, nehir ve deniz ticaret; Sufilerin eylemleri; yerel halkla evlilikler ve diğer etmenler İslam'ın yayılmasında önemli roller üstlenmiştir.¹¹⁸ Ünver Günay, İslam'ın yayılmasının bölgesel olarak incelenmesi gerektiğini ve kıtanın doğu kıyılarının İslamlaşmasının üç aşamadan oluştuğunu ısrarla vurgulamıştır.¹¹⁹ Ayrıca David Robinson, Afrika'daki Müslüman toplumların mutasyonları üzerine yaptığı bir araştırmasında, İslam'ın kıtadaki yayılması üzerinde detaylı analizler yapmaktadır.

İslam'ın Sahra altı Afrika'ya geçişi kapıdan, yani Sahra ile Afrika kıyıları boyunca Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'nun önündeki kıyı şeridi kapılarından gerçekleştiği anlaşılmaktadır. İlk dönemlerde, çölü geçecek Müslümanların -1970'lerin kuraklığından bu yana Sahel olarak adlandırılan- çöl kenarlarına yerleşmesine izin verilmiştir.¹²⁰ Develerin, Hristiyanlık döneminin ilk bin yılından itibaren yolculuklarda kullanılması, Sahra Çölü'nün kuzey ve güney kıyıları arasındaki ticarete ve insanları bir araya getirmede, ilkel de olsa önemli bir rol oynamıştır.¹²¹ Doğal engellere (çöl ve deniz) göğüs germek için, İslam dini ve kültürel etki alanları haline gelebilecek yoğun nüfuslu bölgelere ulaşmak için Müslümanlar uygun ulaşım ve navigasyon becerileri kullanmışlardır.¹²²

Kıtanın bu bölgesinde İslamlaşmanın ilk aşaması, Sahra ötesi ticaretle yakından bağlantılıdır. Bu aşamada, İslam'ın mesajını Afrika dinlerinin veya Hristiyanlığın takipçilerine iletenler özellikle tüccarlardır. Müslüman mahallelerinde toplanan yeni mühtediler toplumunda bir azınlık grubu oluşturmaktaydılar. Bu İslamlaşma süreci

---

¹¹⁷ Murabıtlar, XI. ve XII. yüzyıllar arasında Mağrip'in neredeyse tamamında parlak bir İslam medeniyeti kurmuş bir Berberi hanedanıdır. İslam'ın Sahra'nın güney ve kuzey kenarlarına yayılmasında rol oynayan Murabıtlar, tüm zamanların en büyük aktörlerinden biri olarak İslam tarihini gerçekten etkilemiştir. Bkz.: Ivan Hrbek - Jean Devisse, "Les Almoravides", *Histoire Générale De l'Afrique III: L'Afrique Du VIIe Au XIe Siècle*, ed. Mohammed El Fas - Ivan Hrbek (Paris: Unesco, 1990).

¹¹⁸ Özcan, "İslâm: Doğuşu ve Yayılışı", 23/29.

¹¹⁹ Ünver Günay, "Zenci Afrika'da İslamiyetin Yayılışının Belli Başlı Safhaları", *Prof. M. Tayyib Okîç Armağanı*, ed. İsmail Cerrahoğlu (Ankara: Sevinç Matbaası, 1978), 148 ve 156.

¹²⁰ David Robinson, *Muslim Societies in African History* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 32.

¹²¹ Dierk Lange - Bawaro Barkindo, "La Région Du Tchad En Tant Que Carrefour", *Histoire Générale De l'Afrique III: L'Afrique Du VIIe Au XIe Siècle*, ed. Mohammed El Fasi - Ivan Hrbek (Paris: Unesco, 1990), 466.

¹²² Nehemia Levtzion - Randall Pouwels (ed.), *The History of Islam in Africa* (Athens: Ohio University Press, 2000), 1.

İslam'ın karantina aşaması olarak görülmektedir. Daha sonra, İslam inancı toplumun tamamına yayıldı ve kırsal kesimde ve genel olarak halk düzeyinde İslamî etkilerin yeni dönemlerini oluşturdu. Zira daha sonra çoğunluk haline gelecek olan Müslümanlar, geçmişte tüccarlar, siyasîler ve diğer yönetici sınıflarla sınırlıydı.¹²³ Kıyı bölgelerinde İslamlaşma genellikle Somali, Kenya, Tanzanya ve Mozambik'te gerçekleşti.¹²⁴ Bu nedenle, bu alanlarda İslamî ilhamın önemli mimarî ve kültürel devrimleri ortaya çıkmıştır. Bu kültürel karışımların açık kanıtı, saray mimarisi¹²⁵ ve Swahili¹²⁶ kültürünün ortaya çıkmasıdır.¹²⁷

Afrika'da Sahra'nın güneyinde İslam için önemli yerler arasında Çad ve Yoruba bölgesi varmıştır. Gümüşde Çad'da bulunan Kanem Krallığı'nın Kuzey Afrika ile köle ticareti yaptığı ortaya çıkmıştır. Kanem'in yerini alacak Bornu Krallığı'nın gelişine kadar İslam toplumun bir parçası haline gelmiştir. 16. ve 17. yüzyıllarda, Çad Krallığı sadece yeni bir İslam ülkesi değil, aynı zamanda bölge genelinde entelektüel bir etki merkezi haline gelmişti. Geleceğin din bilginleri Bornu'ya Hausanland, Yorubaland, Borgou ve genel olarak Batı Afrika'dan gelmişlerdir. Bu konuda, İslam alimlerinin rolü, Afrika'daki İslamlaşma tarihi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Alimlerin karizmaları sayesinde, devletin başarısız olduğu bölgelerde bile önemli siyasi roller üstlenebildikleri görülmektedir.¹²⁸

Batı Afrika'da İslam'ın kuruluşu esas olarak uluslararası anlamda hem siyasî hem de ticarî merkezler haline gelen Gana (3-13. Yüzyıl), Mali (13-17. Yüzyıl) ve Songhay (15.-16. Yüzyıl) imparatorlukları çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Bu imparatorluklar İslam'ın Batı Afrika'da yayılmasında büyük rol oynadılar. Kıtanın güney ve batı kıyılarında yer alan Senegambia, Bornu Krallığı'nın etkisi ile 11. yüzyıldan sonra İslamlaşmıştır.¹²⁹ İslam'ın yayılmasında öncü rol oynayan Murabitlar, bilginleri ve 11. yüzyıl lideri İbn Yasin'in önderliğinde, İslami etkilerini Batı Afrika ve Moritanya çölünden Mağrip'in (Fas ve Müslüman İspanya) ötesine taşıyarak, bölgede bir aktivizm

---

¹²³ Robinson, *Muslim Societies in African History*, 28.

¹²⁴ Emin Dağ, *Afrika'da Müslüman Azınlıklar*, 10.

¹²⁵ Bu saray mimarisi ile ilgili olarak Robinson, Kilwa adasında (Tanzanya) bu dönemin en önemli Swahili kasabasını sunar. Bkz.: Robinson, *Muslim Societies in African History*, 35.

¹²⁶ Swahilice, Afrika Birliği Örgü'tünün resmi dillerinden biri olarak ve bazı Doğu Afrika ülkelerinde kullanılan bir Afrika dilidir.

¹²⁷ Bkz.: Matveiev, "L'essor De La Civilisation Swahili", *Histoire Générale De l'Afrique IV: L'Afrique Du XIIe Au XVIe Siècle*, ed. Djibril Tamsir Niane (Paris: Unesco, 1987), 491-518.

¹²⁸ Levtzion - Pouwels, *The History of Islam in Africa*, 5.

¹²⁹ Emin Dağ, *Afrika'da Müslüman Azınlıklar*, 11.

modeli sergilemişlerdir. Ayrıca, bugün Moritanya Müslümanları, liderler tarafından yapılandırılan sosyal tüzüklerini oluşturmak için Murabıtlar ile özdeşleşmektedirler. Sahra'nın güneyindeki Afrika İslamî hareketleri, ya dini radikal ve seçkin bir biçimde aktaran Berberî Müslümanların ya da kendisini kapsayıcı bir din biçimi olarak analiz eden Swahili geleneğinin eylemleri olacaktır.¹³⁰ Bu nedenle, Arap Yarımadası'ndaki tarihsel bağlamından ayrıldığında İslam, birçok farklı kıtayı ve medeniyeti geçerken, dinin belirli yönleri çeşitli yerel uyarlamalara uğramıştır. Kıtanın Sahra'dan siyah Afrika ve beyaz Afrika olarak ikiye bölünmesi, Berberîlerin Mağrip ve Batı Sudan arasındaki İslami etkilerinin arabuluculuğu sırasında anlamını yitirmiştir. Bu durum, sömürge dönemindeki bölünmelerin yerel dinamikler üzerindeki etkisizliğini göstermektedir. Çünkü bu Berberîler, günümüzde Senegal, Mali, Nijer, Çad ve Sudan arasında bölünmüş olan Sudan dünyası ile etkileşime girerek Sahra'nın her iki tarafındaki bu alanın etkili aktörleri arasındaydı.¹³¹

Kıtanın İslamlaşmasının dinamiklerinde Swahili kültürüne gelince, tarihsel süreci bize bu kültürün Afrika'nın doğu kıyıları boyunca (bugünkü Somali'den Mozambik'e kadar), yani yaklaşık 2000 km uzaklıktaki coğrafyayı ve dinî yaşamı nasıl etkilediğini açıklamaktadır. Swahili kültürü, Kızıldeniz veya Basra Körfezi üzerinden Orta Doğu ve Güney Asya ile dinî, kültürel ve ticarî alışveriş yoluyla inşa edilmiştir. Robinson'un gösterdiği gibi, İslam sanatının üslup ve desenleri Swahili halkları tarafından hem ev mimarisinde hem de cami ve kamu binalarında kullanılmıştır.¹³² Vaazlar ve aktivizmden uzun süre uzak kalan Swahili halkları, 16. yüzyıldan itibaren bölgedeki İslam mirasının savunulması ve korunması için mücadelelere başlamışlardır.

İspanya'nın Hıristiyanlar tarafından yeniden ele geçirilmesi (Reconquista), Türklerin İstanbul'u fethi ve Portekizlilerin Tanzanya'daki Kilwa ile Kenya'daki Mombasa Swahili kasabalarını zorla ele geçirmesi gibi tarihi olaylar, İslam topraklarını özgürleştirmek amacıyla Swahili radikalleşmesine katkıda bulunmuştur.¹³³ Bu nedenle bölgede yerel aktörleri ve inananları harekete geçiren askerî cihad başlatılmıştır.¹³⁴

Doktriner bir bakış açısıyla, tıpkı Kuzey Afrika'da olduğu gibi, Batı Afrika'da da Malikî hukukunun esas alınması gerekliliği öne çıkmaktadır. Ancak Doğu Afrika'ya yayılmış

---

¹³⁰ Robinson, *Muslim Societies in African History*, 39-40.

¹³¹ Levtzion - Pouwels, *The History of Islam in Africa*, 2-3.

¹³² Bkz.: Robinson, *Muslim Societies in African History*, 32-33 ve 35.

¹³³ Robinson, *Muslim Societies in African History*, 36.

¹³⁴ Askerî versiyonunda cihat, medyanın ve İslamofobik hareketlerin cihat ve terörü eşitlediği Batı'daki bazen taraflı tanımına rağmen bir savunma savaşıdır.

olan ise Şafîî hukuk ekolüdür, çünkü bu bölge Arap yarımadası ile doğrudan temas halindedir. Ancak İbadî mezhebi¹³⁵, 8. ve 9. yüzyıllar arasında Batı Sudan'da olduğu gibi, kıtanın bu iki bölümünü de etkilemiştir. Özellikle Zanzibar'da İbadîlik, 18. yüzyılda Ummanlılar tarafından nüfuz edilmesinden bu yana kalıcı olarak yerleşebilmiştir. Zanzibar, İslamî propaganda faaliyetlerine ilgi duymamasıyla kendisini diğer Afrika Müslüman toplumlarından ayırmıştır.¹³⁶ Bu dinî ortama, Kadiriyye, Ticaniyye, Senussiyye ve hatta Mehdilik tarikatlarında varlığını sürdürmektedir. Bu İslamî kardeşliklere karşı, Vahhabî ortodoksluğu ise Afrika kıtasında tasavvufa karşı güç dengesini daha sonra kuracaktır.

Güney Afrika'ya gelince, İslamlaştırma Batı Sudan'a veya kıtanın doğu kıyılarına kıyasla çok daha az başarılı olmuştur. İslam'ın hayatta kalması, göçmenlerden ve toplumun geri kalanından izole edilmiş yerel bir nüfustan oluşan dinî bir azınlık ortamında gerçekleşmiştir. Sonuç olarak Güney Afrika'nın iç toprakları İslam ve medeniyetiyle çok geç tanışmıştır. Hatta, bölgede İslam'ın etkisini yaymada öncü rol oynayanların kıyılara yerleşen Arap ve İranlı tüccar göçmenler olduğu da unutulmamalıdır. İslami varlığın Bantu¹³⁷ toplumlarına nüfuz etmesi ve kıyıların ötesine geçmesi ancak 19. yüzyılda gerçekleşmiştir.¹³⁸ Ancak Güney Afrika'da Müslümanlar dinî bir azınlık durumunda kalacaklardır.¹³⁹ Mozambik ve Zimbabve'de arkeolojik kazılar ve Portekiz tarihî kaynakları, 15. yüzyılda iç kesimlerdeki halklar ile Müslüman tüccarlar arasındaki ticarî ilişkilerin varlığına tanıklık etmiştir. Komorlar'da (Doğu Afrika ülkesi), 13. yüzyılın başlarında, zaten ülkede mevcut olan Şirazi etnik grubunun faaliyetleri aracılığıyla İslam'ın yayılmasında büyük bir dinamizm gözlemlenmiştir. İlk Müslümanların Afrika ve Madagaskar halklarıyla karışımı, "deniz halkı" anlamına gelen Antalaotra halkıdır. Komorların İslamlaşması 15. yüzyılda tamamlanmıştır.¹⁴⁰

İslam'ın Afrika'da tanıtılması ve yayılmasının sunulduğu bu aşamada, Afrika medeniyeti ile İslam medeniyetinin buluşmasını net olarak anlamak henüz mümkün

---

¹³⁵ Sudan'da önemli nüfuza sahip olan Mağrip'teki bir Haricilik mezhebidir. Bu mezhebin liderleri 10. yüzyılın başında Fatımiler tarafından yok edilmiştir.

¹³⁶ Levzion - Pouwels, *The History of Islam in Africa*, 2.

¹³⁷ Bantu, Orta Afrika'da 60 milyondan fazla nüfusu olan etnik ve dilsel bir gruptur.

¹³⁸ El Fasi - Hrbek, "Etapas Du Développement De l'İslam Et De Sa Diffusion En Afrique", 113.

¹³⁹ Abdoul Aziz Ahmadou, "Güney Afrika'daki Türk Varlığı" (Görüşmecisi: Halim Gençoğlu, Ses Kaydı, Görüşme 22 Ağustos 2022).

¹⁴⁰ El Fasi - Hrbek, "Etapas Du Développement De l'İslam Et De Sa Diffusion En Afrique", 114. Bu tezin diğer bölümleri, Güney Afrika örneği üzerinden, özellikle Osmanlı'nın bu ülkede İslam'ı güçlendirme ve yayma konularını ele alınacaktır. Bkz.: Emin Dağ, *Afrika'da Müslüman Azınlıklar*, 13.

değildir. Bu doğrultuda derinlemesine analizler yapılmalıdır. Yerel aktörler, İslam dininin sürdürülebilirliğini güçlü bir şekilde savunarak kıtadaki bu genişlemeyi destekledi. Bu süreç, imparatorlukların, krallıkların ve halifeliklerin kurulmasıyla sonuçlandı. Bu yapılar arasında Mali İmparatorluğu ve Sokoto Halifeliği özellikle önem arz etmektedir.

1.2. Sömürge Dönemi Öncesi Afrika'da Müslüman Toplulukların Yönetimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri

Bu çalışma, İslam'ın Afrika'daki yayılmasının ötesinde, diğer kıtalarda uzun süredir göz ardı edilen, manipüle edilen veya tanınmayan bir medeniyet merkezi olarak kıtanın, araştırmacıların halihazırda Afrika'da yürüttüğü çalışmalara katkısını da analiz etmektedir. Avrupalılar, sömürgeci duruşları nedeniyle Afrika'yı ne medeniyete ne de güvenilir tarihsel kaynaklara sahip olan tarih dışı bir kıta olarak görmektedirler. Bununla birlikte, önemli miktarda Arap kaynağı, Sudan'ın batı bölgelerindeki ve Nijer ile Senegal arasındaki büyük imparatorluklardan Afrika'nın zenginliklerine ve medeniyetlerine atıfta bulunmuştur. Arapça kaynakları, İslam'ın başlangıcından 14. yüzyılın sonuna kadar olan dönemi kapsamaktadır. Arap dünyasında Afrika tarihi kaynaklarını ilk ortaya koyanlardan biri de Al-Bakri'dir. Ayrıca 15. yüzyılda, ardından imparatorlukların olduğu Batı Afrika bölgelerinin yükselişini ve genişlemesini bize Portekiz kaynakları aktarmaktadır.¹⁴¹

Aynı zamanda, diğer Arapça konuşan coğrafyacılar, tarihçiler, gezginler ve yazarlar 14. yüzyıla ilgili bilgi birikiminin günümüze kadar ulaşmasına önemli katkılarda bulundular. İbn Haldun (1332-1406), Fas, Tunus ve Endülüs'te siyasi görevler üstlenirken, aynı zamanda çok seyahat etmiştir. Bu onun Araplar, Persler, Berberiler, Maldiv Adaları ve Mali İmparatorluğu hakkında tarih kitaplar yazmasına imkan tanıdı. İbn Battuta ise Mali'ye, Afrika'nın doğu kıyılarına veya Çin'e yaptığı geziyle ilgili önemli tarihî bilgiler vermektedir. Ayrıca etnolojik yaklaşımı, toplumların, hükümet yönetiminin, Afrika ve Hint Okyanusu arasındaki uluslararası ilişkilerin daha iyi anlaşılmasını sağladı. Kahire'de 1340-1348 yılları arasında görev yapan Memlük dönemi devlet adamı el-Ömeri, İbn Fadlullah kraliyet arşivlerinde çalışmış ve halk arasında yaptığı araştırmalar sayesinde Batı Sudan'daki krallar hakkında önemli bilgiler

---

¹⁴¹ Djibril Tamsir Niane, "Introduction", *Histoire Générale De l'Afrique IV: L'Afrique Du XIIe Au XVIe Siècle*, ed. Djibril Tamsir Niane (Paris: Unesco, 1987), 21-22.

edinmiştir. Vatikan'ın hizmetinde çalışan Afrikalı Leo ise Sudan'ı ziyaret etmiş ve 16. yüzyılda büyük önem taşıyan bilgilere ulaşmıştır.¹⁴² Afrika tarihçiliğinin bu dışsal kaynaklarına ek olarak, sözlü gelenekler¹⁴³ ve arkeolojik kazıyla (örneğin Kumbi ve Awda kasabaları), büyük imparatorlukların Afrika tarihini yeniden yapılandırmaya yardımcı olduğunu göstermektedir.¹⁴⁴

1.2.1. Müslüman Toplulukların Yönetimi: Mali Örneği (13.-17. Yüzyıl)

Mali İmparatorluğu'ndan önce 3-13. yüzyıllar arasında parlak bir uygarlık yaşayan Gana İmparatorluğu hüküm sürmekteydi.¹⁴⁵ Mali İmparatorluğunu daha sonra Songhay İmparatorluğu takip etti. Mali İmparatorluğu'nun ortaya çıkışı belirli bir tarihsel bağlamda gerçekleşmiştir. Afrika tarihinin 11. yüzyılı, Murabıtlar tarafından Batı Afrika'da İslam'ın geniş bir alana yayılmasıyla dikkat çekici faaliyetlere sahne olmuştur. Murabıtlar, Gana İmparatorluğu'na karşı savaşarak 1076'da Gana'nın başkenti Kumbi'nin düşmesini sağladılar. Ancak Manden¹⁴⁶ gibi daha sonra Mali İmparatorluğu olacak olan diğer devletler Mağrip ile altın ticareti yapmaya devam ettiler. Aynı şekilde, Arabistan ve Basra Körfezi'nden gelen tüccarlar sayesinde Afrika'nın doğu kıyılarında kıtalararası ticaret gelişti. Müslümanlar bu dönemde ilerleme kaydetmiş ve özellikle 15. ve 16. yüzyıllarda, Portekiz'in desteğini alan Etiyopya gibi Hıristiyan krallıklarını kuşatma altına almıştır. Ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan İslam dünyası, aynı dili, hayatı ve dini paylaşarak birliğini sağlamıştır. Kültürlerin ve ticaretin insanları birbirine bağladığı bu İslam dünyası, Kuzey Afrika ve Güney Sahra'yı içine alacak şekilde İndus'tan Cebelitarık'a, Kızıldeniz'den Madagaskar'a kadar geniş bir coğrafyaya yayılmıştır.¹⁴⁷

Mali İmparatorluğu, bu tarihsel bağlamda Mandingo halkının girişimiyle ortaya çıkmıştır. Bu insanlar, Sudan ve Sahel bölgesini kapsayan alt grupları bir araya getirmişti. Bölgedeki büyük imparatorlukların yükselişinde önemli aktörler

---

¹⁴² Niane, "Introduction", 28-29.

¹⁴³ Söz konusu bölgenin bu sözlü tarihine Afrika uzmanları tarafından Sudan Tarikh (Sudan Tarihi) adı verilmektedir.

¹⁴⁴ Djibril Tamsir Niane, "Le Mali Et La Deuxième Expansion Manden", *Histoire Générale De l'Afrique IV: L'Afrique Du XIIe Au XVIe Siècle*, ed. Djibril Tamsir Niane (Paris: Unesco, 1987), 143 et 145. Mali İmparatorluğu'nun tarihi kaynakları hakkında bkz.: Niane, "Le Mali Et La Deuxième Expansion Manden", 50-151.

¹⁴⁵ Gana İmparatorluğu hakkında daha fazla bilgi için bkz.: Germaine Dieterlen - Diarra Sylla, *L'empire De Ghana: Le Wagadou Et Les Traditions De Yééré* (Paris: Karthala, 1992).

¹⁴⁶ Manden, Mali İmparatorluğu haline gelecek siyasi ve bölgesel bir varlıktır.

¹⁴⁷ Niane, "Introduction", 23.

Soninké'ler, Sosoe'ler ve Malinké'lerden oluşuyorlardı.¹⁴⁸ Başkentini düşmesi bölgeler arası gerilimlere yol açarken, 12. ve 13. yüzyıllar boyunca İslamlaşmamış Sosoe halkı, kendi bağımsızlıklarını koruyarak Müslüman liderliğe karşı direniş göstermekteydi. Efsanevî kralları Sumanguru Kanté, Müslüman topraklarında fetihler peşinde koşarken defalarca Manden'e saldırdı. Ancak Manden her seferinde kendini yeniden inşa edebildi.¹⁴⁹ İslam Peygamberi'nin arkadaşı ve ilk müezzini olan Bilal-i Habeşî'nin torunlarından Keita'lar, Mali İmparatorluğu'nu kurmak için 1220 ile 1235 yılları arasında Soso'lara karşı şiddetli bir savaşa girdiler.¹⁵⁰ Bu siyasî ve askerî durumda, Manden'in nihaî zaferini organize eden Sundjata Keita oldu.¹⁵¹ Bu lider haklı olarak Afrika tarihinin önde gelen aktörlerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Sundjata Keita, sakat bacakları nedeniyle babası Saré Konaté'nin (Manding'in kralı) diğer eşleri tarafından hor görülen dezavantajlı bir prenştir. Yeni kral olan kardeşi Toumani'nin siyasi zulmü nedeniyle annesiyle birlikte sürgüne zorlanmıştır. Gana İmparatorluğu'nda sığınak bulduktan sonra Manden kabilelerini birleştirerek geri dönmüştür. Olağanüstü stratejileri kullanarak yönettiği orduyla Kirina Savaşı'nda Sumanguru Kanté'yi mağlup etmiştir. Ardından, ileri bir medeniyete ve demokratik bir anayasa ile Mali İmparatorluğu'nu kurmuştur.¹⁵² Bu maddeler şunlardır: 1. Madde: Sundjata Keita, Mali'nin Mansa'sı (imparator veya kralların kralı) olarak atanır, müttefik liderler Farin (ilden sorumlu) olarak belirlenir. Nema ve Wagadu'nun reisleri kral unvanını taşıma ayrıcalığına sahiptir. 2. Madde: Mali'nin her imparatoru Sundjata Keita'nın soyundan seçilmelidir. Veraset yoluyla kralın kardeşine aittir. Her prens ilk evliliğinde Kondé klanından bir kadınla evlenmek zorundadır. 3. Madde: Yalnızca Malinke kabile üyeleri ve şehirde belirlenen yetkililer silah taşıma hakkına sahiptir. 4.

---

¹⁴⁸ Niane, "Le Mali Et La Deuxième Expansion Manden", 141.

¹⁴⁹ Niane, "Le Mali Et La Deuxième Expansion Manden", 149-150.

¹⁵⁰ Niane, "Le Mali Et La Deuxième Expansion Manden", 153.

¹⁵¹ Djibril Tamsir Niane, *Soundjata Ou L'épopée Mandingue* (Paris: Présence Africaine, 1992); Kesteloot Lilyan - Dieng Bassirou, *Les Épopées d'Afrique Noire* (Paris: Khartala/Unesco, 1997); Robert Pageard, "Soundjata Keita Et La Tradition Orale: A Propos Du Livre De Djibril Tamsir Niane: Soundjata Ou L'épopée Mandingue", *Présence Africaine* 36 (1961), 52.

¹⁵² Niane, "Le Mali Et La Deuxième Expansion Manden", 157.

Madde: Beş marut kabilesi "dinin koruyucuları" olarak ilan edilmiştir.¹⁵³ 5. Madde: Esnaflar, griotlar, kunduracılar ve demirciler olmak üzere dört ayrı sınıftan oluşur.¹⁵⁴ Sundjata Keita, merkezi olmayan bir hükümet sistemini benimseyerek, dış saldırılardan korunmak amacıyla başkent olarak Niani şehrini stratejik bir yer olarak seçmiştir. Doğal olarak korunan bu sermaye, coğrafyası gereği, klanına ve Sahel'in sıkıntılılarına karşı güvenliğini sağlamaktaydı. Aynı şekilde bu bölge altın, kola, palm yağı açısından zengindi.¹⁵⁵ Bu olağanüstü politikacı ve dini liderin ölümünden sonra, haleflerinden biri Mali İmparatorluğu'nun prestiji için orijinal bir şeyler denemiştir. Bu olay hâlâ tarihçiler tarafından incelenmektedir. Bu kişi, muazzam hazinelerini Mekke'ye giden hac yolları boyunca cömertçe dağıtan Kral Mansa Musa'dır. Onun bu eylemi, o dönemin İslam dünyasında ve Avrupa'da büyük yankı uyandırmıştır.¹⁵⁶ Mansa Musa'dan önce Mali İmparatorluğu'nu Sundjata (1230-1255), Mansa Wulen (1255-1270), Walî (1270-1274), Xalifa (1274-1275), Ebu Bekir (1275-1285), Kaw (1300-1305) ve Muhammed (1305-1310) gibi hükümdarlar yönetmiştir. Mansa Musa (1307-1332), 1325'te Kahire üzerinden Mekke'ye yaptığı hac seferi sırasında büyük başarılar elde etmiştir. Ondan önceki kral, iki bin gemiyle birlikte denize açılmış, ancak bir daha geri dönmemiştir. Bazı tarihçiler, bu kralın Amerika'ya Kristof Kolomb'dan iki yüzyıl önce ulaşmış olabileceğini düşünmektedir. Mansa Musa, seyahat ettiği her yerde cömertçe altın dağıtarak ekonomik istikrarsızlıklara yol açmış ve Mısır, Mağrip ve Avrupa'da büyük hayranlık uyandırmıştır. 500 hizmetçi ve 60.000 hamal ile seyahat etmiş, hacıları için Kahire ve Mekke'de arazi ve evler satın almıştır. Bu gezi, onun zenginliğini ve saygınlığını göstermiştir. Hatta Sultan Al-Nasir Muhammad'a bile karşı koyabilmiştir. 1380'de, Katalan Atlası'nda taç giymiş ve altın esasını tutarken tasvir edilmiştir. Gao ve Timbuktu'da büyük camiler ve kraliyet sarayları inşa ettirmiştir. Başkent Niani'de muhteşem bir saray inşa ettikten sonra, halkına yönelik yeni

---

¹⁵³ Bu tür bir yapı, günümüzde İslam'a yeni girenlerin yönetiminde ve sosyal uyumlarında büyük bir olumlu etkiye sahiptir. Çünkü yeni mühtediler genellikle kendi köken toplumlarının kurbanlarıdır. Bazen ümmet olarak bilinen yeni topluluklarıyla zayıf bir şekilde bütünleşirler. Bu nedenle mühtediler birkaç karmaşık duruma maruz kalırlar: sosyal geçmişlerinden etkilenen pasif mühtediler, rasyonel bir seçime sahip olan ve dönüşümlerinin risklerine ve sonuçlarına hâkim olan aktif mühtediler, yeni bir İslamî kimlik arayışında özerk kişiler olarak din değiştirebilmektedir. Bkz.: Juliette Galonnier vd., "Introduction. Conversions À L'islam", *Archives De Sciences Sociales Des Religions* 186 (2019), 15-16.

¹⁵⁴ Niane, "Le Mali Et La Deuxième Expansion Manden", 158.

¹⁵⁵ Niane, "Le Mali Et La Deuxième Expansion Manden", 160.

¹⁵⁶ Niane, "Introduction", 22; Niane, "Le Mali Et La Deuxième Expansion Manden", 170.

politikalar benimsemiştir.¹⁵⁷ Bir hamî olarak, dünyaca ünlü Kur'an okullarının, İslamî çalışmalar ve araştırma merkezlerinin açılmasına yardım etmiştir.¹⁵⁸ Djenné ve Timbuktu'daki bu muazzam zenginliklerin keşfi, Unesco'nun bölgeyi bir dünya mirası alanı olarak sınıflandırmasını sağlamıştır. 400 milyar ABD doları olarak tahmin edilen servetinin büyüklüğü, onu insanlık tarihinin en zenginleri arasına yerleştirdiği iddia edilse de doğruluğu tartışmalıdır.

Mansa Musa'nın hayatına dair yapılan bu çalışmalar sayesinde, Avrupa'nın aksine, Afrika'nın tarihsiz bir kıta olmadığı, aksine zengin bir tarihe ve özgün bir medeniyete sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Anacak, Mali İmparatorluğu, 15. yüzyılda Portekiz'in Batı Afrika kıyılarına ekonomik olarak nüfuz etmeye başlamasıyla gerilemeye başlamıştır. Öte yandan, bu dönemde gerçekleşen Tuareg ve Songhay imparatorluklarının istilaları,¹⁵⁹ Mali İmparatorluğu'nun sonunu getirerek yerini Songhay İmparatorluğu'na bırakmıştır.¹⁶⁰

1.2.2. Afrika'da Hilafet: Sokoto Örneği (19.-20. Yüzyıl)

Hilafet¹⁶¹, Peygamber'in ilk dört halefisinin Arabistan'dan ümmeti yönettiği İslam'ın ilk yüzyıllarına kadar uzanır. Bu siyasî güç merkezi daha sonra sırasıyla Şam'a (Emeviler) ve Bağdat'a (Abbâsîler) taşınmıştır. Bağdat'ın düşüşü, ümmetin siyasi birliğinin kademeli olarak ortadan kalkmasına yol açtı, çünkü birçok Müslüman toplum siyasi olarak kendilerini halife veya Peygamber'in meşru halefleri olarak ilan etmiştir. Moğollar, Memlükler, Endülüs, Fatımiler, Eyyubiler, İdrisliler, Şiiler, Osmanlılar ve diğerleri tarihin belirli zamanlarında hem bölgesel hem de uluslararası İslam dünyasının

---

¹⁵⁷ Hadrien Collet, "Échos d'Arabie. Le Pèlerinage À La Mecque De Mansa Musa (724–725/1324–1325) D'après Des Nouvelles Sources", *History In Africa* 46 (2019), 105-113; People Of The World Culture And Civilizations, "Arte. Quand L'histoire Fait Dates – 1324, Le Pèlerinage De Mansa Moussa À La Mecque", *Youtube* (15 Nisan 2021) ; Niane, "Le Mali Et La Deuxième Expansion Manden", 173-176.

¹⁵⁸ Niane, "Le Mali Et La Deuxième Expansion Manden", 176.

¹⁵⁹ Madina Ly-Tall, "Le Déclin De l'Empire Du Mali", *Histoire Générale De l'Afrique IV: L'Afrique Du XIIe Au XVIe Siècle*, ed. Djibril Tamsir Niane (Paris: Unesco, 1987), 197-198.

¹⁶⁰ Songhay imparatorluğu hakkında daha fazla bilgi için bkz.: Sékéné Mody Cissoko, "Les Songhay Du XIIe Au XVIe Siècle", *Histoire Générale De l'Afrique IV: L'Afrique Du XIIe Au XVIe Siècle*, ed. Djibril Tamsir Niane (Paris: Unesco, 1987), 213-235; Sékéné Mody Cissoko, *Timbouctou Et L'empire Songhay* (Paris: L'Harmattan, 1996); Michael Gomez, *African Dominion: A New History Of Empire In Early And Medieval West Africa* (Princeton: Princeton University Press, 2018).

¹⁶¹ Arshad Munir ve Godwin Onuh Odeh'e göre, halifelik terimi, İslam teokratik devletinin başı olan Hz. Muhammed'i tanımlar. Buna göre, Muhammed'in halefleri ümmetin rehberleri olarak görülmektedir. Bu nedenle hilafet, uygulamaları, kuralları ve davranışları Kur'an-ı Kerim'den esinlenen teokratik bir devlet yapısını ifade eder. Ousman Dan Fodio'nun Hausa topraklarını fethetmesi ve ardından 1804'te Sokoto Halifeliğini kurması bu anlamdadır. Bkz.: Arshad Munir - Godwin Onuh Odeh, "The Establishment Of The Nigerian Sokoto Caliphate: An Inquest Into The Background History Of The 1804 Jihad In Hausa Land, 210 Years After", *Al-Qalam* (Aralık 2014), 62.

liderleri olmuştur. Bu siyasi çöküşte, Afrika kıtası, Sahra altı kesiminde, halifeliğin özgün bir tarihsel dinamiğini yaşamıştır.

Sahel, Sokoto Halifeliğinin ortaya çıkışı için coğrafi çerçeveyi oluşturur. 19. yüzyılda Bilad as-Sudan (Siyahlar ülkesi) olarak adlandırılan Sahel bölgesi, insan faaliyetleri arasındaki kırılma olsa da denge nedeniyle bir medeniyet alanı olmaya devam etmiştir. O dönemde insan hayatını etkileyen faaliyetler tarım, hayvancılık, göçebelik, şehirleşme, sosyal sınıflar ve dini liderlerin dinamizmiydi. Uluslararası ticaret kavşağı ve halkların birkaç yüzyıl boyunca buluşma alanı olan bu Sahel bölgesi, kıtanın iç ve dış faktörleri nedeniyle ortaya çıkan ve daha sonra yavaş yavaş yok olan birçok imparatorluğun ve geleneksel devletin temeli olarak hizmet vermiştir. İslami etkinin merkezi olarak, Çad ve Kamerun sınırlarına kadar uzanan Sahel bölgesi, öğretim, vaaz veya cihat yoluyla çok dinamik bir İslam'ın yayılmasından etkilenmiştir. Bu tarihsel süreçler, Kuzey Nijerya'da Sokoto Halifeliği'nin ve Macina'da 1818-1862 yılları arasında hüküm süren Hamdallahi Halifeliği'nin ortaya çıkışıyla doruğa ulaşmıştır. Senegambia-Macina bölgesinde ise, Ticaniyye tarikatının etkisiyle kurulan Ticaniyye Halifeliği, bu dönemde önemli bir siyasi ve dini güç olarak ortaya çıkmıştır.¹⁶² Ayrıca, Aziz Batran'a göre bu üç İslami reform hareketinin etkileşimleri de söz konusudur.¹⁶³ Kuzey Nijerya tarihi uzmanı Murray Last'in Sokoto Halifeliği ile ilgili Fransızca ve İngilizce eserleri bize bol miktarda bilgi vermektedir. Bu araştırmacıya göre, bu Halifeliğin kurucusu olan Ousman Dan Fodio'nun ilk hareketi 1775-1795 döneminde Gobir'deki İslam reformunu barışçıl bir şekilde desteklemekten kaynaklanmaktaydı.¹⁶⁴ Bu reform hareketine muhalefet ve radikalleşme, hükümetin belirli İslami yorumlara hoşgörü gösteren çıkar ve politikalarından kaynaklanıyordu. Bu durum Sokoto Halifeliğinin kuruluşu olan 1795'ten 1810'a kadar savaştı muhalefet tarafından kendini göstermiştir. 1810-1820 dönemi çatışma sonrasında yeniden yapılanmasını ve yeni bir

---

¹⁶² Aziz Batran, "Les Révolutions Islamiques Du XIXe Siècle En Afrique De l'Ouest", *Histoire Générale De l'Afrique VI: L'Afrique Au XIXe Siècle Jusque Vers Les Années 1880*, ed. Jacob Festus Adeniyi Ajayi (Paris: Unesco, 1996), 579. Hamadallahi hilafetinin ve Ticaniyye hilafetinin kurulmasıyla ilgili olarak sırasıyla bkz.: Batran, "Les Révolutions Islamiques Du XIXe Siècle En Afrique De l'Ouest", 595, 656, 678 ve 681; Madina Ly-Tall, "Le Macina Et l'Empire Torodbe (Tukuloor) Jusqu'en 1878", *Histoire Générale De l'Afrique VI: L'Afrique Au XIXe Siècle Jusque Vers Les Années 1880*, " ed. Jacob Festus Adeniyi Ajayi (Paris: Unesco, 1996), 647-682.

¹⁶³ Batran, "Les Révolutions Islamiques Du XIXe Siècle En Afrique De l'Ouest", 580 ve 584-587.

¹⁶⁴ David Robinson, Sokoto İmparatorluğu'nun bu halifesi (Ousman Dan Fodio) tarafından yürütülen misyonerlik ve cihatta vaazın coğrafi ortamı, tarihsel bağlamı ve rolünü kısmen sunar. Bkz.: Robinson, *Muslim Societies In African History*, 139-152.

yönetimin kurulmasını sağladı. Sonraki yıllar ise Hilafet'in ekonomik ve siyasi başarılarıyla devam etmiştir.¹⁶⁵

Devletten gelen baskılar ve vergi hizmetlerinin yerel halk için kârlı ve faydalı olacak şekilde düzenlenememesi, köleler de dahil olmak üzere rahatsız edici durumlar oluşturmuştur. Köleler, özgürlüklerinin ve insanlık onurlarının tanındığı reformist bir harekete katılmak için sahiplerinin otoritesinden kaçmaya başladılar. Bunun üzerine, devletin Fulani çobanlarının sığırlarına zorla el koyması, Fulani'lerin devrimci harekete katılmasını güçlendirmiştir.¹⁶⁶ Devlete karşı çıkmak için çeşitli çıkarlara sahip aktörlerin İslam bayrağı altında nasıl bir araya geldikleri oldukça dikkat çekicidir. İslamî reformizm, özgürlük arayışı ve ekonomik baskının intikamı, cihat mücadelelerinde görev alacaklara coşku vermek için birleşmiştir.¹⁶⁷ Güneydeki hayati kaynaklara erişim ve kontrol için reformistlerle savaşan Tuareg'lerin¹⁶⁸ durumunun göz önünde bulundurduğumuzda, ayrılmanın da ters yönde gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Sokoto Halifeliğini doğuran dini ve siyasi devrimin merkezinde Ousman Dan Fodio vardır. Kameche Muhammed'e göre Fodio ailesi, 15. yüzyılın ortalarında Senegambiya'dan (Fouto Toro) göç eden Fulani'nin torunlarından biridir. 15 Aralık 1754'te Galmi şehri yanında Maratta köyünde doğan Ousman Dan Fodio, çocukluğundan itibaren kendi topluluğunun tarihi bir İslami lideri olma umuduyla büyümüştür. Babası Muhammadu Fodio ve annesi Hawa'dan ilk kez ciddi bir İslamî Sünni-Maliki eğitimi aldığı bilinmektedir. Bir genç olarak dindarlığı ve karizması nedeniyle Degel'e yerleştiğinde büyük bir kesmi yanına çekmiştir. Fodio hem kadınlarla erkeklerin aynı ortamı paylaşmamasını hem de İslamî ilimlerden mahrum kalan kadınların eğitimini de önemsemektedir. İslamî bilgilerini Mısır'dan, Kuzey Afrika'dan veya Mekke'den sağladığı dinî kitapları okuyarak edinmiştir. Daha sonra

---

¹⁶⁵ Murray Last, "Le Califat De Sokoto Et Le Borno", *Histoire Générale De l'Afrique VI: L'Afrique Au XIXe Siècle Jusque Vers Les Années 1880*, ed. Jacob Festus Adeniyi Ajayi (Paris: Unesco, 1996), 599 ve 601.

¹⁶⁶ Last, "Le Califat De Sokoto Et Le Borno", 602.

¹⁶⁷ Münir ve Odeh, cihad kelimesinin Allah'ın yeryüzündeki standartlarını ve isteklerini yerine getirmek için karşı çıkmak anlamına geldiğini açıklar. Cihadın amacı Müslümanın inancını güçlendirmektir. Cihada kutsal savaş da denir. Büyük cihat (iç cihat) ve küçük cihat (dış cihat) fark edilir. Birinci durumda cihat, kötülük veya günaha karşı savaşmak, ikinci durumda ise cihad, İslam inancını korumak ve Allah'ın iradesini ayakta tutmak amacıyla her türlü yöntemi (ekonomik, siyasi, hukuki, diplomatik ve askeri alanda) kullanmaktır. Şiddet, ancak tüm barışçıl çözüm yollarının başarı olmadan kullanılmasından sonra mümkündür. Savaş durumunda Müslümanlar her türlü müzakereye hazır olmaya ve başta kadın, çocuk ve engelliler olmak üzere bütün masumları korumaya davet edilir. Bkz.: Münir - Odeh, "The Establishment Of The Nigerian Sokoto Caliphate: An Inquest Into The Background History Of The 1804 Jihad In Hausa Land, 210 Years After", 62-63.

¹⁶⁸ Tuareg'ler, genellikle göçebe olan ancak giderek yerleşik hayata geçme eğiliminde olan, Sahara'nın orta ve güney bölgelerinde yaşayan bir Berberi halkıdır.

Arapça ve ana dili olan Fulanice yazdığı şiirlerle derin bir hayal gücünü göstermiştir.¹⁶⁹ 1774 yılında örgün eğitimini tamamladıktan sonra, izlediği yola göre kendini tamamen entelektüel gelişimine adanmıştır. Sosyal olarak ise bir vaiz ve İslam inancının öğretmeni olarak görev yapmıştır.¹⁷⁰

Katsina, Kano ve Gobir gibi çeşitli bölgelere yaptığı seyahatler sırasında karizmatik ve güçlü bir lider olarak öne çıkmıştır. İslam'ın ilk asırlarında olduğu gibi, o da Hz. Peygamber'in geleneklerine saygı göstermenin önemini sık sık vurgulamaktadır. Ayrıca, Arapça ve kendi ana dilinde yazdığı 150'ye yakın kitapla tanınan ünlü bir yazar olarak da bilinmektedir. Eserlerinden yaklaşık 115'inin tespit edilmesi onu Nijerya İslam tarihinin en tanınmış bilginlerinden biri haline getirmiştir.¹⁷¹ 1789 yılı Kurban Bayramı'nda, Fodio İslâm alimlerine hediyeler sunmuş ve karşılığında İslam'ı öğretmek için Gobir şehrinde resmi olarak yetkilendirilmiştir.¹⁷² Ousman Dan Fodio, hediyeyi kabul etmek yerine vaaz verme izni istemeyi tercih etmiştir. Vaazlarında, kadınların İslamî kıyafet ve peçe takmalarının zorunluluğu, siyasi suçluların serbest bırakılması ve haksız vergilerin kaldırılması konularını sıklıkla vurgulamıştır. Fodio'nun bu vaazları, Gobir Sultanı Bava Can Gvarza'yı korkutmuş ve ona karşı mücadele başlatılmasına karar verilmiştir. 1798 fermanı ile elbise, peçe, türban takmak yasaklandı ve İslamlaşmışların eski dinlerine dönmelerine izin vermiştir.¹⁷³ Bunun üzerine Ousman Dan Fodio, hayatının bu noktasında barışçıl yolu terk ederek, şiddet eylemlerine geçmeye karar vermiştir. Özerklik arayışı ve kırsal alandaki vaazlar (1775-1795), Hausa şehirlerinde dini reform için elverişli bir ortam bulmuştur. Ousman Dan Fodio ise Gobir, Kebbi ve Zamfara'da reformist fikirlerin yayılmasını sağlamıştır.¹⁷⁴ Üstelik reformcular, İslam ve Afrika gelenekleri arasındaki bu bağdaştırmaya müsamaha gösteren tüm bilginleri vaazlarda eleştirerek kınamıştır.¹⁷⁵ Alim gruplarına

---

¹⁶⁹ Kameche Mohammed, *The 'Uthman Dan Fodio: The Renovator And The Founder Of The Sokoto Caliphate 1774-1817* (Oran: Oran Üniversitesi, Afrika Medeniyeti, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 34-35.

¹⁷⁰ Kameche, *The 'Uthman Dan Fodio: The Renovator And The Founder Of The Sokoto Caliphate 1774-1817*, 38.

¹⁷¹ Ahmet Kavas, "Osman B. Fûdî (Ö. 1232/1817) : Nijerya Fûlânî Devleti'nin Kurucusu Ve İlk Halifesi (1812-1817)", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/466-467.

Kuzey Nijerya'nın 15. yüzyıldan beri Sahel'de entelektüel üretimin ve İslami bilginin yayılmasının önemli bir merkezi olduğu biliniyor. Bkz.: Murray Last, "The Book In The Sokoto Caliphate", *The Meanings Of Timbuktu* (Erişim 5 Mayıs 2021).

¹⁷² Munir - Odeh, "The Establishment of the Nigerian Sokoto Caliphate: An inquest into the Background History of the 1804 Jihad in Hausa Land, 210 years After", 65-66.

¹⁷³ Kavas, "Osman B. Fûdî (Ö. 1232/1817): Nijerya Fûlânî Devleti'nin Kurucusu Ve İlk Halifesi (1812-1817)", 33/466.

¹⁷⁴ Last, "Le Califat De Sokoto Et Le Borno", 602.

¹⁷⁵ Batran, "Les Révolutions Islamiques Du XIXe Siècle En Afrique De l'Ouest", 588.

bu şekilde saldırmak, muhalefet oluşturmaya yardımcı olan provokasyon olarak görülmekteydi. Ousman Dan Fodio'nun reformizmi, cihadı aracılığıyla bu fetih bölgesini (dârülharp) İslam ülkesine (dârüislâm) dönüştürmeyi amaçlamaktaydı. Ousman Dan Fodio, 1804 yılında Kadiriyye tarikatının kurucusu tarafından kendisine verilen mistik bir vizyonla cihat hareketini başlatmış ve Gudu'da imam olarak seçilmiştir. Sokoto Halifeliği'ni kurduktan sonra, İslam hukukunu toplumda uygulamak amacıyla kardeşi Abdullahi ve oğlu Muhammed Bello ile birlikte çalışmıştır. Ousman Dan Fodio'nun ölümünden sonra, Halifeliğin yönetimi oğlu ve kardeşine geçmiştir. Yerel liderlerin artan özerkliklerine rağmen, Halifelik bu süreçte gelişimini sürdürmüştür.¹⁷⁶

Sokoto Halifeliğinin düşüşü, Nijerya'daki kuzey Kamerun emirliklerini (Lamidat'lar)¹⁷⁷ Sokoto ile olan siyasi merkezlerinden resmi olarak ayıran İngiliz sömürge genişlemesinin bir parçası olarak gerçekleşecektir. Nijerya'daki kolonizasyonun bu tarihsel parantezinden sonra bile, Ousman Dan Fodio'nun torunları, Arap dili ve İslami araştırmalar uzmanı Arshad Munir ve tarihçi Godwin Onuh Odeh tarafından kronolojik olarak oluşturulan listelerinde gösterildiği gibi saltanatı yönetmeye devam etmektedirler.¹⁷⁸

1.3. Afrika'da Müslüman Toplular, Sömürgecilik ve Bağımsız Devletler

Kolonizasyon, Asya, Latin Amerika ve Afrika halklarının tarihinde korkunç bir aşamadır.¹⁷⁹ Birkaç yüzyıl boyunca Avrupa ve Amerika'da tarlalarda yakalanan, satılan, sınır dışı edilen ve sömürülen Afrikalıların fiziksel gücünden yararlanan Avrupalıların doğrudan bir girişimi olan köle ticaretinin uzantısı olarak sunulmaktadır. Çılgınca prestij ve ekonomik kazanç arayışındaki Avrupa, kendi medeniyetini Afrikalılara, fikirlerin, inançların, ahlaki ve maddi dengenin ve toplumsal bozulmanın acımasız bir şokuyla empoze etmiştir.¹⁸⁰ Avrupalılar kendilerini var olabilecek en iyi uygarlığa

¹⁷⁶ Last, "Le Califat De Sokoto Et Le Borno", 603-614.

¹⁷⁷ Lamidat'lar, Kuzey Kamerun'daki Müslüman toplulukların 19. yüzyıldan beri var olan sosyal ve dini örgütleridir. lamido adında bir lider tarafından yönetiliyorlar. Fulanice'de lamido kelimesinin çoğulunun lamibe olduğunu belirtelim. Bu nedenle çoğul kullanımını belirtmek için lamibe veya lamido'lar kullanacağız.

¹⁷⁸ Munir - Odeh, "The Establishment Of The Nigerian Sokoto Caliphate: An Inquest Into The Background History Of The 1804 Jihad In Hausa Land, 210 Years After", 67.

¹⁷⁹ 16. ve 20. yüzyıllar arasında İslam dünyasının karşılaştığı Avrupa işgallerinin detaylı haritası için ilgili kaynağa bkz.: Özcan, "İslâm: Doğuşu ve Yayılışı", 30.

¹⁸⁰ Albert Adu Boahen, "L'Afrique Face Au Défi Colonial", *Histoire Générale De l'Afrique VII. L'Afrique Sous Domination Coloniale, 1880-1935*, ed. Albert Adu Boahen (Paris: Unesco, 1987), 23.

sahip olarak gördükleri için ve bu uygarlığı daha aşağı ve barbar olarak kabul ettiği halklara empoze etmek gerekliliğine inanıyordu. Bu nedenle, Avrupa'nın her yönüyle dünyanın merkezi olduğu anlamına gelen "Avrupa-merkezciliği" ifadesi geliştirilmiştir. Sömürgeci halklar üzerinde silinmez yaralar bırakan bu kritik aşamaya rağmen, eski sömürgeci güçlerden biri olan Fransa 2005 yılında Fransa'daki okullarda okutulmak amacıyla sömürgeleştirmenin yararları hakkında bir yasa çıkardı.¹⁸¹ Dolayısıyla, sömürgecilik gerçeği bugün de hâlâ geçerliliğini korumaktadır.

1.3.1. Afrika'daki Müslüman Topluluklarda Sömürgecilik: Direniş ve İşbirliği

Köleliğin sonunda gerçekleşen sömürgecilik, Afrika'yı Avrupa'yla temasları olmaksızın yeni uluslararası ekonomik sisteme uyum sağlayacak şekilde düzenlenmiştir. Örneğin Nijerya, Senegal, Gambiya, Gold Coast (Fildişi Sahili) gibi ülkelerde birçok tarımsal ihracat ürünü (hurma yağı, fıstık, kakao vb.) geliştirilmiştir.¹⁸² Afrikalılar kendi gelişimleri için yeni bir yol bulmuş olsalar da, yeni sanayileşen Batılıların 19. yüzyılın sonunda kıtayı işgal etmeye hazırlandıklarından habersizdi.¹⁸³ 1884-1885'te, Afrika'daki sömürgeci işgalin kurallarını belirlemek ve bu güçler arasındaki rekabeti önlemek için Berlin'de Avrupalı güçler arasında uluslararası bir konferans düzenlenmiştir. Afrika'nın kaderini etkileyecek bu konferans, Afrikalılar olmadan gerçekleşti ve tüm kararlar kıta halklarının refahına karşı alınmıştır. Sömürge yönetiminin ilkeleri arasında sayılan sömürge otoritesine saygı, vergilerin ödenmesi, raylı sistemin ve yolların yapımına katılım, liman işlerinin yürütülmesi, sömürge adaletine başvurma gibi alanlara saygı duyup katılım sağlaması beklemekteydi.¹⁸⁴

Avrupalıların Afrika'daki stratejisi, diplomatik araçlar veya askeri işgalden ibaretti. Sömürgecilerin isteklerini yerine getirmeyi amaçlayan Avrupalı emperyalistler tarafından Afrikalılara boyun eğdirme sistemleriyle dolu bir cephanelik geliştirilmiştir. Askeri açıdan, 1880 ile 1900 yılları arasındaki dönem, Batı Afrika'daki Avrupa istilaları ve işgalleri ile karakterize edilmiştir. Örneğin Batı Sudan'da Fransızlar tarafından Fildişi Sahili ve Dahomey'i (Benin) işgali ve İngilizlerin Ashanti (Gana), Nijer Deltası

---

¹⁸¹ Daha fazla ayrıntı için bkz.: Pascal Héroux, *La Loi Mémoirelle De 2005 Et La Réaction Des Historiens. Perspective Sur La Pédagogie De La Mémoire Dans Les Cours D'histoire* (Montreal: Montreal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013).

¹⁸² Boahen, "L'Afrique Face Au Défi Colonial", 26.

¹⁸³ Boahen, "L'Afrique Face Au Défi Colonial", 26-27.

¹⁸⁴ M'Baye Gueye - Albert Adu Boahen, "Initiatives Et Résistances Africaines En Afrique Occidentale De 1880 À 1914", *Histoire Générale De L'Afrique VII: L'Afrique Sous Domination Coloniale, 1880-1935*, ed. Albert Adu Boahen (Paris: Unesco, 1987), 161.

ve kuzey Nijerya'daki askeri çatışmalar bunlar arasında sayılabilir. Kıtanın stratejik işgalinin bu aşamasında Afrikalılar, halklarını ve topraklarını savunmak için kendi stratejilerini pekiştirmenin önemine inanıyorlardı.¹⁸⁵ Afrikalıların özgürlüklerinin korumasına ve işgalcileri püskürtmelerine ilişkin üç yol vardır. Bunlar arasında birincisi askeri çatışma, ikincisi işbirliği, üçüncüsü ise düşmana boyun eğmeyi içermektedir.¹⁸⁶ Afrikalı liderler askeri seçeneği tercih ederek müzakereler, açık savaşlar, kuşatmalar ve gerilla taktikleri kullanmış, dünya siyaseti açısından büyük bir bilgelik göstermişlerdir.¹⁸⁷ Afrika kralları ve imparatorları, sömürgeciliğe karşı olduklarını ifade etmek için Batı'ya karşı egemenliklerini koruma arzusuyla karşılık vermiştir. 1891'de Gana'nın Ashanti Kralı I. Prempeh, 1891'de Menelik'in İngiliz taleplerine karşı koyması ve 1895'te Burkina Faso'nun Mossis Kralı'nın direnişi, sömürgecilik karşısında direnişin en iyi örneklerinden bazılarıdır. 1883'te Fransızlara karşı Latjor (Senegal) ya da Namibya veya Tanganika (Tanzanya) sömürgeleştirmeye karşı çıkan diğer Afrika ülkeleri arasında sayılabilir.¹⁸⁸

Mississippi State Üniversitesi'nde sömürgecilik konusunda uzman ve ünlü Afrikalı tarihçi Godfrey Uzoigwe'nin analizlerine göre Fransızlar askeri işgali (1882-1902) birinci sırayı almıştır. Fransızlar, şiddetli direnişi ezerek (Latjor, Mamadou Lamine, Samori Touré, Ahmadu, la Reine Ranavalona III, Rabah, vb.), Nijer, Senegal, Senegambia, Gabon, Fildişi Sahili, Fransız Gine, Dahomey (Benin), Madagaskar'ı ve Kuzey Afrika'daki yerleşimlerin hakimiyeti altına almayı başarmıştır. Bu Fransız yayılması sonucu, Soninké İmparatorluğu, Samori Touré İmparatorluğu, Toucouleur İmparatorluğu, Sokoto Halifeliği¹⁸⁹ ve Çad'daki Rabah İmparatorluğu dahil olmak üzere Afrika İslam imparatorluklarının zayıflamasına sebep olmuştur.¹⁹⁰ Tunus ve Cezayir de Kuzey Afrika'daki Fransız egemenliği altındaydı. İngilizler ise Cape Town'dan (Güney Afrika) Kahire'ye (Mısır) kadar olan bölgelerin kolonileştirmek

---

¹⁸⁵ Albert Adu Boahen, İngilizlerin, Fransızların, İspanyolların, Türklerin ve bağımsız Boer Cumhuriyetlerini resmettiği 19. yüzyılın ikinci yarısından ilginç bir Afrika haritası sunuyor. Bkz.: Boahen, "L'Afrique Face Au Défi Colonial", 22.

¹⁸⁶ Arap edebiyatı gibi sömürge mücadelesinin başka araçlarının da olduğunu belirtmek gerekir. Bkz.: Youssoufa Soumana, *Batı Afrika'da Arap Edebiyatı ve Sömürgecilik Karşısındaki Rolü* (Ankara: Fecr Yayınevi, 2023).

¹⁸⁷ Gueye - Boahen, "Initiatives Et Résistances Africaines En Afrique Occidentale De 1880 A 1914", 137-138.

¹⁸⁸ Boahen, "L'Afrique Face Au Défi Colonial", 23-25.

¹⁸⁹ 5. Eke bkz.

¹⁹⁰ Godfrey Uzoigwe, "Partage Européen Et Conquête De l'Afrique: Aperçu Général", *Histoire Générale De l'Afrique VII: L'Afrique Sous Domination Coloniale, 1880-1935*, ed. Albert Adu Boahen (Paris: Unesco, 1987), 56.

istiyordu. Onların Gana ve Nijerya'daki üsleri bu kanlı işgallere öncülük etmiştir. İşgallerin ardından Büyük Britanya, Batı Afrika, Mısır, Sudan, Zanzibar, Uganda, Kenya, Mashonaland (Zimbabve), Zambiya ve Güney Boer gibi Afrika'daki birçok krallığı kendi sömürge imparatorluğuna katmıştır.¹⁹¹

Afrika'nın işgalinin bu askeri yönü üzerinde Alman silahlı kuvvetleri de vardır. Büyük işgal savaşlarına rağmen, Almanlar Güney Batı Afrika, Togo, Kamerun¹⁹² ve Doğu Afrika'nın bazı bölgelerinde kendi sömürgelerini kurmaya kararlıydılar. Portekiz, Mozambik, Angola ve Gine-Bissau'yu işgal ederek Kongo Özgür Devleti'ndeki sınırlı nüfuzu aracılığıyla, kendine düşen payı kolonileştirmeyi başarmıştır. İtalya'nın sömürge işgalleri yarışına girmesi, kıtadaki sömürgeci bir gücün yenilgisinin anlatılmamış bir hikayesini yaratmıştır. İtalya, Somali'nin doğu kıyısını ve Eritre'nin bir kısmını işgal ederek Afrika Boynuzu'nda bir sömürge gücü haline gelmiştir. İtalya, Etiyopya seferinden önce, himayesinin Etiyopya üzerindeki diğer güçleriyle iletişim kurarak başlamıştır. İmparator II. Menelik, egemenliğinin İtalya tarafından ihlal edilmesine hem yasal hem de askeri olarak karşı çıkmıştır. Böylece, Etiyopya'nın Adowa'daki İtalyan birliklerine karşı kazandığı 1896 zaferiyle kutlanmıştır. Somali ve Eritre'yi işgal etmekle yetinmeyen İtalya, 1911'de Kuzey Afrika'daki Osmanlı eyaleti Libya'yı da ele geçirmeyi başarmıştır. Ertesi yıl ise Fransa ve İspanya Fas topraklarını aralarında paylaşmıştır. Kısacası, Afrika, Etiyopya ve Liberya dışında, Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında tamamen işgal edilmiştir¹⁹³.

Diplomatik düzeyde, kıtanın bu işgalleri sırasında birçok anlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşmalar bir yanda Afrikalılar ve Avrupalılar arasında, diğer yanda Avrupalı güçler arasında imzalanmıştır. Afro-Avrupa anlaşmaları bağlamında, Avrupalılar kendi emperyalist çıkarları doğrultusunda köle ticaretiyle ilgili anlaşmaları

---

¹⁹¹ Uzoigwe, "Partage Européen Et Conquête De l'Afrique: Aperçu Général", 56-57.

¹⁹² Kamerun, öncelikle Almanlar tarafından 1884 ile 1914 yılları arasında, ardından 1916'dan 1960'a kadar Fransızlar ve 1916'dan 1961'e kadar İngilizler tarafından işgal edildi. Yasal açıdan Kamerun hiçbir zaman sömürge olarak tanımlanmamış olmasına rağmen, Avrupalılar ülkeyi pratikte bir sömürge gibi yönettiler. Kamerun resmi olarak 1884'ten 1916'ya kadar Alman himayesi altındaki toprak, 1916'dan 1945'e kadar Milletler Cemiyeti'nin yetkisi altında Fransa ve Büyük Britanya'ya emanet edilen bölge ve nihayet 1946'dan 1960/1961'e kadar BM gözetiminde Büyük Britanya ve Fransa'ya emanet edilmiş bir alt bölge olarak kaydedilmiştir.

¹⁹³ Uzoigwe, "Partage Européen et Conquête de l'Afrique: Aperçu Général", 58. Etiyopya ve Liberya'nın sömürge çerçevesi içinde bağımsızlığının özellikleri için bkz.: Monday Akpan vd., "Le Libéria Et l'Ethiopie, 1880-1914: La Survie De Deux États Africains", *Histoire Générale De l'Afrique VII: L'Afrique Sous Domination Coloniale, 1880-1935*, ed. Albert Adu Boahen (Paris: Unesco, 1987), 273-306; Monday Akpan vd., "L'Ethiopie Et Le Libéria, 1914 -1935: Deux États Africains Indépendants À L'ère Coloniale", *Histoire Générale De l'Afrique VII: L'Afrique Sous Domination Coloniale, 1880-1935*, ed. Albert Adu Boahen (Paris: Unesco, 1987), 761-796.

yorumlamaktadırlar. Amaç, Afrika'nın iç işlerine müdahale ederek sömürgeci güçlerini pekiştirmektir. Daha sonra, öncelikle bir Avrupa gücünden korunma talebi veya münhasır ayrıcalıklı bir güce sahip ortaklık anlaşmaları sağlamıştır. Bu anlaşmalar, Batı'nın Afrikalıları aldatmasına olanak tanıyan sömürgeci araçlardır. Savaşan komşulara, asi halklara veya diğer Avrupa güçlerine karşı ticari ortaklık ve koruyucu anlaşmalar, Afrikalıların kendilerini istikrara kavuşturmalarına ve güçlerini pekiştirmelerine hizmet edecektir. Ancak Avrupalılar, bu anlaşmaların yalnızca Afrika kıtasının nihaî işgali için kendilerine hizmet etmeyi amaçlamıştır.¹⁹⁴ Avrupalı güçler arasındaki ikili anlaşmalara gelince, etki alanlarını resmileştirmeyi ve sınırları çizmeyi mümkün kılmıştır. Kıtadaki tüm devletlerarası sınır anlaşmazlıklarının temelinde, sömürgecilerin lehine sonuçlanan kararlar yatmaktadır. Bu sınırlar Afrika halklarının tarihsel ve sosyal gerçeklerini yansıtmamaktadır.

Tüm bu yenilgilere¹⁹⁵ rağmen Afrikalılar her zaman işgale, yönetime karşı direnç göstermiş ve nihayetinde kıtanın kurtuluşu için savaşlar açmıştır. Yukarıda açıklanan askeri tepkilere ek olarak, vergi ödemeyi reddetme, gerilla savaşları, kitlesel göçler, ideolojik ve dini protestolar, seçkin dernekler, diplomatik yollara başvurma, bunlar arasındadır. Peki Afrika'daki bu sömürge döneminde Müslümanların durumu ve İslamlaşma süreci nasıldı?

Avrupalılar sömürge dönemlerinde İslam'ı ne kadar araçsallaştırdıysa da İslam o kadar kıtada yayılmaya devam etmiştir. 19. yüzyılda, Senegal ile Nijerya arasındaki bölge, Sahra altı Afrika'da İslami aktivizmin ana merkezlerinden biri olarak öne çıkmıştı. Fouta-Djalon, Fouta Toro, Sokoto Halifeliği ve Borno İmparatorluğu gibi teokratik devletler bunlar arasındadır. Kıtanın doğu kıyılarındaki ticaret ve ekonomik faaliyetlere odaklanan Müslüman toplulukların aksine, Batı Afrika İslam'ın öğretilerini yayma ve uygulama konusunda büyük bir dini coşku sergilemiştir. Bu dinî coşku, sömürge öncesi dönemde İslam devletlerinin dağılmasına rağmen, sömürge topraklarında halklar arasında İslam'ın yayılmasına imkân sağlamaktadır.¹⁹⁶ İslam'ın kıtanın iç kesimlerinde, Sahra'nın çepçepelerinde, doğu ve batı kıyılarında hızla yayılmasını sağlamıştır. Özellikle

---

¹⁹⁴ Uzoigwe, "Partage Européen Et Conquête De l'Afrique : Aperçu Général", 51-53.

¹⁹⁵ Afrikalıların sömürge düzenine karşı direnişlerinin başarısızlıkla sonuçlanmasını açıklayan teoriler arasında ekonomik teori (emperyalizmin kapitalizmin en üst aşaması olduğu görüşü), psikolojik teoriler (sosyal Darwinizm aracılığıyla beyaz ırkın üstünlüğüne olan inanç), diplomatik teoriler (ulusal prestij, güç ve küresel strateji) ve Afrika boyutu teorisi (Afrika tarihçiliği) bulunmaktadır. Bkz.: Uzoigwe, "Partage Européen Et Conquête De l'Afrique: Aperçu Général", 39-51.

¹⁹⁶ Kofi Asare Opoku, "La Religion En Afrique Pendant L'époque Coloniale", *Histoire Générale De l'Afrique VII: L'Afrique Sous Domination Coloniale, 1880-1935*, ed. Albert Adu Boahen (Paris: Unesco, 1987), 552-553.

Ahmediye tarikatının aktivizmi, İslam'ın Atlantik kıyılarındaki genişlemesinin merkezinde yer almış ve Sierra Leone'deki Müslümanların sayısı 1901'de %10 iken, 1911'de %14, 1921'de %19,5 ve 1931'de %26,12'ye ulaşmıştır.¹⁹⁷

Sömürgeciler, Afrika'nın yer üstü ve yer altı zenginliklerini ücretsiz olarak sömürmek amacıyla Müslümanların itaat etmesini ve sömürge yönetimine karşı isyan etmemelerini sağlamak için onlara yardım ediyorlardı. Bu yüzden sömürgecilerin İslam'a karşı paradoksal tutumları da mevcuttur. İslam, geleneksel Afrika dininden daha rasyonel olarak anlaşılabilir bir din olmuştur. Sömürge yöneticileri, Müslümanların sömürge davasına sadakatini sağlayarak, İslamî mahkemelerinin işlemesine ve Müslüman liderlerin yetkilerini kullanmalarına izin vermiştir. Bazı Müslümanlar, sömürge yönetiminde alt pozisyonlara terfi ettirilmiştir. Örneğin rehberler, çevirmenler, acenteler, din adamları bunlar arasındadır. Geleneksel dinin takipçileri, İslam uygulamalarının temel özelliklerini öğrenmiş olmalarından dolayı İslam'a büyük bir saygı ve lütuf göstermişlerdir. İslam'a geçiş bir prestij haline gelmişti. İslamî liderler için, sömürge düzeniyle işbirliği, dinin yayılmasını ve halklarla kalıcı teması kolaylaştırmıştır.¹⁹⁸ Bu yüzden çok büyük bir etkiye sahiptiler. Müslüman liderler, toplantıları ve Kutsal Yerler'e (Mekke ve Medine) gezileri sırasında denetlenmiştir. Süslemeler, teşvik mektupları ve Fransa'daki ulusal bayramlara davetler alınmış, ayrıca camilere mali destek sağlanmıştır. Kısacası sömürge yönetimi, Müslümanlara karşı nüfuzunu, sempatisini, üstünlüğünü, otoritesini ve onunla vazgeçilmez işbirliğini ifade etmek için kullanmıştır.¹⁹⁹

Sömürge düzeninin karşı karşıya olduğu dinî tarikatlere gelince, biri barışçıl, diğeri radikal olmak üzere iki hareket kategorisi gelişmiştir. Kadiriyye ve Ticaniyye tarikatlarının gidişatı, 18. yüzyılda İslam'ın Sahra altı Afrika'da yayılmasında etkili olduklarını göstermektedir. 19. yüzyıla kadar bu iki tarikat dini söylemi askeri eylemlerin hizmetinde kullanmıştır. 1804'te Nijer ile Batı Sudan (Sokoto Halifeliği) arasında Ousman Dan Fodio ile 1860 civarında Ticaniyye'den esinlenerek Senegal ve Nijer arasında Toucouleur İmparatorluğunu kuran Al Hadj Oumar Tall vakaları ortaya çıkmıştır. Bu iki tarikat Fransız kolonizasyonu ile işbirliği yapmıştır.²⁰⁰ Tanınmış yerli

¹⁹⁷ Opoku, "La Religion En Afrique Pendant L'époque Coloniale", 560-561.

¹⁹⁸ Opoku, "La Religion En Afrique Pendant L'époque Coloniale", 561.

¹⁹⁹ Thierno Mouctar Bah - Taguem Fah, "Les Élités Musulmanes Et La Politique Au Cameroun Sous Administration Française: 1945-1960", *Peuples Et Cultures De l'Adamaoua (Cameroun)*, ed. Jean Boutrais (Paris: Orstom, 1993), 104-107.

²⁰⁰ Muriel Gomez-Perez, "Trajectoires De L'islam En Afrique De l'Ouest", *Esprit* 317/8-9 (Ağustos-Eylül 2005), 129.

ve yabancı siyasetçiler bazen sömürge yetkilileri tarafından Fransız yanlısı bir söylem kullanmışlardır. Örneğin Ticaniyye tarikatinden Ben Amor ve Kadiriyye tarikatinden Cherif El-Hadj Ismail Aidara, Fransa'nın Denizaşırı Bakanı, valiler ve Yüksek Komiser tarafından sırasıyla 1948 ve 1950'de Kamerun'da konaklama yapabilecekleri konusunda bilgilendirilmiştir.²⁰¹

İslam'ın her dönemde yayılma sürecinde ilerleme kaydettiği gözlemlenmektedir. O halde İslam medeniyetinin 7. yüzyıldan itibaren bu etkisinin olmasının sebepleri nelerdi? Bu din, tek tanrılı dinlerin takipçileri tarafından kolayca anlaşıldı ve sadık mühtediler, İslam'ın ilettiği ilahî mesajı kolayca anlamıştır. İslam'ın yayılması sırasında toplumlar arasında ticaret, ekonomik alışverişler ve sosyal ilişkiler gelişmiştir. Bir yandan halkın ve tasavvufun rolü, diğer yandan Perslerin ve Bizanslıların gerileme döneminde İslam'ın yeni bir medeniyet olarak ortaya çıkması, İslam'ın başlangıcından itibaren kabul edilmesinde çok belirleyici olmuştur.²⁰² Afrika kıtasında, geleneksel din yapılarının parçalanması, Hıristiyanlığın dayatılması ve yerleşimciler tarafından zorunlu batılılaşma, Müslüman toplulukları, kendi kültürel bağlamlarında anlam arayışı içinde yeni mühtediler kazanma konusunda cesaretlendirmiştir. Büyü, kehanet ve çok eşlilik gibi uygulamalara müsamaha gösteren bazı alimler, Afrikalıların İslam'a yönelmesine yardımcı olmuştur. Çünkü Müslümanlık, onlara geleneklerini sürdürme özgürlüğü sağlamıştır. Afrikalılar, İslam'a bağlı kalarak küresel olarak saygı duyulan bir topluluğun parçası olmayı tercih etmiştir. Böylece, bu Müslümanlar birlikte etkili bir baskı gücü oluşturmuştur.²⁰³

Müslüman toplumlar ile Afrika'daki sömürgecilik arasındaki muhalefet aşamasına gelince bazı Müslüman liderler, sömürgecilere ve sömürge yöneticilerine radikal ve şiddetle karşı çıkmıştır. İdeolojik mücadele²⁰⁴ evresini radikalleşme ve şiddet izlemiştir. Avrupalılar, özellikle Fransızlar, hemen her yerde askeri müdahale seçeneğini tercih etmiştir. İslam'ın ilgili Afrika toplumlarında sağlam bir şekilde

---

²⁰¹ Bah - Taguem, "Les Élités Musulmanes Et La Politique Au Cameroun Sous Administration Française: 1945-1960", 111. Kuzey Kamerun'da islami akımların ve yabancı kökenli liderlerin etkisinin tarihsel temelleri hakkında bkz.: Thierno Mouctar Bah, "Cheikhs Et Marabouts Maghrébins Prédicateurs Dans l'Adamawa, 19e-20e Siècle", *Ngaoundéré-Anthropos* 1 (1996), 7-28.

²⁰² Özcan, "İslâm: Doğuşu ve Yayılışı", 23/31.

²⁰³ Opoku, "La Religion En Afrique Pendant L'époque Coloniale", 565-566.

²⁰⁴ İdeolojik meydan okuma dini temellere dayanıyordu. Yukarı Volta'nın Mossi'leri, Fransız Sudan'ının Lobi'leri ve Bambara'ları gibi geleneksel dinlerin takipçileri, İslam'a, Hıristiyanlığa ve Fransız kültürüne karşı mücadele etti. Batı Sudanlı Müslümanlar ise, Mehdilik, Muridizm ve Hamalizm gibi tarikatlar aracılığıyla yeniden bir araya gelerek Fransız sömürge yönetimine direndi. Afrikalı Hıristiyanlar, Mesih veya Etiyopya kiliselerini kurarak sömürgecilerin dini egemenliğine karşı çıktılar. Bkz.: Gueye - Boahen, "Initiatives Et Résistances Africaines En Afrique Occidentale De 1880 À 1914", 168.

yerleşmesi sayesinde savaşçıları hızla harekete geçirmeyi mümkün kılan liderlerin rolünde önemli faktörlerinden biridir.²⁰⁵ Laval Üniversitesi'nden Kanadalı tarihçi Muriel Gomez-Perez bize Müslüman toplumların birçok liderinin sömürge işgaline karşı cihat ettiğini söylemektedir. Özgün ve efsanevi bir askeri strateji icat eden Samori Touré, Mali, Gine ve Fildişi Sahili (1861-1898) arasında Fransızlara karşı savaş operasyonlarına öncülük etmiştir. Çeşitli cihatların başarısızlıklarına ve ulemaya karşı uygulanan zorlayıcı politikalara rağmen İslam dini geniş bir alana yayılmaya devam etmiştir.²⁰⁶ Çeşitli yenilgilerin ardından bazı ulema Müslüman toplulukları sömürgecilerle birlikte yaşamaya çağırmıştır. Seçimleri, bu sömürgeci teslimiyetin sürmemesi ve İslami uygulamalara karşı çıkmaması gerçeğiyle açıklamıştır.²⁰⁷ Sahra altı Afrika'daki en şiddetli İslami direniş Mehdilik²⁰⁸ ve Senusiyye²⁰⁹ tarikatleri etrafında örgütlenmiştir. Mehdilik takipçileri için, Allah'ın saf dinini Hıristiyan işgalcilerden temizleyerek yeniden kurmak için mesihsel bir misyona sahip liderlerine inanıyordu. Bu tarikatların birçok lideri, Avrupa'nın sömürgeleştirilmesine karşı çıkmak amacıyla kıtanın çeşitli yerlerinde ortaya çıkmıştır. Sömürge Fransa, yirminci yüzyılın ilk yirmi yılında Yukarı Gine, Moritanya ve Senegal'de Mehdistlerle yüzleşmek zorunda kalmıştır.²¹⁰ Mehdilik, tüm dünyayı fethetmeyi hedefleyen önemli bir devleti Sudan'da inşa edebilmiştir.²¹¹ Bu hareket, Türkler, Mısırlılar ve daha sonra İngilizler de dahil olmak üzere Sudan'daki tüm yabancı etkilere karşı mücadele etmiştir. Mehdilik taraftarları, 20. yüzyılın sonunda Sudan'ın İngiliz-Mısır işgalini ve yönetimini bozmuştur. Muhammed Mehdi, rüyasında gördüğü Peygamber'den bir misyon aldığını iddia ederek Mehdiliğini kurmayı başarmıştır. İslamî şevk ve manevi geri çekilmeleri sırasında savaşa bağlılık konusunda eğitilen müminlerin sayısı katlanmıştır. Hartum

---

²⁰⁵ Gueye - Boahen, "Initiatives Et Résistances Africaines En Afrique Occidentale De 1880 À 1914", 138.

²⁰⁶ Hapsetme ve sürgün politikaları, sömürge yöneticileri tarafından işgal altındaki bölgelerdeki Afrika topluluklarının liderlerini öldürmek için kullanıldı. Sırasıyla bkz.: Gomez-Perez, "Trajectoires De L'islam En Afrique De l'Ouest", 129-130; Joseph Woudammike, *Déportation Et Mise En Résidence Surveillée Des Acteurs Politiques Au Cameroun. De La Période Coloniale Allemande À 1990* (Ngaoundéré: Ngaoundéré Üniversitesi, Sanat, Edebiyat Ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Doktora Tezi, 2014).

²⁰⁷ Gomez-Perez, "Trajectoires De L'islam En Afrique De l'Ouest", 129-130.

²⁰⁸ Bkz.: Eldridge Mohammadou, "Le Soulèvement Mahdiste De Goni Waday Dans La Haute- Bénoué (Juillet 1907)", *Africa 4 Senri Ethnological Studies* 31 (1992), 423-464.

²⁰⁹ Ahmet Kavas, *Les Relations De L'administration Ottomane Avec La Sanusiyya De 1835 À 1912* (Paris: Denis Diderot Paris VI Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Programı, Yüksek Lisans Tezi, 1991).

²¹⁰ Opoku, "La Religion En Afrique Pendant L'époque Coloniale", 564.

²¹¹ Bu Sudanlı Mehdist devletin yükselişi ve düşüşü hakkında bkz.: Ahmad Abdelgader, *Sudan'da Mehdi Devleti'nin Kuruluşu Ve Yıkılışı (1881-1899)* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020).

şehrini fethederek İngiliz yönetici Gordon'u öldürme hedefine ulaşmıştır. 1899'da Charles Wingate ise bu hareketleri yasaklayarak liderleri hapse atmış ve isyanları bastırmıştır.²¹²

Senusiyye, lideri Muhammed Bin Ali el-Senusi'dir. Senusiyye, Libya'daki bir sömürge direniş hareketiydi. Daha sonra bu tarikat 1860-1901 yılları arasında Mısır, Tunus, Senegal ve Orta Sudan'a yayılmıştır. Bu hareket Osmanlı yönetimine karşı gösterdiği muhalefete rağmen, Osmanlıların elinde bulunan Hilafet otoritesini de göz ardı etmemiştir. 1912'de Türklerin Libya'dan ayrılmasından sonra Senusiyye tarikatı, 1932'ye kadar Libya'da İtalyanlara karşı direnişe öncülük etmiştir. Bu tarikat, İtalyan işgallerine şiddetle karşı çıkmak için iyi yapılandırılmış bir hükümet kurmuş ve cihad savaşçılarından oluşan bir orduyu pekiştirmiştir. Bu direniş, Afrika kıtasında Batılılara karşı yapılan en uzun süreli hareket olarak kabul edilebilir. Senusiyye tarikatının takipçileri, İtalyan işgalinden sonra bile Libya'nın savunmasına katılmaya devam edecektir. Müslüman toplumlardaki bu kademeli direnişin tümü kıtanın tarihini etkilemiştir. Bu nedenle, İslam, Afrika'da emperyalist ve sömürgeci egemenliğe karşı direnişin ana güçlerinden biri olarak kabul edilmektedir.²¹³

Kısacası, İslam ve sömürgecilik, Afrika tarihinde yeni bir bölüm açmıştır. İslamî imparatorluklar, hilafetler ve sultanlıklar, Avrupa sömürgelerine dönüşerek politik ve toprak anlamında yok edilmiştir. Bununla birlikte, İslam, bu Avrupa sömürgeciliğine rağmen Afrika toplulukları arasında yayılmaya devam etmiştir.

1.3.2. Sömürge Sonrası Afrika'daki Müslüman Azınlıkların Ulusal Bağlantıları

Afrika kıtasındaki Müslüman azınlıkların coğrafi dağılımını sunmadan önce, Batı'nın çıkarlarına göre Afrika'da modern devletlerin kurulmasıyla bağlantılı zorlukları belirtmek gerekmektedir. Dekolonizasyonun ortaya çıkmasına rağmen, Batılılaşma, Afrika'daki devletlerin siyasi örgütlenmesinde önemli bir ağırlığa sahiptir. Batı'dan gelen kalkınma, eğitim sistemleri, hukuk sistemleri, demokrasi, sosyal değerler gibi modellerin yerel gerçeklere ve Afrika geleneklerine uyum sağlamadığı açıktır.²¹⁴ Ganalı dinler uzmanı araştırmacı Kofi Asare Opoku'ya göre, 1879, 1914 ve 2020 yılları için Afrika'nın siyasi gelişmelerinin karşılaştırılması, kıtadaki uluslararası sınırlar

²¹² Eymen Fuad Seyyid, "Mehdiler", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/380-382.

²¹³ Opoku, "La Religion En Afrique Pendant L'époque Coloniale", 564-565.

²¹⁴ Bkz.: Bertrand Badie, *L'Etat Importé: L'occidentalisation De L'ordre Politique* (Paris: Fayard, 1992).

düzeyinde gerçekleşen olağanüstü değişikliklerin anlaşılmasını sağlamaktadır. Zamanında Batı çıkarları için çizilen bu sınırlar, o zamandan beri devletler ve yerel toplumlar arasında siyasi, etnik, dilsel ve ekonomik nitelikte süreli sınır çatışmaları sorunlarını gündeme getirmiştir. Afrika'nın uluslararası sınırlarının %30'unun düz çizgilerden oluştuğu bilmektedir. Dolayısıyla bu yapay sınırların ahlaki ve hukuki olarak kınanması meşrudur.²¹⁵ Her şeye rağmen, sömürgecilikten miras kalan bu sınırların, parçalanmalarını önlemek için uluslararası hukuk ilkelerine ve Afrika Birliği (AfB) göre sınırlamaya devam etmesi gerekmektedir. Sınırlar, insanları ayıran engeller değil, insanları birbirine bağlayan köprüler olmalıdır.

Müslümanlar tarafından kurulan sömürge öncesi devletler, bu jeopolitik bağlamda sömürgeciliği yaşamıştır. Bu sancılı aşamadan sonra genellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlıklarını elde etmiştir. Çoğunluğu Müslüman olan 21 Afrika ülkesi vardır. Fas, Cezayir, Tunus, Mısır, Libya, Moritanya, Senegal, Gambiya, Mali, Burkina Faso, Fildişi Sahili, Nijerya, Nijer, Çad, Sudan, Somali, Cibuti, Gine-Bissau ve Gine olarak sıralanabilir. Bu ülkelerin tümü, dünyanın uluslararası sistemine iyi bir şekilde entegre edilmiştir. Hepsi İİT üyesidir. Bazıları da Arap Birliği (ArB) üyesidir. Müslümanların azınlıkta olduğu Afrika ülkeleri arasında ise şu 34 ülke bulunmaktadır: Liberya, Gana, Ekvator Ginesi, Kamerun, Benin, Burundi, Gabon, Kongo, Angola, Namibya, Zimbabve, Güney Afrika, Lesoto, Zambiya, Malavi, Madagaskar, Eswatini (Svaziland), Botswana, Mozambik, Kenya, Güney Sudan, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Orta Afrika Cumhuriyeti, Ruanda, Tanzanya, Uganda, Togo, Komorlar, Mauritius, Cape Verde, Sao Tome ve Principe, Seyşeller, Sierra Leone, Etiyopya ve Eritre. Bu ülkelerin hepsi İİT üyesi değildir. Bu üye olmayan ülkeler arasında ise Angola, Burundi, Orta Afrika Cumhuriyeti, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Eritre, Etiyopya, Gana, Kenya, Madagaskar, Mauritius, Namibya, Ruanda, Güney Afrika, Tanzanya, Zambiya ve Zimbabve bulunmaktadır. 2020 İİT raporuna göre Müslüman toplumların durumunun ülkeden ülkeye değişiklik gösterdiği kabul edilmektedir. Bir yandan, bazı toplumlar hak ve özgürlüklerden yararlanarak ülkelerindeki topluma ve kamu hizmetine iyi bir şekilde entegre olarak, yüksek siyasi makamlara ulaşır ve entelektüel ve ekonomik hayata aktif olarak katılırlar. Diğer yandan, doğal afetler sırasında yükseköğretime erişim, sosyo-ekonomik ve mesleki ayrımcılık, özgürlüklerin ihlali ve insani yardımın olmaması sorunu bu Müslüman azınlıklar tarafından

---

²¹⁵ Opoku, "La Religion En Afrique Pendant L'époque Coloniale", 65.

yaşanmaktadır. Aynı şekilde bu Müslümanlar da çatışmaların, siyasi istikrarsızlıkların ve Müslüman karşıtı siyasi akımların kurbanıdır.²¹⁶

Hıristiyanlık Afrika'da da ilerlemiştir. Hıristiyanlaştırma, özellikle Nijer, Nijerya, Mali, Çad ve Sudan'da olmak üzere geleneksel dinlerin olduğu bölgelerde çokça yer almıştır. Geçen yüzyılda misyonerlerin sayısının 62.000'den 320.000'e çıktığı tahmin edilmektedir. Hıristiyanlık ve İslam'ın etki dönemleri, Moritanya ve Sudan arasındaki Sahel bölgesinin ayırım çizgisinde yatmaktadır. Ülkenin kuzeyinde Müslümanlar, güneyinde ise Hıristiyanlar bulunmaktadır. Bu iki grup genellikle dinler arası çatışma ile iç içe yaşamaktadır.²¹⁷

İİT ve ArB, dünya çapındaki Müslüman toplulukların yönetimi için referans uluslararası kuruluşlar haline gelmiştir. Dolayısıyla, farklı Afrika devletlerindeki Müslüman toplulukların, İslam dünyasının uluslararası dinamikleriyle bağlantılı oldukları için, izole bir yaşam sürmediklerini söyleyebiliriz. Küresel olarak birleşmiş bir Müslüman toplumu inşa etme çabaları halen devam etmektedir. Ancak İslam dünyasının liderliği, Müslüman topluluklar Afrika, Orta Doğu ve Avrupa'daki ülkeler arasında tartışılmaktadır.

Afrika ve Arap ilişkilerinin merkezinde İsrail-Arap sorunu yer almaktadır. Afrika Birliği Örgütü (OAU) ve Arap yardımı²¹⁸ adına, Somali ve Gine, 1967 Altı Gün Savaşı sırasında ve Yom Kippur Savaşı'nın (1973) yeniden canlanması sırasında İsrail'in Mısır işgaline karşı tavır alan ilk ülkedir. Afrika delegasyonu, Cumhurbaşkanı Ahmadou Ahidjo (Kamerun), Yakubu Gowon (Nijerya), Leopold Sédar Senghor (Senegal) ve Mobutu Sese Seko'dan (Zaire) oluşuyordu. Ancak İsrailileri Mısır toprakları konusunda ikna edememiştir.²¹⁹ Böylece Malavi, Lesoto ve Svaziland dışında çoğu

---

²¹⁶ Organisation de la Coopération Islamique (OCI), "Les Communautés Musulmanes Dans Les Etats Non-Membres De l'Organisation De La Coopération Islamique (2020)" (Erişim 18 Şubat 2021).

²¹⁷ De Montclos, "Minorités Musulmanes En Afrique: Intégration Ou Répulsion?", 588-589.

²¹⁸ 1960'larda ve 1970'lerde Afrika'ya yapılan Arap yardımı (iki taraflı ve çok taraflı krediler) tanınmış yazarlar tarafından iyi bir şekilde incelenmiştir. Sırasıyla bkz.: Dunstan Wai, "Les Relations Afro-Arabes: Un Optimisme Déplacé", *Les Relations Historiques Et Socioculturelles Entre l'Afrique Et Le Monde Arabe De 1935 À Nos Jours*, ed. Unesco (Paris: Unesco, 1984), 65-69; Abdul Aziz Jalloh, "Les Politiques Des États d'Afrique Noire Vis-À-Vis Du Monde Arabe: Aperçu Général", *Les Relations Historiques Et Socioculturelles Entre l'Afrique Et Le Monde Arabe De 1935 À Nos Jours*, ed. Unesco (Paris: Unesco, 1984), 31; Hatim Amiji, "La Religion Dans Les Relations Afro-Arabes: L'Islam Et Le Changement Culturel Dans l'Afrique Moderne", *Les Relations Historiques Et Socioculturelles Entre l'Afrique Et Le Monde Arabe De 1935 À Nos Jours*, ed. Unesco (Paris: Unesco, 1984), 130-131.

²¹⁹ Jalloh, "Les Politiques Des États d'Afrique Noire Vis-A-Vis Du Monde Arabe: Aperçu Général", 20-23.

Afrika ülkesi, o zamanlar kıtada 33 resmi temsilciliği bulunan İsrail ile diplomatik ilişkilerini tek taraflı olarak keserek bu yayılcı politikaya karşı çıkmıştır.²²⁰

Bu Afrika stratejisi, zaman ve mekân üzerinde etkili olmayı başarmış bir Afrikalı Müslüman elitin yükselişini gözler önüne sermektedir. Bu elit, İslam dünyasının uluslararası gündemlerine hakim olan devletlerin zirvelerinde yer almaktadır.²²¹

Cahillik günleri artık sona ermiş olup, İslam dünyası, Afrika dahil, ateşkes bölgeleri olarak tanımlanan alanlarda ve düşman topraklarında gerçek bir aktör olmayı hedeflemektedir. Bu düşman toprakları, apartheid rejimi altındaki Güney Afrika ve İsrail olarak tanımlanmıştır.

İslam üniversitelerinin katılımı ve Arap dilinin Sahra altı Afrika'da yayılması, Vahhabiliğin İslamî reformu olarak adlandırılan kıtanın İslamlaşmasının (veya yeniden İslamlaştırılmasının) dördüncü aşamasına denk gelir.²²² Afrika'da İslam'ın ortaya çıkışından yüzyıllar sonra, Vehhabiliğin kıta üzerindeki etkisi, Fransızca konuşulan Afrika'da sömürsüzleşme için en büyük siyasi gücün doğuşu bağlamında başlamıştır. Bu, Rassemblement Démocratique Africain (RDA) adını taşıyan örgüttür. Hıristiyan sömürge hükümetine muhalefet ve Vahhabilik tarafından Arap ve pan-İslam milliyetçiliklerinin patlak vermesi, diğer Afrika bağımsızlık akımlarıyla mücadele koalisyonunu kolaylaştırmıştır.²²³ Afrika devletlerinin bağımsızlığının aynı döneminde, Sufizm karizmatik liderler etrafında ulusal düzeyde de gelişmiştir. Somali'den Şeyh Uways Bin Mohamed al-Barawi (ö. 1909) ve Senegal'den Şeyh Amadou Bamba (ö. 1927) gibi eski İslamî liderlerin etkisi görülmektedir.²²⁴ Arap-İslam dünyasındaki uluslararası aktörler, Kur'an mesajının ve dinî şevkinin bu şekilde yayılması doğrultusunda Kahire'deki İslamî İşler Yüksek Konseyi, 1971 yılında kurulan Libya İslam İnancının Yayılması Enstitüsü ve 1976 yılında kurulan Afrika'daki

---

²²⁰ Safwene Grira, "Israël/Afrique: La Trajectoire Pragmatique Se Confirme", *Agence Anadolu* (Erişim Tarihi: 11 Nisan 2021).

²²¹ Robinson, *Muslim Societies In African History*, 42-43.

²²² Karantina aşaması olarak da adlandırılan İslamlaştırmanın ilk aşaması, bir tüccar, bir din adamı veya Müslüman mülteciler aracılığıyla İslam'ın yeni bir bölgeye (köy, kabile veya devlet) girmesinden oluşuyordu. Bu dönemde dinsiz topluluklar, Müslümanlara kehanet uygulaması ve yağmur için dua etmeleri konusunda danışmışlardır. İslamlaşmanın ikinci aşamasına gelince, bir bölgenin İslami kimliğinin ilan edilmesi (cami ve Kur'an okullarının inşası, İslami bayramların kutlanması ve diğer bölgelerdeki Müslüman topluluklarla ilişkilerin kurulması) idi. Üçüncü aşama, bölgenin Müslüman müminlerine karşı İslami reform hareketleriyle bağlantılı olan aşamadır. Bkz.: Amiji, "La Religion Dans Les Relations Afro-Arabes: L'islam Et Le Changement Culturel Dans l'Afrique Moderne", 108-109.

²²³ Amiji, "La Religion Dans Les Relations Afro-Arabes: L'islam Et Le Changement Culturel Dans l'Afrique Moderne", 121-125.

²²⁴ Amiji, "La Religion Dans Les Relations Afro-Arabes: L'islam Et Le Changement Culturel Dans l'Afrique Moderne", 119-120.

İslami Koordinasyon Konseyi gibi kuruluşlar çerçevesinde hareket etmişlerdir. Mücadele, aynı anda üç farklı ideolojiye karşı gereklilik arz ettiği için oldukça zorlayıcı bir nitelik kazanmıştır. Bu kapsamda, Hristiyanlık, Komünizm ve Siyonizm'in etkilerine eş zamanlı olarak karşı koymak gerekmektedir.²²⁵

Kamerun'da İslam'ın yayılması, sömürge öncesi zamanlardan beri ülkenin kuzeyinden gerçekleşmiştir.²²⁶ İslam medeniyetinin bu bölgede somutlaşması ise tam olarak 19. yüzyılda Lamidat adı verilen saltanatların kurulmasıyla sağlanmıştır. Sokoto Halifeliğinin emirlikleri olan bu Lamidat'lar, esas olarak Kamerun'un Maroua, Garoua, Rey-Bouba, Ngaoundéré, Banyo, Tibati gibi şehirlerine yerleştirilmiştir. Sömürge işgallerinden sonra Sokoto Halifeliği, Nijerya'nın bir parçası olan Kuzey Kamerun ile Çad Gölü Havzası'nın diğer ülkeleri arasında bölünmüştür.²²⁷ 2020'de 11 milyon olduğu tahmin edilen Kamerunlu Müslümanlar, Nijerya'nın siyasi hayatının tarihi merkeziyle sosyo-politik bağlarını hiçbir zaman koparmamıştır. Ayrıca, Mamoudou Bouba tarafından Kamerunlu ve Nijeryalı Müslümanlar arasındaki bu ulusötesi bağlantılar hakkında Les Relations Interlamidales De La Fondation De L'émirat De l'Adamawa En 1809 A 2000 konulu önemli bir doktora tezi savunulmuştur.²²⁸ Ulusal İslamî alanda uluslararası aktörlerin etkileri çok büyüktür. Çad, Nijerya, Sudan, Nijerya, Senegal, Mağrip ülkeleri, Türkiye, Pakistan, Lübnan ve Suudi Arabistan, Kamerun toplumu içinde en fazla dinî etkiye sahip olan ülkelerdir. Kamerun'da İslam'ın coşkusu bu nedenle Tasavvuf tarikatları ve yerel ve yabancı İslamî reform hareketleridir.

Orta Afrika Cumhuriyeti ise 1960 yılında Fransa'dan bağımsızlığını kazanmıştır. Bu ülke son yıllarda siyasi istikrarsızlık ve genel güvensizlik dönemlerinden geçmektedir. Bu ülkedeki Müslümanlar çeşitli katliamların ve zorunlu sürgünlerin kurbanı olmuştur. Henüz İİT üyesi olmayan bu ülke, Çad ve Sudan gibi komşu ülkelerdeki İslamî ağlardan etkilenmektedir. Orta Afrika Cumhuriyeti'ndeki Müslüman topluluklar, resmi devlet

---

²²⁵ Jalloh, "Les Politiques Des États d'Afrique Noire Vis-A-Vis Du Monde Arabe: Aperçu Général", 15.

²²⁶ Hamadou Adama, "La Mosquée Au Cameroun. Espace Public Ou Espace Privé ?", *Islam Et Sociétés En Afrique Subsaharienne À L'épreuve De L'histoire*, ed. Odile Goerg - Anna Pondopoulo (Paris: Karthala, 2012), 307.

²²⁷ Eski Sokoto Halifeliği haritasına ve Sokoto Halifeliğinin dağılmasından kaynaklanan Çad Gölü Havzası'ndaki mevcut ülkelere bkz.

²²⁸ Mamoudou Bouba, *Les Relations Interlamidales De La Fondation De L'émirat De l'Adamawa En 1809 À 2000* (Ngaoundéré: Ngaoundéré Üniversitesi, Sanat, Edebiyat Ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Doktora Tezi, 2005).

korumasının olmaması ve silahlı grup Anti-Balaka²²⁹ tarafından yıldırılması nedeniyle terk edilmektedir.²³⁰ Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasındaki ilişkiler, Hıristiyan Anti-Balaka karşıtı milislerin vahşeti nedeniyle genellikle çok gergindir. Dini çoğulculuk, bu çok fakir ülke için sosyal uyum ve siyasi uyum için bir handikap olmuştur. Bu nedenle, İslam dünyasındaki birçok uluslararası aktör, İslam'ın ve bu ülkedeki takipçilerinin durumuyla yakından ilgilenmektedir.

2019 tahminine göre, Orta Afrika Cumhuriyeti'ndeki 4.737.423 toplam nüfusun 39.500'ünü Müslümanlar oluşturmaktadır. İbadet özgürlüğü sorunu, ülkenin batısında zorla yerinden edilme ve başkent Bangui'nin PK5 ve PK3 mahallelerinde yoğunlaşma arasında Orta Afrikalı Müslümanlar komşu ülkelere kaçmak zorunda kalmaktadır. 2019'da yerel silahlı gruplar, hükümet, Kamerun ve BM, ibadet yerlerinin korunması ve Kamerun'dan 250.000 göçmenin geri dönüşü için barış anlaşmaları imzalamıştır. Ancak devlet dışı aktörler tarafından devlet kaynaklarına ve topraklarına yasadışı kontrol ve erişim, barış sürecini engellemektedir.²³¹

Sahra altı Afrika'daki bazı ülkelerin, Müslümanları her zaman azınlık statüsünde göstermek amacıyla nüfus istatistiklerini manipüle ettiği kabul edilmelidir. Bu, Müslümanların bir azınlık topluluğu olduğunun en iyi örneği Kamerun'dur. Ancak yapılan araştırmalara ve gözlemlere göre Müslüman ailelerde (çok eşli çiftin on veya yirmi civarında çocuğu var) yüksek oranda doğum söz konusudur. Güney Kamerun'da da İslam'ı kabul eden Hıristiyanların oranı yüksektir. Siyasi açıdan bakıldığında, Vatikan ve İsrail'in Kamerun'daki etkisi, Kamerunlu yetkililerin, Kamerun'un bu iki ortak ülkeyle olan çeşitli işbirliğini güçlendiren nüfus istatistiklerini sunmasına yol açmaktadır.²³²

Güney Afrika, Afrika'daki Müslüman azınlıklar üzerine yaptığımız araştırmaların bazı yönlerini incelediğimiz bir diğer ülkedir. Çok etnik gruptan oluşan bir ülke olan Güney Afrika, acımasız apartheid sistemi nedeniyle dünyanın diğer uluslarına kıyasla özel bir tarihe sahiptir. Siyahlar hayvanlar gibi ayrımcılığa uğrayıp aşağılanmıştır. Bu kurumsallaşmış ırkçılığa karşı direnişler arasında İslam, zalimlere karşı muhalefetin

---

²²⁹ Anti-Balaka, Orta Afrika Cumhuriyeti'nde Hıristiyan isyancıların oluşturduğu bir silahlı grup olup, bu ülkedeki silahlı Müslüman (Séléka) isyancılarla mücadele etmektedir.

²³⁰ OCI, "Les Communautés Musulmanes Dans Les Etats Non-Membres De l'Organisation De La Coopération Islamique (2020)".

²³¹ OCI, "Les Communautés Musulmanes Dans Les Etats Non-Membres De l'Organisation De La Coopération Islamique (2020)".

²³² Abdoul Aziz Ahmadou, "Les Musulmans Du Cameroun" (Görüşmecisi: Dia Fadimatou, Ses Kaydı, Görüşme 10 Haziran 2021).

kaynaklarından biri olmuştur. Bununla birlikte, ülkedeki Müslümanların köken çeşitliliği, sağlam bir şekilde birleşmiş bir ulusal topluluğun ortaya çıkmasına izin vermemiştir. Sonuç olarak, İslam'ın ülke içindeki etkisi sınırlı kalmıştır. Yine de Güney Afrikalılar arasında uluslararası üne sahip Abdullah Haron (1924-1969) ve Ahmet Deedat (1918-2005) gibi Müslüman liderler öne çıkmaktadır.

2015 yılında, Güney Afrika'nın toplam nüfusundaki Müslümanların sayısının %1.9 yani ülkenin genel nüfus sayımında 57.398.421 kişi arasında 860.000 Müslüman olduğu tahmin edilmektedir. Bu Müslüman topluluklar ağırlıklı olarak Pakistan, Hindistan, Endonezya ve Somali'den gelen göçmen kökenlidir. Son yılların yasal ve siyasi bağlamı, Müslümanların geniş dinî özgürlüklerden yararlanmalarını desteklemektedir. Ancak 2019 yılındaki Müslüman karşıtı olaylar, kurban bayramlarının kurban törenlerinin yerine getirilmesinin önündeki engeller, camilere ve Müslüman mezarlıklarına yapılan saldırılar, inançlar arası diyalog yoluyla birlikte yaşamının Devlet ve sivil toplumu olduğu kadar sivil toplumu da dahil ederek düzenli olarak iyileştirilmesi gerektiğini göstermektedir. Daha iyi bir ulusal uzlaşma için sivil toplum ve devlet işbirliği yapmalıdır.

Sonuç olarak, Sahra Altı Afrika'da İslam'ın ortaya çıkışı ve yayılmasının tarihini anlamak amaçlanmıştır. Bu çalışmanın bu yönü, günümüzdeki İslamî olayları, Müslüman toplulukların sosyolojisini ve Afrika'nın İslam mirasını derinlemesine anlamak için çok önemlidir. Afrika'nın, Avrupa sömürgeciliğinin gelip onların topraklarını yok edeceği gözlemlenmiştir. Sömürge döneminde, birçok ülkedeki Müslüman liderler bu sömürgecilikle sert bir şekilde karşı çıkmışlardır. Bu nedenle, Müslüman liderler o zamandan beri bu Afrika ülkeleri için devlet meselesi açısından önemli hale gelmiştir. Çünkü bu liderler, bu Müslümanların, sömürge döneminden beri devlet tarafından yasadışı olarak geri alınan topraklarını radikal veya muhalif fikirler taşıyabileceğini düşünmektedir. Bu bölüm aynı zamanda, Afrika'daki azınlıkların modern devletteki statü temellerini, uluslararası örgütleri ve İslam dünyasına olan ilişkilerini anlamayı sağlamıştır. Bu nedenle, sonraki bölümde, İslam'ın modern Afrika devletlerindeki yeri daha kolay anlaşılacaktır.

2. BÖLÜM: KAMERUN'DA İSLÂM VE DEVLET: ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE MÜSLÜMAN AZINLIK

2.1. Müslüman Azınlığın Kimliği: Kur'an Okulları ve Modern Okullarda Müslümanların Varlığı

Kamerun'da Kur'an okulları üç ayrı eğitim seviyesine ayrılmıştır. Birinci seviye, Kur'an'ın yazımını ve tamamının okunmasını öğrenmek için zorunludur; ara seviye ise fıkıh ve bireysel dinî yükümlülükleri anlamak için gerekli hadislerin öğrenilmesi için zorunludur. İleri seviye ise İslâmî alimler yetiştirmek amacıyla tasarlanmıştır. Avrupa sömürgeciliğinin etkisiyle, Müslüman çocuklar aynı anda hem Kur'an okullarında hem de çoğu dünya devletinde düzenlenmiş modern okullarda eğitim görmektedirler. Bu iki eğitim sistemi, günümüz Kamerun'undaki Müslümanların kimliğinin şekillenmesine katkıda bulunmuştur.

2.1.1. Müslüman Azınlık Kimliği

Sahra altı Afrika'daki Müslüman kimliği, Müslümanların yaşadığı coğrafya ve bölgesel çevre ile bağlantılıdır. Nitekim kıtanın bu bölgesinde (Kamerun, Nijerya, Gana, Fildişi Sahili) İslâmlaşma ve bunun uygulanma süreci, ilk olarak bu ülkelerin kuzeyinde yer alan etnik topluluklar içinde gerçekleşmiştir. Bu durum, Avrupalıların sömürge egemenliğinden sonra gerçekleşmiştir. Avrupalı sömürgeciler tarafından konumlandırılan Hristiyanlar, genellikle ekvator çizgisinin iki yanında yer alan bu ülkelerin güney bölgelerine yerleşmişlerdir.²³³

1990'ların başında, etnik kimliklerin önemini zayıflatan dini kimlikler, daha çok gençlere dayanıyordu. Çünkü gençler, devletin ve zenginlerin mevcut doğal kaynakların dağılımını kontrol ederek sosyal ve ekonomik eşitsizlikler oluşturduğunu ileri sürüyorlardı.²³⁴ Bundan dolayı eğitimlerini sürdürmek, silahlı kargaşa çıkarmak

---

²³³ Marie Nathalie LeBlanc, "Les Trajectoires De Conversion Et L'identité Sociale Chez Les Jeunes Dans Le Contexte Postcolonial Ouest-Africain: Les Jeunes Musulmans Et Les Jeunes Chrétiens En Côte-d'Ivoire", *Anthropologie et Sociétés* 27/1 (2003), 88. Dini azınlık eğitiminde kimlik, etnisite ve uluslararası dinamikler arasındaki ilişki için ayrıca bkz.: Abdoul Aziz Ahmadou, "19. ve 20. Yüzyıllarda Kuzey Kamerun Müslüman Topluluğu, Eğitim ve Sosyal Bölünme: Tarihsel Yaklaşım", *Akademik İncelemeler Dergisi / Journal of Academic Inquiries*, 17/2 (2022); Luciana Benincasa vd., "The Greek State, the Muslim Minority of Western Thrace and Education: Shifts Under Way?", *Educational Strategies Among Muslims in the Context of Globalisation*, ed. Holger Daun - Geoffrey Walford (Leiden: Brill Editions, 2014), 263-270.

²³⁴ Erick Sourna Loumtouang, "Chômage Des Jeunes Et Stabilité Sociopolitique Au Cameroun De 1990 A Nos Jours", *Le Chomage Des Jeunes En Afrique* (Harare: Council For The Development Of Social Science Research In Africa (Codesria) International Conference, 2015), 1-22.

veya dini derneklerde aktif rol almak gibi seçeneklere başvuruyorlardı.²³⁵ 1990'lardan itibaren Sahra altı Afrika'nın Müslüman kimliği, üç temel unsura göre tanımlandığı anlaşılmaktadır: bunlardan birisi Müslüman azınlıkların kendi ülkelerinin kuzeyindeki konumu, ikincisi gençlerin dini gruplara katılması, üçüncü ise aktivizm ve etnik kimlik pahasına dini kimliğe verilen önemdir.

Bu Müslümanların kimliği, göç yoluyla (iş, eğitim, mültecilik, sürgün) ya da ümmet olarak bilinen küresel Müslüman topluluğa olan bağlantıları aracılığıyla uluslararası etkilerle şekillenmektedir. Montreal'deki Quebec Üniversitesi'nden sosyolog Diahara Traoré'ye göre; dini kimliğin göç bağlamında evrimi hicret gibidir. Müslüman göçmen, göç sürecinden sonra artık İslâm'ın sadece manevi boyutuna odaklanmakla kalmıyor, özellikle dininin aktardığı sosyo-politik ve ekonomik düzenlede ilgilenmektedir.²³⁶ Örneğin, Sahra altı Afrika'dan Kanada'ya gelen Müslüman göçmenler, İslâmi kimlik kavramının korunması ve bir sonraki nesle aktarılması konusu temel bir gerçek olarak görülmektedir. Bu nedenle, onların dini kimlikleri ve ümmete üyelikleri, yaşadıkları veya geldikleri ülkenin etnik veya ulusal kimliğinden daha belirgin olarak görülmektedir.²³⁷

Kamerun örneğinde görüldüğü gibi, 1990'larda İslâmî kimliğin uluslararasılaşması ve küreselleşmesi, Arap dünyası ve Ortadoğu'daki medrese ve üniversitelerden mezun olan Kamerunlu Arapça konuşan Müslüman entelektüellerin katkılarıyla gerçekleşmiştir. Devleti değiştirmeye çalışmasalar da onların amaçları İslâmî metinlerden ilham alan bir yönetim sisteminin müzakere ve kurumsallaşma sürecini kurmaktır. Yerel düzeyde, faaliyetlerini finanse etmek için Kamerun kökenli veya yabancı kökenli İslâmî sivil toplum kuruluşları oluşturarak bu boşluğu doldurulmaya çalışmaktadırlar.²³⁸ Bunlar kendilerine Kur'an'ın şu mesajını rehber etmektedir: "Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve

---

²³⁵ LeBlanc, "Les Trajectoires De Conversion Et L'identité Sociale Chez Les Jeunes Dans Le Contexte Postcolonial Ouest-Africain: Les Jeunes Musulmans Et Les Jeunes Chrétiens En Côte-d'Ivoire", 85-86.

²³⁶ Diahara Traoré, "Évolution De L'identité Religieuse De Femmes Ouest-Africaines Au Québec Au Prisme De L'expérience Migratoire", *Revue Européenne Des Migrations Internationales* 31/3-4 (2015), 253.

²³⁷ Traoré, "Évolution De L'identité Religieuse De Femmes Ouest-Africaines Au Québec Au Prisme De L'expérience Migratoire", 267.

²³⁸ Hamadou Adama, "Islamic Associations In Cameroon: Between The Umma And The State", *Islam And Muslim Politics In Africa*, ed. Benjamin Soares - René Otayek (New York: Palgrave Macmillan, 2007), 227-228.

kabilelere ayırdık, Allah katında en değerli olanınız O'na itaatsizlikten en fazla sakınmanızdır. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir, her şeyden haberdardır".²³⁹

Oum Derman Üniversitesi'nden Prof. Safiya Abderrahim Tayeb Mohammad, Sudan'daki Afrika Ulemasının Muhammed VI Vakfı şubesinin bir üyesi olarak, bu konuyu en iyi bir şekilde açıklayarak yorumlamaktadır. Buna göre hareket noktası bilgi olmalıdır. Bu durum hırs veya hayal kırıklığı olmaksızın, eşitliğin ve tüm varoluşun arzu edilen ortak çıkarın tanınmasını gerektirir. Müslüman Afrikalı, kendisini yaratılışının kökenine geri götüren ve onu kabilesi, ulusu veya ülkesi (sınırlar ve kıta) ile sınırlı olmayan bir varlık yapan bu modele sahiptir. Farklılığın tek kriteri dindarlıktır. Küçük aileye ait olma sürecini evrensel aidiyete doğru takip eden Müslüman Afrikalı, kimliğinin farklı düzeylerini yaşamaktadır. Azınlık veya çoğunluk durumunda olan bu Müslüman topluluklar, böylece her türlü gururu veya gerilimi reddederek bu üyeliklerin tüm olumsuz yönlerini sessiz, kullanışlı ve uygun bir kimliğin inşasında olumlu bir katkıya dönüştürebilirler. Bir Müslüman, maddi varlığına manevi ve ahlaki boyutlar katarak temel unsurun dini kimlik gereğini görür.²⁴⁰

Sahra altı Afrika'daki Müslümanların İslami kimliğinde iki önemli akım bulunmaktadır: Bunlardan en iyi bilineni Sufizm'dir. Bu akım, sömürge dönemi öncesinde tüccar ağları, evlilikler, çeşitli göçler ve fetihler aracılığıyla bölgeye yayılmış ve sömürge yöneticileriyle işbirliği yapmıştır. Sömürge dönemindeki Kamerun'da işgale ve sömürge yönetimine karşı devrimci bir akım olan Mehdilik dışında, Ticaniyye²⁴¹ ve Kadiriyye²⁴² tarikatları Fransız sömürgecilerini desteklemişlerdir.²⁴³ Ayrıca Vehhabiliğin²⁴⁴ reformcu akımı, tasavvuf ile yarışan dini bir akım olarak da değerlendirilebilir. Bu durumun Sahra altı Afrika'da ortaya çıkışı, Suudi

²³⁹ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), el-H ucurât 49/13.

²⁴⁰ Safiya Abderrahim Tayeb Mohammad, "Les Constantes De L'identité Islamique En Afrique Et Les Défis De Sa Préservation", *Fondation Mohammed VI des Ouléma Africains* (Erişim 24 Ocak 2022).

²⁴¹ Ticâniyye'nin Afrika'daki ortaya çıkışını, kıtasal yayılımını ve sosyal ve siyasi etkisini anlamak için bkz.: Robinson David - Jean-Louis Triaud (ed.), *La Tijâniyya. Une Confrérie Musulmane A La Conquête De L'Afrique* (Paris: Karthala, 2001); Samba Amadou Diallo El Hadji, "Retour Sur Les Conditions Sociologiques Et Historiques De La Fondation De La Tijâniyya", *Afrika Zamani* 15-16 (2007-2008).

²⁴² Bkz.: Bernard Salvaing, "La Question De L'influence De La Qâdiriyya Sur Les Débuts Du Califat De Hamdallâhi, A L'épreuve De Nouvelles Sources", *Afriques* 12 (2021).

²⁴³ Thierno Mouctar Bah - Taguem Fah, "Les Elites Musulmanes Et La Politique Au Cameroun Sous Administration Française: 1945-1960", *Peuples Et Cultures De L'Adamaoua (Cameroun)*, ed. Jean Boutrais (Paris: Orstom, 1993), 108-109.

²⁴⁴ Vehhabiliğin Afrika ve Batı'daki Çağdaş Uluslararası Etkisi hakkında bkz.: Abdoul Aziz Ahmadou, "La Turquie Dans Le Champ Religieux Islamique En Afrique (Subsaharienne) Face A L'influence Saoudienne", *Faits Et Phénomènes Culturo-Religieux Au Sahel*, ed. Ousmanou Adama (Yaoundé: Editions Monange, 2022); Samir Amghar, *Bugünkü Selefilik Batı'da Mezhep Hareketleri* (Bursa: Emin Yayınları, 2018).

üniversitelerinin, sivil toplum kuruluşlarının kurumsallaşması ve uluslararasılaşmasıyla yakından bağlantılıdır. Orta Afrika'da, 1980'lerin ve 1990'ların başında Vehhabiliğin etkisi hız kazanmıştır. Çünkü bu üniversitelerin ilk mezunları, Suudilerin İslâm vizyonunun yerel ve ulusal düzeyde yayılmasının ajanları haline gelmişlerdir.²⁴⁵

Genellikle azınlıkların kimlik bağlılığının temel amacı, devlete karşı baskı grupları haline gelen aile ve toplum içinde İslâmî değerlerin korunması ve aktarılmasıdır. Bu Müslüman azınlıklar, camiler, mescitler, Kur'an okulları aracılığıyla mahallelerini organize etmede veya dini yaşam için gerekli çevreye saygı göstermede baskı grupları sayesinde başarılı olmaktadır. Bu bağlamda, organize olmuş Müslüman azınlıklar, yerel yönetimleri İslami kurumları tanımaya zorlamaktadır.²⁴⁶ Hristiyanlığa karşı tutumları, İncil'in tahrif edildiği inancına dayalı olarak hoşgörü ve radikal karşıtlık arasında değişmektedir.²⁴⁷ Bu nedenle, Sahra altı Afrika'daki Müslüman azınlıkların kimliği, çeşitli iç ve dış faktörlerden etkilenen evrimsel bir tarihsel yapı olarak ortaya çıkmaktadır.

2.1.2. Müslüman Azınlığın Kur'an Eğitimi

Sahra altı Afrika'daki Müslüman topluluklarda eğitim hem geneleksen Kur'an eğitimi,²⁴⁸ hem de modern Avrupa okullarında yapılmaktadır. İslam ülkelerinden elde edilen burslar sayesinde, bazı Kamerunlu Müslüman öğrenciler uzmanlaşmak için Orta Doğu'ya gitmektedir. Diğer bazı öğrenciler ise Batı Afrika ve Orta Afrika'daki tarihi İslami ilim merkezlerine gitmeyi tercih etmektedir. Bu nedenle, bir yandan Kur'an okullarının evrimini,²⁴⁹ diğer yandan modern Avrupa okullarının gelişim aşamalarını vurgulamak söz konusu olacaktır.

---

²⁴⁵ LeBlanc, "Les Trajectoires De Conversion Et L'identité Sociale Chez Les Jeunes Dans Le Contexte Postcolonial Ouest-Africain : Les Jeunes Musulmans Et Les Jeunes Chrétiens En Côte-d'Ivoire", 92.

²⁴⁶ Kastoryano Riva, "Définition Des Frontières De L'identité: Turcs Musulmans", *Revue Française De Science Politique* 6 (1987), 838-389.

²⁴⁷ Hamadou Adama, "Islam Et Christianisme Dans Le Bassin Du Lac Tchad: Dialogue Des Religions Ou Dialogue Des Religieux ?", *Annales De La Faculté Des Lettres, Langues, Arts Et Sciences Humaines De L'Université De Bamako* 4 (2005), 83.

²⁴⁸ Sahra altı Afrika'da, eğitim genellikle mahallelerde veya camilerde yapılır. Ancak medreseler genellikle Fransız-Arap okulları olarak adlandırılır. Burada hem Fransızca resmi okul programı hem de İslami ilimler programı öğretilir. Bkz.: Mbarkoutou, "Le Contrôle De L'islam Et La Prévention Contre L'extrémisme Religieux Au Cameroun Et Au Tchad", 232-235; UNICEF, *État Des Lieux Sur L'offre Et Les Mécanismes Institutionnels Relatifs A L'éducation Coranique Et A L'enseignement Islamique Dans Les Pays d'Afrique De l'Ouest Et Du Centre* (Dakar: Fonds Des Nations Unies Pour L'enfance (UNICEF) Bureau Régional Pour l'Afrique De l'Ouest Et Du Centre, 2018), 8-10.

²⁴⁹ Bu din eğitimi hakkında daha ayrıntılı bir çalışma için, Kuzey Kamerun'daki Kur'an okullarının aktörleri, çıkarları ve değişimleri, bu bölgedeki İslam akımları arasındaki çatışmalar bağlamında daha sonra sunulacaktır.

Kuzey Kamerun veya Sahra altı Afrika'daki Kur'an okullarının çalışmaları genellikle Batılı (Fransa, Kanada, Büyük Britanya) ve Afrikalı araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Ancak Ahmet Kavas²⁵⁰ gibi Türk araştırmacılar, yaptıkları çok sayıdaki çalışmayla Kur'an okulunun Sahra altı Afrika'daki evriminin bilimsel olarak anlaşılmasına büyük katkılarda bulunmuşlardır.²⁵¹ 2007 yılında yayınlanan bazı araştırmalara göre, İslâm dünyasındaki İslâmi çalışmaların zayıflaması ve çöküşü, 200 yıl önce Müslüman çocuklarının eğitim için Avrupa'ya gönderilmesinin bir sonucu olduğunu göstermektedir.

Geleneksel Kur'an okulu ile modern Avrupa okulu arasındaki temasın ve karşılığın çatışmaların yaşandığı sömürgeci okul aşamasından sonra, Müslümanlar İslâmi eğitim merkezleri oluşturmak için daha iyi bir şekilde örgütlenmişlerdir. Bu medreseler ve İslâm enstitüleri, yerel İslâmi diriliş ve Suudi Vahhabiliği adı verilen reformist fikirleri yayma misyonuna sahiptir. Kuzey Kamerun'da İslâm'ın yerleşmesiyle başlayan geleneksel Kur'an okulu, üç farklı fakat birbirini tamamlayan aşama etrafında yapılandırılmıştır.²⁵² Kur'an'ın yazımını ve okunmasını, fıkıh ve hadisleri öğrenmek için birinci ve ara seviyeler zorunludur; ileri seviye ise İslâmî alimler yetiştirmek içindir.

Kamerun'daki Müslüman okullarındaki temel eğitime göre, beş yaşına gelen bir çocuk Kur'an öğrenimine başlar. Bu, Kur'an eğitiminin ilk aşamasını oluşturur ve temel hedef, çocuklara Arap alfabesinin temellerini ve sosyal yaşamın zorluklarını öğretmektir.²⁵³ Eğitim sürecinde çocuklar, ayetlerin manasını anlamadan önce Kur'an'ın tamamını yazmayı ve okumayı öğrenirler. Ayrıca, beş vakit farz namazlarda okunmak üzere Fatıha suresi ve diğer en kısa sureleri ezberlemek zorundadırlar. Öğrencilerin eğitim mekânları modern sınıflar gibi değildir. Örneğin, kabinler, giriş holleri, avlular, duvar gölgeleri, çatı katları veya büyük bir ağacın gölgesi, Kur'an-ı Kerim öğrenimlerinin gerçekleştirildiği yerlerdir. Kur'an dersleri, günde üç kez gerçekleştirilir.²⁵⁴

---

²⁵⁰ Kavas, *L'évolution De L'enseignement Moderne Arabo-Islamique En Afrique Francophone- Les Médersas De La République Du Mali (Cas De Bamako 1980-1994)*.

²⁵¹ Ahmet Emin Dağ (ed.), *İslam Dünyasında Eğitim* (İstanbul: İNSAMER, 2017), 1-4.

²⁵² DİB, "Afrika'nın İhtiyaç Duyduğu Din Eğitimi", *İslam Dünyasında Din Eğitimi ve Öğretimi, 1. Uluslararası Öğrenci Sempozyumu*, ed. Abdulkadir Sylka - Esen Sezen Kılıç (İzmir: Türkiye Diyanet Vakfı, 2014), 267-268.

²⁵³ Hamoua Dalaïlou, "Ardo Issa, Bâtisseur Du Lamidat De Ngaoundéré (1854-1878)", *Acteurs De L'histoire Au Nord-Cameroun XIXè Et XXè Siècles*, ed. Thierno Moctar Bah (Ngaoundéré: Ngaoundéré-Anthropos, 1998), 18.

²⁵⁴ Sabah saat 6'dan saat 9:30'a, öğleden sonra saat 14:00'den saat 15:30'a ve saat 18:30'dan saat 21:00'e kadar ders sürer. Bkz.: Henry Tourneux, "L'enseignement Coranique Dans Une Petite Ville Du Nord Cameroun (Maroua)", *Le Griot* 8 (2000), 1-9.

Disiplinli bir insan yetiştirmek amacıyla, öğretmenler Kur'an âyetlerini yüksek sesle okumayan öğrencilere karşı sık sık disiplin tedbirleri uygulamışlardır. Buna göre öğrenciler bazen suçlular ya zincirlenerek veya Kur'an öğreticisi için saha çalışması yaparak ya da bütün gün yemekten mahrum bırakılarak ağır şekilde cezalandırıldı. İşkenceleri ve tehditleri meşrulaştırmak için "Vücudun kamçıya maruz kalan kısmı cehennem ateşini asla bilemez" denilmektedir.²⁵⁵ Tekrar eden suçlarda ise bu cezaların yanı sıra, yatılı okulda kalan öğrenciler yemek dilenmeye başlamıştır. Ama bu dilencilik aynı zamanda bazı Kur'an öğreticilerin evlerine de yiyecek sağlar. Hatta bu yemeklerin diğer yemeklerden daha bereketli olduğuna inanılır. Cheikh Hamidou Kane'e göre, dilencilik yolculuğu sırasında Kur'an öğrencilerinin şarkısı şöyleydi:

"Ey Allah'ın kulları, yaklaşan ölümünüzü düşünün. Uyan, ah uyan! Azrail, Ölüm Meleği, size ulaşmak için büyük bir hızla geliyor. Allah'ın Halkı! ölüm, zannettiğimiz, hiç beklemediğimiz bir anda gelen, kendini o kadar iyi gizleyen ki, geldiğinde artık kimsenin olmadığı sinsi bir şey değildir. Bugün zavallı öğrencileri kim doyuracak? Babalarımız hayatta ve biz yetimler gibi yalvarıyoruz. Allah adına, O'nun yüceliğini dileyenlere verin. Uyuyan adamlar, yanından geçen öğrencileri düşün! Ey Allah'ın adamları! Ölüm, bir yaz gününün masum ve canlı ateşine haince nüfûz eden o gece değildir. Uyuyan erkekler ve kadınlar, mezarlarınızda yaşayacak olan yalnızlığı kutsamalarınızla doldurmayı düşünün. Zavallı öğrenciyi besle. Ey Allah'ın kulları, uyarılırsınız. Ölüm artık akıllarınıza âşına olsun..."²⁵⁶

Eğitim, yaklaşık üç yıllık yoğun bir kurs süreci sonunda tamamlanır ve bu süreçte öğrencilere Kur'an-ı Kerim'in yazımı ve okunması öğretilir. Ebeveynler, bir yaşındaki bir boğayı yazmayı öğreten, iki yaşındaki bir ineği ise Kur'an'ın tamamını okumayı öğreten Kur'an öğretmenlerine ödül olarak vermektedir.

Kur'an okulunun ikinci aşamasına (orta öğretim de denir) gelince, Kur'an öğrencileri İslâm ahlâkı ve teolojisi üzerine belirli sayıdaki risalelerin tercümesi, uygulanması ve tefsirinde uzmanlaşırma olarak devam etmektedir. Özellikle İslâm hukukuna (fıkıh) odaklanan bu çalışmalar, öğrencilerin abdest, namaz ve İslâm'ın dört şartı ile ilgili bireysel yükümlülüklerle ilişkin İslâmi kuralları öğrenirler.²⁵⁷ Ayrıca müminler

²⁵⁵ Tourneux, "L'enseignement Coranique Dans Une Petite Ville Du Nord Cameroun (Maroua)", 5.

²⁵⁶ Öğretmenlerin Kur'an öğrenen çocuklara şiddet uyguladığını da belirtmek gerekiyor. Zira sopalama, öğrencileri disipline etmenin etkili bir yolu olarak kabul edilir. Ayrıca yurttan kalan bu çocuklar, bazen yemek dilenmek zorunda kalırlar. Bkz.: Cheikh Hamidou Kane, *L'aventure Ambiguë* (Paris: Julliard, 1961), 23-24.

²⁵⁷ Kuzey Kamerun'daki Kur'an okulunun bu ikinci aşamasının öğretim programındaki kitaplarla ilgili olarak bkz.: Abdoul Aziz Ahmadou, "Formation Intellectuelle Et Mobilité Géographique Dans Les

arasındaki sosyal ilişkileri düzenleyen ilkeleri, hayatın ve ölümün anlamı, Allah'ın talimatlarına titizlikle uyma gibi konular öğretilmektedir.²⁵⁸

Son aşamada ise, geleneksel Kur'an okulunun ikinci aşamasını tam olarak geçen öğrenciler, eğitim gezileri ile son aşamada çalışmalarına devam ederler. Bu son aşamada uzmanlık çalışmalarına devam etmek için ayrılan çok az öğrenci vardır. Dolayısıyla, bu son aşamayı bitirenler, bu yüksek seviyeli bilgi arayışına adanmış geleceğin İslâm âlimleri olarak görülmektedir.

İzlenecek seyahat hedefi, öğretmenlerin profiline ve öğrencinin istediği uzmanlığa bağlıdır. Bu öğrenciler daha sonra bir hocadan diğerine, bir şehirden başka bir şehre, bir ülkeden diğerine seyahat ederler. Nijerya'daki Bornu şehri (Maiduguri), Kur'an-ı Kerim'in ezberlenmesi için tercih edilen bir merkezdir. Yola (Nijerya) ve Garoua (Kamerun) şehirleri İslâm hukuku öğretiminde uzmanlaşmışlardır. Maroua (Kamerun) şehrinde, eğitim gezisi aşamasında öğrencilere edebiyat ve dil bilgisi öğretilir. Çad, belirli bir uzmanlık olmadan İslâmi bilimleri öğrenmek isteyen Kamerunlu öğrencileri almaktadır. Doğu dünyasının doktrin bilimleri, felsefi bilimler, mistik bilimler, edebiyat, astroloji, şeriat ve astronomi başta olmak üzere tüm disiplinlerin bilgisini yoğunlaştıran Kano, Zaria ve Sokoto (Nijerya) şehirleri için de aynı durum söz konusudur.²⁵⁹ Kur'an okulunun ikinci aşaması düzeyinde, bu uzmanlaşma aşamasında eğitim dili her zaman Fulanice dilidir.²⁶⁰

Maddi imkânların yetersizliği nedeniyle, öğrenciler bu alandaki tüm kitapları kopyalayarak ezberlemektedir. Ayrıca, kopyalanan bu kitaplar kitapçılar tarafından piyasada satılmakta ve bu da onların maddi ihtiyaçlarını karşılamak için gelir elde etmelerini sağlamaktadır.²⁶¹ Bu geleceğin İslâm âlimleri, eğitimlerinde başarılı olmak için, kendi ailelerinden gelen haberlerle ilgilenmeye bile zamanları olmadan, son derece çalışmalara odaklanmaktadır. Bu odaklanma öyle bir yoğunluk arz ederdi. Örneğin, bir öğrenci iki mektup alır ancak yoğunluğundan dolayı öğrenimi bitene kadar bu

---

Ecoles Coraniques Au Nord-Cameroun: Quels Processus De Construction Des Compétences?", *Curriculum Et Problématique De L'évaluation Des Apprentissages Dans Les Institutions Educatives: Pour Une Approche Plurielle Des Intervenants*, ed. Alhadji Mahamat vd. (Yaoundé: Éditions Monange, 2022).

²⁵⁸ Hamadou Adama - Aboubakary Moodibo Amadou, "Itinéraire D'acquisition Du Savoir Arabo-Islamique Dans Le Nord-Cameroun", *Annales de la Faculté des Arts, Lettres et Sciences Humaines de l'Université de Ngaoundéré* 8 (1998), 18.

²⁵⁹ Garga Abbatcha, *Situation Actuelle De l'Islam Au Cameroun* (Marseille: Aix-Marseille I Üniversitesi, Arap-Müslüman Dünyası Tarihi ve Medeniyeti, İleri Araştırma Diploması Tezi, 1987), 64-65.

²⁶⁰ Yerel dildir.

²⁶¹ Bkz.: Last, "The book in the Sokoto Caliphate", *The meanings of Timbuktu* (Erişim: 5 Mayıs 2021).

mektupları açmaz. Daha sonra bu mektupları okuduğunda, her birinin anne ve babasının ardı ardına ölümlerini haber vermektedir.²⁶² Bu aşamanın sonunda Müslüman âlimler modibbo (çoğulu modibbe'dir) unvanını alırlar ve öğretmen, imâm, kadı (alkali) veya lamido danışmanı olurlar.

Kamerun'da, geleneksel Kur'an okullarının yanı sıra, medrese olarak adlandırılan modern Kur'an okulları da vardır. Bazen resmi modern okula (Fransız-Arap okulu) entegre olan bu okulların tarihsel dinamiklerini ve farklı konularını ayrıntılı olarak anlamak için Renaud Santerre,²⁶³ Hamadou Adama²⁶⁴ veya Haman Issa'nın²⁶⁵ eserlerini okumak gereklidir. Kuzey Kamerun'daki medreselerin evriminde de üç önemli aşama vardır. Kur'an'ın yazım ve okunması ile fıkıh ve hadis bilgisi için başlangıç ve orta seviyeler gereklidir; ileri seviye ise İslam âlimleri yetiştirmeyi amaçlar. Sömürge döneminde Fransa, İslâm'ın çoğunlukta olduğu Afrika'da Kur'an okullarının modernizasyonuna katılırken, İslâm'ın azınlıkta olduğu Kamerun'da aynı şeyi yapmayı reddetmiştir. Fransızca ve Arapça'yı birleştiren Müslümanlar için özel bir eğitim (Fransız-Arap okulu) düzenlemiştir.

Fransızların Kur'an okulu konusundaki politikası, sömürge yöneticileri tarafından savunulan medenileştirme misyonuyla bağlantılıydı. Bu yöneticiler İslâm'a karşı üç strateji geliştirmişlerdi: İslâm'ın dinsiz bölgelerde yayılmasına izin vermemek; İslâm'ın azınlık olduğu bölgelerde bu dinin toplumsal önemine izin vermemek için katı tarafsızlık uygulamak; İslâm'ın çoğunluk olduğu bölgelerde pozitif tarafsızlık uygulamaktadır. Bu politika, İslâmi gösterileri teşvik etmekten daha çok Fransız çıkarlarına hizmet etmek amacıyla uygulanırdı.²⁶⁶ Kamerun'un 1960'ta kazandığı bağımsızlık sonrasında, ülkenin ilk Müslüman Cumhurbaşkanı olan Ahmadou Ahidjo, Fransız-Arap okullarının kurulmasını destekledi. Bu okullar, 1960'ların başlarında yetersiz organizasyonel yapılar ile faaliyete geçmesine rağmen ancak, on yıl sonra yapısal olarak kendilerini geliştirme sürecine girdiler. Bununla birlikte, bu okullarda

---

²⁶² Abdoul Aziz Ahmadou, *Modibbo Hammaoundé: Autorité Traditionnelle, Enseignant Et Imam (1907-2015)* (Ngaoundéré: Ngaoundéré Üniversitesi, Sanat, Edebiyat ve İnsan Bilimleri Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 58-59.

²⁶³ Renaud Santerre, *L'école Coranique De La Savane Camerounaise* (Paris: Paris Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Programı, Doktora Tezi, 1968).

²⁶⁴ Hamadou Adama, *Naissance Et Evolution De L'enseignement Franco-Arabe Au Cameroun* (Bordeaux: Bordeaux 3 Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Programı, Doktora Tezi, 1993).

²⁶⁵ Issa Haman, *Madrassa et Réislamisation Au Cameroun Septentrional. Anthropologie Politique D'une Instance De Changement Social* (Louvain: Catholique de Louvain Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Programı, Doktora Tezi, 2020).

²⁶⁶ Serge Genest - Renaud Santerre, "L'école Franco-Arabe Au Nord-Cameroun", *Canadian Journal Of African Studies / Revue Canadienne Des Études Africaines* 8/3 (1974), 593.

istihdam edilen personel, Kuzey Kamerun'daki özel eğitim sektörünün yalnızca %0.7'lik bir kısmını oluşturmakta idi. Bu durum, Kamerun'daki toplamun ilköğretim oranına göre sadece %0.3'lük bir kesimi temsil etmektedir.²⁶⁷

Kuzey Kamerun'da medreselerin ortaya çıkması Suudi İslâm üniversitelerinin ilk mezunlarının desteği sayesinde olmuştur. 1990'lardan itibaren, Suudi Arabistan'dan sağlanan fon ve desteklerle varlığını sürdürdü. 2004-2005 yıllarında Arap ülkelerinden gelen burslardan yararlanan ve bu nedenle bu İslâmi üniversitelerde eğitim almak için ayrılan yaklaşık 200 Kamerunlu öğrenci olduğu tahmin edilmektedir.²⁶⁸ Kuzey Kamerun'da (özellikle Kousseiri şehri) Kur'ân-ı Kerîm'in ezberlenmesi için Kamerun'un bu bölgesinde İslâm'ın etkisine katkıda bulunan birçok özel merkezden de bahsedebiliriz. Türkler de 2000'li ve 2010'lu yıllardan itibaren İlahiyat Fakülteleri ve İmam Hatip Okulları burslarıyla Kamerun'da İslâmî eğitime katkıda bulunmaktadırlar. Kamerunlu genç Müslümanların Türkiye'ye gitmelerine izin veren okullar da vardır. Kamerun'da modern Türk okulları ve Kur'ân-ı Kerîm ezber merkezleri de mevcuttur. Örneğin, kıtanın bazı bölgelerinde bu İslâmî diriliş dalgası aşağıdaki faktörler sayesinde ortaya çıkmıştır: Çağdaş İslam dünyasının farklı bölgelerinden gelen dirilişçi ve modernist Müslüman düşünürlerin ve entelektüellerin, özellikle Pakistanlı Mevlâna Mevdûdi, İranlı Ali Şeriati, Mısırlı Hasan el-Benna ve Mısırlı Seyyid Kutub, Mevlâna Fazlur Rahman ve İsmail al-Faruqi gibi Güney Afrika'daki önde gelen İslâm âlimlerinin ziyaretleri, yurtdışında İslâmî eğitim fırsatları (Mısır ve Suudi Arabistan), İran devriminin etkisi, Müslüman medyanın etkisi ve apartheid karşıtı kahraman İmam Haron'un²⁶⁹ gözaltında ölümü gibi faktörlerin tümü, bu ülkede İslâmî eğitimin uluslararasılaşmasına katkıda bulunmuştur.²⁷⁰

---

²⁶⁷ Genest - Santerre, "L'école Franco-Arabe Au Nord-Cameroun", 601.

²⁶⁸ Youssoufa Hamadou Bello, "Nouvelles Stratégies Des Ecoles Coraniques Au Cameroun", *Grand-Nord Cameroun* (Erişim 5 Mart 2022).

²⁶⁹ Organization of Islamic Cooperation, *Global Muslim Diaspora: Muslim Communities And Minorities In Non-Oic Member States Country Report Series South Africa* (Ankara: Organization of Islamic Cooperation, 2019), 17.

²⁷⁰ Güney Afrika Darul Uloom Zakariyya Üniversitesi, Nijer Say İslam Üniversitesi, Uganda İslam Üniversitesi, İslami Sudan Omdurman Üniversitesi Mescid-i Nilin, Nijerya Al-Hikmah Üniversitesi, Çad Kral Faysal Üniversitesi gibi Sahra Altı Afrika'daki İslam üniversiteleridir. Dolayısıyla Güney Afrika Müslümanların azınlıkta olduğu bir ülke olmasına rağmen İslami ilimler konusunda iyi bir eğitim organizasyonu vardır.

2.1.3. Modern Okullar

Geleneksel eğitim, zanaatkarlık ve dini bilgileri öğrenme konusunda eğitirken, modern Avrupa eğitimi, Afrikalıların, Devletlerin inşâ sürecine katkıda bulunan endüstriyel bilimler ve bürokrasi ile ilgili bilgi edinmelerini sağlar. Sömürgecilik çerçevesinde kurulan bu modern Avrupa okulları ilk olarak misyonerler tarafından açılmıştır. Bu nedenle Afrikalılar tarafından alınan ilk eğitimler, yalnızca Avrupa kültürlerini ve evanjelizmi yaymayı amaçlamakla kalmamış, aynı zamanda geleceğin Afrikalı seçkinlerini yüksek öğretim düzeyinde şekillendiren eğitim prosedürleri aracılığıyla sömürgeciliğin meşrulaştırılmasına da olanak sağlamıştır.²⁷¹

Kuzey Kamerun örneğinde olduğu gibi, Avrupa kökenli modern okul, Almanların Kamerun'daki işgali (koruyuculuk) döneminde (1901-1915) yalnızca Garoua şehrinde mevcuttu. 1885'ten 1915'e kadar süren bu Alman himayesi, Hristiyan misyoner okulları düzeyinde resmi okullardan daha başarılıydı. Çünkü yerel dillerde öğretilen kiliseler ve öğrenciler de teknik eğitim (tarım, marangozluk vb.) almaktaydılar.

Kuzey Kamerun'daki bu Hristiyan okullarının sayısal gelişimi şu şekildedir: 1896-1897 eğitim öğretim yılında yaklaşık 3 bin öğrenci, 1901-1902'de 5 bin 58 öğrenci, 1909-1910'da 17 bin 799 öğrenci ve 1912-1913'te toplam 42 bin 658 öğrenci mevcuttu. Maddi imkân yetersizliği ve devletin o bölgeye bakmaması nedeniyle, bu öğrenciler arasında 7 bin 388 mezun bulunmaktadır.²⁷² Douala, Victoria, Yaoundé ve Garoua şehirlerinde bulunan resmi Alman okullarında ise; 1913'te 18 sınıfa ayrılmış sadece 833 öğrenci vardı.²⁷³ Bu ise, Kamerun'daki okul sayısının %1'i ve okul nüfusunun %2'sinin denk gelmekteydi. 1907 yılında Kamerun'daki okullarda Alman dilini yaygınlaştırmayı amaçlayan ulusal düzeydeki konferanslara rağmen, Katolik ve Protestan misyonerler resmi talimatlara uymamıştır.²⁷⁴

Kamerun'daki eğitim sistemini Fransızlar (1916-1960) ve İngilizler (1916-1961) düzenlemiştir. Ancak, Kuzey Kamerun'daki Müslüman topluluklarda eğitim, konusunda çok geride kalmıştır. Müslümanlar, kültürlerini tehdit eden Batı medeniyetine karşı direnmiştir. Çünkü okullar Hristiyanlığın yayılmasını sağlayan

---

²⁷¹ Emin Dağ (ed.), *İslam Dünyasında Eğitim*, 287-288. Fransa'nın Kur'an okuluna yönelik sömürge politikası hakkında ayrıca bkz.: Elhadji Bachir Sani Hamet, "Nijer'de Eğitim Sistemi, Kültür ve Kimlik: Sosyolojik ve Tarihsel Bir Bakış", *Universal Journal of History and Culture* 4/1 (2022), 22-24 ve 27-29.

²⁷² Claude Marchand, *L'enseignement Au Cameroun Sous Le Mandat Français, 1921-39* (Montréal: Laval Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Programı, Yüksek Lisans Tezi, 1968), 8.

²⁷³ Marchand, *L'enseignement Au Cameroun Sous Le Mandat Français, 1921-39*, 9.

²⁷⁴ Marchand, *L'enseignement Au Cameroun Sous Le Mandat Français, 1921-39*, 8-17.

araçlardı.²⁷⁵ Örneğin Ngaoundéré'de okul 1917'de kuruldu ve 29 öğrencisi vardı, ancak modern okul ise 1930'lar ve 1940'lara kadar bir türlü faaliyete geçemedi.²⁷⁶ 1946'da kuzey Kamerun'da sadece 3 Avrupalı öğretmen varken, ülkenin güneyinde yüz civarında öğretmen mevcuttu. Bu nedenle, 1955'te Kuzey Kamerun'da okullaşma oranının %6 ve Güney Kamerun'da ise %86 olması çokta şaşırtıcı değildir.²⁷⁷ Diğer tarafta Kuzey Kamerun'da; ilk üniversite olan Ngaoundéré Üniversitesi 1993 yılında, ikinci üniversite olan Maroua Üniversitesi 2008 yılında, ve üçüncü üniversite olan Garoua Üniversitesi ise 2022 yılında kurulmuştur.

Kuzey Kamerun'da Kur'an okulları ile Avrupa kökenli modern okullar arasındaki eğitimin hem birlikte yaşamanın hem de uyumlu koordinasyon yaşadığını söylemek yanlış olması gerek. Kur'an okullarının İslâmi enstitülerin kurulması yoluyla modernizasyonu, burslar sayesinde Arap dünyasında eğitimlerini sürdürmek isteyen Müslüman öğrencilerin işini kolaylaştırmıştır. Modern eğitim perspektifinden bakıldığında, Müslüman topluluklar genellikle daha az eğitilmiş olup, bu modern okulların yönetiminde hâlâ Hristiyan misyonerlerin ve devletin baskın olması önemli bir faktördür. Bu durum, Kamerun'da Müslümanların devlet yönetiminin stratejik konumlarına ve siyasi hayatına katılımının düşük olmasının temel nedenlerinden biridir.

Bu modern okullarda özellikle Kamerun'un komşusu olan Orta Afrika Cumhuriyeti'nde Müslüman öğrencilerin ayrımcılığa uğradığını da belirtmek gerekir. Hatta 2000'li ve 2010'lu yıllardaki siyasi istikrarsızlık sırasında bu öğrenciler bir düşünce kuruluşu aracılığıyla haklarını talep etmek için örgütlenmişlerdir.²⁷⁸ Kısacası İslam'ın azınlık olduğu ülkelerdeki Müslüman öğrenciler ayrımcılığa maruz kalırken Kanada'daki Laval Üniversitesi'ndeki Müslüman öğrenciler gibi kamusal alanlarda dinlerini günlük olarak uygulamakta zorluk çekmektedirler.²⁷⁹

---

²⁷⁵ Hamadou Adama, "Kamerun'da Eğitim Tarihi ve İnsanlığa Katkıları", çev. Fatma Günce Kanlı, *İslam Ülkelerinde Eğitim Kongresi*, ed. Hilmi Özev (İstanbul: Tasam Yayınları, 2009), 87.

²⁷⁶ Abdoul Aziz, *Modibbo Hammaoundé: Autorité Traditionnelle, Enseignant Et Imam (1907-2015)*, 95-97.

²⁷⁷ Bah - Taguem, "Les Elites Musulmanes Et La Politique Au Cameroun Sous Administration Française: 1945-1960", 120-121.

²⁷⁸ Collective Of Muslim Central African Students, "Submission To The UN Human Rights Council 31st Session Of The Universal Periodic Review Working Group Third Cycle Review Of The Central African Republic", *Collective Of Muslim Central African Students* (Erişim 11 Nisan 2023).

²⁷⁹ Suzanne Lamber, *L'islam En Contexte Québécois: Le Cas Des Étudiants Musulmans De L'Université Laval* (Québec: Laval Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Programı, Yüksek Lisans Tezi, 1994), 145.

2.2. Kamerun'da İslam Yönetimi

Kamerun'da İslami işlerin yönetimi; geleneksel otoriteler (lamidat'lar), İslami dernekler, camiler, Mekke için hac rehberleri, tarikatlar, yeni İslami akımlar, Devlet ve uluslararası İslami aktörlerden oluşmaktadır. Bu çalışmada, Kamerun'da İslami işlerin yönetiminde lamidat'ların ve derneklerin rollerine ve faaliyetlerine özellikle vurgu yapılacaktır.

2.2.1. Geleneksel Otoriteler: Lamidat'lar Örneği

Birinci bölümde açıklandığı gibi, İslâm'ın Kuzey Kamerun'a gelişi, ülkenin bu bölgesinde Fulani etnik grubu tarafından yönetilen siyasi oluşumların kurulmasıyla tamamlanmıştır. Dinî lider ve Nijeryalı askeri stratejist modibbo Adama'nın koordinasyonu altında, 19. yüzyılın ilk on yılındaki fetih savaşlarıyla birlikte Kuzey Kamerun'a İslâm yerleşebilmiştir. Böylece modibbo Adama, Kuzey Kamerun ve Nijerya'nın Adamawa ve Taraba bölgelerinde Fombina Krallığını kurdu. Kuzey Kamerun eyaletlerine lamibe tarafından yönetilen Lamidat'lar adı verildi. Örneğin, Maroua ve Garoua'daki ilk lamibe daha az savaşçı ama daha iyi eğitimlidir. Onun için kendi komuta bölgelerinin siyasi ve dini yaşamını düzenlemek için önemli girişimlerde bulunmuşlardı.²⁸⁰

Lamidat'ların, özellikle Maroua, Garoua, Ngaoundéré, Rey, Banyo, Bibémi gibi bölgelerde komuta birimleri vardı. Son üç isimli Lamidat kısa bir süre sonra Yola'nın merkezi gücüne karşı isyan etti. Lamidat hükümeti Faada denir. Aşağıdaki pozisyonlardan oluşmaktaydı: Galdima (başbakan); Sarkin Sanu (hayvancılık, mezbaha ve pastoral faaliyetlerden sorumlu); Liman (ibadet ve din işlerinden sorumlu); Alkali (Yargı İşleri Başkanı); Waziri (Kraliçe Anne'nin ailesine bağlı yüksek rütbe); Kaygama (kölelik kökenli onurlu ve kayda değer); Sarkin Yaki (askeri komutan); Cawro'en (bölge şefleri); Bausi (süvari komutanı ve görevden sorumlu) ve son olarak Şiroma/Bero (seçkin konuklardan sorumlu). Bugün çok sınırlı yetkilere sahip olan bu Lamidat'lar, Almanların (1900-1915) ve Fransızların (1916-1960) sömürge yönetimleri ve Devletle karşı karşıya gelmeleri sırasında çalkantılı siyasi evrimlere (işbirliği, muhalefet, çatışma veya enstrümantasyon) sahipti.²⁸¹ Bu çalışmada,

²⁸⁰ Abdoul Aziz, *Modibbo Hammaoundé: Autorité Traditionnelle, Enseignant Et Imam (1907-2015)*, 78.

²⁸¹ Hamadou Adama, "La Faada Et L'apprentissage Démocratique Dans Les Lamidats Du Nord-Cameroun", *L'Afrique Politique* (2002), 178-180.

yönetimin sağlanması açısından, Alkali²⁸² ve Liman'ın²⁸³ rolleri üzerinde durulmuştur. Onların lamidatlarının entelektüel ve dini etkisini artırmak amacıyla sadık Müslümanları eğitme ve büyük âlimleri geri kazandırma misyonları ele alınmıştır. Alkali, gayrimüslimlere hoşgörülü ve yerel değerlere saygılı İslâm kanunlarının uygulanmasından sorumlu iken, Liman farz ve nafîle namazların yönlendirilmesini, hutbelerin icrasını sağlamaktadır.²⁸⁴

Kamerun'da imamlar çoğunlukla gönüllü genellikle herhangi bir ücret almadan faaliyette bulunmaktadırlar. Bu durum ise, imamların maddi zorluklar yaşamasına neden olmaktadır. Gazeteci Hadj Diabaté'nin imamların yaşadığı sefaleti detaylı bir şekilde ele almasının ana sebebi de budur.

"5 vakit namazı onlar kıldırır, tüm düğünlerimizde cenaze törenlerimizde her yerde aynı anda onlar bulunurlar. Biran faaliyetlerinden uzak kaldıklarında kimse onları affetmez. Boşanmış bir kadını dinlemek, çaresiz bir adamın şikâyetlerini dinlemek, bir dul kadının gözyaşlarını kurutmak için uykudan vazgeçmek zorundadırlar. Dilenci, yetim, yoksul yolcu, yoksul onun kapısını çalar. Mahremiyeti yoktur, kimseye kapıyı kapatma hakkı yoktur. Evlenmek isteyen bekar, iş arayan işsiz, boşanmış, ilerleme arayan politikacı, sağlık arayan hasta ondan dua ve tavsiye ister...

Peki bu arada bu kadar geçimini nasıl sorumluluğun arasında bunlar sağlayacak? İlginç olanı, onların iyi şartlarda yaşadıklarını görünce de şok bile oluyoruz çünkü onların sadece sefalet hakları vardır. İmam ne kadar fakir ve zavallı ise o kadar da dindardır. Bir yönetici, bir imamı lüks bir arabada gördüğünde şaşkınlık yaşar. Çünkü onları bağımlı kılmak amacıyla her ay sonunda yardım edilmektedir. Bu süreçte, imamların geçimlerini sağlamak için başka hiçbir faaliyette

---

²⁸² Kuzey Kamerun'daki imamların biyografileri hakkında bkz.: Abdoul Aziz, *Modibbo Hammaoundé: Autorité Traditionnelle, Enseignant Et Imam (1907-2015)*; Abdoul Aziz, "Imam Et Vie Politique Locale Au Nord-Cameroun: Liman Djidji Issa (1905-1982), Lamido Et Guerre De Leadership Au Lamidat De Ngaoundéré", 1-29; Poutong Sipehou, *Le Personnel Officiant De L'institution Religieuse Islamique A Ngaoundéré De 1836 A 1935* (Ngaoundéré: Ngaoundéré Üniversitesi, Sanat, Edebiyat ve İnsan Bilimleri Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015); Nouroudine Djibrilla, *Des Lamibé Et Imams A Maroua (1794-2013)* (Ngaoundéré: Ngaoundéré Üniversitesi, Sanat, Edebiyat ve İnsan Bilimleri Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013).

²⁸³ Kuzey Kamerun'daki Kadıların Biyografileri hakkında bkz.: Lisbet Holtedahl - Mahmoudou Djingui, "Le Pouvoir Du Savoir: La Vie De Alaji Ibrahim Goni, Juge Traditionnel De Ngaoundéré", *Le Pouvoir Du Savoir De L'Arctiques Aux Tropiques*, ed. Lisbet Holtedahl vd. (Paris: Karthala, 1999), 197-230; Hamadou Adama - Aboubakary Moodibo Amadou, "Moddibo Alhadji Usumanu (1884- 1970). The Life Of A Muslim Teacher And Judge In Bogo (North Cameroon)", *Acteurs De L'histoire Au Nord-Cameroun XIXe-XXe Siècles*, ed. Thierno Mouctar Bah (Ngaoundéré: Ngaoundéré-Anthropos, 1998), 73-96.

²⁸⁴ Hamadou - Aboubakary, "Itinéraire D'acquisition Du Savoir Arabo-Islamique Dans Le Nord-Cameroun", 33.

bulunmalarına izin verilmemekte; dünyevi işlerden uzak durmaları beklenmektedir."²⁸⁵

Kuzey Kamerun'daki Fulani etnik grubunun güçlü hâkimiyeti altında Müslüman toplulukların örgütlenme ilkesi, Kamerun'daki diğer Müslüman topluluklarda da görülmektedir. Bu örgütlenme biçimi, Batı Kamerun'daki Bamoun Sultanlığı'nda da benzer şekilde mevcuttur.²⁸⁶

2.2.2. İslami Dernekler

Kamerun'da Kamerun İslam Kültür Derneği (Association Culturelle Islamique du Cameroun, ACIC) gibi ilk İslami dernekler 1960'larda devlet tarafından gayri resmi olarak kurulmuştur. Daha sonra, Kamerun Müslüman Öğrenciler Derneği (Cameroon Muslim Student Association, CAMSU) oluşturuldu ve ülkedeki azınlık Müslümanların çıkarlarını savunmak için başka dernekler de vardır.²⁸⁷

Müslüman Cumhurbaşkanı olan Ahmadou Ahidjo (1960-1982) tarafından desteklenen ACIC, rejimin eski yönetim üyelerine ya da rejimin geçmişte Arap ülkelerinde görev yapmış diplomatlarına (Aminou Oumarou,²⁸⁸ Moussa Yaya²⁸⁹ ve Adamou Ndam Njoya²⁹⁰) emanet edilmiştir. Cumhuriyetin Hıristiyan olan ikinci Cumhurbaşkanı Paul Biya, 1982'den sonra Kamerun'da yeni İslami derneklerin kurulmasına izin vermemiştir. Bu Cumhurbaşkanı aynı dönemde İsrail ile diplomatik ilişkilerini de yeniden kurmuştur. Ancak, on yıl sonra yeni İslami derneklerin kurulmasına izin vermeye başladı. Bu politika değişikliği, küresel düzeydeki değişimlerin etkileri ve Fransa'nın Frankofon Afrika ülkelerinde demokratikleşme ve bireysel özgürlükler konusundaki rolü ile açıklanmaktadır.

19 Aralık 1990 tarihli 90/053 sayılı Kanun, Müslüman toplulukların dernekleri de dâhil olmak üzere örgütlenme hakkını tanıır. Bu nedenle İslâmi derneklerin etkinleştirilmesi, Devletin Arap Devletleri ile diplomatik ilişkiler kurmasına bile izin verecektir.²⁹¹ ACIC, 1990'dan itibaren Dr. Doubla Awaly'nin koordinasyonunda genç Müslümanların

²⁸⁵ Hadj Diabate Fousséni, "Difficile Mission D'imam", *Radio Albayane* (Mart 2022).

²⁸⁶ Souley Mane, *L'Islam En Pays Bamoun: De Ibrahim Njoya A Ibrahim Ndam Njoya (1895-2016)* (Paris: L'Harmattan, 2017).

²⁸⁷ Mohamadou Aminou - Souleymanou Madi Borno, *Les Organisations Islamiques Au Cameroun: Essai D'inventaire Analytique (1963-2013)* (Maroua: Maroua Üniversitesi, Ecole Normale Supérieure De Maroua, 2. Sınıf Ortaöğretim Öğretmen Diploması Tezi (DIPES II), 2015), 47-50.

²⁸⁸ Eski Bakan ve Kamerun'un Arap Ülkelerinde Büyükelçisi, bkz.: "Aminou Oumarou", *Camerlex.Com* (Erişim 04 Mayıs 2022).

²⁸⁹ Bkz.: "Moussa Yaya Sarkifada", *Camerlex.Com* (Erişim 04 Mayıs 2022).

²⁹⁰ Akademisyen ve Eski Bakan, bkz.: "Ndam Njoya Adamou", *Camerlex.Com* (Erişim 04 Mayıs 2022).

²⁹¹ Hamadou, "Islamic Associations In Cameroon: Between The Umma And The State", 228-230.

modern ve Arap-İslâm eğitim seviyesinin geliştirilmesine büyük katkı sağlamıştır. ACIC bünyesinde Özel İslâmi Okullar Teşkilatı da (OESPI) kuruldu. Suudi Arabistan tarafından desteklenen ACIC, Kamerun'da Vahhabiliğin yayılmasına katkıda bulunmuştur. ACIC'nin ciddi rakibinin, 1996'da kurulan Ticianiyye tarikatının partizan üyelerinden oluşan Kamerun İslâm Birliği'dir.²⁹²

1988 yılında Abdu Kamfom Bornou ve Mohammadou Saoudi tarafından WAMY (Dünya Müslüman Gençlik Meclisi) ve Kamerun ADF (Afrika Kalkınma Vakfı) yerini alacak şekilde düzenlenen bir konferans sırasında kurulan CAMSU, İslami öğrenci derneklerini birleştirerek 1990'ların sonunda ve 2000'lerin başında sadece etkinlikler düzenlemekle kalmayıp, üniversite yetkililerini de derneğin faaliyetlerine dahil etmeyi başarmıştır. Kamerun'daki çeşitli etnik gruplardan eski CAMSU yöneticileri, 2000 yılında İslami Araştırma ve Kültür Çemberi'ni (Cercle Islamique pour la Recherche et la Culture - CIRC), Barış, Diyalog ve Dayanışma için Müslüman Ligi'ne (Ligue Musulmane pour la Paix, le Dialogue et la Solidarité - LIMPADIS) dönüştürmüştür. Ana lider Souleymane Bouba,²⁹³ Müslümanların sivil topluma, vatandaşlık tartışmalarına (radyo ve televizyon kanalları aracılığıyla), diğer topluluklara ve kalkınmaya katkıda bulunmasını sağlamıştır.²⁹⁴

Youenyoun Halima, 1995 yılında, Müslüman kızların ve kadınların sosyal gelişimini, ekonomik açıdan güçlenmesini ve eğitimini savunan Sınır Tanımayan İslam Kadınlar Örgütü'nü (Organisation de la Femme pour l'İslam Sans Frontières - OFIF) kurmuştur.²⁹⁵ 2004 yılında kurulan Kamerun Müslüman Kadınlar Derneği (CAMWA) ile birlikte, OFIF birçok evli Müslüman kadının eğitimlerine devam etmelerini ve kaderlerini kendi ellerine almalarını sağlamıştır. OFIF, Kamerun'da kadınların gelişiminde kilit bir oyuncu olup; Devlet, Cumhurbaşkanlığı, bakanlıklar, Dünya Bankası, UNICEF, Mısır'ın Kamerun Büyükelçiliği ve Türk STK'ları ile güvenilir bir

---

²⁹² Fadel Soubiane Bah, *Moodibbo Ahidjo Mouctar Et La Problématique De La Tijâniyya A Ngaoundéré Au Cameroun (1928-2014)* (Ngaoundéré: Ngaoundéré Üniversitesi, Sanat, Edebiyat ve İnsan Bilimleri Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 108-114.

²⁹³ Souleymane Bouba, İslâm'ı yaymak ve Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında barışı sağlamak amacıyla aşağıdaki kitapları yazmıştır: Souleymane Bouba, *Lettre D'un Musulman A Un Ami Chrétien* (Yaoundé: Editions du CIRC, 2001); Souleymane Bouba, *Le Jeûne De Ramadan En 100 Questions Et Réponses* (Yaoundé: Editions du CIRC, 2002); Souleymane Bouba, *İslam, Notre Choix* (Yaoundé: El-Hikma, 2002); Souleymane Bouba, *Le Cheikh Et Le DG* (Yaoundé: El-Hikma, 2002); Souleymane Bouba, *Scie-Da* (Yaoundé: El-Hikma, 2002).

²⁹⁴ Hamadou, "Islamic Associations In Cameroon: Between The Umma And The State", 235-238.

²⁹⁵ Hamadou, "Islamic Associations In Cameroon: Between The Umma And The State", 238-239.

sözcü konumundadır.²⁹⁶ Dolayısıyla bu kadınlar, Kamerun'daki uluslararası İslami işbirliğinin gerçek devlet dışı aktörleridir.²⁹⁷

Müslüman topluluklarda kadın liderliğinin ortaya çıkmasını engelleyen faktörler arasında geleneklerin baskısı, erken evlilik, eğitime sınırlı erişim gibi sorunlar yer almaktadır. Gerçekten de Kamerun'daki İslami kültüre ait kadın liderler ulusal düzeyde hâlâ yeterince temsil edilmemektedir. Ancak yerel düzeyde bazı Müslüman kadınların ticaret, sanat veya sosyal hizmetlerde öne çıkması alışılmadık bir durum değildir. Bunların ortaya çıkmasını sağlayacak olumlu faktörler arasında, kadın girişimciliğini destekleyen politikalar ve genç kızların eğitimi yer almaktadır. Ailevi ve sosyal koşullar, liderlik rollerini üstlenme yeteneklerinde önemli bir rol oynamakla birlikte, Kamerun'daki Müslüman kadınlar iyi bir lider olma potansiyeline ve yeteneklerine sahiptir.²⁹⁸

11 Eylül saldırıları, Batı dünyası ve Sahra Altı Afrika'da Müslüman azınlıklar üzerinde olumsuz etkiler oluşturmuş ve dinler arası gerilimleri de artırmıştır. Bu dönem, uluslararası terörizmin yükselişi ve çeşitli terör örgütlerinin ortaya çıkmasıyla dünya çapında Müslüman toplumunun imajının zedelenmesine sebep olmuştur. Terörle mücadele adı altında yürütülen savaşlar, Sahel bölgesi dahil olmak üzere dünyanın çeşitli bölgelerinde, bazı Müslüman toplulukları toplumdan çekilmeye ve radikalleşmeye itmiştir. Müslüman azınlıklar, terör mağduru oldukları halde, İslamofobi nedeniyle haksız yere teröristlerle aynı kefeye konulmaktadırlar.²⁹⁹

Afrika'daki İslam'ın yayılmasında öne çıkan kadın figürlerden biri, aslen Senegalli olan Zeyda Oumoul Khayri Niass'tır. Niass, geniş İslami bilgisi ve gerçekleştirdiği sayısız insani çalışmalarla tanınmaktadır. Onun katkıları arasında, dezavantajlı topluluklar için İslami merkezler, kadın okuma-yazma merkezleri ve mikro-kredi kooperatiflerinin

---

²⁹⁶ Alassa Fouapon, "Militantisme Islamique Des Femmes Et Développement Genré Au Cameroun", *International Journal of Humanities and Social Science* 11/2 (2021), 47-52.

²⁹⁷ Kamerun'da Devlette üst düzey görevlerde bulunan Müslüman kadınlar ve Kamerun'da Müslüman siyasi kadınlar (Bakanlar, Devlet Sekreterleri, Milletvekilleri, Belediye Başkanları vb.) olmasına rağmen, Kuzey Kamerun'da kamuoyunda ve İslam'ın resmi tanıtımında daha az Müslüman kadın vardır. Bu bağlamda Nafissa Ali, eşinin desteğini aldığı için yurtdışında doktorasını alana kadar İslami ilimler okumaktan faydalanabilmiştir. Memleketi Ngaoundéré'ye dönüşünde okullar açtı ve ayrıca 2010'lardan itibaren vaazlara düzenli olarak müdahale ettiği İslami bir radyo açtı. Kamerun'da Müslüman siyasi kadınlar hakkında bkz.: Fabilou, "Muslim Women And Politics In Cameroon", *Asian Journal of Humanities and Social Studies* 8-6 (2020), 248-256; Fabilou, *La Femme Et La Politique Dans La Vina: Une Analyse Sociopolitique De La Participation À La Vie Publique De 1992 À 2011* (Douala: Douala Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Programı, Yüksek Lisans Tezi, 2011).

²⁹⁸ Abdoul Aziz, "Minorités Musulmanes Vues Par La Diplomatie Africaine" (Görüşme 22 Ağustos 2022).

²⁹⁹ Abdoul Aziz, "Minorités Musulmanes Vues Par La Diplomatie Africaine" (Görüşme 22 Ağustos 2022).

kurulması bulunmaktadır. Ayrıca, Niass birçok uluslararası İslam konferansı ve sempozyumuna katılmıştır. Zeyda Mariame, başarısını çocuklara Kur'an öğretmekten aldığı büyük bir tevazu ile ifade eder ve kadınların kendi işlerini yaparak toplumda saygı görmelerini teşvik eder. Senegal'de Kur'an eğitiminin öncülerinden biri olarak kabul edilir.

Kamerunlu gazeteci ve diplomat Hadja Inna Djeinabou'nun ifadelerine göre, bu dinamiklerin anlaşılması, bölgesel ve küresel bağlamda İslam ve Müslüman toplulukların konumlarını değerlendirirken kritik öneme sahiptir.

"Kişisel durumumda, kökenlerim nedeniyle farklı muamele gördüğümü söyleyemem. Aksine, işe alınmam, çeşitlilik politikasına ve Kamerun'un tüm sosyo-kültürel bileşenlerinin temsil edilmesine yönelik bir çabadan kaynaklanmıştır. Çalışma arkadaşlarım Güney, Batı ve Merkez Kamerun'dan gelmiş olup, çalışma ortamında uyumu sürekli olarak korumaya özen göstermişlerdir. Tüm bu faktörlere rağmen, izole kabilecilik vakaları yaşansa da, genel olarak farklı bir muamele gördüğümü hissetmedim."³⁰⁰

Kamerun'da gençler ve lise öğrencileri için etkin rol oynayan başka dernekler de bulunmaktadır. Bu dernekler arasında, İslami değerlerin yayılmasında önemli etkileri olan Kamerun İslami Gençliği (Jeunesse Islamique du Cameroun - JIC) yer almaktadır. Bu dernek 1989 ve 1990 yılları arasında Yaoundé'de kurulmuştur. Ayrıca, Ngaoundéré şehrindeki Vina Ortaokulları'nın İslami Kulüpler Koordinasyonu (COCLUBIS), gençleri yönlendirmekte ve onlara İslami değerleri öğretmektedir. Akademik düzeyde sosyal sorunlara yönelik etkinlikler ve temalar sunarak Müslüman öğrencilere İslami öğretileri aktarmaktadır. Camiler, Suudi Arabistan'ın hac organizasyonları, özel şirketler, internet ve sosyal ağlar, Kamerun'daki İslam yönetiminde büyük bir etkiye sahiptir. Bahsi geçen tüm bu unsurlar, çalışmamızın üçüncü bölümünde daha detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

2.2.3. İslam Yönetiminde Devletin Rolü

Devlet düzeyinde, Kamerun ile devletler arası veya çok taraflı İslami işbirliklerinin, özellikle İİT ve İslam Kalkınma Bankası aracılığıyla yoksullukla mücadele ve kalkınma projelerine destek sağlandığı belinmektedir. Devletler bazında Arabistan ve Kuveyt, Kamerun'daki İslami organizasyonların öncüsüdür. Bu bağlamda, Suudi Kalkınma

---

³⁰⁰ Abdoul Aziz, "Minorités Musulmanes Vues Par La Diplomatie Africaine" (Görüşme 22 Ağustos 2022).

Fonu (FSD), Kuveyt Kalkınma Fonu (FKD) ve İslami Mirasın Yeniden Canlandırılması Derneği gibi yabancı İslami organizasyonlar Kamerun'da yasal olarak tanınmıştır. Diğer tanınmış kuruluşlar arasında Sudan Afrika İslami Yardım Ajansı - ISRA (1992), Kuveyt Afrika Müslüman Ajansı - AMA (1993), Suudi Arabistan SAAR Vakfı (1995), Sudan İslami Dava Örgütü (1998), Dünya Müslüman Gençlik Meclisi - WAMY (2001), Suudi Arabistan Camar Hayırsever Vakfı (2003), Türkiye CANSUYU (2011),³⁰¹ Birleşik Arap Emirlikleri Almakoum Vakfı (2011) gibi önemli kuruluşlar bulunmaktadır.³⁰²

Kamerun Devleti, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde İslam yönetiminde merkezi bir rol oynamaktadır. 1997'den Müslüman Bakan Adoum Gargoum'un vefatına kadar (Mart 2021) İslam Dünyası ile İşbirliğinden Sorumlu Dışişleri Bakanlığı'nda Bakan Delegesi olarak görev yapmıştır. Devlet, 1982 yılında, İçişleri Bakanlığı'na (Ministère de l'Administration Territoriale) bağlı olarak Ulusal Hac Komisyonu'nu kurmuştur. Kamerun'daki İslami derneklerin çoğu devlet tarafından araçsallaştırılmış, büyük idari veya siyasi şahsiyetler bu derneklerin başında yer almıştır. Komşu ülke Çad'da resmi olarak kurulan bir İslami tahkim komitesi, İslami yetkililerin uluslararası bağlantıları sayesinde mevcut rejime olan bağımlılıklarını azaltmış ve devletinkine paralel olarak gayri resmi bir diplomasi geliştirmiştir.³⁰³ Sonuç olarak, Kamerun'da İslami meselelerini yöneten çok sayıda aktörün olduğu, işbirliği, çatışma veya tarafsızlık durumlarının mevcut olduğu görülmektedir.

2.3. Vatandaşlık ve Laiklik Sorunu

Müslüman azınlıkların sosyo-politik ilişkileri ve bağlı oldukları devletlerle olan ilişkilerinde, dikkat çeken temel sorunlar vatandaşlık ve laiklik uygulamalarıdır. Sahra altı Afrika'da azınlık durumunda olan Müslümanların sosyal ve siyasi ilişkilerini daha

---

³⁰¹ Bu STK ve Türkiye'deki diğer STK'ların Kamerun'daki faaliyetleri hakkında daha fazla ayrıntı için bkz.: Cansuyu Derneği, "Kamerun", *Cansuyu Derneği* (Erişim 05 Mayıs 2022); Gassim Ibrahim, *Türk Dış Politikasında Afrika: Türkiye-Kamerun İlişkileri Örneği*, 72-77.

³⁰² Aminou - Souleymanou, *Les Organisations Islamiques Au Cameroun: Essai D'inventaire Analytique (1963-2013)*, 49-50.

³⁰³ Ousmanou Adama, "Islam, Réformisme Et Etat Au Tchad De 1979 A 2004", *Annales de la Faculté des Arts, Lettres et Sciences Humaines de l'Université de Ngaoundéré* 15 (2013), 223. Afrika'da diplomatik ilişkilerin bir aracı olarak veya Türkiye'nin dış politikasında İslam hakkında bkz.: Bakary Sambe, "Tidjaniya: Usages Diplomatiques D'une Confrérie Soufie", *Politique Etrangère* 4 (2010), 843-854; Abdulrahman İlhan, *Türkiye'nin Dış Politikasında İslam İşbirliği Teşkilatı (1969-2012)* (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019).

iyi analiz etmek ve anlamak için, bu temaların özellikle Asya'da uluslararası çerçevede ele alınması büyük önem taşımaktadır.

2.3.1. Vatandaşlık Sorunu

Hint tarihinin karmaşıklığına rağmen, bu bölgede Müslümanların var olduğu ve 1947'de Hindistan'ın bağımsızlığı için yürütülen milliyetçi mücadelelere öncülük ettikleri bilinmektedir. Hindistan İmparatorluğu, bağımsızlık sonrası Hindistan olarak Hindular için ve Doğu Pakistan ile Batı Pakistan olarak Müslümanlar için iki ayrı devlete bölünmüştür. Bu bölünme, Keşmir'in bağımsızlık talepleri ve sonrasında 1971'de Bangladeş'in Doğu Pakistan'ın yerini alması gibi süreçlerle bölgenin istikrarını olumsuz etkilemiştir. Hindistan'da, Hindu milliyetçiliği, 2010'larda %15 olarak tahmin edilen Müslüman nüfusu kabul etmekte zorlanmış ve bu durum gerilimleri de beraberinde getirmiştir. Başkan Modi'nin milliyetçi hükümeti altında, özellikle Assam eyaletinde yaklaşık 2 milyon Hintli Müslüman'ın vatandaşlık durumu sorgulanmaya başlamıştır. Tüm Müslüman vatandaşlar, bu ülkedeki varlıklarının 1971 öncesine ait olduğunu kanıtlamak zorundaydılar. Aksi takdirde, ülkeden ayrılmak ve vatansızlık riskini kabul etmek zorunda kalacaklardı. Bu nedenle, Bangladeş'e giderek kamplarda yaşamaya başladılar. Benzer şekilde, %90 Müslüman nüfusa sahip Keşmir, 5 Ağustos 2019'da Hindistan yasası (Madde 370) ile bölgesel özerkliğini iptal eden bir durumla karşı karşıya kalmıştır.³⁰⁴

Burma'da ordu, uluslararası gözlemciler ve BM'ye göre, Rohingyayalılara yönelik etnik soykırım (köylerin yakılması, toplu katliamlar, tecavüzler ve işkenceler) gerçekleştirmiştir. Bu zor durum 2016'dan itibaren yoğunlaşmış ve Rohingyayalılar Bangladeş'e kaçmıştır. Ana mesele, 1982'den beri Rohingyayalılar dışında 135 etnik gruba tanınan Burma vatandaşlığıdır. İngiliz sömürgecilerin 1824-1825 yıllarında Hindistan'dan getirdiği Müslüman işçilerin varlıklarını kanıtlamaları gerekmektedir. Burma Müslümanları, sadece sömürge tarihine asimile olmakla kalmamakta, aynı zamanda sömürülebilir toprakları işgal eden yabancılar olarak görülmekte ve Budist çoğunluk tarafından uygulanan dini inançlara ters düşmektedirler. Ordu, medya ve Budistler, 11 Eylül 2001 saldırılarından bu yana, Müslümanlar arasında İslamcı ve terörist potansiyel olduğunu iddia etmektedirler. Uluslararası baskı, Burma hükümetini

---

³⁰⁴ Inalco - Asialyst, "La Place De l'Islam En Asie: Quel Avenir Pour Les Minorités Musulmanes En Asie?", *Inalco ve Asialyst (2019)* (Erişim 27 Mart 2022).

Rohingyalılar için bir geri dönüş politikası düşünmeye zorlamıştır; ancak Rohingyalılar, vatandaşlık statüleri netleşmeden geri dönüşü reddetmektedirler.³⁰⁵

Çin'deki Uygurların durumu, çağdaş dünyadaki Müslüman azınlık vatandaşlığına ilişkin diğer önemli bir sorundur. Türkçe konuşan bu topluluğun, Moğol İmparatorluğu'na kadar uzanan uzun bir geçmişi vardır. Çin'in Doğu Türkistan olarak adlandırılan Sincan Bölgesi'nde yerleşik Uygurlar, ülkedeki 55 etnik grup arasında Çin vatandaşı olarak kabul edilmektedirler. 20. yüzyıl boyunca Uygurlar ve Çin devleti arasında süregelen çatışmalar, Uygurların bağımsız bir devlet kurma ve pan-Türkizmin etkisi altında Türk dünyasına yeniden bağlanma arzusunu körüklemiştir. Ancak, Çin hükümeti Uygurları Çin değerlerine ve özellikle iktidar partisinin komünist ideolojisine asimile etmeye çalışmaktadır. 2009'dan bu yana Çin devleti, Uygurlar üzerindeki sistematik kontrolü artırmış ve dini ile kültürel uygulamalarıyla çelişen hükümet politikalarına göre yaşamalarını sağlamak için gözaltı merkezleri oluşturmuştur.³⁰⁶

Sonuç olarak, Asya'daki Müslüman azınlıkların büyük sıkıntılar çektiği ve sıradan vatandaş muamelesi görmedikleri açıkça görülmektedir. Bazı durumlarda, bu Müslümanlar milliyetlerini kaybetmişlerdir. Hindu veya Budist milliyetçilerle karşı karşıya kaldıklarında, ya ülkeyi terk etmeye, çoğunluğun dinine geçmeye ya da İslam'ı kesinlikle özel alanda uygulamaya zorlanmaktadırlar. Bu bağlamda, Sahra altı Afrika'da ve özellikle Kamerun'da azınlık durumunda olan Müslüman vatandaşların durumu nasıl peki?

Kamerun'da Müslümanların tarihi, kültürü ve coğrafi konumu, sosyo-politik davranışları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. En fazla Müslüman nüfusun bulunduğu Kuzey Kamerun Bölgesi, ülkenin güneyindeki bölgeler tarafından geri kalmışlık, az gelişmişlik ve hatta egzotizm bölgesi olarak görülmektedir. Kamerun'un bu iki bölgesi arasındaki küçümseyici bakış açısı, Batı ile Doğu arasındaki oryantalist temelleri anımsatmaktadır.³⁰⁷ Sömürge döneminde, devlet Kamerun'daki İslami faaliyetlere genellikle hoşgörü göstermiş, çünkü İslam etrafında sürekli bir şüphe vardı. Bağımsızlık sonrası ilk Cumhurbaşkanı Ahmadou Ahidjo, otoritesini pekiştirdi ve laik bir devlet inşa etmek amacıyla İslam aktörleriyle diyalog kurmaya başladı.

---

³⁰⁵ Inalco - Asialyst, "La Place De l'Islam En Asie: Quel Avenir Pour Les Minorités Musulmanes En Asie?".

³⁰⁶ Inalco - Asialyst, "La Place De l'Islam En Asie: Quel Avenir Pour Les Minorités Musulmanes En Asie?".

³⁰⁷ Bkz.: Said, *Orientalism*; Maria Todorova, *Imagining The Balkans* (Oxford: Oxford University Press, 2009).

Cumhurbaşkanlığı döneminde, Kamerun'daki İslami meselelerin uluslararasılaşması önemli ölçüde artmıştır. 1965 ve 1980 yılları arasında, genç Müslümanlara Arap ülkelerinde eğitim görmeleri için verilen burslar, devletin Kamerun Kültür ve İslam Birliği'ne (ACIC) katılımı, iki ana Müslüman bayramının resmi tatil olarak ilan edilmesi gibi adımlar, Kamerun'u Arap-Müslüman ülkeleriyle daha yakın bir ilişkiye taşımıştır. 1974 yılında Kamerun, İİT'ye tam üye olarak katılmıştır. 1982'den beri görevde olan Hıristiyan Cumhurbaşkanı Paul Biya, İslami aktörlerin özel girişimlerini teşvik ederek Arap dünyasıyla bağlantı kurmalarını desteklemiştir.³⁰⁸ 1993'te Kuzey Kamerun'da Arap dili ve Medeniyetinin öğretildiği ilk üniversitenin kurulması ve 1997'de İslam Dünyasıyla İlişkilerden Sorumlu Bakan Delegatesi görevinin oluşturulması, bu yakınlaşmanın anahtar faktörleridir. Paul Biya'nın Dakar'daki İİT Zirvesi'ne katılımı ve Kamerun'un borçlarının önemli ölçüde iptal edilmesi bu sürecin bir parçasıdır.³⁰⁹

Ulusal düzeyde, 1990'da başlayan demokratik açılım ve siyasi çoğulculuk, Paul Biya ve diğer siyasi partilerin iktidar partisi (RDPC) aracılığıyla Kuzey Kamerun'un lamibe'sini kullanarak ilk seçimi kazanmalarına olanak sağlamıştır. 1992'deki Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, kendi Lamidat'larında yaşayan Müslüman toplulukların ana liderleri olan lamibe, kendilerini zor ve hatta gergin bir durumda bulmuşlardır, çünkü tebaaları muhalefet partilerini desteklemekteydi. Ancak yönetim, lamibe'ye kamuoyu önünde konuşmaları ve iktidardaki siyasi partiyi desteklemeleri için baskı yapmıştır. 1990'larda, Kuzey Kamerun'daki birçok Lamidat'ın başına beklenmedik değişiklikler gelmiştir, çünkü yönetimin entelektüel adamları ve yöneticileri ilk kez lamibe olarak atandılar. Yönetimin entelektüel ve yönetici sınıfları arasından ilk kez lamibe olarak atanan isimler, Kamerun'un siyasi yapısında önemli bir dönüşümün işaretçisi oldular. Banyo'da Mohamadou Gabdo,³¹⁰ Foumban'da İbrahim Mbombo Njoya,³¹¹ Gashiga'da Moustapha³¹² ve Garoua'da Alim Hayatou³¹³ gibi

---

³⁰⁸ Hamadou Adama, "Islam and State in Cameroon: Between Tension and Accommodation", *African Traditional Kingdoms Studies*, ed. Yoshihito Shimada (Nagoya: Nagoya University, 2006), 63-70.

³⁰⁹ Hamadou, "Islam and State in Cameroon: Between Tension and Accommodation", 65.

³¹⁰ Mohamadou Gabdo, 1997'de lamido oldu; 2007 ve 2013 yılları arasında kentinin belediye başkanı ve 2013 yılında Adamaoua Bölgesi senatörü olarak krallık işlevini birleştirmektedir.

³¹¹ İbrahim Mbombo Njoya, 1992'de hükümet görevinden ayrıldığında Bamoun'ların sultanı oldu. 2013 yılında Batı Bölgesi Senatörü olarak krallık görevini birleştirmiştir. 2021'de Paris'te vefat etmiştir.

³¹² Gashiga'da Moustapha, Kamerun ve Fransa'da eğitim görmüş bir ekonomist, bankacı ve aktivist bir sendikacıdır. 1990'da Gashiga'nın lamido'su seçilmiştir.

³¹³ Alim Hayatou, Kamerun ve Fransa'da eğitim görmüştür. 1996'dan 2021'deki ölümüne kadar Sağlık Sorumlu Devlet Bakanıydı ve 2000 yılından itibaren Garoua'nın lamido'suydu.

bireyler, lamibe olarak görevlendirildi. Bu yeni nesil lamibe, Lamidat'ların siyasi çevrelerindeki değişiklikler bağlamında kendilerini ve yönetim biçimlerini yeniden değerlendirme fırsatı elde etti. Bu, bölgesel liderlik yapılarının modernleşmesine ve geniş çaplı siyasi süreçlere daha etkin bir entegrasyona olanak tanıdı.³¹⁴

2.3.2. Laiklik Sorunu

1996 yılında kabul edilen son Kamerun Anayasası'nın önsözünde belirtildiği üzere, tüm vatandaşlar hak ve görevlerde eşit sayılmakta, devletin her vatandaşa gelişimleri için gerekli koşulları sağlaması, azınlıkların korunması ve yerli halkların haklarının yasalara uygun olarak korunması taahhüt edilmektedir. Anayasa, dini, felsefi veya siyasi inançları ne olursa olsun, kamu düzeni ve iyi ahlaka saygı çerçevesinde hiç kimsenin rahatsız edilmemesini garanti altına alır. Ayrıca, devletin laik olduğunu ve tüm dinlere karşı tarafsızlığını ve bağımsızlığını garanti ederek ibadet özgürlüğü ve pratiğinin özgürce uygulanabileceğini vurgular.

Kamu hizmetlerindeki dini faaliyetlerin tezahürü, laikliğin diğer ülkelerdeki modellerle (ABD'nin kapsayıcı laikliği veya Fransa'nın münhasır laikliği gibi) karşılaştırıldığında ne kadar iyi tanımlandığı veya uygulandığı konusunda belirsizlikler barındırmaktadır. Dini güçlerin dengesi ve devlet tarafından resmi olarak tanınmaları, dini mezheplerin kamusal alanı (dini okullar, radyolar, televizyonlar gibi) farklı şekillerde işgal etmelerine olanak tanımaktadır. Dolayısıyla, Kamerun'da laiklik ithal bir kavram olarak kabul edilebilir. Fakat ülkenin tarihi, etnik çeşitliliği ve yabancı ülkelerin doktrinleri ve ideolojileri üzerindeki etkileri nedeniyle bu kavramın operasyonelleşmesi büyük zorluklar oluşturmaktadır.³¹⁵

Kamerunlu sosyolog Dr. Salifou Ndam'a göre, gayri resmi olarak, Hristiyanlık ve İslam'ın siyasi kamusal alanda tanınan üstünlükleri onları "resmi dinler" olarak konumlandırmaktadır. Devlet, dinlerle olan yakınlaşmasının seçmenlerin desteğini kazanmasına yardımcı olduğunu düşünmektedir. Devlet, Noel, Paskalya, Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı gibi dini bayramları kutlayarak, dinler adına halkın

---

³¹⁴ Hamadou, "La Faada Et L'apprentissage Démocratique Dans Les Lamidats Du Nord-Cameroun".

³¹⁵ Taubic Falna, "Les Pratiques Culturelles A L'épreuve De La Laïcité Au Nord-Cameroun, Cameroun", *Dialogue Interreligieux, Médiation Et Laïcité Au Cameroun. Perspectives Actuelles Et Logiques Multirationnelles*, ed. Taubic Falna - Jean Koulagna (Yaoundé: Editions Monange, 2020), 57-79. Bkz.: Luc Patrick Balla Manga, "L'Etat Et La Religion En Droit Positif Camerounais", *Revue Internationale Des Francophonies* (Erişim 7 Mayıs 2022).

sevincini açıkça teşvik etmektedir. Bu durum, laiklik ve ibadet özgürlüğü konusundaki muğlaklığı daha da artırmaktadır.³¹⁶

Bu bağlamda, İslam uygulaması ve Müslüman kimliği ile ilgili İslami ağların kamu hizmetlerinde de yer aldığı görülmektedir. Müslüman kamu görevlileri, kamu hizmeti ofislerinde öğle (Zuhr) ve ikindi (Asr) namazlarının kılınabileceği ortak ibadet yerleri düzenlemişlerdir. Ayrıca, ofis masalarına Kur'an-ı Kerim yerleştirilmesi, duvarlara Arapça dini mesajlar asılması veya tespihlerin kullanılması gibi uygulamalar da mevcuttur. Bazı dindar Müslümanlar, ahlaki dürüstlük ve dini ilkeleri korumak amacıyla karşı cinsten insanlarla doğrudan fiziksel temas veya konuşmalardan kaçınmaktadırlar.³¹⁷ Ayrıca, Ağustos 1992 tarihli 0015/MINFOPRA/CAB kararına göre, Kuzey Kamerun'daki vatandaşlar için devlet işe alımında %30'luk bir kota (Adamaoua eyaleti için %5, Kuzey eyaleti için %7, Uzak Kuzey eyaleti ise %18) ayrılmıştır.

Bununla birlikte Kuzey Kamerun'da bulunan ve yaklaşık 50 bin öğrenciye (çoğunluğu Müslüman) ev sahipliği yapan iki devlet üniversitesinde; İslam çalışmaları bölümü yoktur. Sadece yurtdışında eğitim görmüş hocaların ders verdiği Arap dili ve medeniyeti bölümü mevcuttur. Genç Müslümanlar, bu üniversitelerde devletin laiklik anlayışının Hıristiyanlığı tercih ettiğini düşünerek (haçlar, korolar, yılın ve bayramların organizasyonu, Ramazan orucu tatilinin olmaması gibi) eleştirmektedirler. Bu nedenle, tarihçi Ousmanou Adama, Müslüman öğrenci birliğinin görüşleri doğrultusunda laikliğin belirsizliğini şu şekilde yorumlamaktadır:

Yükseköğretimde laiklik, farklı şekilde değerlendirilmektedir. Akademisyenler için dini tarafsızlık etkili olurken, Müslüman öğrenciler dini ayrımcılığa tabi tutulduklarını düşünmektedir. Bu durum, Müslüman öğrenciler arasında daha fazla tanınma arzusu ile cihatçılarla özdeşleştirilmeme ve asimile edilmeme isteği arasında bir ikilem oluşturmaktadır. Müslüman öğrenciler, üniversiteler tarafından düzenlenen resmi törenlerde ve kampüs radyolarında Müslüman ve Hıristiyan öğrenciler arasındaki rol dağılımının eşit olmamasından şikayetçi olmaktadır. Ayrıca, CAMSU, dersler ile günlük ibadetler arasındaki zaman çakışmaları ve kampüste İslami konferansların düzenlenmesine izin verilmemesi konusunda da harekete geçmektedir. Müslüman

---

³¹⁶ Salifou Ndam, "La Laïcité Au Cameroun: Pratiques Religieuses Et Rapport(s) Au Travail Dans Les Services Publics", *Revue Internationale Des Francophonies* (Erişim 7 Mayıs 2022).

³¹⁷ Ndam, "La Laïcité Au Cameroun: Pratiques Religieuses Et Rapport(s) Au Travail Dans Les Services Publics".

öğrenciler için başlıca hayal kırıklığı kaynaklarından biri de üniversite tarafından düzenlenen akademik törenlerde Hıristiyan korosunun yer almasıdır. Bu koro üniversite tarafından kurulmuş ve kurumsallaşmıştır. Müslüman öğrenci derneklerinin arka plana itilmesi, İslam'ın aynı kamusal ve akademik görünürlüğüne ulaşmasını imkansız kılmaktadır.³¹⁸

Bu durum, Kamerun'da İslam'ın kamusal alanda, dini aktivizm ve dini radikalizme karşı mücadelede nasıl bir rol oynadığının anlaşılmasında önemli bir faktördür. Yüksek kaliteli eğitime erişim, aşırıçılıkla mücadelede önemli bir araç olsa da, Fransız laikliğinin sömürge mirası, Kamerun devlet üniversitelerinin İslami çalışmalar, hukuk ve teoloji öğretmesine engel olmaktadır. Bu, ulusal ve uluslararası düzeylerde İslami şiddetin medyada yer almasıyla doğrudan ilişkilidir. Kamerun'da laikliğin tarafsızlık ilkesi, özellikle 2014 yılında kabul edilen terörizmin bastırılmasına yönelik yasayla büyük ölçüde dönüşüm geçirmiştir. Başörtüsü kullanımı, Kur'an okullarına öğrenci kaydı, imamların rolleri ve propaganda mesajlarının iletimi devlete bağlıdır. Devlet, kamu alanında dini istememektedir. Başörtüsü, ilkokul, ortaokul ve liselerde yasaklanmış, ancak üniversitelerde serbest bırakılmıştır.³¹⁹ Bu durum, İslam'ın kamusal alandaki ibadet uygulamalarının devlet kontrolü altına alındığını göstermektedir.

2.4. Kamerun'da Müslüman Topluluklar ve Sosyal Barış

Kamerun'un İslami liderleri, Avrupa kolonizasyonuna şiddetle direnmiş ve bağımsız Kamerun'da barışın önemli aktörleri olmuşlardır. Bu İslami liderlerin başlıca kategorilerini, Kamerun'da sosyal ve siyasi uyuma katkıda bulunan lamibe ve tarikat liderleri oluşturmaktadır.

2.4.1. Lamido'lar, Yerel ve Uluslararası Güvenlik Krizleri

Kuzey Kamerun'daki Müslümanlar arasındaki güvenlik sorunları, yerel ve uluslararası bağlarla ilişkili krizlerin dinamiklerini ve bölgedeki İslam'ın farklı eğilimleri arasındaki sosyal ve siyasi rahatsızlıklar iki şekilde analiz edilebilir.³²⁰ Lamidat'lar,

---

³¹⁸ Ousmanou Adama, "Les Enjeux De La Reconnaissance De L'Islam Dans Les Universités Du Nord-Cameroun", *Centre de Recherches Internationales de Science Po* (Erişim 31 Mart 2022).

³¹⁹ Abdou Njikam Njifotie - Laure Marguerite Mbilongo, "La Fragmentation Du Principe De Laïcité En Droit Camerounais: Front D'onde Et Rayon De Réfraction Des Pratiques Culturelles Islamiques", *Dialogue Interreligieux, Médiation Et Laïcité Au Cameroun. Perspectives Actuelles Et Logiques Multinationnelles*, ed. Taubic Falna - Jean Koulagna (Yaoundé: Editions Monange, 2020), 200-205.

³²⁰ Rey-Bouba Lamidat, özellikle Kamerun Devleti içinde bir devlet olarak kabul edilir. Çünkü bu Lamidat, işleyişi için lamido tarafından atanan her yöneticinin iyi tanımlanmış bir sektörle uğraştığı açıkça farklılaştırılmış bir yapıya; orijinal bir vergi sistemi tarafından desteklenen bir kamu hazinesi

yani sosyo-politik varlık örgütleri, modern bir devlet organizasyonuna sahiptir.³²¹ Dogari'ler adı verilen askerî birliklere sahiptir.³²² Dogari'ler, Lamidat'ın güvenliğinden, savunmasından ve gizli servislerinden sorumlu olarak lamido'nun gücünü korumak ve Lamidat'larının topraklarında barışı sağlamakla görevlidir. Özellikle Rey-Bouba'daki Lamidat'ta, Dogari'ler vergi, harç ve zekat toplamak, ekonomik hayatı düzenlemek ve köylerdeki servet dolaşımını kontrol etmekle yükümlüdür. 1980 ve 1990'larda Lamidat'a diğer bölgelerden gelen göçmenlerin artmasıyla, Dogari'ler yerel topluluklar ile yeni gelen topluluklar arasındaki etnik gruplar arası çatışmaları çözmek için arabulucu rolü oynamıştır.³²³ Ayrıca, vergi kaçakçılığı, köle ticareti ve devlete karşı ayaklanmaya teşvik eden yabancı doğumlu Müslüman vaizleri ortaya çıkarmak gibi stratejik istihbarat faaliyetlerinde de bulunmuşlardır.³²⁴ Emirlerle itaatsizlik edenler zaman zaman tutuklanmış ve insan haklarındaki ilerlemeler nedeniyle uzun süredir kullanılmayan Lamidat hapisanelerine konulmuştur.³²⁵ Bu Dogari'ler, özellikle Boko Haram'ın sınır ötesi terörizm tehdidi ve komşu ülkelerdeki istikrarsızlıkların etkilerine karşı mücadelede Kamerun Devleti'nin çabalarını desteklemek için daha fazla seferber edilmiştir. Bu durum, Lamidat'ların

---

(baytal); Devletin örgütlü meşru zorlama uygulamasını gerçekleştiren bir sürekli ordu, bir polis gücü ve bir mali sistem; lamido çevresinde bir hükümet ve kalıcı bir "beyin güveni" (brain trust) vardır. Ayrıca, 1990 yılında çok partili sistemin geri dönüşünden sonra, Dogari'lerin ve yerel seçkinlerin bölgenin siyasi kontrolü için şiddetli bir şekilde çatıştığını da belirtmek gerekir. 1996'da muhalefetteki Ulusal Demokratik İlerleme Birliği'nden (UNDP) Milletvekili Haman Adama da dahil olmak üzere çok sayıda ölüm yaşandı. Ardından aynı partiden Milletvekili Nana Koullagna'nın daha önce dokunulmazlığı kaldırılmadan Garoua'da hapsedilmesi gerçekleşti. UNDP'nin 2013 yılında Rey-Bouba Lamidat'taki Touboro belediye seçimlerinde kazandığı zaferden bu yana Dogari'lerin insan hakları ihlalleri için bkz.: Claude Abé, "Les Systèmes Politiques Traditionnels Centralisés Du Monde Rural Face A La Multiplication De L'offre Partisane Et A La Mutation Du Personnel Politique Local Au Cameroun: L'expérience Du Lamidat De Rey Bouba (Nord Cameroun)", *Les Mondes Ruraux A L'épreuve Des Sciences Sociales – Djihon* (2006), 210-217.

³²¹ Dogari'lerin oluşumu ve tarihsel evrimi hakkında bkz.: Abdoul Aziz Ahmadou, "Dogaris Du Lamidat De Rey: Entre Autorité Traditionnelle Et Acteur De Sécurité Communautaire", *La Défense Populaire Dans Le Bassin Du Lac Tchad*, ed. Saïbou Issa (Maroua: Conférence Internationale du Centre d'Études et de Recherche en Paix, Sécurité et Intégration (CERPSI), 2017), 2-4 ve 12-13.

³²² Taguem Fah, "Crise D'autorité, Regain D'influence Et Pérennité Des Lamidats Peuls Du Nord-Cameroun", *Le Retour Des Rois: Les Autorités Traditionnelles Et l'État En Afrique Contemporaine*, ed. Claude-Hélène Perrot vd. (Paris: Karthala, 2003), 270.

³²³ Daha fazla ayrıntı için bkz.: Christian Seignobos, "Une Négociation Foncière Introuvable ? L'exemple Du Mayo-Rey Dans Le Nord Du Cameroun", *Les Frontières De La Question Foncière – At The Frontier Of Land Issues* (Montpellier: Colloque International de Montpellier, 2006).

³²⁴ Hamadou Adama, "Les Manuscrits Arabes Relatifs Aux Renseignements Stratégiques Au Nord-Cameroun Colonial: 1916-1960", *Patrimoine Et Sources De L'histoire Du Nord- Cameroun*, ed. Hamadou Adama (Paris: L'Harmattan, 2016), 53-55.

³²⁵ Abdouraman Halirou, "Le Lamido Yaya Daïrou De Maroua (1943-1958)", *Acteurs De L'histoire Au Nord-Cameroun XIXe Et XXe Siècles*, ed. Thierno Mouctar Bah (Ngaoundéré: Ngaoundéré-Anthropos, 1998), 141; Michael Sojip - Bienvenu Denis Nizésété, "Jean Ndoumbe Oumar Ngaoundéré: Premier Maire Noir Au Nord-Cameroun (1958-1963)", *Acteurs De L'histoire Au Nord- Cameroun XIXe Et XXe Siècles*, ed. Thierno Mouctar Bah (Ngaoundéré: Ngaoundéré-Anthropos, 1998), 272.

güvenlik ve sosyal istikrarını koruma rollerini pekiştirmekte ve Kamerun, Çad ve Orta Afrika Cumhuriyeti gibi ülkeler arasındaki güvenlik işbirliğini önemli kılmaktadır.

Kamerunlu uluslararası güvenlik uzmanı ve tarihçi Saibou Issa, Boko Haram'ın anlaşılmasının ancak acil, geçmişe dayalı, dinamik ve karşılaştırmalı bir tarih yaklaşımı ile mümkün olabileceğini belirtmektedir.³²⁶ Kuzey Kamerun'da yaşanan düşman korkusu ve yeni göç krizleri, savaşın ölçeği ve asimetrisi ile doğrudan ilişkilidir. Tarihçi Mbarkoutou Mahamat, Boko Haram ile Nijerya ve Kamerun devletleri arasındaki savaştan kaçan mültecilerin özel bir durumda olduğunu ifade etmiştir. Geçmişte, karayolu soyguncuları ve adam kaçırmaya yönelik eylemleri nedeniyle oluşan güvensizlikten kaçan mülteciler, özellikle Kamerun'un doğusuna sığınmışlardır. Ancak bu zorunlu göçün hiçbir kimliği veya itiraf etme motivasyonu yoktur. Mültecilerin bakımı, özellikle barınma, beslenme ve sağlık gibi temel ihtiyaçlar üzerine odaklanmıştır. Nijerya ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nden Kuzey Kamerun'a yerleşen yeni mülteci dalgaları, Kuzey Kamerun toplulukları ile bu komşu ülkelerin Müslümanları arasındaki bağı sağlayan İslam ile gerekçelendirilmektedir.³²⁷

Bu durum, Kuzey Kamerun'daki güvenlik dinamiklerini etkileyen Dogari'lerin konumunun yeniden değerlendirilmesini gerektirir. Dogari'ler, bazen şehirlerarası yollarda seyahat eden konvoylara saldırarak veya komuta bölgelerinde insan haklarını ihlal ederek güvensizliğe neden olmuştur. Bu eylemler, bölgedeki güvenlik durumunu karmaşıklaştıran faktörler arasındadır. Boko Haram'ın Kamerun'daki saldırılarına karşı, lamibe ve diğer temsilciler, aşırılığa karşı Müslüman halkı mücadeleye çağırmıştır. Kamerun'da İslam'ın son otuz yılda yeniden canlanması, ulusal ve uluslararası düzeylerde İslami şiddetin medyada geniş yer bulmasıyla doğrudan ilişkilidir. Orta Afrika Cumhuriyeti'nin doğu sınırlarında Séléka ve Nijerya'nın batı sınırlarında Boko Haram gibi silahlı grupların ortaya çıkışı, bu durumu daha da karmaşık hale getirmiştir. Ulusal düzeyde, İslami bilgiye kolay erişim, etnik-dini düşmanlıkların şiddetlenmesi ve uzun süredir Hıristiyan bir cumhurbaşkanının yönetimde olması, bazı İslami derneklerin radikalleşmesine zemin hazırlamıştır.³²⁸ Kamerun'daki Ngaoundéré ve

---

³²⁶ Saïbou Issa, "En Guise D'introduction: Des Effluves Au Théâtre D'opérations, Une Région En Récession", *Kaliao-Effets Economiques Et Sociaux Des Attaques De Boko Haram Dans L'extreme-Nord Du Cameroun*, Numéro Spécial (2014), 8.

³²⁷ Mbarkoutou Mahamat Henri, "Réfugiés Et Personnes Déplacées Au Cameroun", *Kaliao-Effets Economiques Et Sociaux Des Attaques De Boko Haram Dans L'extreme-Nord Du Cameroun*, Numéro Spécial (2014), 20-21.

³²⁸ Hamadou Adama, "L'islamité Et Sa Réinvention En Contexte Urbain Camerounais", *Proceedings of the African Futures Conference 1* (2006), 207-208.

Maroua devlet üniversitelerinde İslam çalışmalarının yürütülmesine Fransız laiklik anlayışının engel olması, dini çeşitliliği ve akademik özgürlüğü kısıtlarken, Müslüman öğrencilerin bu üniversitelere erişimi, dini aktivizm ile eğitimi güçlendirerek bazı İslami derneklerin radikalleşmesine zemin hazırlamıştır.³²⁹

Devlet tarafından belirlenen, lamibe'nin görevi, herhangi bir dini radikalizm eylemini veya bilinen dini uygulamalardan sapma eylemlerini izlemek, kınamak ve cezalandırmaktır. İdare ve orduyla düzenlenen haftalık toplantıların yanı sıra, bu Müslüman toplulukların liderleri, savaş çabalarını veya organize suçla mücadeleyi desteklemek amacıyla maaş veya ikramiye de almaktaydılar. Bu durum, Müslüman liderleri teröristlerin ana hedeflerinden biri haline getirmiş, saldırılar, rehin almalar ve suikastlar gibi eylemlerle karşı karşıya kalmışlardır.

2010'dan sonra, bazı camiler dogmatik tartışmalar nedeniyle kapatılmış, aşırılıkçı olarak kabul edilen bazı imamların vaaz vermesi yasaklanmıştır. Ayrıca, toplumu bölen dogmatik unsurları savunan imamlar da görevden uzaklaştırılmıştır. Bu nedenle, terörizmi savunan imamlar ölüm cezası ile tehdit edilmiştir.

Sonuç olarak, lamibe devletin gerçek işbirlikçileri ve ülkedeki Müslüman azınlığın temsilcileri olarak konumlarını güçlendirerek, önemli bir etki elde etmişlerdir. Kamerun'daki Müslüman azınlık, iktidar partisi tarafından seçimleri kazanmak için manipüle edilecek bir nüfus olarak algılanmaktadır. Kamerun'un yöneticileri olarak, bu siyasi liderler, bu Müslüman topluluğu gizlice kontrol etmeye çalışmakta ve onların yoksulluk durumlarından dolayı isyan etmemelerini sağlamaktadır.³³⁰

2.4.2. İslam'ın Farklı Akımları ve Sosyo-Politik İstikrar

Kuzey Kamerun'daki İslami liderler ve çeşitli temsilciler arasındaki ilişkiler, 1990'lardan önce bile genellikle çok çelişkilidir. Bazı liderler, İslam ilkelerine uymayan sömürgecilik veya devletin şiddetli muhalifleri olmuştur. Örneğin, Mehdilik tarikatının lideri Goni Waday, 1895-1910 yılları arasında Kuzey Kamerun'daki Müslümanları, Garoua merkezli Alman sömürgecilerine karşı koymak için seferber etmiştir. "Mehdi bir süredir zuhur ediyor, onun saflarına katılın! Onun davasına sahip çıkmayanlardan sakının! Almanlar bana karşı çıkarsa onlarla savaşırım ve gerekirse şehit olurum",

---

³²⁹ Brandon Kendhammer - Ousmanou Adama, "Islam, Higher Education, And Extremism In Cameroon", *Resolve Network Lake Chad Basin Research Brief 1* (2019), 2-3.

³³⁰ Bana Barka, "Autorités Traditionnelles Et Lutte Contre L'extrémisme Religieux Au Nord Cameroun", *Centre de Recherches Internationales de Science Po* (Erişim 31 Mart 2022).

demmiştir.³³¹ Bu mücadele, her iki taraf için de büyük hasara neden olmuş ve bu liderin ölümüyle sonuçlanmıştır. Sonuç olarak, Almanlar ve Fransızlar, Kuzey Kamerun'daki İslami faaliyetleri kontrol altına almak için özel önlemler almışlardır.

Kamerun'da İslami liderler üzerindeki baskılar sadece Müslüman topluluklar arasında genel bir psikoz oluşturmakla kalmamış, aynı zamanda dini liderleri sürgüne göndermiş ve işbirliği yapmayan lamibe'yi görevden almakla tehdit etmiştir. Örneğin, Kuzey Kamerun'da Mehdiliğin öncülerinden Hayatou ibn Said, İngilizler tarafından 1924 ile 1946 yılları arasında 22 yıl süreyle Kuzey Kamerun'da uzak bir bölge olan Balda şehrinde Güney Kamerun'daki Buea şehrine sürgüne gönderilmiştir.³³² Bu süreçte, bu Mehdi hareketi lideri, dini devrim ve sömürge karşıtı davası için Kuzey Kamerun'daki lamibe ve Sokoto Halifeliği'nden destek almıştır.

Ahmadou Ahidjo'nun Cumhurbaşkanlığı döneminde, Kamerun bağımsızlığını kazandıktan sonra da, siyasi nedenlerle ve toplumsal barışı sağlamak amacıyla İslami liderler sınır dışı edilmeye veya sürgüne gönderilmeye devam etmiştir. Mbarkoutou Mahamat'ın 2014 tarihli araştırması, Kamerun Devleti'nin İslami işlerin yönetimindeki tutumunun hem ulusal dini yaşamın yoğunluğu hem de sorunlu bölgesel ve uluslararası bağlamda dalgalanmalarla karakterize edildiğini ortaya koymaktadır. Kamerun, bağımsızlığından bu yana genellikle şiddet içermeyen İslami radikalizmle karşı karşıya kalmıştır.

Müslüman ilk Cumhurbaşkanı Ahidjo'nun İslam'a karşı tutumu çelişkili olarak değerlendirilirken, özellikle Kur'an okullarının kontrolünü sağlamak için idari yaklaşımlar benimsemiştir. 1963 yılında Kamerun İslâm Kültür Derneği'ni (ACIC) kurarak, ülke genelindeki Kur'an okullarının yönetimini üstlenmiştir. Bu süreçte, dini yaymaya karşı mücadele edilmiş ve abartılı mimariye sahip camiler ile hoparlör kullanımı sınırlanmıştır. Geleneksel ve idari otoriteler, çoğunlukla Arap üniversitelerinden gelen ve ACIC aracılığıyla burs alan vaizlerin faaliyetlerini denetlemiş ve yerel imamların bilgisine itiraz etmiştir.³³³

---

³³¹ Mohammadou, "Le Soulèvement Mahdiste De Goni Waday Dans La Haute-Bénoué (Juillet 1907)", 438-444. Afrika'daki Müslüman dini liderler ile Fransız sömürge yönetimi arasındaki çatışmalar veya Türkiye'deki Mehdilik sorunu için sırasıyla bkz.: Thierno Wouïri Diallo, *Thierno Mahmoudou Lâriya (1850-1925): Le Juge, L'imam Et L'ascète De Labé* (Paris: Éditions du Panthéon, 2021); Eyüp Öz, *Menemen Olayı ve Türkiye'de Mehdicilik* (İstanbul: 47 Numara Yayıncılık, 2007).

³³² Woudammiké, *Déportation Et Mise En Résidence Surveillée Des Acteurs Politiques Au Cameroun. De La Période Coloniale Allemande A 1990*, 147-157.

³³³ Mbarkoutou, "Le Contrôle De L'islam Et La Prévention Contre L'extrémisme Religieux Au Cameroun Et Au Tchad", 232-233.

1982'de Cumhurbaşkanı Paul Biya'nın göreve gelmesi ve 1990'daki demokratik açılımlar, dini söylem ve uygulamaların demokratikleşmesine yol açmıştır. Bu dönemde, Vahhabi İslam'ın genç reformcuları ile Sufizm'in eski liderleri arasında rekabet artmıştır. Yeni Müslümanların sayısının artması, vaaz kampanyalarının çoğalması, isimlerin ve kültürel uygulamaların Araplaştırılması, İslam dünyasındaki güncel meselelere karşı artan duyarlılık ve Arap-Müslüman giyim modellerinin benimsenmesi gibi değişiklikler gözlemlenmiştir. Kadınların başörtüsü takması ve erkeklerin uzun sakal bırakıp kısa pantolon giymesi bu dönemin dikkat çeken unsurları arasında yer almıştır.

Kamerun'da İslami reform hareketleri, çoğunlukla bölgesel liderlerin geldiği belirli şehirlerde gerçekleşmiştir. Örneğin, Şeyh Mahamat Nour (1913-2002), 1990-1998 yılları arasında Kamerun'un en kuzeyindeki Goulfey'de İslami reform gerçekleştirmiştir. Şeyh Muhammed Ali Dewa (1941-2013) ise 1990'lar ve 2000'ler boyunca Ngaoundéré'de Vahhabiliğin yayılmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Şeyh Mahmud Ali, 2004 ile 2022 yılları arasında Ngaoundéré'de İslami tarikatlar karşı çıkarak Vehhabiliğin liderliğini üstlenmiştir. İslam alimi modibbo Ngaoura'nın öğretileri 1983 yılında Kontcha'da benzer bir duruma işaret etmektedir. Uluslararası İslami örgütlerde çeşitli görevler üstlenmiş olan Şeyh Mahmud Mal Bakary, 1980'li yıllardan itibaren Suudi vaazlarına dayalı olarak Kamerun'da İslam'ın yerleşmesi ve yayılmasında etkili olmuştur.³³⁴

1970'lerde tanıtılan Tebliğ hareketi, yerel varlığı, hiyerarşik yapısı ve Maroua'dan bölgesel yayılımıyla dikkat çeker. Bu Pakistan kökenli ulusötesi İslami akım, İslam'ın yayılmasında önemli bir kanal olmuştur. Ancak, 1982-1983 yıllarında Maroua'nın lamido'su tarafından bu hareketin faaliyetleri durdurulmuştur, çünkü Pakistan akımının reform stratejilerine karşı güvensizlik vardır.³³⁵ Kamerun'da Müslüman öğrencilere burs veren ülkelerin siyasi katılımı oldukça sınırlıdır. Ancak, komşu Çad'da durum farklıdır; Kaddafi yönetimindeki Libya, 1971'de Çad'daki Müslümanları desteklemek amacıyla FROLINAT siyasi hareketine askeri ve medya desteği sağlamıştır.³³⁶

---

³³⁴ Abdoullahi Aliou, *Le Phénomène Religieux Musulman A Kontcha: Conservation Et Rénovation (1949-1997)* (Ngaoundéré: Ngaoundéré Üniversitesi, Sanat, Edebiyat ve İnsan Bilimleri Fakültesi, Lisans Tezi, 1998), 59-60.

³³⁵ Mbarkoutou, "Le Contrôle De L'islam Et La Prévention Contre L'extrémisme Religieux Au Cameroun Et Au Tchad", 234-235.

³³⁶ Mbarkoutou, "Le Contrôle De L'islam Et La Prévention Contre L'extrémisme Religieux Au Cameroun Et Au Tchad", 237.

Kamerun'daki Müslüman kuruluşlar, sivil toplumun bir parçası olarak toplumsal krizler sırasında barış için dua etmeye çağırılırlar. 1990'larda, organize suçlar nedeniyle kuzey Kamerun'daki şehirlerarası yollar tehdit altındayken (coupeurs de route), resmi makamlar Müslüman dini liderlerin dualarına başvurmuştur. İmamların dualarıyla sağlanan barış dönüşü olumlu karşılanmıştır.³³⁷ Ancak 2000'ler ve 2010'lar, dini sürtüşmelerin yoğun yaşandığı dönemler olmuş ve International Crisis Group, Kamerun'u dini radikalizm riski altında olan bir ülke olarak sınıflandırmıştır.³³⁸ Kuzey Kamerun'un uluslararası ortamı, Nijerya'daki siyasi istikrarsızlık, Çad Gölü Havzası ve Orta Afrika Cumhuriyeti'ndeki aşırılık ve dini hoşgörüsüzlük nedeniyle sosyo-politik çatışmalarla daha da kötüleşmiştir. Bu zorlu durum, hem din içindeki hem de dinler arası çatışmalarla bağlantılıdır.

1990'ların başında Kuzey Kamerun'daki İslam akımları arasındaki muhalefet, camileri neredeyse ideolojik veya tarikat muhalefeti alanlarına dönüştürmüştür.³³⁹ Bu dönemde, eğitimli genç reformist Müslüman vaizler tarafından teşvik edilen yeni fikirler, İslami faaliyetlerin yürütülmesinde büyük engellere neden olmuştur. Muhalifler, doktrin alanıyla sınırlı kalmayıp, Vahhabi gençleri de kapsayacak şekilde görkemli camiler, özel İslami hastaneler ve kitlesel vaaz kampanyaları inşa ederek sosyo-dini eylemlere dahil olmuşlardır.³⁴⁰ Bu nedenle, Vahhabiliğin yayılmasının yalnızca fikirlerin radikalleşmesine katkıda bulunmadığı, aynı zamanda Kuzey Kamerun'daki Müslüman topluluk içindeki sosyal normlar ve dini uygulamalardaki uyumsuzluğun ana faktörlerinden biri olduğu belirtilmektedir.³⁴¹

Kuzey Kamerun'daki camilerde birçok büyük kriz yaşanmıştır. 1996 yılında Maroua kasabası yakınlarındaki Maga'da,³⁴² 1990'ların başında Ngaoundéré'de,³⁴³ Haziran

---

³³⁷ Bayegued Hamadou vd., *Société Civile Et Question De Sécurité Au Cameroun 1990-2014: Cas De La Région De L'Extrême Nord* (Maroua: Maroua Üniversitesi, Ecole Normale Supérieure De Maroua, 2. Sınıf Ortaöğretim Öğretmen Diploması Tezi (DIPES II), 2015), 82.

³³⁸ International Crisis Group, "Cameroon: Confronting Boko Haram", *Africa Report* 241 (2016); International Crisis Group, "Cameroon: The Threat of Religious Radicalism", *Africa Report* 229 (2015).

³³⁹ Bourahima Diomandé, "Les Luttes De Positionnement Autour Des Mosquées En Côte d'Ivoire: Guerres Idéologiques, Conflits De Leadership Et De Contrôle Des Fonds", *Afrique et Développement* 46/ 4 (2021), 97-119.

³⁴⁰ Ngaoundéré'deki çeşitli Müslüman dini akımların çıkarlarını savunma stratejileri hakkında daha fazla ayrıntı için bkz.: Aboubakar Adamou - Aïssatou Ibrahim, "Étude Du Rapport De Forces Entre Deux Mouvements Confessionnelles Dans La Reconfiguration De L'élite Musulmane Au Cameroun. La Wahhabiyya Et La Tidjaniyya A Ngaoundéré", *Géopolitique Du Fait Religieux Au Cameroun. Revue Internationale Des Sciences Humaines Et Sociales* 8 (2019), 62-83.

³⁴¹ "Conflits Et Mécanismes De Résolution Des Crises A L'Extrême-Nord Du Cameroun", *Working Paper* (Erişim 7 Mayıs 2022).

³⁴² "Conflits Et Mécanismes De Résolution Des Crises A L'Extrême-Nord Du Cameroun", 32.

³⁴³ Abdoul Aziz, *Modibbo Hammaoundé: Autorité Traditionnelle, Enseignant Et Imam (1907-2015)*, 154-160.

1997'de Yaoundé'de Suudi Arabistan'ın Tsinga camisinin inşası sırasında, 1990'ların sonunda Douala'daki Şii camisi ve ardından 1999 ile 2002 yılları arasında Noun camisinin kapatılması gibi çeşitli olaylar gözlemlenmiştir.³⁴⁴ Bu olaylar, Kamerun'un çeşitli yerlerinde çok sayıda sözlü ve fiziksel çatışmaya neden olmuştur. Tarihçi Hamadou Adama, ideolojik muhalefetin (reformizm), tarikat muhalefetinin (Ticaniyye, Kadiriyye) ve kurulu düzene siyasi muhalefetin (Mehdiyye) toplumsal olarak camileri özel çıkarların yararına İslami ritüel işlevlerine karşı kullanıldığı sonucuna varmıştır.³⁴⁵ Kamerun'daki Müslüman toplumun İslam karşıtı akımlarla yaşadığı krizlerin yanı sıra, etnik krizlerle de karşı karşıya kaldığı gözlemlenmektedir. Afrika'daki etnik grupların tarihi, kolonyal dönemdeki araçsallaştırılmaları sonucunda, 1994'teki Ruanda Soykırımı ve 2013'ten beri Orta Afrika Cumhuriyeti'nde Séléka ve Anti-Balaka grupları arasında devam eden çatışmalar gibi birçok kanlı etnik çatışmaya yol açmıştır. Özellikle Kuzey Kamerun'da, 19. yüzyılda İslam'ın fetih ve yayılma çabalarını başlatan Fulaniler ile yerel İslamlaşmış nüfus arasında etnik çatışmalar yaşanmaktadır. Fulani'ler, Lamidat'ları kurarak ve Fulanice dilini temel dil olarak kullanarak güçlerini sürdürmektedirler. Aynı şekilde, Kuzey Kamerun'da Kur'an okulları ve çoğu imamın vaazları da Fulanice dilinde gerçekleştirilmektedir.

Bölgedeki Fulani Lamidat'ların yayılması ve kurulması sürecine eşlik eden diğer etnik gruplar, çoğunlukla fethedilmiş yerel halk olarak kabul edilir.³⁴⁶ Lamidat'ın merkez camisinin imamlığı, 19. yüzyılın İslami fetihleri sırasında belirlenen uzlaşmayı sürdürebilen bir Fulani tarafından yönetilen ayrıcalıklı bir alandır. Pratik olarak, imama, Fulani dışındaki etnik gruplardan (Kanuri veya Hausa) İslami bilgi kriterlerine göre oy birliğiyle seçilen bir veya iki yardımcı eşlik eder.³⁴⁷ Bu uzlaşma, 19. ve 20. yüzyıllardaki İslami fetihler sırasında yönetici sınıf ile müttefikleri arasında yapılan anlaşmanın bir yansımasıdır.

Lamidat düzeyinde, bu etnikler arası uzlaşma, namazların imamlığının etnik dağılımını şekillendirir. Örneğin, imamın birinci yardımcısı (Kanuri) yatsı namazlarından sorumludur, ikinci yardımcısı (Hausa) ise gündüz namazlarını kıldırır.³⁴⁸ Ancak bu

---

³⁴⁴ Maud Lasseur, "Cameroun: Les Nouveaux Territoires De Dieu", *Afrique Contemporaine* 215 (2005), 107-110.

³⁴⁵ Hamadou Adama, "La Mosquée Au Cameroun. Espace Public Ou Espace Privé?", 300.

³⁴⁶ Thierno Mouctar Bah, "Le Facteur Peul Et Les Relations inter-Ethniques Dans L'Adamaoua Au XIXe Siècle", *Peuples Et Cultures De L'Adamaoua (Cameroun)*, ed. Jean Boutrais (Paris: Orstom, 1993), 84.

³⁴⁷ Ibrahim Mouiche, "Ethnicité Et Pouvoir Au Nord-Cameroun", *Verfassung Und Recht in Übersee / Law and Politics in Africa, Asia and Latin America* 30/2 (1997), 193-200.

³⁴⁸ Hamadou - Aboubakary, "Itinéraire D'acquisition Du Savoir Arabo-Islamique Dans Le Nord-Cameroun", 33.

düzenleme, Ngaoundéré'nin merkez camisinde farklılık gösterir. 1990'ların başlarında Ngaoundéré'de, Fulani etnik grubundan baş imam modibbo Hammoundé, haftalık Cuma namazlarını yürütmüştür. Fulani grubundan ilk imam vekili Mahmud Ali öğle ve akşam namazlarını kıldırırken, Kanuri etnik grubundan goni Ibrahima ikinci namazlarını idare etmiştir. Aynı şekilde, Fulani grubundan Babba Alkali Dawa öğle namazlarını yönetmiş, ve baş imam modibbo Hammoundé'nin oğlu olan yine Fulani grubundan modibbo Yaya Djafarou yatsı namazlarını kıldırılmıştır. Bu etnik gruplar arasındaki iş bölümü, diğer Lamidat etnik gruplarının itirazı olmaksızın başarıyla uygulanmaya devam etmiştir. 2003 yılında İmam modibbo Hammoundé'nin vefatından sonra, İmam Mahmud Ali bu düzenlemeyi sürdürerek, Cuma ve Müslüman bayramlarında namazları kıldırılmaktadır.³⁴⁹

19. yüzyıldan beri, Kamerun'un Kuzey bölgesindeki İslâm'ın Müslüman öncüleri ile Hristiyan çoğunluklu güneyden İslam'ı benimseyen yeni insanlar arasında etnik bir ayırım mevcuttur. Genel olarak İslami reform hareketleri, kıyıda iç kesimlere yayılırken, Tasavvuf'un da Kuzey'den Güney'e doğru ilerlemesi dikkate değerdir.³⁵⁰ Bu durum, gelecek nesiller için İslam'ın parlak bir geleceğe sahip olduğunu öngörmemize olanak tanır. Bu yeni Müslümanlar, Kamerun ve Arap dünyasındaki medreselerde eğitim almıştır. Yurtdışında öğrenim görmüş olmalarına rağmen, başlangıçta İslami bilgilerini yayma çabaları gayrimeşru olarak algılanmıştır. Cami içerisinde Fransızca konuşarak küfürle suçlanmışlardır. İslam'ın bu yeni aktörleri, Tsinga merkez camisini de içeren, Suudi Arabistan tarafından inşa edilen ve işletilen radyolar ve İslami dernekler aracılığıyla etkili olabilmek için geniş bir dinleyici kitlesine ulaşmak zorunda kalmışlardır.

1997 yılından bu yana, tüm ulusal ve yabancı siyasi yetkililerin (Müslüman olan bakanlar, büyükelçiler, diplomatlar, idareciler gibi) Cuma namazlarını ve Müslüman bayramlarını Tsinga Camisi'nde kıldıkları unutulmamalıdır. Etoudi Camii'nden İmam Aboubakar, Odza Camii'nden Şeyh Akono Abdoufattah ve Tsinga Camii'nden Şeyh Abdallah Atangana³⁵¹ gibi imamlar, şimdi sosyal ağlar ve İslami yayınlar aracılığıyla başkent Yaoundé ve Kamerun genelinde tanınmaktadır. Bu imamlar Müslüman olmadan önce Hristiyan idiler. Kuzey Kamerun'dan olmayan bu yeni nesil imamlar,

---

³⁴⁹ Mohammad Saïd, *Le Laamiido De Ngaoundéré Et Les Religieux Musulmans De 1972 A Nos Jours* (Ngaoundéré: Ngaoundéré Üniversitesi, Sanat, Edebiyat ve İnsan Bilimleri Fakültesi, Lisans Tezi, 2001), 21.

³⁵⁰ Hamadou, "La Mosquée Au Cameroun. Espace Public Ou Espace Privé ?", 307.

³⁵¹ İnternetteki varlığı için bkz.: Abdallah Atangana, "Au Cœur De L'Islam", *Youtube* (30 Ağustos 2017).

bilgilerini ve İslam'ı doğrulamak için Suudi desteği ile geçmeleri gereken süreçlerden geçmişlerdir.

Kuzey Kamerun'da, yerel halk bazen İslamlaşmayı reddettiğinden, ilişkiler karmaşıktır. 19. yüzyılın fetih savaşlarını takiben, Fulani etnik grubunun yerel halkla tarihsel ve çatışmalı ilişkileri başlamıştır. Müslüman toplulukların tarihi ve etnik gruplar arası ilişkiler, Fulanilerin köleliği, baskın savaşları, adam kaçırmaları ve çeşitli isyanları gibi eylemleri ile açıklanabilir. Fulanilerin kimliklerindeki üç unsuru - Fulanice dili, İslam dini ve Pulaaku (Fulani davranış kuralları)³⁵² - ayırt etmeksizin korumaları, bu meseleyi sadece Kuzey Kamerun'daki dini yaşamla sınırlı kalmayıp, bağımsızlıktan bu yana ulusal siyasi hayatın yapılandırıcı unsurlarından da biri haline getirmiştir.

Kamerun'un Kuzeyindeki uzak dağlık bölgelerinde yaşayan ve gayrimüslim olan Kirdi halkının (Mafa'lar)³⁵³ sosyo-politik durumu oldukça kritiktir. Cumhuriyetin ilk Cumhurbaşkanı Ahmadou Ahidjo (1960-1982) döneminde, Ousmane Mey'in Kuzey Kamerun Valisi olarak atanmasıyla birlikte, yönetimde Fulani etnik grubunun aşırı temsili, Kirdi halkının aleyhine sonuçlar doğurmuştur.³⁵⁴ 1983 yılında, eski Cumhurbaşkanı Ahmadou Ahidjo'nun eski yaveri Yüzbaşı Salatou ve yardımcısı Komutan İbrahim Oumarou (her ikisi de Müslüman) tarafından yeni Cumhurbaşkanı'na karşı gizlice bir darbe girişimi düzenlemişlerdir. Bu darbe girişimi başarısız olmuş, iki işbirlikçi önce idama mahkum edilmiş, sonra cezaları ömür boyu hapse çevrilmiş ve 1990'larda serbest bırakılmışlardır. Bu süreçte, Fulani etnik grubundan Başbakan Bouba Bello Maigari görevden alınmış ve yerine Kirdi (Toupuri) etnik grubundan Ayang Luc getirilmiştir. Daha sonra Başkan Paul Biya, tarafından Kuzey Kamerun valiliği üç ayrı vilayete bölünmüştür: Adamaoua (Ngaoundéré), Kuzey (Garoua) ve Uzak Kuzey (Maroua).³⁵⁵

Fulani'nin ulusal siyasi yaşamda egemenliği, 6 Nisan 1984'te gerçekleşen başarısız darbe girişimi sonrasında son bulmuştur. Bu olay, Ahmadou Ahidjo'nun eski korumaları ve çoğunlukla Kirdi'den oluşan Cumhuriyet Muhafızları tarafından

---

³⁵² Pulaaku, Fulani kültürel ayırım ve üstünlüğünün baskın bir ideolojisidir. Bu *Pulaaku* aynı zamanda içinde yaşadıkları etnik gruplarla ilişkilerinde temel bir koşullandırma faktörüdür. Fulani kültürel ve atalarının mirasının görgü kuralları, zekası ve farkındalığı Pulaaku'nun temel direkleridir. Bkz.: Burnham Philip, "L'ethnie, La Religion Et l'État: Le Rôle Des Peuls Dans La Vie Politique Et Sociale Du Nord-Cameroun", *Journal Des Africanistes* 61/1 (1991), 77-79.

³⁵³ Melchisedek Chetima, "Mémoire Refoulée, Manipulée, Instrumentalisée. Enjeux De La Transmission De La Mémoire Servile Dans Les Monts Mandara Du Cameroun", *Cahiers D'Etudes Africaines* 218/2 (2015), 303-330.

³⁵⁴ Mouiche, "Ethnicité Et Pouvoir Au Nord-Cameroun", 198.

³⁵⁵ Mouiche, "Ethnicité Et Pouvoir Au Nord-Cameroun", 208.

desteklenmiştir. Bu elit kolorduda çoğunlukla Kirdi bulunmakta olup, Müslüman darbecileri ve idam edilen liderleri Albay Saleh İbrahim'i desteklememişlerdir.

Sonuç olarak, Kamerun'daki Müslüman toplulukların sosyo-tarihsel ve politik durumu, dinlerarası ilişkiler sorunu çerçevesinde değerlendirilebilir. Toplumsal ilişkilerin bu yönü, bu tartışmayı Kamerun'daki dini yaşamın ulusötesi ve uluslararası bağlamda ele alarak bir sonraki bölümde daha ayrıntılı olarak incelenecektir.

Özetle, bu bölümün ana amacı, Afrika'nın modern devletlerinde İslam'ın yeriyle ilgili olarak Müslüman azınlıkların statüsünü değerlendirmektir. Bu devletlerin laik olmasına rağmen, devlet hala iç politik gücünü pekiştirmek ve Körfez Arap devletleri ile daha fazla ortaklık kurmak amacıyla Müslüman liderleri kullanmaya çalışmaktadır. Vahhabilik ve radikal dini fikirler konusundaki endişeler, devleti radikal liderlerden gelen güvenlik tehditlerini ciddiye almak zorunda bırakmış ve camileri ile vaazları denetlemiştir. Buna rağmen, Sahra altı Afrika ülkelerinde farklı İslam akımlarının taraftarları arasında büyük gerilimler bulunmaktadır. Ayrıca, devletin koordine ettiği dinler arası diyaloglar, Müslümanlar ile diğer topluluklar arasındaki yaşamı daha iyi hale getirme konusunda gerçek bir katkı sağlamamaktadır. Çünkü bunlar devletin siyasi hedefleri için kullanılan araçlardır. Bu nedenle, Sahra altı Afrika'daki Müslümanların durumu iyi değildir. Bu nedenle, bu Müslüman azınlıkların transnasyonal eylemlerini anlamak gelecek bölümde daha kolay olacaktır.

3. BÖLÜM: KAMERUN VE SAHRA ALTI AFRIKA BÖLGELERİNDE ULUSÖTESİ İSLÂMÎ İLİŞKİLER

3.1. Kamerun Müslüman Azınlığı ve Çad Gölü Havzası Bölgesi

Çad Gölü Havzası bölgesi, Kuzey Kamerun'daki Müslüman topluluğu ile komşu ülkelerin Müslüman toplulukları arasındaki ilişkilerin anlaşılması için önemli bir yer tutmaktadır. Bu farklı Müslüman topluluklar, yüzyıllar boyunca bir arada yaşamışlar ve bu süreçte önemli liderler yetiştirip İslam'ı öğretmişler ve yaymışlardır. Bu durum, bu bölgede bir şehirden diğerine seyahat eden Müslüman öğrencilerin İslami ilimlerin çeşitli dallarında uzmanlaşmalarıyla kendini göstermektedir.

3.1.1. Hareketlilik Yolları ve İslâmî Ağlar

Çad Gölü Havzası bölgesinde, sırasıyla İslami çalışmaların ulusötesi önemi ve Müslüman öğrencilerin farklı uluslararası hareketlilikleri ele alınacaktır. Bu çalışmanın boyutlarını daha iyi anlayabilmek için, Çad Gölü Havzası bölgesindeki İslami liderlerin kısa biyografileri de öne çıkarılacaktır.

3.1.1.1. İslâm'ın Ulusötesi Analizinin Önemi

Sahra altı Afrika'da dinî hareketlilik, geçmişten günümüze kadar sürekli olarak gözlemlenmektedir. Özellikle İslâm ilminin öne çıkan aktörleri, kendi ülkeleri içinde şehirler ve kasabalar arasında yoğun seyahatler gerçekleştirmektedir. Yurtdışına çıkışlar veya yurtdışından gelen misafirler için kullanılan rotalar, özel bir dinamizm içermektedir. Bu aktörler, geleneksel devletlerarası ilişkileri doğrudan etkilemeden, yabancı ülkelerle çeşitli ilişkiler kurarak ulusötesi bir dinamik sergilerler. Bu bağlamda, iki önemli çalışma dikkate değerdir.

Bunlardan birincisi 2015 yılında Firdaus Wajdi tarafından gerçekleştirilen araştırma, dünyada Müslüman nüfusunun en yoğun olduğu ülkelerden biri olan Endonezya ile Türkiye arasındaki İslâmî bilgi ve yayıcılarının akışını analiz etmiştir. 1970'lerden itibaren Endonezya'da Suudi ve İran varlığına rağmen, Türkiye'den Süleymancılara Endonezya Birleşik İslâm Kültür Merkezi (UICCI) aracılığıyla bu ülkenin kültürel ve sosyal çevresine uyum sağlayarak entegre olmaları incelenmiştir. Bu çalışma, İslâmî ulusötesi ilişkilerin sosyal bilimlerden teorik analizini sağlayarak Süleymancı hareketinin uluslararasılaşması ve uluslararası dönüşümleri hakkında bilgi

sunmaktadır. İncelenen faaliyetler arasında Kur'an-ı Kerim ezberleme, kurban bayramı için kurban bağışi kampanyaları, tasavvuf, modern İslâmî eğitim ve Endonezya'daki öğrenci yurtları gibi unsurlar yer alır.³⁵⁶

İkinci çalışma ise Laurent Bonnefoy tarafından 2007'de yapılmıştır. Bu çalışma 1980'lerde başlayarak Yemen ile Suudi Arabistan arasında Selefilğin dolaşımını ele alır. Bonnefoy'a göre, Selefilği benimseyen göçmen, tüccar veya öğrenci gibi ulusötesi aktörler, bu iki ülkenin iktidar veya emperyalist politikalarından bağımsız olarak dini akımların ve dönüşümlerin kontrolünü sağlamaktadır. Bu çalışma, bireysel göç yolları, ideolojilerin dolaşımı ve Arap Yarımadası devletleri arasındaki güvenlik dinamiklerini anlamamıza yardımcı olur ve devlet dışı uluslararası ilişkilerin varlığını gösterir.³⁵⁷

Bu iki örnek, İslâmî devlet dışı aktörlerin alt-bölgesel, kıtasal ve küresel düzeylerdeki hareketliliklerini analiz etmenin mantıklı olduğunu göstermektedir. Bu çalışma kapsamında özellikle Kuzey Kamerun, Çad Gölü Havzası³⁵⁸ ve Sahra altı Afrika üzerinde durulmaktadır. Bu yaklaşım, 2000'lerin başında, milliyetçi ve pan-Afrikanist tarih anlayışlarına karşı çıkan Afrika tarihçiliğinin yenilenmesi sürecinin bir parçasıdır. Gineli ünlü tarihçi Tierno Mouctar Bah, Avrupa sömürgeciliğinin yapay olarak oluşturduğu devletler ve sınırlar çerçevesinde anlaşılamayan bin yıllık insan ilişkilerinin ve göçlerin izlerini süren bölgesel bir Afrika tarihçiliği geliştirilmesi gerektiğini savunmuştur.³⁵⁹ Afrika'da en çok kullanılan dillerin (Fransızca, İngilizce, Portekizce, Doğu Afrika'da Swahilice, Batı Afrika'da Hausaca ve Mandingoca, Batı ve

---

³⁵⁶ Firdaus Wajdi, *Transnational Religion: A Case Study Of The Turkish United Islamic Cultural Centre Of Indonesia (UICCI)* (Sydney: Batı Sydney Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Programı, Doktora Tezi, 2015).

³⁵⁷ Laurent Bonnefoy, *Les Relations Religieuses Transnationales Contemporaines Entre Le Yémen Et L'Arabie Saoudite: Un Salafisme Importé?* (Paris: Paris Siyasal Araştırmalar Enstitüsü, Lisansüstü Eğitim Programı, Doktora Tezi, 2007).

³⁵⁸ Çad Gölü Havzası Bölgesi, Mega-Çad olarak adlandırılan uluslararası araştırma ekibi tarafından çalışılmıştır. Mega-Çad (2 milyon km²), Kuzey-Kamerun, Kuzey-Nijer, Cezayir'in Aşırı-Güneyi, Sudan'ın Güney-Batısı, Orta Afrika Cumhuriyeti'nin Kuzeyi ve neredeyse tamamında Çad'dan oluşur. Bkz.: Thierno Mouctar Bah, "Quel Cadre Géographique Pour l'Histoire En Afrique? Plaidoyer Pour La Dimension Régionale", *Conférence Commémorative Du 30e Anniversaire Du CODESTRIA De Dakar* (Dakar: Conférence Commémorative Du 30e Anniversaire Du CODESTRIA De Dakar, 2003), 7.

Ancak, tarih ve tarih öncesi üzerine multidisipliner araştırmalar yürüten Afrika'nın bu bölgesinde uzmanlaşmış bu araştırma ekibi tarafından tanımlanan bu araştırma alanı, Çad Gölü Havzası'nı (Mega-Çad) sadece Çad Gölü çevresinde bulunan beş ülkeyi kapsıyor, yani: Nijer, Çad, Kuzey Nijerya, Kuzey Kamerun ve Kuzey Orta Afrika Cumhuriyeti vardır. Resmi web sitesine bkz.: Mega-Tchad, "What is Mega Chad?", *Mega-Tchad* (Erişim 22 Mayıs 2022).

³⁵⁹ Afrika kıtasındaki bu bölgeler dört parametreye göre incelenebilir. İlk parametre, Kuzey Afrika (Mağrip/Maşrık), Doğu Afrika, Batı Afrika, Orta Afrika ve Güney Afrika'daki varlıklarla ilgilidir; ikinci parametre, büyük nehirler ve büyük göllerle ilgilidir (Senegambia, Çad Gölü, vb.); üçüncü parametre, orman ve savan arasındaki zıt boşlukların karşılıklı bağımlılığıdır ve dördüncü parametre, kıyı ve iç bölge (*hinterland*) arasındaki etkileşimlerdir. Bkz.: Bah, "Quel Cadre Géographique Pour l'Histoire en Afrique? Plaidoyer Pour la Dimension Régionale", 6-8.

Orta Afrika'da Pularca) tarihsel kaynaklarını entegre ederek,³⁶⁰ Afrikalı tarihçiler aracılığıyla kaliteli eserler yazılmalıdır.³⁶¹ Amaç, yapay coğrafi bölünmeleri aşan uzun vadeli bir bölgesel tarihçiliği tanımlamaktır.

Kuzey Kamerun, üç yüz yılı aşkın bir süredir İslâm medeniyetinin ve Fulani kültürlerinin etki alanlarından biri olmuştur. Bu Fulani Müslüman liderler, Kamerun'un bu bölgesine İslâm'ı getirerek, özellikle dini öğretmek düzgün giyim,³⁶² siyasi organizasyon, şehirleşme ve kültürel kozmopolitlik konularında, bölge sakinlerinin yaşam tarzlarının değişimine önemli katkılarda bulunmuşlardır.³⁶³ Kuzey Kamerun'da İslâm'ı tanıtan Fulani'ler, başlangıçta sürüleriyle Afrika'nın çeşitli bölgelerine göç eden göçebe bir halktır. Fulani İslâm yayıcı öncülerinin ve Kuzey Kamerun'daki siyasi ve İslâmî örgütlerin rolleri, Kamerun'un güneyinden farklı bir tarihi varlık oluşturur. Bu nedenle, Kamerunlu ünlü tarihçi Njeuma, 2000 yılında Oslo şehrinde düzenlenen uluslararası tarih bilimleri konferansında Kamerun'da İslâm ve Müslümanları anlamaya yönelik bölgesel tarih yaklaşımını desteklemiştir.³⁶⁴

Bu kültürel hareketlilik, devlet sınırları içinde yerleşikleşmeyi ve modern siyasi yaşamı tercih etmemiş Mbororo'ların göçebeliği üzerinden kendini göstermeye devam etmektedir. Mbororo'lar, Çad Gölü Havzası'nda Müslüman sığır yetiştiriciliğinin ulusötesi hareketliliğinin çarpıcı bir örneği olarak dikkat çekmektedir. Bu grup, sınır ötesi bölgelerdeki güvenlik sorunlarına (adam kaçırma, yol pusuları gibi) maruz kalmakta bazen de bu sorunlara neden olmaktadır.³⁶⁵ 1990'larda, Kamerun'un bu bölgesinde kaydedilen birçok vaka, genç Müslümanlar tarafından başlatılan başka bir tür hareketliliği göstermektedir. Çoğunlukla, kırsal alanlardan gelen genç Fulani'ler,

---

³⁶⁰ Bah, "Quel Cadre Géographique Pour l'Histoire en Afrique? Plaidoyer Pour la Dimension Régionale", 9-11.

³⁶¹ Bah, "Quel Cadre Géographique Pour l'Histoire en Afrique? Plaidoyer Pour la Dimension Régionale", 14.

³⁶² Boubou Haman, "Migrations Et Innovations Vestimentaires Au Nord-Cameroun", *Migrations Et Mobilité Dans Le Bassin Du Lac Tchad: Actes Du XIIIe Colloque International Du Réseau Méga Tchad De Maroua, 31 Octobre - 3 Novembre 2005*, ed. Tourneux Henry - Woïn Noé (Marseille: Editions de l'IRD, 2008), 605-609.

³⁶³ Thierno Mouctar Bah, "Le Facteur Peul Et Les Relations Inter-Ethniques Dans l'Adamaoua Au XIXe Siècle", *Peuples Et Cultures De l'Adamaoua (Cameroun)*, ed. Jean Boutrais (Paris: Orstom, 1993), 78-85.

³⁶⁴ Martin Zachary Njeuma, "Regionalisation And Creation Of A Northern Cameroon Identity", *Patrimoine Et Sources De L'histoire Du Nord-Cameroun*, ed. Hamadou Adama (Paris: L'Harmattan, 2016), 13-44.

³⁶⁵ Saïbou Issa, "Transmigration Des Bandes Armées, Prises D'otages Et Renouveau De La Criminalité Transfrontalière Aux Confins Du Cameroun, De La Centrafrique Et Du Tchad", *Migrations Et Mobilité Dans Le Bassin Du Lac Tchad: Actes Du XIIIe Colloque International Du Réseau Méga Tchad De Maroua, 31 Octobre - 3 Novembre 2005*, ed. Tourneux Henry - Woïn Noé (Marseille: Editions de l'IRD, 2008), 339-353.

çiftlik hayvanlarının mirası nedeniyle kendilerini dezavantajlı gördükleri baba otoritesine baş kaldırarak maceralı bir yaşama yönelirler. Ebeveynler genellikle çocuklarının ailesini ve köyünü terk etmesini istemezler; çünkü n'nderkaaku adı verilen bu çocuk göçü, anne babaları için başıboş bir yaşam biçimi olarak görülür. Ebeveynlerin çocukları üzerindeki sorumluluklarını iyi yerine getirmeleri beklenir. Çocuğun akrabalık ilişkileri ve sosyal bağlarından kopması, aile içi çatışmalara yol açar ve toplumda ebeveynlerin çocuğa doğru davranmamakla suçlanır.³⁶⁶

1992'de Ngaoundéré kasabası yakınlarında yaşanan ve Jean Boutrais tarafından belgelenen bir olay bu durumun en iyi örneklerinden biridir: Ngaoundéré'nin güneyindeki küçük bir köyde, Müslüman bir Fulani alimi, on altı yaşındaki oğlunu, din eğitimini ve tarım işlerini reddettiği için reddetmiştir. Bu genç artık babasıyla yaşamamaktadır. Baba, onu tembel olarak nitelendirmekte ve izinsiz bir şekilde sığırlarının bir kısmını sattıktan sonra kaçtığını belirtmektedir.³⁶⁷

Genç Fulani Müslümanlarının Kamerun içindeki göç hareketleri, tarihsel ve ekolojik nedenlere dayanmaktadır. 1928'de yaşanan sığır vebası salgını ve bu salgının yol açtığı pastoral yoksullaşma, Fulani toplulukları için önemli bir göç nedeni olmuştur. Ayrıca, yerel köle işçilerin azalması ve sonunda ortadan kalkması, bu göçlerin diğer bir tetikleyicisidir. 1960-1970 yıllarında Adamaoua Eyaletinde çiftlik hayvanlarını etkileyen çeçe sinekleri istilası da diğer bir önemli faktördür.³⁶⁸ Güney Kamerun'daki Kurmi³⁶⁹ bölgesine göç, iş bulma ve daha özgür bir yaşam arayışıyla ilişkilidir. Ayrıca şehirlerdeki yüksek eğitim seviyelerine erişim de bir çekim noktasıdır.³⁷⁰

Kamerun'daki İslam'ın artan nüfuzu ve yeni bölgelerdeki varlığı, Müslümanların göçünü anlamak için ele alınması gereken başka bir boyuttur. Özellikle ticaret yapan Hausa'lar ve kültürel yakınlıkları sayesinde etkili olan Bamoun'lar, İslam'ın

---

³⁶⁶ Jean Boutrais, "Nderkaaku: La Folle Jeunesse Chez Les Foulbé De l'Adamaoua", *Journal des Africanistes* 72/1 (2002), 165-167.

³⁶⁷ Boutrais, "Nderkaaku: La Folle Jeunesse Chez Les Foulbé De l'Adamaoua", 168.

³⁶⁸ Kuzey Kamerun, Kamerun'un 10 Eyaleti arasındadır. Adamaoua, Nord (Kuzey) ve Extrême-Nord (Uzak Kuzey) eyaletleri Kuzey Kamerun'u oluşturur. Bu nedenle, bu çalışmada Adamaoua Eyaleti'nin, tarihselliği ve bu iki bölge halkları arasında gerçekleşen kültürel ve sosyo-ekonomik alışverişler nedeniyle Çad Gölü Havzası uygarlıklarının bir parçası olduğu düşünülmektedir. Ancak, yaklaşık 40 yıldır Çad Gölü Havzası'ndaki Fularca dilinde uzmanlaşmış en iyi Fransız dilbilimcilerinden birinin, Mega-Çad araştırma ekibinin analizlerinde Adamaoua Eyaletini hariç tuttuğu belirtilmelidir. Bkz.: Henry Tourneux, "Méga-Tchad Ou La Dérive Du Lac", *Mega-Tchad* 95/1 (1994), 33-34.

³⁶⁹ Kurmi, Hausa dilinde büyük orman anlamına gelir. Kurmi'ye (Güney Kamerun) giden bu genç göçmenler için Bertoua, Obala, Yaoundé, Mbalmayo ve hatta Gabon sınırına yakın Ambam kasabaları bu genç Fulani için tercih edilen yerlerdi. Bkz.: Boutrais, "Nderkaaku: La Folle Jeunesse Chez Les Foulbé De l'Adamaoua", 178.

³⁷⁰ Boutrais, "Nderkaaku: La Folle Jeunesse Chez Les Foulbé De l'Adamaoua", 172-175.

Kamerun'un Hristiyan ağırlıklı orman, kıyı ve batı bölgelerine yayılmasında önemli roller oynamaktadır. Ülkenin üç ana Müslüman etnik grubu olan Kuzeydeki Fulani, Batıdaki Bamoun'lar ve Güneydeki Hausa'lar,³⁷¹ bu yayılma sürecinde merkezi figürlerdir.³⁷² Kamerun'un güney şehirlerinde, Müslümanlarla Hristiyanlar arasında sıkça görülen evlilikler de dini ve kültürel etkileşimleri pekiştiren başka bir faktördür.³⁷³

1997 yılında Suudi Arabistan'ın finanse ettiği Yaoundé'deki Tsinga Ulu Camii'nin açılışında etnik liderler arasında yoğun bir mücadele yaşanmıştır. Çatışmanın millileştirilmesini önlemek amacıyla iki yıl beklenmiş ve bu süreç sonunda caminin yönetimi Suudilere devredilmiştir. Benzer şekilde, 1990'larda Douala'da açılan ilk Şii camisi ve kütüphanesi, Sünni imamlar ile Şii liderler arasında şiddetli çatışmalara sahne olmuştur.³⁷⁴ Etnik gruplarının yoğunlaştığı ve menşeh mahallerinden gelen Müslüman kültür kuruluşları, üyelerinin göç etmesiyle ulusal kuruluşlar haline gelmiştir. 2000'li yıllardan itibaren Kamerun'un hemen hemen her şehrinde en az bir Cuma camisi, bir İslâmî okul, Müslüman kadın dernekleri veya Kur'an ezberleme merkezleri gibi yapılar bulunmaktadır.³⁷⁵

3.1.1.2. Kamerun ve Çad Gölü Havzası Bölgesi Arasındaki Kur'an Okullarında Öğrenme Hareketliliği

Kur'an öğrencilerinin yaşadığı çeşitli hareketlilik düzeyleri, onları ebeveynlerinden, köylerinden, şehirlerinden ve bazen de ülkelerinden uzaklaştırmaktadır. Daha önce belirtildiği gibi, Kuzey Kamerun'daki Kur'an okulu üç aşamadan oluşmaktadır. Bu bağlamda, Kur'an öğrenimindeki hareketlilik ve ulusötesileşme meselesi öne çıkmaktadır. Bir Kur'an öğrencisi, Kuzey Kamerun'daki Kur'an ezberleme okuluna

---

³⁷¹ Maud Lasseur, "Cameroun: Les Nouveaux Territoires De Dieu", *Afrique Contemporaine* 215/3 (2005), 112-113.

³⁷² Kamerun'da İslam'a yeni girenlerin karşılaştığı rehberlik ve zorluklar hakkında bkz.: "Cameroun: A La Rencontre Des Nouveaux Convertis Vers L'Islam" (Erişim 28 Mayıs 2022).

Güney Kamerun'daki Bamiliké bölgesinde Müslümanlar ile Hristiyanlar arasındaki gerilimler, bkz.: Martin Donleack, "Rencontre Entre Musulmans(es) Et Chrétiens(nes) Dans La Région Des Grassfields Du Cameroun: De La Méfiance Réciproque A La Cohabitation Pacifique", *Histoire Engagée* (2019), 3-7.

³⁷³ Hamadou Adama, "L'islamité Et Sa Réinvention En Contexte Urbain Camerounais", *Proceedings of the African Futures Conference* 1/1 (2016), 213-214.

³⁷⁴ Lasseur, "Cameroun: Les Nouveaux Territoires De Dieu", 106-107; Maud Lasseur, "Islam Et Christianisme En Mouvement: Mobilités Géographiques Et Changement Religieux Au Cameroun", *Espace, Populations, Sociétés* 2-3 (2010), 189.

³⁷⁵ Lasseur, "Cameroun: Les Nouveaux Territoires De Dieu", 112-113; Lasseur, "Islam Et Christianisme En Mouvement: Mobilités Géographiques Et Changement Religieux Au Cameroun", 186-187.

kaydolduğunda, aile evinden ayrılarak birkaç yıl boyunca Kur'an öğretilisine adanmış şekilde yaşamak zorundadır. Aileden uzakta geçen bu ilk dönem, çocukların yaşamını ve geleceğini derinden etkilemektedir. Çünkü bu Kur'an okullarında çocuklara uygulanan muamele, İslâm'ın temel prensiplerine aykırıdır.³⁷⁶ Çocuklar, Kur'an öğretmenin kendilerine dayattığı zor koşullar altında yetersiz beslenme ve eksik sevgi gibi sorunlarla karşı karşıya kalmakta, aidiyet ve entelektüel gelişim fırsatlarından mahrum bırakılmaktadır. Kur'an öğrencileri, eğitimlerine yoğunlaşmaları gerekirken, sürekli olarak şehirde dolaşmaya zorlanmaktadır. Waza ve Kousseiri şehirleri veya komşu ülkeler Çad ve Nijerya'dan gelen öğrencileri kabul eden Kur'an öğretmenleri, sadece hayırseverlerin bağışlarıyla geçinmekte, maaş almamaktadırlar. Bu öğrenciler, yemeklerini sağlamak, kaldıkları evlerin ihtiyaçlarını karşılamak, Kur'an öğretmenlerini giydirmek ve desteklemek için düzenli olarak şehirdeki dükkanlar, fırınlar, eczaneler, marketler ve büyük toplanma yerleri önünde dilenmektedirler.³⁷⁷ Sokakta yaşayan çocuklardan farklı olarak, Kur'an öğrenimi gören çocuklar da aşağıdaki tanım altında incelenebilir. Kur'an-ı Kerîm öğrenme saatleri dışında sokaklarda zaman geçiren bu çocuklar, kötü alışkanlıkları öğrenmek için her fırsatı değerlendirirler. Devlet okullarından yararlanamadıkları için, yetişkin olduklarında topluma nasıl entegre olacakları merak konusudur. Bu çocukların çoğu ebeveynleri veya yakın akrabalarıyla yaşamazlar. Özellikle gıda, güvenlik, psiko-duygusal destek ve eğitim gibi temel ihtiyaçlarda ciddi desteklere ihtiyaçları vardır. Genel olarak, eğitimin bu çocuklar için en fazla ihmal edilen alan olduğu görülmektedir.³⁷⁸ Kuzey Kamerun'daki Kur'an öğrencilerinin bu yapılandırılmamış ve zorlu şartları, öğrencilerin özgürlüklerini ve geleceklerini tehlikeye atan pek çok soruna neden olmuştur. 2013 yılında, Garoua şehrinde bir Kur'an hocasının okulunu adeta işkence merkezine çevirdiği rapor edilmiştir. Çocuklar zincirle bağlanmış, aç bırakılmış ve yeterli tıbbi tedavi imkanlarından mahrum bırakılmıştır. Polisin müdahalesi ve sağlanan tıbbi yardım sonrasında, maalesef bir çocuk bacağına kaybetmiştir.³⁷⁹ Bu çocuklar genellikle hırsızlık, agresif davranışlar ve kamu düzenini bozan eylemler gibi olumsuz

---

³⁷⁶ Bachir Bouba, "Les Talibés De Maroua (Cameroun): Evaluation Des Besoins En Education Et Des Stratégies De Prise En Charge", *Revue Petite Enfance* 00 (2013), 38.

³⁷⁷ Bouba, "Les Talibés De Maroua (Cameroun): Evaluation Des Besoins En Education Et Des Stratégies De Prise En Charge", 40.

³⁷⁸ Bouba, "Les Talibés De Maroua (Cameroun): Evaluation Des Besoins En Education Et Des Stratégies De Prise En Charge", 40.

³⁷⁹ Thierry Barbaut, "Cameroun: Maltraitements D'enfants Dans Les Écoles Coraniques – Témoignage Exclusif Info Afrique", *Info Afrique* (Erişim 2 Kasım 2022).

davranışlar sergilerler. Bu durumlar, onların sosyalleşmelerinin zayıf olduğunu gösterir.³⁸⁰ Çad Gölü Havzası ve Batı Afrika genelinde bulunan bu tür Kur'an okulları çocuklarına Maadjiri adı verilir.³⁸¹

Bu çocukların aksine, dini bilgilerini derinleştirmeyi ve İslâm alimi olmayı hedefleyen yetişkinler, daha ileri eğitim almak için Kuzey Kamerun'dan Çad Gölü Havzası'nın komşu ülkelerine (Nijerya, Çad, Nijer gibi) giderler. Seyahatler, bireysel olarak ve öğrencinin öğrenmek istediği alana göre düzenlenir. Çad Gölü Havzası'nın belirli şehirlerinde, İslâm dininin gelecekteki bilginlerini yetiştiren alimler bulunmaktadır. Avrupa sömürgeciliği döneminde resmi diller olarak Fransızca ve İngilizce dayatılmış olsa da, Fulfuldece dili, bu jeopolitik bölgede devlet sınırlarının ötesinde İslâm alimlerinin bir araya gelmesini sağlamaya devam etmektedir. Ayrıca, 30 yıldan fazla süren bir zaman dilimi içinde, Kuzey Kamerun'daki İslâmî eğitimin modernleşmesi ile birlikte, Nijer, Çad ve Nijerya'daki İslâm üniversitelerinde yeni bir öğrenci hareketliliği başlamıştır.

Bu öğrencilerin, Müslümanların yüzdesinin Kamerun'dan daha yüksek olduğu ülkelerde (özellikle 1992'de Çad Kral Fayçal Üniversitesi'nin sunduğu fırsatlar sayesinde) burs kazanmaları daha kolaydır.³⁸² Bu burslar, onların Ortadoğu'daki üniversitelerde eğitimlerini sürdürmelerini sağlamaktadır. Nijerya, çeşitli İslâmî akımların ve Hıristiyan kiliselerine karşı çatışmaların yaşandığı bir ülke olarak bilinir. Kamerun makamları, bu komşu ülkeden gelen dini hareketliliği ve ideolojilerin yayılmasını kontrol etmeye çalışmaktadır. Bundan dolayı Çad Cumhurbaşkanı İdriss Deby (1990-2021) Arap-İslâm ülkeleriyle (Libya, Fas, Türkiye) olan ilişkilerinin

---

³⁸⁰ Bouba, "Les Talibés De Maroua (Cameroun): Evaluation Des Besoins En Education Et Des Stratégies De Prise En Charge", 43.

³⁸¹ Bkz.: Bana Barka, "Nomadic Koranic Schools And Social Exclusion: The Case Of The Mahadjirs In The Lake Chad Basin Region", *Les Musulmans, l'Ecole Et l'Etat Dans Le Bassin Du Lac Tchad*, ed. Saibou Issa (Paris: L'Harmattan, 2016), 79-98; Indigo Côte d'Ivoire, *Enfants Talibés Et Ecoles Coraniques En Côte d'Ivoire: Enjeux Et Perspectives* (Abidjan: Interpeace, 2019); Jean-Emile Charlier - Oana Marina Panait, "1816-2016: Deux Siècles De Tension À Propos De La Mendicité Des Talibés Des Écoles Coraniques Au Sénégal", *Dieu(X) A L'école Savoirs Et Trajectoires Des Jeunes Dans Les Pays Non Hégémoniques, Revue De Recherche Internationale Et Comparative En Éducation* 21 (2019), 29-24; Issouf Binaté - Clothilde Hugon, "Les Réformes De L'éducation Arabo-İslamique En Côte d'Ivoire Et Au Sénégal: Dynamiques, Acteurs Et Stratégies", *Dieu(X) A L'école Savoirs Et Trajectoires Des Jeunes Dans Les Pays Non Hégémoniques, Revue De Recherche Internationale Et Comparative En Éducation* 21 (2019), 55-75.

³⁸² Abdoul Aziz Ahmadou, "Çad Gölü Havzası Bölgesinde İslam İşbirliği" (Görüşmeci: Alioum Hamadou, Ses Kaydı, Görüşme 24 Nisan 2022).

güçlendirmeye büyük önem verilmiştir. Ayrıca, Çad'da Arapça'nın resmi dil olarak tanınması, Çad'ın İslâm dünyasındaki önemli yerini pekiştirmektedir.³⁸³

3.1.2. Dinî Aktörlerin Müslüman Topluluklar Üzerindeki Etkileri

Kamerun ve Çad Gölü Havzası Bölgesi'nde İslâmî aktörler üzerine yapılan çağdaş araştırmalar, dini aktörlerin bir yandan köktendincilik ve Boko Haram terörü gibi faktörlerle, diğer yandan devlete karşı olan dini aktörlerle olan çatışmalarını ortaya koymaktadır. Birçok İslâmî aktör haksız yere Boko Haram terör örgütünün suç ortağı veya üyesi olarak damgalanmıştır. Araştırmacılar, bu bölgedeki ve Çad Gölü Havzası'ndaki şiddetin tarihini analiz ederek, İslâmî aktörlerin sosyo-politik istikrarsızlığı aktif olarak destekleyip desteklemediklerini açıklamaya çalışmaktadır.³⁸⁴ Müslümanların kolektif hafızasında bile, Rabat (1900'de Kousseiri kasabasında Fransızlar tarafından öldürülen köle satıcısı), Haman Yajji (20. yüzyılın Mandara Dağları'nda köle ticareti yapan bir figür), ve Goni Waday (1907'de Garoua kasabası yakınlarında Almanlar tarafından öldürülen Mehdilik lideri) gibi İslâmî liderler, dinden bahsederken şiddeti kullanan aktörler olarak bilinmektedir.³⁸⁵

Çad Gölü Havzası'nda yer alan çeşitli göçmen aktör türlerine dair Bukar'ın belirttiği eski ve yeni kategoriler, bu bölgeden Kuzey Kamerun'un güneyine ve Mağrip'ten Kuzey Kamerun'a doğru İslam'ın yayılmasında rol oynayan Müslüman liderlere atıfta bulunmaktadır. Diğer önemli aktörler arasında, Çad Gölü Havzası üzerinden yaya olarak Mekke'ye ulaşan hacılar veya ajami³⁸⁶ aracılığıyla mektup alışverişi yaparak İslami bilginin yayılmasına katkı sağlayanlar bulunmaktadır. Ayrıca, Kur'an ezberlemek amacıyla okullardan öğrenci göçü de mevcuttur. Bu öğrenciler, ezber

---

³⁸³ Christian Pout vd., "Étude Internationale Sur Les Dispositifs De Prévention De La Radicalisation Et De L'extrémisme Violents Dans L'espace Francophone: Cas Du Cameroun", *Centre Africain D'études Internationales Diplomatiques Économiques Et Stratégiques (CEIDES)* (Erişim 2 Kasım 2022).

³⁸⁴ Mbarkoutou, "Le Contrôle De L'islam Et La Prévention Contre L'extrémisme Religieux Au Cameroun Et Au Tchad", 226-229; Melchisedek Chétima vd., "Boko Haram Et Haman Yaji", *Écrire L'histoire* 20/21 (2021), 239-243.

³⁸⁵ Çalışma alanımızdaki vahşet kullanımını haklı çıkarmak için islam'ı kullanan aktörlerle bağlantılı bu şiddet tarihi için Bkz.: Chétima vd., "Boko Haram Et Haman Yaji"; Emile Gentil, *La Chute De l'Empire De Rabat* (Paris: Librairie Hacette Et Clio, 1902); Mohammadou, "Le Soulèvement Mahdiste De Goni Waday Dans La Haute- Bénoué (Juillet 1907)", 423- 464.

³⁸⁶ Afrika ve Kamerun'daki ajami yazısı hakkında bkz.: Souleymane Bachir Diagne, "L'islam Et L'ouest Africain: Une Histoire Intellectuelle", *L'Afrique Et Le Monde: Histoires Renouées De La Préhistoire Au XXIe Siècle*, ed. François-Xavier Fauvelle - Anne Lafont (Paris: La Découverte, 2022), 101-103; Hamadou Adama, "Les Manuscrits Arabes Et Ajami Au Cameroun: Etat Des Lieux Et Approche Codicologique", *Vestiges: Traces Of Record* 1/1 (2015), 1-14; Hamadou Adama, "Choix Linguistique Et Modernité Islamique Au Cameroun", *Revue Des Mondes Musulmans Et De La Méditerranée* 124 (2008), 47-68; Ousmane Kane, *Intellectuels Non Europhones* (Dakar: Conseil Pour Le Développement De La Recherche En Sciences Sociales En Afrique (CODESRIA), 2003), 22-26.

çalışmalarını tamamlayarak goni unvanını almaktadırlar. Yazar, yüksek öğrenimin gelişmediği Kuzey Kamerun'dan Müslüman öğrencilerin, Fransa'ya bağlı olan Bongor'da (Çad) eğitimlerini sürdürmek için göç ettiklerini anlatmaktadır. Kamerun ve Çad'ın 1960'ta bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından, öğrenci göçü bu kez Çad'dan Kamerun üniversitelerine, özellikle Ngaoundéré Üniversitesi'ne doğru gerçekleşmektedir.³⁸⁷ Bu çalışmada, Çad Gölü Havzası'nda dolaşan İslami bilgin aktörleri üzerinde durulacak ve bu aktörlerin birinci kategorisi komşu ülkelere giden Kamerunlular, ikinci kategorisi ise yurt dışından Kamerun'a gelen İslam alimleri olarak tanımlanacaktır.

3.1.2.1. Komşu Ülkelerde Eğitim Görmüş Kamerunlu İslâm Alimleri

İslami ulusötesi ilişkiler, komşu ülkelerde eğitim görmüş önemli İslam alimlerinin hayatları üzerinden de ayrıntılı olarak anlaşılabilir. Bu bağlamda, Kuzey Kamerun'daki Müslüman toplumu için önde gelen liderler haline gelen üç İslam aliminin kısa biyografilerine vurgu yapılacaktır.

3.1.2.1.1. Modibbo Hammaoundé

Modibbo Hammaoundé (1907-2003), 1980'ler ve 1990'lar boyunca Ngaoundéré'deki İslamî yaşamın önde gelen figürlerinden biri olarak kabul edilir. Ölümünden sonra da etkisi büyük olmuştur. O, şimdiki Ngan-ha Bölgesi'nde (Adamaoua, Kamerun) köle bir anne ve eğitimli bir Fulani babadan dünyaya gelmiştir.³⁸⁸ 1912 ve 1920 yılları arasında genç Hammaoundé, köyünün dışında bulunan bir Kur'an okuluna devam etmiştir.³⁸⁹ Ardından Kuzey Kamerun'da çeşitli köylerde Kur'an ve İslamî bilimler öğrenimi için seyahatler gerçekleştirmiştir. Nijerya'ya seyahat etmeden önce babasının şiddetli itirazlarına rağmen ailesinden, köyünden ve ülkesinden ayrılmak zorunda kalmıştır.³⁹⁰ Nijerya'nın yakınındaki Ribadu'da, modibbo Ahnafou ile birlikte İslam'ın hem ezoterik (gizli bilgiler) hem de egzoterik (Herkesine açık ve kolayca anlaşılabilir olan bilgileri)

---

³⁸⁷ Bukar, *Les Migrations Intellectuelles Dans Le Bassin Tchadien: Cas Du Cameroun, Du Nigéria Et Du Tchad Aux XIXe-XXe Siècles* (Ngaoundéré: Ngaoundéré Üniversitesi, Sanat, Edebiyat ve İnsan Bilimleri Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008),12-15.

³⁸⁸ Kur'an okulu, Kur'an'ın temellerinin (yazma ve okuma) öğrencilere aktarıldığı "ilk düzeyden" oluşur; İslam ahlakı ve teolojisine ilişkin risaleleri öğrenmekten oluşan "tamamlayıcı düzey"dir.

³⁸⁹ Abdoul Aziz Ahmadou, "Leadership Religieux Et Perception Islamique De L'exercice Du Pouvoir Temporel: L'exemple De Modibbo Hammaoundé (1907-2003) Dans La Vina (Cameroun)", *Dialogue Interreligieux, Médiation Et Laïcité Au Cameroun. Perspectives Actuelles Et Logiques Multirationnelles*, ed. Taubic Falna - Jean Koulagna (Yaoundé: Editions Monange, 2020), 166.

³⁹⁰ Abdoul Aziz, *Modibbo Hammaoundé: Autorité Traditionnelle, Enseignant Et Imam (1907-2015)*, 54.

yönlerini derinleştirmek ve geliştirmek amacıyla on bir yıl boyunca kalmıştır.³⁹¹ Bu tür bir eğitim yolculuğunda öğrenciler, ailelerinden aldıkları mektupları okumama alışkanlığı edinirler. O dönemde, bir öğrencinin eğitimin sonuna doğru aldığı iki mektubu açmaya karar vermiş ve bu mektuplarda her iki ebeveyninin vefat ettiğini öğrenmiştir.³⁹²

Hammaoundé, mezun olduktan sonra modibbo³⁹³ unvanını kazanarak 1932'de Kamerun'a dönmüştür. Ülkesinde otuzdan fazla modibbe yetiştirerek Kuzey Kamerun ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nden gelen öğrenciler, ondan ilim öğrenmek için yıllarca ona başvurmuşlardır. Bu hizmetleriyle, İslamî eğitimin yayılmasında ve dinî liderlerin yetişmesinde önemli katkılarda bulunmuştur. 1948 ile 1976 yılları arasında, Fransız sömürge yönetimi ve Ngaoundéré Lamidat'ı tarafından tanınan Beka-Modibbo köyünü kurmuştur. Köy reisi olarak, etnik ve dini çeşitlilikleri ile köleliği etkin bir şekilde yönetmiştir. Köyünde bir Avrupa tarzı modern okul kurmuş ve tarımı teşvik ederek en iyi tarım ödülünü kazanmıştır. Çevre koruması ve hayvancılık gibi alanlarda da başarılar elde ederek 1961'de Kamerun Başarı Ödülü (Ordre du Mérite Camerounais) ile onurlandırılmıştır.³⁹⁴

1976'dan 2003'e kadar Ngaoundéré Ulu Merkez Camii'nin baş imamı olarak görev yapmıştır. Ticaniyye, Vahhabilik ve Mehdilik gibi İslam akımlarının liderleri arasında, yönetim ve İslam dini arasındaki çatışmaları çözerek, çok partili sistemi talep eden halk isyanlarını barışçıl yollarla yönetmiştir. Aynı zamanda, oğlu Malam Ousmanou'nun 1987'de Ngaoundéré şehrinin Belediye Başkanı olmasına yardımcı olmak için lamido'ya karşı çıkmıştır. Hristiyanlık konusunda, imam yardımcısı modibbo Ngoura'yı, Papa II. Jean Paul ile görüşmesi için göndermiştir. Papa 1985 yılında Kamerun'u ziyaret etmiştir. Ulusal düzeydeki siyasi davetlere ise oğlu modibbo Yaya

---

³⁹¹ Kurslar, söz dizimi, dilbilgisi, hukuk veya İslam hukuku, teodise, felsefe ve edebiyat, Kur'an tefsiri ve son olarak Peygamber'in biyografisi ve Hadisleri disiplinlerini kapsamaktadır. Ayrıca doktrin bilimleri (Akide), felsefi bilimler, psikoloji, şeriat, astroloji, astronomi ve doğu edebiyatı da vardır.

³⁹² Abdoul Aziz, *Modibbo Hammaoundé: Autorité Traditionnelle, Enseignant Et Imam (1907-2015)*, 58-59.

³⁹³ Bilgin anlamına gelen bu modibbo unvanı, Froelich'e göre tamamlayıcı olarak öğretilen tüm disiplinlerin ustalığının sonunda otomatik olarak atfedilir; René Santerre ise bu sıfatın yerel topluluk tarafından bir insana bilgelik ve bilim konusundaki itibarına dayanarak verildiğini düşünüyor. Dolayısıyla modibbo olmak, hiçbir şekilde bir eğitim seviyesini tamamlamakla bağlantılı değildir. Ayrıntılar için sırasıyla bkz.: Jean-Claude Frœlich, "Le Commandement Et L'organisation Sociale Chez Les Foulbés De l'Adamaoua (Cameroun)", *Etudes Camerounaises* 45/46 (1954), 67; Renaud Santerre, "Aspects conflictuels de deux systèmes d'enseignement au Nord-Cameroun", *La Quête Du Savoir. Essais Pour Une Anthropologie De L'éducation Camerounaise*, ed. Renaud Santerre - Céline Mercier-Trembley (Montréal: Les Presses de l'Université de Montréal, 1982), 401.

³⁹⁴ Abdoul Aziz, *Modibbo Hammaoundé: Autorité Traditionnelle, Enseignant Et Imam (1907-2015)*, 108-109.

Djafarou katılmıştır. Diğer oğlu Dr. Ahidjo Ayouba, (Fransa'daki Centre Pasteur de Montpellier'de bir mikrobiyolog) bir Fransız Hıristiyan ile evlendiğinde bunu onaylamıştır.³⁹⁵

3.1.2.1.2. Modibbo Mohamadou Garou

1934 doğumlu modibbo Mohamadou Garou, özellikle Ngaoundéré Lamidat'ı olmak üzere, Kuzey Kamerun'un önde gelen alimlerinden biri olarak kabul edilir. Ngaoundere Lamidat'ı ve Maroua'daki seçkin İslâmî bilimler öğretmenleriyle çalışmalar yapmış, İslâmî bilgisini daha da ilerletmek amacıyla Orta Afrika Cumhuriyeti'ne gitmiştir. 1970 yılında, Arapça öğretim tekniklerini edinmek için pedagoji eğitimi almak üzere Kuzey Kamerun'daki Garoua'ya dönen Garou, ülkesine kalıcı olarak dönmeye rağmen, öğretmen olarak İslâmî eğitim seminerlerine katılmak için N'djamena'ya (Çad) ve Maiduguri'ye (Nijerya) seyahatlerini sürdürmüştür.

1990'lı ve 2000'li yıllarda evinde Kur'an okulu işleten ve çevredeki kırsal alanlarda haftalık vaazlar veren bu İslâm alimi, ACIC'nin vaaz komisyonunun aktif bir üyesi olarak İslâm'ı WAMY çatısı altında yayma görevini üstlenmiştir. Pakistan, Suudi Arabistan ve Nijerya'dan gelen diğer İslâm alimlerine rehberlik eden bu bilgin, Adamaoua Eyaleti İslâm'ın Yaygınlaştırılması için Vaizler Birliği'nin (APVIA) ilk başkan yardımcısı olarak da görev yapmıştır. 1990'ların sonlarında ve 21. yüzyılın başlarında İslâmî öğretim yöntemlerinde bir dönüşüm süreci yaşandığını belirten bu alim, geçmişteki yavaş öğretim süreçlerine nazaran günümüzde bilgiye erişimin oldukça kolaylaştığını vurgulamaktadır. Bu yeni dönemde, Fransız-Arap okulları gibi kurumlar sayesinde, ister Fransızca ister Arapça olsun, Müslümanların bilgiye erişimi artmıştır. Yerel yönetimlerle iş birliği içinde olan modibbe, geleneksel yerel yönetimlerle birlikte çalışarak, İslâmî liderlerin varlıklarını idari makamlara duyurmuşlardır.³⁹⁶

3.1.2.1.3. Aboubakar Oumar

27 Ekim 1977'de Maroua'da doğan Aboubakar Oumar, Fulani etnik grubundan gelen bir Müslüman alimdir. Beş yaşından itibaren iki Kur'an hocası ile eğitime başlamış,

³⁹⁵ Abdoul Aziz, *Modibbo Hammaoundé: Autorité Traditionnelle, Enseignant Et Imam (1907-2015)*, 149-166.

³⁹⁶ Aminatou vd., *Modibbé Et Goni De Ngaoundéré Au XXème Siècle: Une Histoire Du Savoir Islamique*, 50-52.

modern Avrupa eğitim sistemine de katılmıştır. İlköğretim sertifikasını (CEPE) ve Arap medrese sistemine eşdeğer bir diploma olarak eğitimine devam etmiştir. Lycée Bilingue de Maroua'da ortaöğretime başlamış, kendi ülkesine daha iyi hizmet edebilmek için Arap ülkelerindeki üniversitelerde eğitimine devam etmek üzere burs almadan önce Nijerya'da İngilizce ve Arapça eğitimine devam etmiştir.³⁹⁷ Maiduguri'de El-Kanemy İslâmî İlahiyat Koleji'nde 1991 yılında iki diploma alan Oumar, 1996'da İslâmî bilimler ve Avrupa'nın modern değerlerini kapsayan bir eğitim almıştır. Hocalarının tavsiyeleri üzerine, 1986 yılında İİT tarafından kurulan Nijer İslâm Üniversitesi'ne kabul edilmiştir. 1996 ile 1998 yılları arasında Arap dili ve edebiyatı üzerine uzmanlaşan Aboubakar Oumar, yetenekleri sayesinde öğretmenleri, üniversite diplomasını almak üzere Suudi Arabistan'daki Medine Üniversitesi'ne gitmesi konusunda ikna etmiştir.³⁹⁸ Kamerun'a döndüğünde, Maroua'daki Mahad İslâm Enstitüsü'ne aktif olarak katılarak İslâmî reform hakkında çok sayıda ses kaydı gerçekleştirmiştir. Tarihsel kaynaklarına göre, vaazlarının ana temaları arasında Peygamber'in biyografisi, Sünnet ve Şeriat'a saygı, İslâmî bilimin önemi, öğrenciler için yenilik ve gelenek, müziğin yasaklanması, İslâmî evlilik ve peygamber göçleri bulunmaktadır.³⁹⁹ Özetle, medreselerden gelen yeni öğrencilerin yolculukları eski modibbe göçlerinden daha iyi organize edilmiştir. Bu yeni göçler, öğrencilere Afrika devletlerinin yabancı dillerini ve modern medeniyetlerini öğrenme fırsatı tanıyarak, zamanlarının bağlamını ve karşılaştıkları zorlukları daha iyi anlamalarını sağlamıştır.

Bu üç İslam liderinin biyografileri, yurtdışına giden geleceğin Kamerunlu alimleri için İslami bilgi edinme sürecini anlamamıza yardımcı olmaktadır. Bu bilgi edinmenin ötesinde, bu öğrencilerin ziyaret ettikleri İslami merkezler ve bölgelerin, Kamerun'da yaydıkları fikirlerin şekillenmesine katkıda bulunduğu görülmektedir. Çad Gölü havzasında eğitim gören ulemanın, topluluklarını ülkelerinin siyasi hayatına ilgi göstermemeye ve Çad ve Nijerya'daki diğer Müslüman topluluklarla daha yakın ilişkiler kurmaya çağırdıkları gözlemlenmektedir. Onların görüşüne göre, bu bölgede daha iyi yaşayabilecek ve gelişebileceklerdir. Ancak, İslami üniversitelerde eğitim gören ulema, Kamerun'a döndüklerinde Vahhabilik akımına göre İslam'da değişim

---

³⁹⁷ Alioum Hamadou, *La Réforme Islamique Dans Le Diamaré: La Trajectoire De Modibbo Alhadji Ousmanou, Mal Hamandjam Et Ustaz Aboubakar Oumar (1921-2015)* (Maroua: Maroua Üniversitesi, Sanat, Edebiyat ve İnsan Bilimleri Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 117-118.

³⁹⁸ Alioum, *La Réforme Islamique Dans Le Diamaré: La Trajectoire De Modibbo Alhadji Ousmanou, Mal Hamandjam Et Ustaz Aboubakar Oumar (1921-2015)*, 118-119.

³⁹⁹ Alioum, *La Réforme Islamique Dans Le Diamaré: La Trajectoire De Modibbo Alhadji Ousmanou, Mal Hamandjam Et Ustaz Aboubakar Oumar (1921-2015)*, 123-127.

fikirleri getirmektedirler. Bu nedenle, İslami üniversitelerden mezun olanlar, hem geleneksel eğitim sistemini hem de Çad Gölü havzasında yetişmiş Kamerunlu İslam alimlerinin yetkinliklerini sorgulamaktadırlar. Bu iki ulema kategorisi, Kamerun'daki Müslüman topluluk içinde bölünmelere yol açmakta olup, bu topluluk artık tasavvuf yanlıları ile Vahhabilik yanlıları arasında bölünmüş durumdadır.

3.1.2.2. Kuzey Kamerun'a Yerleşen Yabancı İslâm Alimleri

Kamerun'da İslam'ın yayılması ve gelişimindeki diğer transnasyonal aktörlerin etkisini daha iyi anlamak için, analiz, Kamerun'a gelip yerleşen yabancı İslam liderleri üzerine odaklanacaktır. Bu, komşu ülke Çad'dan gelip kesin olarak Kamerun'a yerleşen İslam alimleriyle ilgilidir. Kuzey Kamerun'a yerleşen yabancı İslâm alimleri arasında Mahamat Nour, goni Hassan ve Mohammad Ahmad Djoumeiz öne çıkmaktadır.

3.1.2.2.1. Mahamat Nour

Mahamat Nour, 1990'ların başında Çad'dan Kamerun'a gelmiştir. O dönemde Çad'daki siyasi durum stabilken, Kamerun çok partili sistemi benimseyerek demokrasi ve dini özgürlükler alanında ilerlemeler kaydetmiştir. Mahamat Nour, Çad'daki Abéché şehrini ve özellikle N'Djamena'da bulunan 1920'lerin medreselerini ve etkili marabutlarını ziyaret etmiştir. Daha sonrasında Arap edebiyatı ve öğretim üzerine uzmanlaşmak için Sudan, Mısır ve Suudi Arabistan'a seyahat etmiştir. Yetenekleri sayesinde, o dönemde iktidarı zorla ele geçiren Çad eski Cumhurbaşkanı Hissène Habré tarafından aranan bir kişi haline gelmiş ve 1982 yılındaki darbe sonrası Çad Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda imam olarak görev yapmıştır.⁴⁰⁰

Mahamat Nour, Çad'daki yeni rejimin zulmünden kaçmak için Kamerun'un Goulfey bölgesine sığınmış ve burada cami imamına, kaymakama, güvenlik karakoluna ve jandarma tugayına başvuruda bulunmuştur. Goulfey Sultanı, ona bir ev teklif ederek karşılamış ve bu çerçevede Arapça öğretimi yapabileceği ücretsiz bir İslâmî okul açmıştır. Mahamat Nour Kamerun vatandaşlığı ve muhalefet partisi UNDP'nin merkez komitesine üyeliğinde istemiştir. Goulfey'de yedi yıl kaldıktan sonra, ulema ve bu şehrin sultanına karşı gösterdiği dini rahatsızlık ve siyasi muhalefet nedeniyle şehirden

---

⁴⁰⁰ Hamadou Adama, "Cheikh Mohamat Nour (1913-2002) Et La Tentative De La Rénovation Islamique A Goulfey (Abords Sud Du Lac Tchad)", *Man and the Lake, Proceeding of the Mega Tchad Conference (2nd-9th december 2003)*, ed. Catherine Baroin (Maiduguri: Center for Trans-Saharan Studies, 2005), 318-319.

kovulmuştur. Yolculuğuna Garoua şehrinde devam eden Mahamat Nour, burada Kamerun İslâmî Meslek Dayanışma Derneği'nin (ASSOVIC) kurucu başkanı olmuş ve sonrasında Çad'a daha yakın olan Maroua'ya taşınmıştır. 2002 yılında bu şehirde hayatını kaybetmiştir. Ölümünden önce bir İslâm okulu açmayı başarmış ve geceleri verdiği derslerle İslâmî bilginin yayılmasına katkıda bulunmuştur.⁴⁰¹

3.1.2.2.2. Goni Hassan

Çad uyruklu goni Hassan, Ngaoundéré Lamidat'taki İslâm'ın çelişkili akımlarının aktörleri arasındaki çatışmaların, bu şehrin büyük camisindeki Kur'an okulu aracılığıyla yatıştırılmasına katkıda bulunan bir dini liderdir. 1938 civarında Çad'ın Atiah kasabası yakınlarındaki Fitr bölgesinde doğmuştur. İslâmî öğretme planı, Garoua Müslüman topluluğu tarafından reddedilmiştir.⁴⁰² 1986'da Ngaoundéré'ye giderek, Arapça kelime ve uzun harflerin telaffuzuna saygı duyulması gereken Kur'an okuma tarzı reformunun öncülüğünü yapmıştır.⁴⁰³ Bu dönemden önce, yerel dillerde (Pularca) terim kullanımı, Kuzey Kamerun ve Çad Gölü Havzası Bölgesi'nde İslâmî ilimleri öğrenen bu şehirde bilginler tarafından yaygın olarak uygulanmıştır.

Arap ve Suudi üniversitelerinden mezun olan ilk öğrenciler, bu dönemde tecvid uygulamasını yaygınlaştırmaya başlamıştır. Bununla birlikte, goni Hassan, Kur'an harflerinin telaffuzunu son derece zor kurallarla ve kesin olarak öğrenilmesi ve uygulanması için şehrin tüm önde gelen alimlerine eğitim vermiştir.⁴⁰⁴ Ngaoundéré Ulu

---

⁴⁰¹ Hamadou, "Cheikh Mohamat Nour (1913-2002) Et La Tentative De La Rénovation Islamique A Goulfey (Abords Sud Du Lac Tchad)", 320.

⁴⁰² Abdoul Aziz Ahmadou, "Goni Hassan'ın Hayatı" (Görüşmecisi: Abbassi Souleymanou, Ses Kaydı, Görüşme 17 Temmuz 2016).

⁴⁰³ Abdoul Aziz, "Goni Hassan'ın Hayatı" (Görüşme 17 Temmuz 2016).

⁴⁰⁴ Medine Üniversitesi'nden mezun olan ilk Kamerunlulardan biri olan Şeyh Muhammed Ali Dewa (1941-2013), Kamerun'a döndüğünde Tacvid öğretimine başladı. Ancak, bu Kur'an bilimi alanındaki çalışmaları, Şeyh goni Hassan kadar başarılı olmadı. Ticaniyye taraftarları, Vahhabilik akımının etkisi altında, evlerde Kur'an öğrenimine karşı çıktılar. Arap üniversitelerinden mezun olan diğer Kamerunlu öğrenciler, Şeyh goni Hassan'ın projelerini takiben Ngaoundéré şehrinde Tacvid öğretim okulları açtılar. Ayrıca, Kur'an-ı Kerim tilavet yarışmalarında ulusal ve uluslararası düzeylerde jüri üyeliği yapmış akademisyen Dr. Ahmadou Gouroudja (1969-2013) örneği de vardır. Ngaoundéré Ulu Camii'nin şu anki ana imamı olan Şeyh Mahmud Ali, Tacvid konusunda uzman bir isimdir ve Medine İslam Üniversitesi'nde eğitim almıştır. Kamerun içinde ve uluslararası arenada Kur'an biliminin gelişimine yaptığı büyük katkılardan ötürü, ACIC tarafından Dr. Ahmadou Gouroudja'ya saygı göstermek amacıyla bir belgesel hazırlandı. Bkz.: Souley Mane, "Dr. Gouroudja Qu'ran Compétition", *Islam Global TV* (Erişim 4 Kasım 2022). Kur'an-ı Kerim'in okunması için uluslararası yarışmalara Kamerunlu okuyucuların katılım tarihinin kısa sunumu hakkında, bkz.: Agence Internationale de Presse Coranique, "Cameroun (IQNA) - La Sélection Des Candidats Pour Le Concours De Psalmodie Du Saint Coran", *Agence Internationale de Presse Coranique* (Erişim 1 Haziran 2013).

Camii'nin⁴⁰⁵ baş imamı modibbo Hammaoundé, kadı goni Ibrahima, modibbo Ngoura, modibbo Souley Hangloa, Mal Abbo, Djaoura Bappa, Abbassi Souleymanou ve diğer Müslüman ailmeler goni Hassan ile çalışmaya gelmiştir. Dersler, haftanın her akşamı perşembe ve cuma günleri tatil olacak şekilde gerçekleştirilmiştir. Bu okulun tarih yazımı açısından önemi, farklı İslâmî akımlara mensup olan Ticaniyye, Mehdilik ve Vehhabilik öğrencilerinin çatışmasız bir şekilde bir araya gelmesidir.⁴⁰⁶ Bu sayede, sadece İslâm'ın yayılması amacıyla dağıtılan Kur'an-ı Kerim sayesinde Kuzey Kamerun Müslümanlarının birbirlerini kabul edip barış içinde yaşadıkları sonucuna varılabilir.

Ancak dini akımlar; Ticaniyye ve Vehhabilik gündeme geldiğinde, toplum bölünmüş ve çatışmalar yeniden başlamıştır. Bu nedenle Şeyh goni Hassan, öğrencilerine Kur'ân-ı Kerîm'in dokunulmazlığını bozmadan gizlice Ticaniyye tarikatını uygulatmıştır. İslâm'ın yayılmasına ve dini barışa yaptığı katkılar, projenin Garoua Müslüman topluluğu tarafından reddedilmesine rağmen büyüktür. Topluluk ona, geri dönebilmesi için muazzam bir servet (ev, araba ve maaş) teklif etmiştir. Ancak ailesiyle birlikte kalıcı olarak yerleştiği yer Ngaoundéré'de kalmayı tercih etmiştir.⁴⁰⁷ Goni Hassan, Ngaoundéré'de önemli sayıda Müslüman inancını eğittikten sonra, 2008 yılında ölümüne kadar Kur'an bilgisini paylaşmak için 1992 yılında başladığı Orta Afrika Cumhuriyeti'ne ve Kamerun'un Yaoundé ve Garoua şehirlerine gitmeye devam etmiştir.⁴⁰⁸

3.1.2.2.3. Mohammad Ahmad Djoumeiz

Mohammed Ahmed Djoumeiz, 19 Temmuz 1959'da Çad'ın Sarh şehrinde doğdu. Mohammad Ahmad Djoumeiz, 1970 yılında Arapça Bakalorya'sını⁴⁰⁹ kazanana kadar ülkesinde eğitim gördü. Aile sorunları nedeniyle Mısır'daki Al-Azhar Üniversitesi'nde

---

⁴⁰⁵ Kamerun'daki Lamidat camilerinde, cuma namazının ardından gerçekleştirilen kültürel faaliyetler, Osmanlı İmparatorluğu döneminde cuma namazı sonrası tahsil edilen haraçlarla birtakım benzerlikler taşımaktadır. Kuzey Kamerun'da, her satış sonrasında halkını selamlayan kral ile lamibe arasındaki bu ilişki, din üzerinden iki ülke arasında giderek güçlenen bağları pekiştirmeyi amaçlamaktadır. Bu durum, Türkiye basınında yer alan haberlerde de ele alınarak, Kamerun ve Türkiye arasındaki kültürel ve dini ilişkilerin derinleştirilmesi sürecine işaret etmektedir. Bu tür etkinlikler, hem Kamerun hem de Türkiye'nin kültürel diplomasisinin bir parçası olarak değerlendirilmekte, bu bağlamda iki ülke arasında artan dini ve kültürel etkileşimler vurgulanmaktadır.

⁴⁰⁶ Abdoul Aziz, "Goni Hassan'ın Hayatı" (Görüşme 17 Temmuz 2016).

⁴⁰⁷ Abdoul Aziz, "Goni Hassan'ın Hayatı" (Görüşme 17 Temmuz 2016).

⁴⁰⁸ Abdoul Aziz, "Goni Hassan'ın Hayatı" (Görüşme 17 Temmuz 2016); Abdoul Aziz Ahmadou, "Kuzey Kamerun'da İslam'ın Yayılmasında Goni Hassan'ın Rolü" (Görüşmecisi: Mohammad Ahmad Djoumeiz, Ses Kaydı, Görüşme 28 Eylül 2016).

⁴⁰⁹ Arapça Bakalorya, Çad'da yalnızca Arapça dilinde yapılan eğitimler için lise diplomasının denkliğidir.

eğitimini tamamlayamadı. Sonrasında Nijerya'nın Maiduguri şehrinde Şeyh İbrahim Salih ile hadisleri öğrenmek üzere seyahat etti. Daha sonra Kamerun'daki Kousseiri'de Mahamat Taher ile Kur'an ilimlerini derinleştirmek için çalıştı. Ngaoundéré'ye varışından dokuz yıl sonra, 1996 yılında Ngaoundéré İslâm Enstitüsü'nde (Mahad) öğretmen olarak işe başladı ve 2001'de Ngaoundéré'deki WAMY'nin bölgesel temsilcisi olarak atandı. Dini faaliyetleri, onun WAMY vaizlerinin amiri olmasına katkı sağladı.⁴¹⁰ Bu sivil toplum kuruluşu, özellikle cami, okul ve kuyu inşaatında aktif çalışmalar yürütüyor. Amaç, dinin toplumsal katmanlar aracılığıyla yayılmasını sağlamaktır.⁴¹¹

Ngaoundéré'deki nüfusa karşı yalnızca Fransızca konuşan Mohammad Ahmad Djoumeiz, vaazlarını genç lise öğrencilerine ve Ngaoundéré Üniversitesi öğrencilerine hitap ediyordu.⁴¹² Ayrıca üniversite yerleşkesinde bulunan Ulu Cami'nin imamıydı. Onun görüşüne göre, Ortadoğu'nun İslâm üniversitelerinde eğitim görmüş genç ulema ile Çad Gölü Havzası'ndaki eski gezici çalışma sistemi içinde yer alan ulema arasında hem tamamlayıcılık hem de çelişki vardır.

Tarihçi Aminatou, Djoumeiz'in bu düşüncesini şu cümlelerle özetledi:

"En iyi öğretim yöntemi, önceden iyi tanımlanmış bir pedagojik programa sahip olandır. Geleneksel Kur'an okulları ve medreselerin iki yöntemi birbirini tamamlar. Medreseler öğrencilerin zihinlerini açarken, eski yöntem öğrencinin öğretileri evde iyi özümsemesini sağlar. Bazen medreseler tatiller, bayramlar ve resmi tatiller nedeniyle programlarını tamamlayamaz. Bu eksiklikleri tamamlayacak olan Kur'an okullarının öğretmenleridir."⁴¹³

Ayrıca, Vehhâbi ulema ile geleneksel ulema arasındaki çatışmanın yanlış anlamadan kaynaklandığını ve öğretilerde çelişki olmadığını, her şeyin aynı amaç doğrultusunda

---

⁴¹⁰ Afrika, sıklıkla sadece bir geçiş yeri veya Avrupa'ya doğru göç hareketlerinin itici gücü olarak ele alınmakla sınırlı kalmamalıdır. Tarihsel olarak, kıta hem ticaret, turizm, din gibi çeşitli nedenlerle göçmenleri ağırlama kapasitesine sahip bir varış noktası hem de bir geçiş yeri olmuştur. Afrika'ya gelen bu göçmenler, yoğun nesne ve mal akışlarının ulusötesi dolaşımında önemli bir rol oynamaktadır. Bu durum, kıtanın küresel göç dinamiklerindeki aktif ve çoğulcu rolünü vurgulamakta ve Afrika'nın yalnızca bir çıkış noktası değil, aynı zamanda bir çekim merkezi olarak da işlev gördüğünü göstermektedir. Bkz.: "Habiter l'Afrique. Les Communautés Étrangères Au Cameroun", *Calenda: Appel A Contribution* (Erişim 16 Temmuz 2021).

⁴¹¹ Aminatou vd., *Modibbé Et Goni De Ngaoundéré Au XXème Siècle: Une Histoire Du Savoir Islamique*, 61-62.

⁴¹² Bazı vaazlarının içeriğine genel bir bakış, hayatının kısa bir tarihi ve Kamerun'daki İslami faaliyetlerin günlük olarak güncellenen yayınları için bkz.: Zakariya Dotti, "Origine du Cheikh Djoumeiz", *Facebook* (26 Ağustos 2022); Mohamad Ahmad Djoumez, "Mohamad Ahmad Djoumez", *Facebook* (7 Kasım 2022); Zakariya Dotti, "Zakariya Dotti Officiel", *Facebook* (7 Kasım 2022).

⁴¹³ Aminatou vd., *Modibbé Et Goni De Ngaoundéré Au XXème Siècle: Une Histoire Du Savoir Islamique*, 61-62.

ilerlediğini belirtirler. Djoumeiz, İslâm'ı mükemmel bir din olarak görüyor ve geleneksel kültürel uygulamaların İslâm'ın çerçevesine uymadığını düşünüyor, özellikle muska yapmanın ve geleceği tahmin etmenin İslâm'a aykırı olduğuna inanıyor. Her iki öğretim yöntemi de İslâm'ın yayılmasını desteklemektedir.⁴¹⁴

Bu analiz, Çad Gölü Havzası bölgelerinde Müslüman nüfusun İslâmî bilgi arayışındaki hareketliliği üzerine önemli gözlemlerle sonlanmaktadır. Kuzey Kamerun'daki İslâm uygulamalarının ve Batı'daki Müslüman liderlerin İslâmî öğrenim merkezlerinin evriminin ve etkisinin, bağlamı olmadan anlaşılamayacağını vurgulamaktadır. Nijerya ve Çad'ın bağımsızlığına rağmen, fikirlerin, İslâmî kitapların, reformcu dini teolojilerin ve insanların dolaşımı, siyasi sınırlamalardan endişe duymaksızın bu devletlerin uluslararası sınırlarını sürekli olarak geçmeye devam ettiği görülmektedir. Afrika kıtası, bu alanda devlet dışı aktörlerin etkileşimini kolaylaştıran benzersiz bir ulusötesi alan olarak nitelendirilmektedir.

Fulanice, öğrenim ve öğretim dili olarak kullanılmasının yanı sıra, bu dilin diğer dillere göre üstünlüğünü korumasını sağlamıştır. İslâmî alimler, Arapça bilmemelerine rağmen, Nijerya'da basılan pek çok kitabı kopyalayabilmişlerdir. Ancak bu Müslüman alimlerin ölümlerinden sonra bu önemli tarihi kaynaklar yok olmuştur. Kuzey Kamerun'da, nadir belgeler toplayan İslâmî kütüphaneler bulunmamaktadır. Ayrıca, Kuzey Kamerun'da Fulanice kullanılarak yazılan çeşitli metinler, bu bölgedeki İslâmî bilginler tarafından oluşturulan özel bir yazı medeniyeti olan ajami'yi geliştirmiştir.

Çad'ın 1960'taki bağımsızlığından bu yana siyasi tarihinin, Çad ve Kamerun toplumları arasındaki ilişkiler üzerinde daima bir etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Darbe, iç savaş ya da isyancı bir ayaklanma meydana geldiğinde, bazı Çad dini liderleri göç ederek Kuzey Kamerun'a kalıcı olarak yerleştiler. Ngaoundéré şehrinde, Çad uyruklu kişilerden ziyade bir etnik topluluk olarak değerlendirilebilecek bir Çad mahallesi bile kurulmuştur. Ayrıca, İslâm dünyasının sınırları⁴¹⁵ içinde önemli bir yere sahip olan Nijerya, ülkenin kuzeyindeki tarihi şehirlerde İslâmî ilimlerin ustalarını yetiştirmeye ve geleceğin İslâm aydınlarını ağırlamaya devam etmektedir. Bu durum, bölgedeki uluslararası dini ve kültürel etkileşimlerin yoğunluğunu göstermektedir.

---

⁴¹⁴ Aminatou vd., *Modibbé Et Goni De Ngaoundéré Au XXème Siècle: Une Histoire Du Savoir Islamique*, 62-63.

⁴¹⁵ Stig Jarle Hansen vd., *The Borders Of Islam: Exploring Samuel Huntingtons's Faultlines, From Al-Andalus To The Virtual Ummah* (London: C. Hurst & Co., 2009).

Birçok İslâmî akım, ülkenin Müslüman topluluğunun barış içinde yaşamasını engellemektedir. Politikacılar ve bazı liderler, diğerlerinin İslâmî inançlarına olan saygıyı reddederek buna katkıda bulunmaktadır. Sonuç olarak, din siyasi baskı ve zenginleştirme aracı haline gelmiştir. Nijerya, Çad Gölü Havzası ve Batı Afrika'daki camiler, tarikat merkezleri ve dini liderler, siyasi liderlerin yararına şiddet eylemleri gerçekleştirmek için savunmasız gençleri nasıl çektiği açıktır. 1970'lerin ve 1990'ların başından itibaren, Nijerya'daki İslâmî akımların düşmanlık mantığı çerçevesinde Boko Haram'ın radikalleşmesi ve ardından terörizmin gelişimi gözlemlenmiştir.⁴¹⁶ Kuzey Kamerun'da yaşayan Kamerunlu Müslüman azınlık, bu nedenle Çad Gölü Havzası bölgesi, Çad ve Nijerya'daki İslâmî akımların kalıcı etkisi altındadır.

Özet olarak, Mahamat Nour Biyografisi, Kuzey Kamerun ve Çad Gölü Havzası'nın diğer bölgelerinde var olan ulusötesi hareketlilikleri anlamamıza olanak tanır. Bu bağlamda, devlet dışı aktörler olarak uluslararası İslâmî ilişkileri tetikleyen kişilerdir. Kurduğu okul, Çad veya Nijerya'da eğitim görmek üzere giden öğrencilerin şehirde istikrar kazanmalarına yardımcı olmuştur. İslam dünyasındaki seyahat tecrübeleri, yabancı dillere olan hakimiyeti ve geniş kütüphanesi sayesinde, Goulfey'deki Ticaniyye uygulayıcılarını açıkça eleştirebilmiştir. Ona göre, Müslümanların yalnızca Sünnet ve Kur'an'ı takip etmeleri gerekmektedir. Vaazlarıyla gençleri ikna etmekte başarılı olmuştur. 1990'lı yıllarda İslam dünyasındaki üniversitelerden mezun olanların dönüşüyle, İslâm akımları arasındaki muhalefet mücadeleleri başlamıştır. Ticaniyye ve Vahhabilik mensupları arasındaki çatışmalar, camilerde ve toplumda kendini göstermiştir. Bu, Kuzey Kamerun'un tüm büyük şehirlerinde nihayet yaşanan bir çatışmadır. Dini liderlerin, devlet yasalarının uygulaması olmaksızın uluslararası sınırları aşmalarına olanak tanıyan ulusötesi İslâmî hareketlilik, Kamerun devletini endişelendirmektedir. Bunun yanı sıra, isyancılar, yasadışı askerler, reformcu İslâmî liderler ve organize suç failleri, Çad Gölü Havzası bölgesinde kolayca dolaşabilmektedir.⁴¹⁷

---

⁴¹⁶ Haddabi Zakariaou Zakariaou Tonga - Hamadou, *Boko Haram: De La Naissance A L'internationalisation, 2002-2013* (Maroua: Maroua Üniversitesi, Ecole Normale Supérieure De Maroua, 2. Sınıf Ortaöğretim Öğretmen Diploması Tezi (DIPES II), 2014), 46-55.

⁴¹⁷ Bkz.: Mathieu Olivier, "De Yaoundé À Dakar, Les Pérégrinations De Baba Laddé, L'ex-Rebelle Tchadien Qui Veut Défier Déby Itno", *Jeune Afrique* (Erişim 11 Mart 2021); Mathieu Olivier, "Tchad: Baba Laddé, L'art De La Rébellion... Et Du Rebond", *Jeune Afrique* (Erişim 2 Kasım 2021); Alioum, *La Réforme Islamique Dans Le Diamaré: La Trajectoire De Modibbo Alhadji Ousmanou, Mal Hamandjam Et Ustaz Aboubakar Oumar (1921-2015)*, 193-194.

Bu biyografi, bazı Müslüman liderlerin İslâm dinini kendi çıkarları için nasıl kullandıklarını gözler önüne sermektedir. Profesör Hamadou Adama, Mahamat Nour'un hem fırsatçı hem de iyi bir stratejist olduğunu analiz etmektedir. İyi bir stratejist olarak, Goulfey'e vardığı anda geleneksel ve idari makamların sempatisini kazanmaya çalışmış ve eylemlerinin her zaman idari makamların önceden onayı ile gerçekleşmesine özen göstermiştir. Ayrıca, kraliyet ailesine girmek amacıyla sultanın kızlarından biriyle evlenme teklifinde bulunarak fırsatçılık yapmıştır. Ancak, kraliyet ailesi dışından birinin tahta geçme ihtimalinden endişe duyan mahkeme tarafından kesin bir şekilde reddedilmiştir. Kurnaz bir siyaset izeleyen Mahamat Nour Çad'daki N'Djamena'daki siyasi hayata potansiyel bir dönüşten vazgeçmeden, Goulfey'in siyasi çıkarlarından yararlanmıştır. Üzerine bir tehdit hissettiği zamanlarda, polis yetkililerinden koruma talep etmiştir. Çad vatandaşı olmasına rağmen, Kamerun'da bir siyasi partiye katılma girişimleri, Çad veya Kamerun'da durumun tersine dönebileceği durumlarda sürekli olarak acil çıkışlar sağlamak için bu siyaset stratejisine başvurmuştur.⁴¹⁸ Aynı şekilde, Çadlı İslam liderlerinin Kamerun'a gelmesi, İslam akımları arasındaki mevcut gerilimlerin hafifletilmesine katkıda bulunmuştur. Bu liderler genellikle vaazlarını, topluluğu birleştiren ve tasavvuf veya Vahhabilik faaliyetlerine katılmaktan kaçınarak, esasen Kur'an'a dayandırmaktadırlar. Bu nedenle, bu biyografiler, Kamerun ile Nijerya veya Çad arasındaki kötü siyasi ve diplomatik ilişkilere rağmen, bu bölgelerin büyük İslam figürlerinin İslam'ın Çad Gölü havzasında yayılmasına katkıda bulunan sağlam ilişkileri olduğunu açıkça göstermektedir. Afrika bölgelerindeki bu transnasyonal İslami ilişkiler incelenerek, genel çerçevede Afrika'daki azınlıkların durumu anlaşılmalı çalışılacaktır.

3.2. Kamerun Harici Diğer Afrikalı Müslüman Azınlıklar

Batı Afrika, yüzyıllar boyunca İslâm'ı yaşamış ve Afrika İslâm imparatorluklarının doruğa ulaştığı bölgelerden biridir. Bu imparatorluklar, modern devletlerin kurulmasına zemin hazırlayan Avrupalı sömürgeciler tarafından istikrarsızlaştırılmış ve sonunda yıkılmıştır.⁴¹⁹ Özellikle Senegal'de, çoğunlukla Müslüman olan bir toplumda politikacılar ile din adamları arasındaki çatışmalar açıkça gözlemlenebilir. Aynı zamanda, bu bölgedeki ulusötesi İslâmî ilişkiler, halklar ve İslâm'ın liderleri arasında

---

⁴¹⁸ Hamadou, "Cheikh Mohamat Nour (1913-2002) Et La Tentative De La Rénovation Islamique A Goulfey (Abords Sud Du Lac Tchad)", 321.

⁴¹⁹ Bu Afrika İslam imparatorlukları hakkında bu tezin 1. bölümüne bkz.

yoğun bir şekilde sürmektedir. 1990'larda, bilim adamları genellikle dinin uluslararası ilişkilerdeki rolüne ve Afrika'daki küreselleşmeye yeterince dikkat etmemiştir. Kamuoyu ve medya, genellikle Sahra altı Afrika'nın uluslararası sistem içindeki konumunu tanımlayan yasal değiş-tokuşları (işbirliği anlaşmaları, yapısal uyum programları) ve yasadışı takasları (silah, uyuşturucu, ilaç ticareti gibi) en iyi bilinen olaylar olarak sunmaktadır.

Dini aktörlerin uluslararası görünürlüğüne ilişkin bu perspektif, farklı Afrika ülkelerinin Müslüman halkları arasındaki ilişkileri yapılandıran iki önemli olguyla bağlantılıdır. Bir yandan, İslâm'ın bir ülkenin devlet sınırlarının ötesine yayılması sürecinde ulusötesileşme gözlemlenirken öte yandan, Müslüman topluluklar içinde, genellikle nesiller arası farklılıklarla karakterize edilen, bireysel veya kolektif olarak geliştirilen akımlar ve ağlar bulunmaktadır. Bu fikir ve insan hareketleri, Sahra altı Afrika'daki ümmetin İslâmî tahayyüllerine, medeniyetin evrimine ve geçim araçları arayışına derinlemesine atıfta bulunmaktadır.⁴²⁰

Ayrıca, Müslüman devletlerin Sahra altı Afrika'daki Müslüman topluluklar üzerindeki resmi etkileri, sınırlı imkanlar (İran ve Pakistan örnekleri) ve siyasi-diplomatik hedeflerin yeniden yönlendirilmesi (Suudi Arabistan örneği) nedeniyle yavaş yavaş azalmıştır. Bunun yanı sıra, Batı ülkeleri ve İsrail ile süregelen gerilimler (Libya'da Kaddafi dönemi) nedeniyle Afrika'daki Müslümanların uluslararası siyasi yaşamının yeniden yapılandırılması gündeme gelmiştir. Örneğin, Bin Ladin'i sürgünde ağırlayan Sudan'a yönelik Amerikan ambargosu, kıtadaki Arap ülkelerinden gelen sivil toplum kuruluşlarının finansmanının istikrarsızlaşmasına katkıda bulunmuştur.⁴²¹ Bu nedenle, İslâm'ın uluslararası ilişkilerdeki dinamizmini yalnızca İslâmcıların veya resmi kurumların uluslararası faaliyetleriyle açıklamak yetersiz kalır.⁴²² Bu bağlamda, bir yandan Sahra altı Afrika'da İslâm'ın uluslararasılaşmasına katkıda bulunan Sufi

---

⁴²⁰ Çalışmamızla ilgili Sahra altı Afrika'da (Batı Afrika) İslami ulusötesi akışları ve Müslüman toplumlar arasındaki karşılıklı bağımlılığı anlama yaklaşımı hakkında aşağıdaki eserlerin okunması önerilir. Bkz.: Bertrand Badie, *Un Monde Sans Souveraineté. Les États Entre Ruse Et Responsabilité* (Paris: Fayard, 1999); Marie-Claude Smouts, *Le Retournement Du Monde. Sociologie De La Scène Internationale* (Paris: Presses de Sciences Po/Daloz, 1999); Schmitz Jean, "L'islam En Afrique De l'Ouest: Les Méridiens Et Les Parallèles", *Autrepart* 16 (2000). 117-137. Chaire De Recherche Sur L'islam En Afrique De l'Ouest de l'UQAM - ICAO'dan Profesör Marie-Nathalie LeBlanc'ın koordinasyonunda yürütülen dikkat çekici kütüphane envanter çalışmasına da dikkat çekmek önemlidir. Bkz.: Marie-Nathalie LeBlanc (ed.), "Bibliographie Thématique Sur L'humanitaire Islamique", *Chaire De Recherche Sur L'islam En Afrique De l'Ouest De L'UQAM* (Erişim 9 Kasım 2022).

⁴²¹ René Otayek, "Religion Et Globalisation: L'islam Subsaharien À La Conquête De Nouveaux Territoires", *Revue Internationale Et Stratégique* 52/4 (2003), 53-54 ve 56.

⁴²² Otayek, "Religion Et Globalisation: L'islam Subsaharien À La Conquête De Nouveaux Territoires", 51-53.

tarikatlarından söz etmek mümkündür.⁴²³ Öte yandan, kendi ülkelerinde ve yurt dışında İslâmî faaliyetler yürüten politikacılar, din adamları ve insani yardım görevlileri arasında da yakın işbirlikleri gözlemlenmektedir.⁴²⁴

3.2.1. Batı Afrika'da İslâm, Siyaset ve Uluslararası İlişkiler

Batı Afrika'da, özellikle Senegal ve Fildişi Sahili gibi ülkelerde, İslâmî ağların gelişimi, bölgenin dini ve politik tarihini şekillendirici önemli bir faktördür. Bunlar, diğer Afrika ülkelerindeki topluluklara İslam'ın organizasyonu ve yayılması açısından Sahra Altı Afrika'nın en önemli ülkeleridir.

3.2.1.1. Müslüman Liderlerinin Ulusal Politika ve Dış İlişkilere Etkisi: Senegal Örneği

Senegal, çoğunluğu Müslüman olan bir ülke olarak, ulusal politika ve dış ilişkilerde İslâmî liderlerin etkilerini somut bir şekilde göstermektedir. Bu ülkede, İslâm, laiklik karşısında belirgin bir konuma sahiptir ve Senegalli tarikatlar uluslararası arenada etkin bir şekilde yer almaktadırlar. Özellikle, Moritanya örneğinde olduğu gibi, Müslüman çoğunluğa sahip ülkeler, Hıristiyan ve Avrupa yasalarını temel alan uluslararası sözleşmelerin bazı yönlerine çekince koyarak, İslâmî değerlerin korunmasını talep etmektedirler. Senegal'de İslâmî demokrasi uygulamaları gündelik siyasete yansımakta, Bakary Sambé gibi isimler, İslâmî ibadetleri toplumun her seviyesine entegre ederek kamu politikaları ve diplomasiye yönelik reformlar önermektedir.⁴²⁵

İslâmî metinlerde büyük önem taşıyan şûra, yani istişare ve müzakere, İslâmî demokrasinin temel noktalarından biridir. Bu süreç, toplumun bilge ve aydın üyeleri arasında gerçekleşir ve kamusal hayatın yönetimine kötü niyetli, cahil veya tecrübesiz kişilerin katılımını engeller. İslâmî demokrasi, Müslüman toplum için sadece yaşayan bir demokrasi değil, aynı zamanda istatistiksel ve karşılaştırmalı bir demokrasi modelidir. Bu modelde, siyasi karar vericilere danışmanlık yapacak bilgeliğe sahip

---

⁴²³ Otayek, "Religion Et Globalisation: L'Islam Subsaharien À La Conquête De Nouveaux Territoires", 56-58.

⁴²⁴ Otayek, "Religion Et Globalisation: L'Islam Subsaharien À La Conquête De Nouveaux Territoires", 59-61.

⁴²⁵ Bakary Sambé, *Contestations Islamisées: Le Sénégal Entre Diplomatie D'influence Et Islam Politique* (Montréal: Afrikana, 2018).

bilim insanları etkili bir rol oynar. Şura, üyelerinin bilgeliğini siyasi sistemin istikrarına katkıda bulunmak için kullanmaktadır.⁴²⁶

Senegal'deki İslâmî militanlığın çağdaş yörüngesi, 1990'ların başından itibaren üç aşamada evrilmiştir. Bunlardan birincisi 1990'larda İslâmî dernekler, savunulan çıkarlara göre siyasi alana katılım ve etkinlik arayışı içindeydiler. Uluslararası İslâmî meselelerle aktif olarak ilgilenen topluluk liderleri, genç Müslümanların oy kullanmaları ve geçmiş on yıllık seçim zorluklarından vazgeçmeleri için rehberlik yapmıştır. Rejim muhalefetine katılmak isteyen genç Müslüman hareketlerini tecrit etmemek amacıyla, Bu örgütlü gençlerin uluslararası İslâmî haberlere yorum yapmalarına hoşgörü gösterilmiştir. Bu gençlerin medyası, Ayetullah Humeyni'nin güçlü siyasi etkisini ve Seyyid Kutub'un siyasi düşüncesini yaymıştır. Ancak, Senegal Müslüman basını Saddam Hüseyin'in otoriter ve yayılmacı politikalarını, Körfez Savaşı sırasında Arap Yarımadası'nda Batılı askerlerin varlığını ve Körfez Devletlerinin ABD ile işbirliğini kınamıştır.⁴²⁷

İkincisi ise 2000'li yıllar, İslâmî seferberlikler açısından daha karışık bir dönemi temsil etmektedir. En etkili İslâmî derneklerden birinin liderleri, Abdoulaye Wade'nin, o dönemin görevdeki Cumhurbaşkanı Abdou Diouf'a karşı Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde adaylığı ve zaferi desteklemeyi başarmıştır.⁴²⁸ Senegalli dernekler ve tarikatlar, 2007 ve 2016 yılları arasında seçim sürecinin ana aktörleri olmaya devam etmişlerdir. Ancak bu anlayış, Sahel ve Kuzey Mali'de İslâm'ı şiddet amacıyla kullanan terörizmden uzaklaştırılarak devletle işbirliğine yönlendirilmiştir. İslâmî dernekler, daha fazla maneviyat ve toplumsal bağlılık üzerine siyasi tartışmalara katılarak, Senegal toplumunda olumlu bir değişim arayan sivil toplum üyeleri gibi davranmaktadır.⁴²⁹

Üçüncüsü ise İslâmî tarikatlar, Senegal toplumunda hem iç siyasi yaşamda hem de uluslararası ilişkilerde önemli bir rol oynamaktadır. Bu Senegalli İslâmî tarikatların özgün bir hiyerarşisi ve evrimi bulunmaktadır. Dört ana Senegalli lider ve tarikati olan Bounana Kounta (Kadiriyye), Hajj Malick Sy (Ticaniyye), Seydina Limamou Lâhi

---

⁴²⁶ Assana, "La Diffusion Du Modèle Occidental De Démocratie, Les Organisations Religieuses Subsahariennes (Francophones) Et La Fragilité Des Cloisons Théoriques Entre Les Acteurs Des Relations Internationales", *Revue Africaine De Droit Et De Science Politique* 9-24 (2021), 521 ve 528.

⁴²⁷ Muriel Gomez-Perez, "'Political' Islam In Senegal And Burkina Faso: Contrasting Approaches To Mobilization Since The 1990s", *Mediterranean Politics* 22-1 (2017), 178-179.

⁴²⁸ Gomez-Perez, "'Political' Islam In Senegal And Burkina Faso: Contrasting Approaches To Mobilization Since The 1990s", 183.

⁴²⁹ Gomez-Perez, "'Political' Islam In Senegal And Burkina Faso: Contrasting Approaches To Mobilization Since The 1990s", 185.

(Layeniyye) ve Muridiyye önderleriyle birlikte derin bir miras bırakmışlardır. Bu tarikatların etkisi, her gün bu ülkede ve Sudan, Fildişi Sahili, Gine, Nijerya gibi komşu ülkelerde hissedilmektedir. Bu tarikatlar arasındaki rekabet ve mücadele, Senegal'de Müslüman ibadet alanında ciddi bir bölünmeye yol açmıştır. Üyelerin liderlik yapması, kültürel eğitim faaliyetlerine katılması ve kurucuların görüntülerinin yaygın olarak paylaşılması, liderlerin kötü şöhretten ve bağlı oldukları tarikatların baskın yapısından sorumlu olmalarını sağlar.⁴³⁰ Bu tarikatların toplumu etkileme kabiliyetine rağmen, ülkedeki bazı ciddi sorunların çözümüne ne yazık ki katkıda bulunamamışlardır. Sorunlar arasında dilenme, Kazamans bölgesinde siyasi ve bölgesel ayrılıkçılık ve dini liderlik çatışmaları bulunmaktadır.

Her Senegalli tarikatta, diğer tarikatların dilencilerine karışmadılar. Bu yüzden Senegalli Müslüman toplumunda, ister liderler isterse yoksullar düzeyinde olsun, bir çöküş yaşandığı söylenebilir. Bu durumda kamu yetkilileri, yardım sağlamak için manevi liderlerle işbirliği yapma sorumluluğunu üstlenmek zorunda kalmıştır. Ancak, zenginliklerin yeniden dağıtımı adil değildir, çünkü tarikatların müritleri tarafından yıllık dini etkinlikler sırasında toplanan bağışlar, ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmamaktadır.⁴³¹

Kazamans'daki ayrılıkçılık ve istikrarsızlıkla ilgili olarak;⁴³² bu bölgenin yerlileri, Senegal Devleti, komşu dost devletler ve Fransa'nın sürekli ve birleşik çabalarına rağmen, bu bölgenin toprak bütünlüğü açısından 30 yıldan fazla süredir devam eden düşmanlıkların sona erdirilemediği görülmektedir. 1980'de bu bölgenin bağımsızlığını talep eden Kazamans Demokratik Güçleri Hareketi'nin (MFDC) kurucuları arasında Peder Augustin Diamacoune Senghor bulunmaktadır. Yirmi yıldan fazla süredir bu Kazamans sorunu, kimlik talebiyle bağlantılı olarak ele alınmıştır. Devlet, ülkenin genelinde istikrar ve egemenlik sağlamak için sosyal çözümler ve kalıcı siyasi öneriler sunmakla yükümlüdür; ancak İslâm tarikatlarının bu Kazamans sorununa ciddi bir ilgi göstermediği gözlemlenmektedir. Farklı ülkelere mensup Müslüman topluluklar arasındaki uluslararası ilişkilerin temel fikri, ümmetin birliğidir. Bu tür bir ilişkinin

---

⁴³⁰ Birane Wané, *L'islam Au Sénégal, Le Poids Des Confréries Ou L'émiettement De L'autorité Spirituelle* (Paris: Paris-Est Üniversitesi ve Cheikh Anta Diop Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Programı, Doktora Tezi, 2015), 4-5.

⁴³¹ Wané, *L'islam Au Sénégal, Le Poids Des Confréries Ou L'émiettement De L'autorité Spirituelle*, 6-7.

⁴³² Kazamans Bölgesi ile Senegal arasındaki ayrılıkçı çatışmanın tarihsel evrimi hakkında bkz.: Jean-Claude Marut, *Le Conflit De Casamance. Ce Que Disent Les Armes* (Paris: Karthala, 2010).

sürdürülmesi için, ünlü yazar Kettani, hem Müslüman azınlıkların hem de çoğunlukların çeşitli katkılarına büyük ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır.

Bu çalışma düzeyinde Sahra altı Afrika'nın Müslüman kimliğinin, ümmetin İslâmî ağlarıyla ilişkisi bağlamında analiz edilmesi hayati önem taşır. Afrika'nın bu bölgesindeki İslâm'ın tarihsel dinamikleri, Müslümanların kendilerini tek bir toplundan ziyade çeşitli gruplar olarak sunduklarını gösterir. Çünkü her devlet, bu topluluklara resmi bir tanınma sağlama çabasındadır. 18. yüzyıldan itibaren Arap ülkelerinde eğitim görmüş Müslüman liderler, ilk olarak gerçek Müslüman ortamları kurmayı hedeflemişlerdir; bu ortamlar ümmetin tam üyeleri olmalıdır. Aynı şekilde, Afrika toplulukları Arap dilini kendi yerel dillerine zarar verecek şekilde benimsememiştir. Bunun yerine, özellikle Hausaca, Swahilice, Mandinkaca, Pularca veya Wolofça gibi dillerinin kültürünü yaymak ve tanıtmak için Arap alfabesini (ajami) kullanmışlardır. Sudan, Çad veya Doğu Afrika dışında, Arap dili günlük bir dil haline gelmemiştir, çünkü bir yandan kutsallığı ve büyümlü uygulamaların ezoterik kullanımı söz konusudur. Ayrıca, Sahra altı Afrika'da, tarikatlerin (Cezayir kökenli Ticaniyye ve Irak kökenli Kadiriyye gibi) menşe bölgelerine göre belirli özerkliklere sahip oldukları gözlemlenir.⁴³³ Bu nedenle, Fildişi Sahili'nde Mevlid uygulamaları ve Batı Afrika'daki İslâmî STK'ların faaliyetlerine dayanarak Afrika toplumunun bu ayrıcalıklı özelliklerini belirtmek gereklidir.

3.2.1.2. Fildişi Sahili'nde Müslüman Azınlığın Uluslararası İslâmî Faaliyetleri ve Mevlid Uygulaması

1940'ların sonlarından itibaren Fildişi Sahili'nde, Müslüman reformcuların itirazlarına rağmen Mevlid kutlamaları⁴³⁴ yavaş yavaş gelişti ve 1990'lar ise ulusal ve uluslararası üne kavuştu. 2013 yılı itibarıyla, yıllık bu dini tören, ülkenin çeşitli şehirlerinde kendine yer bulmaya başlamıştır. Kélindjan köyünün tarihi yerinden kaynaklanan bu dini yayılma dinamiği, şeyhin bereketine atfedilen faydaların ve bu "kutsal" köye yapılan ziyaretler etrafında yürütülen pazarlama faaliyetlerinin bir sonucudur.⁴³⁵ 2010'ların

---

⁴³³ Coulon, *Les Musulmans Et Le Pouvoir En Afrique Noire*, 146-152.

⁴³⁴ Peygamber'in doğumunu kutlama uygulamaları, Sahra Altı Afrika'da camilerde ve mahallelerde birkaç gün süren festivaller ve dualarla gerçekleşir. Örneğin, Senegal, Kenya, Fildişi Sahili ve Kamerun'da her yıl çeşitli tarikatların yabancı liderleri davet edilir. Binlerce insanı bir araya getiren bu önemli uygulama nedeniyle, Sudan'daki Mevlid uygulaması UNESCO tarafından 2023 yılında Dünya Mirası olarak tanınmıştır.

⁴³⁵ Issouf Binaté, "Célébrations Du Mawlid En Côte d'Ivoire: Nouvelle Dynamique Religieuse Et Enjeux De Pouvoirs", *SGMOIK SSMOCI Bulletin* 41 (2015), 9-13.

başlarında, Devlet Başkanı Alassane Ouattara'nın temsilcileri ile Cezayir ve Fas büyükelçilerinin bu çeşitli dini etkinliklerde hazır bulunmaları, Fildişi Mevlidi'ni görkemli bir hale getirmiştir.⁴³⁶ Fildişi Sahili'nde Müslümanların azınlıkta olmalarına rağmen, Mevlid kutlamaları 1991'den bu yana bu ülkenin kültürel mirası haline gelmiş ve resmi tatil takvimine dahil edilmiştir. Fildişi Sahili, Sahra altı Afrika'da İslam'ın azınlıkta olduğu ancak Müslümanların Université Islamique Al Fourqane de Côte d'Ivoire (UIFCI) adında bir İslam Üniversitesi kurmayı başardıkları bir ülkedir.

Fildişi Sahili'nde Dr. Moustapha Yacoub Sy, Medine İslam Üniversitesi'nden doktora yapmış ilk Fildişili olarak, İslam'ın örgütlenmesi ve yönetiminde öncü liderlerden biri olmuştur. Camilerin, kuyuların, yetimhanelerin inşası ve bakımı, bağışların toplanması gibi faaliyetler için Mustafa Sy Vakfı adında kendi STK'sını kurmuştur. Maktab Ta Awoun, Association of Sunni Muslims of Côte d'Ivoire (AMSCI), Council of Imams (COSIM), Muslim Youth of Côte d'Ivoire, Association of Muslim Students of Côte d'Ivoire (AEEMCI) gibi STK'lar, bu ülkedeki etkileyici Sünni kültürel mirasını korumak için gereken araçlar haline gelmiştir.⁴³⁷ Bu Fildişili dini dinamizm, Türk hayırseverlerin ve bu Müslüman derneklerle işbirliği yapan diğer STK'ların dikkatini çekmiştir.

Türk STK'larının stratejisi, Fildişi Sahili'nde Sünni meslektaşlarından gelen rekabet karşısında destekledikleri kuruluşların imajını güçlendirerek Türk etkisini artırmaktır. Türkiye'nin bu ülkedeki varlığı, 2008'de büyükelçilik açılması, Türk Hava Yolları'nın Abidjan-İstanbul arasında düzenli uçuşlar başlatması ve 2006'da Abidjan'da Şafak Eğitim Kurumları'nın kurulması gibi önemli adımlarla belirginleşmiştir. Ayrıca, Türk eğitim kurumları Burkina Faso'da Lycée Privé Médina ve Senegal'de Boğaziçi Koleji ile faaliyetlerini genişletmiştir. 21. yüzyılın başları, Fildişi Sahili için İslam açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü ülke, Suudi Arabistan'da bir büyükelçilik açmış ve hem İslam Kalkınma Bankası'na hem de İİT'ye katılmıştır. Bu STK'ların faaliyetleri, Fildişi Sahili'ndeki Müslümanların refahına odaklanırken, kalkınma ortaklarının desteğiyle finanse edilmiş ve ideolojik çatışmalardan büyük ölçüde uzak

---

⁴³⁶ Issouf Binaté, "L'UTMBS A L'épreuve Des Célébrations Du Maouloud. Bureaucratization Et Trajectoire D'une Entreprise Religieuse Au Nord De La Côte d'Ivoire", *Émulations - Revue De Sciences Sociales* 37 (2021), 59 ve 61.

⁴³⁷ Issouf Binaté, "Muslim Ngos In Cote d'Ivoire: Towards An Islamic Culture Of Charity", *Faith And Charity: Religion And Humanitarian Assistance In West Africa*, ed. Marie Nathalie LeBlanc - Louis Audet Gosselin (London: Pluto Press, 2016), 55-56.

durulmuştur.⁴³⁸ Sonuç olarak, Fildişi Sahili'ndeki birçok İslami dini örgüt, komşu ülkelerde ve uluslararası alanda temsil edilmektedir.⁴³⁹

Önceki analizde, Batı Afrika bölgelerinin İslam'ın yayılması ve tarikat liderlerinin ulusal ve uluslararası politika üzerindeki etkileri vurgulanmıştır. Takip eden analizde ise, Güney Afrika'nın İslam'ın küresel düzeydeki yayılımındaki yeri, Ahmet Deedat'ın İslami faaliyetleri üzerinden sunulacaktır.

3.2.2. Ahmet Deedat'ın Küresel Çapta İslâmî Faaliyetleri

Ahmet Deedat, 1980 ve 1990'lı yıllarda İslam'ın dünya çapında yayılmasında merkezi figürlerden biridir. Bu çalışmada, Afrika'dan dünyaya İslam'ın yayılmasında devlet dışı aktörlerin yerini anlamak için onun hayatı ve uluslararası faaliyetleriyle ilgilenmek çok önemlidir.

3.2.2.1. Güney Afrika'da Ahmet Deedat'ın Ortaya Çıkışı

Güney Afrikalı vaiz Ahmet Deedat'ın hayatı ve kariyeri, 1918 yılında Hindistan'ın Surat eyaletinde doğmasıyla başlayıp, 18 Ağustos 2005'te Güney Afrika'nın Durban yakınlarındaki Verulam'da vefat etmesiyle sona ermiştir. Deedat, uluslararası ve küresel etkiye sahip bir Müslüman azınlık dini liderinin en iyi modellerinden biri olarak kabul edilir. 2015 yılı itibarıyla Güney Afrika'nın nüfusu 57 milyon 398 bin 421 kişi iken, Müslüman nüfusu 860 bin kişiydi, bu da ülke nüfusunun %1.9'una tekabül eder. Bu Müslüman nüfus, Endonezyalı, Hintli, Pakistanlı, yerli, Somalili mülteciler,⁴⁴⁰ Avrupalı Müslümanlar⁴⁴¹ ve Türkler⁴⁴² gibi çeşitli kökenlerden gelmektedir.

⁴³⁸ Binaté, "Muslim Ngos In Cote d'Ivoire: Towards An Islamic Culture Of Charity", 56-57.

⁴³⁹ Issouf Binaté - Yaya Dao, "Organisations Islamiques Nigérianes En Côte d'Ivoire. Les Trajectoires Concurrentielles De NASFAT et NAMFAT", *Anthropologie & Développement* 50 (2019), 88-90 ve 92-96; Issouf Binaté, "Les ONG Islamiques En Côte D'ivoire En Période De Conflit: Acteurs Et Enjeux", *REPERES 2017: Revue Scientifique De l'Université Alassane Ouattara Philosophie Et Sciences Humaines* 1/1 (2018), 224-25; Marie Miran, "La Lumière De l'Islam Vient De Côte d'Ivoire: Le Dynamisme De l'Islam Ivoirien Sur La Scène Ouest-Africaine Et Internationale", *Canadian Journal of African Studies / Revue Canadienne des Études Africaines* 41/1 (2007), 95-128. Batı Afrika'daki İslami STK'ların dinamizmi hakkında ek bilgi için şunları okumak tavsiye edilir: Marie Nathalie LeBlanc vd., "Les ONG Professionnelles En Afrique De l'Ouest: Un Equilibre Précaire Entre Prosélytisme Et Professionnalisme Au Burkina Faso", *Canadian Journal Of Development Studies / Revue Canadienne D'études Du Développement* 34/2 (2013), 236-256.

⁴⁴⁰ OCI, "Les Communautés Musulmanes Dans Les Etats Non-Membres De l'Organisation De La Coopération Islamique".

⁴⁴¹ Samadia Sadouni, "Ahmed Deedat Et L'Islam Indien En Afrique Du Sud", *Archives De Sciences Sociales Des Religions* 139 (2007), 101.

⁴⁴² Tezin sonraki bölümünde, genel olarak Sahra altı Afrika'da ve özel olarak kıtanın Müslüman azınlıkları arasında Türklerin İslami varlığının tüm detayları açıklanacaktır.

Bir arada yaşama açısından, Güney Afrika'daki Müslüman azınlık, Afrika ve diğer bölgelerdeki diğer Müslüman azınlıklara göre birçok avantaja sahiptir. Bu nedenle, İİT, Güney Afrika'daki Müslümanların, özel dini haklar ve sivil toplumla ilişki kurma konusundaki stratejilerini paylaşarak, Müslüman azınlıklar hakkındaki uluslararası söylemde önemli bir rol oynayabileceklerine inanmaktadır. Ayrıca, bu Müslüman azınlık, diasporadaki Müslüman kurumlarla çok kapsamlı ve iyi yapılandırılmış İslami ulusötesi ağlara sahiptir.⁴⁴³

Bununla birlikte, Güney Afrika'daki Müslüman toplumun köken çeşitliliği ve apartheid mirası, onu Afrika'daki en bölünmüş Müslüman topluluklardan biri yapmıştır. Bu Müslüman gruplar arasında, ırksal hiyerarşiye göre, Afrikanca konuşan Cape Mestizos'u, İngilizce, Urduca, Gujaratca veya Tamilce konuşan Natal Kızılderililerinden daha aşağı kabul edilir. Güney Afrika'ya göç eden bu Müslümanlar, kastlara, dillere, menşe bölgelerine, göçmen statülerine ("serbest ziyaretçiler" veya "sözleşmeli işçiler") veya İslami uygulama biçimlerine (Hanafi Deobandi veya Sufizm) göre kendi içlerinde bölünmüşlerdir.⁴⁴⁴

Afrika'daki Müslüman azınlıklar, 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren birleşik bir siyasi organizasyon kurmayı hiçbir zaman başaramamıştır. 1923'te Cape Town'da ve 1952'de Durban'da ulema örgütlerinin kuruluş girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1945'te kurulan Müslüman Yargı Konseyi de nihai hedeflerine ulaşamamıştır. Bu konsey, Natal'dan Hindistan veya Pakistan kökenli tüm ulema ve Güney Afrika'da doğup Arap ülkelerinde eğitim gören Cape bölgesinden gelen ulemayı bir araya getirmeyi hedeflemiştir. Ayrıca, apartheid'in sona ermesinden sonra 1994'teki ilk demokratik seçimlerde yarışan Afrika Müslüman Partisi ve İslam Partisi de başarısız oldukları kamusal alandan çekilmiştir.⁴⁴⁵ Unutulmamalıdır ki bu siyasi partilerin liderleri ağırlıklı olarak muhafazakar olup, hamile kadınların kürtaj yapmasının, kumar oynamanın ve fuhuşun yasaklanmasını talep etmişlerdir. Güney Afrika'daki Müslümanların siyasi taleplerinin gerçek bir başarısı, 2018'de Güney Afrika yargısının İslamî evlilikleri tanımasıyla gelmiştir.⁴⁴⁶

---

⁴⁴³ OCI, "Les Communautés Musulmanes Dans Les Etats Non-Membres De l'Organisation De La Coopération Islamique".

⁴⁴⁴ De Montclos, "Minorités Musulmanes En Afrique: Intégration Ou Répulsion?", 595-596.

⁴⁴⁵ De Montclos, "Minorités Musulmanes En Afrique: Intégration Ou Répulsion?", 596.

⁴⁴⁶ Inga Niehaus, "South Africa's Muslims Between Participation And Exclusion - The Political Role Of A Religious Minority During The Transition To Democracy", *Proceedings Of The International Symposium On Islamic Civilisation In Southern Africa (Johannesburg, South Africa, 1-3 September 2006)* (Istanbul: IRCICA, 2009), 162 ve 167.

Uluslararası alanda tanınan vaiz Ahmet Deedat'ın adı, kimlik bölünmesi, ayrımcı yasalar, İslamî akımlar arasındaki çatışmalar ve Batı eğitim kurumlarıyla olan düşmanlık gibi sorunlarla dolu bir bağlamda Güney Afrika'dan yükselmiştir.

3.2.2.2. Ahmet Deedat'ın Dini Faaliyetleri

1927'de terzi olan babasına yakın olmak amacıyla Güney Afrika'ya gelen Ahmet Deedat, Hint diasporasının toplumsal tabakalaşmasında edebiyatçıların ve varlıklı tüccarların hakim olduğu bir ortamda dini liderlik için zorlu bir mücadeleyle karşı karşıya kaldı. Maddi imkanlarının yetersizliği nedeniyle 16 yaşında eğitimini yarıda bırakan Deedat, hiçbir zaman modern veya İslami bir üniversite eğitimi alamadı. Kişisel ve bireysel araştırmalarını, Müslümanları özellikle Yehova'nın Şahitleri ve Yeniden Doğmuş Hristiyanların misyonerlik faaliyetlerinden korumak amacıyla karşılaştırmalı dinler üzerine yoğunlaştırdı.

Güney Afrika'da "Dava'nın Şampiyonu"⁴⁴⁷ ve "Hristiyan-Müslüman Diyalogunun Şampiyonu"⁴⁴⁸ olarak tanınan Ahmet Deedat, ünlü misyonerlerden ve vaizlerden, hem Müslümanlardan hem de Hristiyanlardan ilham alarak halka İslam'ın misyonerlere karşı özgün bir savunma yöntemi sunmuştur.⁴⁴⁹ Ulemanın geleneksel otoritesine meydan okuyan ve ülkesindeki Hristiyan dinamizmine karşı savunmasız kalan Müslümanların hayal kırıklığını dile getiren bir vaiz olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, tek başına ve ardından toplu olarak Hristiyan saldırganlığına yanıt vermeye, gayrimüslim dünya görüşünü öğrenmeye ve İslam'ın doğruluğunu kanıtlamak için onların iletişim kanallarını kullanmaya çalışmıştır.

Ahmet Deedat, Durban'ın güney-batısındaki kırsal bir alanda ilk camiye kurmuştur. 1961'de Güney Afrika'daki siyah nüfusu İslamlaştırmayı amaçlayarak As-Salaam İslam Merkezi'nde Müslümanlar (din yaymak amacıyla) yetiştirme görevini üstlenmiştir. Medyayı etkileyebilecek bir münazaracı ve öğretmen olarak yeteneklerinin farkında

---

⁴⁴⁷ Sadouni, "Ahmed Deedat Et L'islam Indien En Afrique Du Sud", 106.

⁴⁴⁸ Vaiz Deedat'ın bu niteliğine karşı çıkan Haron, onun Hristiyanlara ve Müslümanlara dinler arası tartışmaların sürekli stratejilerini benimsemeleri için ilham veren kilit bir oyuncu olduğunu düşünmektedir. Bkz.: Muhammed Haron, "Ahmad Deedat -The Making Of A Transnational Religious Figure: A Review Essay", *Journal For The Study Of Religion* 27-2 (2014), 66-67.

⁴⁴⁹ Ahmet Deed, tartışma stratejisini Mevlana Rahmat Allah Kairanawi'nin kitabı sayesinde öğrenmiştir. Mevlana Rahmat Allah Kairanawi (d. 1817, Hindistan), Hristiyan misyonerlerle yüzleşmek üzere İslam'ın argümantasyon ilkelerini sunan *Izhar al-Haq* (Gerçeğin Tezahürü) kitabının yazarıdır. Bu eser, Ahmet Deedat'ın vaizlik kariyerinin temel esin kaynaklarından biri olmuştur. Ahmet Deedat'ın kullandığı vaaz stratejileri ve bu stratejilerin etkilediği diğer ünlü vaizlerin detayları için ilgili bölümlere bkz.: Sadouni, "Ahmed Deedat Et L'islam Indien En Afrique Du Sud", 104; Haron, "Ahmad Deedat -The Making Of A Transnational Religious Figure: A Review Essay", 72- 75.

olan Deedat, Müslüman Gençlik Hareketi'ne (WAMY) İslam merkezi Es-Aslaam'ın yönünü önermiştir. Böylece, dünyaca ünlü Hristiyan vaizler nezdinde kendini tamamen dini tartışmalara - Hristiyanların Tanrı algısı, İncil'deki bozulmalar, İsa'nın çarmıha gerilmesi - adanmıştır.

IPCI merkezine göre, Ahmet Deedat'ın İslami faaliyetlerinin ana hatları şöyledir:

"Uluslararası Müslüman toplum tarafından hak ettiği kabulü görmüş ve İslam dünyasının dikkatini çalışmalarının en önemli yönüne, İslam'ı yayma mücadelesine daha güçlü bir şekilde çekmiştir. İslam dünyasının dikkatini ve kaynaklarını İslam'ın yayılmasına odaklamak onun ömür boyu süren tutkusudur. Şeyh Deedat'ın fazla eğitimi olmamış, ancak yaşam tarzı konusunda kendi kendini yetiştirmiştir ve okumaya, tartışmaya, misyon ve amaca derin bir bağlılık duygusuna düşkün olmuştur.

Şeyh Deedat, bir Kur'an bilgininden çok bir İncil bilgini olarak tanınmaktadır. Öğretilerine daha aşina olmuştur. Temas ettiği birçok Hristiyanın inançlarını yeniden düşünmesine ve yeniden incelemesine neden olan İncil'den elde ettiği içgörü ve bakış açısına sahiptir. Bunlar, özellikle İncil ve Kur'an'ın ilahi misyon ve Hz. İsa'nın hayatı ile ilgili yönleridir. Sonraki kırk yıl boyunca bir dizi faaliyette bulunmuştur. Dünyanın her yerinde Mukaddes Kitap derslerine, konferanslara ve tartışmalara öncülük etmiştir. Güney Afrika'da Assalaam Eğitim Enstitüsü - Braemar'da imam yetiştirmek için ilk İslami semineri kurmuştur. 20'den fazla kitap yayınlamış ve dünya çapında milyonlarca ücretsiz kitap ve broşür dağıtmıştır. Şeyh Deedat'ın birçok yayını dünyanın farklı dillerine çevrilmiştir: Rusça, Urduca, Arapça, Bengalce, Fransızca, Amharca, Çince, Japonca, Malayalamca, Endonezyaca, Zuluca, Afrikanca, Felemenkçe, Norveççe, vb. Karşılaştırmalı din alanındaki kariyeri onu beş kıtaya ve Amerika'daki Protestan dünyasının liderleriyle diyalog kurmaya ve Vatikan tarafından reddedilen Papa 2. Jean Paul ile dinler arası diyalog için çeşitli talepler götürmüştür. Gerçeği savunmadaki duruşu o kadar korkusuz olmuştur ki, Şeyh Deedat'ın Fransa ve Nijerya'ya girişi sivil huzursuzluğa neden olacağı bahanesiyle reddedilmiştir."⁴⁵⁰

Ahmet Deedat, Arap Devletleri, Sahra altı Afrika, Pakistan, Malezya, ABD, İngiltere, Fransa ve Avustralya gibi yerlerde büyük üne kavuşmuştur. Devlet başkanları ve Müslüman liderlerle - özellikle Birleşik Arap Emirlikleri'nden Şeyh Zayed bin Sultan al Nahyan, Pakistan Devlet Başkanı General Zia-ul-Haq ve Sudanlı Hassan Tourabi

---

⁴⁵⁰ Sadouni, "Ahmed Deedat Et L'islam Indien En Afrique Du Sud", 103-104.

gibi - gerçekleştirdiği buluşmalar,⁴⁵¹ bu ihtişam ve dünya çapında tanınma anlarına işaret etmekteydi. Uluslararası bir vaiz olarak çalışmaları, IPCI⁴⁵² tarafından desteklenmiş ve Suudi Arabistan ile Arap ülkelerinden alınan finansal destek, onun Arap televizyon kanallarında, İslami kütüphanelerde ve internet sitelerinde yer almasını sağlamıştır.⁴⁵³

1957'de Ahmet Deedat ve Goolam Hoosen Vanker tarafından kurulan IPCI İslam Merkezi, 1958'den 1999'a kadar Ahmet Deedat tarafından Başkan olarak yönetilmiştir. 1986'dan itibaren uluslararası sahnede önemli bir İslami merkez haline gelen IPCI'nin misyonu, Kutsal Kitap'ın kopyalarını yayımlamaktaydı. Bu arada IPCI tarafından Kur'an da İngilizce'ye çevrildi. Bu İslami merkez, aynı zamanda İslam'a yeni girenlerin İslami eğitimine ve Afrikalı vaizlerin uluslararası eğitimine aktif olarak katılmıştır.⁴⁵⁴ Ahmet Deedat'ın mirası bağlamında,⁴⁵⁵ İslami faaliyetlerini sürdüren IPCI İslam Merkezi ve 2020'de öldürülen oğlu Yusuf Deedat'ın aktivizmi bulunmaktadır. Güney Afrika'nın diğer ünlü İslam liderlerinin torunları (Goolam Hoosen Vanker, 1878-1998; Abdullah Haron, 1924-1969 ve Ahmet Deedat'ın ailesi), bu ülkede İslam'ın etkisine katkıda bulunmaya devam etmektedir. Afrika ve diğer yerlerden birçok dini lider ve imamın, Güney Afrika'daki Ahmet Deedat İslam Merkezi'nde İslam ve karşılaştırmalı dinleri öğretmek için düzenli olarak geldiği ifade edilmektedir.⁴⁵⁶ Bu, Güney Afrika'daki bu faaliyetlerle işbirliği yapan New York'tan İmam Siraj Wahhaj'ın örneğidir.⁴⁵⁷ İslam'a yaptığı birçok mükemmel hizmet nedeniyle bu olağanüstü imam, 2022'de Türkiye Diyanet'ten Uluslararası İyilik Ödülü'nü almıştır.⁴⁵⁸

---

⁴⁵¹ Sadouni, "Ahmed Deedat Et L'islam Indien En Afrique Du Sud", 105. Ahmet Deedat'ın kariyerinin sonu, 1990'ların başında dünya değişimine rağmen gelişmeyen söylemleri, Güney Afrika'daki Hindular ile yaşanan çatışmalar, kendisini takip edecek bir bilginin yetiştirilmemiş olması ve sağlık sorunları nedeniyle gerçekleşmiştir. Bu dönemde bile Ahmet Deedat, Avustralya'nın Sidney şehrinde, Brisbane Belediye Binası'nda 35 000 kişilik bir konferans düzenlemeyi başarmıştır.

⁴⁵² IPCI, "Our Founder", *IPCI* (Erişim 23 Ekim 2022).

⁴⁵³ Sadouni, "Ahmed Deedat Et L'islam Indien En Afrique Du Sud", 115.

⁴⁵⁴ Daha fazla ayrıntı için bkz.: Goolam Vahed, *Ahmed Deedat: The Man and His Mission* (Selangor: Islamic Book Trust, 2015); IPCI'nin resmi sitesi: IPCI, "Welcome To Islam" (5 Ekim 2022).

⁴⁵⁵ Ahmet Deedat, 1986'da Kral Faysal Uluslararası "İslam'a Hizmet" Ödülü'nü alan ilk Afrikalı olarak tanınır. Deedat'ın İslami faaliyetlerinin uluslararasılaşmasında, Dünya Müslüman Gençlik (WAMY) ve ABD ile Kanada Müslüman Öğrenciler Birliği gibi kuruluşlar önemli bir rol oynamıştır. Bu organizasyonlar, Deedat'ın dünya çapında İslam dini hakkında bilgi vermesini ve farkındalık oluşturmasını destekleyerek onun etkisini genişletmiştir.

⁴⁵⁶ Sadouni, "Ahmed Deedat Et L'islam Indien En Afrique Du Sud", 107.

⁴⁵⁷ Bkz.: IPCI, "IPCI Official Ahmed Deedat Channel" (Erişim 10 Kasım 2022).

⁴⁵⁸ DİB, "SIRAJ WAHHAJ", *TDV* (Erişim 15 Mart 2022).

Dr. Abdoul Madjid Kasogbia,⁴⁵⁹ Fransızca konuşulan Afrika ülkelerinin büyük şehirlerinde karşılaştırmalı dinler üzerine konferanslar vererek, on yıldan fazla bir süredir uluslararası bir vaaz tarzını sürdürmektedir. Aynı zamanda, dünya düzeyinde Ahmet Deedat'ın manevi varisi olarak kabul edilen 1965 doğumlu Hintli Dr. Zakir Naik de benzer bir yol izlemektedir. Tıp eğitimi almış olan Dr. Naik, 1990'ların başında hayatını İslam'ı anlatmaya adanmış kararı almıştır. 2000'li yıllarda yüzden fazla ülkede gerçekleştirdiği konferanslarla, karşılaştırmalı dinler, İslam ve terörizm, İslam'da kadın hakları, İslam ve modern bilim, İslam'ın medyadaki olumsuz imajı gibi konular üzerine uluslararası ün kazanmıştır. Dr. Naik'in temel amacı, özellikle okul sisteminde yetişmiş fakat dine hakim olmayan gençlere İslam'ı yaymaktır. Ayrıca, Papa ile bir görüşme gerçekleştirmek istemiş ancak bu isteği yanıtızsız kalmıştır.⁴⁶⁰

Bu bölümün ana amacı, Sahra Altı Afrika'daki Müslüman azınlıkların transnasyonal İslami ilişkilerini tarihsel olarak sunmaktır. Bu amacı gerçekleştirmek için özellikle iki kategoriye odaklanıldı: İslam liderleri ve devlet dışı İslami örgütler. Kuzey Kamerun bölgesindeki İslam uygulamaları ve İslami bilginin edinim süreci, Kamerun'daki Müslüman topluluk ile Çad Gölü Havzası'ndaki ülkeler arasındaki yakın ilişkileri açıklamaktadır. Bu, Afrika'nın merkezinde, güneyinde ve batısında İslam medeniyetinin gelişimine Afrikalı aktörlerin devlet dışı katkısının bir biçimidir. Bu nedenle, Kuzey Kamerun, sosyolojik ve dini olarak, Kamerun'un güneyine göre komşu ülkelerle daha yakın ilişkilere sahiptir. Bu transnasyonal İslami ilişkilerin, Güney Afrikalı Ahmed Deedat'ın İslami faaliyetleri örneğinde olduğu gibi, diğer Sahra altı Afrika Müslüman toplulukları arasında da çok aktif olduğu ve uluslararası düzeyde İslam'ın yayılma merkezleri haline geldiği görülmektedir. Sonraki bölümde, Orta Doğu'daki Müslüman ülkelerin, Sahra altı Afrika'daki Müslüman azınlıkların İslami gelişimi ve refahı üzerindeki rolüne odaklanılacaktır.

---

⁴⁵⁹ Kongo asıllı bir araştırmacı arkadaşınız olan İdi Bey, Dr. Abdoul Madjid'in iletişim bilgilerini bizimle paylaşarak yardımcı olmuştur. Ancak Dr. Madjid'den doğrudan bilgi almanızı sağlayamamıştır.

⁴⁶⁰ Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Alieroi, "From A Medical Doctor To World Best Islamic Preacher", *Opera News Nigeria* (Erişim 23 Ekim 2022).

4. BÖLÜM: ORTA DOĞU'DAKİ MÜSLÜMAN ÜLKELER İLE KAMERUN VE SAHRA ALTI AFRIKA BÖLGELERİNDEKİ MÜSLÜMAN AZINLIKLAR

4.1. El-Ezher ve Sahra Altı Afrika'daki Müslüman Azınlıklar

El-Ezher Üniversitesi, Orta Doğu'nun önde gelen eğitim kurumlarından biri olarak, Sahra altı Afrika'daki Müslüman azınlıklar üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Devlet destekli olmasına rağmen, bu üniversite özellikle eğitim ve dini bilgi alışverişi konularında ulusötesi İslami ilişkileri pekiştirme konusunda aktif bir rol oynamaktadır. El-Ezher, İslam'ın doğru anlaşılması ve uygulanması için gereken bilimsel ve dini eğitimleri sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda Sahra altı Afrika'dan gelen öğrencilere burslar sunarak bu bölgelerdeki Müslüman toplulukların dini liderlerini yetiştirmektedir. Bu öğrenci hareketliliği, El-Ezher'in Sahra altı Afrika'daki Müslüman azınlıklara olan ilgisinin somut bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu bağlamda, üniversite, İslam'ın küresel bir perspektiften yayılmasına ve korunmasına yönelik stratejik bir merkez olarak ön plana çıkar.

4.1.1. El-Ezher'in Sahra Altı Afrika'daki Müslüman Azınlıklara Olan İlgisi

El-Ezher Üniversitesi'nin tarihi, İslam'ın Mağrip'teki⁴⁶¹ yayılmasıyla yakından ilişkilidir. Bu bölge, sıklıkla Abbasi hanedanının rekabet halinde olan prenslerini ve isyancılarını barındırmıştır. Bu durumda, birçok İslami mezhep Mağrip'te ortaya çıkmış ve bu mezhepler genellikle meşruiyetlerini, Hz. Muhammed'in ailesiyle olan bağlantıları üzerinden kanıtlama çabası içinde olmuşlardır. Mısır'da, Kıpti Hıristiyanlar ve Yahudi azınlıklar dini sosyolojinin temel unsurlarını oluşturmaktaydı. Onuncu yüzyıl civarında İsmaililer, Mısır'daki siyasi sahada etkili olmuş, ancak Fatımi hanedanı bölgeye yerleşerek Kahire şehrini kurmuştur. Kahire şehri, Fatımi hanedanlığında Muzaffer anlamına gelmektedir.

El-Ezher, Fatımiler tarafından 10. yüzyılda bir cami olarak inşa edilmiştir ve ismi büyük olasılıkla Hz. Peygamberin kızı Fatıma Zehra'nın adından türemiştir. Fatımiler, Mısır'da onuncu ile on ikinci yüzyıllar arasında hüküm sürmüşlerdir. El-Ezher, dünyanın en eski üniversitelerinden biri olarak, bu cami etrafında gelişmiştir. Türk

---

⁴⁶¹ Fas, Cezayir, Tunus, Libya ve Moritanya, Mağrib bölgesini oluşturan ülkelerdir; daha geniş bir tanımda ise Kuzey Afrika'dan bahsedilirken bu bölgeye Mısır da dahil edilir.

tarihçiliğinde, bu üniversitenin mimari ve ilmi gelişimi büyük önem taşır. Mimarlık tarihi, caminin yapısal evrimini ve şehir planlamasındaki etkisini anlamamızı sağlar. Çünkü Müslüman şehirler genellikle cami, saray ve çarşı etrafında örgütlenir.⁴⁶²

Tarih boyunca, Fatımi dönemi Arap dünyası ve Ortadoğu'da, özellikle Türkiye'deki akademik çalışmalarda geniş yer bulmuştur. Mısır, Osmanlı İmparatorluğu için sadece stratejik bir vilayet olmakla kalmamış, aynı zamanda Memlük ve Osmanlı dönemlerinden kalan sayısız İslami tarihi mirası da barındırmıştır. Türkiye'deki araştırma merkezleri ve Türkçe yazılmış doktora tezleri, Mısır tarihindeki evrimi, özellikle Müslüman din adamları ve politikacılar arasındaki uyum ve anlaşmazlıkları inceler. Mısır'ın çağdaş tarihinde, siyasetçiler her zaman El-Ezher Üniversitesi'nin dini düşüncesini etkilemeye çalışmışlardır. El-Ezher, Mısır'ın dini yapısı tarafından büyük ölçüde şekillendirilmiş ve bu da üniversitenin öğretilerini ve hoşgörü politikalarını önemli ölçüde etkilemiştir. El-Ezher, dinler arası diyalogu ve Sünni ile Şii Müslümanlar arasında barışçıl birlikteliği destekleme projelerini sürekli olarak desteklemiştir.

El-Ezher Camii'nin Şii geleneğine göre ibadet yapılması öncelikle Fatımi Halifesi El-Muez Lidinellah tarafından 970-972 yılları arasında kurulmuştur. Daha sonraki dönemlerde cami kapatılmış ve bir Sünni İslam üniversitesine dönüştürülmüştür. Mısır'da kalan Şii camileri ve anıtları, bu tarihi mirasın bir parçası olarak görülmektedir. Mısır'da Sünni ve Şii topluluklar arasında evlilikler de yaygındır. Kral Faruk'un kız kardeşi Fawziya'nın İran Şahı ile evlenmesi bunun en belirgin örneklerindedir.⁴⁶³ 2015 itibarıyla Mısır'ın çoğunlukla Sünni olan 87 milyonluk nüfusunun yaklaşık %1'ini Şiiilerin oluşturduğu tahmin edilmektedir.⁴⁶⁴

Bunun yanında Hristiyanlık açısından, Mısır'da yaklaşık 7 milyon Hristiyan yaşamaktadır. Bu topluluk büyük oranda 1. yüzyıldan kalma Kıpti Ortodokslardan oluşmaktadır. 2010'ların başlarında gerçekleşen Arap devrimleri sırasında Mısırlılar, dini bağlılıklarının siyasi tercihlerini ön yargılı bir şekilde etkilememesi gerektiği konusunda yeni bir bilince ulaşmışlardır. Mısır'ın Orta Doğu'daki diğer Müslüman ülkelerden farklı bir konumda olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Mısır'ın bu özgün durumu, dünya çapındaki diğer Müslüman azınlık topluluklarının durumlarına dair

---

⁴⁶² Daha fazla ayrıntı için bkz.: Hamadou, "La Mosquée Au Cameroun. Espace Public Ou Espace Privé?", 293-313; Mohammed Kerrou, "La Grande Mosquée De Kairouan. L'imam, La Ville Et Le Pouvoir", *Revue Des Mondes Musulmans Et De La Méditerranée (REMMM)*125 (2009), 161-175.

⁴⁶³ Amira Samir, "Traditions Chiïtes Dans L'Égypte Sunnite", *Ahram Hebdo* (Erişim 18 Şubat 2023).

⁴⁶⁴ Jean-Jacques Pérennès, "Les Coptes d'Égypte Au Défi De La Citoyenneté", *Revue Défense Nationale* 780/5 (2015), 69-71.

geniş bir ilgiyi teşvik etmektedir. Siyasi güçten yoksun olan Mısırlı alimler, özellikle Kadaravi gibi isimler, Batı'da yaşayan Müslüman azınlıklara, Hristiyan ilkelerinin hakim olduğu toplumlarda farklı uygulamalar gerektirecek şekilde İslami fıkı yorumlama konusunda çaba göstermişlerdir.

Avrupa'da Selefilik üzerine uzman olan Dr. Samir Amghar'a göre, Müslümanların gayrimüslim ülkelere göçünün meşruiyeti ve yasallığının değerlendirilmesi öncelikli bir adımdır. Bu göç, ekonomik nedenlerle kabul edilmiş olup, ev sahibi ülkelerde İslami çerçevelerin (cami, medrese, okul ve helal pazar gibi yapılar) kurulmasına olanak tanımıştır. Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyi, Müslüman azınlıkların mücadelesini yayma ve uygulama görevini üstlenmiş ve desteklemiştir.⁴⁶⁵

Bu organizasyonun amaçları arasında, eski fıkıh literatürünü doğru bir şekilde anlamak için uygun metodolojiyi benimsemek bulunmaktadır. Bu bağlamda, doğru fıkı yaklaşımı, eski kitaplardaki bilgileri kopyalamak değil, tam tersine ilk Müslüman alimlerin yaptığı gibi, zaman ve mekanın şartlarını dikkate alarak icihad yapmaktır (dini metinlerde açıkça belirtilmeyen konularda hukuki veya teolojik meseleler üzerine bağımsız yargıda bulunmak anlamına gelir). Gerçek bir yargıç, yükümlülükler ve gerçeklik arasında denge kurabilmelidir.⁴⁶⁶

Ayrıca, bu organizasyon, gayrimüslim ülkelerdeki Müslümanların entegrasyonunu destekleyen kampanyalar yürütmekte ve cihadın sabit ve değişken kuralları arasında ayırım yapmaktadır. Önerilen tanım, Müslüman topluluklar ile ev sahibi ülke toplulukları arasında barışa katkı sağlamak açısından önemlidir. Bugünün Müslüman hukukçuları, cihadın anlamı üzerine konuşurken, dünya genelinde meydana gelen derin değişikliklerin farkında olmalıdırlar. Cihadın Kur'an tarafından onaylanan caydırıcılık gibi sabit kuralları bulunmaktadır. Bununla birlikte, İslam'a çağrı barışçıl bir şekilde yapılmalı ve toplulukların uyumuna saygı gösterilmelidir. Müslümanlar, barış içinde ve bir arada yaşamaya hazır olmalıdırlar. Uluslararası bir denge sağlamak için BM, uluslararası hukuk, insan hakları sözleşmeleri, hayvan ve çevre koruma gruplarıyla işbirliği içinde yaşamayı gerektirmektedir.⁴⁶⁷ Bu yüzden, ev sahibi ülkelerin sosyo-

---

⁴⁶⁵ Abdoul Aziz Ahmadou, "Minorités Musulmanes En Occident" (Görüşmecisi: Samir Amghar, Ses Kaydı, Görüşme 17 Temmuz 2022).

⁴⁶⁶ European Council for Fatwa and Research, "Final Statement The 26th Ordinary Session Of The European Council For Fatwa And Research Held In Istanbul", *European Council for Fatwa and Research* (Erişim 18 Şubat 2023).

⁴⁶⁷ European Council for Fatwa and Research, "Final Statement The Seventeenth Ordinary Session of The European Council for Fatwa and Research Held in Sarajevo, Bosnia and Herzegovina", *European Council for Fatwa and Research* (Erişim 18 Şubat 2023).

ekonomik ve siyasi yaşamından izole bir şekilde yaşamamaları, Müslüman azınlıklar için hayati öneme sahiptir. Bu azınlıklar, dini kimliklerini korurken asimilasyona uğramamak için dengeli bir entegrasyon süreci izlemelidir.

Özetle, yurtdışındaki Mısırlı akademisyenlerin ve El-Ezher Üniversitesi'nin, dünyadaki Müslüman azınlıkların korunmasına, yönlendirilmesine ve geliştirilmesine önemli katkılar sunduğu görülmektedir. Bu bağlamda, El-Ezher Üniversitesi'nin Müslüman azınlıklarla etkileşim üç ana eksen üzerinde ve daha detaylı bir şekilde incelenebilir. Sahra altı Afrika'dan gelen öğrencilerin gelmesi, El-Ezher'in Afrika'daki İslami faaliyetleri ve Kamerun'da bir İslam lideri modeli olarak El-Ezher Üniversitesi'nden mezun olan bir öğrencinin biyografisi üzerinde durulmaktadır.

4.1.2. Eğitim Gören Sahra Altı Afrikalı Öğrencilerin Mısır'daki Hayatı

İslam'ın yayılışında alimler ve krallar kadar, Sahra altı Afrika'daki öğrencilerin bilimsel katkıları yeteri kadar incelenmiştir. Mamadou Youry Sall'ın gözlemlerine göre, bu genç Afrikalı öğrenciler yüzyıllardır Arap kültürünün zenginleşmesine katkı sağlamışlardır.⁴⁶⁸ Bu bağlamda, Sahra altı Afrika'dan gelen öğrenci hareketliliğinin İslam dinamizmindeki rolünü sunmak önemlidir.

Bu bölümde Sahra altı Afrika'dan gelen Müslüman öğrencilerin Mısır'a, özellikle El-Ezher Üniversitesi'ne olan ilgilerinin detayları ele alınacaktır. Bu hareketliliği ve El-Ezher'in İslam dünyasındaki bilgi merkezi olarak nasıl öne çıktığını açıklamak için tarihi faktörler ve süreçler önemlidir. İlk Müslümanların amacı, İslam'ı henüz tanımayan ülkelere de yaymak ve yerel ihtiyaçlara uygun bir şekilde yerel halkı eğitmektir. Abbasi ve Endülüs dönemlerinin sona ermesi ve Bağdat'taki Hikmet Evi'nin kapanması, Sahra altı Afrika İslam tarihinde bir dönüm noktasıdır. Sömürge döneminde, Sahra altı Afrika'daki Müslümanlar, Orta Doğu'ya seyahat etmeden kendi topluluklarında İslam'ı öğrenmiştir.

1960'larda Suudi Vahhabiliğinin artan etkisi ve çekiciliği, Afrikalı Müslüman öğrencilerin bilgi için Orta Doğu'ya seyahat etmelerini teşvik etmiştir. Mısır ve Suudi Arabistan arasındaki liderlik rekabeti, Mısır'daki Afrikalı öğrencilere yönelik politikaların yeniden değerlendirilmesine yardımcı olmuştur. Bilginin yayılması ve düşünce sisteminin küreselleşmesi, İslam dünyasındaki diplomasinin ayrılmaz bir

---

⁴⁶⁸ Mamadou Sall, "Scientific Profiles And Potential Of Al-Azhar's African Graduates: A Statistical Analysis", *Muslim Institutions Of Higher Education In Postcolonial Africa*, ed. Mbaye Lo - Muhammed Haron (New York: Palgrave Macmillan, 2016), 237-245.

parçası haline gelmiştir.⁴⁶⁹ Ayrıca, dini diplomasi de kamu ve resmi diplomasiyi desteklemek için gelişmiştir. El-Ezher'in Afrikalı öğrencilere sunduğu burslar, Sahra altı Afrika'daki Müslüman topluluklara Mısır'ın olumlu imajını yaymak için bir araç olarak kullanılmaktadır.⁴⁷⁰

Diğer ülkeler için çok sayıda vize imkanı sunan ve Afrikalı öğrencilere mülteci statüsü sağlayan Kahire'deki El-Ezher Üniversitesi, İslam dünyasında sadece prestijli bir akademik kurum olmakla kalmaz, aynı zamanda Avrupa'ya gitmek isteyen öğrenciler için bir geçiş noktası olarak da görülmektedir. El-Ezher, İslami mirasın bir merkezi olarak, hem Müslüman âlim ve liderlerin hem de İslam düşünürlerinin bir toplanma yeri olarak hizmet vermektedir. El-Ezher Üniversitesi, İslam'ın küresel olarak yayılmasına katkıda bulunmak için evrensel bir vizyonla faaliyet göstermektedir.⁴⁷¹

1990'ların sonlarından itibaren, özellikle Campus France'ın seçim sistemi nedeniyle Avrupa'da öğrenci vizesi almanın zorlaşması,⁴⁷² Afrikalı öğrencilerin El-Ezher'de eğitim görmeyi tercih etmelerinin altında yatan nedenlerden biri olarak gösterilmektedir. Bu vize kısıtlamaları uygulanmadan önce, Afrikalı öğrencilerin ağırlıklı olarak ABD ve Fransa'ya yönelik hareketliliği gözlemlenmiştir.⁴⁷³ Bu durum, El-Ezher Üniversitesi'nin ilahiyatçı yetiştirme misyonunun, Sahra altı Afrika'dan gelen öğrenciler tarafından tam olarak benimsenmediğini ortaya koymaktadır.

Bu nedenle, bu öğrenciler Mısır'daki yabancı öğrenciler için sunulan çeşitli seçeneklerin bir örneği olarak karma göç kategorisinde değerlendirilmektedir.⁴⁷⁴

---

⁴⁶⁹ Olivier Roy, "Qu'est-Ce Qu'une Diplomatie Religieuse?", *Geneva Graduate Institute* (Erişim 18 Şubat 2023).

⁴⁷⁰ Abdoul Aziz Ahmadou, "La Mobilité Intellectuelle Internationale Dans Les Ambitions Mondiales d'Ankara: Focus Sur La Coopération Turco-Africaine", *Afrika Araştırmacıları Derneği* (Erişim 18 Şubat 2023).

⁴⁷¹ Sophie Bava - Mamadou Youry Sall, "Quête De Savoir, Quête D'espoir? L'étrange Destin Des Étudiants Azharis Sénégalais En Égypte", *Sénégal (2000-2012). Les Institutions Et Politiques Publiques À L'épreuve D'une Gouvernance Libérale*, ed. Momar-Coumba Diop (Paris: Cres-Karthala, 2013), 541-562.

Sophie Bava, Sahra altı öğrencilerinin Kahire'ye göçü konusunda ünlü bir uzmandır. Mısır'da 30 yılı aşkın süre saha araştırması yapmaktadır.

⁴⁷² *Campus France*, yabancı öğrencilerin Fransız üniversitelerine kabulünü ve kaydını yöneten resmi bir kurumdur. Türkiye'den Fransa'ya gelen uluslararası öğrenciler için bkz.: Campus France, "Campus France Turquie", *Campus France* (Erişim 04 Mayıs 2024).

⁴⁷³ Bava Sophie, "Les Étudiants Africains d'Al-Azhar Au Caire: Entre Mobilité Traditionnelle Et Nouveaux Projets Migratoires", *Les Mondes Universitaires Face Au Marché: Circulation Des Savoirs Et Pratiques Des Acteurs*, ed. Leclerc-Olive Michèle vd. (Paris: Karthala, 2011), 108.

⁴⁷⁴ Örneğin genç Türk öğrencileri Medine Üniversitesi yerine El Ezher Üniversitesi'nde okumayı tercih etmektedir. Suudi Arabistan, Osmanlı otoritesine karşı Vehhabi isyanının yaşandığı ve İslam dogmasının anlaşılmasında temel sorunların yaşandığı bir ülke olarak kabul edilmektedir. Ayrıca 2000'li yıllardan önce Kahire'de burslardan yararlanan öğrenciler için hayat daha ucuzdu. Türk kadınlarının Üniversite öğrencisi olarak Türkiye'de başörtüsü takamamaları nedeniyle Mısır, Avrupa ya da Amerikay'a eğitim

Üniversite diplomasını aldıktan sonra, bu öğrencilerin kendi ülkelerine dönme, Mısır'da öğrenci, sığınmacı, kaçak ya da yasadışı işçi olarak kalmaları olasıdır. Ayrıca, Körfez ülkelerinde veya Avrupa'da yüksek lisans yapmak üzere başka bir ülkede eğitime devam etmeyi ya da İsrail veya Libya'da iş bulmayı seçen öğrenciler de bulunmaktadır.⁴⁷⁵

Kuzey Afrika'nın yüzyıllardır İslami eğitimde öne çıkmasının, yabancı öğrencilerin bölgeye olan ilgisini artıran bir faktör olduğu gözlemlenmektedir. El-Ezher Üniversitesi özellikle, 1930 yılında İslami teoloji, hukuk ve Arap dili alanlarında öğretim kürsülerinin oluşturulmasıyla, 1961'den itibaren teknik ve edebi fakültelerin entegrasyonu ile modern üniversite eğitimine geçiş yapmıştır. Bu üniversite bugün dünya çapında yaklaşık 90,000 öğrenciyi ağırlamaktadır.⁴⁷⁶

Sahra altı Afrika'dan Mısır'a gelen öğrencilerin alışkanlık sürecini kolaylaştıran aile ve arkadaş çevreleri de bulunmaktadır. Öğrenci vizesi, idari işlemler ve iş bulma süreçlerini destekleyen bu kişiler genellikle El-Ezher mezunu bir akraba veya öğretmen olabilmektedir. El wafedin olarak adlandırılan yabancı öğrenci topluluğu içinde farklı gruplar bulunmaktadır: Eğitim amacıyla gelenler (Bu gruptaki öğrenciler için El-Ezher, yurtdışında eğitim görmek için bir seçenektir; bazıları Hristiyan olup hiç Arapça eğitimi almamıştır.); El-Ezher'i tercih edenler (Bu öğrenciler genellikle kendi ülkelerindeki medreseler veya tarikat eğitim merkezlerine kayıtlıdır.); Turist vizesiyle gelenler (Turist vizesiyle ülkeye giriş yapmış ve daha sonra üniversiteye kayıt olup oturma izni almak isteyen öğrencilerdir.); Eşlerini takip edenler (Eğitim için Mısır'a gelen kocalarına katılan öğrenci eşleridir).⁴⁷⁷

Kahire'de Sahra altı Afrikalı kadınların algılanışı çeşitlilik göstermektedir. Cezayir'de "C Vitamini" olarak adlandırılan bu kadınlar, romatizma tedavisinde etkili olduklarına dair inanışlarla özgür ve güçlü kadınlar olarak görülürken, kendi toplulukları tarafından ailelerinden uzakta oldukları için korunması gereken kırılgan bireyler olarak

---

görmeye gittiklerini de belirtmek gerekir. Abdoul Aziz Ahmadou, "Mısır'daki Türk Öğrencileri" (Görüşmecisi: Mustafa Dikmen, Ses Kaydı, Görüşme 23 Ağustos 2022).

⁴⁷⁵ Bava, "Les Étudiants Africains d'Al-Azhar Au Caire: Entre Mobilité Traditionnelle Et Nouveaux Projets Migratoires", 109.

⁴⁷⁶ Sophie Bava - Olivier Pliez, "Itinéraires D'élites Musulmanes Africaines Au Caire D'Al Azhar À L'économie De Bazar", *Afrique Contemporaine* 231-3 (2009), 190.

⁴⁷⁷ Bava - Pliez, "Itinéraires D'élites Musulmanes Africaines Au Caire D'Al Azhar À L'économie De Bazar", 190.

değerlendirilmektedir. Kahire’de işletmeleri yöneten ve annelik rolleriyle öne çıkan bu kadınlar, güçlü ve besleyici karakterleriyle tanınmaktadır.⁴⁷⁸

Mısır’daki yabancı Afrikalı öğrencilerin durumu, dini kuruluşların Mısır devletinden bağımsız olarak öğrenci alma stratejilerine bağlıdır. Bazı İslam ülkelerinde, yabancı öğrencilere yönelik kampanyalar genellikle Mısır’ın elçiliklerinde yürütülmekte ve bu öğrenciler El-Ezher Üniversitesi’ne kabul edilmeleri durumunda Arapça dil kursları, seyahatler ve küçük burslar gibi imkanlar sunulmaktadır. Ancak Sahra altı Afrika devletleri, özellikle de radikalleşme endişeleri nedeniyle gençlerinin Orta Doğu’da İslami eğitim almasına sıcak bakmamaktadır. Buna rağmen, bu ülkeler mezun olan öğrencilerin diplomalarını tanımaktadır.⁴⁷⁹

Mısır’daki Afrikalı öğrencilerin örgütlenmesiyle ilgili olarak, burslu öğrenciler genellikle gruplar halinde gelmekte ve bu durum, onların Kahire’deki Mısırlılar tarafından ırkçı ve önyargılı muamelelere maruz kalmalarını azaltmaktadır. Bu öğrencilerin yaşam masrafları, sağlanan burslar ve başlangıçta sunulan ücretsiz konaklama ile karşılanmaktadır. Ayrıca, öğrenci işleriyle ilgili idari, akademik ve sosyo-profesyonel süreçleri kolaylaştıran Sahra altı Afrika’dan gelen öğrenci dernekleri de faaliyet göstermektedir.⁴⁸⁰

El-Ezher Üniversitesi’nin fakülte seçimi konusunda ayrımcılığı bulunmaktadır. Üniversite hukuk, mühendislik, ticaret, yabancı diller ve tercüme, pedagoji, tıp ve sosyoloji gibi çeşitli alanlarda eğitim sunarken, Afrikalı öğrencilere genellikle sadece ilahiyat fakültelerinde eğitim alma yükümlülüğü getirilmektedir. Bu durum, öğrencilerin şeriat ve hukuk, dinin temelleri, ilahiyat, davet ve Arap dili gibi alanlarda yoğunlaşmalarına neden olmaktadır. Çoğunluğun ilahiyat fakültelerine kaydolması, kurumun tarihsel olarak Afrika’ya sunduğu desteğin, sömürgecilerin dillerine karşı Arapça’nın öğrenilmesine ve teolojik bilgilere odaklanmasına dayanmaktadır. El-Ezher, teknik derslere yönlendirme konusunda öğrencileri cesaretlendirirken, bu

---

⁴⁷⁸ Sophie Bava, "La Saison Des Femmes: Parcours De Femmes Africaines Subsahariennes Au Caire", *Afrique Contemporaine* 3 (2018), 116.

⁴⁷⁹ Bava, "La Saison Des Femmes: Parcours De Femmes Africaines Subsahariennes Au Caire", 110-112.

⁴⁸⁰ Mısır’da Sahra altı öğrencilerinin karşılaştığı zorluklarla ilgili olarak sırasıyla bkz: Zeghal, "Gardiens De L’islam. Les Oulémas d’Al Azhar Dans l’Égypte Contemporaine"; Nadia Blétry, "Égypte: Espoirs Et Désillusions Des Étudiants Africains D’al-Azhar", *Radio France Internationale* (Erişim 19 Mart 2023); Nadia Blétry, "L’Université Al-Azhar Du Caire Et Les Étudiants Africains", *Radio France Internationale* (Erişim 19 Mart 2023); Julie Picard, *Le Caire Des Migrants Africains Chrétiens. Impasse Migratoire Et Citadinités Religieuses* (Paris: École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHESS), Lisansüstü Eğitim Programı, Doktora Tezi, 2013).

derslerin yüksek Arapça yeterlilik gereksinimleri ve yüksek maliyetler nedeniyle birçok Afrikalı öğrenci bu fırsatlardan yararlanamamaktadır.⁴⁸¹

Bu bağlamda, El-Ezher Üniversitesi'nin Mısır'daki etkisi ile siyasi gelişmelerin kesiştiği durumları değerlendirilmeden Afrikalı öğrencilerin gerçek durumunu tam anlamak mümkün değildir. Özellikle 2011 yılında, Arap Baharı öncesinde, sırasında ve sonrasında, El-Ezher Üniversitesi'nin kendi çıkarlarını korumak adına iktidarla özdeşleşmiş tutumları, sürekli değişiklik göstermiştir. Bu durum, bazı analistlere göre, Mısır'da demokrasinin başarısızlığını derinleştiren faktörlerden biridir. Buna karşılık, diğer İslami hareketlerin çoğunluğunun mevcut rejime karşı çıktığı gözlemlenmektedir.⁴⁸²

Afrikalı öğrenciler El-Ezher Üniversitesi'ne vardıklarında, genellikle üniversitenin sunduğu burslardan yararlanırlar. Bu burslar, üniversite yurtlarında konaklama ve yemek dahil aylık 490 Mısır Lirası'nı kapsar. Eğer öğrenci şehir dışında yaşamayı tercih ederse, bu miktar 160 Mısır Lirası'na düşer. Ancak öğrencilerin burslarını sürdürebilmek için aylık sınavları geçmeleri zorunludur. Menşe ülkelerinden sağlanan burs ise, genellikle keyfi olarak ödenir ve sık sık büyükelçiliklerle çatışmalara neden olur. Örneğin, Senegal, bu tür bir bursu finanse ederek, Kahire'deki öğrenci sayısını beş yılda üç katına çıkarmıştır.⁴⁸³

2005-2006 akademik yılında El-Ezher Üniversitesi'nde tamamlanan lisans öğrenci sayısı 22,571 kişiye ulaşmıştır. Bu öğrencilerin büyük çoğunluğu (%74,55) Asya kökenli olup, geri kalan büyük bölümünü (%24,13) Afrikalı öğrenciler oluşturur. Ayrıca, Avrupalılar (%1,26), Amerikalılar (%0,05) ve Avustralyalılar (%0,01) da mevcuttur.⁴⁸⁴ Buna rağmen, lisans derecesini tamamlama süreci genellikle dört yıl yerine sekiz yıl olarak belirlenmiştir. Sahra altı Afrika'dan gelen öğrencilere verilen notların ayrımcı olduğunu düşünen Afrikalı öğrenciler ve elçilikler bu durumu sürekli eleştirmektedir. Bu nedenle bazı Sahra altı Afrikalı diplomatlar, gençlerin Mısır'da

---

⁴⁸¹ Bava, "La Saison Des Femmes: Parcours De Femmes Africaines Subsahariennes Au Caire", 114.

⁴⁸² Ahmed Mohamed Amin, *The Role Of Religious Institutions In Egypt's Quest For Democracy: Cases Of Al-Azhar And The Orthodox Church* (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 113-130; İsmail Numan Telci, *Mısır'da Devrim Ve Karşı - Devrim Sürecinde İç Ve Dış Aktörlerin Rolü: 2011 - 2015* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 65-74.

⁴⁸³ Bava - Pliez, "Itinéraires D'élites Musulmanes Africaines Au Caire D'Al Azhar À L'économie De Bazar", 194.

⁴⁸⁴ Bava - Youry Sall, "Quête De Savoir, Quête D'espoir? L'étrange Destin Des Étudiants Azharis Sénégalais En Égypte", 8.

eğitim almak üzere ülkelerinden ayrılmalarını engellemek amacıyla hükümetlerine baskı yapmaktadır.

El-Ezher Üniversitesi'nde eğitim gören Afrikalı öğrenciler, ülkelerine döndüklerinde iş bulabilmek için kültür merkezlerinde veya özel enstitülerde devletin resmi dillerini öğrenmek zorunda kalmaktadır. Bazı Afrikalı mezunlar, Arapça veya Fransızca-Arapça eğitim veren enstitülerde öğretmenlik yaparak nadir iş fırsatları yakalmaktadır. Diğerleri ise artan İslami STK'larda vaiz olarak görev yapmaktadır. Bunlar genellikle, kendi ülkelerinde siyaset veya iş hayatında yer bulamamaktadır. Bazı Afrikalı mezunlar, akredite Arap ülkelerinin büyükelçiliklerinde idari görevler, rehberlik, tercümanlık yaparak veya büyükelçilik ailelerine hizmet ederek yaşamlarını sürdürmektedir. Kız öğrenciler ve öğrencilerin eşleri bazen erkeklerden daha iyi ücretlerle ev işleri yaparak çalışmaktadır. Mısır'da oldukları süre zarfında, çalışmalarına veya iş yeri açmalarına izin verilmektedir. Bu yüzden dikiş ve ticaretle ilgilenebilmek için Sudanlı, Somalili, Etiyopyalı ve Eritreli mültecilerle iyi ilişkiler kurmaları gerekmektedir.⁴⁸⁵ Ayrıca, Mekke ziyaretleri bu öğrenciler için önemli kazanç fırsatları sunmaktadır.⁴⁸⁶ Ancak Mısır Lirası'nın Suudi riyalı karşısında değer kaybetmesi ve devletin hac organizasyonlarını daha pahalı özel acentelere yönlendirmesi nedeniyle bu tür küçük ticaretler giderek zorlaşmıştır.⁴⁸⁷

---

⁴⁸⁵ Bava - Pliez, "Itinéraires D'élites Musulmanes Africaines Au Caire D'Al Azhar À L'économie De Bazar", 202-203.

⁴⁸⁶ Bava, "La Saison Des Femmes: Parcours De Femmes Africaines Subsahariennes Au Caire", 114.

⁴⁸⁷ Bava, "La Saison Des Femmes: Parcours De Femmes Africaines Subsahariennes Au Caire", 118. Bu öğrencilerin yaşamlarını derinlemesine anlamak amacıyla, dini eğitim almayı başarıp daha sonra özel ticari faaliyetlerle geçimini sağlayan öğrenci Malik'in hayat hikayesi oldukça dikkat çekicidir. Malik, 39 yaşında, El-Ezherli Müslüman öğrenciler arasında zaman zaman görülen ekonomik başarıya ulaşan Nijeryalı bir öğrencidir. Aslen Kano'dan olan Malik, El-Ezher'de eğitim görmek üzere vilayet bursu almıştır. Mısır'a varmadan önce Nijerya'da üç kitabevi işleten bir kitapçı ile temas kurarak, Nijerya ile Mısır arasında bir iş kurmayı planlamıştı. Üniversite diplomasını aldıktan sonra, kitapların yanı sıra çantalar ve ayakkabılar da ihraç etmeye başlamıştır. "Nijerya'daki matbaalar yeterince kaliteli değil" diyerek kitap ithalatına da girişmiştir. İşinin değeri, Kahire'nin El-Ezher bölgesindeki matbaalardan Müslüman metinlerinin Hausaca, Fulanice, Mandinkaca gibi yerel dillere çevrilmesi siparişlerinden kaynaklanmaktadır. Malik, İslami literatürün çevirisi konusundaki uzmanlığı nedeniyle takdir görüyor ve bu yayıncılık alanını derinlemesine araştırmak için düzenli olarak Nijerya'ya seyahat etmektedir. Yeni çeviri siparişleri alıyor. Afrika kıtasında, eserlerin yaygınlaşmasına katkıda bulunan kaset, DVD ve vaaz CD'leri ile İslami entelektüel ürünler için gerçek bir pazarın geliştiğini gözlemliyoruz. Malik yılda yaklaşık üç konteyner göndermekte ve her bir konteyner kendisine ve ortaklarına 10.000 ila 15.000 Mısır Lirası kazandırmaktadır. On iki yıldır Kahire'de yaşamakta, evli ve bir çocuk babasıdır ve bugün diğer Ezherlilerle çalıştıran gayri resmi bir ithalat-ihracat acentesi işletmektedir. Müslüman ve özellikle Ezherli olmak, Müslümanların yoğunlukta olduğu bir ülkede ticaret yaparken veya kitapçılarda pazarlık ve kredi taleplerinde ona meşruiyet kazandırmaktadır. Ayrıca, Kahire'deki varlıklı Nijeryalı öğrencilerin çocuklarına ders vermektedir: onların tüm ihtiyaçlarını karşılamakta ve ayda 2.000 Mısır Lirası maaş almaktadır. Bilgi ağını adım adım oluşturarak, tıbbi tedavi veya estetik ameliyat için Kahire'ye gelen birçok Nijeryalıyı da memnuniyetle karşılamaktadır. Aracılık rolleri, vize araştırmalarından hastaneye veya kliniğe kaydolmaya, takip bakımına kadar uzanmaktadır. Çoklu faaliyetlerini sürdürmek için, Nijeryalıları karşılamak, onlara gerekli idari belgeleri, oteli, daireyi, arabayı, ilaçları ve hatta vizeyi

Sahra altı Afrika'daki Müslüman toplulukların sömürgeleştirilmesinin temel amacının, onları özellikle Mağrip ve Ortadoğu'daki İslami eğitim merkezlerinden ayırarak, uluslararası bir isyan organize etmelerini önlemek olduğunu ortaya koymaktadır. Sömürgeciler, farklı Müslüman toplulukların bir araya gelip ortak bir direniş örgütlemesinden endişe duymuşlardır. Bu bağlamda, İslami uluslararası işbirliği ve dayanışma, özellikle öğrenci hareketliliğini destekleyen burslar aracılığıyla, bu ülkelerin sömürgecilikten arındırıldıktan sonra özgürce gelişme potansiyeline sahiptir.⁴⁸⁸

4.1.3. El-Ezher'in Sahra Altı Afrika'daki Müslüman Azınlıklar Üzerindeki Faaliyetleri

Sahra altı Afrika'dan gelen gençler, İslami araştırmalar için öncelikli olarak Sudan, Fas, Libya, Tunus, Suudi Arabistan ve Mısır gibi ülkeleri tercih etmektedir. Afrika'nın bağımsızlık döneminde Mısır, özellikle Devlet Başkanı Nasır'ın liderliğinde, dünya genelindeki Müslüman topluluklar üzerinde önemli siyasi etkilerde bulunmuştur. Nasır'ın vefatından sonra dahi, El-Ezher Üniversitesi 1990'lara kadar, uluslararası öğretmen gönderimi ve teknik yardım sağlayarak Sahra altı Afrika'daki etkisini sürdürmüştür. Bu süreçler, özellikle Sahra altı Müslüman topluluklarına yönelik olarak devam etmiştir.⁴⁸⁹

Afrikalı öğrencilerin çoğu, üniversite eğitimlerini ilahiyat fakültelerinde almaktadır. Bu durum, Afrika'da iki temel engelle karşılaşmalarına neden olmaktadır: birincisi, işgücü piyasasında değerli görülen bir uzmanlık alanına sahip olmamaları; ikincisi ise, yönetim ve ticaretin yapıldığı dillerde eğitim alamamalarıdır. Bu şartlar altında, özellikle mühendislik, işletme ve edebiyat gibi alanlarda Avrupa'da eğitim almış mezunlarla rekabet etmeleri zorlaşmaktadır.⁴⁹⁰

---

sağlamak için her an müdahale edebilecek bir öğrenci ağına sahiptir. Bu kaynak insanlar, şehirde uzun süre yaşayan ve şehrin potansiyelini ile işleyişini iyi bilen Ezherlilerdir. Bkz.: Sophie Bava - Julie Picard, "Les Nouvelles Figures Religieuses De La Migration Africaine Au Caire", *Autrepart* 4 (2010), 159.

⁴⁸⁸ 2000'li yılların başına kadar Sahra altı Afrika ülkelerinde İslami eğitim ve öğretim üzerine çok az araştırma yapıldığını belirtmek gerekir. Genel olarak Afrika ve özel olarak Kuzey Kamerun'daki ilginç çalışmalar için şunlara bkz.: Coulon, *Les Musulmans Et Le Pouvoir En Afrique Noire*; René Otayek (ed.), *Le Radicalisme Islamique Au Sud Du Sahara. Da'wa, Arabisation Et Critique De L'Occident* (Paris: Karthala, 1993); Hamadou Adama, *L'Islam Au Cameroun: Entre Tradition Et Modernité* (Paris: L'Harmattan, 2004).

⁴⁸⁹ Kane, *Intellectuels Non Europhones*, 41-42.

⁴⁹⁰ Kane, *Intellectuels Non Europhones*, 42-43.

Bu nedenle, birçok yeni nesil Afrikalı öğrenci ülkelerine dönmeme kararı almakta ve yüksek lisans ve doktora programlarını Avrupa'da, özellikle Fransa'da Paris'teki Ulusal Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Enstitüsü'nde (Institut National des Langues et Civilisations Orientales – INALCO) sürdürmeyi tercih etmektedirler. Yüksek lisans eğitimine kabul edilen öğrenciler, Fransızca yeterliliğe sahip olmadıkları için diplomalarını alamamaktadırlar. Ancak, doktora düzeyindeki Afrikalı öğrenciler, danışmanları dil becerilerini talep etmediklerinden dolayı doktora derecelerini alabilmektedirler. Bu özel durumda, Fransız üniversitelerinden mezun olanlar, nihayet kendi ülkelerindeki üniversitelerde istihdam edilmektedirler.⁴⁹¹

Ayrıca, araştırmalar, El-Ezher Üniversitesi'nden mezun olan Afrikalı öğrencilerin ülkelerine döndüklerinde üniversiteleri için elçilik yapmaya devam ettiklerini ortaya koymaktadır. Örneğin, Kuzey Kamerun'da El-Ezher mezunları, Mısır'da öğrendiklerini kendi okullarında öğretmek için dönmektedirler. Ekonomik olarak, Kahire'de kaldıkları süre boyunca tanıştıkları ticari şirketlerin yöneticileri ile işbirliği yaparak ticari faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu mezunlar, Medine ve Mekke'ye giden Kamerunlu hacılar için rehber olarak görev alarak sosyal görünürlük kazanmaya çalışmaktadırlar. Günümüzde Mısır'a gelen öğrencilerin çoğu, üniversiteye başlamadan önce Arapça bilmeyenler için hazırlık eğitimi almak zorundadırlar. Uzun yıllar süren eğitimlerine rağmen, öğrencilerin profesyonel olarak kendi ülkelerinde, özellikle Mali, Kamerun, Senegal, Nijer ve Çad gibi ülkelerde uyum sağlamaları zorlaşmaktadır. El-Ezher Üniversitesi'nin yayınına göre,⁴⁹² Mısır binlerce yıl boyunca Afrika ile sürekli bir işbirliği içinde olmuştur. Bu üniversite, Mısır'ın Firavunlar döneminden günümüze kadar Afrika ile her zaman samimi ilişkiler sürdürdüğünü vurgulamaktadır. Örneğin, Kraliçe Firavun Hatshepsut, MÖ 1495'te bugünkü Somali olan Pontus bölgesini ziyaret etmiş, Mısır Firavunu Neko da MÖ 6. yüzyılda ülke çapında bir sefer düzenlemiştir. Yıllardır, Mısır Dışişleri Bakanlığı'nın gözetiminde El-Ezher alimleri, Arap dilinin ve gerçek İslam imajının öğretilmesi yoluyla şiddet, terör ve köktendinciliğe karşı mücadele etmektedirler. Bu işbirliği, El-Ezher Üniversitesi'nden (Afrika dilleri bölümü) hocalar aracılığıyla, Arap dilinin Batı ve Doğu Afrika'daki üniversitelerde öğretilmesini sağlamaktadır. 1967'de, El-Ezher Üniversitesi'nde Swahilice, Amharca, Hausaca ve Fulanice dillerinin öğretilmeye başlandığı hatırlanmalıdır. Ayrıca, Afrika

---

⁴⁹¹ Kane, *Intellectuals Non Europhones*, 42-43.

⁴⁹² Al Azhar University, "Al Azhar Et l'Afrique", *Al Azhar University* (Erişim 20 Mart 2023).

kültürlerini ve geleneklerini anlamak, bazı köktendinci Müslümanlar tarafından kullanılan şiddet ve terörizme karşı mücadelede temel bir gerekliliktir. Bu nedenle, çağdaş uygarlığın aşırılıklarını anlamak amacıyla Sahra altı Afrika'nın Müslüman liderleri ile Mısır'ın Müslüman liderleri arasında düzenli olarak birçok uluslararası konferans yapılmaktadır.⁴⁹³

El-Ezher Üniversitesi, İslam'ın gerçek sosyal öneminin anlaşılması ve toplum üzerinde olumlu bir etki bulunması amacıyla 2004 ve 2006 yıllarında bir dizi uluslararası konferans düzenlemek için Afrika'daki büyükelçilikler, araştırma merkezleri ve medya ile işbirliği yapmıştır. Avrupa Konseyi, UNESCO, ISESCO ve Arap Devletleri Ligi ile yakın işbirliği içinde çalışan El-Ezher Üniversitesi, İslam'ın dünya çapında meşru temsilcilerinden biri olarak kabul edilmektedir.⁴⁹⁴

El-Ezher Üniversitesi tarafından düzenlenen ve öğretim üyelerinin aktif olarak katılım sağladığı uluslararası Afrika konferansları, bölgesel ve küresel düzeyde bilgi paylaşımı ve kültürel etkileşim sağlamakta büyük bir rol oynamıştır. Bu konferanslardan bazıları şunlardır: Afrika Boynuzu Konferansı (Kahire Üniversitesi, 1985): Bu konferans, Afrika Boynuzu bölgesinin siyasi, ekonomik ve kültürel dinamiklerini ele almıştır; Yirminci Yüzyılda Swahilice Dili Üzerine Konferans (Nairobi Üniversitesi, 1998): Bu konferans, Swahilice dilinin evrimini ve bölgesel etkileşimlerini incelemiştir; Swahilice Dili ve Arap-Afrika İlişkileri Konulu Konferans (Kenya Kültür Bakanlığı, 2009): Bu etkinlik, Arap ve Afrika kültürleri arasındaki tarihsel ve dil bilimsel bağları tartışmıştır; Doğu Afrika Dillerini Arap Alfabesiyle Yazmak için Bilgisayarın Kullanılmasına İlişkin Bölgesel Çalıştay (Nairobi, 2010): Bu çalıştay, teknoloji ve dil arasındaki etkileşimi ele alarak bölgesel dillerin korunmasına yönelik modern çözümleri sunmuştur; Nil Havzası Ülkelerinde Dil ve Kültür Konferansı (Kahire Üniversitesi, 2013): Bu konferans, Nil Havzası ülkelerindeki dil ve kültür bağlantılarını incelemiştir; Uluslararası Hausaca Halk Konferansı: Dil ve Tarih (2015): Hausaca dilinin ve kültürünün tarihsel önemini vurgulamıştır; Devam Eden Değişikliklerle Afrika'da Dil ve Kimlik Konferansı (Kahire Üniversitesi, 2015): Afrika'da dil ve kimliğin nasıl evrildiğini ele almıştır; Uluslararası İslam Medeniyeti ve Kültürü Konferansı ve Afrika'nın Büyük Göller Bölgesi'ndeki Ummanların Rolü (Burundi,

---

⁴⁹³ Al Azhar University, "Al Azhar Et l'Afrique".

⁴⁹⁴ El-Ezher Üniversitesi'nin diplomatik etkisini anlamak için bkz.: Ahmed Chanfi, "Entre Da'wa Et Diplomatie: Al-Azhar Et l'Afrique Au Sud Du Sahara D'après La Revue Madjallat Al-Azhar Dans Les Années 1960 Et 1970", *Islam Et Sociétés Au Sud Du Sahara* 14-15 (2000), 57-80.

2014): İslam'ın Afrika'daki sosyo-kültürel etkilerini incelemiştir; Uluslararası Konferans: Afrika'daki Hac Yolları (Afrika Üniversitesi, Sudan, 2016): Afrika'dan Hac yolculuklarının tarihi ve kültürel önemini ele almıştır.⁴⁹⁵

El-Ezher Üniversitesi mezunları, Nijerya'daki zengin iş adamı Dangoté gibi Afrika iş dünyasında ve Kongo'daki Dr Abdoul Madjid Kasogbia gibi televizyon programlarında önemli roller üstlenmişlerdir. Ayrıca, Ticianiyye tarikatı gibi dini yapılar, Sahra altı ve Kuzey Afrika'dan gelen bilim insanlarını bir araya getirmede kilit bir rol oynamaktadır. Bu etkinlikler ile birlikte, El-Ezher Üniversitesi'nin sadece bir eğitim kurumu olmanın ötesinde, kültürel ve akademik bir köprü görevi de gördüğünü göstermektedir.

El-Ezher Üniversitesi, İslam dünyasında ve özellikle de Sahra altı Afrika'da büyük bir etkiye sahip bir dini ve eğitim kurumudur. Gobineau ve Zekhal gibi araştırmacılar, bu üniversiteyi Sünni İslam'ın küresel bir merkezi olarak kabul ederler. 1990'ların başından itibaren, El-Ezher, Afrika'da büyüyen Suudi, İran, Pakistan ve Türkiye gibi ülkelerden gelen farklı İslami akımlarla rekabet içinde olmuştur. Bu rekabet, El-Ezher'in Afrika kıtasında belirli Müslüman topluluklar üzerindeki etkisini sınırlamış olabilir. Ancak, El-Ezher'den mezun olan pek çok etkili lider aracılığıyla bu üniversitenin fikirleri, özellikle Müslüman Kardeşler hareketi gibi küresel hareketlerde etkisini göstermiştir.⁴⁹⁶

El-Ezher'in Sahra altı Afrika'daki varlığı, buradaki İslami eğitim kurumlarına prestij kazandırmakta ve giderek daha fazla sayıda öğrenciyi Kur'an-ı Kerim ezberleme ve uluslararası düzeyde Kur'an yarışmalarına katılma konusunda teşvik etmektedir. Ayrıca, El-Ezher ile Afrikalı İslamcılar arasında güçlü bir güven ilişkisi oluşmuştur. Bu da pek çok gencin din eğitimi almak için Mısır'a gitmeye devam etmesine yol açmaktadır.

El-Ezher'in etkisi, sadece dini ve eğitim alanlarında değil, aynı zamanda göç konularında da kendini göstermektedir. Mısır, genç Afrikalıların Akdeniz üzerinden Avrupa'ya yaptıkları zorlu ve çoğu zaman yasa dışı göçlerde önemli bir geçiş noktası haline gelmiştir. El-Ezher Üniversitesi'nin bu geniş etki alanı, onu sadece bir eğitim kurumu olmanın ötesinde, kültürel bir köprü olarak konumlandırmaktadır.

El-Ezher Üniversitesi, Mısır'daki siyasi dinamiklerle yakından bağlantılı olarak tarih boyunca önemli bir rol oynamıştır. Üniversitenin rektörünün Mısır devleti tarafından

---

⁴⁹⁵ Al Azhar University, "Al Azhar Et l'Afrique".

⁴⁹⁶ İsmail Numan Telci - Mehmet Rakipoğlu, "Suudi Arabistan'ın Müslüman Kardeşler Politikası: 1932-2016", *Akademik İncelemeler Dergisi* 13 / 1 (Nisan 2018), 137-168.

atanması ve Arap Baharı gibi büyük siyasi dönüşümler sırasında yaşanan siyasi istikrarsızlık, üniversitenin bağımsızlığı ve etkisi üzerinde ciddi soru işaretleri yaratmıştır. Özellikle terörizmin yeniden canlanması ve bölgede artan fanatizm, El-Ezher'in toplumdaki konumunu ve radikalizmle mücadeledeki etkinliğini sorgulamaktadır.

Buna rağmen El-Ezher, teknik ve teknolojik bilimler gibi diğer alanlarda öğretim tekliflerini çeşitlendirerek belirli bir prestiji korumayı başarmıştır. Mısır'da yapılan reformların bir parçası olarak bu çeşitlilik, üniversitenin uluslararası ve yerel düzeyde etkisini artırmaya yönelik bir girişim olarak değerlendirilebilir.

Mısır'ın siyasi tarihindeki diğer önemli dönemler, özellikle Avrupa sömürgeleştirilmesi ve Cemal Abdünnasır'ın politikaları döneminde gerçekleştirilen reformlar, El-Ezher'in tarihindeki dönüm noktalarını oluşturur. Bu dönemler, üniversitenin hem dini hem de akademik bir kurum olarak evrimini şekillendirmiş ve genişletmiştir. Ayrıca, Mısır'ın 1983'ten bu yana Francophonie'nin (Fransızca konuşan ülkeler birliği) bir üyesi olması ve yaklaşık 3 milyon Fransızca konuşan nüfusu ile, ülke Fransızca konuşan dünyada daha büyük bir etki oluşturmayı amaçlamaktadır.⁴⁹⁷ Bu durum, El-Ezher'in uluslararası sahnedeki rolünü ve etkileşimini daha da artırabilir, zira üniversite küresel İslam dünyası ile sadece Arapça değil, Fransızca üzerinden de bağlantılar kurmaktadır.⁴⁹⁸ Bu nedenle, Mısır'ın Kamerun üzerindeki dini etkisini, El-Ezher Üniversitesi'nden mezun etkili bir imamın biyografisi üzerinden detaylı bir şekilde analiz etmek çok önemlidir. Bu imamın seçilmesi, üniversitesindeki Afrika örgütlerinde görev almış olması, Kahire'deki Afrika büyükelçilikleri ile gönüllü olarak çalışması ve üniversitesinin Kamerun'daki temsilcilerinden biri olmasıyla açıklanmaktadır.

4.1.4. El-Ezher Mezunu Kamerunlu Etkili Bir Alim: Aliou Alkali Mourtala

Tarih, insan geçmişini metodolojik, kronolojik ve tematik olarak inceleme amacını taşır. Bu nedenle, biyografi, bireylerin evrimini, ideolojilerini, eylemlerini, korkularını, umutlarını, hayal gücünü ve karşılaştıkları zorlukları anlamada en etkili yöntemlerden biridir. Kuzey Kamerun örneğinde, İslam alimlerine ait detaylı ve iyi araştırılmış

---

⁴⁹⁷ Malika Zeghal, "Les Réformes De L'université D'al-Azhar En Égypte: Une Entreprise De Sécularisation?", *Le Choc Colonial Et L'islam*, ed. Pierre-Jean Luizard (Paris: La Découverte, 2006), 533-546.

⁴⁹⁸ Organisation Internationale de la Francophonie, "Égypte", *Organisation Internationale de la Francophonie* (Erişim 15 Haziran 2023).

biyografiler nadiren bulunur. Mevcut çalışmalar genellikle yüzeysel biyografiler veya tekrarlanan anlatımlardır.⁴⁹⁹

Bu bağlamda, Kuzey Kamerun'daki en etkili bilginlerden birinin soyundan gelen Şeyh Aliou Alkali Mourtala'nın hayatını ele almak önemlidir. O, bir kadının (alkali) oğlu olarak doğmuş ve babası 1990'lardan bu yana Ngaoundéré Lamidat'ında yargıçlık yapmaktadır. Yakın zamanda Ngaoundéré lamido'su tarafından Ngaoundéré merkez camisinin imamı olarak atanmıştır. Kuzey Kamerun'daki Müslüman toplulukların liderlik yapıları genellikle lamido, İmam ve kadı pozisyonlarını içerir. Eğitimine gelince, Şeyh Aliou Alkali Mourtala, Mısır'a gitmeden önce Kuzey Kamerun ve Kuzey Nijerya'da Kur'an okullarında eğitim görmüş ve Kur'an'ı ezberlemiştir. Bu nedenle, onun hayatı, İslam'ın Kuzey Kamerun'daki çağdaş evrimini kavramak için kritik bir örnek teşkil eder.

Mısır'da geçirdiği süre zarfında, Kamerunlu öğrencilerin başkanı olarak görev yapmış ve Afrikalı öğrenci derneklerinde önemli roller üstlenmiştir. Mısır'daki Kamerun Büyükelçiliği ile yakın işbirliği içinde çalışmış, Mısırlı yetkililerle güçlü bağlantılar kurmuş ve Kamerun'daki Radyo ile El-Ezher Üniversitesi'nde temsilcilik yapmıştır. Ayrıca, Ngaoundéré'deki topluluğu içinde sosyal hizmetlere büyük katkılar sağlayan genç bir lider olarak tanınır.

1984 yılında Ngaoundéré'nin Martap bölgesinde doğan Aliou, dindar bir aileden gelmektedir. Beş yaşındayken annesiyle birlikte iki yıl süren Kur'an eğitimine başlamış, bu süreçte İslami değerleri hızla benimsemiştir. Kur'an'ı tam olarak okuduktan sonra, ezberlemeye başlamıştır. Çocukluğunda eğitimine devam ederken, Kamerun'da resmi diller olan Fransızca ve İngilizceyi öğrenmek için ek dersler almıştır. Bu, sosyal ve dilsel entegrasyonu için önemli bir adımdır.⁵⁰⁰

Kuzey Kamerun'daki geleceğin İslam alimleri için geleneksel bir yol takip eden Aliou, Kur'an bilimlerindeki bilgisini derinleştirmeyi amaçlayarak Nijerya'dan ayrılmıştır. İslam Koleji'ne kaydolmuş ve diplomasını alana kadar eğitimini sürdürmüştür. Aliou,

---

⁴⁹⁹ Kuzey Kamerun'daki birkaç İslam aliminin biyografileri için bkz.: Hamadou, "Cheikh Mohamat Nour (1913-2002) Et La Tentative De La Rénovation Islamique À Goulfey (Abords Sud Du Lac Tchad)", 318-328; Amadou - Adama, "Moddibo Alhadji Usumanu (1884-1970). The Life Of A Muslim Teacher And Judge In Bogo (North Cameroon)", 73-96; Djibrilla, *Des Lamibé Et Imams À Maroua (1794-2013)*; Abdoul Aziz, *Modibbo Hammaoude: Autorité Traditionnelle, Enseignant Et Imam (1907-2015)*; Fadel, *Moodibbo Ahidjo Mouctar Et La Problématique De La Tijâniyya À Ngaoundéré Au Cameroun (1928-2014)*.

⁵⁰⁰ Aliou, yüksek lisans derecesi kapsamında Ulu Cami, Lamidat ve Ngaoundéré Üniversitesi'nde katıldığı birçok programa rağmen, biyografisi ve Kamerun ile Mısır arasındaki ilişkiler hakkındaki sorularımı yanıtlamak üzere 2022'de WhatsApp aracılığıyla bana zaman ayırdı.

dini bilgilerin yalnızca okulda değil, aynı zamanda Nijerya'nın kuzeyindeki ünlü alimleri ziyaret etmek için Maiduguri, Yola, Abuja gibi şehirlere de seyahat etmiştir. Nijeryalı hocalardan aldığı eğitimin ardından kısa bir süre ailesinin yanında Ngaoundéré'ye dönmüş, sonrasında Mısır hükümetinin sağladığı bursla El-Ezher Üniversitesi'nde pedagoji alanında üniversite eğitimine başlamıştır. Lisansını onur derecesiyle tamamlayarak gösterdiği akademik başarı ile dikkat çekmiştir. Üniversite eğitimi dışında, Kur'an okumanın on farklı yöntemini öğrenmek için her gece Kur'an-ı Kerim Okuma Merkezine devam etmiştir.

Kamerun'a döndükten sonra eğitimine Arap dili ve medeniyeti alanında yüksek lisans yaparak devam etmiştir. Boumdjéré mahallesinde ve Ngaoundéré şehrinde çocukların eğitimine katkıda bulunmak amacıyla kurduğu Association Boumdjéré Malia (ABM) ile gençlere ders takip etme ve gözden geçirme imkanı sağlamıştır.⁵⁰¹ Bu kurum sayesinde pek çok genç, başarılı bir şekilde sınavlarını geçip çeşitli meslek dallarında kariyer yapma şansı bulmuştur. Bu başarı, özellikle Kuzey Kamerun'daki düşük okullaşma oranları göz önünde bulundurulduğunda, önemli bir etkiye sahiptir.

2016-2017 yıllarında Mısır'da Kamerunlu öğrencilerin başkanı olarak görev yapmış, bu süre zarfında Kamerun Büyükelçiliği ile mükemmel ilişkiler geliştirmiştir. Bu işbirliği, ona birçok destek sağlamış ve 2015 yılında düzenlenen bir dünya zirvesinde Kamerun'u temsil etme fırsatı vermiştir. 2017-2018 yıllarında ise Mısır'daki Afrikalı öğrenciler genel birliğinin başkan yardımcısı olarak görev yapmıştır. Bu dinamizmi, diğer Kamerunluların derneklerde daha fazla pozisyon elde etmelerine olanak tanımıştır. Ayrıca 2012-2013 yılları arasında Mısır'daki Afrikalı öğrenciler genel birliğinin başkanı olan Daabo gibi başka bir Kamerunlu öğrenciyi de desteklemiştir.

Kültürel olarak, Kuzey Kamerun, Nijerya, Mali, Senegal ve Gine gibi yerlerde en yaygın konuşulan dillerden biri olan Fulanice dilinin tanıtımı ve korunması konusunda önemli bir role sahiptir. Bu bağlamda, Aliou Alkali, Afrika'daki ve diasporadaki Fulanice kültürünü korumayı ve yaymayı amaçlayan International Tabital Pulaaku derneğinin bir temsilcisidir. Olağanüstü katkıları sayesinde 2016 ile 2018 yılları arasında Mısır Radyosu'nda bu dilde yayın yapacak kadar yetkin bir sunucu olarak da iş bulabilmiştir. Kamerun'a dönüşünden sonra ise İslam'ın Kamerun'daki durumu hakkında bilgilendirme yapmaya devam ederken, Kamerun ve ülkenin İslami liderleri

---

⁵⁰¹ Abdoul Aziz Ahmadou, "Biographie d'Aliou Alkali Et Relations Transnationales Cameroun-Égypte" (Görüşmecisi: Aliou Alkali, Ses Kaydı, Görüşme 11 Ekim 2022).

ile doğrudan röportajlar gerçekleştirmiştir. Bu süreçte Suudi Arabistan'da, Kuzey Kamerun'un Banyo ve Garoua şehirlerinden gelen birçok İslami liderle ve Kamerun'un Riyad'daki diplomatik personeliyle bir araya gelmiştir. Bu sayede Aliou Alkali, Kamerunlu yetkililer tarafından ülkedeki en etkili genç dini liderlerden biri olarak kabul edilmektedir.

2019 ve 2020 yılları arasında Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Mısır ve diğer Orta Doğu ülkelerine yönelik uçak bileti satışı ve vize işlemleri konusunda faaliyet gösteren ASFAR TRAVEL'de çalışmıştır. Bu görevi sırasında Kamerunlu turist ve iş adamlarına destek sağlamış, ancak KOVID-19 salgını bu projeye son vermiştir. Eğitimi ve itibarı sayesinde 2020'lerin başında Ngaoundéré Ulu Camii'ne imam olarak atanmıştır.⁵⁰²

Mısır ve Kamerun arasındaki devlet dışı ilişkiler kapsamında gelişen medikal turizm ve Aliou'nun arkadaşlarıyla yürüttüğü uluslararası ticaret de dikkate değerdir. Kamerunlu öğrenciler, Mısır'da satın aldıkları ürünleri Kamerun'a göndermek için genellikle hava yolu veya deniz yolu taşımacılığını kullanmışlardır. Mısır'daki matbaaların kalitesi, genç Kamerunlu Müslümanları İslami kitaplar satın alma veya sipariş etme konusunda teşvik etmiştir. İslam alimlerinin zor koşullar altında elle çoğalttıkları kitaplar göz önünde bulundurulduğunda, Mısır'daki matbaa merkezleriyle işbirliği, İslami bilginin Kuzey Kamerun'da yayılmasında olumlu büyük bir etkiye sahiptir.⁵⁰³

Aliou Alkali, El-Ezher Üniversitesi Küresel Mezunlar Ligi'nin aktif bir üyesidir. Bu dernek, sosyal medyada genel kurul başkanı El-Ezher'in imamı ve şeyhi Dr. Şeyh Tayeb düzenli olarak programlar yapmaktadır. Dernek, Kuzey Kamerun'daki gençler arasında terörizm ve dini aşırıcılıkla mücadele konusunda bilgilendirici kitaplar, raporlar ve metinler göndererek faaliyetlerine devam etmektedir. En son Ekim 2022'de alınan bu belgeler, Fulanice diline çevrilerek okullarda, camilerde ve din eğitimi okullarda da kullanılmıştır. Bu El-Ezher Dünya Derneği, Kuzey Kamerun ve Douala'da yaşayan meslektaşının İslami işleri yönetmesiyle ilgilenen iki temsilci tarafından yönetilmektedir.⁵⁰⁴

---

⁵⁰² Ben de bu derneğin kurucu üyelerinden biriydim. 2009-2016 yılları arasında Türkiye'ye Doktora eğitimi için gelmeden önce Fransızca, İngilizce, tarih, coğrafya, vatandaşlık ve ahlak eğitimi ile felsefe dersleri vererek derneğin gelişimine yoğun katkı sağladım.

⁵⁰³ Abdoul Aziz, "Biographie d'Aliou Alkali Et Relations Transnationales Cameroun-Égypte" (Görüşme 11 Ekim 2022).

⁵⁰⁴ Abdoul Aziz, "Biographie d'Aliou Alkali Et Relations Transnationales Cameroun-Égypte" (Görüşme 09 Ekim 2022).

Kuzey Kamerun'da, 15-35 yaş arasındaki gençleri hedefleyen Mısır'dan gönderilen eğitim kitapları, terörizm ve şiddet içeren aşırıcılıkla mücadele amacı taşımaktadır. Bu sosyal yardım faaliyetlerinin videoları da çevrimiçi olarak erişilebilir durumdadır. Kasım 2021'de, öğretmenlerin çocukları, bir arada yaşamayı öğretme ihtiyacı üzerine duyarlı hale gelmelerini sağlamak amacıyla Kamerun'da bir ulusal sempozyum düzenlenmiştir. Adamaoua eyaletinin valisi, bu faaliyetlerle eğitilen öğretmenler ve öğrenciler kadar diğer vatandaşların da, Müslümanların Kamerun'daki barışa katkılarına yönelik çabalarını takdir ettiğini belirtmiştir. Ağustos 2022'de, Kamerun ve Nijerya'dan geniş katılımı, Zoom ve Facebook üzerinden Fulanice ve Hausaca dillerinde aylık bir MUHADARA programı gerçekleştirilmiştir.⁵⁰⁵

Kamerun'un Mısır Büyükelçisi Mohamadou Labarang, Orta Doğu'da önemli bir etkiye sahip olmuştur. 18 yıl boyunca Suudi Arabistan'da büyükelçilik yaptıktan sonra, 2008 yılından bu yana Mısır'da büyükelçilik görevini sürdürmektedir. Kuzey Kamerun kökenli olan Labarang, Mısır'daki Kamerunlu öğrencilerin durumunu daha iyi anlamak amacıyla onlarla sürekli iletişim halindedir. Özellikle, Kamerun medreselerinin sertifikalarının Mısır'da tanınması için gerekli diploma denklik sistemlerinin oluşturulmasına katkıda bulunmuştur. Mısır'a eğitim amacıyla gelen Kamerunlu öğrencilerin hazırlık sınıflarına otomatik olarak yönlendirilmesi, programların düşürülmesi gibi sorunlara çözüm aramaktadır. Kamerun tarafından, Mısır'da elde edilen diplomaların karşılıklı olarak tanınması talep edilmektedir.

Bu bağlamda, Büyükelçi Labarang, Kamerun'da kurulacak olan Ezher Koleji Enstitüsü'nü oluşturmak için Mısır makamlarıyla on yıldır çalışmaktadır. Bu proje, Orta Afrika'ya alt bölgesindeki tüm genç Müslümanların eğitim alabilmeleri için vize ve oturma izni alımını kolaylaştıracak ve onlara Kamerun vatandaşlarıyla aynı öğrenim ücretini ödeme fırsatını sunacaktır. Büyükelçi Labarang, projenin binalarının inşası için büyük bir arazi bağışında bulunmuştur.⁵⁰⁶

El-Ezher Üniversitesi'nden mezun olan Afrikalı öğrencilerin çoğu, benzer zorluklarla karşılaşmaktadır. Nijer'den Oumar ve Senegal'den Demba Sy gibi öğrenciler, mezuniyet sonrası kendi ülkelerinde karşılaştıkları profesyonel ve sosyal entegrasyon zorluklarına dair örnekler sunmaktadır. Nijeryalı Oumar, İslami araştırmalarda

---

⁵⁰⁵ Abdoul Aziz, "Biographie d'Aliou Alkali Et Relations Transnationales Cameroun-Égypte" (Görüşme 11 Ekim 2022).

⁵⁰⁶ Abdoul Aziz, "Biographie d'Aliou Alkali Et Relations Transnationales Cameroun-Égypte" (Görüşme 11 Ekim 2022).

tanınmış bir aileden gelir. Nijer'deki Say İslam Üniversitesi'nde eğitim aldıktan sonra aile desteği ile Mısır'a okumak için gelir. Lisans eğitimini tamamladıktan sonra Kahire'de ticari faaliyetler başlatmaya ve doktora çalışmalarını sürdürmeye karar verir. Oumar, Mısır, Suudi Arabistan ve kendi ülkesi arasında bir ticaret köprüsü kurar. El-Ezher Üniversitesi'nin merkezi yönetiminde ve Nijer'in Mısır büyükelçiliğinde tercüman olarak görev alır. Mısır'dan Sahra altı Afrika'ya ihraç ettiği ürünler arasında gıda maddeleri, çantalar, ayakkabılar, halılar, dini tablolar ve ilaçlar bulunur. Evli ve çocuk sahibi olan Oumar, Çin'e iş seyahatleri gerçekleştirir ve ülkesinde bu bağlantılar büyük ilgi görür.⁵⁰⁷

Demba Sy ise, Mısır'da İslami araştırmalara odaklanmaya karar verir. 1980 yılında, 20 yaşında genç bir adam olarak Kahire'ye gelir ve ilk olarak Bu'uth Arap Birliği Enstitüsü'nde Arapça dilini iyileştirmek için bir hazırlık sınıfına katılır. Birkaç yıl sonra lisans derecesini alır. İslam Yüksek Konseyi'nin bursları sayesinde şeriat üzerine eğitimini sürdüren Demba, Arap Birliği Enstitüsü'nden iki yüksek lisans derecesi daha elde eder. Avrupa'ya giderek yüksek öğrenim görmeyi ya da ülkesine dönerek profesyonel olarak entegre olmayı seçmez. Kahire'deki göç gerçekliğiyle yüzleşmeye karar veren Demba, Kahire Üniversitesi ve El-Ezher'de öğretmenlik pozisyonu kazanır. Bu, onun azimli bir tutumunun göstergesidir. Ayrıca, birden fazla üniversiteye kayıt olması sayesinde eşi ve kızıyla birlikte yasal oturma izni elde etmiştir. Demba, Afrika ve Orta Doğu arasındaki ilişkilerden faydalanarak Senegal'in gelişimine katkı sağlamayı ve uluslararası bir İslami kuruluşta iş bulmayı ummaktadır.⁵⁰⁸ Ayrıca Mısır, Sahra altı Afrika'daki Müslüman azınlıklar üzerinde büyük dini etkiye sahip olan tek Müslüman ülke değildir; aynı zamanda 1960'larda Medine İslam Üniversitesi'nin açılışıyla Afrika'da varlığını sürdüren Suudi Arabistan da bulunmaktadır.

4.2. Medine Üniversitesi ve Sahra Altı Afrika'daki Müslüman Azınlıklar

Suudi Arabistan'ın Sahra altı Afrika'daki dini etkileri, Medine Üniversitesi'nin açılmasıyla başlamıştır. Bu üniversitede Kamerun ve diğer Sahra altı Afrika bölgelerinden gelen ve Suudi Arabistan'ın İslam algısına büyük ölçüde katkıda bulunan Vahhabi liderleri yetiştirilmektedir.

---

⁵⁰⁷ Bava - Pliez, "Itinéraires D'élites Musulmanes Africaines Au Caire D'Al Azhar À L'économie De Bazar", 205.

⁵⁰⁸ Bava - Picard, "Les Nouvelles Figures Religieuses De La Migration Africaine Au Caire", 158.

4.2.1. Medine Üniversitesi Tarihi ve Afrika Programı

Sahra altı Afrika'da Suudi Vahhabiliği'nin etkisi öncesi İslam'ın en yaygın biçimi, Tasavvuf akımları aracılığıyla - özellikle Ticaniyye, Kadiriyye ve Mehdiyye tarikatları üzerinden - kendini göstermekteydi.⁵⁰⁹ Bu tarikatler, bölgenin Müslüman toplulukları üzerinde geniş çaplı sosyal ve kültürel etkilere sahiptir. Batılı bazı araştırmacılar, bu tarikatleri İslam ile Afrika kültürleri arasında bir diyalog ve birleşim oluşturarak siyah İslam olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda, Sahra altı Afrika'da İslamolojiye bilimsel bir yaklaşım benimsemek büyük bir entelektüel çaba gerektirir. Ahmed Chanfi, İslam'ın coğrafi olarak Orta Doğu, Sahra'nın güneyindeki Afrika, Güney Asya ve Güney-Batı Asya olarak ayrıştırılmasını sorgulamanın önemini vurgular. Çünkü bu tür bir ayrıştırma, bölünmüş ve eksik bir İslam anlayışına yol açmaktadır.

Dār al-hadīth Koleji'nin Medine ve Mekke şubelerinde toplanan Güney Asya, Batı Afrika ve Mısır uleması, İbn Suud rejiminin Selefî doktrinini öğretme çabalarını desteklemiştir. Ancak 1960'lardan itibaren Medine Üniversitesi'nin kurulması ve uluslararasılaşması, Suudi Vahhabiliğinin kıtadaki İslam uygulamalarını etkilemeye başlamıştır. 1990'ların başında Sahra altı Afrika'da yaşanan demokratik liberalleşme, İslami STK ve Suudi Vahhabiliğin eğitimi gibi faktörler, bu doktrin kıtada hızla yayılmasına olanak sağlamıştır.

Ekim 2018'de Suudi gazeteci ve köşe yazarı Cemal Kaşıkçı'nın İstanbul'daki Suudi konsoloslukunda öldürülmesi, Suudi Arabistan'ın dünya siyasetindeki imajını olumsuz yönde etkilemiştir. Geçmişte Batı'nın önemli bir ortağı olarak kabul edilen Suudi Arabistan, bu olayla birlikte İslam dünyasındaki imajını da zedelemiştir. Bu durum, İran ve Türkiye gibi ülkelerin İslam dünyasının meşru lideri olma iddiasında bulunmalarına zemin hazırlamıştır. Ayrıca, Türkiye'nin Ortadoğu jeopolitiğinde Suudi Arabistan ve ABD üzerinde baskı kurmak için bu suikasti araçsallaştırdığı gözlemlenmektedir.⁵¹⁰

2018 yılında UNESCO tarafından düzenlenen sıralamada, Suudi Arabistan uluslararası öğrenciler için dünyanın en iyi uluslararası öğrenci kabul eden ülkeleri arasında 13. sıraya yükselmiştir. Bu, birkaç yıl öncesine kadar 30. sırada olmasına kıyasla %170'lik

---

⁵⁰⁹ Tasavvufun Sahra altı Afrika'daki son zamanlardaki etkisini anlamak için bkz.: Catherine Mayeur-Jaouen, "Réveils Du Soufisme En Afrique Et En Asie. Translocalité, Prosélytisme Et Réforme", *Archives De Sciences Sociales Des Religions* 135 (Temmuz-Eylül 2006), 9-15.

⁵¹⁰ Bu krizin ayrıntıları için bkz: Bayram Balci - Jean-Paul Burdy, "L'affaire Khashoggi: Quelles Implications Régionales Et Internationales Pour La Turquie?", *Études* 2 (Şubat 2019), 7-18.

bir artışa işaret eder. Böylece, Suudi Arabistan özellikle Orta Doğu'dan %49 oranında öğrenci çekmekte, Asya'dan gelen öğrenci oranı ise %21'e ulaşmaktadır. 2009 yılında Medine'deki Afrikalı öğrenci sayısı ise yaklaşık 2.400 iken, 2014 yılında bu sayı 15.000'e yükselmiş, birçok Afrikalı öğrenci İslam'ı öğrenmek amacıyla bu ülkeye gelmiştir.⁵¹¹ Medine Üniversitesi'ndeki eğitim, Suudi Vahhabiliğinin Sahra altı Afrika'daki etkisini anlamak için merkezi bir öneme sahiptir. Medine Üniversitesi, Ortadoğu'daki İslam eğitimi almak için ayrılan Afrikalı öğrencilerin büyük bir bölümünü barındırır ve bu öğrenciler ülkelerine döndüklerinde iş bulma konusunda zorluklar yaşamaktadır.⁵¹²

Medine Üniversitesi, 1960 yılında kurulmuş ve 1961 yılında eğitime başlamıştır. Temel amacı, gerçek İslam'ı tebliğ etmek üzere eğitilmiş vaizler yetiştirip ülkelere göndermektir. Medine Üniversitesi aynı zamanda dini yeniliklere karşı mücadeleyi de sürdürmektedir. 1 Mayıs 1962, üniversitenin tüzüğü'nün resmi olarak tanımlandığı ve İslam'ın insan ve toplum hayatını ebediyen düzenlemek üzere geldiği belirtilen önemli bir tarihtir. Medine Üniversitesi, Şeriat Fakültesi ve 1963 yılında kurulan Davet Fakültesi aracılığıyla, toplumların dini aşırılıklarına karşı küresel bir mücadele vermektedir. Öğrencilerini hak ve sahih İslam'ı tüm dünyaya yaymak için iyi bir şekilde yetiştirmeyi hedeflemektedir.⁵¹³

Afrikalı öğrencilerin Suudi Arabistan'daki din eğitimine dahil edilmeleri, sadece Kur'an, şeriat, vaaz, hadis veya Arap edebiyatı gibi disiplinlerle sınırlıdır. Ekonomi, tıp, ticaret gibi dünyevi konuları aynı anda okumalarına veya bölüm değiştirmelerine kesinlikle izin verilmez. Suudiler, bu tür dünyevi çalışmaların öğrencilerin kendi ülkelerinde de okunabileceğini savunurlar. Ayrıca, İslam dışındaki disiplinleri inceleyen öğrencilerin, ülkelere döndüklerinde temel hedefleri olan doğru ve sahih İslam'ı yayma faaliyetlerinden sapacaklarına inanırlar.⁵¹⁴

Bu nedenle, Medine Üniversitesi mezunlarının görevi, İslam'a yabancı uygulamalar katan yerel İslam alimlerine ve liderlerine itaat etmeyi reddeden Afrika'daki Müslüman toplulukları teşvik etmektir. Üniversitenin kurucuları, Arapça bilmeyen Afrikalıların

---

⁵¹¹ Campus France, "Arabie Saoudite", *Focus Pays* 24 (Kasım 2018), 4.

⁵¹² Abdoul Aziz Ahmadou, "Les Universités Islamiques En Afrique Subsaharienne" (Görüşmecisi: Babba Ibrahima, Ses Kaydı, Görüşme 11 Ağustos 2023).

⁵¹³ Galilou Abdullaye, *Les Diplômés Béninois Des Universités Arabo-Islamiques: Une Élite Moderne « Déclassée » En Quête De Légitimité Socioreligieuse Et Politique* (Mainz: Institut Für Ethnologie Und Afrikastudien, Working Papers 18, 2003), 10-11.

⁵¹⁴ Abdullaye, *Les Diplômés Béninois Des Universités Arabo-Islamiques: Une Élite Moderne « Déclassée » En Quête De Légitimité Socioreligieuse Et Politique*, 11-12.

İslam'ı doğru bir şekilde öğretemediğine inanırlar. Bu durum, Sahra altı Afrika'nın dört bir yanında, Medine Üniversitesi'nin genç mezunları ile geleneksel Afrika sisteminden eğitim almış İslam alimleri arasında çatışmalara neden olmaktadır. Medine Üniversitesi mezunları, reform yapma çabalarının yanı sıra diplomalarının tanınması ve mesleki entegrasyonları konusunda da zorluklar yaşamaktadır. Buna rağmen Vehhabilik, Kamerun'daki Müslüman topluluklar arasında önemli bir resmi temsilci olmayı başarmıştır. Birçok Vehhabi imam, Arap ülkelerinin elçiliklerinde ve uluslararası İslami kuruluşlarda çalışmaktadır. Kamerunlu bazı imamlar ise düzenli olarak Orta Doğu'daki dünya Kur'an okuma yarışmalarında jüri üyesi olarak davet edilmektedir.⁵¹⁵ Vahhabiliğin modern yorumuna gelince, bu, siyaset ve dinin bir ittifakı olarak kabul edilmelidir. 1744 yılında kurulan Necd Paktı ile başlayan bu stratejik ittifak, Vahhabiliğin yarımada üzerinde hem bir İslami düşünce, bir yönetim biçimi hem de geniş bir sosyal çerçeve olarak büyük etkiler oluşmasını sağlamıştır. Bu ittifak, Vahhabi ulemasının Suudi kraliyet ailesine karşılıksız destek sağlamasına olanak tanırken, siyasi elit de ulemanın dini otoriteyi korumasına izin vererek Vahhabi vaazını desteklemeyi taahhüt etmiştir. Bu ittifak, Suudi Arabistan'ın kurulmasına ve Vahhabiliğin devlet dini olarak benimsenmesine zemin hazırlamıştır.⁵¹⁶

19. yüzyıl Selefilikinin yaklaşımı, Vahhabiliğinkinden büyük farklılıklar gösterir; bu dönem, Cemaleddin el Afgani⁵¹⁷ ve El-Ezher Üniversitesi'nin rektörü olan Mohamed Abduh gibi etkili şahsiyetlerin himayesinde gerçek bir devrimci hareket olarak kendini göstermiştir. Söylemsel olarak, bu dönemin Selefilik, modern dünyanın tam anlamıyla kullanılması için İslami milliyetçiliği ve İslam'ın birincil kaynaklarına geri dönüşü ileri sürerek kendilerini sömürgeci güçlere karşı savunmuştur. Bu, İslam'ı daha çağdaş bir çerçevede yorumlama ve uygulama çabası olarak ortaya çıkmıştır. Mevcut Vahhabiliğin bağlamında ise, liderleri Osmanlıların yerine geçmeye ve dünyadaki sufileri kösteklemeye çalışarak İslam'da tanınma ve üstünlük kazanmayı hedeflemektedirler.⁵¹⁸

---

⁵¹⁵ Abdoul Aziz Ahmadou, "Influence Saoudienne Au Cameroun" (Görüşmeci: Cheikh Youssouf Goni, Ses Kaydı, Görüşme 03 Eylül 2023). Bu şeyh sayesinde tüm Kamerunlu Müslümanların, etkili imamların ve Medine İslam Üniversitesi Vehhabi mezunlarının bağlantılarını elde edebildim.

⁵¹⁶ Hakim El Karoui, *La Fabrique De L'islamisme (Version Abrégée)* (Paris: Institut Montaigne, 2018), 31.

⁵¹⁷ Bu İslam liderinin dini, sosyal ve siyasi etkileri hakkında daha fazla bilgi için bkz.: Samiullah Kamgar, *Seyyid Cemaleddin Afgani'ye Göre Devlet ve Toplum* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024).

⁵¹⁸ Bernard Rougier, "Sens Et Puissance Du Salafisme Dans Le Monde Arabe", *Académie Des Sciences Morales Et Politiques* (Erişim 15 Ekim 2023).

1960'ların başından itibaren devlet desteğiyle uluslararası bir ihraç ürünü haline gelen Vahhabilik, iki ana faktörle açıklanabilir: Bir yandan, petrol satışından ve Aramco şirketinden elde edilen gelir sayesinde güçlü bir ekonomi sağlanmış, Suudi vatandaşlarına hem iş hem de rahat bir yaşam standardı sunulmuştur. Öte yandan, Krallık, ulemanın Vahhabiliği uluslararası alanda yaymasını kolaylaştıran dikkate değer siyasi istikrara sahiptir.⁵¹⁹

Vahhabiliğin Afrika'ya yayılması, 1990'ların Sahra altı Afrika'sında yaşanan büyük demokratik gelişmeler, otoriter restorasyon, siyasi kriz ve silahlı çatışmalarla çakışmıştır. Dinin Afrika'daki sosyal yapılar içinde daha fazla yer bulmasını sağlamıştır. Nicel olarak, İslam'a yeni dönenlerin sayısında bir artış gözlemlenirken, niteliksel olarak Vahhabiliğin etkisi, Afrika'daki birçok Müslümanın yaşam biçimlerinde değişiklik yapmıştır. Bu, vaaz ve mezhep kampanyalarını, isimlerin Araplaştırılmasını, kültürel uygulamaları, Arap-Müslüman giyim modellerinin benimsenmesini ve kadınlar için peçe takma, erkekler için ise sakal bırakma ve kısa pantolon giymeme gibi uygulamaları içerir.⁵²⁰ Vahhabiliğin Afrika'da etkili ve tanınmış din adamları aracılığıyla kendini savunmasına izin veren bir ortamda, Güney Afrikalı Ahmed Deedat ve Nijeryalı Abubakar Gumi gibi şahsiyetler öne çıkmıştır. Bu iki İslam alimi, Suudi düşüncesine uygun olarak İslam'ın yayılmasına katkıda buldukları için sırasıyla 1986 ve 1987 yıllarında Kral Faysal Uluslararası İslam'a Hizmet Ödülü'nü kazanmışlardır.

1960'larda Kral Faysal, Vahhabiliği Suudi krallığı için hem bir dış politika aracı hem de dini ve ideolojik bir etki direği olarak konumlandırmıştır. Bu stratejinin amacı, Mısır Başkanı Cemal Abdülnasır'ın laik milliyetçiliğinin toplumsallaştırıcı etkilerine karşı mücadele etmek ve İran'ın bölgesel hegemonyasına karşı İslami liderlik yerini güçlendirmek idi. Bu çerçevede, 1980'ler İslami liderlik kazanma çabasına adanmış bir dönem oldu. Ayrıca, Suudi Arabistan, ülkelerindeki baskılardan kaçan Suriyeli, Mısırlı (özellikle Müslüman Kardeşler mensupları) ve Arnavut teologlar ile yöneticilere ev sahipliği yaparak bu hedeflerine ulaşmaya çalışmıştır. Vahhabiliği dış politikanın bir aracı olarak kullanan Suudi Arabistan, 1962'de İslam Dünyası Birliği'ni, 1969'da Rabat'ta İİT'ni, 1973'te İslam Kalkınma Bankası'nı ve 1975'te Yüksek Camiler Şûrası'nı

⁵¹⁹ El Karoui, *La Fabrique De L'islamisme*, 31.

⁵²⁰ Mbarkoutou, "Le Contrôle De L'islam Et La Prévention Contre L'extrémisme Religieux Au Cameroun Et Au Tchad", 234.

kurmuştur. Ayrıca, 1961 yılında Medine İslam Üniversitesi'nin açılmasını sağlamıştır.⁵²¹

4.2.2. Suudi Vahhabiliğin Sahra Altı Afrika'daki Müslüman Azınlıklar Üzerindeki Etkileri

Sahra altı Afrika'da İslami STK'ların ve eğitim kurumlarının, Suudi Vahhabiliğini teşvik etmek için etkili araçlar olarak kullanıldığı bilinmelidir. 15 Aralık 1962'de kurulan İslam Dünya Ligi (Rabitat-ul Alem-el İslami), bu bağlamda önemli bir rol oynamaktadır. Ligin ana amaçlarından biri, Cemal Abdül Nasır'ın liderliğindeki Mısır rejiminin etkisine karşı koymak ve İslam dünyasının liderliğini Suudi Arabistan'a kaydırmak olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede İslam Dünya Ligi, Vahhabiliği uluslararası alanda yaymak amacıyla Suudi monarşisine hizmet etmektedir. Suudi yönetimi, ayrıca Soğuk Savaş döneminde Mısır'ın Nasırcılığı ve Arap milliyetçiliği ile İran İslam Devrimi'nin bölgesel yayılmasını dengelemek için Vahhabiliği kullanmıştır.⁵²²

İslam Dünya Ligi, yaklaşık yüz yirmi ülkede faaliyet göstermekte ve Suudi Arabistan'ın uluslararası düzeydeki ideolojik etkisini kimlik ve mezhep paradiplomasisi aracılığıyla güçlendirmektedir. Ligin UNESCO ve UNICEF gibi uluslararası kuruluşlardan aldığı gözlemci statüsü, siyasi etkisini artırmaktadır. Özellikle 1980'lerde Fransa'nın Cibuti'ye bağımsızlık verilmesini teşvik etmiş, Sovyetlerin Afganistan müdahalesini ve Yugoslavya'da etnik katliamı kınamış, Kıbrıs'ta Türklerin özyönetim kurmasını desteklemiş ve Çeçenistan'da arabuluculuk yapmıştır. Ayrıca, Pekin'de ve Afrika'da, özellikle Senegal ve Güney Afrika'da ayrıcalıklı ilişkiler sürdürmekte ve Suudi diplomasisinin bir parçası olarak hareket etmektedir.⁵²³

Dünya Gençlik Meclisi (WAMY) ve Uluslararası İslami Yardım Örgütü (IİRO) gibi kuruluşlar aracılığıyla, Vahhabi fikirlerin Afrika'da yayılması için gençlik bileşeni de bulunmaktadır. Bu kuruluşlar, Suudi hükümetinin İslam dünyası üzerindeki etkisini güçlendiren projeleri finanse etmektedir. Avrupa'da da Suudi Arabistan dışında bazı İslami kuruluşlar bulunmaktadır; bunlar arasında Londra İslami Çevresi (Al-Muntada

---

⁵²¹ Samir Amghar, "Acteurs Internationaux Et Islam De France", *Politique Étrangère* 1 (2005), 28-29.

⁵²² Samir Amghar, "La Ligue Islamique Mondiale En Europe: Un Instrument De Défense Des Intérêts Stratégiques Saoudiens", *Critique Internationale* 51-2 (2011), 115.

⁵²³ Amghar, "La Ligue Islamique Mondiale En Europe: Un Instrument De Défense Des Intérêts Stratégiques Saoudiens", 120.

al-İslamî) ve Mekke Vakfı (MUSASA) gibi kuruluşlar, İslam'ı Hristiyanlık'ın yayılmasına karşı korumaya çalışmaktadır.⁵²⁴

1974 yılında Medine'de düzenlenen İslami örgütler konferansı, 1975'te Mekke'de düzenlenen Camilerin Mesajının Canlandırılması konferansı ve 1976'da Nuakşot'ta düzenlenen konferans, Suudi Arabistan için bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü bu Körfez ülkesi, Sahra altı Afrika'da finanse ettiği tüm İslami STK'ları (yaklaşık 220) koordine etme görevini üstlenmiştir. Pedagojik bir bakış açısından, Vahhabiliği Sahra altı Afrika'da yaymanın etkili yollarını bulanlar, Suudi Arabistan'daki (Medine ve Dar el İfta) ve Afrika'daki (Nijer, Uganda ve Sudan) İslami üniversiteler olmuştur.⁵²⁵ Fransız sosyolog Samir Amghar'a göre, Suudi yanlısı İslam üniversitelerinin mezunları,⁵²⁶ Vahhabiliği dünya İslami dini mirasına sokmak için yeniden İslamlaştırmanın yeni aktörleridir.⁵²⁷

Örneğin, Suudi Vehhabiliğinin Burkina Faso'ya gelişi, Sünni hareketin (1973-1980) oynadığı önemli rolle belirginleşmiştir. Başlangıçta, başkentten kalbindeki Zagouettin semtinde büyük bir cami inşası için arazi satın almaktadırlar. Vehhabilerin etkisinin artmasıyla mücadele etmek için çeşitli yöntemler uygulanmıştır. Çocuklara araba lastiklerine zarar vermeleri öğretilip kadınlara Vehhabiliği destekleyenlere saldırımları için sopalar verilip erkekler ise düşmanı mahalleden kovmak için sopalar, palalar, baltalar ve sapanlarla silahlandırılmıştır. Özellikle etkili olan El hadj Mamadou Labi Sanogo, bir Vahhabi Sünni'yi öldürmenin kişinin cennete gitmesine izin vereceğini iddia etmiştir.⁵²⁸

Vahhabiler, hükümetin 1973 ile 1987 yılları arasında Vahhabi derneklerini tanıma yetkisi vermesinin ardından, başkentte ve dünya çapında kendilerini yapılandırarak ve varlıklarını sağlamlaştırarak etkilerini vurgulamaya başlamaktaydılar. Bu süreç, ulusal bir ofis ile bölgesel ve yerel ofislerin kurulması ve bir piramidal yapı oluşturulması şeklinde iki aşamadan oluşur. İkinci olarak, derneğin faaliyetleri, çeşitli İslami

---

⁵²⁴ El Karoui, *La Fabrique De L'islamisme*, 47.

⁵²⁵ Gondeu Ladiba, *L'émergence Des Organisations Islamiques Au Tchad* (Paris: L'Harmattan, 2011), 63-64.

⁵²⁶ Afrikalı bilim adamlarının da İslam'ın Ortadoğu'daki gelişimine katkıda bulunduğunu kabul etmek gerekir. Afrika ulemasının Suudi Arabistan'daki sosyo-politik yaşam üzerindeki etkisine ilişkin önemli bir araştırma hakkında bkz.: Ahmed Chanfi, *West African 'ulamā' and Salafism in Mecca and Medina. Jawāb al-İfrīqī / The Response of the African* (Leiden: Brill, 2015).

⁵²⁷ Amghar, "Acteurs Internationaux Et Islam De France", 30-31.

⁵²⁸ Madore, *Rivalités Et Collaborations Entre Aïnés Et Cadets Sociaux Dans Les Milieux Associatifs Islamiques En Côte d'Ivoire Et Au Burkina Faso (1970-2017)*, 75-76.

öğretilerle inanan kitleleri bilinçlendirmeye ve din eğitimi vermeye yöneliktir. 1990'larda Vahhabiliğin evrimi önemli ölçüde değişiklik göstermiştir.⁵²⁹

1990'lardan itibaren Burkina Faso'da İslam'ın kamu alanına müdahalesi, Pentekostal ve Katolik hareketlerle yoğun dini rekabetin damgasını vurduğu bir siyasi ve sosyal liberalleşme döneminde gerçekleşmiştir. İslam'ın medyada daha fazla yer bulması, hem Arapça hem de Fransızca konuşan çeşitli yaşlardaki imamlar ve karizmatik vaizler için yeni bir görünürlük sağlamıştır. Ancak, bu durum bu aktörler adına daha cesur söylemlerin oluşturulmasını sağlamamıştır. İmamların ve vaizlerin ifadeleri, kamusal alanı yeniden ahlaklandırma arzusu ve Müslüman vatandaşlığın teyidi ile karakterize edilen bir düzenleme içermektedir.⁵³⁰

Suudi Vahhabiliğinin Afrika'daki etkisini daha iyi anlamak için jeopolitik bir analiz gerekmektedir. Sahra altı Afrika'da, sömürgecilik döneminde Gine, Sudan, Nijerya ve Yukarı Volta'da (Burkina Faso) etkili olan Suudi Vahhabiliği, bağımsızlık yanlısı ilk politik hareketleri şekillendirmiştir. Bu devletler, tarikatların ülkelerindeki hâkimiyetlerini sona erdirmeyi hedeflemiştir. Afrika Boynuzu'nda ve Batı Afrika'daki ülkeler olan Kenya, Nijer, Nijerya ve Moritanya, Suudi Arabistan'ın İslam Dünyası Birliği, WAMY ve IIRO gibi örgütleri kullanarak Vahhabiliği yayma stratejilerinden etkilenmiştir.⁵³¹

Katar'ın Vahhabiliğin uluslararası alanda yayılmasını desteklemesi gerekliliği de dikkate alınmalıdır. Katar, özellikle Orta Doğu'da uluslararası tanınırlık kazanmayı hedefleyen yeni bir güç olarak ortaya çıkmaktadır. Bu ülke, Suudi etkisine karşı Türkiye ile ortaklık yapmakta ve özellikle Arap Baharı sırasında Mısır'daki otoriter rejimlere karşı düzenlenen demokrasi yanlısı isyanlarla ilişkilendirilmektedir.⁵³²

Ndjamena'dan (Çad) geçerek Hristiyan olarak kabul edilen Etiyopya'yı çevreleyen Hartum-Eritre hattından gelen Suudi nüfuzunun bu bölgesi, Nijerya'nın Şariat uygulanan kuzey vilayetlerinden geçmektedir. Suudi Vahhabiliği, Nijer ve Mali'nin yanı sıra Senegal'i de etkilemektedir.

Senegal, Sahra altı Afrika'da İİT Zirvesi'ne iki kez ev sahipliği yapmış tek ülkedir ve aynı zamanda İslam Dünyası Ligi'nin bölgesel merkezine ev sahipliği yapmaktadır.

---

⁵²⁹ Madore, *Rivalités Et Collaborations Entre Aînés Et Cadets Sociaux Dans Les Milieux Associatifs Islamiques En Côte d'Ivoire Et Au Burkina Faso (1970-2017)*, 79.

⁵³⁰ Madore, *Rivalités Et Collaborations Entre Aînés Et Cadets Sociaux Dans Les Milieux Associatifs Islamiques En Côte d'Ivoire Et Au Burkina Faso (1970-2017)*, 144.

⁵³¹ El Karoui, *La Fabrique De L'islamisme*, 55.

⁵³² Samet Yüce, *Qatar: An Emerging Player In The Regional Order Of The Middle East Since 2010* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Ortadoğu Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 116-127.

Afrika ülkelerinde yeni inşa edilen gösterişli Vahhabi camileri, eski camilere ciddi bir rakip olarak sunulmaktadır.⁵³³ Bu durum, bölgedeki Sünni ve Ticianiye camilerinin bölünmüş yapısını belirginleştirmektedir.⁵³⁴ Sahra altı Afrika'daki Müslüman azınlıkların camileri, ideolojik, tarikatli ve siyasi muhalefetin bir merkezi olarak hizmet etmektedir. Bu genişleme stratejisi, Vahhabiliğin uluslararası alanda yayılmasının Suudi dış politikasının tamamlayıcısı olduğunu göstermektedir.⁵³⁵

İslam, Suudi Arabistan için Afrika'da bir etki faktörüdür. Mekke ve Medine'deki İslam'ın Kutsal Yerleri ve her yıl milyonlarca hacının bu bölgeleri ziyaret etmesi, Suudi Arabistan'a önemli gelir sağlamaktadır. Hac ziyaretleri yılda yaklaşık sekiz milyar dolar gelir getirmektedir. Ülkelere göre belirlenen hacı kotaları sistemi aracılığıyla, Suudi Arabistan hac ziyaretini diplomatik çıkarlarına hizmet etmek için bir araç olarak kullanmaktadır. Kral Faysal Vakfı'nın finanse ettiği 197 projeden 43'ü Afrika'ya yöneliktir. Ayrıca, Alwaleed bin Talal Al-Suud gibi kraliyet ailesinin milyarder üyeleri, Afrika'da milyonlarca dolarlık yardım programlarına gönüllü olmaktadır. Bu nedenle birçok siyasi lider, Suudi Arabistan kraliyet ailesi ve hükümet üyeleriyle görüşmek için hacca gitmektedir.

Medine İslam Üniversitesi, Mekke'deki Umm Al-Qura Üniversitesi ve Riyad'daki İmam Muhammed İbn Suud İslam Üniversitesi'nden mezun olan tüm Afrikalı mezunlar, Afrika'daki en yüksek dini pozisyonlara sahip olmuşlardır. Bu mezunlar, geldikleri andan itibaren devletleri üzerinde belirli bir siyasi etkiye sahip olmak için işbirliği yapmaktadır.⁵³⁶ Mısır, Tunus, Sudan, Cezayir, Fas ve Suudi Arabistan'ın yanı sıra Libya da Afrika'da İslam fikirlerinin canlanmasına büyük ölçüde damgasını vurmuş bir Müslüman ülkedir. Kaddafi'nin Libya'sı, 1972'de kurulan İslami Çağrı Derneği ve İslami Çağrı Fakültesi sayesinde bu kurumların Pakistan, Suriye, Lübnan ve İngiltere'de kampüslerini açmayı başarmıştır.⁵³⁷

---

⁵³³ Bakary Sambe, *Radicalisation Islamique Et Enjeux Sécuritaires Au Sahel: De L'influence Wahhabite Au Terrorisme* (Bruxelles: European Foundation for Democracy, 2013), 4.

⁵³⁴ Lasser, "Cameroun: Les Nouveaux Territoires De Dieu", 107.

⁵³⁵ Hamadou, "La Mosquée Au Cameroun. Espace Public Ou Espace Privé?", 300.

⁵³⁶ Benjamin Auge, "La Politique De l'Arabie Saoudite En Afrique: Vecteurs Et Objectifs", *L'Afrique En Questions* 52 (Erişim 18 Şubat 2023).

⁵³⁷ Kane, *Intellectuels Non Europhones*, 22-26.

4.2.3. Medine Üniversitesi Mezunu Kamerun'da Etkili Olan Bir Alim: Mahmud Ali

Mahmud Ali, 1963 civarında, Tignère'de Modibbo Aliyou ve Aminatou Nêwa çiftinin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Babası, 1911 civarında Nijerya'nın Gombé şehrinde doğmuş ve İslam'ı öğretmek amacıyla Kuzey Kamerun'a yerleşmiştir. Ancak, 10 Mart 1969'da Kuzey Kamerun'da bir trafik kazasında hayatını kaybetmiştir. Mahmud Ali'nin annesi, Kuzey Kamerun'daki Bibémi'deki Lamidat kraliyet ailesinden gelmekte olup, 1943'te doğmuş ve amcası Modibbo Ndjjobdi'den aldığı İslami eğitimin ardından kendi Kur'an okulunu açmıştır.

Mahmud, küçük yaşlarda İslami bilgi edinmeye başlamış ve sekiz yaşındayken annesiyle birlikte Kur'an okumayı tamamlamıştır. Daha sonra, daha fazla bilgi edinmek için Kuzey Kamerun ve yurtdışına seyahat etmiştir. Eğitimine Guébaké'de amcası Modibbo Ndjjobdi ile başlamış, ardından Belel ve Kamerun'nun Garoua şehrinde modibbo Bobboy ile eğitimine devam etmiştir.⁵³⁸

Garoua'nın Arap Normal Okulu'na girmiş ve burada birkaç yıl Mehdiyye ile tanıştırılmıştır. Vahhabilik konusunda olumsuz bir ön yargıya sahip olmuştur. 1986-1993 yılları arasında, Medine İslam Üniversitesi'nde eğitim görmek üzere yeni hocası Şeyh Muhammed Ali Dewa'nın desteğini almış ve burada Kur'an okuma biliminde uzmanlaşarak lisans derecesini almıştır. Şeyh Muhammed Ali Dewa, Adamaoua eyaletinden Ngaoundéré Fransız-Arap Okulu'ndaki ilk öğretmen olarak, Suudi Arabistan'da burslu olarak eğitim almıştır. 1972 ile 1980 yılları arasında, Cumhurbaşkanı Ahmadou Ahidjo'nun tercümanı olarak görev yapmış ve birlikte Bahreyn, Lübnan, Suudi Arabistan, Libya, Mısır ve Birleşik Arap Emirlikleri'ni ziyaret etmiştir. 19. yüzyıldan itibaren Ngaoundéré Ulu Camii'nde etnik köken temelinde yönetim yapıldığı için, Mahmud Ali'nin Fulani kökeni, 2003'te Liman Hammaoundé'nin vefatından sonra 2004 yılında baş imam olarak atanmasında önemli bir rol oynamıştır. Baş imam olarak atanmasının ardından, aynı yılın Mayıs ayında Lamido Mohamadou Hayatou Issa tarafından resmi olarak imamlığa çıkarılmıştır.⁵³⁹

Medine İslam Üniversitesi'nin mezunları, yerel İslam uygulamalarını temizleme amacını gütmektedirler. Bu mücadele, Mevlid kutlamaları, Allah ile müminler arasında

---

⁵³⁸ Abdoul Aziz Ahmadou, "Biographie Du Cheikh Mahmoud Ali Et Le Wahhabisme" (Görüşmecisi: Cheikh Mahmoud Ali, Ses Kaydı, Görüşme 17 Ağustos 2016).

⁵³⁹ Abdoul Aziz, "Biographie Du Cheikh Mahmoud Ali Et Le Wahhabisme" (Görüşmecisi: Anonim 1 Görüşmecisi, Ses Kaydı, Görüşme 10 Eylül 2016).

aracı olarak Peygamber'in konumlandırılması, üç veya yedi günlük cenaze törenleri, muska ve tılsımların kullanımı, mistik ve kehanet uygulamaları gibi doktriner unsurlara odaklanmaktadır. Bu mücadele, Kuzey Kamerun'daki Ticaniyye tarikatının uygulamalarını özellikle etkilemektedir. Ticaniyye ve Vahhabilik arasındaki gerilimlerin altında güç ve zenginlik mücadelesi yatmaktadır. Vahhabi liderler, bu İslam akımını yaymak için Suudi finansörlerle doğrudan bağlantı kurmaktadırlar.⁵⁴⁰ Geleneksel ulema ise, Lamidat seviyesinde, Kuzey Kamerun şehirlerinin zengin insanlarından alınan zekat ve diğer mali kaynaklardan ekonomik ayrıcalıklar elde etmektedir.⁵⁴¹

Eğitimi ve etnik kökeni, Mahmud Ali'nin Ngaoundéré Ulu Camii'nin baş imamı olarak atanmasını büyük ölçüde etkilemiştir. Ngaoundéré Ulu Camii'nin yönetimi, 19. yüzyıldan bu yana etnik bir dağılımı yansıtmaktadır. Geleneksel olarak, baş imam Fulani etnik grubundan seçilirken, vekiller Fulani olmayan diğer etnik gruplardan (Kanuri veya Hausa) belirlenir. İlk vekil (Kanuri) genellikle akşam ve yatsı namazlarından sorumlu olurken, ikinci vekil (Hausa) gündüz namazlarını yönetir.⁵⁴² Bu düzenleme, Ekim 2003'te Liman Hammaoundé'nin vefatından sonra Mahmud Ali'nin baş imam olarak atanmasına ve ardından 30 Nisan 2004'te bu göreve resmen başlamasına yol açmıştır. Mahmud Ali, aynı yılın 5 Mayıs'ında Lamido Mohamadou Hayatou Issa tarafından resmi olarak imamlığa atanmıştır.⁵⁴³

Bu bağlamda, Vahhabiliğin Sahra altı Afrika'da kabullenme sürecinde birçok zorlukla karşılaştığı gözlemlenmektedir. Sahra altı Afrika'daki Müslüman memurlar ve öğrenciler, Vahhabiliğin kendi ülkelerine girişini ve yayılmasını teşvik etmek için önemli çabalar sarf etmişlerdir.⁵⁴⁴ Togo ve Burkina Faso'daki Müslüman azınlıkların durumu, bu çabanın bir örneğidir. Togo'daki Afrikalı Müslüman öğrencilerin aktivizmi aracılığıyla Suudi Vahhabiliğinin yayılması, Kanadalı araştırmacı Frédérick Madore'nin çalışmalarıyla daha iyi anlaşılabilir.⁵⁴⁵ Ayrıca, kadınların son otuz yıl içinde

---

⁵⁴⁰ Abdoul Aziz, "Biographie Du Cheikh Mahmoud Ali Et Le Wahhabisme" (Görüşme 28 Ağustos 2016).

⁵⁴¹ Aminatou vd., "Modibbé Et Goni De Ngaoundéré Au XXème Siècle: Une Histoire Du Savoir Islamique", 52-54.

⁵⁴² Hamadou Adama - Aboubakary Moodibo Amadou, "Itinéraire D'acquisition Du Savoir Arabo-Islamique Dans Le Nord-Cameroun", *Annales De La Faculté Des Arts, Lettres Et Sciences Humaines De L'Université De Ngaoundéré* 8 (1998), 33.

⁵⁴³ Aminatou vd., "Modibbé Et Goni De Ngaoundéré Au XXème Siècle: Une Histoire Du Savoir Islamique", 74.

⁵⁴⁴ Madore, *Rivalités Et Collaborations Entre Aînés Et Cadets Sociaux Dans Les Milieux Associatifs Islamiques En Côte d'Ivoire Et Au Burkina Faso (1970-2017)*, 205-226.

⁵⁴⁵ Frédérick Madore, "Militantisme Islamique Sur Le Campus De L'Université De Lomé (Togo)", *Youtube* (16 Mart 2022).

Sahra altı Afrika'da Arapça dili ve Vahhabiliğin yayılmasında oynadıkları kritik roller de vurgulanmalıdır.⁵⁴⁶

Ngaoundéré Merkez Camii'ndeki krizler, Sahra altı Afrika'daki Müslüman topluluklar arasında uyum ve iç barışın teşvik edilmesinde imamın rolünü önemli kılmaktadır. Bu bağlamda, şehir düzeyinde İslami diplomasi gerçekleştirilmektedir. Bu durum, 1990'ların Kuzey Kamerun'daki Ngaoundéré şehrindeki Müslüman liderler arasında yaşanan çatışmalarla örneklendirilebilir. Kamerun'da çok partili sisteme geçiş ve 1990'ların başında yaşanan Afrika ve uluslararası demokratikleşme süreci, ülkedeki İslami STK'ların faaliyetlerini şekillendiren ana faktörler arasında yer almıştır.

Bu bağlam, Ngaoundéré Merkez Camii'nde genç Müslümanların tartışmalı dini vaazlar vermelerine olanak tanımıştır. O zamanlar cami, asayiş karşıtı ideolojik muhalefetin, tarikat muhalefetinin (Ticaniyye, Kadiyye) ve siyasi muhalefetin (Mehdilik) bir merkezi olarak algılanmaktaydı.⁵⁴⁷ İslam'ın ana akımları, her hafta sırayla liderlerin katıldığı Cuma hutbeleri sırasında daha radikal bir hale gelmiştir. 1991'de Ticaniyye eğiliminin lideri modibbo Ahidjo Mouctar, Vahhabilerin hegemonik eğilimlerine karşı tutumunu vaazında dolaylı olarak ifade etmiştir. Bu çekişmede, Vahhabi lideri Şeyh Muhammed Ali Dewa, Ngaoundere lamido'suna provokatif vaazlar için sansür uygulamasını önermiştir. Lamido bu seçeneği reddetmiştir, çünkü en yakın alimleri neredeyse Ticaniyye'nin destekçileri olmuştur.⁵⁴⁸

1981'de, iki akım arasındaki kriz, Suudi yanlısı Cumhurbaşkanı Ahmadou Ahidjo'nun, birinci Ticaniyye-Vahhabiyya krizi sırasında modibbo Ahidjo Mouctar'ın çelişkili tutumları nedeniyle onu Banyo'ya sürgüne göndermesine yol açmıştır.⁵⁴⁹ Kamerun Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın değişmesiyle bu Ticaniyye aktivisti özgürlüğüne kavuşmuş ve 1984'te Ngaoundéré'ye dönmüştür.⁵⁵⁰ Modibbo Ahidjo Mouctar, bu olaydan sonra, Vahhabilere karşı mücadelesini yeniden başlatmıştır. Bir gün, bir vaaz

---

⁵⁴⁶ Daha fazla araştırma için bkz.: Muriel Gomez, "Prêcheuses Arabisantes À Dakar Et À Ouagadougou. Des Logiques D'individualisation Et D'individuation", *Érudit* 42 (2018), 205–226.

⁵⁴⁷ Hamadou, "La Mosquée Au Cameroun. Espace Public Ou Espace Privé?", 300.

⁵⁴⁸ Abdoul Aziz Ahmadou, "Biographie de Modibbo Hammaoundé" (Görüşmecisi: Malam Ousmanou, Ses Kaydı, Görüşme 21 Mayıs 2016).

⁵⁴⁹ Fadel, *Moodibbo Ahidjo Mouctar Et La Problématique De La Tijâniyya À Ngaoundéré Au Cameroun (1928-2014)*, 127.

⁵⁵⁰ İlk Müslüman Cumhurbaşkanı Ahidjo Ahidjo'nun Kamerun devlet başkanı olduğu dönemde (1960-1982) birçok dini liderin sürgüne gönderilmiştir. Cumhurbaşkanı Ahmadou Ahidjo, tarikatların kendisine karşı olduğunu söylüyordu. Bu nedenle sadece Vahhabi liderleri destekliyordu. Daha fazla ayrıntı için bkz: Abdoul Aziz Ahmadou, "Imam Et Vie Politique Locale Au Nord-Cameroun: Liman Djidji Issa (1905-1982), *Lamido Et Guerre De Leadership Au Lamidat De Ngaoundéré*", 1-29; Woudammike, *Déportation Et Mise En Résidence Surveillée Des Acteurs Politiques Au Cameroun. De La Période Coloniale Allemande À 1990*.

sırasında bir adam ayağa kalkarak günün vaizi modibbo Ahidjo Mouctar'a "Vird nedir?" diye sormuştur (bu Ticaniyye uygulamasına bir atıftır). Modibbo Ahidjo Mouctar, "İlahi yükümlülüklerden sonra İslam'da yaptığınız her şey," şeklinde yanıt vermiştir.⁵⁵¹ Bu olay üzerine, Vahhabi lideri Şeyh Muhammed Ali Dewa'nın tepkisi ertesi Cuma sert bir şekilde gelmiştir. Şeyh, Arap Yarımadası'ndaki doğumundan Ngaoundéré Lamidat'ına kadar İslam'ın tarihini tarihi kaynaklara dayanarak adım adım anlatmış ve sonuç olarak, Ticaniyye'nin İslam'da doktrinsel bir temelini olmadığını iddia etmiştir. Böylece, onun İslam içinde sapkınlık olarak gördüğü şeyi vurgulamıştır.

Bu radikal vaaz, Ngaoundéré lamido'sunun, Vahhabi liderin Merkez Camii'nde vaaz vermesini yasaklamasına neden olmuştur. Tüm modibbe ve Lamido Issa Maïgari Yaya'nın huzurunda herkes, baş imamı Liman Hammaoundé'yi dinlemeye karar vermiştir.⁵⁵² O, Kur'an-ı Kerim'de hutbeyi tavsiye eden ayetin hem bir emir hem de tavsiye niteliği taşıdığını vurgulamıştır. Dolayısıyla, bu ilahi düzene engel olanlar şehirde talihsizliklerle karşılaşabileceğini belirtmiştir. Liman Hammaoundé, vaizlerin kendi felsefelerini değil, Müslümanları birleştiren değerleri vaaz ederek sorumluluk alması gerektiğini vurgulamıştır. Sonuç olarak, lamido, Vahhabilerin Merkez Camii'nde tekrar vaaz vermelerini kabul etmiştir.⁵⁵³ Bu karar, Liman Hammaoundé'nin şehrinde İslam akımları taraftarları arasındaki çatışmaları yumuşatmayı başardığını göstermekte olup, onu olağanüstü bir lider olarak öne çıkarmaktadır.

4.3. Türkiye ve Sahra Altı Afrika'daki Müslüman Azınlıklar

Türkiye, 1998'den bu yana Sahra altı Afrika'daki Müslüman topluluklarının gelişiminde büyük bir rol oynamış ve bu kıtayı stratejik bir ortak haline getirmiştir. Dinî açıdan etkisinin incelenmesinden önce, Türklerin Sahra altı Afrika'daki varlığının yakın tarihini anlamak son derece önemlidir.

4.3.1. Sahra Altı Afrika'daki Türk Varlığının Tarihi

Türkiye'nin Sahra altı Afrika ile ilişkileri Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar uzanır ve bu ilişkilerin 16. yüzyıldan itibaren var olduğu iddia edilebilir. Türklerin bu bölgelerdeki varlığı, Avrupa'nın Afrika kıtasını sömürgeleştirmesiyle zayıflamıştır;

---

⁵⁵¹ Abdoul Aziz Ahmadou, "Succession A La Grande-Mosquée De Ngaoundéré" (Görüşmecisi: Bia Harouna, Ses Kaydı, Görüşme 23 Haziran 2016).

⁵⁵² Saïd, *Le Laamiido De Ngaoundéré Et Les Religieux Musulmans De 1972 A Nos Jours*, 43-44.

⁵⁵³ Hamadou, "La Mosquée Au Cameroun. Espace Public Ou Espace Privé?", 300.

özellikle Kuzey Afrika (Tunus, Mısır, Cezayir, Libya, Abyssinia Eyaleti), Sudan, Zanzibar, Güney Afrika, Orta Afrika'daki Kanem-Bornu gibi bölgeler, Osmanlı Devleti ile siyasi veya yakın manevi ilişkilere sahiptir. Bu tarihsel bağlam, 1884 Berlin Konferansı'nda Avrupalılar tarafından bu toprakların paylaşılmasıyla daha da zayıflamıştır, ancak bu dönem, tarihçiler tarafından kapsamlı bir şekilde araştırılmamıştır.

Gassim İbrahim'in doktora tezi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kongo Havzası gibi bölgelerde Avrupa'nın sömürgeci çıkarlarına sahip olmadığını ortaya koyar. Osmanlı Devleti, Berlin Konferansı'na Avrupa devletlerinden farklı nedenlerle katılmış ve Afrika'daki güvenliği ile toprak bütünlüğünü koruma amaçlı temsil edilme kararı almıştır. Konferansta, Osmanlı toprakları, devletin prestiji ve Afrika'daki Müslümanların durumu hakkında çekincelerini dile getiren Said Paşa, imparatorluğun temsilcisi olarak yer almıştır. Osmanlı Devleti, konferansta etkisiz kalsa da, Avrupa kabineleriyle diplomatik ilişkiler kurarak, özellikle Yukarı Mısır, Trablus eyaleti ve hinterlandının bütünlüğünü korumak için çaba sarf etmiştir.⁵⁵⁴

Ne yazık ki, 20. yüzyılın sonuna doğru Afrika kıtası tamamen Avrupalı güçler tarafından sömürgeleştirilmiş ve Osmanlı İmparatorluğu bu kıtadaki etkisini ve prestijini kaybetmiştir. Dr. Gassim İbrahim'in bu tarihi süreci detaylandıran çalışması, sömürgecilik tarihine dair derinlemesine bir bakış sunar ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Afrika'daki rolünü daha iyi anlamamızı sağlar.

Osmanlı Devleti, Berlin Konferansı'na katılma sürecinde, diplomatik çabaları ve müzakere sırasındaki çekinceleri ile birlikte, konferans sonrasında yürüttüğü politikalar aracılığıyla Avrupa ile uyum sağlamayı, güvenliği ve toprak bütünlüğünü korumayı amaçlamıştır. Dönemin yazışmaları ve arşiv kayıtlarına yansıyan bilgilere göre, Osmanlı Devleti, konferans sırasında Avrupa devletlerinin aksine, Kongo Havzası'nda planlanan serbest ticaret bölgesinin Afrika'nın doğusuna genişletilmesi ve Nil nehri havzasını da içine alacak şekilde genişlemesine, diğer devletlerin çıkarlarına ters düşmeyecek biçimde itiraz etmiştir.

Konferans sonrasında, Osmanlı Devleti, Yukarı Mısır bölgesinde ve Trablusgarp vilayetinin hinterlant bölgesinde hem Kongo Bağımsız Devleti ve İngiltere'ye hem de Fransa'ya karşı yoğun diplomatik mücadeleler vermiştir. Ayrıca, Osmanlı Devleti, hilafet görevi çerçevesinde, Afrika Müslümanları ile bağlarını güçlendirerek,

---

⁵⁵⁴ Daha fazla ayrıntı için bkz.: Ahmet Kavas, *Osmanlı-Afrika İlişkileri* (İstanbul: Kitabevi, 2017).

müslüman beldelerle birlik ve beraberliği teşvik etmeyi hedeflemiştir. Konferans müzakereleri sırasında, kıta Müslümanlarının ibadet ve ibadethane inşası özgürlüğünü savunan Osmanlı Devleti, konferans sonrası dönemde başlayan paylaşım rekabeti sırasında II. Abdülhamit'in İslam Birliği politikaları çerçevesinde bu Müslümanları hilafetin himayesi altında birleştirmeye çalışmıştır. Bu amaç doğrultusunda Afrika'daki müslüman kral ve liderler nezdinde birçok görevli gönderilmiştir.

Konferans öncesinde, Avrupa devletleri Afrika'daki ticari ve nüfuz alanlarını savunmak için Berlin Konferansı'na davet edilirken, Osmanlı Devleti'nin güvenlik ve toprak bütünlüğüne yönelik kaygılarla katılım gösterdiği anlaşılmaktadır. Müzakereler sırasında, Avrupa devletleri Afrika'da serbest ekonomi ve ticaret koşullarını oluşturmayı hedeflerken, Osmanlı Devleti Afrika'daki toprakları ve dindaşlarına yönelebilecek olumsuz sonuçlar ve tehditleri önlemeye çalışmıştır. Konferans sonrası dönemde, Avrupa devletleri Afrika'da ekonomik ve ticari çıkarlar uğruna sömürgeleştirme politikalarını uygularken, Osmanlı Devleti ise güvenlik ve toprak bütünlüğünü önceleyen ve kıta Müslümanlarına yönelik hamilik politikalarını sürdürmüştür.⁵⁵⁵

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923'te kurulmasından sonra, 20. yüzyıl boyunca Afrika ile ilişkiler önemli bir ilerleme kaydetmemiştir. Ancak, 1990'lı yıllarda, özellikle 1998 yılında kabul edilen ve Türkiye'nin Afrika kıtasına yönelik açılım eylem planı ile bu ilişkiler yeni bir boyut kazanmıştır. Bu dönemde Türkiye, Afrika ile diplomatik ve ekonomik bağlarını güçlendirmeye yönelik somut adımlar atmaya başlamıştır. Özellikle Afrika Yılı olarak ilan edilen 2005 yılı boyunca Türkiye-Afrika ilişkileri her düzeyde ivme kazanmıştır. Bu sürecin bir zirve noktası, 2008 yılında İstanbul'da düzenlenen Türkiye-Afrika İşbirliği Zirvesi olmuştur. Bu zirve, iki taraf arasındaki işbirliğini daha da pekiştiren önemli bir etkinlik olarak kayıtlara geçmiştir.

4.3.2. 1990 Sonrası Türkiye'nin Yeni Afrika Politikası

Türkiye'nin son otuz yılda Afrika ile yeniden canlanan işbirliğinin birkaç önemli faktörü bulunmaktadır. Türkiye, dünya sahnesinde yükselen bir güç olmasına rağmen, Afrika'da sömürgecilik geçmişine sahip olmaması, kıtadaki işbirliği çabalarının olumlu

---

⁵⁵⁵ Gassim, *Afrika'nın Sömürgeleştirilmesi : Berlin Konferansı Ve Osmanlı Devleti (1884-1885)*, 201-203.

karşılanmasına yardımcı olmuştur.⁵⁵⁶ 1920'lerin başında Mısır (1925) ve Etiyopya'da (1926) açılan Türk büyükelçilikleri, Türkiye'nin diplomatik tarihinde önemli bir yer tutar. İkinci Dünya Savaşı sonrası, özellikle Afrika ülkeleri bağımsızlıklarını kazandıkları dönemde, Türkiye çeşitlendirilmiş Afrikalı ortaklarla ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. 1952'den itibaren Libya (1952), Fas, Tunus, Gana (1957), Nijerya (1962), Senegal (1963), Kenya (1968), Demokratik Kongo Cumhuriyeti (1974), Somali ve Tanzanya (1979) başta olmak üzere pek çok Afrika ülkesinde büyükelçilikler açılmıştır.⁵⁵⁷ 1990'larda dış politikada göreceli bir durgunluk yaşanmasına rağmen, AKP iktidarının ardından Türkiye'nin Afrika'daki büyükelçilik sayısı 12'den 50'ye çıkmış, hedef her bir Afrika ülkesinde büyükelçilik açmak olarak belirlenmiştir.⁵⁵⁸

Türkiye'nin Afrika'ya açılım politikası, 1998 yılında başlatılan ve dış politikasında önemli bir yer tutan bir girişimdir. Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu'nun teorileri bu süreçte önemli bir rol oynamıştır.⁵⁵⁹ Davutoğlu, Türkiye'nin bağımsız, aktif ve çok boyutlu bir dış politika izlemesi gerektiğini savunarak, Türkiye'nin jeopolitik konumunu stratejik bir avantaja dönüştürmeyi amaçlamıştır. Türkiye'nin Akdeniz, Hazar Denizi, Karadeniz, Orta Doğu, Orta Asya, Doğu Avrupa, Kafkaslar ve Balkanlar gibi bölgelerdeki jeopolitik ve jeostratejik kavşak konumu, bu yeni dış politika anlayışının temelini oluşturur.⁵⁶⁰

Teorisinin ana fikirlerinden biri, 1990'ların sonunda dünya bölgelerinin içinden geçmekte olduğu küresel çatışmalarda Türkiye'nin arabulucu olabileceği fikridir.⁵⁶¹ Bu

---

⁵⁵⁶ Sömürgecilik araştırmalarında Türkiye hakkında daha fazla ayrıntı için bkz: Özgür TÜresay, "L'empire Ottoman Sous Le Prisme Des Études Postcoloniales. À Propos D'un Tournant Historiographique Récent", *Revue D'histoire Moderne & Contemporaine* 60-2 (2013), 145.

⁵⁵⁷ Mürsel Bayram, "Türk Dış Politikasının Dönüşüm Sürecinde Afrika", *Türkiye'nin Dış Politikası: Yeni Eğilimler, Yeni Yönelimler, Yeni Yaklaşımlar*, ed. İdris Demir (Bursa: Dora Yayınları, 2014), 261-290.

⁵⁵⁸ Bkz.: Ahmet Davutoğlu, *Strategic Depth: Turkey's International Position* (İstanbul: Turkish Edition, 2014); Aykut Karahan, *Karşılaştırmalı Siyaset Teorisi Açısından Ahmet Davutoğlu'nun Medeniyet Söylemi Ve Ben İdraki* (İstanbul: Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022); Emrah Utku Gökçe, *Türk Dış Politikasında İki Entelektüel Siyaset Adamı: İsmail Cem Ve Ahmet Davutoğlu* (İstanbul: Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019); Gamze Helvacıköylü, *The Effect Of Neo-Ottomanism In Turkish Foreign Policy For Balkans And Africa In Davutoğlu Period (2009-2014)* (İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019); Aurélien Denizeau, *La Doctrine Stratégique Et Diplomatique De L'islam Politique Turc (2002-2016)* (Paris: Institut National Des Langues Et Civilisations Orientales, École Doctorale Langues, Littératures Et Sociétés Du Monde, Doktora Tezi, 2019).

⁵⁵⁹ Jana Jabbour, "Le Retour De La Turquie En Méditerranée: La « Profondeur Stratégique » Turque En Méditerranée Pré- Et Post-Printemps Arabe", *Cahiers De La Méditerranée* 89 (2014), 4.

⁵⁶⁰ Gérard Groc, "La Doctrine Davutoğlu: Une Projection Diplomatique De La Turquie Sur Son Environnement", *Confluences Méditerranée* 83 (2012), 74.

⁵⁶¹ Bayram, "Türk Dış Politikasının Dönüşüm Sürecinde Afrika", 11-15.

bağlamda, Türkiye, Asya ülkeleri gibi, çeşitlendirilmiş ortaklıklarını sunarak Afrika'nın uluslararası sahnedeki jeopolitik dönüşümünden yararlanmaktadır. Ayrıca, Balkanlar ve Orta Asya'da gelişen Türk kamu diplomasisi, Ankara'nın Afrika politikasını destekleyerek Afrika halkının güvenini kazanmayı amaçlamaktadır. Dahası, İslam dünyasının tartışmasız lideri olma hedefiyle, Erdoğan'ın liderliğindeki AKP, Afrikalı Müslüman topluluklarla işbirliğini güçlendirmiştir.⁵⁶²

Kısacası, Türkiye'nin Akdeniz ve Afrika'ya yönelik politikası, bu bölgelerin artık engel olarak görülmemesi anlayışıyla şekillenmiştir. Türkiye'nin uluslararası sahnede etkili olabilmesi için, "merkez ülkelerle" etkileşimde bulunmasının yanı sıra, "çevre ülkeler" üzerinde de güçlü bir etkiye sahip olması gerektiği düşünülmektedir. Bu nedenle Türkiye, Sahra altı Afrika'daki dış politikasını, din ve yumuşak güç unsurlarını kullanarak harekete geçirmiştir. 2002-2023 yılları arasında R. T. Erdoğan hükümetlerinin bu politikaları ön plana çıkarmıştır. 21 yıllık AKP iktidarında, Davutoğlu Dışişleri Bakanlığı ve Başbakanlık yapmıştır; bu süreç boyunca ve öncesinde Erdoğan, dış politikaların sürekliliğini sağlamıştır.⁵⁶³ Erdoğan'ın, Türkiye'nin Afrika politikasındaki merkezi rolü kabul edilmelidir, zira tüm dışişleri bakanlarını atama yetkisi ondadır. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Afrika'ya ondan fazla resmi ziyaret gerçekleştirmiş olması, üç kez Türkiye-Afrika zirvesi düzenlemiş olması ve 2000'lerden bu yana kıtada artan ticaret, insani yardım ve askeri işbirliklerini teşvik etmiş olması, onun bu alandaki etkisini pekiştirmektedir.⁵⁶⁴ Türk dış politikasının, Suudi Arabistan'ın dini faaliyetlerindeki eksikliklere yanıt vermesi, özellikle Afrikalı Müslümanlar arasında olumlu karşılanmaktadır. Zira Suudi Arabistan'daki üniversiteler sadece teoloji eğitimi sunarken, Türk üniversiteleri Afrikalı öğrencilere çok daha geniş bir eğitim yelpazesi sunmaktadır.⁵⁶⁵

Ahmet Kavas'a göre Türkiye, Müslümanların azınlıkta olduğu ülkelerle son derece bağlı dini ilişkiler kurmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin dini müdahalesi, bu ülkelerde halkların yakınlaşmasına, aşırılıkçılığa ve şiddete karşı ortak mücadelede önemli bir rol oynamaktadır, ancak bu durum hem diplomatlar hem de iş adamları

---

⁵⁶² Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TIKA), *Afrique: La Turquie Et l'Afrique Mains Dans Les Mains* (Ankara: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı – TIKA), 54.

⁵⁶³ Abdoul Aziz Ahmadou, "Müslüman Azınlıklar" (Görüşmecisi : Yusuf Ertuğrul Edem, Ses Kaydı, Görüşme 28 Eylül 2022).

⁵⁶⁴ T.C. Cumhurbaşkanlığı, "Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi", *T.C. Cumhurbaşkanlığı* (Erişim 31 Aralık 2023).

⁵⁶⁵ Abdoul Aziz Ahmadou, "La Turquie Ou L'Arabie Saoudite Pour Les Musulmans d'Afrique?" (Görüşmecisi : Abdoun Nassir, Ses Kaydı, Görüşme 15 mart 2022).

tarafından yeterince takdir edilmemektedir. Türk din adamları, Sahra altı Afrika, Fransız Polinezyası, Güney Kore, Japonya gibi bölgelerdeki Müslüman azınlıklarla da etkili ilişkiler kurmuştur.⁵⁶⁶ Ahmet Oğras'a göre, özellikle Fransa gibi ülkelerde, İslam'ın Müslüman toplulukların ev sahibi ülkenin siyasi ve sivil yaşamına yeterince dahil olamamasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu yüzden, terörizmle mücadele eden bir dünyada, diaspora topluluklarının kendi çıkarlarını koruyabilmeleri adına, etnik veya ulusal bağlar yerine dini bağlar üzerinden bir araya gelmeleri şarttır.⁵⁶⁷

Müslümanların çoğunlukta olduğu ülkeler ile Müslümanların azınlıkta olduğu ülkeler arasındaki ilişkiler, siyasi durumlar tarafından İslami faktörleri kullanarak Müslümanları baskı altına almak şeklinde de ele alınabilir. Batı'da, özellikle vize reddi ve topraklara erişim engelleri, Türkler tarafından dini bağlılıklarından kaynaklanan bir ayrımcılık olarak algılanmaktadır.⁵⁶⁸ Örneğin, Kasım 2023'te Kanada'da düzenlenen MESA kongresine katılmak üzere Türkiye'den gelen araştırmacıların büyük çoğunluğu, araştırmalarını sunmak için gerekli vizeyi alamamıştır. Bu, uluslararası akademik ve kültürel alışverişler üzerinde ciddi kısıtlamalar oluşturabilecek bir durumdur.

4.3.3. Sahra Altı Afrika'da İslam'ın Yayılması ve İslam Eğitimine Türkiye'nin Katkısı

Türkiye'nin Afrika'da dini faaliyetleri, özellikle Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı ve çeşitli sivil toplum kuruluşları aracılığıyla geniş bir yelpazede gerçekleşmektedir. Bu kuruluşlar,⁵⁶⁹ İslam'ın yayılmasını desteklemek, sosyal yardım sağlamak ve eğitim projeleri yürütmek gibi çeşitli yollarla katkıda bulunmuştur. Örneğin, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) gibi kurumlar, Afrika'daki cami inşaatları ve restorasyon projelerine destek vermektedir; Güney Afrika'daki Cape Town'daki Nur-el Hamidiye camii ve Etiyopya'daki Nejashi türbesi bunlara örnektir. Ayrıca, Sudan'daki Hartum Ulu Camii ve Senegal'deki Dakar Ulu Camii ve İslam Enstitüsü gibi projeler

---

⁵⁶⁶ Abdoul Aziz Ahmadou, "Quel Avenir Pour Les Minorités Musulmanes Dans Le Monde?" (Görüşmecisi: Ousmanou Adama, Ses Kaydı, Görüşme 2 Ocak 2021).

⁵⁶⁷ Abdoul Aziz Ahmadou, "Les Minorités Musulmanes En France" (Görüşmecisi : Ahmet Oğras, Ses Kaydı, Görüşme 18 Kasım 2018).

⁵⁶⁸ Abdoul Aziz Ahmadou, "Türk Uluslararası Ekonomik İşbirliği" (Görüşmecisi: Yusuf Gökhan, Ses Kaydı, Görüşme 29 Kasım 2022).

⁵⁶⁹ İslam'ın Afrika'daki yayılımı ve korunması konusunda Türkiye'nin çeşitli resmi ve sivil toplum kuruluşları önemli roller oynamaktadır. Bu kuruluşlar arasında Aziz Mahmud Hüdayi Vakfı, İHH (İnsani Yardım Vakfı), Deniz Feneri Derneği, Cansuyu Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Sakarya Gönüllüleri Derneği, Süleyman Hilmi Tunahan'ın kurduğu Yardımlı Uluslararası İnsani Yardım Derneği ve Kimse Yok Mu Derneği bulunmaktadır. Abdoul Aziz Ahmadou, "Türk Uluslararası Dinî İşbirliği" (Görüşmecisi: Ali Dikmen - Salih Dizdar, Ses Kaydı, Görüşme 15 Kasım 2022).

de TİKA tarafından desteklenmiştir. Aziz Mahmud Hüdayi Vakfı gibi sivil toplum kuruluşları, Afrika'da yoksullukla mücadele ve eğitim projeleri aracılığıyla aktif olarak faaliyet göstermektedir. Vakıf, aynı zamanda imam-hatip okullarının ve diğer dini eğitim kurumlarının gelişimine destek vermektedir. Bu tür kuruluşlar, Afrika'daki dini ve sosyal kalkınma çabalarına önemli katkılarda bulunmaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Afrika'daki etkisi, Türkiye'nin dış politikasının bir parçası olarak dini diplomasi yoluyla genişlemektedir. Diyanet, çeşitli dini eğitim ve ibadet hizmetleri sunarak ve uluslararası dini ilişkileri geliştirerek Afrika'daki Müslüman topluluklarla bağlarını güçlendirir. Ancak, Diyanet'in etkisi ve faaliyetleri, zaman zaman Türkiye içinde ve dışında tartışmalara neden olabilmektedir. Bu çabalar, Türkiye'nin Sahra altı Afrika'daki dini ve diplomatik faaliyetlerinin sadece Afrika'daki topluluklarla olan ilişkilerini güçlendirmekle kalmayıp, aynı zamanda uluslararası alanda Türkiye'nin dini ve kültürel etkisini artırmayı amaçladığını göstermektedir. Türkiye'nin bu girişimleri, bölgedeki Müslüman topluluklarla derin tarihsel ve kültürel bağlara dayanmaktadır. Afrika'da pozitif bir algı oluşturulmasına yardımcı olmak için dini diplomasiyi bir araç olarak kullanmaktadır. Kamerun'da Aziz Mahmud Hüdayi Vakfı, ACAMAS ile yeni bir insani ve dini ortaklık kurmuş olup, 1990'ların sonlarından bu yana Afrika'da İslami eğitimi desteklemede çok aktif olan Süleyman Hilmi Tunahan'ın takipçileri gibi başka dini gruplar da faaliyet göstermektedir.⁵⁷⁰

Türkiye'nin dini faaliyetlerde bulunan resmi kurumlarından biri olan Diyanet İşleri Başkanlığı, 1924'te kurulmuş ve İslam'ın inanç ve ibadetleri ile ilgili çalışmalar yapmak, dini kurumları yönetmek gibi görevler üstlenmiştir. 2018'de yapılan Cumhurbaşkanlığı sistemine geçişle Diyanet, Cumhurbaşkanlığına bağlanarak statüsü ve teşkilat yapısında önemli değişiklikler yaşamıştır.⁵⁷¹ Türkiye'nin laik yapısı, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın AKP hükümeti döneminde sahip olduğu etkiye sınırlamalar getirmiştir. Diyanet İşleri eski Başkanı İbrahim Elmalı'nın 1966 yılında Hazreti Muhammed'in doğum günü törenlerine katılmak üzere yaptığı ilk yurtdışı gezisi, Türkiye'de kamuoyunda hararetli tartışmalara yol açmıştır. Bu ziyaret, Tunus, Libya, Mısır ve Suriye'yi kapsamaktaydı. Bu durum, hükümetin İbrahim Elmalı'nın Tunus'taki dini faaliyetlerini desteklememesi yönünde karar almasına neden olmuştur. Bu karar,

---

⁵⁷⁰ ACAMAS hakkında daha fazla araştırma için bkz.: Abdoul Aziz Ahmadou, "ACAMAS Et TİKA: Deux Bras Séculiers De La Coopération Turco-Camerounaise", *Afrika Araştırmacıları Derneği (AFAM)* (Erişim 19 Haziran 2020).

⁵⁷¹ DİB, "Kurumsal Tarihçe", *DİB* (Erişim 19 Haziran 2020).

Türkiye'nin laik devlet yapısının, dini kurumların dış politikada nasıl konumlandırıldığına dair politik dinamikleri yansıtmaktadır.⁵⁷²

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın İslam dünyasındaki temel kurumlar arasında yerini alması, AKP döneminde gerçekleşen değişiklikler ve yeni politikalar sayesinde olmuştur. Diyanet, Türkiye'nin İslam'ı savunma ve yayma çabalarında önemli bir araç haline gelmiştir.⁵⁷³ Bu çerçevede, Türkiye ile Afrika arasındaki ilk büyük dini toplantı, İstanbul'da Afrika Kıtasındaki Müslüman Ülke ve Toplumların Dini Liderlerinin Buluşması temasıyla gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda Osmanlı'nın Afrika'daki olumlu mirası da övgüyle anılmıştır. Bu toplantı, Türkiye'nin Afrika'ya yönelik açılım politikasının dini boyutunu pekiştirerek, 2011'de ikinci bir zirvenin düzenlenmesine olanak sağlamıştır. Bu zirvede Afrikalı dini liderler, Türkiye'de İmam Hatip okullarına benzer eğitim kurumları açılması çağrısında bulunmuşlardır. Bu gelişmeler, Türkiye'nin Afrika ile dini ve kültürel bağlarını güçlendirme yönünde attığı adımları göstermektedir.⁵⁷⁴

Soğuk Savaş'ın sonunda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, dini işler için devlet komiteleri oluşturarak bazı Orta Asya ülkelerinde devlet ile İslam arasındaki ilişkileri düzenleme amacına ulaştığı belirtilmelidir. Diyanet ve TİKA'nın iş birliğiyle, 6-13 Eylül 2015 tarihlerinde Ankara ve İstanbul'da Radikalleşmeyle Mücadelede Din Adamlarının Rolünün Güçlendirilmesi ve Çağdaş Din Eğitimi Programı temalı eğitim programları gerçekleştirilmiştir. Bu programların ana amacı, Türkiye'nin bilgilerini Afrika heyetiyle paylaşmaktaydı. Afrikalı dini liderler, İstanbul ve Konya gibi şehirlerdeki tarihi İslam mekanlarını ziyaret etme fırsatı bulmuştur.⁵⁷⁵

Bu toplantıların sonuçları, Türkiye'nin Afrika ve diğer bölgelerden gelen öğrencilere yönelik Uluslararası İmam Hatip Lisesi programlarını İstanbul, Kayseri ve Konya'da başlatmasına olanak tanımıştır. İstanbul, Marmara, İstanbul 29 Mayıs, Ankara, Uludağ ve Necmettin Erbakan Üniversiteleri de dahil olmak üzere çeşitli Türk üniversitelerinde, uluslararası öğrencilere yönelik birçok benzer program bulunmaktadır. Bunun yanı sıra yurtdışındaki Diyanet okullarını birleştiren Uluslararası Yurt Dışı Okulları örgütlenmesi de vardır. Somali ve Somaliland'da açılan okullarda ve üniversitelerde Türk Diyanet Vakfı'nın sağladığı destekler; Bursa ve

---

⁵⁷² Mehmet Özkan, "Turkey's Religious Diplomacy", *The Arab World Geographer/Le Géographe Du Monde Arabe* 17 (2014), 226-227.

⁵⁷³ Özkan, "Turkey's Religious Diplomacy", 229-230.

⁵⁷⁴ Özkan, "Turkey's Religious Diplomacy", 230.

⁵⁷⁵ TİKA, *Afrique: La Turquie Et l'Afrique Mains Dans Les Mains*, 47-54.

Konya'da düzenlenen uluslararası öğrenci sempozyumları ve Afrika'daki çeşitli ülkelerdeki Kur'an-ı Kerim kurslarına yönelik destek programları, Türkiye'nin dini aktivizminin siyasi düzeyde ne kadar etkin olduğunu göstermektedir.⁵⁷⁶ İmam-Hatip okulları, Batılı okullara bir alternatif olarak sunulmuş, ebeveynlerin çocuklarını bu okullara göndermeleri için bir motivasyon kaynağı haline gelmiştir. Türklerin Afrika'daki İslami faaliyetleri, birçok genç Afrikalıya eğitimleri sırasında ücretsiz konaklama imkanı sağlamış, bu da gençlerin aldıkları öğretiler aracılığıyla İslam ile terörizm arasında ayırım yapabilmelerini kolaylaştırmıştır.⁵⁷⁷

Türkiye, İslam Ansiklopedisi'nin 2025 yılına kadar kırk dört cilt olarak yayınlanması ve yabancı dillere çevrilmiş Kur'an-ı Kerim nüshalarının dünya geneline dağıtılmasıyla (Hediyem Kur'an Olsun Projesi) İslam dünyasının önde gelen ülkelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Diyanet, okullar, cezaevleri, kütüphaneler, kolejler, ilahiyat fakülteleri, yurtlar ve hastaneler gibi çok çeşitli yerlerde faaliyet göstermektedir. 2016 yılında dünya genelinde kırk ülkede 218,584 adet, 2017 yılında ise kırk yedi ülkede 582,696 adet Kur'an-ı Kerim dağıtılmıştır. Bu çerçevede Diyanet, Afrika'ya 154,527 Kur'an-ı Kerim hediye etmiştir.⁵⁷⁸

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 2010'ların sonlarında Mağrip'te yaptığı bir açıklamada, dindar bir Müslümanın laik bir devleti başarıyla yönetebileceğini belirtmiştir. Bu da Türkiye'nin İslam'ın demokrasiye karşı olmadığını vurgulayan bir açıklama olarak değerlendirilmiştir.⁵⁷⁹ Türkiye'ye gelen Afrikalı öğrenciler, Türkiye'nin İslam'ın yayılmasına katkı sağlamak amacıyla geliştirdiği özel stratejilerle karşılaşmaktadırlar. Özellikle düzenlenen yaz kamplarında dini eğitim programlarının yanı sıra sosyokültürel faaliyetler de sunulmaktadır. Bununla birlikte, Afrikalı hacılar artık Mekke'ye gitmek için turizm amaçlı Türkiye üzerinden transit geçmeyi tercih etmektedirler. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 2015'ten bu yana verilen Uluslararası İyilik Ödülleri, 2016'da Sudan'ın eski cumhurbaşkanı Abdurrahman Swar Ez-Zeheb gibi isimler başta olmak üzere, 2018'de Tanzanyalı Sevede Sevan Uşak'a ve 2019'da Malili futbolcu Frederick Ömer Kanauté'ye verilmiştir. Bu da Türkiye'nin

---

⁵⁷⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), *2015 Yılı Faaliyet Raporu* (Ankara: DİB, 2016); Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), *2016 Yılı Faaliyet Raporu* (Ankara: DİB, 2017); Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), *2017 Yılı Faaliyet Raporu* (Ankara: DİB, 2018).

⁵⁷⁷ Abdouraman Hayatou, "En Mode Précédation: Boko Haram N'est Pas Islam", *Facebook* (Erişim 14 Şubat 2015).

⁵⁷⁸ DİB, *2015 Yılı Faaliyet Raporu*, 27-29 ve 37-38; DİB, *2016 Yılı Faaliyet Raporu*, 33; DİB, *2017 Yılı Faaliyet Raporu*, 31.

⁵⁷⁹ Claudio Monge, "Petite Genèse De L'islam Turc Et De Son Rapport Au Politique", *Revue Des Sciences Religieuses. Christianisme Et Islam* 87 (2013), 234.

İslami aktivizmdeki uluslararası etkisini gösteren bir diğer örnektir.⁵⁸⁰ Türkiye'nin Sahra altı Afrika ile olan ilişkileri, uzun süredir devam eden tarihsel bağların yeniden canlanmasıyla son otuz yıl içinde önemli bir ivme kazanmıştır. Türkiye, 2012 yılından itibaren Türkiye Bursları programı ile desteklenen süreç sonucunda, Afrikalı öğrenciler için cazip bir uluslararası öğrenci kabul eden ülke haline gelmiştir. Türkiye'nin bu çabaları, Müslüman ülke olması ve geniş eğitim imkanları sunması nedeniyle özellikle Müslüman Afrikalı öğrenciler tarafından tercih edilmektedir.⁵⁸¹

2009 yılında kurulan Yunus Emre Enstitüsü, Türkçe dilini ve kültürünü uluslararası alanda yaymayı amaçlar ve şu anda 48 ülkede 58 kültür merkezi ile faaliyet göstermektedir. Türkiye Maarif Vakfı ise barışı ve eğitimi teşvik etmek amacıyla Afrika'da ve dünya genelinde 317 eğitim yapısı ve 42 yurt ile hizmet vermektedir.⁵⁸² Bu çabalar, Türkiye'nin 2015 yılında uluslararası öğrenci kabul eden ülkeleri sıralamasında 34. sıradan 13. sıraya yükselmesine yardımcı olmuştur.⁵⁸³ 2019 yılında Türkiye burslarına 167 ülkeden 145.700 başvuru yapılmıştır. Yabancı bursiyerler, genel sağlık sigortası, makul barınma, aylık burs, uygun üniversite ve Türkçe öğrenim ücretleri ve uçak biletleri gibi olanaklardan yararlanabilmektedir.

Türkiye'nin dış politikada güçlü bir etki oluşturma çabası, Orta Doğu, Afrika, Orta Asya ve Balkanlar gibi Müslüman ülkelerle olan geniş ilişkiler ağıyla desteklenmektedir. Bu bölgeler, Türkiye'nin çeşitli yumuşak güç araçlarını kullandığı başlıca etki alanlarıdır. Ayrıca, Türkiye askeri gücünü de dünya genelinde etkin bir şekilde kullanmaktadır. Türkiye'nin uluslararası ilişkilerdeki rolü sadece dinin önemini kavramakla kalmaz, aynı zamanda çağdaş dünyadaki yerini belirlemek için jeopolitik ve jeostratejik faktörleri de dikkate alır.⁵⁸⁴ Uluslararası öğrencilere sağlanan destekler, öğrenim süreçlerinde önemli fırsatlar sunmasına rağmen, kalıcı iş bulmalarını zorlaştıran yasal kısıtlamalar da bulunmaktadır. Bu genellikle Türk şirketlerinin yurt dışındaki müşterileri için tercüman olarak çalışan Afrikalı öğrenciler için geçerlidir.⁵⁸⁵

---

⁵⁸⁰ Bkz.: DİB, "Ödül Hakkında", *DİB* (Erişim 22 Haziran 2022).

⁵⁸¹ Yunus Emre Institute, "Corporate", *Yunus Emre Institute* (Erişim 21 Mart 2020).

⁵⁸² Türkiye Maarif Vakfı, "Kurumsal", *Türkiye Maarif Vakfı* (Erişim 21 Mart 2020).

⁵⁸³ Campus France, "La Mobilité Internationale Des Etudiants Africains", *Les Notes De Campus France Hors-Série* 16 (2017), 6-7.

⁵⁸⁴ Afrika'daki Türkiye-Afrika askeri işbirliği hakkında, bkz.: Tuğrul Oğuzhan Yılmaz, "Türkiye-Afrika İlişkilerinin Güvenlik Boyutu: Türk Savunma Sanayii ve Afrika", *Türk Dünyası Araştırmaları* 237(Kasım - Aralık 2018), 41-66.

⁵⁸⁵ Abdoul Aziz Ahmadou, "Afrika Öğrencileri" (Görüşmecisi: Mustafa Dikmen, Ses Kaydı, Görüşme 19 Ağustos 2021).

Sonuç olarak, Türkiye'nin Sahra altı Afrika ile olan ilişkileri, karşılıklı yarar sağlama potansiyeli taşıyan zorlu bir ortaklık olarak değerlendirilebilir. Türkiye, terörizm ve Batılı neo-sömürgecilik gibi sorunlara etkili çözümler üretmeye çalışmalı ve bölgedeki Müslüman toplulukların ihtiyaçlarına yönelik dini ve sosyal faaliyetler düzenlemelidir. Bu yaklaşım, Türkiye'nin diğer İslam dünyası liderleriyle olan ilişkilerini de güçlendirecek ve Afrika kıtasındaki etkisini artıracaktır.

Bu son bölümde, Orta Doğu'nun Müslüman ülkelerinin Sahra altı Afrika'daki Müslüman toplulukları üzerindeki dini etkileri incelenmiştir. Mısır, Suudi Arabistan ve Türkiye gibi ülkeler, son otuz yılın dünya çapındaki başlıca İslam liderleri oldukları için seçilmişlerdir. Mısır için öncelik, Sahra altı Afrika'nın radikalizm ve terörizme karşı mücadele etmesini sağlayacak dini bir eğitime daha fazla önem vermektir. Bu nedenle, El-Ezher Üniversitesi, Kamerun ve kıtadaki diğer ülkelerde genç Müslümanlar için bu tür bilgiyi yaymak için mezunlarıyla çalışmaya devam etmektedir. Suudi Arabistan'ın önceliği ise kıtadaki Wahhabi öğretisinin yayılmasıdır. Bu da kıtadaki etkinliğini artırmak için bir soft power (araç) olarak hizmet etmektedir. Wahhabi reformları, Wahhabi taraftarları ile tarikat liderleri arasında gerilimler ve çatışmalar meydana getirmektedir. Türkiye'nin ise Sahra altı Afrika'daki Müslüman azınlıkların genel gelişimine hizmet edebilecek dini ve modern insani katkıları vardır. Bu uluslararası İslam aktörleri, Sahra altı Afrikalı Müslümanların karşılaştığı sorunları çözmek için vazgeçilmez ortaklardır.

SONUÇ

Kuzey Kamerun örneği üzerinden yapılan bu çalışma, 19. yüzyıldan bu yana Lamidat'ların kurulmasıyla Kamerunlu Müslüman azınlığın bölge üzerinde büyük sosyal, dilsel ve siyasi etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Ancak ulusal düzeyde bu etki daha azdır ve sosyo-politik durumları müreffeh değildir. Güney Kamerun halkının algısında, Kuzey Kamerun'un sefalet, egzotizm ve cehaletle özdeşleştirildiği görülmektedir. Edward Said ve Maria Todorova'nın Avrupa'nın Arap dünyası, Ortadoğu ve Balkanlar üzerindeki küçümseyici bakışını ele aldığı çalışmaları,⁵⁸⁶ bu Müslüman topluluğunun devlet tarafından nasıl algılandığını anlamada yardımcı olmuştur. Aynı zamanda, bu teoriler Güney Kamerun'daki gayrimüslimlerin, Müslüman azınlık topluluğuna ilişkin algılarını anlamayı da kolaylaştırmıştır. Bu aşamada, tezin önemli bulguların ana hatlarını sunmak önemlidir. Ardından, bu bulguların genel özetini birkaç kelimeyle tekrar etmek gerekecektir.

Bu çalışma sonucunda Kuzey Kamerun'daki Müslüman toplumunun ulusötesi İslami ilişkileriyle ilgili şu dört ana nokta öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki, esas olarak Çad Gölü Havzası Bölgesini kapsayan Kuzey Kamerun, Çad, Orta Afrika Cumhuriyeti, Nijerya ve Nijer'in bazı kısımlarını kapsar. Orta Afrika'daki jeostratejik ve jeopolitik önemi nedeniyle bu bölge, sömürgeci Avrupa ülkeleri olan Fransa, Birleşik Krallık ve Almanya arasında çok arzulan ve tartışılan bir alan olmuştur. Bu devletlerin rekabeti, Afrika'nın diğer bölgelerinde de gözlemlenmiş ve bu nedenle tüm uluslararası ortakların, kıtanın geleceği için bu alanları doğru değerlendirmeleri ve buraya yatırım yapmaları önerilmektedir. Ayrıca, Çad Gölü Havzası Bölgesindeki Müslüman azınlıklar, Rabah'ın ardından Haman Yadj'i'nin kölelik uygulamaları ve 2000'lerin sonlarından bu yana terörizmin uluslararasılaşması gibi Boko Haram faaliyetleri nedeniyle birçok sorun ve şiddet olayına maruz kalmıştır.

1986 yılında, Afrika, Kanada, ABD ve Avrupa'dan uluslararası araştırmacıların oluşturduğu Mega-Chad adlı bir dernek kurulmuş ve bu bölge'de düzenli olarak çeşitli bilimsel faaliyetler yürütülmüştür. Siyasi açıdan, bu bölgenin önemi ve etkisi, Kamerun, Nijerya, Nijer, Çad ve 1996'dan sonra Orta Afrika Cumhuriyeti ile 2008'de Libya'nın da katılımıyla Çad Gölü adlı uluslararası bir örgüt kurulmasına sebep olmuştur. Ahmet Kavas başta olmak üzere öncü araştırmaların ardından Türkiye'den

---

⁵⁸⁶ Said, *Orientalism*; Todorova, *Imagining The Balkans*.

gelen araştırmacılar da ad Gölü Havzası Bölgesi'nde Osmanlı İmparatorluğu'nun izlerini, Türklerin faaliyetlerini ve İslam'ın evrimini incelemek için ilgi göstermişlerdir. Bu bölge, Avrupalılar, Amerikalılar, Ortadoğulular ve Afrikalılar tarafından yoğun ilgi gören bir alan olmuştur. Bu ilginin nedenleri yukarıda açıklanan bağlamlarda değerlendirilmelidir. Bu nedenle, ikinci bölümde bahsedildiği üzere, Kamerunlu Müslüman azınlığın, Avrupalı sömürgecilerin varlığından önce Sokoto İmparatorluğu ile birleşmiş ad Gölü Havzası'nın bölge halklarıyla özel kültürel, bilimsel, entelektüel ve göç ilişkileri bulunmuştur.

Afrika tarihinin ve büyük imparatorluklarının sunumu, 1990-2020 yılları arasında Afrika'nın Sahra Altı bölgesindeki ve Kuzey Kamerun'daki Müslüman azınlıkların durumunu anlamak için kritik öneme sahiptir. Bu tarihsel perspektif, mevcut toplumsal ve politik dinamiklerin köklerini keşfetmemize olanak tanır ve günümüz sorunlarının geçmişle nasıl şekillendiğini gösterir. Özellikle büyük Afrika imparatorluklarının yönetim tarzları, dini ve etnik çeşitliliği nasıl yönettikleri, bugünkü azınlık sorunlarının tarihsel bağlamını ortaya koymada yardımcı olur. Bu bağlam, modern dönemde yaşanan çatışmaların ve uyum süreçlerinin anlaşılmasına katkıda bulunur.

İkincisi ise, Batı Afrika'da, özellikle Senegal ve Fildişi Sahili'nde incelenen uluslararası İslami ilişkilerdir. Bu ilişkiler, Afrika'nın alt Sahra bölgesindeki en parlak İslam'ın yayılışı örneklerinden biridir. Bu Müslüman topluluklar, sadece ümmetle özel ilişkiler geliştirmekle kalmamış, aynı zamanda devletlerini Orta Doğu ile olan İslami ilişkilerden faydalanmaya teşvik etmişlerdir. Dini ve sosyal etkilerini artırmak için bu topluluklar, aktif olarak Ticianiyye gibi tarikatları kullanmışlardır. Bu tarikatların Kamerun'da da etkili temsilcileri bulunmaktadır.

Kamerun'da Kur'an okulları, İslami örgütler ve Lamidat'ların incelenmesi, laiklik ve vatandaşlık meselelerinin yanı sıra toplumsal barış sorunlarının sosyo-politik etkilerini ve Müslüman azınlıkların yoksulluk durumunu anlamak için kritik öneme sahiptir. Bu kurumlar, dini ve kültürel kimliklerin korunmasında ve toplumsal uyumun sağlanmasında önemli roller oynamaktadır. Laiklik ve vatandaşlık konularındaki devlet politikaları, bu kurumlarla olan ilişkiler ve toplumsal barışın sağlanması, Müslüman azınlıkların sosyo-ekonomik durumunu doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda, bu faktörlerin incelenmesi, Müslüman azınlıkların karşılaştığı sorunların kökenlerini ve bu sorunların çözüm yollarını belirlemek için gereklidir.

Üçüncü analize gelince; Sahra altı Afrika'daki Müslüman liderlerin kıtadaki ve küresel ölçekteki faaliyetlerinin önemli etkileri gözlemlenmektedir. Bu tez, "İslam'a Hizmet"

kategorisinde Suudi Arabistan'ın, en Prestijli Kral Faysal Ödülü'nü alan ilk Afrikalı olarak Güney Afrikalı uluslararası vaizi Şeyh Ahmet Deedat'ın İslami faaliyetlerine odaklanmıştır. Şeyh Deedat'ın vaazları, gayrimüslimleri İslam'a davet ve İslam medeniyetinin unsurlarını (cami, İslami kütüphane gibi) ziyaret etmeye teşvik etme amacını taşır. Ayrıca, dünyadaki önde gelen kilise liderleriyle, özellikle Avrupa ve ABD'deki liderlerle uluslararası kamusal tartışmalar düzenlemiştir. Hatta Papa II. Jean Paul ile tartışma teklifinde bulunmuş, ancak bu teklif karşılık bulmamıştır. Ahmet Deedat'ın etkileri, onun öğrencisi olan Hintli Dr. Zaki Naik ve Mısır'da eğitim görmüş Kongolu Dr. Abdoulmadjid Kasogbia gibi diğer uluslararası tanınan Müslüman vaizler tarafından da devam ettirilmektedir. Bu vaizler, medyatik kamusal tartışmalar aracılığıyla dünya genelinde İslam'ın yayılmasına katkıda bulunmaktadır.

Kuzey Kamerun'daki Müslüman azınlık için İslami ilimlerdeki uluslararası eğitim hareketliliği ve gelecekteki İslam alimlerinin yeri büyük önem taşımaktadır. Bu öğrencilerin ve alim adaylarının eğitim almak üzere İslam dünyasındaki farklı ülkelere gitmeleri, dini ve entelektüel bağlarını genişletmelerine olanak tanır. Bu bağlamda, uluslararası hareketlilik, bu azınlığın yerel bağlardan ziyade kendi dışındaki devletlerdeki müslümanlarla daha güçlü ilişkiler kurduğunu göstermektedir. Bu durum, onların dini kimliklerini ve entelektüel gelişimlerini şekillendirirken, aynı zamanda yerel topluluklar üzerindeki etkilerini ve rollerini de derinleştirir.

Dördüncü analizde de, Orta Doğu'daki (Suudi Arabistan, Mısır ve Türkiye) devlet dışı aktörlerin Sahra altı Afrika'daki Müslüman azınlıklar üzerindeki etkileri belirgin kılınmıştır. Özellikle, Medine Üniversitesi ve İslam Dünyası Birliği tarafından desteklenen Suudi insani yardım liderleri ve STK'larının faaliyetleri dikkat çekicidir. Suudiler, İİT aracılığıyla Afrika'daki (Nijer, Uganda, Çad, Sudan) İslam üniversitelerini ve mezunları kullanarak Vahhabilik olarak bilinen dini etkilerini pekiştirmeye çalışmaktadır. Ek olarak, Mısır ile Sahra altı Afrika arasındaki ulusötesi İslami ilişkiler, özellikle Afrikalı öğrencilerin Ezher Üniversitesi'ne olan hareketliliği ile kendini göstermektedir. Mısırlılar, Suudi etkisine karşı İslam'ın çeşitli akımlarının kabul edilmesi ve radikalizmle mücadele amacıyla çeşitli programlar geliştirirken, aynı zamanda Kamerun'da Fulanice dilinde öğretilen kitaplar göndererek bu çabalarını desteklemektedirler.

1998'de Türkiye'nin Afrika'ya açılma politikası ve AKP'nin iktidara gelmesiyle Türk sivil toplum kuruluşlarının Sahra altı Afrika'daki dini varlığı hız kazanmıştır. Türkler, burs verilmesi, cami, okul, su kuyusu ve yetimhane inşası, hediye ve ramazan kolisi

dağıtımı, mültecilere yardım gibi birçok insani yardım faaliyeti gerçekleştirmelerine rağmen, dini uygulamalar açısından etkileri daha az olmuştur. Ancak Afrikalılar ve özellikle de Kamerunlular, Türkiye'yi İslam dünyasında bir lider olarak görmektedirler. Afrikalı liderler, son yirmi yılda Türkiye tarafından düzenlenen çok sayıda uluslararası ve dünya İslam zirvesine katılmıştır. Türkiye'nin İslami değerleri koruyarak nasıl geliştiğini ve Sahra altı Afrika'daki belirli alanlarda Avrupalılarla siyasi ve ekonomik olarak nasıl rekabet edebildiğini takdir etmektedirler.

Örneğin, Kamerun'da en aktif dini faaliyetleri ACAMAS derneği ve Türk ortağı Aziz Mahmud Hüdayi Vakfı tarafından yürütülmektedir. Ayrıca, Kamerun'daki Türk STK'ları aracılığıyla yürütülen TMV Okulları gibi eğitim kurumları ve YTB tarafından sağlanan burslar, Kamerunluların eğitimine önemli katkılarda bulunmaktadır. Bu tür devlet dışı aktörlerin çabaları sayesinde, Türkiye Devleti, Kuzey Kamerun'daki Lamidat'lar ve Müslüman liderler üzerinde giderek daha fazla nüfuz kazanmıştır. 2021'de Türkiye Büyükelçisi Volkan Işıklı'nın Ngaoundéré Lamidat'ını ziyaret etmesi, Kuzey Kamerun'daki Müslüman toplum ile Türkiye arasında tarihi, kültürel ve dini yakınlaşmada önemli bir adım olarak kabul edilmiştir. Orta Afrika Cumhuriyeti hariç, Türkiye'nin uluslararası Çad Gölü Havzası Komisyonu'na üye tüm ülkelerde daimi büyükelçilikleri bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, Suudi Arabistan ve Mısır ile birlikte Türkiye, İran ve Lübnan'daki Şii topluluklar, Pakistan'ın Cemaat-i Tebliğ gibi örgütleri Sahra altı Afrika'daki Müslüman azınlıkları etkileyen önemli devlet dışı aktörler arasındadır.

İslam dünyasında azınlıklar hakkında yapılan derinlemesine araştırmalar, özellikle Orta Doğu, Türkiye ve Kuzey Afrika gibi sosyo-politik ve tarihsel durumlar açısından zengin bölgelerde yoğunlaşmıştır. Sahra altı Afrika'da da, çoğunluğu oluşturan Sünni Müslüman topluluklarının yanı sıra, kendilerini İslam'a ait olarak tanımlayan azınlıklar bulunmaktadır. Örneğin, bu bölgedeki Şii azınlıkların tarihsel evrimini incelemek, bölgenin dini dinamiklerini anlamada önemli bir adımdır. Bu tezin ana konusuyla bağlantılı olarak, şu anda Orta Afrika Cumhuriyeti, Burma ve Çin'de Müslüman azınlıkların maruz kaldığı ağır baskı, zulüm ve vatandaşlık reddi gibi olaylar ön plana çıkmaktadır. Bu tür durumlar, sosyologlar, antropologlar, siyaset bilimciler ve uluslararası ilişkiler uzmanları için kapsamlı bir kaynak sunmakta ve medya kaynaklarının ötesinde bilgiler sağlamaktadır. Gelecekte, bu olayların arşivleri ve tanıklıkları, tarihçiler için değerli kaynaklar haline gelecektir.

Kamerun'daki Müslüman azınlıklar, kendi ülkelerinin yasalarını öğrenmenin ve dinlerarası diyalog dernekleri kurmanın önemini kavramışlardır. 1990'ların başından itibaren, Müslüman ailelerde kız çocuklarını okula gönderme konusunda gözle görülür bir değişiklik yaşanmıştır. Son otuz yıl içinde, Kuzey Kamerun'daki bu Müslüman topluluğun, Çad Gölü Havzası, Afrika ve Orta Doğu'daki Müslümanlarla uluslararası ilişkiler geliştirdiği gözlemlenmiştir. Bu ilişkiler, İslam hukukuna dayalı sosyal, kültürel ve ekonomik bağlantıları pekiştirmiştir. Örneğin, Kamerun'un kuzey bölgesinde İslami finans ve bankacılığın geliştirilmesi bu sürecin bir parçasıdır. Ayrıca, Müslüman çoğunluk, Sahra altı Afrika'daki Müslüman tarikatlerinin sorunlarını hafifletmek için aktif hale gelmiştir. Ancak bu Müslümanların azınlık olarak yaşadıkları devletlerin iç siyasetine müdahale etmemeye özen göstermektedir. Bu nedenle, çabaları genellikle sosyal yardım ve insani yardıma odaklanmaktadır. Bu şekilde, yabancı Müslüman ortaklar, Sahra altı Afrika'nın bu bölgelerinde İslami faaliyetleri yürütmek için uluslararası diplomasi ve kuruluşların yasal kanallarını kullanmaktadırlar.

Müslüman azınlıkların olduğu devletler, uluslararası ilişkilerde İslam'ın artan etkisini tanımaktadırlar. Kamerun'da, 1997'den 2021 yılındaki ölümüne kadar bakanlık yapan Adoum Gargoum liderliğinde, İslam Dünyası ile İlişkiler Bakanlığı kurulmuştur. Kamerun, İslami diplomasiyi güçlendirmek amacıyla Nijerya, Çad, Fas, Mısır, Suudi Arabistan, Rusya ve Orta Asya'yı da kapsayan ülkelere Kuzey Kamerun'dan düzenli olarak Müslüman büyükelçiler göndermektedir. Kamerun Devleti, ayrıca her yıl düzenlenen iki İslami bayram gününü ulusal resmi tatil olarak kabul etmektedir. Cuma günleri resmi çalışma günü olmasına rağmen, Müslüman memurların camiye gitmelerine müsamaha gösterilmekte, Müslümanların CRTV'de, radyolarda ve özel televizyon kanallarında İslami yayınları bulunmaktadır.

Kamerun'da çoğunluğu oluşturan Hristiyanlar ile Müslümanlar arasında yakınlaşma çabaları da gözlemlenmektedir. ACADIR derneği gibi kuruluşlar tarafından yürütülen çalışmalar ve ekümenik dualar bu yakınlaşma çabalarının bir parçasıdır. Ancak, bazı Müslüman liderler, Hristiyan okullarında haç takılmasının Müslüman çocuklar için de zorunlu kılınması ve sabah dualarının Hristiyan usulüne göre yapılmasına karşı çıkmaktadırlar. Bu tür protestolar, Kamerun'daki lider gruplar arasında radikalleşmeye ve gerilimlere sebep olmaktadır. Son yıllarda, Kamerun genelinde ve özellikle Kuzey Kamerun'da dinlerarası ilişkilerde bazı sorunlar yaşanmıştır.

Sonuç olarak, bu çalışma, günümüzdeki İslamî olayların, Müslüman toplulukların sosyolojisinin ve Afrika'nın İslam mirasının derinlemesine anlaşılması için son derece önemlidir. Avrupa sömürgeciliğinin gelip Afrika'nın Müslüman topraklarını yok ettiği gözlemlenmiştir. Sömürge döneminde, birçok ülkedeki Müslüman liderler bu sömürgeciliğe sert bir şekilde karşı çıkmışlardır. Bu nedenle, Müslüman liderler o zamandan beri söz konusu Afrika ülkeleri için devlet meselesi açısından önemli hale gelmiştir. Çünkü bu liderler, bu Müslümanların, sömürge döneminden beri devlet tarafından yasadışı olarak geri alınan topraklarının radikal veya muhalif fikirler taşıyabileceğini düşünmektedir.

Bu araştırma, Sahra altı Afrika genelinde ve özellikle Kamerun'da Müslüman azınlıkların karşılaştığı zorlukları ve kökenlerini anlamaya yönelik önemli bir katkı sunmuştur. Sosyo-politik ve bilimsel açılardan büyük önem taşıyan bu çalışma, entegrasyon stratejilerine odaklanarak farklı yaşam modelleri veya çatışma kaynakları olarak işlev görebilecek yaklaşımları ele almış ve farklı inçlara mensup insanların bir arada yaşamayı teşvik etmek için tarihsel bağlamın vurgulanmasına katkıda bulunmuştur. Ayrıca, Müslüman toplumların sosyal uyumunu ve ulusötesi İslami aktörlerin ideolojilerinin sosyal ve çevresel etkilerini inceleyerek, terörle mücadele gibi çağdaş zorluklarla başa çıkabilmek için devletin rolünü analiz etmiştir. Araştırma, İslam'a inanan sosyal grupların iç ve dış algılarını karşılaştırarak, tarihsel bağlamı değerlendirme ve Afrika'daki literatür boşluklarını doldurma amacını taşımaktadır. Bu kapsamda, Kamerun ve Afrika çalışmaları alanlarında yapılan bu çalışma, yeni yöntemler ve keşfedilmemiş kaynaklar kullanarak alana önemli bir katkı sunmaktadır. Sahra Altı Afrika'da, özellikle Kamerun'da, Müslüman azınlıkların yaşam koşulları üzerinde devlet dışı aktörlerin etkileri deneyimlerinden çıkarabileceğimiz sonuçlar genel hatlarıyla şöyle sıralanabilir:

- Afrika'nın az bilinen İslam tarihi, Afrikalıların kıta genelinde bu dini yaymadaki rolünü gözler önüne serer.
- Afrikalılar, bilgi, tarikatlar, giyim tarzı ve İslami imparatorluklar etrafında özgün bir İslami miras oluşturmuşlardır.
- Bu parlak medeniyet, batıdan doğuya kıtayı işgal etmeyi amaçlayan Fransız kolonizasyonu ve kuzeyden güneye işgal etmeyi hedefleyen İngiliz kolonizasyonu tarafından tahrip edilmiştir.

- Müslüman topluluklar birçok ülkede azınlık haline gelmiş ve vatandaşlık, kimlik ve ayrımcılık sorunlarıyla karşı karşıya kalmışlardır.
- Kolonyal döneme rağmen, etnik ve dini bağlar, Kuzey Kamerun'daki Müslüman azınlığın, Çad Gölü Havzası ve eski Sokoto İslam İmparatorluğu bölgesi ile uluslararası eğitim ilişkilerini yeniden kurmalarını sağlamıştır.
- Fransız ve İslami eğitim sistemleri, bazı liderlerin şiddetle bastırılması veya eğitimden vazgeçilmesiyle sonuçlanmıştır.
- Lamidat'ların rolü, az eğitilmiş ve resmi dili bilmeyen Müslüman azınlık için genel olarak kırılğan bir toplumsal barış sağlamıştır.
- Gayri resmi olarak, Kuzey Kamerun, Güney Kamerun'daki Hristiyanlar tarafından egzotizm ve gericilik bölgesi olarak görülmektedir. Bu, Avrupa'nın Balkanlar ve Doğu'ya yönelik algılarına benzer.
- Kuzey Kamerun'da bilginin uluslararası yayılımı ve edinimi, Afrika medeniyetinin bir modeli olup, uluslararası İslami örgütler ve UNESCO tarafından tanınmalıdır. Bu, olağanüstü tarihi dinamiklerin gelecek nesillere aktarılmasını sağlamalıdır.
- Zorluklara ve ayrımcılığa rağmen, Afrikalı Müslüman azınlıklar, örneğin Ahmet Deedat'ın dünya çapındaki İslami faaliyetleri gibi, dünya çapında yankı uyandıran girişimlerde bulunmuşlardır.
- Türk, Mısır ve Suudi dini aktörler, rekabet halinde olmalarına rağmen, son on yıldan uzun bir süredir Afrikalı Müslüman azınlıkların sorunlarının modernizasyonu ve uluslararasılaşmasına katkıda bulunmaktadırlar.

Öneriler, Sahra Altı Afrika'da, özellikle Kamerun'da, Müslüman azınlıkların yaşam koşulları üzerinde devlet dışı aktörlerin etkilerini anlamaya yönelik tezimizden elde edilen bulgulara dayanmaktadır. Bu öneriler, gelecekteki çalışmalara ve politika yapımına ışık tutarak Müslüman azınlıkların yaşam koşullarının iyileştirilmesini ve toplumsal entegrasyonun artırılmasını hedeflemektedir. Bu bağlamda, öneriler şu şekildedir:

- Afrika'daki İslam Tarihinin Araştırılması: Afrika'nın İslam tarihine ilişkin daha fazla araştırma yapılmalı ve belgelenmelidir. Bu, Afrika'daki İslam'ın yayılma sürecini ve Afrikalıların İslam'ı nasıl benimsediğini daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır.

- Kültürel ve Tarihi Mirasın Korunması: Afrikalılar, İslam etrafında özgün bir kültürel ve tarihi miras oluşturmuşlardır. Bu mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılması için kültürel ve tarihi çalışmalar teşvik edilmelidir.
- Adil ve Kapsayıcı Politikaların Benimsenmesi: Kolonyal dönemin etkileri hala hissedilmektedir ve Müslüman topluluklar birçok ülkede azınlık haline gelmişlerdir. Bu sorunların çözümü için daha adil ve kapsayıcı politikalar benimsenmelidir.
- Uluslararası İlişkilerin Güçlendirilmesi: Etnik ve dini bağlar, Kuzey Kamerun'daki Müslüman azınlığın uluslararası ilişkilerini güçlendirmiştir. Bu ilişkilerin daha da geliştirilmesi, bölgesel işbirliğini artırabilir ve toplumsal barışı destekleyebilir.
- Eğitim Politikalarının Dengeye Kavuşturulması: Aynı anda hem Fransız hem de İslami eğitim sistemlerine tabi olmak, çocukların sürekli eğitimini aksattığından, eğitim politikaları daha dengeli bir şekilde şekillendirilmelidir. Lamidat'ların toplumsal barışın korunmasında önemli bir rolü olduğundan, bu liderlik yapıları desteklenmelidir.
- Sosyal Projelerin ve Programların Hayata Geçirilmesi: Müslüman azınlıkların ayrımcılığa maruz kaldığı bölgelerde, farkındalığı artırmak ve toplumlar arası diyalogu teşvik etmek için çeşitli sosyal projeler ve programlar hayata geçirilmelidir.
- Uluslararası İşbirliğinin Artırılması: Türk, Mısır ve Suudi dini aktörlerin katkıları, Afrikalı Müslüman azınlıkların sorunlarının çözümüne yönelik uluslararası işbirliğinin önemini göstermektedir. Bu aktörlerle işbirliği artırılmalı ve ortak projeler geliştirilmelidir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Abdouraman Hayatou, Özel Arşivleri (Ngaoundéré, Kamerun), *7 Pieces Of Advice For Muslims In The West*.

Abdouraman Hayatou, Özel Arşivleri (Ngaoundéré, Kamerun), *Yaoundé Capitale De La Culture Islamique: Journée De La Finance Islamique 2022*.

Anadolu Gençlik Derneği Sakarya Şube Başkanı Ali Ahmet Çelik, Özel Arşivleri (Sakarya, Türkiye), *2021 Yılında Sakarya Lise Öğrencileri Tarafından Müslüman Azınlık Liderlerinin Sahnelenmesi*.

Archives Non-Classées De La Préfecture Du Département De La Vina, *Procès-Verbal De La Réunion Des Sous-Préfets En Date Des 4, 5 Et 7 Juillet 1975*.

Archives Non-Classées De La Préfecture Du Département De La Vina, *Courrier Du Lamidat De Ngaoundéré Arrivé Le 20 Juin 2000*.

Archives Non-Classées De La Préfecture Du Département De La Vina, *Mémoire A Son Excellence Monsieur Le Gouverneur De La Province De L'adamaoua Par Les Populations De Beka-Modibo, 1er Avril 1999*.

Archives Non-Classées De La Préfecture Du Département De La Vina, *Note De Service N°25/H52/02/Brag/2. Désignation D'un Collecteur D'impôt, 06 Mai 1986*.

Archives Non-Classées De La Préfecture Du Département De La Vina, *Procès-Verbal N°011/Pv/H52.02/TP De La Tenue De Palabre En Vue De La Désignation Du Chef De Village De Beka-Modibo Et De Ses Environs, 21 Mai 1987*.

Archives Non-Classées De La Sous-Préfecture De L'arrondissement De Bebel, *Mb.M/Jba, Disparition Du Djaouro De Beka-Modibo, 15 Avril 1986*.

Cheikh Mahmoud Ali Arşivi (Ngaoundéré, Kamerun), *L'importance De Faciliter L'accomplissement De La Prière Rituelle Dans Les Ecoles Et Les Lieux De Service, Sermon Du Vendredi 22 Novembre 2013*.

Cheikh Mahmoud Ali Arşivi (Ngaoundéré, Kamerun), *L'importance De L'éducation Des Enfants, Sermon De La Prière De Fête De La Tabaski, Décembre 2007*.

Cheikh Mahmoud Ali Arşivi (Ngaoundéré, Kamerun), *L'islam, Le Progrès Et Le Développement, Sermon De La Fête De Fin Du Ramadan, 2009*.

Cheikh Mahmoud Ali Arşivi (Ngaoundéré, Kamerun), *La Justice Et La Persévérance Pour Un Monde Prospère Et Stable, Sermon De La Fête De Fin Du Ramadan, 2011*.

Cheikh Mahmoud Ali Arşivi (Ngaoundéré, Kamerun), *La Préservation De La Paix Et De La Sécurité : Gages D'une Cohésion Sociale Et D'une Cohabitation Pacifique, Sermon De La Fête De Fin Du Ramadan, 2014*.

- Cheikh Mahmoud Ali Arşivi (Ngaoundéré, Kamerun), *La Préservation De La Paix Et De La Sécurité, Sermon Du Vendredi 20 Décembre 2013.*
- Cheikh Mahmoud Ali Arşivi (Ngaoundéré, Kamerun), *Les Méfaits De La Corruption Et De La Débauche, Sermon De La Fête De Fin Du Ramadan 2015.*
- Cheikh Mahmoud Ali Arşivi (Ngaoundéré, Kamerun), *Les Méfaits De La Corruption Et De La Débauche, Sermon De La Fête De Fin Du Ramadan, 2015.*
- Cheikh Mahmoud Ali Arşivi (Ngaoundéré, Kamerun), *Quelle Conduite A Tenir Pour Accéder Au Bonheur Eternel, Pour Avoir La Paix Et La Sécurité ?, Sermon De La Fête De Fin Du Ramadan, 2010.*
- Liman Djidji Issa Arşivi (Ngaoundéré, Kamerun), *Carte Nationale D'identité N°01/2395/71 De Djidji Issa, 21 Novembre 1921.*
- Malam Ousmanou Arşivi (Ngaoundéré, Kamerun), *Acte De Décès N°158/Cu/2003 De Modibbo Hammaoundé.*
- Malam Ousmanou Arşivi (Ngaoundéré, Kamerun), *Adamaoua 1.1. Département De La Vina, Commune Urbaine De Ngaoundéré. Liste De M. Ismaïla Nana / Carte Verte Du Scrutin Du 20 Octobre 1987.*
- Modibbo Hammaoundé Aile Arşivi (Ngaoundéré, Kamerun), *Acte De Naissance N°35 De Modibbo Hammaoundé, Jugement Supplétif Du 12 Mars 1955.*
- Modibbo Hammaoundé Aile Arşivi (Ngaoundéré, Kamerun), *Calendrier Du 5 Juillet 1995 / 6 Safar 1416 H.*
- Modibbo Hammaoundé Aile Arşivi (Ngaoundéré, Kamerun), *Carnet De Planteurs De Modibbo Hammaoundé Du 30 Juillet 1969.*
- Modibbo Hammaoundé Aile Arşivi (Ngaoundéré, Kamerun), *Carte Nationale D'identité N°A9/0922/87 De Modibbo Hammaoundé, 27 Août 1987.*
- Modibbo Hammaoundé Aile Arşivi (Ngaoundéré, Kamerun), *Décision N°417 Du 18 Novembre 1948.*
- Modibbo Hammaoundé Aile Arşivi (Ngaoundéré, Kamerun), *Lettre De Communication De Modibbo Hammaoundé Adressée A Son Maître Modibbo Ahnafou A Ribadu Près De Yola, Au Nigeria, 1351h [1932].*
- Modibbo Hammaoundé Aile Arşivi (Ngaoundéré, Kamerun), *Lettre De Condoléances De Modibbo Hammaoundé Adressée A Son Maître Modibbo Dawa A Dingalé, 1350h [1931].*
- Modibbo Hammaoundé Aile Arşivi (Ngaoundéré, Kamerun), *Mérite Camerounais N°2258, 14 Juin 1961.*
- Modibbo Hammaoundé Aile Arşivi (Ngaoundéré, Kamerun), *Note Du Lamido Mohammadou Abbo Du 17-06-1369 H Portant Attribution De Territoire Au Djaouro Modibbo Hammaoundé.*

Modibbo Hammaoundé Aile Arşivi (Ngaoundéré, Kamerun), *Sermon De La Prière De Fête De Fin De Ramadan*.

Modibbo Hammaoundé Aile Arşivi (Ngaoundéré, Kamerun), *Sermon De La Fête De Sacrifice*.

Mohamadou Galdima, Özel Arşivleri (Ngaoundéré, Kamerun), *Fotoğraf Albümü*.

Ngaoundéré Eski Belediye Başkanı Malam Ousmanou Bey, Özel Arşivleri (Ngaoundéré- Kamerun), *Fotoğraf Albümü*.

Ngaoundéré Ulu Camii İmamı Aliou Alkali, Özel Arşivleri (Ngaoundéré, Kamerun), *Fotoğraf Albümü*.

Ngaoundéré Ulu Camii İmamı Aliou Alkali, Özel Arşivleri (Ngaoundéré, Kamerun), *Catalogue Des Livres Islamiques Contre La Radicalisation Des Jeunes*.

Sakarya Murabit Eğitim Vakfı, Özel Arşivleri (Sakarya, Türkiye), *Sakarya'da Murabit Eğitim Vakfı'nda Eğitim Gören Fildişi Sahilli Ve Diğer Yabancı Medrese Öğrencileri*.

Souleymanou Nana, Özel Arşivleri (Ngaoundéré, Kamerun), *Orientation Pour Une Année Scolaire Réussie 2022*.

Türkiye Kamerunlu Öğrenciler Birliği Özel Arşivi, *İzmir Kamerunlu Öğrenci Derneği 2018-2019 Yıllık Raporu*.

Sözlü Kaynaklar - Görüşülen Kişilerin Listesi

Bu tarihî araştırma, Türkiye ve Afrika'dan seçilmiş bireylerle eklektik bir araştırma yöntemi kullanılarak yürütüldü. Anketler, yüz yüze görüşmeler veya bilgisayar destekli telefon görüşmeleri aracılığıyla gerçekleştirildi. Araştırma konusunun İslam ve Afrika'daki güvenlikle ilgili hassasiyetler nedeniyle, birçok görüşmecinin metinde doğrudan alıntı yapılmasını istemediklerini belirtmişlerdir. Ayrıca, araştırmamıza katılmayı reddeden bazı Afrikalı diplomatlar, akademisyenler ve etkili vaizler de bulunmaktadır. Bu nedenle, tez metninde bu kişilerin isimlerine yer verilmemesine karar verilmiştir.

Abdoul Aziz Ahmadou, "Mısır'daki Türk Öğrencileri" (Görüşmeci: Mustafa Dikmen, Ses Kaydı, Görüşme 23 Ağustos 2022).

Abdoul Aziz Ahmadou, "Türk Uluslararası Dinî İşbirliği" (Görüşmeci: Ali Dikmen - Salih Dizdar, Ses Kaydı, Görüşme 15 Kasım 2022).

Abdoul Aziz Ahmadou, "Afrika Öğrencileri" (Görüşmeci: Mustafa Dikmen, Ses Kaydı, Görüşme 19 Ağustos 2021).

Abdoul Aziz Ahmadou, "Biographie d'Aliou Alkali Et Relations Transnationales Cameroun-Égypte" (Görüşmeci: Aliou Alkali, Ses Kaydı, Görüşme 11 Ekim 2022).

- Abdoul Aziz Ahmadou, "Biographie d'Aliou Alkali Et Relations Transnationales Cameroun-Égypte" (Görüşmeci: Aliou Alkali, Ses Kaydı, Görüşme 09 Ekim 2022).
- Abdoul Aziz Ahmadou, "Biographie de Modibbo Hammaoundé" (Görüşmeci: Malam Ousmanou, Ses Kaydı, Görüşme 21 Mayıs 2016).
- Abdoul Aziz Ahmadou, "Biographie Du Cheikh Mahmoud Ali Et Le Wahhabisme" (Görüşmeci: Cheikh Mahmoud Ali, Ses Kaydı, Görüşme 17 Ağustos 2016).
- Abdoul Aziz Ahmadou, "Çad Gölü Havzası Bölgesinde İslam İşbirliği" (Görüşmeci: Alioum Hamadou, Ses Kaydı, Görüşme 24 Nisan 2022).
- Abdoul Aziz Ahmadou, "Islam Dans Le Bassin Du Lac Tchad" (Görüşmeci: Alioum Hamadou, Ses Kaydı, Görüşme 17 Haziran 2023).
- Abdoul Aziz Ahmadou, "*Goni* Hassan'ın Hayatı" (Görüşmeci: Abbassi Souleymanou, Ses Kaydı, Görüşme 17 juillet 2016).
- Abdoul Aziz Ahmadou, "Güney Afrika'daki Türk Varlığı" (Görüşmeci: Halim Gençoğlu, Ses Kaydı, Görüşme 22 Ağustos 2022).
- Abdoul Aziz Ahmadou, "Influence Saoudienne Au Cameroun" (Görüşmeci: Cheikh Youssouf Goni, Ses Kaydı, Görüşme 03 Eylül 2023).
- Abdoul Aziz Ahmadou, "Islam Chez Les Jeunes à Montréal" (Görüşmeci: Montreal'deki La Maison des Jeunes de LaSalle'den On Kişilik Genç Grubu, Ses Kaydı, Görüşme 17 Mart 2023).
- Abdoul Aziz Ahmadou, "Islam In Nigeria" (Görüşmeci: Ewatomi, Ses Kaydı, Görüşme 15 Ağustos 2022).
- Abdoul Aziz Ahmadou, "Kuzey Kamerun'da İslam'ın Yayılmasında Goni Hassan'ın Rolü" (Görüşmeci: Mohammad Ahmad Djoumeiz, Ses Kaydı, Görüşme 28 Eylül 2016).
- Abdoul Aziz Ahmadou, "La Turquie Ou L'Arabie Saoudite Pour Les Musulmans d'Afrique?" (Görüşmeci: Abdoun Nassir, Ses Kaydı, Görüşme 15 mart 2022).
- Abdoul Aziz Ahmadou, "Les Minorités Musulmanes En France" (Görüşmeci: Ahmet Oğras, Ses Kaydı, Görüşme 18 Kasım 2018).
- Abdoul Aziz Ahmadou, "Les Musulmans Du Cameroun" (Görüşmeci: Dia Fadimatou, Ses Kaydı, Görüşme 10 Haziran 2021).
- Abdoul Aziz Ahmadou, "Les Universités Islamiques En Afrique Subsaharienne" (Görüşmeci: Babba Ibrahima, Ses Kaydı, Görüşme 11 Ağustos 2023).
- Abdoul Aziz Ahmadou, "Minorités Musulmanes En Occident" (Görüşmeci: Samir Amghar, Ses Kaydı, Görüşme 17 Temmuz 2022).

- Abdoul Aziz Ahmadou, "Minorités Musulmanes Vues Par La Diplomatie Africaine" (Görüşmeci: Hadja Inna Djeinabou, Ses Kaydı, Görüşme 22 Ağustos 2022).
- Abdoul Aziz Ahmadou, "Müslüman Azınlıklar" (Görüşmeci: Yusuf Ertuğrul Edem, Ses Kaydı, Görüşme 28 Eylül 2022).
- Abdoul Aziz Ahmadou, "Nouvelles Tendances Islamologiques En Afrique Subsaharienne" (Görüşmeci: Ousmanou Adama, Ses Kaydı, Görüşme 11 Haziran 2022).
- Abdoul Aziz Ahmadou, "Quel Avenir Pour Les Minorités Musulmanes Dans Le Monde?" (Görüşmeci: Ousmanou Adama, Ses Kaydı, Görüşme 2 Ocak 2021).
- Abdoul Aziz Ahmadou, "Türkiye'de Afrika Araştırmaları" (Görüşmeci: Ousmanou Adama, Ses Kaydı, Görüşme 18 Aralık 2021).
- Abdoul Aziz Ahmadou, "Succession A La Grande-Mosquée De Ngaoundéré" (Görüşmeci: Bia Harouna, Ses Kaydı, Görüşme 23 Haziran 2016).
- Abdoul Aziz Ahmadou, "Biographie Du Cheikh Mahmdou Ali Et Le Wahhabisme" (Görüşmeci: Anonim 1 Görüşmeci, Ses Kaydı, Görüşme 10 Eylül 2016).

Tezler

- Abdelgader, Ahmad. *Sudan'da Mehdi Devleti'nin Kuruluşu Ve Yıkılışı (1881-1899)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Adama, Hamadou. *Naissance Et Evolution De L'enseignement Franco-Arabe Au Cameroun*. Bordeaux: Bordeaux 3 Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Programı, Doktora Tezi, 1993.
- Ahmadou, Abdoul Aziz. *Modibbo Hammaoundé: Autorité Traditionnelle, Enseignant Et Imam (1907- 2015)*. Ngaoundéré: Ngaoundéré Üniversitesi, Sanat, Edebiyat ve İnsan Bilimleri Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Akkaya, Ahmet. *Demokrat Parti'nin Azınlık Politikası (1950-1960)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Akongnwi, Ngwa Nkwah. *Perceptions Of The Foreign Policies Of France And Turkey In Francophone Africa: An Elite Perspective Of Cameroon And Cote D'ivoire*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Aliou, Abdoullahi. *Le Phénomène Religieux Musulman A Kontcha: Conservation Et Rénovation (1949-1997)*. Ngaoundéré: Ngaoundéré Üniversitesi, Sanat, Edebiyat ve İnsan Bilimleri Fakültesi, Lisans Tezi, 1998.
- Amin, Ahmed Mohamed. *The Role Of Religious Institutions In Egypt's Quest For Democracy: Cases Of Al-Azhar And The Orthodox Church*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.

- Aminatou vd. *Modibbé Et Goni De Ngaoundéré Au XXème Siècle: Une Histoire Du Savoir Islamique*. Ngaoundéré: Ngaoundéré Üniversitesi, Sanat, Edebiyat ve İnsan Bilimleri Fakültesi, Lisans Tezi, 2006.
- Aminou, Mohamadou - Madi Borno, Souleymanou. *Les Organisations Islamiques Au Cameroun: Essai D'inventaire Analytique (1963-2013)*. Maroua: Maroua Üniversitesi, Ecole Normale Supérieure De Maroua, 2. Sınıf Ortaöğretim Öğretmen Diploması Tezi (DIPES II), 2015.
- Bayraktarova, Emine. *Bulgaristan'daki Müslüman Azınlıkların Statüsü (1908-1919) / Status Of Muslim Minorities In Bulgaria (1908-1919)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Bekolo, Ebolo Emmanuel. *The Implementation Of Decentralization And Local Government Reforms In Turkey And Cameroon: A Comparative Assessment*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Bidoum Bidoum, Alain Christian. *Thermodynamic And Exergo-Economic Analysis Of A Solar-Biomass Hybrid Power Plant For Multi- Energy Generation*. İzmir: Ege Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Bonnefoy, Laurent. *Les Relations Religieuses Transnationales Contemporaines Entre Le Yémen Et L'Arabie Saoudite: Un Salafisme Importé?*. Paris: Paris Siyasal Araştırmalar Enstitüsü, Lisansüstü Eğitim Programı, Doktora Tezi, 2007.
- Bouba, Mamoudou. *Les Relations Interlamidales De La Fondation De L'émirat De L'Adamawa En 1809 À 2000*. Ngaoundéré: Ngaoundéré Üniversitesi, Sanat, Edebiyat Ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Doktora Tezi, 2005.
- Buğday, Anastassia. *Transnational Terrorist Franchising In Sub-Saharan Africa: The Effects Of Religion And Natural Resources*. Ankara: İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Bukar, *Les Migrations Intellectuelles Dans Le Bassin Tchadien: Cas Du Cameroun, Du Nigéria Et Du Tchad Aux XIXe-XXe Siècles*. Ngaoundéré: Ngaoundéré Üniversitesi, Sanat, Edebiyat ve İnsan Bilimleri Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Cesari, Joselyne. *L'Islam Et Le Politique En France: Les Modalités D'apparition D'une Condition Minoritaire: L'exemple De La Population Maghrébine À Marseille*. Marseille: Aix-Marseille 3 Üniversitesi, Doktora Tezi, 1991.
- Chalabi, Abdoul Hamid. *Le Statut Des Minorités Musulmanes Et De Leurs Membres Dans Les Etats De L'Union Européenne*. Lille: Hukuk ve Sağlık Lille II Üniversitesi, Hukuk Doktora Tezi, 2011.
- Denizeau, Aurélien. *La Doctrine Stratégique Et Diplomatique De L'islam Politique Turc (2002-2016)*. Paris: Institut National Des Langues Et Civilisations Orientales, École Doctorale Langues, Littératures Et Sociétés Du Monde, Doktora Tezi, 2019.

- Dillender, Amber Nichole. *The Integration Of African Muslim Minority: A Critique Of French Philosophy And Policy*. Florida: Güney Florida Üniversitesi, Sanat ve Bilim Koleji, Yüksek Lisans Tezi, 1991.
- Djibrilla, Nouroudine. *Des Lamibé Et Imams A Maroua (1794-2013)*. Ngaoundéré: Ngaoundéré Üniversitesi, Sanat, Edebiyat ve İnsan Bilimleri Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Doğan, Ali Kemal. *Les Minorités Religieuses Comme Analyseur De La Laïcité Turque: L'évolution De La Laïcité Sous Le Gouvernement De L'AKP*. Paris: Ecole Pratique des Hautes Etudes de Paris, Doktora Tezi, 2013.
- Emre, Kalay. *Uluslararası Sınır Uyuşmazlıkları: Kıta Afrikası Örnekleri*. Trakya: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Gökcan, Özkan. *Avrupa'da Müslüman Azınlığa Yönelik Devlet Politikaları Ve Bu Politikaları Etkileyen Faktörler: Fransa Örneği*. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Gökçe, Emrah Utku. *Türk Dış Politikasında İki Entelektüel Siyaset Adamı: İsmail Cem Ve Ahmet Davutoğlu*. İstanbul: Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Gönenç, İsmail. *Dinlere Karşı Tarafsızlık Açısından İngiltere'de Din-Devlet İlişkisi (Müslüman Azınlık Örneği)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.
- Gueye, Maodo. *Les Sources De L'histoire Moderne Et Contemporaine Africaine*. Dakar: Cheikh Anta Diop Üniversitesi, İleri Araştırmalar Diploması (DEA) Semineri, Yüksek Lisans Tezi, 1999.
- Hamadou, Alioum. *La Réforme Islamique Dans Le Diiamaré: La Trajectoire De Modibbo Alhadji Ousmanou, Mal Hamandjam Et Ustaz Aboubakar Oumar (1921-2015)*. Maroua: Maroua Üniversitesi, Sanat, Edebiyat ve İnsan Bilimleri Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Hamadou, Bayegued vd. *Société Civile Et Question De Sécurité Au Cameroun 1990-2014: Cas De La Région De L'Extrême Nord*. Maroua: Maroua Üniversitesi, Ecole Normale Supérieure De Maroua, 2. Sınıf Ortaöğretim Öğretmen Diploması Tezi (DIPES II), 2015.
- Haman, Issa. *Madrassa et Réislamisation Au Cameroun Septentrional. Anthropologie Politique D'une Instance De Changement Social*. Louvain: Catholique de Louvain Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Programı, Doktora Tezi, 2020.
- Héroux, Pascal. *La Loi Mémoirelle De 2005 Et La Réaction Des Historiens. Perspective Sur La Pédagogie De La Mémoire Dans Les Cours D'histoire*. Montreal: Montreal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Hersant, Jeanne. *Mobilisations Politiques, Co-Gouvernementalité Et Construction Ethnique: Sociologie Du Nationalisme Turc À Travers Le Cas Des Turcs De*

- Thrace Occidentale (Grèce, Allemagne, Turquie)*. Paris: Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales (EHESS), Doktora Tezi, 2007.
- İlhan, Abdulrahman. *Türkiye'nin Dış Politikasında İslam İşbirliği Teşkilatı (1969-2012)*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Kamgar, Samiullah. *Seyyid Cemaleddin Afganî'ye Göre Devlet ve Toplum*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024.
- Kane, Ismaila. *Etat Et Minorités Religieuses: Les Représentations Des Catholiques Au Burkina Faso Et Au Sénégal*. Ottawa: Ottawa Üniversitesi, Yüksek Lisans Ve Doktora Sonrası Çalışmalar Fakültesi, Doktora Tezi, 2015.
- Karahan, Aykut. *Karşılaştırmalı Siyaset Teorisi Açısından Ahmet Davutoğlu'nun Medeniyet Söylemi Ve Ben İdraki*. İstanbul: Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Kavas, Ahmet. *Les Relations De L'administration Ottomane Avec La Sanusiyya De 1835 À 1912*. Paris: Denis Diderot Paris VI Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Programı, Yüksek Lisans Tezi, 1991.
- Lamber, Suzanne. *L'islam En Contexte Québécois: Le Cas Des Étudiants Musulmans De L'université Laval*. Québec: Laval Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Programı, Yüksek Lisans Tezi, 1994.
- Maina, Koche. *Les Maîtresses Coraniques A Maroua (1950-2015)*. Ngaoundéré: Ngaoundéré Üniversitesi, Sanat, Edebiyat ve İnsan Bilimleri Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Marchand, Claude. *L'enseignement Au Cameroun Sous Le Mandat Français, 1921-39*. Montréal: Laval Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Programı, Yüksek Lisans Tezi, 1968.
- Mohammed, Kameche. *The 'Uthman Dan Fodio: The Renovator And The Founder Of The Sokoto Caliphate 1774-1817*. Oran: Oran Üniversitesi, Afrika Medeniyeti, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Moliner, Christine. *Être Sikh En Diaspora: Mobilité Transnationale, Politique De Reconnaissance Et Reconfigurations Identitaires Chez Les Sikhs Britanniques*. Paris: EHESS, Doktora Tezi, 2018.
- Moussa, Meirama Garba. *Çad Gölü Havzası Komisyonu (1964-2014)*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Neba, Ridley Ngwa. *Transformation Of National Identity, Geopolitics And Nation Building In Sub-Saharan Africa: The Cases Of Cameroon And Senegal*. Ankara: Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Nulambeh, Ndzembanteh Aboubakary. *The Role Of Financial Development, Human Capital And Economic Growth On Environmental Sustainability: An Empirical*

- Analysis Of Cameroon*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Onur, İbrahim Halil. *Afrika Müslüman Azınlıkları Tarihi - Sevâhilî Ülkesi Kenya*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Picard, Julie. *Le Caire Des Migrants Africains Chrétiens. Impasse Migratoire Et Citadinités Religieuses*. Paris: École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHESS), Lisansüstü Eğitim Programı, Doktora Tezi, 2013.
- Sadouni, Samadia. *Minorités Religieuses, Intégrations, Transnationalités: Les Indiens Musulmans De Durban, Afrique Du Sud (1860-1994)*. Bordeaux: Bordeaux 4 Üniversitesi, Siyaset Bilimi Anadalı, Doktora Tezi, 2004.
- Said, Mohammad. *Le Laamiido De Ngaoundéré Et Les Religieux Musulmans De 1972 A Nos Jours*. Ngaoundéré: Ngaoundéré Üniversitesi, Sanat, Edebiyat ve İnsan Bilimleri Fakültesi, Lisans Tezi, 2001.
- Santerre, Renaud. *L'école Coranique De La Savane Camerounaise*. Paris: Paris Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Programı, Doktora Tezi, 1968.
- Sipenhou, Poutong. *Le Personnel Officiant De L'institution Religieuse Islamique A Ngaoundéré De 1836 A 1935*. Ngaoundéré: Ngaoundéré Üniversitesi, Sanat, Edebiyat ve İnsan Bilimleri Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Tab, Seghier. *La Place De La Nouvelle Élite Politique Française Élué D'origine Maghrébine Au Sein Des Institutions Représentatives: Une Minorité En Quête De La Voie Élective, Entre La Percée Locale Et Le Blocage*. Paris: EHESS, Doktora Tezi, 2012.
- Taşkın, Burcu. *Political Representation Of Minorities: A Comparison Of Greek-Orthodox Minority Of Istanbul And Muslim-Turkish Minority Of Western Thrace*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Telci, İsmail Numan. *Mısır'da Devrim Ve Karşı - Devrim Sürecinde İç Ve Dış Aktörlerin Rolü: 2011 – 2015*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Thomas, Charlotte. *Domination Et Résistance De La Minorité Musulmane Après Le Pogrom De 2002 À Ahmedabad (Inde): Les Paradoxes De La Ghettoisation À Juhapura*. Paris: Institut D'étude Politique De Paris, Doktora Tezi, 2014.
- Toktaş, Şule. *Citizenship, Minorities And Immigrants: A Comparison Of Turkey's Jewish Minority And Turkish-Jewish Immigrants In Israel*. Ankara: İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.
- Wané, Birane. *L'islam Au Sénégal, Le Poids Des Confréries Ou L'émiettement De L'autorité Spirituelle*. Paris: Paris-Est Üniversitesi ve Cheikh Anta Diop Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Programı, Doktora Tezi, 2015.

Woudammike, Joseph. *Déportation Et Mise En Résidence Surveillée Des Acteurs Politiques Au Cameroun. De La Période Coloniale Allemande À 1990*. Ngaoundéré: Ngaoundéré Üniversitesi, Sanat, Edebiyat Ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Doktora Tezi, 2014.

Yüce, Samet. *Qatar: An Emerging Player In The Regional Order Of The Middle East Since 2010*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Ortadoğu Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.

Zakariaou Tonga, Haddabi Zakariaou – Hamadou. *Boko Haram: De La Naissance A L'internationalisation, 2002-2013*. Maroua: Maroua Üniversitesi, Ecole Normale Supérieure De Maroua, 2. Sınıf Ortaöğretim Öğretmen Diploması Tezi (DIPES II), 2014.

Kitaplar

Abedin, Syed – Sardar, Ziauddin (ed.). *Muslim Minorities In The West*. London: Grey Seals, 1995.

Adama, Hamadou. *L'Islam Au Cameroun: Entre Tradition Et Modernité*. Paris: L'Harmattan, 2004.

AFAM. *Afrika'da İslamiyet: Dünü, Bugünü, Yarını*. İstanbul: AFAM, 2017.

al-Qaradâwî, Yûsuf. *Fiqh Al-Aqalliyât Al-Muslima, Hayât Al-Muslimîn Wasat Al-Mujtama'At Al-Ukhrâ (The Rights Of Muslim Minorities, The Life Of Muslims In Other Societies)*. Kahire: Dâru'sşurûk, 2001.

Amghar, Samir. *Bugünkü Selefilik Batı'da Mezhep Hareketleri*. Bursa: Emin Yayınları, 2018.

Ammour, Laurence-Aïda. *La Pénétration Wahhabite En Afrique*. Paris: Centre Français de Recherche sur le Renseignement, 2018.

Arsava, Ayşe Füsün. *Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1993.

Badie, Bertrand. *L'Etat Importé: L'occidentalisation De L'ordre Politique*. Paris: Fayard, 1992.

Badie, Bertrand. *Un Monde Sans Souveraineté. Les États Entre Ruse Et Responsabilité*. Paris: Fayard, 1999.

Bouba, Souleymane. *Islam, Notre Choix*. Yaoundé: El- Hikma, 2002.

Bouba, Souleymane. *Le Cheikh Et Le DG*. Yaoundé: El-Hikma, 2002.

Bouba, Souleymane. *Le Jeûne De Ramadan En 100 Questions Et Réponses*. Yaoundé: Editions du CIRC, 2002.

- Bouba, Souleymane. *Lettre D'un Musulman A Un Ami Chrétien*. Yaoundé: Editions du CIRC, 2001.
- Bouba, Souleymane. *Scie-Da*. Yaoundé: El-Hikma, 2002.
- Central Bureau of the Census and Population Studies (BUCREP). *3e RGPH. Etat Et Structures De La Population*. Yaoundé: BUCREP, 2010.
- Chanfi, Ahmed. *West African 'ulamā' and Salafism in Mecca and Medina. Jawāb al-Ifriqī / The Response of the African*. Leiden: Brill, 2015.
- Christian, Coulon. *Les Musulmans Et Le Pouvoir En Afrique Noire - Religion Et Contre-Culture*. Paris: Khartala, 1983.
- Cissoko, Sékéné Mody. *Timbouctou Et L'empire Songhay*. Paris: L'Harmattan, 1996.
- Conseil des Droits de l'Homme de l'Organisation des Nations Unies. *Rapport De L'experte Indépendante Sur Les Questions Relatives Aux Minorités, Mme Rita Izsák. Additif. Mission Au Cameroun (2-11 Septembre 2013)*. New York: Assemblée Générale des Nations Unies, 2014.
- Côte d'Ivoire, Indigo. *Enfants Talibés Et Ecoles Coraniques En Côte d'Ivoire: Enjeux Et Perspectives*. Abidjan: Interpeace, 2019.
- Dangor, Suleman. *The Muslims Of South Africa: Problems And Concerns Of A Minority Community*. London: Institute Of Muslim Minority Affairs, 1992.
- David, Robinson – Triaud, Jean-Louis (ed.). *La Tijâniyya. Une Confrérie Musulmane A La Conquête De l'Afrique*. Paris: Karthala, 2001.
- Davutoğlu, Ahmet. *Strategic Depth: Turkey's International Position*. İstanbul: Turkish Edition, 2014.
- Diallo, Thierno Woûri. *Thierno Mahmoûdou Lâriya (1850-1925): Le Juge, L'imam Et L'ascète De Labé*. Paris: Éditions du Panthéon, 2021.
- Dieterlen, Germaine - Sylla, Diarra. *L'empire De Ghana: Le Wagadou Et Les Traditions De Yérééré*. Paris: Karthala, 1992.
- Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), *2015 Yılı Faaliyet Raporu* (Ankara: DİB, 2016).
- Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), *2016 Yılı Faaliyet Raporu* (Ankara: DİB, 2017).
- Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), *2017 Yılı Faaliyet Raporu* (Ankara: DİB, 2018).
- El Karoui, Hakim. *La Fabrique De L'islamisme (Version Abrégée)*. Paris: Institut Montaigne, 2018.
- Emin Dağ, Ahmet (ed.). *İslam Dünyasında Eğitim*. İstanbul: İNSAMER, 2017.
- Emin Dağ, Ahmet. *Afrika 'da Müslüman Azınlıklar*. İstanbul: İHH İnsani Yardım Vakfı, 2015.

- Eminov, Ali. *Turkish And Other Muslim Minorities In Bulgaria*. London: C. Hurst & Co. Publishers, 1997.
- Emon, Anver. *Religious Pluralism and Islamic Law: Dhimmis and Others in the Empire of Law*. Oxford: Oxford Islamic Legal Studies, 2012.
- Ersanlı, Büşra. *İktidar ve Tarih*. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2003.
- Ertaş, Mehmet Yaşar (ed.). *Tarih Bilimi Ve Metodolojisi*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2019.
- Fares, Hassan Said. *Fiqh al-aqalliyat: History, Development, and Progress*. New York: Palgrave Macmillan US, 2013.
- Gentil, Emile. *La Chute De l'Empire De Rabat*. Paris: Librairie Hacette Et Clio, 1902.
- Gomez, Michael. *African Dominion: A New History Of Empire In Early And Medieval West Africa*. Princeton: Princeton University Press, 2018.
- Hansen, Stig Jarle vd. (ed.). *Borders Of Islam: Exploring Samuel Huntington's Faultlines, From Al- Andalus To Virtual Ummah*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- Hart, Michael. *The 100: A Ranking of the Most Influential Persons in History*. Oxford: Hart Publishing Company, 1978.
- Hodgson, Marshall. *Rethinking World History: Essays On Europe, Islam And World History (Studies In Comparative World History)*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
- Iriye, Akira – Saunier, Pierre-Yves (ed.). *The Palgrave Dictionary of Transnational History*. New-York: Macmillan Publishers Ltd, 2009.
- İrfan, Aycan – Yazar, Nurullah (ed.). *Günümüz Afrika'sında Müslüman Azınlıklar*. Ankara: Otto Yayınları, 2019.
- İzzetbegoviç, Aliya. *Islam Between East And West*. Selangor: Islamic Book Trust & Other Books, 2013.
- Kane, Cheikh Hamidou. *L'aventure Ambiguë*. Paris: Julliard, 1961.
- Kane, Ousmane. *Intellectuels Non Europhones*. Dakar: Conseil Pour Le Développement De La Recherche En Sciences Sociales En Afrique (CODESRIA), 2003.
- Kavas, Ahmet vd. *Osmanlı'dan Günümüze Afrika Bibliyografyası (Africa Bibliography / Bibliographie de l'Afrique)*. İstanbul: Taş Mektep Yayınları, 2013.
- Kavas, Ahmet. *Dünden Bugüne Afrika Araştırmaları - Rapor 3*. İstanbul: AFAM, 2017.
- Kavas, Ahmet. *Osmanlı-Afrika İlişkileri*. İstanbul: Kitabevi, 2017.

- Kenanoğlu, Macit. *Osmanlı Millet Sistemi: Mit ve Gerçek*. İstanbul: Yayınları, 2004.
- Kepel, Gilles *Fitna. Guerre Au Cœur De L'islam*. Paris: Gallimard, 2004.
- Kettani, Ali. *Muslim Minorities In The World Today*. London: Mansell Publishing, 1986.
- Konieczna, Anna – Skinner, Rob (ed.). *A Global History Of Anti-Apartheid: 'Forward To Freedom' In South Africa*. London: Palgrave Macmillan, 2019.
- Köse, Ali vd. *Günümüz Dünyasında Müslüman Azınlıklar*. Ankara: TDV, 1998.
- Kur'ân-I Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.
- Ladiba, Gondeu. *L'émergence Des Organisations Islamiques Au Tchad*. Paris: L'Harmattan, 2011.
- Levtzion, Nehemia – Pouwels, Randall (ed.). *The History of Islam in Africa*. Athens: Ohio University Press, 2000.
- Lilyan, Kesteloot - Bassirou, Dieng. *Les Épopées d'Afrique Noire*. Paris: Khartala/Unesco, 1997.
- Mamdani, Mahmood. *Good Muslim, Bad Muslim: America, the Cold War, and the Roots of Terror*. New York: Pantheon Books, 2004.
- Mane, Souley. *L'islam En Pays Bamoun: De Ibrahim Njoya A Ibrahim Nbonbo Njoya (1895-2016)*. Paris: L'Harmattan, 2017.
- Marut, Jean-Claude. *Le Conflit De Casamance. Ce Que Disent Les Armes*. Paris: Karthala, 2010.
- McCarthy, Justin. *Müslümanlar Ve Azınlıklar*. çev. Umar Bilge. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1998.
- Naseef, Fatima Umar. *Women In Islam: A Discourse In Rights And Obligations*. London: Institute of Muslim Minority Affairs, 1999.
- Niane, Djibril Tamsir. *Soundjata Ou L'épopée Mandingue*. Paris: Présence Africaine, 1992.
- Organization of Islamic Cooperation. *Global Muslim Diaspora: Muslim Communities And Minorities In Non-Oic Member States Country Report Series South Africa*. Ankara: Organization of Islamic Cooperation, 2019.
- Otayek, René (ed.). *Le Radicalisme Islamique Au Sud Du Sahara. Da'wa, Arabisation Et Critique De L'Occident*. Paris: Karthala, 1993.
- Öz, Eyüp. *Menemen Olayı ve Türkiye'de Mehdicilik*. İstanbul: 47 Numara Yayıncılık, 2007.

- Özcan, Azmi. *Pan-İslamizm / Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*. İstanbul: İSAM, 1997.
- Özel, Ahmet. *İslam ve Terör / Fıkhi Bir Yaklaşım*. İstanbul: Küre Yayınları, 2014.
- Poulton, Hugh – Taji-Farouki, Suha (ed.). *Muslim Identity And The Balkan State*. London: C. Hurst & Co. Publishers, 1997.
- Pourshariati, Parvaneh. *Decline and Fall of the Sasanian Empire: The Sasanian-Parthian Confederacy and the Arab Conquest of Iran*. Londres: I. B. Tauris, 2017.
- Ramadan, Tariq. *Western Muslims and The Future of Islam*. Oxford: Oxford University Press, 2004.
- Robinson, David. *Muslim Societies in African History*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Said, Edward. *Orientalism*. New York: Pantheon Books, 1978.
- Sambé, Bakary. *Contestations Islamisées: Le Sénégal Entre Diplomatie D'influence Et Islam Politique*. Montréal: Afrikana, 2018.
- Sambé, Bakary. *Radicalisation Islamique Et Enjeux Sécuritaires Au Sahel: De L'influence Wahhabite Au Terrorisme*. Bruxelles: European Foundation for Democracy, 2013.
- Skinner, Rob. *The Foundations Of Anti-Apartheid - Liberal Humanitarians And Transnational Activists In Britain And The United States, C. 1919-64*. London: Palgrave Macmillan, 2010.
- Smouts, Marie-Claude. *Le Retournement Du Monde. Sociologie De La Scène Internationale*. Paris: Presses de Sciences Po/Daloz, 1999.
- Soumana, Youssoufa. *Batı Afrika'da Arap Edebiyatı ve Sömürgecilik Karşısındaki Rolü*. Ankara: Fecr Yayınevi, 2023.
- Todorova, Maria. *Imagining The Balkans*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TIKA). *Afrique: La Turquie Et l'Afrique Mains Dans Les Mains*. Ankara: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı – TIKA.
- UNICEF. *État Des Lieux Sur L'offre Et Les Mécanismes Institutionnels Relatifs A L'éducation Coranique Et A L'enseignement Islamique Dans Les Pays d'Afrique De l'Ouest Et Du Centre*. Dakar: Fonds Des Nations Unies Pour L'enfance (UNICEF) Bureau Régional Pour l'Afrique De l'Ouest Et Du Centre, 2018.
- Vahed, Goolam. *Ahmed Deedat: The Man and His Mission*. Selangor: Islamic Book Trust, 2015.

Yeşiltaş, Murat – Kardaş, Tuncay (ed.). *Non-State Armed Actors In The Middle East: Geopolitics, Ideology, And Strategy*. London: Palgrave Macmillan, 2018.

Zwilling, Anne-Laure. *Minorités Religieuses, Religions Minoritaires Dans L'espace Public*. Strasbourg: Presses Universitaires de Strasbourg, 2014.

Kitap Bölümleri

Adama, Hamadou - Amadou, Aboubakary Moodibo. "Moddibo Alhadji Usumanu (1884- 1970). The Life Of A Muslim Teacher And Judge In Bogo (North Cameroon)". *Acteurs De L'histoire Au Nord-Cameroun XIXe-XXe Siècles*. ed. Thierno Mouctar Bah. Ngaoundéré: Ngaoundéré-Anthropos, 1998.

Adama, Hamadou. "Cheikh Mohamat Nour (1913-2002) Et La Tentative De La Rénovation Islamique A Goulfey (Abords Sud Du Lac Tchad)". *Man and the Lake, Proceeding of the Mega Tchad Conference (2nd-9th december 2003)*. ed. Catherine Baroin. Maiduguri: Center for Trans-Saharan Studies, 2005.

Adama, Hamadou. "Islam and State in Cameroon: Between Tension and Accommodation". *African Traditional Kingdoms Studies*. ed. Yoshihito Shimada. Nagoya: Nagoya University, 2006.

Adama, Hamadou. "Kamerun'da Eğitim Tarihi ve İnsanlığa Katkıları". çev. Fatma Günce Kanlı. *İslam Ülkelerinde Eğitim Kongresi*. ed. Hilmi Özev. İstanbul:Tasam Yayınları, 2009.

Adama, Hamadou. "La Mosquée Au Cameroun. Espace Public Ou Espace Privé?". *Islam Et Sociétés En Afrique Subsaharienne À L'épreuve De L'histoire*. ed. Odile Goerg - Anna Pondopoulo. Paris: Karthala, 2012.

Adama, Hamadou. "Les Manuscrits Arabes Relatifs Aux Renseignements Stratégiques Au Nord- Cameroun Colonial: 1916-1960". *Patrimoine Et Sources De L'histoire Du Nord- Cameroun*. ed. Hamadou Adama. Paris: L'Harmattan, 2016.

Ahmadou, Abdoul Aziz. "Dogaris Du Lamidat De Rey: Entre Autorité Traditionnelle Et Acteur De Sécurité Communautaire". *La Défense Populaire Dans Le Bassin Du Lac Tchad*. ed. Saibou Issa. Maroua: Conférence Internationale du Centre d'Études et de Recherche en Paix, Sécurité et Intégration (CERPSI), 2017.

Ahmadou, Abdoul Aziz. "Formation Intellectuelle Et Mobilité Géographique Dans Les Ecoles Coraniques Au Nord-Cameroun: Quels Processus De Construction Des Compétences?". *Curriculum Et Problématique De L'évaluation Des Apprentissages Dans Les Institutions Educatives: Pour Une Approche Plurielle Des Intervenants*. ed. Alhadji Mahamat vd. Yaoundé: Editions Monange, 2022.

Ahmadou, Abdoul Aziz. "La Turquie Dans Le Champ Religieux Islamique En Afrique (Subsaharienne) Face A L'influence Saoudienne". *Faits Et Phénomènes Culturo-Religieux Au Sahel*. ed. Ousmanou Adama. Yaoundé: Editions Monange, 2022.

- Ahmadou, Abdoul Aziz. "Leadership Religieux Et Perception Islamique De L'exercice Du Pouvoir Temporel: L'exemple De Modibbo Hammaoundé (1907-2003) Dans La Vina (Cameroun)". *Dialogue Interreligieux, Médiation Et Laïcité Au Cameroun. Perspectives Actuelles Et Logiques Multirationnelles*. ed. Taubic Falna - Jean Koulagna. Yaoundé: Editions Monange, 2020.
- Akpan, Monday vd. "L'Ethiopie Et Le Libéria, 1914 -1935: Deux États Africains Indépendants À L'ère Coloniale". *Histoire Générale De l'Afrique VII: L'Afrique Sous Domination Coloniale, 1880-1935*. ed. Albert Adu Boahen. Paris: Unesco, 1987.
- Akpan, Monday vd. "Le Libéria Et l'Ethiopie, 1880-1914: La Survie De Deux États Africains". *Histoire Générale De l'Afrique VII: L'Afrique Sous Domination Coloniale, 1880-1935*. ed. Albert Adu Boahen, Paris: Unesco, 1987.
- Amiji, Hatim. "La Religion Dans Les Relations Afro-Arabes: L'Islam Et Le Changement Culturel Dans l'Afrique Moderne". *Les Relations Historiques Et Socioculturelles Entre l'Afrique Et Le Monde Arabe De 1935 À Nos Jours*. ed. Unesco. Paris: Unesco, 1984.
- Bah, Thierno Mouctar - Fah, Taguem. "Les Elites Musulmanes Et La Politique Au Cameroun Sous Administration Française: 1945-1960". *Peuples Et Cultures De l'Adamaoua (Cameroun)*. ed. Jean Boutrais. Paris: Orstom, 1993.
- Bah, Thierno Mouctar. "Le Facteur Peul Et Les Relations Inter-Ethniques Dans l'Adamaoua Au XIXe Siècle". *Peuples Et Cultures De l'Adamaoua (Cameroun)*. ed. Jean Boutrais. Paris: Orstom, 1993.
- Bah, Thierno Mouctar. "Quel Cadre Géographique Pour l'Histoire En Afrique? Plaidoyer Pour La Dimension Régionale". *Conférence Commémorative Du 30e Anniversaire Du CODESTRIA De Dakar*. Dakar: Conférence Commémorative Du 30e Anniversaire Du CODESTRIA De Dakar, 2003.
- Barka, Bana. "Nomadic Koranic Schools And Social Exclusion: The Case Of The Mahadjirs In The Lake Chad Basin Region". *Les Musulmans, l'Ecole Et l'Etat Dans Le Bassin Du Lac Tchad*. ed. Saibou Issa. Paris: L'Harmattan, 2016.
- Batran, Aziz. "Les Révolutions Islamiques Du XIXe Siècle En Afrique De l'Ouest". *Histoire Générale De l'Afrique VI: L'Afrique Au XIXe Siècle Jusque Vers Les Années 1880*. ed. Jacob Festus Adeniyi Ajayi. Paris: Unesco, 1996.
- Bava, Sophie - Youry Sall, Mamadou. "Quête De Savoir, Quête D'espoir? L'étrange Destin Des Étudiants Azharis Sénégalais En Égypte". *Sénégal (2000-2012). Les Institutions Et Politiques Publiques À L'épreuve D'une Gouvernance Libérale*. ed. Momar-Coumba Diop. Paris: Cres-Karthala, 2013.
- Bayram, Mürsel. "Türk Dış Politikasının Dönüşüm Sürecinde Afrika". *Türkiye'nin Dış Politikası: Yeni Eğilimler, Yeni Yönelimler, Yeni Yaklaşımlar*. ed. İdris Demir. Bursa: Dora Yayınları, 2014.
- Benincasa, Luciana vd. "The Greek State, the Muslim Minority of Western Thrace and Education: Shifts Under Way?". *Educational Strategies Among Muslims in the*

- Context of Globalisation*. ed. Holger Daun - Geoffrey Walford. Leiden: Brill Editions, 2014.
- Binaté, Issouf. "Muslim Ngos In Cote d'Ivoire: Towards An Islamic Culture Of Charity". *Faith And Charity: Religion And Humanitarian Assistance In West Africa*. ed. Marie Nathalie LeBlanc - Louis Audet Gosselin. London: Pluto Press, 2016.
- Boahen, Albert Adu. "L'Afrique Face Au Défi Colonial". *Histoire Générale De l'Afrique VII. L'Afrique Sous Domination Coloniale, 1880-1935*. ed. Albert Adu Boahen. Paris: Unesco, 1987.
- Cissoko, Sékéné Mody. "Les Songhay Du XIIe Au XVIe Siècle". *Histoire Générale De l'Afrique IV: L'Afrique Du XIIe Au XVIe Siècle*. ed. Djibril Tamsir Niane. Paris: Unesco, 1987.
- Dalaïlou, Hamoua. "Ardo Issa, Bâtitteur Du Lamidat De Ngaoundéré (1854-1878)". *Acteurs De L'histoire Au Nord-Cameroun XIXe Et XXe Siècles*. ed. Thierno Moctar Bah. Ngaoundéré: Ngaoundéré-Anthropos, 1998.
- Diagne, Souleymane Bachir. "L'islam Et L'ouest Africain: Une Histoire Intellectuelle". *L'Afrique Et Le Monde: Histoires Renouées De La Préhistoire Au Xxie Siècle*. ed. François-Xavier Fauvelle - Anne Lafont. Paris: La Découverte, 2022.
- DİB. "Afrika'nın İhtiyaç Duyduğu Din Eğitimi". *İslam Dünyasında Din Eğitimi ve Öğretimi, 1. Uluslararası Öğrenci Sempozyumu*. ed. Abdulkadir Sylka - Esen Sezen Kılıç. İzmir: Türkiye Diyanet Vakfı, 2014.
- El Fasi, Mohammed - Hrbek, Ivan. "Etapes Du Développement De l'Islam Et De Sa Diffusion En Afrique". *Histoire Générale De l'Afrique III: L'Afrique Du VIIe Au XIe Siècle*. ed. Mohammed El Fasi - Ivan Hrbek. Paris: Unesco, 1990.
- El Fasi, Mohammed - Hrbek, Ivan. "L'avènement De l'Islam Et L'essor De l'Empire Musulman". *Histoire générale de l'Afrique III: L'Afrique du VIIe au XIe siècle*. ed. Mohammed El Fasi - Ivan Hrbek. Paris: Unesco, 1990.
- Falna, Taubic. "Les Pratiques Cultuelles A L'épreuve De La Laïcité Au Nord-Cameroun, Cameroun". *Dialogue Interreligieux, Médiation Et Laïcité Au Cameroun. Perspectives Actuelles Et Logiques Multirationnelles*. ed. Taubic Falna - Jean Koulagna. Yaoundé: Editions Monange, 2020.
- Gueye, M'Baye - Boahen, Albert Adu. "Initiatives Et Résistances Africaines En Afrique Occidentale De 1880 À 1914". *Histoire Générale De l'Afrique VII: L'Afrique Sous Domination Coloniale, 1880-1935*. ed. Albert Adu Boahen. Paris: Unesco, 1987.
- Günay, Ünver. "Zenci Afrika'da İslamiyetin Yayılışının Belli Başlı Safhaları". *Prof. M. Tayyib Okiç Armağanı*. ed. İsmail Cerrahoğlu. Ankara: Sevinç Matbaası, 1978.
- Halirou, Abdouraman. "Le Lamido Yaya Daïrou De Maroua (1943-1958)". *Acteurs De L'histoire Au Nord-Cameroun XIXe Et XXe Siècles*. ed. Thierno Mouctar Bah. Ngaoundéré: Ngaoundéré-Anthropos, 1998.

- Hamadou Adama, "Islamic Associations In Cameroon: Between The Umma And The State". *Islam And Muslim Politics In Africa*. ed. Benjamin Soares - René Otayek. New York: Palgrave Macmillan, 2007.
- Haman, Bouba. "Migrations Et Innovations Vestimentaires Au Nord-Cameroun", *Migrations Et Mobilité Dans Le Bassin Du Lac Tchad: Actes Du XIIIe Colloque International Du Réseau Méga Tchad De Maroua, 31 Octobre - 3 Novembre 2005*. ed. Tourneux Henry - Woïn Noé. Marseille: Editions de l'IRD, 2008.
- Holtedahl, Lisbet - Djingui, Mahmoudou. "Le Pouvoir Du Savoir: La Vie De Alaji Ibrahim Goni, Juge Traditionnel De Ngaoundéré". *Le Pouvoir Du Savoir De L'Arctiques Aux Tropiques*. ed. Lisbet Holtedahl vd. Paris: Karthala, 1999.
- Hrbek, Ivan – Devisse, Jean. "Les Almoravides". *Histoire Générale De l'Afrique III: L'Afrique Du VIIe Au XIe Siècle*. ed. Mohammed El Fas - Ivan Hrbek. Paris: Unesco, 1990.
- Hrbek, Ivan. "L'Afrique Dans Le Contexte De L'histoire Mondiale". *Histoire Générale De l'Afrique III: L'Afrique Du VIIe Au XIe Siècle*. ed. Mohammed El Fasi - Ivan Hrbek. Paris: Unesco, 1990.
- Issa, Saïbou. "Transmigration Des Bandes Armées, Prises D'otages Et Renouveau De La Criminalité Transfrontalière Aux Confins Du Cameroun, De La Centrafrique Et Du Tchad". *Migrations Et Mobilité Dans Le Bassin Du Lac Tchad: Actes Du XIIIe Colloque International Du Réseau Méga Tchad De Maroua, 31 Octobre - 3 Novembre 2005*. ed. Tourneux Henry - Woïn Noé. Marseille: Editions de l'IRD, 2008.
- Jalloh, Abdul Aziz. "Les Politiques Des États d'Afrique Noire Vis-À-Vis Du Monde Arabe: Aperçu Général". *Les Relations Historiques Et Socioculturelles Entre l'Afrique Et Le Monde Arabe De 1935 À Nos Jours*. ed. Unesco. Paris: Unesco, 1984.
- Kavas, Ahmet. "Les Minorités Musulmanes En Afrique Noire [Siyah Afrika'daki Müslüman Azınlıklar]". *First Conference Of Muslim Minorities In Africa*. Accra: İslam Konferansı Teşkilatı, 2003.
- Kuran, Ercüment. "Cezayirli Türklerin Endülüs Müslümanlarını Kuzey Afrika'ya Nakli ve Neticeleri". *Endulus'ten Espanya'ya*. Ankara: TDV, 1996.
- Lange, Dierk - Barkindo, Bawaro. "La Région Du Tchad En Tant Que Carrefour". *Histoire Générale De l'Afrique III: L'Afrique Du VIIe Au XIe Siècle*. ed. Mohammed El Fasi - Ivan Hrbek. Paris: Unesco, 1990.
- Last, Murray. "Le Califat De Sokoto Et Le Borno". *Histoire Générale De l'Afrique VI: L'Afrique Au XIXe Siècle Jusque Vers Les Années 1880*. ed. Jacob Festus Adeniyi Ajayi. Paris: Unesco, 1996.
- Loumtouang, Erick Sourna. "Chômage Des Jeunes Et Stabilité Sociopolitique Au Cameroun De 1990 A Nos Jours". *Le Chomage Des Jeunes En Afrique*. Harare: Council For The Development Of Social Science Research In Africa (Codesria) International Conference, 2015.

- Ly-Tall, Madina. "Le Déclin De l'Empire Du Mali". *Histoire Générale De l'Afrique IV: L'Afrique Du XIIe Au XVIe Siècle*. ed. Djibril Tamsir Niane. Paris: Unesco, 1987.
- Ly-Tall, Madina. "Le Macina Et l'Empire Torodbe (Tukuloor) Jusqu'en 1878". *Histoire Générale De l'Afrique VI: L'Afrique Au XIXe Siècle Jusque Vers Les Années 1880*. ed. Jacob Festus Adeniyi Ajayi. Paris: Unesco, 1996.
- Mbarkoutou, Mahamat Henri. "Le Contrôle De L'islam Et La Prévention Contre L'extrémisme Religieux Au Cameroun Et Au Tchad". *Les Musulmans, L'école Et l'Etat Dans Le Bassin Du Lac Tchad*. ed. Saïbou Issa. Paris: L'Harmattan, 2016.
- Niane, Djibril Tamsir. "Introduction". *Histoire Générale De l'Afrique IV: L'Afrique Du XIIe Au XVIe Siècle*. ed. Djibril Tamsir Niane. Paris: Unesco, 1987.
- Niane, Djibril Tamsir. "Le Mali Et La Deuxième Expansion Manden". *Histoire Générale De l'Afrique IV: L'Afrique Du XIIe Au XVIe Siècle*. ed. Djibril Tamsir Niane. Paris: Unesco, 1987.
- Niehaus, Inga. "South Africa's Muslims Between Participation And Exclusion - The Political Role Of A Religious Minority During The Transition To Democracy". *Proceedings Of The International Symposium On Islamic Civilisation In Southern Africa (Johannesburg, South Africa, 1-3 September 2006)*. Istanbul: IRCICA, 2009.
- Njeuma, Martin Zachary. "Regionalisation And Creation Of A Northern Cameroon Identity". *Patrimoine Et Sources De L'histoire Du Nord-Cameroun*. ed. Hamadou Adama. Paris: L'Harmattan, 2016.
- Njifotie, Abdou Njikam - Mbilongo, Laure Marguerite. "La Fragmentation Du Principe De Laïcité En Droit Camerounais: Front D'onde Et Rayon De Réfraction Des Pratiques Culturelles Islamiques". *Dialogue Interreligieux, Médiation Et Laïcité Au Cameroun. Perspectives Actuelles Et Logiques Multinationnelles*. ed. Taubic Falna - Jean Koulagna. Yaoundé: Editions Monange, 2020.
- Opoku, Kofi Asare. "La Religion En Afrique Pendant L'époque Coloniale". *Histoire Générale De l'Afrique VII: L'Afrique Sous Domination Coloniale, 1880-1935*. ed. Albert Adu Boahen. Paris: Unesco, 1987.
- Sall, Mamadou. "Scientific Profiles And Potential Of Al-Azhar's African Graduates: A Statistical Analysis". *Muslim Institutions Of Higher Education In Postcolonial Africa*. ed. Mbaye Lo - Muhammed Haron. New York: Palgrave Macmillan, 2016.
- Sandra, Houot. "De L'apport Du Droit Des Minorités (Fiqh Al-Aqalliyât) Et De Ses Applications Ethico-Morales: Adapter L'islam En Contexte Européen". *Laïcités Et Musulmans, Débats Et Expériences (XIXe-XXe Siècles)*. ed. Amin Elias Augustin vd. Berne: Peter Lang, 2014.

- Sandra, Houot. "La Réflexion Bioéthique, Un Laboratoire Pour Penser Le Droit Des Minorités (Fiqh Al- Aqalliyyāt)?". *La Fatwâ En Europe, Droit De Minorité Et Enjeux D'intégration*. ed. Younés Michel. Lyon: Profac, 2010.
- Santerre, Renaud. "Aspects Conflictuels De Deux Systèmes D'enseignement Au Nord-Cameroun". *La Quête Du Savoir. Essais Pour Une Anthropologie De L'éducation Camerounaise*. ed. Renaud Santerre - Céline Mercier-Trembley. Montréal: Les Presses de l'Université de Montréal, 1982.
- Matveiev. "L'essor De La Civilisation Swahili". *Histoire Générale De l'Afrique IV: L'Afrique Du XIIe Au XVIe Siècle*. ed. Djibril Tamsir Niane. Paris: Unesco, 1987.
- Seignobos, Christian. "Une Négociation Foncière Introuvable? L'exemple Du Mayo-Rey Dans Le Nord Du Cameroun". *Les Frontières De La Question Foncière – At The Frontier Of Land Issues*. Montpellier: Colloque International de Montpellier, 2006.
- Sojip, Michael - Nizésété, Bienvenu Denis. "Jean Ndoumbe Oumar Ngaoundéré: Premier Maire Noir Au Nord-Cameroun (1958-1963)". *Acteurs De L'histoire Au Nord- Cameroun XIXe Et XXe Siècles*. ed. Thierno Mouctar Bah. Ngaoundéré: Ngaoundéré-Anthropos, 1998.
- Sophie, Bava. "Les Étudiants Africains d'Al-Azhar Au Caire: Entre Mobilité Traditionnelle Et Nouveaux Projets Migratoires". *Les Mondes Universitaires Face Au Marché: Circulation Des Savoirs Et Pratiques Des Acteurs*. ed. Leclerc-Olive Michèle vd. Paris: Karthala, 2011.
- Taguem Fah, Gilbert Lamblin. "Crise D'autorité, Regain D'influence Et Pérennité Des Lamidats Peuls Du Nord-Cameroun". *Le Retour Des Rois: Les Autorités Traditionnelles Et l'État En Afrique Contemporaine*. ed. Claude-Hélène Perrot vd. (Paris: Karthala, 2003).
- Wai, Dunstan. "Les Relations Afro- Arabes: Un Optimisme Déplacé". *Les Relations Historiques Et Socioculturelles Entre l'Afrique Et Le Monde Arabe De 1935 À Nos Jours*. ed. Unesco. Paris: Unesco, 1984.
- Zeghal, Malika. "Les Réformes De L'université D'al-Azhar En Égypte: Une Entreprise De Sécularisation?". *Le Choc Colonial Et L'islam*. ed. Pierre-Jean Luizard. Paris: La Découverte, 2006.

Makaleler

- Abé, Claude. "Les Systèmes Politiques Traditionnels Centralisés Du Monde Rural Face A La Multiplication De L'offre Partisane Et A La Mutation Du Personnel Politique Local Au Cameroun: L'expérience Du Lamidat De Rey Bouba (Nord Cameroun)". *Les Mondes Ruraux A L'épreuve Des Sciences Sociales – Djihon* (2006).
- Adama, Hamadou - Amadou, Aboubakary Moodibo. "Itinéraire D'acquisition Du Savoir Arabo- Islamique Dans Le Nord-Cameroun". *Annales de la Faculté des Arts, Lettres et Sciènes Humaines de l'Université de Ngaoundéré* 8 (1998).

- Adama, Hamadou. "Choix Linguistique Et Modernité Islamique Au Cameroun". *Revue Des Mondes Musulmans Et De La Méditerranée* 124 (2008).
- Adama, Hamadou. "Islam Et Christianisme Dans Le Bassin Du Lac Tchad: Dialogue Des Religions Ou Dialogue Des Religieux?". *Annales de la Faculté des Lettres, Langues, Arts et Sciences Humaines de l'Université de Bamako* 4 (Ocak-Haziran 2005).
- Adama, Hamadou. "L'islamité Et Sa Réinvention En Contexte Urbain Camerounais". *Proceedings of the African Futures Conference* 1 (2006).
- Adama, Hamadou. "La Faada Et L'apprentissage Démocratique Dans Les Lamidats Du Nord- Cameroun". *L'Afrique Politique* (2002).
- Adama, Hamadou. "Les Manuscrits Arabes Et Ajami Au Cameroun: Etat Des Lieux Et Approche Codicologique". *Vestiges: Traces Of Record* 1/1 (2015).
- Adama, Hamadou. "L'islamité Et Sa Réinvention En Contexte Urbain Camerounais". *Proceedings of the African Futures Conference* 1/1 (2016).
- Adama, Ousmanou. "Islam, Réformisme Et Etat Au Tchad De 1979 A 2004". *Annales de la Faculté des Arts, Lettres et Sciences Humaines de l'Université de Ngaoundéré* 15 (2013).
- Adamou, Aboubakar - Ibrahim, Aïssatou. "Étude Du Rapport De Forces Entre Deux Mouvements Confessionnelles Dans La Reconfiguration De L'élite Musulmane Au Cameroun. La Wahhabiyya Et La Tidjaniyya A Ngaoundéré". *Géopolitique Du Fait Religieux Au Cameroun. Revue Internationale Des Sciences Humaines Et Sociales* 8 (2019).
- Ahmad, Parray Tauseef. "The Legal Methodology of "Fiqh al-Aqalliyat" and its Critics: An Analytical Study". *Journal of Muslim Minority Affairs* 32/1 (2012).
- Ahmadou, Abdoul Aziz . "19. ve 20. Yüzyıllarda Kuzey Kamerun Müslüman Topluluğu, Eğitim ve Sosyal Bölünme: Tarihsel Yaklaşım". *Akademik İncelemeler Dergisi / Journal of Academic Inquiries* 17/2 (2022).
- Ahmadou, Abdoul Aziz. "Imam Et Vie Politique Locale Au Nord-Cameroun: Liman Djidji Issa (1905-1982), Lamido Et Guerre De Leadership Au Lamidat De Ngaoundéré". *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 6/ Prof. Dr. Süleyman Büyükkarcı Özel Sayısı (2021).
- Al-Alwani, Taha Jabir. "Azınlık Fıkına Giriş (Temellendirici Bazı Mülâhazalar)". çev. Hacı Mehmet Günay. *Usûl İslam Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2004).
- Alassa, Fouapon. "Militantisme Islamique Des Femmes Et Développement Genré Au Cameroun". *International Journal of Humanities and Social Science* 11/2 (2021).

- Altınay, Ramazan. "Müslüman Azınlıklar Tarihine Giriş". *Dini Araştırmalar* 7/19 (2004).
- Amghar, Samir. "Acteurs Internationaux Et Islam De France". *Politique Étrangère* 1 (2005).
- Amghar, Samir. "La Ligue Islamique Mondiale En Europe: Un Instrument De Défense Des Intérêts Stratégiques Saoudiens". *Critique Internationale* 51-2 (2011).
- Andrew, March. "Sources of Moral Obligation to non-Muslims in the "Jurisprudence of Muslim Minorities" (Fiqh al-aqalliyât) Discourse". *Islamic Law and Society* 16 (2009).
- Assana. "La Diffusion Du Modèle Occidental De Démocratie, Les Organisations Religieuses Subsahariennes (Francophones) Et La Fragilité Des Cloisons Théoriques Entre Les Acteurs Des Relations Internationales". *Revue Africaine De Droit Et De Science Politique* 9-24 (2021).
- Ayas, Tahir. "Medine Harem Bölgesinin Tespiti: Eleştiriler Bağlamında Bir Buhârî Rivayetinin Serüveni". *Turkish Journal of Islamic Studies* 40 (2018).
- Bah, Thierno Mouctar. "Cheikhs Et Marabouts Maghrébins Prédicateurs Dans l'Adamawa, 19e-20e Siècle". *Ngaoundéré-Anthropos* 1 (1996).
- Balci, Bayram – Burdy, Jean-Paul. "L'affaire Khashoggi: Quelles Implications Régionales Et Internationales Pour La Turquie?". *Études* 2 (Şubat 2019).
- Balta, Paul. "Les Mots De l'Islam". *Confluences Méditerranée* 40 (Kış 2001-2002).
- Bava, Sophie - Picard, Julie. "Les Nouvelles Figures Religieuses De La Migration Africaine Au Caire". *Autrepart* 4 (2010).
- Bava, Sophie - Pliez, Olivier. "Itinéraires D'élites Musulmanes Africaines Au Caire D'Al Azhar À L'économie De Bazar". *Afrique Contemporaine* 231-3 (2009).
- Bava, Sophie. "La Saison Des Femmes: Parcours De Femmes Africaines Subsahariennes Au Caire". *Afrique Contemporaine* 3 (2018).
- Binaté, Issouf - Dao, Yaya. "Organisations Islamiques Nigériennes En Côte d'Ivoire. Les Trajectoires Concurrentielles De NASFAT et NAMFAT". *Anthropologie & Développement* 50 (2019).
- Binaté, Issouf - Hugon, Clothilde. "Les Réformes De L'éducation Arabo-Islamique En Côte d'Ivoire Et Au Sénégal: Dynamiques, Acteurs Et Stratégies". *Dieu(X) A L'école Savoirs Et Trajectoires Des Jeunes Dans Les Pays Non Hégémoniques, Revue De Recherche Internationale Et Comparative En Éducation* 21 (2019).
- Binaté, Issouf. "Célébrations Du Mawlid En Côte d'Ivoire: Nouvelle Dynamique Religieuse Et Enjeux De Pouvoirs". *SGMOIK SSMOCI Bulletin* 41 (2015).

- Binaté, Issouf. "L'UTMBS A L'épreuve Des Célébrations Du Maouloud. Bureaucratization Et Trajectoire D'une Entreprise Religieuse Au Nord De La Côte d'Ivoire". *Émulations - Revue De Sciences Sociales* 37 (2021).
- Binaté, Issouf. "Les ONG Islamiques En Côte D'ivoire En Période De Conflit: Acteurs Et Enjeux". *REPERES 2017: Revue Scientifique De l'Université Alassane Ouattara Philosophie Et Sciences Humaines* 1/1 (2018).
- Bouba, Bachir. "Les Talibés De Maroua (Cameroun): Evaluation Des Besoins En Education Et Des Stratégies De Prise En Charge". *Revue Petite Enfance* 00 (2013).
- Boutrais, Jean. "Nderkaaku: La Folle Jeunesse Chez Les Foulbé De l'Adamaoua". *Journal des Africanistes* 72/1 (2002).
- Campus France. "Arabie Saoudite". *Focus Pays* 24 (Kasim 2018).
- Campus France. "La Mobilité Internationale Des Etudiants Africains". *Les Notes De Campus France Hors-Série* 16 (2017).
- Chanfi, Ahmed. "Entre Da'wa Et Diplomatie: Al-Azhar Et l'Afrique Au Sud Du Sahara D'après La Revue Madjallat Al-Azhar Dans Les Années 1960 Et 1970". *Islam Et Sociétés Au Sud Du Sahara* 14-15 (2000).
- Charlier, Jean-Emile - Panait, Oana Marina. "1816-2016: Deux Siècles De Tension À Propos De La Mendicité Des Talibés Des Écoles Coraniques Au Sénégal". *Dieu(X) A L'école Savoirs Et Trajectoires Des Jeunes Dans Les Pays Non Hégémoniques, Revue De Recherche Internationale Et Comparative En Éducation* 21 (2019).
- Chétima Melchisedek vd. "Boko Haram Et Haman Yaji". *Écrire L'histoire* 20/21 (2021).
- Chetima, Melchisedek. "Mémoire Refoulée, Manipulée, Instrumentalisée. Enjeux De La Transmission De La Mémoire Servile Dans Les Monts Mandara Du Cameroun". *Cahiers D'Etudes Africaines* 218/2 (2015).
- Collet, Hadrien. "Échos d'Arabie. Le Pèlerinage À La Mecque De Mansa Musa (724–725/1324–1325) D'après Des Nouvelles Sources". *History In Africa* 46 (2019).
- De Montclos, Marc-Antoine Pérouse. "Minorités Musulmanes En Afrique Intégration Ou Répulsion?". *Etudes* 400/5 (2004).
- Diomandé, Bourahima. "Les Luites De Positionnement Autour Des Mosquées En Côte d'Ivoire: Guerres Idéologiques, Conflits De Leadership Et De Contrôle Des Fonds". *Afrique et Développement* 46/ 4 (2021).
- Donlefact, Martin. "Rencontre Entre Musulmans(es) Et Chrétiens(nes) Dans La Région Des Grassfields Du Cameroun: De La Méfiance Réciproque A La Cohabitation Pacifique". *Histoire Engagée* (2019).

- El Hadji, Samba Amadou Diallo. "Retour Sur Les Conditions Sociologiques Et Historiques De La Fondation De La Tijâniyya". *Afrika Zamani* 15-16 (2007-2008).
- Fabilou. "Muslim Women And Politics In Cameroon". *Asian Journal of Humanities and Social Studies* 8-6 (2020).
- Frœlich, Jean-Claude. "Le Commandement Et L'organisation Sociale Chez Les Foulbés De L'Adamaoua (Cameroun)". *Etudes Camerounaises* 45/46 (1954).
- Galonnier, Juliette vd. "Introduction. Conversions À L'islam". *Archives De Sciences Sociales Des Religions* 186 (2019).
- Genest, Serge - Santerre, Renaud. "L'école Franco-Arabe Au Nord-Cameroun". *Canadian Journal Of African Studies / Revue Canadienne Des Études Africaines* 8/3 (1974).
- Gerrie, Lubbe. "The Soweto Fatwa: A Muslim Response To A Watershed Event In South Africa". *Journal Of Muslim Minority Affairs* 17/2 (1997).
- Ghalioun, Burhan. "L'islam Comme Identité Politique Ou Le Rapport Du Monde Musulman A La Modernité". *Afers Internacionals* 36 (1997).
- Gomez-Perez, Muriel "“Political” Islam In Senegal And Burkina Faso: Contrasting Approaches To Mobilization Since The 1990s". *Mediterranean Politics* 22-1 (2017).
- Gomez-Perez, Muriel. "Prêcheuses Arabisantes À Dakar Et À Ouagadougou. Des Logiques D'individualisation Et D'individuation". *Érudit* 42 (2018).
- Gomez-Perez, Muriel. "Trajectoires De L'islam En Afrique De L'Ouest". *Esprit* 317/8-9 (Ağustos- Eylül 2005).
- Groc, Gérard. "La Doctrine Davutoglu: Une Projection Diplomatique De La Turquie Sur Son Environnement". *Confluences Méditerranée* 83 (2012).
- Helly, Denise. "Le Traitement De L'islam Au Canada. Tendances Actuelles". *Revue Européenne Des Migrations Internationales* 20/1 (2004).
- International Crisis Group. "Cameroon: Confronting Boko Haram". *Africa Report* 241 (2016).
- International Crisis Group. "Cameroon: The Threat of Religious Radicalism". *Africa Report* 229 (2015).
- Issa, Saïbou. "En Guise D'introduction: Des Effluves Au Théâtre D'opérations, Une Région En Récession". *Kaliao-Effets Economiques Et Sociaux Des Attaques De Boko Haram Dans L'extreme-Nord Du Cameroun* Numéro Spécial (2014).
- Jabbour, Jana. "Le Retour De La Turquie En Méditerranée: La « Profondeur Stratégique » Turque En Méditerranée Pré- Et Post-Printemps Arabe". *Cahiers De La Méditerranée* 89 (2014).

- Jean, Schmitz. "L'islam En Afrique De l'Ouest: Les Méridiens Et Les Parallèles". *Autrepart* 16 (2000).
- Kendhammer, Brandon - Adama, Ousmanou. "Islam, Higher Education, And Extremism In Cameroon". *Resolve Network Lake Chad Basin Research Brief* 1 (2019).
- Kerrou, Mohammed. "La Grande Mosquée De Kairouan. L'imam, La Ville Et Le Pouvoir". *Revue Des Mondes Musulmans Et De La Méditerranée (REMMM)*125 (2009).
- Lasseur, Maud. "Cameroun: Les Nouveaux Territoires De Dieu". *Afrique Contemporaine* 215/3 (2005).
- Lasseur, Maud. "Islam Et Christianisme En Mouvement: Mobilités Géographiques Et Changement Religieux Au Cameroun". *Espace, Populations, Sociétés* 2-3 (2010).
- LeBlanc, Marie Nathalie vd. "Les ONG Confessionnelles En Afrique De l'Ouest: Un Equilibre Précaire Entre Prosélytisme Et Professionnalisme Au Burkina Faso". *Canadian Journal Of Development Studies / Revue Canadienne D'études Du Développement* 34/2 (2013).
- LeBlanc, Marie Nathalie. "Les Trajectoires De Conversion Et L'identité Sociale Chez Les Jeunes Dans Le Contexte Postcolonial Ouest-Africain: Les Jeunes Musulmans Et Les Jeunes Chrétiens En Côte- d'Ivoire". *Anthropologie et Sociétés* 27/1 (2003).
- Mahamat, Adam. "Opprobre, Discours Clivants Et Sociolectes Induits Par Boko Haram Au Cameroun". *Canadian Journal of African Studies / Revue Canadienne des Études Africaines* 54/2 (2020).
- Marciniak, Tomasz. "A Survey Of Muslim Minorities In Poland". *Journal Of Muslim Minority Affairs* 17/2 (1997).
- Mayeur-Jaouen, Catherine. "Réveils Du Soufisme En Afrique Et En Asie. Translocalité, Prosélytisme Et Réforme". *Archives De Sciences Sociales Des Religions* 135 (Temmuz-Eylül 2006).
- Mbarkoutou, Mahamat Henri. "Réfugiés Et Personnes Déplacées Au Cameroun". *Kaliao-Effets Economiques Et Sociaux Des Attaques De Boko Haram Dans L'extreme-Nord Du Cameroun* Numéro Spécial (2014).
- Miran, Marie. "La Lumière D'Islam Vient De Côte d'Ivoire": Le Dynamisme De l'Islam Ivoirien Sur La Scène Ouest-Africaine Et Internationale. *Canadian Journal of African Studies / Revue Canadienne des Études Africaines* 41/1 (2007).
- Mohammadou, Eldridge. "Le Soulèvement Mahdiste De Goni Waday Dans La Haute-Bénoué (Juillet 1907)". *Africa 4 Senri Ethnological Studies* 31 (1992).
- Monge, Claudio. "Petite Genèse De L'islam Turc Et De Son Rapport Au Politique". *Revue Des Sciences Religieuses. Christianisme Et Islam* 87 (2013).

- Mouiche, Ibrahim. "Ethnicité Et Pouvoir Au Nord-Cameroun". *Verfassung Und Recht in Übersee / Law and Politics in Africa, Asia and Latin America* 30/2 (1997).
- Munir, Arshad - Odeh, Godwin Onuh. "The Establishment Of The Nigerian Sokoto Caliphate: An Inquiry Into The Background History Of The 1804 Jihad In Hausa Land, 210 Years After". *Al-Qalam* (Aralık 2014).
- Otayek, René. "Religion Et Globalisation: L'islam Subsaharien À La Conquête De Nouveaux Territoires". *Revue Internationale Et Stratégique* 52/4 (2003).
- Özkan, Mehmet. "Turkey's Religious Diplomacy". *The Arab World Geographer/Le Géographe Du Monde Arabe* 17 (2014).
- Pageard, Robert. "Soundiata Keita Et La Tradition Orale: A Propos Du Livre De Djibril Tamsir Niane: Soundjata Ou l'Epopée Mandingue". *Présence Africaine* 36 (1961).
- Pérennès, Jean-Jacques. "Les Coptes d'Égypte Au Défi De La Citoyenneté". *Revue Défense Nationale* 780/5 (2015).
- Philip, Burnham. "L'ethnie, La Religion Et L'État: Le Rôle Des Peuls Dans La Vie Politique Et Sociale Du Nord-Cameroun". *Journal Des Africanistes* 61/1 (1991).
- Riva, Kastoryano. "Définition Des Frontières De L'identité: Turcs Musulmans". *Revue Française De Science Politique* 6 (1987).
- Sadouni, Samadia. "Ahmed Deedat Et L'islam Indien En Afrique Du Sud". *Archives De Sciences Sociales Des Religions* 139 (2007).
- Salvaing, Bernard. "La Question De L'influence De La Qādiriyya Sur Les Débuts Du Califat De Ḥamdallāhi, A L'épreuve De Nouvelles Sources". *Afriques* 12 (2021).
- Sambe, Bakary. "Tidjaniya: Usages Diplomatiques D'une Confrérie Soufie". *Politique Etrangère* 4 (2010).
- Sandra, Houot. "De La « Jurisprudence Des Minorités » Et De Ses Déclinaisons: Comment Le Conseil Européen De La Fatwâ Et Des Recherches Forge Une Ethique Relationnelle". *Archives De Sciences Sociales Des Religions* 179 (Temmuz-Eylül 2017).
- Sani Hamet, Elhadji Bachir. "Nijer'de Eğitim Sistemi, Kültür ve Kimlik: Sosyolojik ve Tarihsel Bir Bakış". *Universal Journal of History and Culture* 4/1 (2022).
- Seçkiner, Mehmet Hicabi. "Müslüman Azınlıklar Fıkhının Kavramsal Analizi [Conceptual Analysis of the Fiqh of Muslim Minorities]". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi – Şırnak University Journal of Divinity Faculty* 11/25 (Aralık 2020).
- Sherwani, Riaz. "Duties And Responsibilities Of Muslims In Non-Muslim States: A Point Of View". *Institute of Muslim Minority Affairs Journal* 9/1 (1988).

- Telci, İsmail Numan - Rakipoğlu, Mehmet. "Suudi Arabistan'ın Müslüman Kardeşler Politikası: 1932-2016". *Akademik İncelemeler Dergisi* 13 / 1 (Nisan 2018).
- Telkenaroğlu, Merter Rahmi. "Müslüman Azınlığın Kimlik Mücadelesi ve Fıkhu'l-Ekalliyyât (Azınlıklar Fıkhi)". *International Journal of Social Science* 56 (2017).
- Tepeciklioğlu, Elem Eyricce. "African Studies in Turkey". *Uluslararası İlişkiler* 13/50 (2016).
- Tourneux, Henry. "L'enseignement Coranique Dans Une Petite Ville Du Nord Cameroun (Maroua)". *Le Griot* 8 (2000).
- Tourneux, Henry. "Méga-Tchad Ou La Dérive Du Lac". *Méga-Tchad* 95/1 (1994).
- Traoré, Diahara. "Évolution De L'identité Religieuse De Femmes Ouest-Africaines Au Québec Au Prisme De L'expérience Migratoire". *Revue Européenne Des Migrations Internationales* 31/3-4 (2015).
- Türesay, Özgür. "L'empire Ottoman Sous Le Prisme Des Études Postcoloniales. À Propos D'un Tournant Historiographique Récent". *Revue D'histoire Moderne & Contemporaine* 60-2 (2013).
- Yılmaz, Tuğrul Oğuzhan. "Türkiye-Afrika İlişkilerinin Güvenlik Boyutu: Türk Savunma Sanayii Ve Afrika". *Türk Dünyası Araştırmaları* 237(Kasım - Aralık 2018).
- Zeghal, Malika. "Gardiens De L'islam. Les Oulémas d'Al Azhar Dans l'Égypte Contemporaine". *Archives De Sciences Sociales Des Religions* 96 (1996).

Ansiklopediler

- Gürsoy, Cevat Rüştü. "Afrika: Yeryüzünün Asya'dan Sonra İkinci Büyük Kıtası". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 1/413-418. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Kavas, Ahmet. "Osman B. Fûdî (Ö. 1232/1817): Nijerya Fûlânî Devleti'nin Kurucusu Ve İlk Halifesi (1812-1817)". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 33/466-467. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Mckenna, Amy. "Minority". *Encyclopaedia Britannica*. Erişim 03 Mayıs 2021. <https://www.britannica.com/topic/minority>
- Özcan, Azmi. "İslâm: Doğuşu ve Yayılışı". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 23/37-42. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Özel, Ahmet. "dârülharp". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 8/536-537. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Özel, Ahmet. "dârülslâm". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 8/541-543. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Özel, Ahmet. "dârüssulh". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 9/5-6. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Seyyid, Eymen Fuad. "Mehdiler". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 28/380-382. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Sinanoğlu, Mustafa. "İslâm". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 23/11-15. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Film

Jersad, Jon - Holtedahl, Lisbet. *Le Dernier Des Sultans* (Film, 1997). <https://vimeo.com/185885653>

Sosyal Medya

Atangana, Abdallah. "Au Cœur De L'Islam". *Youtube*. 30 Ağustos 2017. Erişim 29 Şubat 2023. <https://www.youtube.com/@aucoeurdelislam9434/videos>

Djoumez, Mohamad Ahmad. "Mohamad Ahmad Djoumez". *Facebook*. 7 Kasım 2022. Erişim 9 Aralık 2023. <https://www.facebook.com/mohamadahmad.djoumez>

Dotti, Zakariya. "Origine du Cheikh Djoumaiz". *Facebook*. 26 Ağustos 2022. Erişim 29 Ağustos 2022. <https://www.facebook.com/100064348560153/videos/598714468402692>

Dotti, Zakariya. "Zakariya Dotti Officiel". *Facebook*. 7 Kasım 2022. Erişim 26 Ağustos 2023. <https://www.facebook.com/profile.php?id=100064348560153>

Hayatou, Abdouraman. "En Mode Précidation: Boko Haram N'est Pas Islam". *Facebook*. 14 Şubat 2015. Erişim 12 Haziran 2022. <https://www.facebook.com/photo/?fbid=871743992875660&set=a.648728285177233>

Madore, Frédérick. "Militantisme Islamique Sur Le Campus De l'Université De Lomé (Togo)". *Youtube*. 16 Mart 2022. Erişim 27 Nisan 2023. <https://www.youtube.com/watch?v=7Hmu20wgqQk>

People Of The World Culture And Civilizations. "Arte. Quand L'histoire Fait Dates – 1324, Le Pèlerinage De Mansa Moussa À La Mecque". *Youtube*. 15 Nisan 2021. Erişim 9 Aralık 2023. <https://educ.arte.tv/program/quand-l-histoire-fait-dates-1324-le-pelerinage-de-mansa-musa>

Veritas Films FZ LLC. "Being Osama - part 1/6, part 2/6, part 3/6, part 4/6, part 5/6, part 6/6". *Youtube*. 26 Ekim 2008. Erişim 19 Aralık 2019. https://www.youtube.com/watch?v=m_n_YUZmXsg&t=446s

Makaleler-İnternette ve Gazeteler

"Aminou Oumarou". *Camerlex.Com*. Erişim 04 Mayıs 2022. <https://www.camerlex.com/aminou-oumarou-11278/>

- "Conflits Et Mecanismes De Resolution Des Crises A l'Extrême-Nord Du Cameroun". *Working Paper*. Erişim 7 Mayıs 2022. <https://catalog.ihsn.org/citations/79337>
- "Habiter l'Afrique. Les Communautés Étrangères Au Cameroun". *Calenda: Appel A Contribution*. Erişim 16 Temmuz 2021. <https://calenda.org/897918>
- "Moussa Yaya Sarkifada". *Camerlex.Com*. Erişim 04 Mayıs 2022. <https://www.camerlex.com/moussa-yaya-sarkifada-12978/>
- "Ndam Njoya Adamou". *Camerlex.Com*. Erişim 04 Mayıs 2022. <https://www.camerlex.com/ndam-njoya-adamou-13264/>
- Adama, Ousmanou. "Les Enjeux De La Reconnaissance De L'Islam Dans Les Universités Du Nord- Cameroun". *Centre de Recherches Internationales de Science Po*. Erişim 31 Mart 2022. <https://www.sciencespo.fr/cei/fr/oir/les-enjeux-de-la-reconnaissance-de-l-islam-dans-les-universites-du-nord-cameroun>
- Agence Internationale de Presse Coranique. "Cameroun (IQNA) - La Sélection Des Candidats Pour Le Concours De Psalmodie Du Saint Coran". *Agence Internationale de Presse Coranique*. Erişim 1 Haziran 2013. <https://iqna.ir/fr/news/1550283/cameroun-iqna-la-s%C3%A9lection-des-candidats-pour-le-concours-de-psalmodie-du-saint-coran>
- Ahmadou, Abdoul Aziz. "ACAMAS Et TIKa: Deux Bras Séculiers De La Coopération Turco-Camerounaise". *Afrika Araştırmacıları Derneği (AFAM)*. Erişim 19 Haziran 2020. <https://afam.org.tr/acamas-et-tika-deux-bras-seculiers-de-la-cooperation-turco-camerounaise/>
- Ahmadou, Abdoul Aziz. "La Mobilité Intellectuelle Internationale Dans Les Ambitions Mondiales d'Ankara: Focus Sur La Coopération Turco-Africaine". *Afrika Araştırmacıları Derneği (AFAM)*. Erişim 18 Şubat 2023. <https://afam.org.tr/la-mobilite-intellectuelle-internationale-dans-les-ambitions-mondiales-dankara-focus-sur-la-cooperation-turco-africaine/>
- Aïdi, Hisham vd. "Introduction: A Transregional Approach To Africa And The Middle East". *Africa And The Middle East: Beyond The Divides*. Erişim 20 Haziran 2020. <https://pomeps.org/introduction-a-transregional-approach-to-africa-and-the-middle-east>
- Al Azhar University. "Al Azhar Et l'Afrique". *Al Azhar University*. Erişim 20 Mart 2023. <http://www.azhar.edu.eg/fr/Al-Azhar-en-Afrique>
- Alieroii. "From A Medical Doctor To World Best Islamic Preacher". *Opera News Nigeria*. Erişim 23 Ekim 2022. <https://www.hindustantimes.com/mumbai-news/zakir-naik-polarising-preacher-from-dongri/story-YL08ZVjoYdtqSRaeGz3WLK.html>
- Auge, Benjamin. "La Politique De l'Arabie Saoudite En Afrique: Vecteurs Et Objectifs". *L'Afrique En Questions* 52. Erişim 18 Şubat 2023. <https://www.ifri.org/fr/publications/editoriaux-de-lifri/lafrique-questions/politique-de-larabie-saoudite-afrique-vecteurs>

Balla Manga, Luc Patrick. "L'Etat Et La Religion En Droit Positif Camerounais". *Revue Internationale Des Francophonies*. Erişim 7 Mayıs 2022. <https://rifrancophonies.com/index.php?id=1177?id=1177#:~:text=L'%C3%89tat%20se%20r%C3%A9serve%20ainsi,parti%20dans%20le%20fait%20religieux>.

Barka, Bana. "Autorités Traditionnelles Et Lutte Contre L'extrémisme Religieux Au Nord Cameroun". *Centre de Recherches Internationales de Science Po*. Erişim 31 Mart 2022. <https://www.sciencespo.fr/ceci/fr/oir/autorites-traditionnelles-et-lutte-contre-l-extremisme-religieux-au-nord-cameroun#:~:text=Encore%20appel%C3%A9e%20FMM%2C%20cette%20force,de%20lutter%20contre%20Boko%20Haram>.

Blétry, Nadia. "Égypte: Espoirs Et Désillusions Des Étudiants Africains D'al-Azhar". *Radio France Internationale*. Erişim 19 Mart 2023. <https://www.rfi.fr/fr/afrique/20200127-egypte-pourquoi-%C3%A9tudiants-afrique-subsaaharienne-choisissent-universit%C3%A9-al-azhar>

Blétry, Nadia. "L'Université Al-Azhar Du Caire Et Les Étudiants Africains". *Radio France Internationale*. Erişim 19 Mart 2023. <https://www.rfi.fr/fr/podcasts/20200128-egypte-azhar-etudiants-africains-universite-islamique-ancienne-connue-monde>

Campus France. "Campus France Turquie". *Campus France*. Erişim 04 Mayıs 2024. <https://www.turquie.campusfrance.org/fr>

Collective Of Muslim Central African Students. "Submission To The UN Human Rights Council 31st Session Of The Universal Periodic Review Working Group Third Cycle Review Of The Central African Republic". *Collective Of Muslim Central African Students*. Erişim 11 Nisan 2023. https://www.upr-info.org/sites/default/files/documents/2018-04/collectif_etudiants_musulmans_centrafrique_e.pdf

DİB. "Kurumsal Tarihçe". *DİB*. Erişim 19 Haziran 2020. <https://diyanet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/1/diyanet-isleri-baskanligi-kurulus-ve-tarihcesi>

DİB. "Ödül Hakkında". *DİB*. Erişim 22 Haziran 2022. <https://tdv.org/tr-TR/faaliyetlerimiz/uluslararası-iyilik-odulleri/>

DİB. "SIRAJ WAHHAJ". *TDV*. Erişim 15 Mart 2022. <https://tdv.org/tr-TR/siraj-wahhaj/>

European Council for Fatwa and Research. "Final Statement The 26th Ordinary Session Of The European Council For Fatwa And Research Held In Istanbul". *European Council for Fatwa and Research*. Erişim 18 Şubat 2023. <https://www.ecfr.org/blog/2017/11/04/26th-ordinary-session-european-council-fatwa-research/>

European Council for Fatwa and Research. "Final Statement The Seventeenth Ordinary Session of The European Council for Fatwa and Research Held in Sarajevo, Bosnia and Herzegovina". *European Council for Fatwa and Research*. Erişim

- 18 Şubat 2023. <https://www.e-cfr.org/en/2020/06/23/the-seventeenth-ordinary-session-of-the-european-council-for-fatwa-and-research/>
- Grira, Safwene Grira. "Israël/Afrique: La Trajectoire Pragmatique Se Confirme". *Agence Anadolu*. (Erişim Tarihi: 11 Nisan 2021). <https://www.aa.com.tr/fr/afrique/isra%C3%ABl-afrique-la-trajectoire-pragmatique-se-confirme-/602574>
- Imam Haron Foundation. "About Imam Haron Foundation". *Imam Haron Foundation*. Erişim 02 Mart 2021. <https://www.imamharon.com/>
- Inalco – Asialyst. "La Place De l'Islam En Asie: Quel Avenir Pour Les Minorités Musulmanes En Asie?". *Inalco ve Asialyst (2019)*. Erişim 27 Mart 2022. <https://asialyst.com/fr/2019/10/18/podcast-islam-asie-2-3-avenir-minorites-musulmanes-rohingyas-ouighours-inde-chine-birmanie/>
- IPCI. "Our Founder". *IPCI*. Erişim 23 Ekim 2022. <https://www.ipci.co.za/about-us/#:~:text=The%20Islamic%20Propagation%20Centre%20International,non%2DMuslims%20across%20the%20world.>
- Islamic Propagation Centre International (IPCI). "About Islamic Propagation Centre International (IPCI)". *Islamic Propagation Centre International (IPCI)*. Erişim 18 Şubat 2021. <https://www.ipci.co.za/about-us/>
- L'Œil du Sahel*. "Collectif Des Titulaires Ph.D. Du Septentrion". Nisan 2022), 9-11.
- L'Œil du Sahel*. "Les Ambassadeurs Du Grand-Nord". Mayıs 2016, 2-3.
- Last, Murray. "The Book İn The Sokoto Caliphate". *The Meanings Of Timbuktu*. Erişim 5 Mayıs 2021. <https://publication.codesria.org/index.php/pub/catalog/download/141/1229/4147?inline=1>
- LeBlanc, Marie-Nathalie (ed.). "Bibliographie Thématique Sur L'humanitaire Islamique". *Chaire De Recherche Sur L'islam En Afrique De l'Ouest De L'UQAM*. Erişim 9 Kasım 2022. <https://chaireicao.uqam.ca/bibliographies-thematiques/>
- Mega-Tchad. "What is Mega Chad?". *Mega-Tchad*. Erişim 22 Mayıs 2022. <https://www.cepam.cnrs.fr/megatchad/mega-chad.html#:~:text=The%20network%20name%20%22Mega%2DChad,influen ces%20and%20patterns%20of%20exchange.>
- Ndam, Salifou. "La Laïcité Au Cameroun: Pratiques Religieuses Et Rapport(s) Au Travail Dans Les Services Publics". *Revue Internationale Des Francophonies*. Erişim 7 Mayıs 2022. https://www.academia.edu/49257718/La_la%C3%AFcit%C3%A9_au_Cameroun_pratiques_religieuses_et_rapport_s_au_travail_dans_les_services_publics
- Olivier, Mathieu. "De Yaoundé À Dakar, Les Pérégrinations De Baba Laddé, L'ex-Rebelle Tchadien Qui Veut Défier Déby Itno". *Jeune Afrique*. Erişim 11 Mart 2021. <https://www.jeuneafrique.com/1134623/politique/de-yaounde-a-dakar->

[les-peregrinations-de-baba-ladde-lex-rebelle-tchadien-qui-veut-defier-deby-itno/](#)

Orakçı, Serhat. "Afrika Kütüphanesi". *İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (INSAMER)*. Erişim 16 Mayıs 2021. https://www.insamer.com/tr/afrika-kutuphanesi_2960.html

Organisation Internationale de la Francophonie. "Egypte". *Organisation Internationale de la Francophonie*. Erişim 15 Haziran 2023. <https://www.sis.gov.eg/Story/160540/L'%C3%89gypte-et-1%E2%80%99Organisation-internationale-francophonie?lang=fr#:~:text=L'%C3%89gypte%20est%20membre%20du,'Or ganisation%2C%20en%20novembre%201998>.

Pout, Christian vd. "Étude Internationale Sur Les Dispositifs De Prévention De La Radicalisation Et De L'extrémisme Violents Dans L'espace Francophone: Cas Du Cameroun". *Centre Africain D'études Internationales Diplomatiques Économiques Et Stratégiques (CEIDES)*. Erişim 2 Kasım 2022. <https://www.ceides.org/events/etude-internationale-sur-les-dispositifs-de-prevention-de-la-radicalisation-et-de-lextremisme-violents-dans-lespace-francophone-quelles-pistes-daction/>

Rougier, Bernard. "Sens Et Puissance Du Salafisme Dans Le Monde Arabe". *Académie Des Sciences Morales Et Politiques*. Erişim 15 Ekim 2023. <https://academiesciencesmoralesetpolitiques.fr/2012/11/05/sens-et-puissance-du-salafisme-dans-le-monde-arabe/#:~:text=Le%20salafisme%20appara%C3%AEt%20en%20effet,sa%20dimension%20symbolique%20et%20r%C3%A9elle>.

Roy, Olivier. "Qu'est-Ce Qu'une Diplomatie Religieuse?". *Geneva Graduate Institute*. Erişim 18 Şubat 2023. <https://www.graduateinstitute.ch/communications/events/quest-ce-quune-diplomatie-religieuse#:~:text=Une%20diplomatie%20religieuse%20est%20le,du%20Dyagnet%20turc%20dans%20I>

Samir, Amira. "Traditions Chiïtes Dans l'Égypte Sunnite". *Ahram Hebdo*. Erişim 18 Şubat 2023. <https://french.ahram.org.eg/NewsContent/10/124/10208/Dossier/Dossier/Traditions-chiïtes-dans-1%E2%80%99Egypte-sunnite.aspx>

Sifil, Ebubekir. "Azınlıklar Fıkhi-4". *Milli Gazete*. 25 Temmuz 2005. <https://www.milligazete.com.tr/amp/makale/869325/ebubekir-sifil/azinlik-fikhi-4>

Souley Mane. "Dr. Gouroudja Qu'ran Compétition". *Islam Global TV*. Erişim 4 Kasım 2022. <https://www.youtube.com/watch?v=XGa3R-Odc2Y>

T.C. Cumhurbaşkanlığı. "Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi". *T.C. Cumhurbaşkanlığı*. Erişim 31 Aralık 2023. <https://www.tccb.gov.tr/ozeldosyalar/turkiye-afrika/zirve/>

Tayeb Mohammad, Safiya Abderrahim. "Les Constantes De L'identité Islamique En Afrique Et Les Défis De Sa Préservation". *Fondation Mohammed VI des Ouléma Africains*. Erişim 24 Ocak 2022. <https://www.fm6oa.org/fr/les-constantes-de-lidentite-islamique-en-afrique-et-les-defis-de-sa-preservation/>

Türkiye Maarif Vakfı. "Kurumsal". *Türkiye Maarif Vakfı*. Erişim 21 Mart 2020. <https://turkiyemaarif.org/page/hakkimizda>

Yunus Emre Institute. "Corporate". *Yunus Emre Institute*. Erişim 21 Mart 2020. <https://www.yeewdc.com/corporate-identity>

İnternet Siteleri

Ambassade Du Cameroun En Turquie. "Attrait des Partenaires Sociaux et Humanitaires". 17 Ekim 2023. Erişim 17 Ekim 2023. <https://ambacamturquie.com/fr/blog/embassy-public-notice-2/post/attrait-des-partenaires-sociaux-et-humanitaire-turcs-au-cameroun-48>

Anadolu Ajansı. "Akra'da Açılan Gana Milli Cami Ve Külliyesi, Osmanlı Mimarisiyle Dikkati Çekiyor". 21 Temmuz 2021. Erişim 17 Ekim 2023. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/akrada-acilan-gana-milli-cami-ve-kulliyesi-osmanli-mimarisiyle-dikkati-cekiyor/2310952>

Anadolu Ajansı. "Ertuğrul Gazi Türbesi'ni 2022'de Yurt Dışından Yaklaşık 40 Bin Kişi Ziyaret Etti". 30 Aralık 2022. Erişim 17 Ekim 2023. <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/ertugrul-gazi-turbesini-2022de-yurt-disindan-yaklasik-40-bin-kisi-ziyaret-etti/2776056>

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği. "Déclaration Des Droits Des Personnes Appartenant A Des Minorités Nationales Ou Ethniques, Religieuses Et Linguistiques". Erişim 20 Şubat 2021. <https://www.ohchr.org/fr/instruments-mechanisms/instruments/declaration-rights-persons-belonging-national-or-ethnic>

Campus France. "Campus France Turquie". 2007. Erişim 05 Mayıs 2024. <https://www.turquie.campusfrance.org/fr>

DİB. "Dünya Müslüman Azınlıklar Zirvesi". 19 Nisan 2018. Erişim 10 Kasım 2022. <https://diyanet.gov.tr/tr-TR/Content/PrintDetail/11489#:~:text=%E2%80%9CD%C3%BCnya%20M%C3%BCsl%C3%BCman%20Az%C4%B1n%C4%B1klar%20Zirvesi%3A%20Temel,tarihleri%20aras%C4%B1nda%20%C4%B0stanbul'da%20ger%C3%A7ekle%C5%9Ftirilmi%C5%9Ftir.>

DİB. "Frédéric Oumar Konaté". 13 Mart 2019. Erişim 22 Haziran 2022. <https://tdv.org/tr-TR/frederic-oumar-kanoute/>

DİB. "Gamze Özçelik". 15 Mart 2022. Erişim 17 Ekim 2023. <https://tdv.org/tr-TR/gamze-ozcelik/>

DİB. "Kamerun". 17 Ekim 2023. Erişim 17 Ekim 2023. <https://tdv.org/tr-TR/?s=Kamerun>

- DİB. "Le Sommet Mondial Des Minorités Musulmanes Est Clôturé Avec La Lecture De La Déclaration Finale". 28 Şubat 2021. Erişim 28 Şubat 2021. <https://www.diyamet.gov.tr/fr-FR/Content/PrintDetail/11489>
- Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB). "Le Sommet Mondial Des Minorités Musulmanes A Commencé A İstanbul". 28 Şubat 2021. Erişim 28 Şubat 2021. <https://diyanet.gov.tr/fr-fr/Content/PrintDetail/11482>
- European Council Of Fatwa And Research. "Who Are We". 28 Şubat 2021. Erişim 28 Şubat 2021. <https://www.e-cfr.org/>
- Gönüleli Derneği. "Cennet Mekan Sultan Abdulhamit Han Su Kuyusu". 15 Temmuz 2023. Erişim 17 Ekim 2023.
- Gönüleli Derneği. "Ramazan". 01 Ocak 2022. Erişim 22 Haziran 2022. <https://www.gonuleli.org.tr/>
- Institute of Muslim Minorities Affairs. "Institute Of Muslim Minorities Affairs". 18 Şubat 2021. Erişim 18 Şubat 2021. <https://www.tandfonline.com/journals/cjmm20>
- IPCI. "IPCI Official Ahmed Deedat Channel". 10 Kasım 2022. Erişim 10 Kasım 2022. <https://www.ipci.co.za/>
- IPCI. "Welcome To Islam". 5 Ekim 2022. Erişim 5 Ekim 2022. <https://www.ipci.co.za/about-us/welcome-to-islam/>
- İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER). "İNSAMER". 18 Şubat 2021. Erişim 18 Şubat 2021. <https://www.insamer.com/tr/>
- Le360afrique. "Cameroun: A La Rencontre Des Nouveaux Convertis Vers L'İslam". 28 Mayıs 2022. 28 Mayıs 2022. <https://afrique.le360.ma/autres-pays/societe/2022/04/16/37690-cameroun-la-rencontre-des-nouveaux-convertis-vers-lislam-37690/>
- Organisation De La Coopération Islamique. "Etats Membres". 16 Mayıs 2021. Erişim 16 Mayıs 2021. <https://www.oic-oci.org/states/?lan=fr>
- Organisation De La Coopération Islamique. "Les Communautés Musulmanes Dans Les Etats Non- Membres De l'Organisation De La Coopération Islamique (2020)". 18 Şubat 2021. Erişim 18 Şubat 2021. https://www.oic-oci.org/upload/media/books/minority_book_fr.pdf
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. "Türkiye-Afrika İlişkileri". 01 Ocak 2022. Erişim 22 Haziran 2022. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa>
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. "Türkiye-Kamerun İlişkileri". 01 Ocak 2022. Erişim 22 Haziran 2022. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-kamerun-siyasi-iliskileri.tr.mfa#:~:text=D%C4%B1%C5%9Fi%C5%9Fleri%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1&text=Kamerun'la%20diplomatik%20ili%C5%9Fkileri%202011,sorunsuz%20%C5%9Fekilde%20ilerlemeye%20devam%20etmektedir.>

Tika. "Kamerun". 01 Ocak 2022. Erişim 22 Haziran 2022.
<https://tika.gov.tr/?s=Kamerun>

Uluslararası Müslüman Topluluklarla Dayanışma Vakfı (MÜSDAV). "Hakkımızda".
17 Mayıs 2021. Erişim 17 Mayıs 2021.
<https://www.musdav.org.tr/Home/Page/3>

Union Africaine. "Traités Relatifs Aux Droits De L'homme". 11 Mayıs 2021. Erişim
11 Mayıs 2021. <https://mjp.univ-perp.fr/traites/oua1981.htm#:~:text=Article%2022.-,1.,exercice%20du%20droit%20au%20d%C3%A9veloppement>.

Bu tezde, kaynakların tam bibliyografik referanslarıyla İSNAD 2. Edisyon Dipnotlu sistemi kullanılmıştır.

EK

Ek 1: Türkçe Anket Formu

Sakarya, 16 Mart 2022.

Bu araştırma, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde [REDACTED] numarasıyla kayıtlı öğrenci [REDACTED]'nin Yakın Çağ Tarihi doktora tezi için veri toplama çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Bu doktora tezi, Sakarya Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyesi [REDACTED]'nin danışmanlığında yürütülmektedir.

"Devlet Dışı Aktörler ve Afrika'daki Müslüman Azınlıkların Statüsü: Kuzey Kamerun Örneği (1990-2020)" başlıklı araştırma konumuz, devlet dışı aktörlerin (dinî aktörler, sivil toplum, topluluklar, STK'lar, vb.) Sahra altı Afrika'nın belirli ülkelerinde bulunan azınlık Müslüman topluluklar hakkındadır. Özellikle Kuzey Kamerun ve Çad Gölü Havzası'na odaklanan çalışma, 1990'dan 2020'ye kadar Afrika kıtasındaki İslamî uluslararası ilişkileri de analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Gizlilik, takdir ve anonimlik hakkına saygı gösterirken, toplanan tüm bilgilerin gizliliğini sağlamayı taahhüt ediyoruz. Araştırmacı ve katılımcılar arasındaki ilişkide dürüstlüğe saygıyı korumayı taahhüt ediyoruz.

Araştırmacının iletişim adresi: tel. [REDACTED] (Whatsapp) / e-posta: [REDACTED]

Tez danışmanının iletişim adresi: ofis: [REDACTED] / tel. [REDACTED]
[REDACTED] (İngilizce ve Türkçe olarak cevaplanmaktadır)

Sorular:

1. 21. yüzyılın başındaki İslam dünyasını nasıl tanımlarsınız? Demografik, bölgesel ve politik evrimini nasıl açıklarsınız?
2. "Müslüman azınlıklar"ı nasıl tanımlarsınız? Afrika'daki bu Müslüman azınlıklara ilginizi çeken hususları ve nedenleri belirtin.
3. 1990'ların başından beri Türkiye ve Türk sivil toplum kuruluşları ile uluslararası ilişkilerini sürdüren dünyanın en tanınmış Müslüman azınlıkları kimlerdir?

4. Ulusal, uluslararası ve küresel düzeylerde özelde Müslüman azınlıkların ve genel olarak Müslümanların demografik genişlemesi sorunu nedir? Sahra altı Afrika örneğine ilişkin etkilere atıfta bulunarak açıklayabilirsiniz.
5. Türkiye'nin 1990'ların başından bu yana dünyada ve Sahra altı Afrika'da İslam ve Müslüman azınlıklar davasına yönelik uluslararası politikasının temel aktörleri, stratejileri ve başarıları nelerdir?
6. Devlet dışı Türk aktörler, 2000'li yılların başından bu yana Sahra altı Afrika'daki Müslüman azınlıkların yerel ve ulusal siyasî katılımına nasıl katkıda bulunmaktadırlar?
7. Burma, Doğu Türkmenistan ve Sahra altı Afrika'daki Müslüman azınlıkların durumunu nasıl karşılaştırırsınız? Türk devletinin ve STK'ların Burma, Doğu Türkmenistan ve Sahra altı Afrika'daki Müslüman azınlıklara olan ilgi ve bağlılığını nasıl karşılaştırırsınız? Türkiye'de ve de Burma, Doğu Türkmenistan ve Sahra altı Afrika'daki Müslüman azınlıkların yerellikleri düzeyinde doğrudan yürütülen faaliyetler nelerdir?
8. Eğitim alanında, Sahra altı Afrika'daki Müslüman azınlıklardan öğrencilerin ilgisini nasıl çekiyor, onları seçiyor ve onlara eğitim veriyorsunuz? Okullar, Kur'an ezberleme merkezleri, üniversiteler veya dinî eğitim merkezlerinden örnekle cevaplayınız.
9. 2000'li yılların başından bu yana Sahra altı Afrika'da İslam'ın yayılması, kültürel ve insanî faaliyetler ve Müslüman azınlıkların korunması için başlıca liderleriniz, araçlarınız ve stratejileriniz nelerdir?
10. Türk İslam âlimlerinin yetiştirilmesinde Mısır üniversitelerinin önemi neydi? Mısır'da yetişen bu Türk İslam âlimleri kimlerdir ve Türkiye'deki etkileri nelerdir?
11. 2000'li yılların başından beri Sahra altı Afrika'da İslam'ın yayılması, kültürel ve insanî faaliyetler ve Müslüman azınlıkların korunması için Türkiye'deki en çok çalışan ünlü Müslüman kadınları tanıtır?
12. Kendi hayatınıza ve yurt dışı seyahatlerinize dayanarak, Türkiye ile Sahra altı Afrika'daki Müslüman azınlıklar arasındaki İslam bilgisi ve âlimlerinin dolaşımını tarihsel olarak nasıl değerlendirirsiniz?
13. Sahra altı Afrika'daki Müslüman azınlıklar, topluluklarını ve kendi devletlerini tehdit eden şiddeti (terör veya terörizm) nasıl tanımlımakta veya algılamaktadır? Şiddeti motive eden dinî kaynaklar olduğunu düşünüyorlar mı? Eğer öyleyse, söz konusu dinî kaynakları alıntılaysın ve açıklayın.

14. Bu anketi tamamlayan başka fikirleriniz varsa bunları sunabilir ve detaylandırabilirsiniz. Elinizde tarihsel belgeler varsa (fotoğraflar, gazeteler, idari veya ortak veya kişisel belgeler, broşürler, ses kayıtları, videolar, haritalar vb.), araştırma sonuçlarımızın ampirik gösterimi için bunları paylaşabilir misiniz?

Vaktinizi ayırdığınız ve verdiğiniz bilgiler için teşekkür ederiz.

Ek 2: Fransızca Anket Formu

Sakarya, 06 mars 2022.

Cette enquête se déroule dans le cadre de collectes de données de la thèse de Doctorat en Histoire Contemporaine de l'étudiant [REDACTED] inscrit sous le numéro [REDACTED] à l'Institut des Sciences Sociales de l'Université de Sakarya en Turquie. Cette recherche est placée sous la direction scientifique du [REDACTED] et membre du corps enseignant au Département d'Histoire de l'Université de Sakarya.

Notre sujet de recherche intitulé "**Acteurs Non-Etatiques Et Statut Des Minorités Musulmanes En Afrique: Cas Du Nord-Cameroun (1990-2020)**" vise à analyser et à comprendre historiquement l'influence des acteurs non-étatiques (acteurs religieux, société civile, communautés, ONG, organisation terroriste ou organisation de crime organisée, etc.) sur les communautés musulmanes minoritairement présentes dans certains pays d'Afrique subsaharienne. Cette étude qui se focalise particulièrement sur le Nord-Cameroun et le Bassin du Lac Tchad entend aussi restituer de 1990 à 2020 les relations transnationales islamiques sur le continent africain.

Nous nous sommes engagés à:

1. Assurer la confidentialité de toutes les informations recueillies, tout en respectant le droit à la confidentialité, à la discrétion et à l'anonymat;
2. Préserver le respect de l'intégrité dans la relation entre chercheur et participants.

Contact du chercheur: [REDACTED]
[REDACTED]

Contact du Directeur de thèse: [REDACTED]
[REDACTED]

Les questions:

1. Comment définissez-vous le monde islamique ou la "terre d'Islam" en ce début du 21e siècle ? Comment expliquez-vous son évolution démographique, territoriale et politique ?

2. Quelles sont les minorités musulmanes les plus connues et qui entretiennent des relations internationales (non-étatiques) avec d'autres partenaires des pays étrangers en Afrique subsaharienne depuis les années 1990 ?
3. Existe-t-il un processus de reconnaissance sociale, juridique ou politique de minorité religieuse (musulmane) sur le continent africain depuis les années 1990 ?
4. D'après vous, quelle est la différence entre l'identité religieuse, l'identité ethnique et l'identité nationale ? Sont-elles en situation de cohésion ou de conflictualité de 1990 à 2020 au Cameroun et dans les États voisins ? Expliquez.
5. Comment les identités ethniques contribuent-elles à opposer et à diviser les membres des communautés musulmanes en situation de minorité nationale en Afrique subsaharienne en général et au Cameroun en particulier de 1990 à 2000 et de 2001 à 2020 ?
6. Quel est l'enjeu de l'expansion démographique des minorités musulmanes en particulier et des musulmans en général sur les plans local, national, international et mondial ? Vous pourrez nous expliquer en se référant aux effets concernant le vivre-ensemble, l'État et les relations avec les autres religions de 1990 à 2000 et de 2001 à 2020.
7. Comment les acteurs non-étatiques étrangers influencent-ils la participation politique locale et nationale des minorités musulmanes en Afrique subsaharienne de 1990 à 2000 et de 2001 à 2020 ? Expliquez pour le cas des étrangers des États voisins/Afrique, de la Turquie, du monde arabe et/ou du Moyen-Orient ?
8. Expliquez le profil des principaux leaders des minorités musulmanes d'Afrique subsaharienne, leur organisation, leurs objectifs, leurs moyens, leur vision de la laïcité de l'État et leur impact social et politique.
9. Au-delà des actions étatiques, comment les minorités musulmanes du Cameroun contribuent-elles à la sécurité et à l'ordre public de 1990 à 2000 et de 2001 à 2020 ?
10. Quels sont les courants islamiques transnationaux (soufisme et réformisme) d'origine africaine qui gèrent les affaires islamiques en Afrique subsaharienne de 1990 à 2000 et de 2001 à 2020 ? Présentez leurs leaders, les moyens et les stratégies, les actions culturelles et humanitaires.

11. Quels sont les courants islamiques transnationaux d'origine turque qui gèrent les affaires islamiques en Afrique subsaharienne de 1990 à 2000 et de 2001 à 2020 ? Présentez leurs leaders, les moyens et les stratégies, les actions culturelles et humanitaires.
12. Quels sont les courants islamiques transnationaux d'origine saoudienne et moyen-orientale gèrent les affaires islamiques en Afrique subsaharienne de 1990 à 2000 et de 2001 à 2020 ? Présentez leurs leaders, les moyens et les stratégies, les actions culturelles et humanitaires.
13. Quels sont les facteurs favorables et défavorables de l'émergence du leadership des femmes musulmanes en situation de minorité religieuse en Afrique subsaharienne en général et au Cameroun en particulier de 1990 à 2000 et de 2001 à 2020 ?
14. Présentez les femmes musulmanes les plus connues et issues des minorités musulmanes qui œuvrent pour la propagation de l'Islam au niveau local, national, transnational et international en Afrique subsaharienne de 1990 à 2000 et de 2001 à 2020. Insistez sur leurs biographies, idéologies, réalisations et difficultés sociales et politiques.
15. Comment les minorités musulmanes d'Afrique subsaharienne définissent-elles ou perçoivent-elles la violence (la terreur ou le terrorisme) qui menace leurs communautés et leur État d'appartenance ? Pensent-elles qu'il y a des sources religieuses qui motivent la violence ? Si oui, citez et expliquez lesdites sources.
16. Comment les minorités musulmanes d'Afrique subsaharienne combattent-elles la violence (la terreur ou le terrorisme) qui menace leurs communautés et leur État d'appartenance en Afrique subsaharienne de 1990 à 2000 et de 2001 à 2020 ?
17. Comment les minorités musulmanes s'associent à l'Etat pour combattre les dissidents extrémistes, radicaux et violents en Afrique subsaharienne de 1990 à 2000 et de 2001 à 2020 ?
18. Comment les minorités musulmanes s'associent-elles aux autres communautés pour combattre les dissidents extrémistes, radicaux et violents en Afrique subsaharienne de 1990 à 2000 et de 2001 à 2020 ?
19. Quels sont les impacts et les implications des attentats du 11 septembre 2001 aux États-Unis, des instabilités (Sahel, Tchad, Nigéria et République Centrafricaine) et du terrorisme contemporain sur les rapports entre les

minorités musulmanes d'Afrique subsaharienne, leurs États d'appartenance respectifs et le monde occidental ?

20. Si vous avez d'autres idées complémentaires à cette enquête, bien vouloir les présenter et les détailler. Si vous avez aussi des documents historiques (photos, journaux, documents administratifs ou associatifs ou personnels, tracts, audios, vidéos, cartes, etc.), pourriez-vous nous les fournir pour l'illustration empirique de nos résultats de recherche ?

Nous vous savons gré pour votre disponibilité, les informations données et surtout votre collaboration.

Identification de l'informateur:

Nom et prénom:

Âge et lieu de naissance:

Appartenances religieuse et ethnique:

Profession liée à cette enquête:

Avis sur la mise en anonymat (répondre « non » pour informateur normal, répondre « oui » pour requérir l'anonymat):

Date et lieu d'enquête:

Type d'enquête (face à face, téléphonique, correspondance, mail):

Ek 3: Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulu Karar ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Yazıları (Türkçe)

Evrak Tarih ve Sayısı: 24.02.2022-110675

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü
Öğrenci İşleri Birimi

Sayı : E-27692807-622.03-110675
Konu : Abdoul Aziz AHMADOU Hk.

24.02.2022

İLGİLİ MAKAMA

Enstitümüz Tarih Anabilim Dalı doktora programı öğrencisi Abdoul Aziz AHMADOU "Devlet-dışı Aktörler ve Afrika'daki Müslüman Azınlıkların Statüsü (Kuzey Kamerun Örneği, 1990-2020)" isimli tez konusunu çalışmaktadır. Öğrencinin tez konusu ile ilgili Sakarya Üniversitesi Etik Kurulu kararı yazımız ekinde sunulmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini arz/rica ederim.

Doç. Dr. [Redacted]
Müdür

Ek: Etik Kurulu Kararı

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Doğrulama Kodu :BSP5FCKZUS Pin Kodu :81213

Belge Takip Adresi : <https://turkiye.gov.tr/ebd?eK=5783&eD=BSP5FCKZUS&eS=110675>

Adres:Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 54187 Serdivan SAKARYA

Telefon No:0264 295 5544 Faks No:0264 295 5562

e-Posta:sbe@sakarya.edu.tr Elektronik Ağ:www.sbe.sakarya.edu.tr

Bilgi için: Erdiñ Şenol
Unvanı: Bilgisayar İşletmeni

Telefon No: 5568

Evrak Tarih ve Sayısı: 03.02.2022-102802

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Etik Kurulu

Sayı : E-61923333-050.99-102802
Konu : 42/09 Abdoul Aziz AHMADOU

03.02.2022

Sayın Abdoul Aziz AHMADOU

İlgi : Abdoul Aziz AHMADOU 19.01.2022 tarihli ve 0 sayılı yazı

Üniversitemiz Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulunun 02.02.2022 tarihli ve 42 sayılı toplantısında alınan "09" nolu karar ile Abdoul Aziz AHMADOU'nun başvurusu **uygun** görülmüş ve karar örneği ekte sunulmuştur.

Bilgilerinizi rica ederim.

Prof. Dr. [Redacted]
Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu
Başkanı

Ek: Karar Yazısı (1 Sayfa)

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Doğrulama Kodu :BS45751NZS Pin Kodu :26972

Belge Takip Adresi : <https://turkiye.gov.tr/ebd?ek=5783&eD=BS45751NZS&eS=102802>

Adres:Esentepe Kampüsü 54187 Serdivan SAKARYA / KEP Adresi:

sakaryauniversitesi@hs01.kep.tr

Telefon No:0264 295 50 00 Faks No:0264 295 50 31

e-Posta:ozelkalem@sakarya.edu.tr Elektronik Ağ:www.sakarya.edu.tr

Bilgi için: Hanife Babacan
Unvanı: Birim Evrak Sorumlusu

KARAR

9. Abdoul Aziz AHMADOU'nun "Devlet Dışı Aktörler ve Afrika'daki Müslüman Azınlıkların Statüsü: Kuzey Kamerun Örneği, 1990-2020" başlıklı çalışması görüşmeye açıldı.

Yapılan görüşmeler sonunda Abdoul Aziz AHMADOU'nun "Devlet Dışı Aktörler ve Afrika'daki Müslüman Azınlıkların Statüsü: Kuzey Kamerun Örneği, 1990-2020" başlıklı çalışmasının Etik açıdan **uygun** olduğuna oy birliği ile karar verildi.

Ek 4: Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulu Karar ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Yazıları (İngilizce)

Date and Number of Documents: 18.02.2022-108449

T.R.
RECTORATE OF SAKARYA UNIVERSITY
Institute of Social Sciences
Student Affairs Unit

Reference : E-27692807-622.03-108449
Subject : Abdoul Aziz AHMADOU

18.02.2022

TO WHOM IT MAY CONCERN

The student Abdoul Aziz AHMADOU who is enrolled in the main field of the Doctorate in History program in our Institute is doing his research on the theme "Non-State Actors and the Status of Muslim Minorities in Africa: Case of North-Cameroon, 1990-2020". Attached is the document of the decision to validate the scientificity of his research subject by the Ethics Committee of Sakarya University.

Assoc. Prof. Dr. [REDACTED]
Director

This document is signed with secure e-signature.

Verification code :BSM57Y9660 Pin code :52822

Documents to verify: <https://turkiye.gov.tr/ebd?eK=5783&eD=BSM57Y9660&eS=108449>

Address:Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 54187 Serdivan

For Information: Erdinç Şenol

SAKARYA

Title: Bilgisayar İşletmeni

Phone:0264 295 5544 Fax:0264 295 5562

e-mailsbe@sakarya.edu.tr URL:www.sbe.sakarya.edu.tr

Phone: 5568

This document is signed with secure e-signature.

Evrak Tarih ve Sayısı: 07.02.2022-103321

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Etik Kurulu

Sayı : E-61923333-050.99-103321
Konu : 42/09 Abdoul Aziz AHMADOU

07.02.2022

Sayın Abdoul Aziz AHMADOU

İlgi : Abdoul Aziz AHMADOU, the writing with the date 19.01.2022 and the " 0 "

Abdoul Aziz AHMADOU's application has been approved with the decision, the number " 09 " and the date 02.02.2022. The decision has been made at our University's Social and Humanities Sciences Ethics Committee's Presidency. The sample of the decision has been reported on the addition. For your kind attention.

Prof. Dr. [REDACTED]
Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu
Başkanı

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Doğrulama Kodu :BSN576FMPS Pin Kodu :11682

Belge Takip Adresi : <https://turkiye.gov.tr/ebd?eK=5783&eD=BSN576FMPS.&eS=103321>

Adres :Esenetepe Kampüsü 54187 Serdivan SAKARYA / KEP Adresi:
sakaryauniversitesi@hs01.kep.tr
Telefon No:0264 295 50 00 Faks No:0264 295 50 31
e-Posta:ozelkalem@sakarya.edu.tr Elektronik Ağ:www.sakarya.edu.tr

Bilgi için: Hanife Babacan
Unvanı: Birim Evrak Sorumlusu

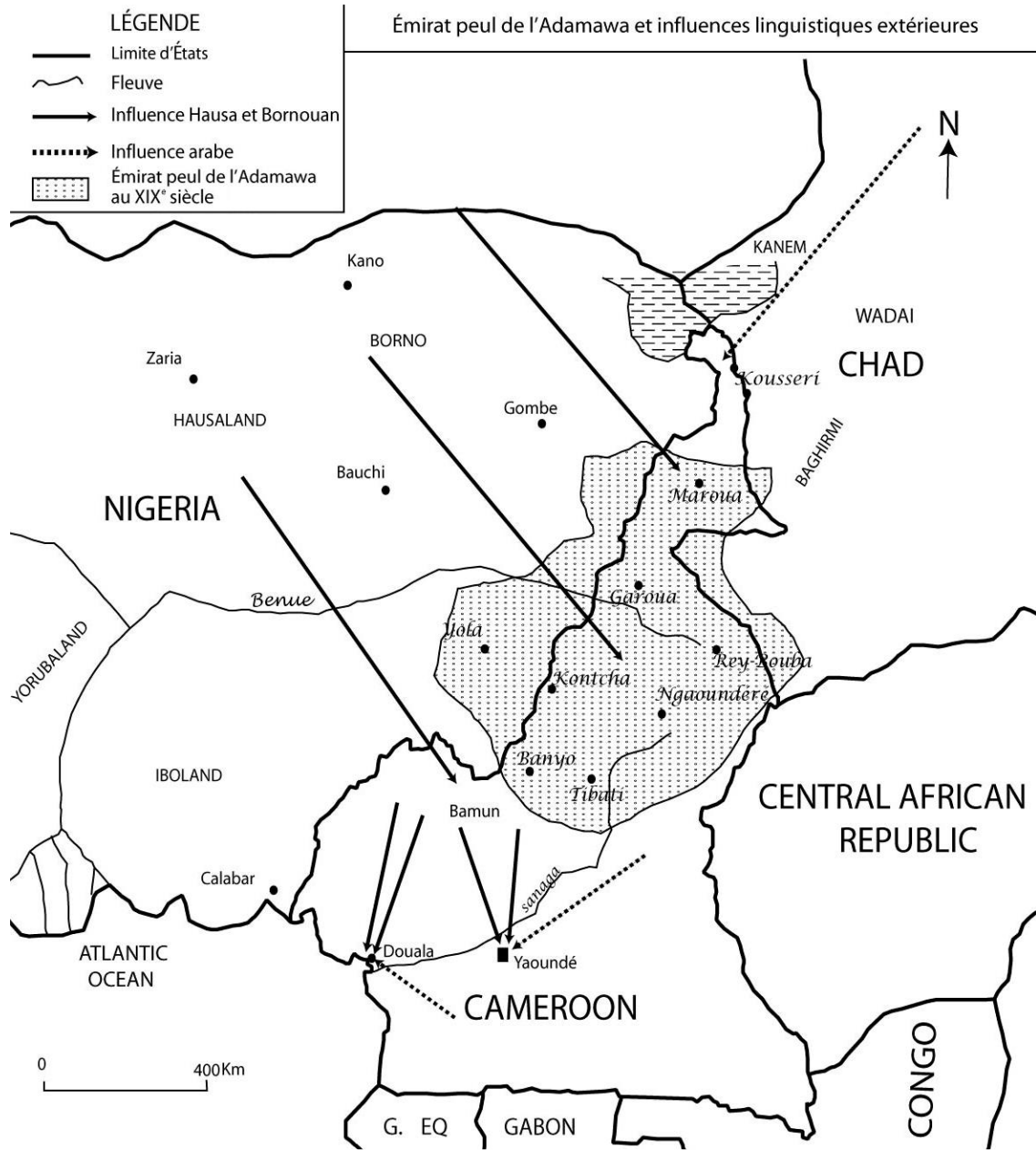
DECISION

The 9th Abdoul Aziz AHMADOU's work, which has a heading called " Non-State Actors and the Status of Muslim Minorities in Africa: The Case of Northern Cameroon, 1990-2020 " has been opened to discussion.

At the end of the discussions that has been made, Abdoul Aziz AHMADOU's work, called " Non-State Actors and the Status of Muslim Minorities in Africa: The Case of Northern Cameroon, 1990-2020 " has been decided unanimously as an appropriate work on the point of ethical view.

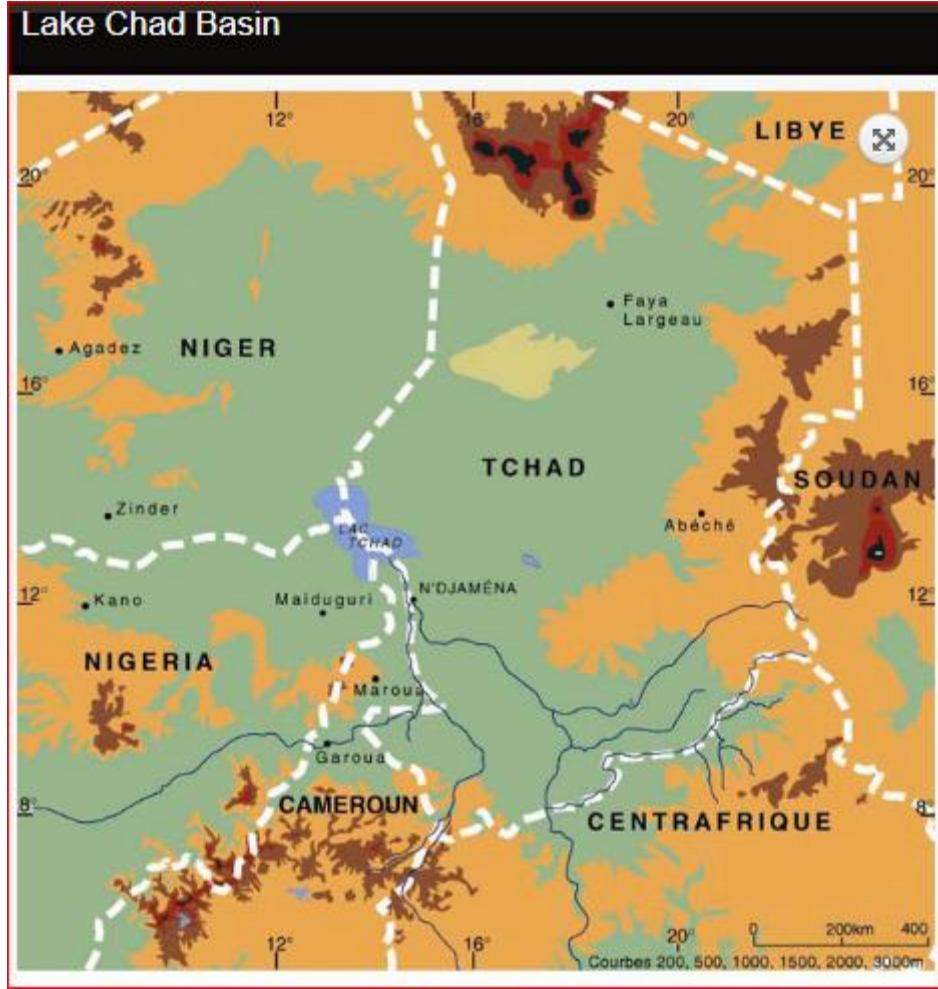

**Ek 5: Kuzey Kamerun Haritası ve Çad-Nijerya'dan Aldığı Dilsel Etkiler
(Arapça, Hausaca ve Bornuca Dilleri)**

Kaynak: Hamadou Adama, "Choix Linguistique Et Modernité Islamique Au Cameroun: Le Cas Du Fulfulde Et De L'arabe", *Revue Des Mondes Musulmans Et De La Méditerranée* 124 (2008), 48.

Ek 6: ad Gölü Havzası Bölgesi Haritası

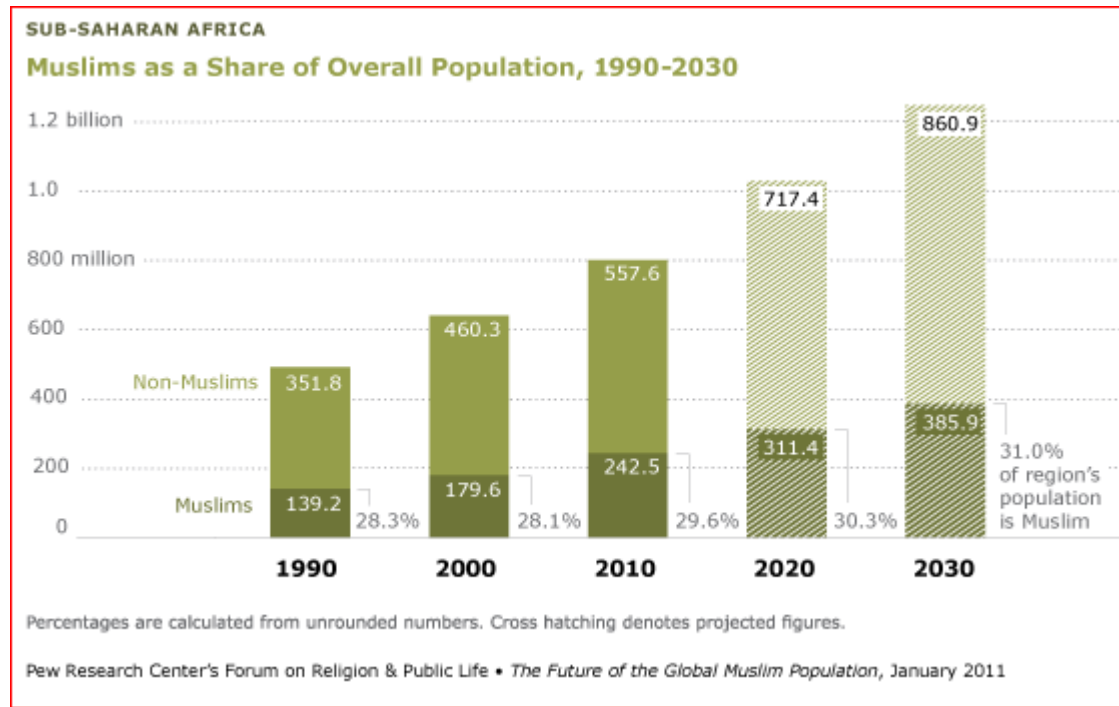
Kaynak: Catherine Finetin, "Lake Chad Basin, UMS – Cartographie", *Méga-Tchad Association* (Erişim 31 Aralık 2022).

Ek 7: Sahra Altı Afrika Ülkeleri Haritası

Kaynak: Idowu Johnson, "Citizen Revolution In Tunisia And Regional Contagion: Lessons For Sub-Saharan Africa", *Journal of Sustainable Development in Africa* 14/7 (2012), 36.

Ek 8: Sahra Altı Afrika'daki Müslüman Nüfusun Oranı (1990-2030)

Kaynak: Pew Research Center, "Sahra Altı Afrika'daki Müslüman Nüfusun Oranı (1990-2030)" (Erişim 31 Aralık 2022).

Ek 9: Sahra Altı Afrika'daki Bazı Ülkelerde Müslüman Nüfusun Demografik Artışı (2010-2030)

SUB-SAHARAN AFRICA			
Countries with the Largest Projected Percentage Increase in Number of Muslims, 2010-2030			
	ESTIMATED MUSLIM POPULATION	PROJECTED MUSLIM POPULATION	PROJECTED PERCENTAGE INCREASE
	2010	2030	2010-2030
Niger*	15,627,000	32,022,000	104.9%
Rwanda	188,000	363,000	92.8
Kenya	2,868,000	5,485,000	91.3
Burkina Faso*	9,600,000	16,480,000	71.7
Gabon	145,000	244,000	68.2
Somalia*	9,231,000	15,529,000	68.2
Benin	2,259,000	3,777,000	67.2
Malawi	2,011,000	3,326,000	65.4
Uganda	4,060,000	6,655,000	63.9
Guinea*	8,693,000	14,227,000	63.7

* Muslim-majority country. Population estimates are rounded to thousands. Percentages are calculated from unrounded numbers. Rankings are determined by unrounded numbers; some countries may appear to be tied due to rounding.

Pew Research Center's Forum on Religion & Public Life
The Future of the Global Muslim Population, January 2011

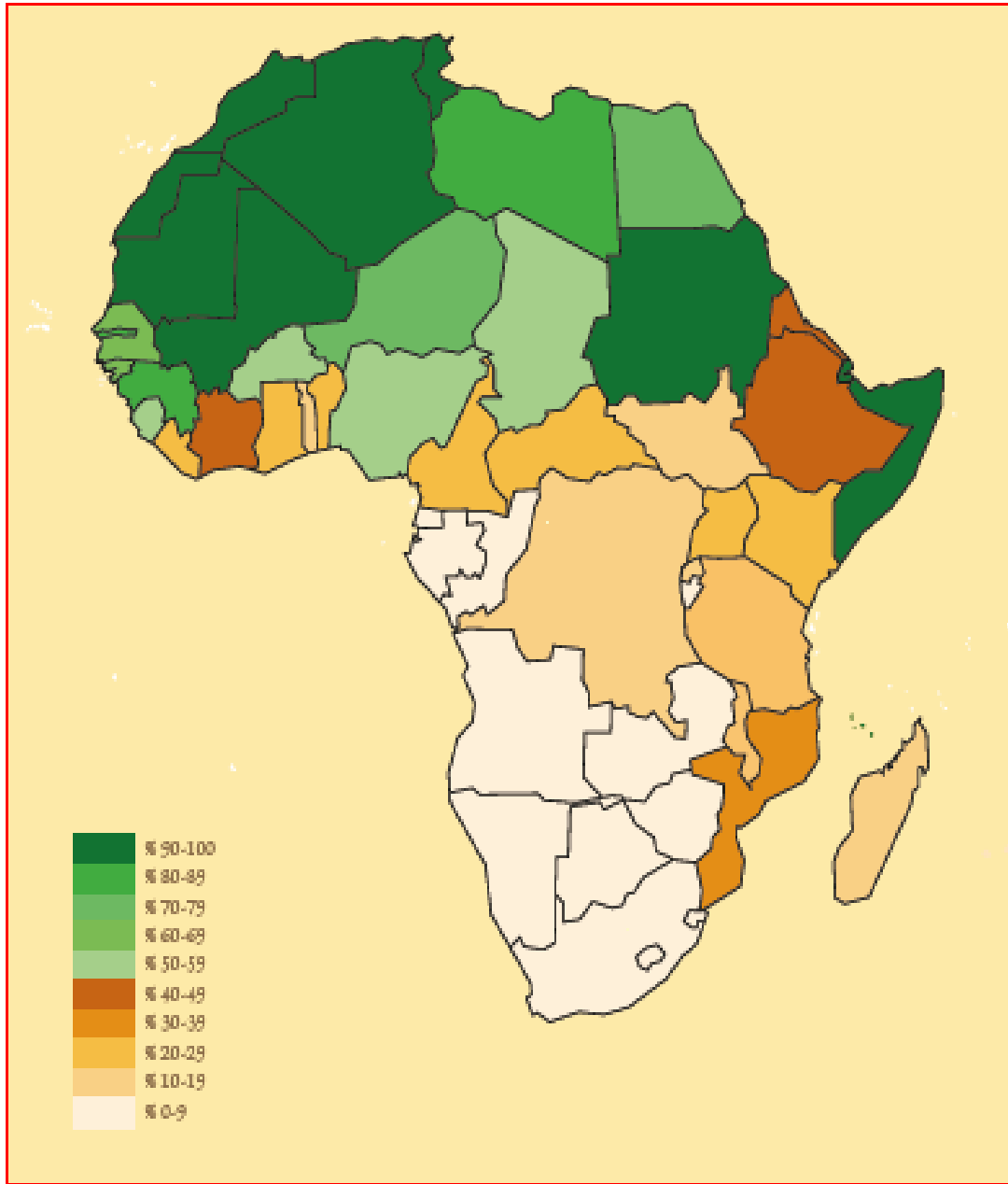
SUB-SAHARAN AFRICA			
Countries with the Largest Projected Increase in Share of Population that is Muslim, 2010-2030			
	ESTIMATED PERCENTAGE OF POPULATION THAT IS MUSLIM	PROJECTED PERCENTAGE OF POPULATION THAT IS MUSLIM	PROJECTED POINT CHANGE
	2010	2030	2010-2030
Nigeria	47.9%	51.5%	3.7 pts
Ivory Coast	36.9	39.9	3.0
Gabon	9.7	11.9	2.3
Ghana	16.1	18.2	2.2
Kenya	7.0	8.7	1.7
Sierra Leone*	71.5	73.0	1.5
Cameroon	18.0	19.2	1.1
Rwanda	1.8	2.3	0.4

* Muslim-majority country as of 2010. Figures are calculated from unrounded numbers and may not add exactly due to rounding.

Pew Research Center's Forum on Religion & Public Life
The Future of the Global Muslim Population, January 2011

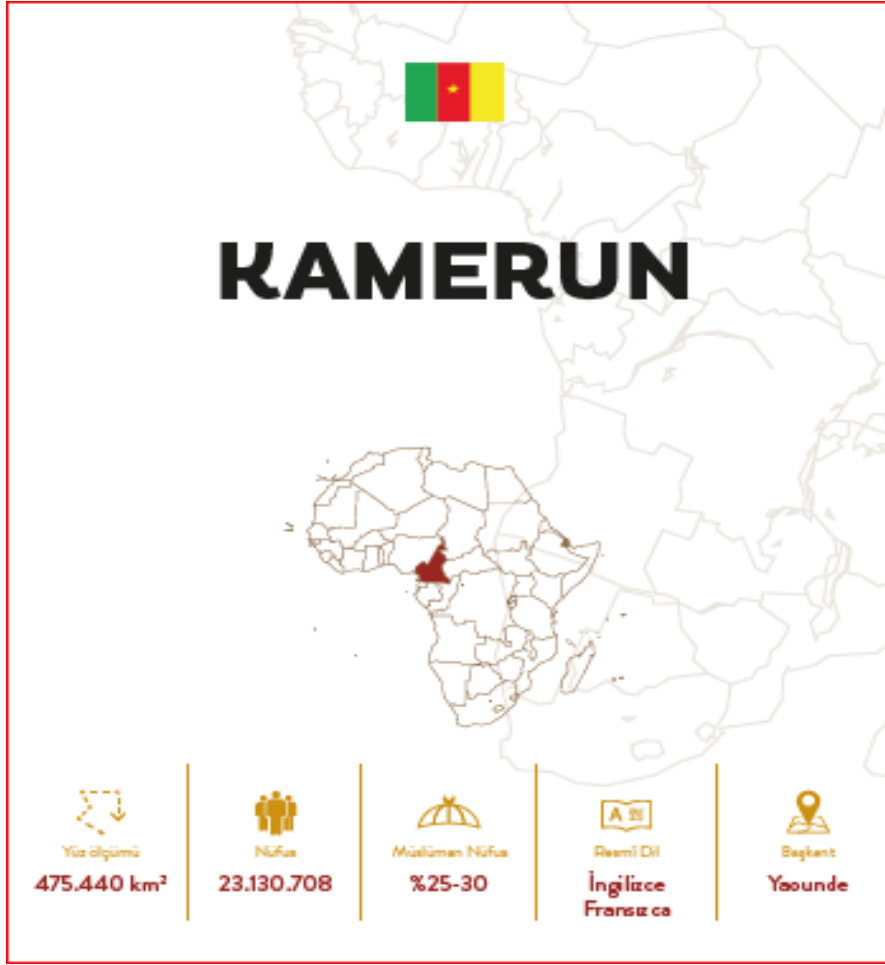
Kaynak: Pew Research Center, "Sahra Altı Afrika'daki Bazı Ülkelerde Müslüman Nüfusun Demografik " (Erişim 31 Aralık 2022).

Ek 10: Afrika'da Müslüman Nüfusun Yoğunluğu

Kaynak: Emin Dağ, *Afrika'da Müslüman Azınlıklar*, 17.

Ek 11: Emin Dağ'a Göre Kamerun Müslüman Nüfusunun Tanıtımı

Batı Afrika kıyılarında yer alan Kamerun, İslam'ın 1600'lü yıllarda ulaştığı bir coğrafyadır. Genel nüfusun içinde Müslümanların oranı %25-30 arasındadır. Neredeyse her üç kişiden birinin yerel Afrika dinlerine bağlı olduğu ülkede Hristiyanlaştırılanların oranı %30 civarındadır. Ülke, Müslüman ağırlıklı kuzey bölgeleri ile Hristiyan ve animist ağırlıklı güney ve batı bölgeleri arasında iki büyük dinsel alana bölünmüş durumdadır.

Müslüman bir göçmen aşiret olan Fulani halkının 17. yüzyıldan itibaren bugünkü Kamerun'un kuzey kesimlerine yerleşmesiyle bölgenin İslamlaşması başlamıştır. Ticaretle uğraşan Fulanilerin yanı sıra Kadiri ve Ticani tarikatlarına bağlı davetçi dervişlerin de aynı dönemde yoğun olarak bölgeye gelişi, burada kalabalık bir Müslüman topluluğun oluşmasını sağlamıştır. Bu tarihsel geçmiş sebebiyle kuzey ve batıdaki Fulani, Peuhl ve Bamun aşiretleri arasında İslam daha yaygın durumdadır.

İslam'ın bölgeye geldiği ilk dönemlerden itibaren Müslümanlar burada siyasi olarak da varlık göstermişler ve yerel sultanlıklar kurmuşlardır. 19. yüzyılda Kanem Devleti ve Bornu Sultanlığı gibi siyasal yapılar, Kuzey Kamerun'u onlarca yıl yönetmiştir. Bu sultanlıklar sömürgecilerin bölgeyi işgal etmelerine kadar varlıklarını sürdürmüştür. Kamerun'un kuzey bölgeleri 1804'te Kuzey Nijerya'da kurulan Sokoto Halifeliği'ne tabi olan Adamawa Emirliği'nin idaresi altında kalmıştır. Kamerun'u 1884'te işgal eden Almanlar, burada kendi otoritelerini sağlamlaştırmak için, ülkenin yöneticileri olan Müslümanları şiddetli bir baskı altına alıp siyasi güçlerini kırmıştır.

Her sömürgeci güç gibi, Almanlar da kendi sömürge çıkarlarıyla uyumlu olup olmayacakları konusunda nabız yokladıktan sonra, Müslüman azınlığın kendi çıkarlarına uygun davranmayacağını görmüş ve bölgedeki bütün Müslümanların yaşam alanını daraltma yoluna gitmiştir. O dönem Avrupa'dan getirilen misyonerler de ülkenin her tarafına yayılarak halkı Hristiyanlaştırma çalışmalarına girişmiştir. Müslümanlar askerî anlamda silahlı direnişe geçerken, sivil düzeyde de çocuklarını sömürge okullarına göndermeyerek - bir nevi sivil itaatsizlik örneği sergileyerek- sömürgecilerle mücadele etmiştir.

Hausa ve Fulani halkları 1893 tarihli İngiliz-Alman anlaşması ile iki parçaya bölünmüş ve bu toplulukların bir kısmı Kuzey Nijerya'da bir kısmı da Kuzey Kamerun'da kalmıştır. Bu bölünmeye karşı çıkan Müslümanlar hem Alman hem de İngilizlere karşı mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu etnik ve dinî kardeşlik, Nijerya'da Müslüman-Hristiyan ekseninde bugün bile yaşanan herhangi bir sorunun etkisinin Kamerun'da yoğun biçimde hissedilmesinde başlıca sebeptir.

Kamerun'daki Alman varlığı çok uzun sürmemiştir. 1. Dünya Savaşı devam ederken 1916'da Fransızlar ve İngilizler Kamerun'u işgal ederek aralarında paylaşmıştır. Buna göre ülkenin dörtte üçünden fazlası Fransızların payına düşmüştür. Fransızların politikası da Almanlar gibi, Müslümanları kimi zaman sert kimi zaman da yumuşak yöntemlerle kontrol altında tutmak olmuştur. Bu çerçevede kendi sömürge çıkarlarına zararı dokunmayacak grupların güçlenmesine göz yummuşlardır. Hatta bazı kültürel dernekler, öğrenci grupları ve Sufi hareketler, Fransızların kontrolü altında faaliyet yürütmüştür. Sömürge yönetimi altında başlayan şehirleşme, iletişim ve ulaşım imkânlarının artması sayesinde, Afrika'da sivillerin ve tüccarların kolay seyahat ettiği bir dönem başlamıştır. Bu değişimin bir yandan Bantu halkları arasındaki iletişimi

kolaylaştırıp hızlandıran bir yandan da İslami tebliğ faaliyetlerini ve Müslümanların sayısını arttıran bir etkisi olmuştur.

Fransız Kamerun’u denilen bölge 1960’ta, İngiliz vesayetinde olan bölgeler de 1961’de bağımsız Kamerun Cumhuriyeti’ne katılarak tek bir ülke olarak birleşmiştir. İngiliz Kamerun’unun bir bölümü -Müslümanların her iki tarafta da çoğunluk oluşturmalarını engelleyecek şekilde- yine İngiliz işgalindeki başka bir bölge olan Nijerya’ya bırakılmıştır.

Bağımsızlık sonrasında devletin katı laik ve üniter bir politika uygulaması, Müslüman azınlığın hem dinî anlamda yabancılaşmasını hem de farklı etnik gruplardan oluştuğu için ötekileştirilmesini beraberinde getirmiştir. 1963 yılında devlet, Müslümanlara ilk resmî derneklerini (Kamerun İslami Kültür Derneği) kurma izni vermiştir. Uzun yıllar Müslümanların neredeyse tek sesi olan bu yapılanma, 1992 yılında başlayan daha demokratik siyasi koşullarda kurulan diğer şemsiye grupların ortaya çıkmasıyla tekeli kaybetmiştir.

Devletin maddi olanaklarının kısıtlı olmasının da etkisiyle Müslüman azınlık yurt dışından, özellikle Libya ve Körfez ülkeleri başta olmak üzere Arap ülkelerinden fonlar bularak kendi okul, hastane ve sivil toplum yapılanmalarını kurmuştur. Yurt dışına gönderilen Müslüman öğrenciler, sadece toplumlar arası bağları güçlendirmekle kalmamış, aynı zamanda ülkedeki eğitilmiş insanların sayısını arttırdığı için, Müslümanların ülke içindeki statülerini de olumlu yönde etkilemiştir.

Bu yıllarda Arap ülkelere giden öğrencilerin geri dönmeye başlaması bir yandan ülkedeki İslami bilinçlenmeyi arttırırken bir yandan da siyasal talepleri ve toplumsal görünürlüğü gündeme getirmiştir. Devletin tehdit olarak gördüğü bu yeni nesil Müslüman aydınlar, geleneksel ulema tarafından ihtiyatla karşılanmıştır. Bu durum ise, yeni nesil Müslüman aydın ve âlimleri, yeni eğitim kurumları oluşturarak daha sivil düzeyde Selefilige yatkın bir akım geliştirmeye zorlamıştır.

Devletin Müslümanlarla ilişkisi hep inişli çıkışlı bir seyir izlemiş, taraflar arasındaki ilişkiler kimi zaman iş birliği kimi zaman düşmanlık sarkacında gidip gelmiştir. Bugün devletle Müslüman azınlık arasındaki ilişkiyi en iyi tanımlayan ifade “karşılıklı şüphe”dir denilebilir. Devlet Müslümanlara güvenmezken, Müslüman azınlık da devlete karşı benzer hislere sahiptir.

Bugün Kamerun'un büyük yerleşim merkezlerinin hepsinde cami ve medreseler mevcuttur. Misyonerlik çalışmalarının hâlâ yoğun bir şekilde sürdürüldüğü ülkede, bu çabalar Müslümanların İslami medreselere rağbetini engelleyebilmiş değildir. Kurulan İslami eğitim kurumları bir yandan Müslümanları dinî yönden bilgilendirmeye ve şuurlandırmaya çalışırken bir yandan da Müslüman olmayanların İslam'ı tanımalarında aracı olmaktadır. Bu çalışmalar sayesinde ülkede Müslümanların sayısı günden güne artmaktadır.

Geniş imkânlarla ve büyük fonlara sahip olan misyonerler ülkede ilköğretim, lise ve üniversite düzeyinde eğitim veren okullar açabilmektedir. Hatta Orta Afrika bölgesinin en önemli Katolik üniversitesi Kamerun'da bulunmaktadır. Bölgedeki ilkokulların %40'ını devlet okulları oluştururken, %30'unu Katolik ve Protestan misyoner okulları, çok küçük bir bölümünü de İslami okullar teşkil etmektedir.

Komşu olduğu Nijerya ve Orta Afrika Cumhuriyeti gibi ülkelerde Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında var olan gerilimler, Kamerun'u da fazlasıyla etkileme potansiyeline sahiptir. Nijerya'daki Boko Haram adlı örgütün etkin olduğu bölgelerin aynı zamanda Kamerun'a da sınır olması, önümüzdeki dönemde Kuzey Kamerun'daki Müslüman azınlığı olumsuz etkileyecek gelişmelere gebe olabilir. Yine Orta Afrika'daki Hristiyan militanlarla Müslüman azınlık arasındaki gerilim, Kamerun sınırında çeşitli asayiş olaylarının patlak vermesine yol açabilir.

Bugün Kamerun'da Müslüman azınlığın en ciddi sıkıntısı, kendi aralarındaki çekişme ve kavgalardır. Özellikle son yıllarda Bamoun bölgesinde yaşanan iç çatışma, onarılması zor yaralar açmıştır. 280'den fazla yerel dil ve 500'den fazla alt etnik grubun yaşadığı Kamerun, bir anlamda Afrika'nın aynası gibidir. Karmaşık toplumsal yapı, Müslüman azınlığı da etnik gruplar halinde bölmüştür. Etnik gerilimlere ilave olarak ülkede Selefî ve Sufî akımlar arasında da güçlü bir çekişme yaşanmaktadır. Ayrıca ülkede üniversite mezunu yeni entelektüellerin oluşturduğu farklı ideolojik yapılanmalar da söz konusudur.

Devletle Müslüman azınlık arasındaki ilişkilere Kamerun Yüksek İslam Konseyi aracılık yapmaktadır. Konsey aynı zamanda Müslüman topluluğun kendi içindeki en yüksek dinî otorite olması dolayısıyla müftülük görevi de yürütmektedir. Kamerun İçişleri Bakanlığı, bu kurumlar aracılığıyla Müslüman azınlık üzerindeki kontrolünü sağlamaya çalışmaktadır.

Kuzeyde Müslümanların kalabalık olduğu bölgelerde, ölüm, arazi sorunları gibi önemli hükümler dışındaki meseleler, kadı sıfatıyla ulema tarafından çözülmektedir. Miras, talak, nikâh gibi aile hukukuna ilişkin konular ise yerel âlimlerin inisiyatifinde yürütülmekte, kadıya başvurulmaksızın doğrudan mahkemeler tarafından çözülen davalarda dahi, başvuru yapılması halinde, mahkemeler kadıların şikâyetini dikkate almaktadır.

Varlık içinde yokluk çeken Kamerun, tam bir imkânsızlıklar ülkesidir. İklim olarak tarıma elverişli olan ve geniş meraları bulunan Kamerun'da hayvancılık ve tarım halen ilkel yöntemlerle yapılmaktadır. Sömürge güçleri tarafından yıllarca bütün zenginlikleri ellerinden alınan insanlar, eğitim ve teknolojiye de yoksun bırakılmıştır.

Kamerun halkının çoğunluğunun yoksul olmasının tek sebebi, bütün üretim alanlarını başta Fransızlar olmak üzere Avrupalı çiftçilerin, iş adamlarının ve tüccarların ele geçirmiş olmasıdır. Yerli siyahilere sadece küçük arazilere bakmak, az sayıda hayvan sürüleriyle uğraşmak, yahut Avrupalıların elindeki iş alanlarında hizmet görmek düşmüştür. Bu ekonomik dengesizlik içinde, kırsal kesimin büyük bölümünü oluşturan Müslümanlar, ülkede en çok ezilen kesimdir. Küçük ve orta ölçekli işler dışında Kamerun'daki büyük iktisadi kuruluşların tamamı ya doğrudan doğruya Batılıların ya da yerel Hristiyan iş adamlarının elindedir.

Kaynak: Emin Dağ, *Afrika'da Müslüman Azınlıklar*, 79-84.

Ek 12: İstanbul'daki Dünya Müslüman Azınlıklar Zirvesi'nden Görünüm (19 Nisan 2018)

Kaynak: DİB, *Dünya Müslüman Azınlıklar Zirvesi* (Fotoğraf 2018), DİB.

Ek 13: Dünya Müslüman Azınlıklar Zirvesi - Sonuç Bildirgesi (2018)

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından İstanbul'da düzenlenen, 100 farklı ülkeden 250 Müslüman temsilcinin katıldığı ve 4 gün süren “Dünya Müslüman Azınlıklar Zirvesi” sonuç bildirgesinin Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali Erbaş'ın sonuç bildirgesini okumasıyla sona erdi.

Diyanet İşleri Başkanı Erbaş'ın sonuç bildirgesi paylaşmadan önce yaptığı konuşmada, Müslümanların idaresinde olan yerlerde her zaman farklı inançtan, ırktan mezhepten, düşünceden insanları bir arada huzur içerisinde yaşamalarını sağladıklarını ifade ederek, “İstanbul esasında birlikte yaşama tecrübesini dünyaya en güzel bir şekilde göstermiş olan medeniyetle, tarihiyle dünyanın en önde gelen kadim şehirlerinden birisidir” dedi

Müslümanların insanları ya yaratılıştaki eş ya da dinde kardeş olarak gördüğünü belirten Başkan Erbaş, “Çeşitli ülkelerde azınlık durumunda olan Müslümanlar maalesef aynı muamele ile karşılaşmamışlar, her zaman farklı davranış, her zaman asimile edilmeye çalışılmıştır. İşte bizim itirazımızı bunadır” diye konuştu.

Başkan Erbaş, herkesin temel insan haklarından inançlarına, düşüncelerine, mezheplerine bakılmadan sırf insan olarak yararlanmasını önemli bulduklarını vurgulayarak “Eğer bu sağlanırsa dünyada kavgalar biter, huzursuzluklar biter. Barış her bölgede, her beldede yaşanmış olur” ifadelerini kullandı.

Müslümanlar için en önemli ilkelerden birisinin, “Ey insanlar, biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık ve birbirinizle tanışasınız diye sizleri şubelere, kabileleri ayırdık. Allah indinde en makbulünüz, en üstün olanınız takva sahibi olanınızdır” ayeti olduğunun altını çizen Başkan Erbaş, “Bu prensiplere uyduğumuz müddetçe dünyada barış ve huzur olur, herkes birlik ve beraberlik içerisinde dünya hayatını tamamlar” şeklinde konuştu.

Başkan Erbaş, sonuç bildirgesinin Müslüman temsilcilerin dile getirdiği hususlardan oluşturulduğunu belirterek, zirveye katılan bütün davetlilere ve zirveyi organize eden Diyanet personeline teşekkür etti.

“FETÖ, Müslüman varlığı için küresel bir tehdit ve musibettir”

Sonuç bildirgesinde FETÖ'nün küresel derin yapıların, İslam coğrafyasında, fitne, tefrika ve terör aracı olarak kurduğu sinsi ve karanlık bir terör örgütü olduğu ifade edilerek, FETÖ'nün Hem İslam dini için hem de yeryüzündeki bütün Müslüman varlığı için küresel bir tehdit ve musibet olduğu vurgulandı.

“İslamofobik faaliyetler insanlık suçu sayılmalıdır”

İslamofobinin, İslam'ı, şiddet ve terörü besleyen bir ideolojiden ibaret gösteren, bunu sun'î bir korku ile dünya kamuoyunda yaymak için çalışan hain ve karanlık bir proje olduğu belirtilen bildirmede, İslamofobik faaliyetlerin insanlık suçu sayılması zaruri olduğu kaydedildi.

Bildirmede, İslam'ın muazzez kavramlarını istismar ederek şiddet ve terör uygulayan DEAŞ, Boko Haram, eş-Şebab gibi örgütlerin arkasında kirli çıkar ilişkilerinin olduğu belirtilerek, bütün Müslümanların, gençlerin bu taşeron terör örgütlerinin eline düşüp heba olmaması için işbirliği içinde çalışmalarını hayati bir sorumluluk olduğu ifade edildi.

“Kudüs, Müslümanlar için Filistin'in başkentidir ve ilelebet öyle kalacaktır”

Bütün Müslümanlar için Kudüs'ün, Filistin'in başkenti ve ilelebet öyle kalacağını vurgulandığı bildirmede, Müslümanların tarih boyunca işgal ve zulmün karşısında ve bütün mazlumların yanında olduğu gibi Mescid-i Aksa'nın ve Filistin'in de her zaman yanında olacağı belirtildi.

Bildirmede, İslam'ın her insana doğuştan tanıdığı can, mal, akıl, din ve neslin dokunulmazlığı hakkı, insani hak ve özgürlüklerin her durum ve şartta korunması yeryüzünün barış, güvenlik, huzur ve istikrarı için önemli olduğuna işaret edilerek, Dünyanın yaşamış olduğu sosyal ve küresel boyuttaki sorunların çözümünün İslam'ın hak, hukuk, rahmet ve merhamet ilkelerinin insanlıkla yeniden buluşturulması ile mümkün olacağı dile getirildi.

19 Maddeden oluşan ve Başkan Erbaş'ın Kamuoyu ile paylaştığı sonuç bildirgesinin tam metni şu şekilde;

“Dünya Müslüman Azınlıklar Zirvesi: Temel Sorunlar, Çözüm Önerileri ve İş Birliği İmkânları” başlığı ile Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığının ev sahipliğinde 103 ülkeden 211 temsilcinin katılımlarıyla 16-19 Nisan 2018 tarihleri arasında

İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın Recep Tayyip Erdoğan, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Sayın İsmail Kahraman ve Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Sayın Binali Yıldırım'ın teşrifleriyle Dolmabahçe Sarayı'nda açılışı yapılan bu zirvede, Müslüman azınlıkların temel hak ve özgürlükleri, sorunları ve çözüm önerileri ile işbirliği imkânları ele alınarak müzakere edilmiştir.

Son iki asırdır hızlı ve köklü değişimlere sahne olan yeryüzünde, emperyalizmin işgal ve sömürge politikaları dünya nüfusunun büyük bir kısmını açlık, yoksulluk ve sefaletle mahkûm etmiştir. Bu vahim tabloyu besleyen ırkçılık, sosyal dışlama, ötekileştirme, yabancı düşmanlığı, ayrımcılık, İslamofobi gibi söylem ve uygulamalar, insan hayatını ve onurunu hiçe saymakta, insanlığın ortak ahlâki ve vicdani değerlerini tahrip etmektedir. Bu durum, insanlığın iyiliğe ve geleceğe dair ümitlerini de azaltmaktadır.

Bilhassa Müslümanların azınlık olarak yaşadığı coğrafyalarda, ırkçılık ve etnisite üzerine kurgulanan kirli ve çıkarıcı siyasi projelerin artması, Müslümanların hareket ve özgürlük alanlarını giderek daraltmakta, haklarını kısıtlamakta, sosyal ve kültürel kurumlarını işlevsiz hale getirmektedir. Bu durumun düzeltilmesi adına bireysel, kurumsal ve toplumsal anlamda herkese büyük sorumluluklar düşmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı, bu bilinçle hem Müslüman toplumların hem de bütün insanlığın temel sorunlarına ışık tutacak çözümler üretecek, daha güzel bir dünyanın inşasına katkı sunacak ve ortak eylem planlarının temeli olacak;

- **Avrasya İslam Şuraları,**
- **I. ve II. Afrika Müslüman Dini Liderler Zirveleri**
- **Avrupa Müslümanları Buluşması,**
- **Dünya İslam Bilginleri; Barış, İtidal ve Sağduyu İnisiyatifi Toplantısı,**
- **Latin Amerika ve Karayip Adaları Müslüman Dini Liderler Zirvesi,**
- **Asya Pasifik Ülkeleri Müslüman Dini Liderler Zirvesi**

gibi önemli organizasyonlar düzenlemiştir. Bu zirve de onların devamı mahiyetindedir.

Dört gün süren müzakereler ve istişarelerle gerçekleşen “Dünya Müslüman Azınlıklar Zirvesi” toplantısı neticesinde aşağıdaki hususların dünya kamuoyu ile paylaşılmasında fayda mülâhaza edilmektedir:

1- Tarih boyunca İslam dininin ve medeniyetinin temsilcileri olarak Müslümanlar yaşadıkları coğrafyalarda ve kurdukları medeniyetlerde hukuk, adalet, eşitlik, merhamet ve güzel ahlakın en seçkin örneklerini sunmuşlar, azınlıkların, mazlum ve mağdurların her daim hamisi olmuşlardır. Bugün bireysel, sosyal ve küresel boyutta yaşanan sorunlar ve krizlerin çözümü ve aşılması, İslam'ın hak, hukuk, rahmet ve merhamet ilkelerinin insanlıkla yeniden buluşturulması ile mümkündür.

2- Din, dil, ırk, renk, cinsiyet ve coğrafya ayrımı yapılmaksızın kendilerini korumak, kültürlerini, inançlarını, dillerini muhafaza etmek, sosyal ve geleneksel yapılarını geliştirmek, genç nesillerini bu bilinçle eğitip yetiştirmek bütün azınlıkların en tabii haklarıdır. İslam'ın her insana doğuştan tanıdığı can, mal, akıl, din ve neslin dokunulmazlığı hakkı, insani hak ve özgürlüklerin her durum ve şartta korunması yeryüzünün barış, güvenlik, huzur ve istikrarı için elzemdir.

3- Yeryüzünün hangi coğrafyasında olursa olsun hiçbir azınlık toplumun, milliyet, cinsiyet, renk, kültür, din ve dil temelinde aşağılanması, zulüm ve haksızlığa uğraması, eziyet görmesi, içinde bulunduğu zor şartlar ve çaresizlikler sebebiyle dinini, adını, kimliğini değiştirmeye, kültürel değerlerini terk veya inkâra zorlanması, asimilasyon ve/veya soykırıma maruz kalması insanlık suçudur. Her türlü insani hak ve temel özgürlüklerin uluslararası anlaşmalarla teminat altına alındığı günümüzde, etnik ve dini azınlıkların hak ve özgürlüklerine yönelik ihmal, istismar, ihlal ve saldırıların devam ediyor olması medeni dünya adına kabul ve izah edilemez.

4- Etnik ve dini azınlıkların, eğitim, sağlık, çalışma vb. alanlarda devletçe sağlanan her türlü sosyal hak ve imkânlardan adalet ve eşitlik temelinde yararlanma hakları vardır. Çok kültürlülük ve bir arada yaşama hukuku, insan onuruna ve haklarına saygılı, gerçek manada demokratik toplumların ve ülkelerin olmazsa olmazıdır. Bunu ihlale yeltenen her türlü gizli veya açık söylem, propaganda, faaliyet ve oluşum caydırıcı hukuki müeyyidelerle mutlak surette engellenmelidir.

5- 11 Eylül 2001 terör saldırılarını bahane ederek Müslümanları hedef alan çok yönlü baskı ve saldırılar dünyanın pek çok bölgesinde artarak devam etmektedir. Hak ve özgürlükleri hiçe sayan bütün yaklaşımlar ve uygulamalar, faili ve amacı ne olursa olsun reddedilmeli, bilhassa inanç ve ibadet özgürlüğüne yönelik her türlü şiddeti engellemek istisnasız bütün devletlere, uluslararası kurum ve kuruluşlara düşen ertelenemez bir sorumluluk olarak görülmelidir.

6- Din kisvesi altında dini değer ve kavramları süfli emellerine alet ederek insanların temiz duygularını istismar edip, onları şiddetin nesnesi ve mağduru kılan, gerçekte hepsi birer proje ürünü olan terör örgütlerinin yüce dinimiz İslam ve onun samimi müntesipleriyle hiçbir bağı yoktur. Kaba, sığ, katı, lafızcı, tekfirci ve şiddet eğilimli anlayış ve uygulamaların sevgi, şefkat, merhamet ve adalet dini olan İslam'dan referans bulması asla söz konusu olamaz. Kaldı ki, bu tür anlayış, yaklaşım ve oluşumların en büyük zararı, İslam'a ve Müslümanlara verdiği de açıktır.

7- Bir İslam düşmanlığı projesi olan İslamofobi, ardında kirli çıkar ilişkileri ve ırkçılık barındıran ciddi bir insan hakları sorunudur. İslamofobi, İslam'ı, şiddet ve terörü besleyen bir ideolojiden ibaret göstererek, bunu sun'î bir korku ile dünya kamuoyunda yaymak için çalışan hain ve karanlık bir projedir. Bu kavramı literatüre sokmaya çalışanların gerçek amacı, her durum ve şartta, kültürler, toplumlar, dinler ve medeniyetler arasında kavga, sürtüşme ve çatışma ortamı oluşturarak bundan çıkar sağlamaktır. Dolayısıyla farklı inançlara mensup kişi ve toplumlar arasına husumet tohumları ekmekten başka hiçbir amaca hizmet etmeyen İslamofobik faaliyetlerin insanlık suçu sayılması zaruridir.

8- Sömürge ve istila politikalarından ve sonrasında ortaya çıkan küresel ölçekli sorunlardan en fazla İslam coğrafyasının etkilendiği açıktır. Arakan, Filistin, Irak, Suriye, Afganistan, Somali, Libya, Yemen gibi ülkelerde süregelen terör ve savaş, milyonlarca Müslüman'ın hayatına kastetmiş, yurtlarını terk etmelerine, açlık ve sefaletin pençesine düşmelerine sebep olmuştur. Bu acı ve utanç verici tablonun en büyük mağdurları ne yazık ki masum çocuklar, kadınlar ve yaşlılardır. Yeryüzünü yaşanmaz kılan her türlü işgal, saldırı, terör ve savaş sona erdirmek, insanlık onuru ve haysiyeti adına bütün kişi, kurum, kuruluş, toplum, devlet ve uluslararası örgütler için acil bir görev ve sorumluluktur.

9- Başta Batı'da olmak üzere dünyanın muhtelif yerlerindeki göçmen ve mülteci topluluklarına, etnik ve dini azınlıklara yönelik ötekileştirici, nefret uyandırıcı, ayrıştırıcı söylemlerin yanında, bütün bu toplulukların evlerini, ibadet mekânlarını ve işyerlerini hedef alan ırkçı saldırı ve tecavüzlerde de ciddi bir artış gözlenmektedir. Söz konusu suçların faillerinin bulunarak adaletin uygulanmasında gösterilen ihmal ırkçı tecavüzleri ve suç potansiyeli taşıyanları cesaretlendirdiği gibi hukuka güveni zedelemekte ve söz konusu ülkelerde ayrımcı ve çifte standarda dair politikaların varlığı

algısını güçlendirmektedir. Bu ikiyüzlü, çelişkili ve gayrihukuki tavrın toplumların barış ve huzurunda tamir edilemez yaralar açması kaçınılmazdır.

10- Son zamanlarda Kudüs'ü, bir işgalci topluluğun başkenti yapmaya yönelik çalışmalar, fitne, kavga ve kaosu büyütmeğe öteye geçmeyecek beyhude bir çabadır. İnsanlığı, kadim geleneği, uluslararası hukuku hiçe sayan, barışı engelleyip kavgayı körüklemekten başka bir işe yaramayacak bu pervasız yaklaşımı şiddetle kınıyor ve reddediyoruz. Bütün Müslümanlar için Kudüs, Filistin'in başkentidir ve ilelebet öyle kalacaktır. Müslümanlar tarih boyunca işgal ve zulmün karşısında ve bütün mazlumların yanında olduğu gibi Mescid-i Aksa'nın ve Filistin'in de her zaman yanındadır.

11- Tüm dünyadaki Müslüman azınlıklar, her şeyden önce, kendi aralarında dostluğu, dayanışmayı, muhabbeti ve işbirliğini güçlendirmeli, sorunların ortak çözümü için istişari metotlar ve stratejiler geliştirmelidirler. İç sorunlar bir fitne ve kavgaya dönüştürülmeden çözümlenmeli, Kur'an ve Sünnet'in rehberliğinde sağduyu ile hareket edilmelidir.

12- İslam'da ilim, irfan, hikmet ve ahlak bir bütündür. Tarih boyunca Müslümanlar, vahyi esas alan, akla değer veren, mutedil ve kucaklayıcı bir yaklaşımla dünyaya umut ve güven aşılamıştır. Bugün de birlik ve beraberliği zedeleyen, barış ve huzuru bozan, fitne ve tefrikaya sebep olan, suçlayıcı, ötekileştirici her türlü söz, anlayış ve davranıştan bütün Müslümanlar özenle kaçınmalıdır.

13- Esasında birer rahmet vesilesi olan etnik, mezhep, meşrep farklılıklarının fitne ve tefrika vesilesi kılınmasının, kardeşliği ve birliği zedelemesi kaçınılmazdır. İslam toplumlarındaki sorunların karmaşa, kaos ve kavgaya dönüşmesi, dış müdahaleler için uygun birer bahane olmakta ve meseleleri büsbütün içinden çıkılmaz hale getirmektedir. Dolayısıyla Müslüman topluluklar, gerektiğinde özeleştiri yapmaktan ve kendileriyle yüzleşmekten çekinmeden kendi meselelerini usulü dairesinde, karşılıklı hoşgörü ve anlayış çerçevesinde çözümlenmenin metotlarını bulmak zorundadır.

14- Müslüman Azınlıklar yaşadıkları ülkelerin idari ve hukuki normlarına saygılı biçimde ve medenice haklarını talep ve takip etmelidir. Bu anlamda yerel, ulusal ve küresel düzeyde kuruluşlarla örgütlü, donanımlı, açık, şeffaf, kuşatıcı, huzur ve barışa katkı sağlayıcı bir yapının oluşturulması önemlidir.

15- Müslümanlar buldukları her yerde yardımlaşma, paylaşma, nezaket, zarafet, güzel ahlak gibi değerleri yaşamalı, yaşatmalı ve insanlığı İslam'ın müşfik ve aydınlık ilkeleriyle tanıştıran birer barış elçisi olmalıdırlar. Aynı şekilde, sosyal, siyasi, iktisadi ve eğitimsel hayatın her alanında örnek ve başarılı çalışmalar, umut ve güven veren adımlarla var olmalıdır.

16- Küresel derin yapıların, İslam coğrafyasında, fitne, tefrika ve terör aracı olarak kurduğu sinsi ve karanlık bir yapı olan FETÖ terör örgütü, 15 Temmuz 2016 tarihinde Türkiye'de giriştiği hain darbe teşebbüsüyle ifşa olmuştur. Allah ve Peygamber tasavvurunu, İslamî kavramları, insani ve vicdani değerleri tahrif ve tahrip eden bu din istismarcısı terör örgütü hem İslam dini için hem de yeryüzündeki bütün Müslüman varlığı için küresel bir tehdit ve musibettir. Elebaşılığını Fetullah Gülen'in yaptığı bu karanlık örgüt, küresel şer odaklarının desteğiyle, din hizmeti kisvesine bürünerek hain faaliyetlerini sürdürmeye çalışmaktadır. Bugün özellikle Müslüman azınlıkları hedef kitle olarak seçen FETÖ terör örgütüne karşı dikkatli ve duyarlı olunmalı, propagandalarına asla itibar edilmemelidir. Bu konuda, bütün Müslümanların da bilinçli ve özverili biçimde işbirliği yapmaları ve mücadeleye devam etmeleri önemlidir.

17- Özellikle İslam coğrafyalarında ortaya çıkan ve İslam'ın muazzez kavramlarını istismar ederek şiddet ve terör uygulayan DEAŞ, Boko Haram, eş-Şebab ve benzeri örgütlerin arkasında kirli çıkar ilişkilerinin olduğu aşikârdır. Güç ve iktidar savaşlarının, sinsi küresel projelerin ürettiği bu kukla terör yapıları, şehirleri harabeye çevirmekte, İslam medeniyetinin tarihî, kültürel, estetik ve mimarî mirasını da yok etmektedir. İslam diyarlarına kan ve gözyaşından başka bir şey getirmeyen ve sürekli Müslümanları katleden söz konusu terör örgütleri, özellikle işgal coğrafyalarının, göçmen veya azınlık kitlelerinin gençlerini kandırmakta ve hain emellerine alet etmektedir. Bütün Müslümanların, gençlerin taşeron terör örgütlerinin eline düşüp heba olmaması için işbirliği içinde çalışmaları hayati bir sorumluluktur. Bu bağlamda, İslam'ın hak, hakikat, rahmet ve merhamet ilkeleri, medeniyetimizin ilim, hikmet, ahlak, hukuk mefkûresi yeni nesillere iyi anlatılmalı ve öğretilmelidir.

18- Dünyadaki İslam toplumlarının ayrılmaz bir parçası olan Müslüman azınlıkların, ümmet bilinci, kardeşlik ahlakı ve hukuku gereği sürekli iletişim halinde olmaları ve birlik beraberlik içinde hareket etmeleri, sorunlar ve ihtiyaçlara yönelik işbirliği

yapmaları ve ortak çalışmalar geliştirmeleri oldukça önemlidir. Bu bağlamda özellikle din eğitimi, dini yayınlar ve din hizmetleri alanlarında yapılan tecrübe paylaşımı ve ortak çalışmalar daha güçlü ve kapsamlı hale getirilmeli ve kurumsallaştırılmalıdır.

19- Müslüman azınlıkların buldukları toplum içerisinde temel hak ve özgürlükleriyle var olmalarının, yaşadıkları ülke ve dünyaya olumlu katkılar sunmalarının, nitelikli insan varlığı ile mümkün olduğu açıktır. Nitelikli insan gücünün ise, etkili ve kaliteli bir eğitimle sağlanacağı muhakkaktır. Bu anlamda, Müslüman topluluklar, özellikle eğitim ve kültür alanındaki işbirliğini güçlendirecek yeni adımlar atmalı, daha iyi ve huzurlu bir hayatın ve dünyanın inşasına katkı sunacak uluslararası eğitim müesseseleri ve araştırma merkezleri kurmalıdırlar. Ayrıca bu müesseseler, Müslüman azınlıkların temel sorunlarının ve çözümlerinin tespiti sadedinde çalışmalar, analizler yapan, ilmi-edebi yayınlar, projeler, stratejiler üreten ve geliştiren birer merkez olmalıdır.

Bu çerçevede, yukarıda işaret edilen alanlarda çalışmalar yapmak üzere Ankara’da Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından “Uluslararası Müslüman Topluluklarla Dayanışma Vakfı (MÜSDAV)” kurulmuştur.

Kamuoyuna saygı ile duyurulur.

Kaynak: DİB, " Dünya Müslüman Azınlıklar Zirvesi Sonuç Bildirgesi", *DİB* (Erişim 22 Haziran 2022).

Ek 14: Türkiye Dışışleri Bakanlığı'na G6re T6rkiye-Kamerun İlişkileri

Kamerun Cumhurbaşkanı Paul Biya'nın 25-28 Mart 2013 tarihleri arasında T6rkiye'yi ziyareti, Cumhurbaşkanı d6zeyinde 6lkemize ilk ziyaret olması dolayısıyla ikili ilişkilerimize 6zel bir ivme ve derinlik kazandırmıştır. S6z konusu ziyaretin iki 6lke ilişkilerinde sağladığı yakınlaşmanın etkisiyle Kamerun kamuoyunda 6lkemize y6nelik ilgi nitelikli şekilde artmış, 2018 yılında eğitim, sağlık, turizm, ticaret ve fuarlar kapsamında 6lkemize seyahat eden ziyaretçi sayısı 6nceki yıllara g6re g6zle g6r6l6r oranda artış g6stermiştir. Son yıllarda bir6ok alanda işbirliği anlaşması imzalanarak iki 6lke arasındaki ortaklığın yasal altyapısının tamamlanmasına y6nelik 6alışmalara devam edilmektedir. Kamerun'la gelişen ilişkilerimiz kapsamında iki 6lke arasındaki temas ve ziyaretler artmaktadır. Kamerun Savunma Bakanı Joseph Beti Assomo 28-30 Ocak 2018 tarihlerinde ve d6nemin Kamerun İstihdam ve Mesleki Eğitim Bakanı Zacharie Perevet 20-22 şubat 2018 tarihlerinde 6lkemizi ziyaret etmiştir.

Cumhurbaşkanı Paul Biya'nın 6lkenin 2035 yılında y6kselen (*emerging*) bir ekonomi olması hedefi 6er6evesinde Kamerun'da 6nemli altyapı ve d6n6ř6m projeleri ve atılımları başlatılmış, bu s6rece 6lkemiz firmalarının ilgi ve katkısı giderek artmıştır. 6lkemiz T6rk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) aracılığıyla sağlık, gıda, eğitim, bilim, ulaşım gibi 6eşitli alanlarda Kamerun'a kalkınma yardımlarında bulunmaktadır.

6lkemizin Kamerun'a ihracatı 2019 yıllık verilerine g6re yaklaşık 151 milyon ABD Doları, Kamerun'dan ithalatı ise 54 milyon ABD Doları civarında olup, ikili ticaret hacmi yıllık 205 milyon ABD Doları d6zeyinde seyretmektedir. S6z konusu miktara haftanın her g6n6 THY seferleriyle ger6ekleştirilen bavul ticareti dahil değildir. (Duala Limanında rutin hale gelen gecikmeler ve y6ksek g6mr6k vergileri Kamerunlular i6in bavul ticaretini cazip hale getirmektedir.)

THY'nin haftanın her g6n6 Yaounde'ye (Duala aktarmalı) seferleri bulunmaktadır. Kamerun'da TMV'nin okullarında eğitim verilmektedir. T6rkiye Bursları kapsamında Kamerunlu 6đrencilere burs verilmektedir.

Kaynak: T.C. Dışışleri Bakanlığı, "T6rkiye-Kamerun İlişkileri" *T.C. Dışışleri Bakanlığı* (Erişim 22 Haziran 2022).

Ek 15: Türkiye Dışişleri Bakanlığı'na Göre Türkiye-Afrika İlişkileri

Afrika Kıtası'yla ilişkilerimizin ve işbirliğimizin geliştirilmesi çok boyutlu dış politikamızın temel ilkelerinden birini oluşturmaktadır.

Afrika, uluslararası sistem içerisinde daha etkin rol oynayan ve küresel sahnede ağırlığı giderek artan bir aktör haline gelmektedir. Pek çok alanda hızla gelişen Kıta'nın barındırdığı ekonomik ve ticari potansiyel ile jeopolitik ağırlığı, birçok ülkeyi ve yatırımcıyı Afrika'ya çekmektedir.

Türkiye kendi tarihi tecrübesini, toplumsal, siyasal ve kültürel birikimini, sahip olduğu olanak ve kaynakları Afrika ülkeleriyle "Afrika'nın sorunlarına Afrikalı çözümler" ilkesi çerçevesinde ve karşılıklı yarar temelinde paylaşmaktadır.

Tarihsel bir temel üzerine inşa edilen Türkiye'nin Afrika politikası siyasi, insani, ekonomi ve kültür ayaklarını içerecek şekilde ve ikili, bölgesel, kıtasal ve küresel olmak üzere dört boyutta yürütülmektedir.

Bu çerçevede, Sahraaltı Afrika (SAA) ülkeleriyle ilişkilerimizde pek çok alanda önemli mesafe kat edilmiştir. 1998 yılında başlayan, 2005 yılında Afrika Birliği'ne (AfB) gözlemci üye olmamız ve 2008 yılında ülkemizin AfB tarafından stratejik ortak olarak ilan edilmemizle ivme kazanan çok boyutlu Afrika'ya Açılım Politikamız süreci kapsamında bölge ülkeleriyle başta siyasi ilişkiler olmak üzere ticaret, yatırımlar, kültürel projeler, güvenlik ve askeri işbirliği ve kalkınma projeleri gibi birçok alanda hızlı ilerleme sağlanmıştır. Başarıyla tamamlanan Afrika'ya Açılım Politikamız yerini 2013 yılı itibarıyla Afrika Ortaklık Politikasına bırakmıştır.

Kamu kurumları, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve insani yardım örgütlerinin faaliyetlerini kapsayan bütüncül bir anlayışın ürünü olan Afrika Ortaklık Politikamızla Kıta'nın barış ve istikrarı ile ekonomik ve sosyal kalkınmasına katkıda bulunmayı, ayrıca ikili ilişkilerimizi eşit ortaklık ve karşılıklı yarar temelinde geliştirmeyi amaçlıyoruz.

Karşılıklı üst düzey ziyaretler Afrika Ortaklık Politikamızın sürdürülmesinde önemli bir işlev görmektedir. Sayın Cumhurbaşkanımız, Başbakanlığı dönemi dahil olmak üzere bugüne kadar 31 Afrika ülkesini (Angola, Cezayir, Cibuti, Çad, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Ekvator Ginesi, Etiyopya, Fas, Fildişi Sahili, Gabon, Gambiya,

Gana, Gine, Güney Afrika Cumhuriyeti, Kenya, Libya, Madagaskar, Mali, Mısır, Moritanya, Mozambik, Nijer, Nijerya, Senegal, Somali, Sudan, Tanzanya, Togo, Tunus, Uganda, Zambiya) ziyaret etmişlerdir.

Kıtayla ilişkilerimizin güçlendirilmesini teminen tüm Afrika ülkelerinde temsilciliklerimizin açılmasına önem verilmektedir. 2002 yılında sadece 12 Büyükelçiliğimiz bulunan Afrika'da faaliyet gösteren Büyükelçilik sayımız 2022 yılında 44'e yükselmiştir.

Öte yandan, Afrika ülkeleri de ülkemizin ilgisine kayıtsız kalmamış, 2008 yılının başında 10 olan Ankara'daki Afrika Büyükelçiliklerinin sayısı 38'e çıkmıştır.

Büyükelçiliklerimizin yanı sıra TİKA, AFAD, Yunus Emre Enstitüsü, Maarif Vakfı, Türkiye Diyanet Vakfı, Anadolu Ajansı, Türk Hava Yolları gibi kurumlarımızla kıtadaki faaliyetlerimiz daha da yaygınlaştırılmıştır.

Güçlenen ilişkilerimizin en somut göstergelerinden biri de gelişen ekonomik ilişkilerimiz ve katlanarak artan ticaret rakamlarıdır. Afrika Kıtası'yla toplam ticaretimiz 2003 yılında 5,4 milyar Dolar seviyesinden, 2021 yılı sonu itibariyle ise 34,5 milyar Dolar seviyesine ulaşmıştır.

Türk müteahhitlik firmalarının üstlendiği proje hacmi hızla büyüyerek Afrika'da 77,8 milyar Dolar düzeyine ulaşmıştır. Dönem itibariyle 45 Afrika ülkesiyle İş Konseyleri bulunmaktadır.

Ülkemiz, Afrika ülkeleriyle ulaşım olanaklarını geliştirmek, iş insanlarının karşılıklı olarak birbirleriyle temaslarını kolaylaştırmak, Türkiye'nin Afrika halklarının dünyaya ulaşımında bir kavşak noktası olmasını temin etmek ve halklar arasındaki bağlantıların güçlendirilmesini sağlamak amacıyla THY'nin Afrika'ya uçuşlarının sayısının artırılmasını teşvik etmektedir. Pandemi öncesi Kıta'daki sefer sayısı 39 ülkede 60 noktaya sefere ulaşan THY, seyahat yasaklarının kalkmasıyla uçuş sayısını tedricen artırmaktadır.

Başta Sağlık Bakanlığımız, Kızılay Genel Müdürlüğü ve TİKA ile sivil toplum kuruluşlarımız olmak üzere, Kıta'nın hemen her noktasında Afrika halklarıyla dayanışma içerisinde insani ve kalkınma yardımı faaliyetlerimizi sürdürmekteyiz.

TİKA halihazırda 22 Program Koordinasyon Ofisiyle Afrika genelinde faaliyet göstermektedir.

Afrikalı öğrencilere ülkemizce sağlanan bursların uzun vadede ülkemizin Afrika politikasının tahkim edilmesinde çarpan etkisi yapacağı değerlendirilmektedir. Türkiye 1992 yılından günümüze, 15.000'den fazla Afrikalı öğrenciye lisans, lisansüstü ve doktora bursu vermiştir.

Bakanlığımıza bağlı Diploması Akademisi tarafından 1992 yılından bu yana düzenlenen “Uluslararası Genç Diplomatlar Eğitim Programı”na bugüne kadar Afrika ülkelerinden 249 diplomat katılmıştır. Ayrıca, Afrika ülkeleri Dışişleri Bakanlıklarından kapasite artırımı ve insan kaynakları gelişimi maksadıyla ulaşan talepler doğrultusunda diploması, arşiv ve haberleşme konuları başta olmak üzere çeşitli alanlarda eğitim programları düzenlenmektedir.

Afrika Birliği ile ilişkiler

Ülkemizin Afrika ülkeleriyle ikili düzeydeki ilişkilerine ek olarak Afrika Birliği'yle (AfB) ilişkileri de her geçen gün artarak güçlenmekte ve kurumsallaşmaktadır. 2005 yılında AfB'ye gözlemci üye olan ülkemiz 2008 yılında düzenlenen Zirve'de Kıta'nın stratejik ortağı ilan edilmiş ve 18-21 Ağustos 2008 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen Birinci Türkiye – Afrika Ortaklığı Zirvesiyle ilişkiler sürdürülebilir bir mekanizmaya kavuşturulmuştur.

19-21 Kasım 2014 tarihlerinde Ekvator Ginesi'nin başkenti Malabo'da düzenlenen İkinci Türkiye-Afrika Ortaklığı Zirvesi'nin ardından kabul edilen “2015-2019 Ortak Uygulama Planı”yla ülkemizin 2015-2019 döneminde Afrikalılarla birlikte gerçekleştireceği çeşitli alanlardaki projelerin beş yıllık çizelgesi oluşturulmuştur. Bu bağlamda, ticaret ve yatırım, barış ve güvenlik, eğitim ve kültür, gençlerin güçlendirilmesi ve teknoloji transferi, kırsal ekonomi ve tarım, enerji ve ulaştırma gibi alanlarda Afrika ülkelerinin öncelikleri çerçevesinde belirlenen projeler hayata geçirilmiştir.

Ayrıca, Afrika Birliği (AfB) ile her beş yılda bir yapılacak Zirve toplantıları arasında bir kez “Bakan Düzeyinde Gözden Geçirme Konferansı” gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Bu bağlamda, İkinci Türkiye-Afrika Bakanlar Gözden Geçirme Konferansı 11-12 Şubat 2018 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenmiştir.

Üçüncü Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi, 16-18 Aralık 2021 tarihlerinde, Sayın Cumhurbaşkanımızın evsahipliğinde İstanbul'da düzenlenmiştir. "Birlikte Kalkınma ve Refah için Güçlendirilmiş Ortaklık" temasıyla düzenlenen Zirve'de 38 Afrika ülkesi temsil edilmiştir. Kıta'yla ilişkilerimizi yeni bir safhaya taşıyacak olan Zirve'de alınan kararları tüm Afrikalı dostlarımızla yakın işbirliği içinde hayata geçiriyoruz.

Benzer şekilde AfB de, "Gündem 2063: İstedığımız Afrika" içerisinde ülkemizle stratejik ortaklığını kaldıraç kuvvetiyle güçlendirerek, ilişkilerimizi geliştirmeyi hedeflediğini vurgulamaktadır. Bu çerçevede, Türkiye ve AfB, Afrika ülkelerinin kapsayıcı büyümesine ve sürdürülebilir kalkınmasına dayanan ortaklıklarını geliştirmek için rehber çerçeveler niteliğindeki Gündem 2063 ve BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine önem vermektedir.

Kaynak: T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye-Afrika İlişkileri" *T.C. Dışişleri Bakanlığı* (Erişim 22 Haziran 2022).

Ek 16: Gana Derneği'nin Yanı Sıra Aziz Mahmud Hüdai Vakfı, Abdullah Tivnikli İsar Vakfı Ve Diyanet'in Desteğiyle İnşa Edilen Cami (Gana Başkenti Akra)

Kaynak: Anadolu Ajansı, *Akra Camii* (Fotoğraf 2021), Anadolu Ajansı.

Ek 17: Afrikalı Gençlerin Ertuğrul Gazi'nin Türbesini Ziyareti

Kaynak: Anadolu Ajansı, *Ertugrul Gazi Turbesi* (Fotoğraf 2021), Anadolu Ajansı.

Ek 18: 2020 Uluslararası İyilik Ödülleri Sahiplerinden ve Kamerun'da İnsani Yardım Eden Gamze Özçelik

Yaklaşık 8 sene önce kendini arayışının ve Allaha 'Beni nasıl olmam gerekiyorsa öyle ki' yakarışlarının ardından, gönüllü gittiği bir Afrika ülkesinde yaşadıklarından etkilenmesiyle birlikte, 'Sanki yaratılış sebeplerimden bir tanesi buymuş' dediği iyilik hareketinin içinde bulan Gamze Özçelik; mazlum insanlara yardımcı olmaya adeta kendini adadı.

Gamze Özçelik, şu an bir iyilik hareketi içinde Kamerun'da su kuyusu açarak, İdlip'te savaş altında bulunan çocuklara şefkatle sarılarak ya da dünyanın herhangi bir yerindeki bir yetimin başını okşayarak onlara umut ışığı olmaya, iyiliğe ve umuda koşmaya devam ediyor.

Kaynak: DİB, *Gamze Özçelik* (Fotoğraf 2020), DİB.

Ek 19: Diyanet'in Kamerun'da Yürüttüğü Bazı Kuyu Projeleri

-- 2020 --

 TÜRKİYE
TURKEY

 KAMERUN
CAMEROUN

**DİTİB Münih Ingolstadt
Kocatepe Cami**

SU KUYUSU VE VAKIF ÇEŞMESİ

 TÜRKİYE
DIYANET VAKFI
Türkiye Diyanet Foundation
وقف الديانة التركي

KMSK006

-- 2020 --

 TÜRKİYE
TURKEY

 KAMERUN
CAMEROUN

**Almanya/DİTİB/Münih;
Mehmet Akif, Unterschleissheim, Garching
Taufkirchen Camileri Kanuni Sultan Süleyman**

SU KUYUSU VE VAKIF ÇEŞMESİ

 TÜRKİYE
DIYANET VAKFI
Türkiye Diyanet Foundation
وقف الديانة التركي

KMSK004

-- 2021 --

 TÜRKİYE
TURKEY

 KAMERUN
CAMEROUN

GÖTTINGEN DİTİB CAMİİ

SU KUYUSU VE VAKIF ÇEŞMESİ

 TÜRKİYE
DIYANET VAKFI
Türkiye Diyanet Foundation
وقف الديانة التركي

KMSK007

-- 2020 --

 TÜRKİYE
TURKEY

 KAMERUN
CAMEROUN

**Almanya/DİTİB/Münih; Dachau, Allach, Germering,
Neufahrn bei Freising Camileri Yavuz Sultan Selim**

SU KUYUSU VE VAKIF ÇEŞMESİ

 TÜRKİYE
DIYANET VAKFI
Türkiye Diyanet Foundation
وقف الديانة التركي

KMSK003

Kaynak: DİB, Kamerun (Fotoğraflar 2020), DİB.

Ek 20: Nijerya’da Cennet Mekan Sultan Abdulhamit Han Su Kuyusu (Bu Kuyunun Açılışı Da Sultanımızın Dördüncü Kuşak Torunu Abdülhamid Kayıhan Osmanoğlu Tarafından Yapıldı)

Kaynak: Gönüleli Derneği, *Sultanımızın Dördüncü Kuşak Torunu Abdülhamid Kayıhan Osmanoğlu* (Fotoğraf 2020), Gönüleli Derneği.

Ek 21: Gönüleli De Sakarya'dan Afrika'ya Kur'an-I Kerim Dağıtım Kampanyası

Kaynak: Gönüleli Derneği, *Ramazan* (Fotoğraf 2020), Gönüleli Derneği.

Ek 22: Tika'nın Kamerun'daki Ngaoundéré *Lamidat*'ı Sağlık Merkezine Ekipman Yardımı (Türkiye Büyükelçisi ve Ngaoundéré *Lamido*'su)

Kaynak: Tika, *Kamerun* (Fotoğraf 2020), Tika.

**Ek 23: Kuzey Kamerun Menşeli Mevcut Tüm Kamerunlu Müslüman
Büyükelçilerin Fotoğrafları (Rusya, Mısır, Nijerya, Çad, Fas Ve Suudi
Arabistan'a Akredi Ediliyor)**

CamScanner ile tarandı

Kaynak: *L'Œil du Sahel* 808 (Mayıs 2016), 1-3.

Ek 24: 2022'de Devlet Üniversitelerinin Öğretim Kadrosuna Alınmayı Bekleyen Kuzey Kamerun'dan Doktora Sahiplerinin Listesi

L'Oeil du SAHEL
N°1640 du lundi 18 avril 2022

Document 9

COLLECTIF DES TITULAIRES DU DOCTORAT PH.D DU SEPTENTRION

696704189 / 677690157 - 696959084 / 677 864 412 - 679119590 / 693668200

LISTE DES DOCTEURS ORIGINAIRES DU SEPTENTRION POSTULANTS A LA TROISIEME PHASE DU RECRUTEMENT SPECIAL DES TITULAIRES DU DOCTORAT/PH.D DANS LES UNIVERSITES D'ÉTAT AU CAMEROUN 2021

LES CANDIDATS DONT LES NOMS SONT EN VERT ONT POSTULE DANS DEUX UNIVERSITES OU DANS DEUX ETABLISSEMENT D'UNE MEME UNIVERSITE. EN ROUGE C'EST LE NOM D'UNE CANDIDATE DONT LA REGION D'ORIGINE ME PARAIT SUSPECTE

N°	NOMS & PRENOMS	SPECIALITES/DISCIPLINES	UNIVERSITE SOLLICITEE	RÉGION D'ORIGINE	STATUT (situation prof.)	CONTACTS
1	ABAKAR ABBA SAÏD	AGRICULTURE, ELEVAGE ET PRODUITS DERIVES	MAROUA/ENSPM	EN	SANS EMPLOI	
2	ABBA YADOU BARNABE	ECONOMIE PUBLIQUE	MAROUA/FSEG	EN	MONITEUR	696109838
3	ABDOUL-KARIM HALIROU	DRIT PUBLIC INTERNATIONAL	NGAOUNDERE/FSJP	NO		699855122
4	ABDOULAYE MAL ABBA	DRIT PUBLIC INTERNE	YAOUNDE II/FSJP	EN	SANS EMPLOI	
5	ABDOULAYE HERBERT	BIOLOGIE DES ORGANISMES ANIMAUX	MAROUA/ENSPM	EN	SANS EMPLOI	
7	ABDEL NASSER ISSA PAVE	THEORIE DU DROIT	NGAOUNDERE/FSJP	AD	SANS EMPLOI	698564261/673174889
8	ABDOUL KARIMOU HALIROU		NGAOUNDERE/FSJP			
9	ABENI BENJAMIN YAOU	DRIT PRIVE	MAROUA/FSJP	EN	SANS EMPLOI	
10	ABOUAME PALMA		NGAOUNDERE/FMSB			
11	ABOUBAKAR ADAMO	SCIENCE POLITIQUE	YAOUNDE II/FSJP	AD	SANS EMPLOI	
12	ABOUBAKAR SIDKI	BIOLOGIE DES ORGANISMES ANIMAUX	MAROUA/FS	AD	PLEG	
13	ACHI MAHAMAT	CHIMIE	MAROUA/FS	EN	PLEG	
14	ADAMOU HADJI MOHAMADOU	SCIENCES DE GESTION	YAOUNDE II/IRIC	AD	SANS EMPLOI	699817316 (Recalé 2021)
15	ADAMOU YOUNGOUA R.		NGAOUNDERE/FS			
16	ADDA MARYAMOU	DRIT PRIVE/THEORIE DU DROIT	NGAOUNDERE/FSJP		SANS EMPLOI	698445577
17	ADAKOUI BABA AMINE	LANGUE FRANCAISE	MAROUA/ENS	EN	PLEG	
18	ADJA HAMADJIDA		NGAOUNDERE/ENS	AD		
19	AHAMAT ABAKAR	BIOLOGIE/PARASITOLOGIE	MAROUA/FS	EN		
20	AHMADOU BOUBAKARY	COMPTEABILITE-FINANCE	MAROUA/FSEG	NO	SANS EMPLOI	
21	ALIOU GARGA	SCIENCE POLITIQUE	YAOUNDE II/FSJP	NO	SANS EMPLOI	
22	ALIOU HAMADJODA	LANGUE ET LITTERATURE ARABE	MAROUA/FALSH	AD	PLEG	695313866
23	ALIOU HAMADOU	HISTOIRE	MAROUA/FALSH	EN		
24	ALISSATOU IDRISA	DRIT PUBLIC COMPAR	YAOUNDE II/FSJP	EN		696314275
25	AISSATOU SOUABOUBOU	SOCIOLOGIE DE LA POPULATION ET DU DEV.	NGAOUNDERE/ FALSH	AD	SANS EMPLOI	696876868/677618252
26	AKATAR MARTINE EPELEVOA	DRIT PRIVE/THEORIE DU DROIT	NGAOUNDERE/FSJP	EN		699468262
27	AKHAVIE MAHAMAT		NGAOUNDERE/FSJP			
28	AMADOU ZOUA HAMADOU	SCIENCES ENVIRONNEMENTALES	MAROUA/ENSPM	EN	SANS EMPLOI	675173749 /696003290
29	AMANWA GARANDI ALBERT	SCIENCES DE GESTION	YAOUNDE II/FSEG	EN	SANS EMPLOI	694999177
30	AMINOU HAMADOU	DRIT PRIVE/THEORIE DU DROIT	NGAOUNDERE/FSJP	EN	SANS EMPLOI	691259372
31	ARISTIDE GARGA PILS	HISTOIRE	MAROUA/FALSH	NO		
32	ASSANA BELLO	HISTOIRE/PATRIMOINE	NGAOUNDERE/FALSH	AD		676967799/699550099
33	ASSOULAYE GUSTAVE	ENERGETIQUE ET ENVIRONNEMENT	MAROUA/ENSPM	EN	VACATAIRE	
34	AWE BAINA MODESTE	DEVELOPPEMENT RURAL	MAROUA/ENSPM	EN	CADRE/MINEPIA	
35	AWE WANGMENE SALOMON	SCIENCE DE LA TERRE	MAROUA/ENSPM	EN	ASSISTANT IJUC	
36	AWE DJONMO		NGAOUNDERE/ENS	EN		
37	AYANANA PHILIPPE	SCIENCE POLITIQUE	MAROUA/FSJP	EN	MONITEUR	
38	AYIKI AVELLE NATHANIEL	BIOLOGIE DES ORGANISMES ANIMAUX	MAROUA/ENSPM	EN	VACATAIRE	
39	AZAKINE SINDANNE SYLVERE	PHYSIQUE	MAROUA/FS	NO	PLEG	
40	BAA BINKNE ZACHARIE	SCIENCE POLITIQUE	YAOUNDE II/FSJP	EN	SANS EMPLOI	
41	BAAYANBE BLAMA ALEXIS	SCIENCE POLITIQUE	MAROUA/FSJP	EN	MONITEUR	698142930
42	BABE COLBERT	ENERGIES RENOUVELABLES/ENERGETIQUE	MAROUA/ENSPM	EN	VACATAIRE	656801174
43	BABE NDJARA REGOIRE	BIOLOGIE DES ORGANISMES VEGETAUX	MAROUA/ENSPM	EN	SANS EMPLOI	672290971/695657461
44	BADAWYE KALNIGA	DRIT PRIVE/THEORIE DU DROIT	NGAOUNDERE/FSJP	EN	SANS EMPLOI	696838619
45	BADIE PEKATOU AMINA Y.	DRIT PUBLIC	YAOUNDE II/FSJP	AD	SANS EMPLOI	
46	BAGO KAPTEL DIEUDONNE	LINGUISTIQUE	MAROUA/ENS	AD	VACATAIRE	
47	BAKOUDI ANTOINE	PHYSIOLOGIE ANIMALE	MAROUA/FS	EN	SANS EMPLOI	690805055
48	BAKOULOU NGAMO AFRICA	BIOLOGIE DES ORGANISMES VEGETAUX	MAROUA/ENSPM	EN	SANS EMPLOI	698201722
49	BALE BADI	PHYSIQUE	MAROUA/ENSPM	EN	PLEG	691022672
50	BAMANGA DAGA GUIDAKRE	THEORIE DU DROIT	NGAOUNDERE/FSJP	NO	SANS EMPLOI	699307946/ 652393596
51	BANKI MGBA JEAN JULE M.	SCIENCES DE GESTION	YAOUNDE II/IRIC	AD	SANS EMPLOI	
52	BARKI SIMALA	ESPAGNOLE	MAROUA/FALSH	EN	PLEG	
53	BAVA HAYDAMI PAULINE	HISTOIRE	MAROUA/FALSH	EN	SANS EMPLOI	
54	BAYANG JEAN PAUL	BIOCHIMIE	MAROUA/ENSPM	EN	SANS EMPLOI	
55	BELLO FIKA HENRI	ECONOMIE MATHEMATIQUE	YAOUNDE II/FSEG	EN	STATISTICIEN	695911228
56	BIGUED	BIOLOGIE DES ORGANISMES ANIMAUX	MAROUA/FS	EN	SANS EMPLOI	
57	BILKISSOU ALHADJI IBRAHIM	SCIENCE POLITIQUE	MAROUA/FSJP	EN	SANS EMPLOI	
58	BIRWE GODWE	LITTERATURE AFRICAINE	MAROUA/ENS	EN	VACATAIRE	
59	BOBO ABDULKADIRI		NGAOUNDERE/FSJP			
60	BOLDA DJAFSIA TARA	SCIENCE POLITIQUE	YAOUNDE II/IRIC	EN	SANS EMPLOI	
61	BOLLA NARCISSE	DRIT PUBLIC (DROIT DE L'ENVIRONNEMENT)	MAROUA/FSJP	EN	SANS EMPLOI	691225884/674130182
62	BONABE CHRISTIAN	BIOLOGIE DES ORGANISMES ANIMAUX	MAROUA/FS	EN	SANS EMPLOI	
63	BONGO ANDRE	HISTOIRE	MAROUA/FALSH	EN		
64	BOUBA SOUKA	HISTOIRE	NGAOUNDERE/FALSH	EN	PLEG	697835430 (recalé 20/21)
65	BOUBA THEOPHILE	SCIENCES BIOLOGIQUES	MAROUA/FS	EN	PLEG	
66	BOUBA YAGAI		NGAOUNDERE/FMSB			
67	BOUBAKARI ABDOU	PHYSIQUE	MAROUA/ENSPM	EN	ATER	
68	BOUBAKARI MAWOUNE	HISTOIRE (RI)	MAROUA/FALSH	NO	PLEG	667062220 (Recalé 2021)
69	BOUBAKARY	SCIENCES BIOLOGIQUES	MAROUA/FS	EN	SANS EMPLOI	
70	BOUBAKARY IBRAHIM KAIHIA	DRIT PUBLIC	DOUALA/ FSJP	EN	SANS EMPLOI	679215079/699566863
71	BOUKAR ATOUGOUR	SCIENCES DE LA TERRE	MAROUA/FS	EN	PLEG	
72	BOYABE MARGUERITE	SCIENCES DE LA TERRE	MAROUA/FS	NO	PLEG	696592286
73	BRIEVE HERVE ALIOU DJHDDA	SCIENCE POLITIQUE	MAROUA/FSJP	AD	MONITEUR	
74	BIUTOKOOUA BOUKAR	SOCIOLOGIE DU DEVELOPPEMENT	NGAOUNDERE/FALSH	EN	SANS EMPLOI	690463416/677266292
75	BUKAR	HISTOIRE	MAROUA/FALSH	EN	PLEG	679941173
76	CHOUTO		NGAOUNDERE/FALSH			
77	DAIAWE ANNE	HISTOIRE	MAROUA/FALSH	EN	PLEG	696325004(Recalé 2021)
78	DAIROU SOULEMANOU	ART ET SCIENCES DU PATRIMOINE	NGAOUNDERE/FALSH	AD		694549605
79	DAAMA ISAAC	PETROLOGIE ET METALLOGENIE	NGAOUNDERE/EGEM	EN		695609398
80	DANBOYA EMMANUEL	BIOLOGIE DES ORGANISMES VEGETAUX	MAROUA/ENSPM	NO	VACATAIRE	695022299
81	DANGA MARIE JULIEN	HISTOIRE (Histoire Militaire)	MAROUA/FALSH	AD	PLEG	674534928/698351047
82	DANGWE SOUNSOUMOU Y.-P.	ELECTRONIQUE	MAROUA/ENSPM	EN	PLET	
83	DASSOU YAYA		NGAOUNDERE/EGCIM			
84	DA-YANG TABOULI ERIC	PHYSIQUE	MAROUA/FS	EN	PLEG	
85	DEBLEME THOMAS	ECONOMIE PUBLIQUE	MAROUA/FSEG	EN	SANS EMPLOI	
86	DELIKODJI PRA	AGRI ET ELEVAGE ET PRODUITS DERIVES)	MAROUA/ENSPM	EN	SANS EMPLOI	694840263
87	DEVLEME	ESPAGNOL	MAROUA/ENS	EN	PLEG	

N°	NOMS & PRENOMS	SPECIALITES/DISCIPLINES	UNIVERSITE SOLLICITEE	RÉGION D'ORIGINE	STATUT (situation prof.)	CONTACTS
88	DIGUIR BAYIMA BEATRICE	SCIENCES BIOLOGIQUES	MAROUA/FS	EN	SANS EMPLOI	
89	DJALIGUE OUMAROU	PHILOSOPHIE	NGAOUNDERE/FSE	EN	PLEG	
90	DJARSOUNNA LINDA	DROIT PUBLIC INTERNATIONAL	YAOUNDE II/FSJP	EN		
91	DJIBRILLA ISSA	SCIENCE POLITIQUE	MAROUA/FSJP	EN	SANS EMPLOI	
92	DJIBRILLA MANA	BIOLOGIE DES ORGANISMES VEGETAUX	MAROUA/ ENSPTM	EN	VACATAIRE	
93	DJIBRILLA YAUBA		NGAOUNDERE/FS	EN		
94	DJIDERE AHMADOU		NGAOUNDERE/ENS			
95	DJIDDO SADIA CHANTAL		NGAOUNDERE/FMSB			
96	DJIDJONRI FARZIA PATIENT	CROP PROTECTION (ENTOMOLOGY)	BUEA/FAMV	EN	SANS EMPLOI	697523059/674561299
97	DJIMA GUY ALFRED	HISTOIRE	MAROUA/FALSH	AD	FONCTIONNAIRE	
98	DIOMDI EDOUARD	HISTOIRE	MAROUA/FALSH	EN	SANS EMPLOI	694619654 (RECALE)
99	DIONA DIDNA	PHYSIQUE	MAROUA/ ENSPTM	EN	PLEG	699370101 (RECALE)
100	DIONMO LANCKREO SYLVIN	THEORIE DU DROIT	NGAOUNDERE/FSJP	EN	SANS EMPLOI	697422861
101	DOMBA BIENVENU	DROIT PRIVE/THEORIE DU DROIT	NGAOUNDERE/FSJP	EN	SANS EMPLOI	691569456
102	DOMGA		NGAOUNDERE/EGCIM	EN		
103	DOURGA NORBERT	DROIT PENAL ET SCIENCES CRIMINELLES	MAROUA/FSJP	EN	MONITEUR	
104	DOURWE OLIVIER	HISTOIRE	MAROUA/FALSH / FSJP	EN	SANS EMPLOI	
105	DZOKOM ALEXIS	GENIE DE L'ENVIRONNEMENT	NDERE/EGCIM MAROUA/ ENSPTM	EN	SANS EMPLOI	
106	ESSAYE BAIDOU BEATRICE	HISTOIRE	MAROUA/FALSH	EN	SANS EMPLOI	696578835/671435560
107	FADIMATOU KANGNE D.	DROIT PUBLIC INTERNE	MAROUA/FSJP	EN	SANS EMPLOI	
108	FADIMATOU MOUSSA IYA	HISTOIRE	MAROUA/FALSH	EN	CONTRACTUEL	
109	FADOU NDMAM MAIWA	THEORIE DE DROIT	NGAOUNDERE/FSJP	NO		697438237
110	FAIBAWA ESAIE	BIOLOGIE DES ORGANISMES ANIMAUX	MAROUA/ENSPTM	EN	SANS EMPLOI	656544377
111	FALMATAMOUNDOU ALI		NGAOUNDERE/FMSB			
112	FANTA DADA PETEL	HISTOIRE	MAROUA/FALSH	NO	PLEG	
113	FANTA YADANG SABINE A.	SCIENCES BIOLOGIQUES	MAROUA/FS	EN	CHARGE RECH.	
114	FARAYE OUSMANE YVONNE	DROIT PENAL ET SCIENCES CRIMINELLES	MAROUA/FSJP	EN	SANS EMPLOI	
115	FETE TERI	DROIT PUBLIC INTERNE	MAROUA/FSJP	EN	SANS EMPLOI	
116	FOUHA HONORE	HISTOIRE	MAROUA/ENS	EN	CADRE MINRESI	
115	FOUTCHOU ANGELE	BIOLOGIES DES ORGANISMES ANIMAUX	MAROUA/FS	EN	SANS EMPLOI	
116	GAIMO MOUNSI	HISTOIRE	MAROUA/FALSH	EN	PLEG	695204069
117	GADE ISAAC SILVERE	CHIMIE ORGANIQUE	NGAOUNDERE/ENS	NO	SANS EMPLOI	697097902/654457978
118	GALDAWAI KEWE		NGAOUNDERE/FSE			
119	GAWARAI DIEU-DONNE	PHYSIQUE	MAROUA/ ENSPTM	EN	PLEG	
120	GEDAND BIANGBALBE R.	HYDROLOGIE ET RESSOURCES EN EAUX	MAROUA/ ENSPTM	EN	SANS EMPLOI	
121	GODWE EMILE	PHYSIQUE	MAROUA/FS	EN	PLEG	
122	GOMSOLBE JUSTIN	PHILOSOPHIE	NGAOUNDERE/FSE	EN	PLEG	675992081
123	GROBE PASCAL	LANGUES ET CULTURES CAMEROUNAISES	MAROUA/ENS	EN	VACATAIRE	698884861
124	GUIDKAYA GOLAM		NGAOUNDERE/FS	EN		
125	HABIBA DANGNE	HISTOIRE	YAOUNDE I/FALSH	EN	PLEG	699713992
126	HABIBA MAL IBRAHIMA	GESTION DES RESSOURCES HUMAINES	NGAOUNDERE/FSEG	NO	SANS EMPLOI	696778479
127	HABIBA MISSA	LINGUISTIQUE	YAOUNDE I	AD	PLEG	679378851
128	HADIDJATOU OUSMANOU		NGAOUNDERE/FSJP			
129	HADIDJATOU YOUNGOUA		NGAOUNDERE/FSJP			
130	HADJA BOUSSOURA BOUKAR		NGAOUNDERE/FALSH			
131	HADJA INNA ASTA SELBE		NGAOUNDERE/FMSB			
132	HAIWANG DJEFOULNA V.		NGAOUNDERE/FS	EN		
133	HAMADOU ISSA	PHYSIQUE	MAROUA/FS	EN	ATER/ENS/Uma	
134	HAMAN OUMAROU	BIOLOGIE APPLIQUEE	MAROUA/ ENSPTM	EN	PLEG	
135	HAMID	HISTOIRE	NGAOUNDERE/FALSH	AD	CO	699371601 (Recalé)
136	HAMIDOU ISSA	HISTOIRE	MAROUA/FALSH	EN		
137	HAMIDOU VAILIA	GEOGRAPHIE DU DEVELOPPEMENT	MAROUA/ENSPM	NO	PLEG (HIST.)	676527290
138	HAOUA MOUSSA	DROIT PUBLIC INTERNE	MAROUA/FSJP	EN	SANS EMPLOI	
139	HASSANA BARNABAS	DROIT PUBLIC/FRANCAIS PUBLIQUES	NGAOUNDERE/FSJP	NO	SANS EMPLOI	694555014
140	HASSANA HAMIDOU		NGAOUNDERE/FSE			
141	HENDELE JONAS	GEOMORPHOLOGIE DYNAMIQUE ET TOURISME	MAROUA/ENSPTM	AD	SANS EMPLOI	698210335
142	HINIMBOU BIENVENU	CHIMIE-PHYSIQUE	NGAOUNDERE/IUT	EN	PLEG	690296767
143	HININBIO TAIDA PIERRE	AGRONOMIE ET BIOLOGIE APPLIQUEE	MAROUA/ ENSPTM	EN	VACATAIRE	
144	HLAMGOLO DIEUDONNE	HISTOIRE	MAROUA/FALSH	EN	CONTRACTUEL	
145	HOUSSAINATOU FATTO.	HISTOIRE	MAROUA/FALSH	NO	PLEG	
146	HOUSSEINI VINCENT	GEOGRAPHIE	MAROUA/ENSMIP	EN	MONITEUR	
147	IBRAHIM		NGAOUNDERE/FALSH			
148	IBRAHIMA AMADOU		NGAOUNDERE/FMSB			
149	IBRAHIMA OUMAROU	SCIENCES DE L'EDUCATION	NGAOUNDERE/FSE	NO	COSUP	694917614
150	ISMAEL RAMZA HAMAN	BIOLOGIE DES ORGANISMES VEGETAUX	MAROUA/ ENSPTM	EN	VACATAIRE	
151	ISMAELA AHMAD B.		NGAOUNDERE/FALSH			
152	ISMAILA MAMOUDOU		NGAOUNDERE/FSE			
153	IYALE LILIANE	BIOLOGIE DES ORGANISMES VEGETAUX	MAROUA/ ENSPTM	EN	CADRE IRAD	
154	JEWELDAI VEDEKOI	BIOLOGIE DES ORGANISMES ANIMAUX	MAROUA/FS	EN	SANS EMPLOI	
155	KABE CLOVIS	PHYSIQUE	MAROUA/FS	EN	PLEG	697664597 (RECALE)
156	KAGONBE PAGNA BERTIN	SCIENCES DE LA TERRE/PEDOLOGIE	MAROUA/FS	EN	SANS EMPLOI	
157	KAINARAMSSOU DJARSOUNN	GEOGRAPHIE	MAROUA/ ENSPTM	EN	PLEG	
158	KOBADA GISELE	LANGUES ET CULTURES CAMEROUNAISES	MAROUA/ENS	EN	VACATAIRE	655316968
159	KOBODJING BELLO ANGELE	BIOLOGIE DES ORGANISMES ANIMAUX	MAROUA/FS	EN	SANS EMPLOI	
160	KODJI PAUL	BIOLOGIE DES ORGANISMES VEGETAUX	MAROUA/ENSPTM	EN	VACATAIRE	696830996
161	KOLLA MOLGOM EPSE GAMBO	BIOCHIMIE	MAROUA/ ENSPTM	EN	PLEG	
162	KOSENDA HOULIGUI	DROIT PRIVE	MAROUA/FSJP	EN	SANS EMPLOI	
163	KOUDAMA ZAMBA	DROIT PUBLIC INTERNE	MAROUA/FSJP	EN	SANS EMPLOI	694399143
164	KWOVE FLORENCE	LANGUES CULTURES ET CIVILISATIONS AFR.	MAROUA/ENS	EN	MONITRICE	654080582
165	LADÉM SONTIA WILLIAM	DROIT PUBLIC	YAOUNDE II/FSJP	NO	SANS EMPLOI	
166	LAYA ALPHONSE	BIOCHIMIE	NGAOUNDERE/IUT	EN	PLEG	653759511
167	LEHWA LEON	DROIT PRIVE/THEORIE DU DROIT	NGAOUNDERE/FSJP	EN	SANS EMPLOI	694526774 (RECALE)
168	LIMAN KAQOYE	MECANIQUE, MATERIAUX ET MODELISATION	NGAOUNDERE/ENSAI	EN	SANS EMPLOI	699167037
169	LOUMGUE GUEBANFOUNOUN	PHYLOSOPHIE	BAMENDA/FALSH	EN		695018883
170	MADI EMMA	SCIENCE POLITIQUE	MAROUA/FSJP	EN	MONITEUR	
171	MAHAMAD ABBA TALBA	PHYSIOLOGIE ANIMALE ET PHARMACOLOGIQUE	MAROUA/FS	EN	PLEG	
172	MAHAMAT ALIFA	BIOLOGIE DES ORGANISMES VEGETUX	MAROUA/ ENSPTM	EN	MONITEUR	
173	MAHANI BERTANT MICHEL	SCIENCE POLITIQUE	YAOUNDE II/FSJP	NO	SANS EMPLOI	A vérifier
174	MAIGARI PALE	BOTANIQUE/ECOLOGIE FONCTIONNELLE	MAROUA/ENSPTM	EN	VACATAIRE	695140049
175	MAIKAKE JACQUELINE	COMMUNICATION	NGAOUNDERE/FALSH	EN		690063923
176	MAIMOUNA ALI	DROIT PRIVE	MAROUA/FSJP	EN	MONITEUR	
177	MAINIBE TCHIONMBE CALICE C.	DROIT PRIVE/THEORIE DU DROIT	NGAOUNDERE/FSJP	EN	SANS EMPLOI	695093143
178	MAIRAINA	HISTOIRE	MAROUA/FALSH	EN	SANS EMPLOI	
179	MAIRAMOU BOUBAKAR	DROIT PRIVE	MAROUA/FSJP	EN	SANS EMPLOI	

N°	NOMS & PRENOMS	SPECIALITES/DISCIPLINES	UNIVERSITE SOLLICITEE	RÉGION D'ORIGINE	STATUT (situation prof.)	CONTACTS
180	MAIRY AMINATOU ALIM		NGAOUNDERE/FALSH			
181	MAISSAWA SATELITTE	DROIT PRIVE/THEORIE DU DROIT	NGAOUNDERE/FSJP	EN	SANS EMPLOI	6 90 99 63 39
182	MAMAT MEY ATOUR		NGAOUNDERE/EGEM	EN		
183	MOHAMADOU FESSAL		NGAOUNDERE/FALSH			
184	MARIAM ABBA		NGAOUNDERE/FSE			
185	MATCHOING PALOU F.	DROIT PRIVE	MAROUA/FSJP	EN	SANS EMPLOI	
186	MBERE NENCHERSE	BIOLOGIE DES ORGANISMES VEGETAUX	MAROUA/ENSPTM	EN	MONITEUR	699911108
187	MBIDA HACHEKED	SCIENCES BIOLOGIQUES	MAROUA/FS	EN	PLEG	655699551(RECALE)
188	MEDJE JEAN CLAUDE	DROIT PUBLIC	YAOUNDE II/FSJP	EN	SANS EMPLOI	A vérifier
189	METSSE DJAVOUI	HISTOIRE	MAROUA/FALSH	EN	SANS EMPLOI	
190	MIAZAOU DI FRANCIS		NGAOUNDERE/FALSH	NO		
191	MINDA VERONIQUE		NGAOUNDERE/FMSB	EN	MEDECIN	694591694
192	MINGURBARA ALAIN	PHYSIQUE	MAROUA/FS	EN	PLEG	696886663(RECALE)
193	MIWAINA		NGAOUNDERE/EGCIM			
194	MOHAMADOU AHMADOU	DROIT DES AFFAIRES	YAOUNDE II/FSJP	AD	SANS EMPLOI	
195	MOHAMADOU MOUSTAPHA		NGAOUNDERE/EGCIM			
196	MOHAMADOU OUMAROU	DROIT PUBLIC/FINANCES PUBLIQUES	NGAOUNDERE/FSJP	AD		672614446
197	MOHAMADOU SA DOU L.	DROIT PRIVE/THEORIE DU DROIT	NGAOUNDERE/FSJP	EN	SANS EMPLOI	698106961
198	MOHAMAM NAZIR	DROIT PRIVE	MAROUA/FSJP	EN	MONITEUR	
199	MOHAMAT BACHIROU ADAMA	LANGUE ET LITTERATURE ARABE	MAROUA/FALSH	EN	PLEG	679918821
200	MOUDJARE HELGART BYBERT	SCIENCES ECONOMIQUES	NGAOUNDERE/FALSH	EN		
201	MOUHAMMADOU BACHIROU B.	PHYSIQUE	MAROUA/ENSMIP	EN	PLEG	
202	MOUSSA ADAMO	COMMUNICATION	NGAOUNDERE/FALSH	NO	SANS EMPLOI	655539898/673403636
203	MOUSSA KARI CIDDER	HISTOIRE	NGAOUNDERE/FALSH	NO	PLEG	
204	NAAMBROW ANABA ADWIGE C.	ANTHROPOLOGIE MEDICALE	NGAOUNDERE/FMSB	AD		694464381 à vérifier
205	NAFISSATOU YOUSSEF	ECONOMIE PUBLIQUE	MAROUA/FSEG	NO	SANS EMPLOI	697381137
206	NAT'VA JEAN	CHIMIE	MAROUA/FS	EN	PLEG	
207	NANGLO ELISABETH	MANAGEMENT STRATEGIE ET PROSPECTIVE	MAROUA/FSEG	EN	PLET	
208	NDARWE DJAKBA	ELECTRONIQUE	MAROUA/ENSPTM	EN	PLET	
209	NDEJTOU TCHOU	GEOGRAPHIE	MAROUA/ENSMIP	AD	SANS EMPLOI	
210	NDOKOBAI DADAK	LINGUISTIQUE	MAROUA/ENS	EN	CONSULTANT	
211	NDOUYANG NDAISSALA J.B.	BIOLOGIE DES ORGANISMES VEGETAUX	MAROUA/ENSPTM	EN	PLEG	
212	NGABI JOSEPH	BIOLOGIE DES ORGANISMES ANIMAUX	MAROUA/FS	EN	SANS EMPLOI	
213	NGATANKO ABAISSOU HERVE	BIOLOGIE ANIMALE	MAROUA/FS	EN	PLEG	
214	NGUEKORDJATA ROLAND	LITTERATURE FRANCOPHONIE	NGAOUNDERE/FALSH	EN	PLEG	675207729
215	NKOIYANG SIRBELA DAVID	DROIT PUBLIC INTERNE	MAROUA/FSJP	EN	SANS EMPLOI	695165457
216	NOUMINGO DJOULDE JUSTIN		NGAOUNDERE/FALSH			
217	NOUSSAIBA ADAMO Epse TIO	LETTRES D'EXPRESSION FRANCAISE	MAROUA/FALSH	AD	PLEG	677345100 (Recalé 2021)
218	NYASIRI JONATHAN	BIOLOGIE VEGETALE	NGAOUNDERE/ENS	EN	PLEG	695579366 (recalé 19/21)
219	OLWA Jean de DIEU	LITTERATURE D'EXPRESSION FRANCAISE	MAROUA/ENS	AD	VACATAIRE	695663905
220	OMAR BOUKAR ADOGAYE	HISTOIRE	MAROUA/FALSH	EN	SANS EMPLOI	
221	OMAROU BOBO	MONNAIE BANQUE ET FINANCE	NGAOUNDERE/FSEG	AD	SANS EMPLOI	699419912
222	OMAROU BOUBA	BIOLOGIE DES ORGANISMES VEGETAUX	MAROUA/ENSPTM	AD	PLEG	
223	OMAROU HAMAN ZEPHIRIN	BIOLOGIE DES ORGANISMES VEGETAUX	NGAOUNDERE/ENS	NO	SANS EMPLOI	
224	OMAROU IBN EL HAMID	ECONOMIE PUBLIQUE	YAOUNDE II/FSEG	EN	SANS EMPLOI	Recruté à DOUALA
225	OMAROUA RASSIDOU	DROIT ISLAMIQUE	MAROUA/FALSH	NO	SANS EMPLOI	
226	OMAROU SADOU	DROIT PUBLIC INTERNATIONAL	YAOUNDE II/FSJP	AD	SANS EMPLOI	
227	OURTCHING CLOVIS		NGAOUNDERE/FMSB	EN		
228	OUSMAN BOUKAR	PHYSIQUE	MAROUA/FS	EN	MONITEUR	
229	PASSAH CASMIR	HISTOIRE	MAROUA/FALSH	EN	SANS EMPLOI	679620462/699828232
230	RAINA PROSPERE	DROIT PUBLIC INTERNE	MAROUA/FSJP	EN		695066771
231	RHOUSGOU MENWA HERIME	LINGUISTIQUE	MAROUA/ENS	EN	SANS EMPLOI	
232	SAFIATOU SADOU		NGAOUNDERE/FALSH			
233	SAHINSOU BONIFACE	DROIT PUBLIC INTERNATIONAL	YAOUNDE II/FSJP	EN	SANS EMPLOI	
234	SAIDOU BOGNO DANIEL	GEOGRAPHIE	MAROUA/ENSPTM	EN	VACATAIRE	
235	SALHOU AMINOU		NGAOUNDERE/FMSB			
236	SAKADA MONIQUE	DROIT PRIVE/THEORIE DU DROIT	NGAOUNDERE/FSJP	EN	SANS EMPLOI	695938479
237	SAMIRA AHMADOU		NGAOUNDERE/FMSB			
238	SAOUDATOU YASMINE M.	SCIENCE DU LANGAGE	MAROUA/FALSH	NO	ATER	
239	SAVAISSOU NESTOR	PHYSIQUE	MAROUA/FS/ENSMIP	EN	PLEG	
240	SIDIKI NETEYDI	PHYSIOLOGIE ANIMALE	MAROUA/FS	NO	ASSISTANT AD.	698421450/675003667
241	SINI ANDRE	SCIENCES DE LA TERRE	NDERE/EGEM MAROUA/FS	EN	VACATAIRE	
242	SOULEMANOU ALHADJI	SCIENCE POLITIQUE	MAROUA/FSJP	AD	SANS EMPLOI	
243	SOUREYA HAMAN		NGAOUNDERE/FMSB			
244	TAÏBÉ FABRICE	DROIT PRIVE	MAROUA/FSJP	EN	SANS EMPLOI	696783559
245	TAÏVE FULBERT	LANGUES ET CULTURES CAMEROUNAISES	MAROUA/ENS	EN	SANS EMPLOI	6 93 85 91 39
246	TANAGUED BARNABE	DROIT PUBLIC	MAROUA/FSJP	EN	SANS EMPLOI	
247	TAWÉ LAYNDE	CONSTRUCTION MECANIQUE	YAOUNDE I/ENSET	EN		
248	TCHANGUE KOUE FALLONE	DROIT PRIVE	MAROUA/FSJP	EN	SANS EMPLOI	
249	TCHEDDELE ACHILE OLVIER	MEDECINE	NDERE/ESMV MAROUA/FS	EN	SANS EMPLOI	
250	TCHINDEBE ALEXANDRE	BIOLOGIE DES ORGANISMES VEGETAUX	MAROUA/ENSPTM	EN	MONITEUR	
251	TCHOULE NGIWA	PHYSIQUE	MAROUA/ENSPTM	EN	PLEG	
252	TEMGA DJAWA MAX-LEVIS	LANGUES ET CULTURES CAMEROUNAISES	MAROUA/ENS	EN	PLEG	699466167
253	TEUBOKBE DESIRE	LANGUES ET CULTURES CAMEROUNAISES	MAROUA/ENS	EN	VACATAIRE	699077206
254	TCHOUK	PHYSIQUE DE PART. ET PHYSIQUE NUCLEAIRE	MAROUA/FS	EN	PLEG	657036433/652687695
255	TESSIDI DAVID	GEOGRAPHIE	MAROUA/ENSPTM	EN	VACATAIRE	
256	TEZI MAHAMAT	DROIT PUBLIC	MAROUA/FSJP	NO	SANS EMPLOI	
257	TOUMBA TIZI	GEOGRAPHIE	MAROUA/ENSPTM	NO	PLEG	(RECALE)
258	TOUSSOUMNA ERIC	GEOGRAPHIE	MAROUA/ENSPTM	EN	VACATAIRE	
259	VANDOU RICHARD	ESPAGNOL	MAROUA/FALSH	EN	PLEG	
260	VROUMSIA DAVID	PHYSIQUE	MAROUA/ENSPTM	EN	PLEG	(RECALE)
261	WALLA YONDAI ALEXANDRE	ETUDES LITTERAIRES	MAROUA/ENS	EN	SANS EMPLOI	
262	WALVEDE BIZAYA DELI		NGAOUNDERE/ENS			
663	WANGMENE BAGAMLA	CHIMIE ORGANIQUE	MAROUA/FS	EN	MONITEUR	697538355
264	WAPOU BOUBA KADJOU	DROIT PUBLIC	MAROUA/FSJP	EN	MONITEUR	
265	WOHWÉ SAMBO VICTORIEN		NGAOUNDERE/FS	EN		
266	YACOUBA ABALI	MACRO ECONOMIE APPLIQUEE	YAOUNDE II/FSEG	EN	SANS EMPLOI	
267	YAHYA BOUBA	LANGUE ARABE	MAROUA/FALSH	EN	PLEG	
268	YAKSIDI PONGO ESAIE	HISTOIRE	MAROUA/FALSH	EN	ATER	
269	YAOUBA HAMADOU A.		NGAOUNDERE/FSJP			
270	YONGWA GILBERT	SCIENCES BIOLOGIQUES	MAROUA/FS	EN	SANS EMPLOI	
271	YOUGOUDA HAMAN	SCIENCES DE GESTION	MAROUA/FSEG	EN	SANS EMPLOI	
272	YOUNOUSSA BOUBA	DROIT PRIVE	MAROUA/FSJP	NO	MONITEUR	
273	ZRA GANAVA VENCESLAS	BIOLOGIE DES ORGANISMES VEGETAUX	MAROUA/ENSPTM	EN	VACATAIRE	

Kaynak: Journal *Ceil du Sahel* 1640 (Nisan 2022), 9-11.

**Ek 25: Malili Eski Futbolcu Frédéric Oumar Kanouté'ye Türkiye'nin
Uluslararası İyilik Ödülü (2019)**

Kaynak: DİB, *Frédéric Oumar Konaté* (Fotoğraf 2019), DİB.

**Ek 26: « 7 Pieces Of Advice For Muslims In The West », Fransızcaya Çevrilmiş
Ve Kamerun'daki Genç Müslümanlara Dağıtılmış Bir Broşür**

Jeunesse Islamique du Cameroun

Islamic Youth of Cameroon

**Série : LE ROLE DES MUSULMANS DANS LES
SOCIETES CONTEMPORAINES**

SEPT CONSEILS AUX MUSULMANS DE L'OCCIDENT

Traduction en français de

7 Pieces of Advice for Muslims in the West

Par

Shaykh Abul Hasan Ali An-Nadwi

*Traduit par
Mfondoun Seidou,
Comité de Stratégie
Jeunesse Islamique du Cameroun*

B.P. 5092 Nlongkak – YAOUNDE (Cameroun); Tél : + (237) 22 15 44 66 / 99181777 / 77 11 68 95
Récépissé d'autorisation N°00001284/RRDA/J06/BAPP

Table des matières

AVANT PROPOS	2
INTRODUCTION DE TRADUCATEUR ARABE -FRANÇAIS	3
1-DAWAH DANS LA SIRAH.....	3
2- APPLIQUEZ LES LECONS DE LA SIRAH ICI ET MAINTENANT	4
3- DANGERS DE VIVRE EN ISOLEMENT	4
4. LES LEÇONS DE L'ESPAGNE	4
5. GAGNEZ VOTRE PLACE DANS LE PAYS	4
6. VOTRE PRIORITE NE DEVRAIT PAS ETRE LA RICHESSE ET LE LUXE.....	5
7-RENFORCEZ VOTRE POSITION	5

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الحمد لله سبحانه وتعالى والصلاة والسلام على نبينا محمد
صلى الله عليه وسلم

AVANT PROPOS

La Jeunesse Islamique du Cameroun (JIC), créée officiellement en 1993 a pour but de promouvoir l'Islam parmi les jeunes musulmans, de décrire un texte portant sur le rôle des musulmans dans un environnement non musulman nous est venu après que nous ayons été informé de la tenue prochaine d'une semaine culturelle à Yaoundé sous le thème **Yaoundé, Capitale de la culture Islamique**. Bien qu'à titre individuel ou associatif, nous n'ayons pas été invité, il est de notre devoir de contribuer aux différentes réflexions que susciteront cet événement, tout au moins au sein de la JIC.

Après quelques recherches, notre choix est tombé sur ce texte **Sept conseils aux musulmans de l'occident** de Shaykh Abul Hasan Ali An-Nadwi. Dans ce texte, le Shaykh s'adressait aux musulmans de l'Angleterre, mais elle revêt une telle pertinence pour notre contexte que nous nous sommes juste limités à traduire en français la version anglaise que nous avons trouvée sur le net <https://ilmfeed.com/7-pieces-of-advice-for-muslims-in-the-west/>.

Nous avons fait quelques remarques en bas de page lorsque nous avons trouvé utile.

INTRODUCTION DU TRADUCTEUR ARABE -FRANÇAIS

QUI EST Shaykh Abdul Hassan Ali An-Nawdi ?

Shaykh Abul Hasan Ali An-Nadwi (qu'Allah l'agrée) était un érudit de l'Islam de renommée internationale. Il a écrit plus de 50 livres dans diverses langues, y compris la série en arabe bien connue *Qasas An Nabiyyeen (Histoires des prophètes)* qui est incluse dans le programme de nombreuses institutions islamiques dans le monde. En 1999, le président des Émirats Arabes Unis lui a décerné le prix de la « personnalité Islamique de l'année » en reconnaissance de ses contributions à l'Islam. Le Shaykh est décédé la même année à l'âge de 86 ans.

Dans cet article, j'aimerais partager avec vous quelques conseils que le cheikh a donnés aux musulmans vivant en Grande-Bretagne en 1982, il y a plus de 30 ans, lors de sa visite au Royaume-Uni. Ses paroles montrent beaucoup de sagesse et de prévoyance, c'est comme s'il regardait vers l'avenir et prédisait ce qui allait arriver. Ceux d'entre nous qui vivent en Grande-Bretagne ou dans tout autre pays occidental conviendront que ce à quoi nous musulmans, sommes confrontés aujourd'hui semblent montrer que certaines de ses prophéties se réalisent en raison de notre incapacité à tenir compte de ses avertissements. Cependant, je ne pense pas qu'il soit trop tard et je pense que l'opportunité est toujours là pour changer la perception générale des musulmans en ce qui est positif. Voici 7 conseils qu'il a partagés avec le musulman en Grande-Bretagne :

“Je suis comblé de bonheur par votre accueil. Je serais des plus ingrats si je ne respectais pas vos souhaits et ne partageais pas mes sentiments intérieurs. Si je le désire, je pourrais vous couvrir de louanges, car Allah Tout-Puissant m'a accordé une abondance de vocabulaire, mais je ne remplirais pas le droit à l'amitié.

1-DAWAH DANS LA SIRAH

Comme vous le savez, le Prophète (paix et bénédictions d'Allah sur lui) avait un désir ardent d'inviter l'humanité vers l'Islam. Malgré 13 ans d'efforts inlassables à Makkatul-Mukarramah et 7 ans à Madinatul-Munawwarah, il n'y a pas eu de mouvement à grande échelle de non-musulmans vers l'Islam. Entre 7 AH et 10 AH, qui est la période après Fath-Makkah (la conquête de Makkah) jusqu'à la disparition du Prophète, il y a eu un tel afflux de personnes entrant dans les rangs de l'Islam qui n'avait pas été observé au cours des 20 années précédentes.

L'Imam Zuhri (qu'Allah soit satisfait de lui), un éminent Muhaddith (érudit du Hadith) et Tabi'i, a exprimé sa surprise face à cette mer de changement, avec tant de personnes embrassant l'Islam en seulement 3 ans. Avec d'autres érudits distingués du Hadith, il a commenté que cela était dû au fait que les non-musulmans avaient eu pour la première fois l'occasion d'observer et de se mêler aux musulmans, de témoigner de leur honnêteté, de leur équité, de leur compassion et de leur seule confiance en Allah Tout-Puissant. Cela a laissé une impression si profonde et profonde sur les non-musulmans que des milliers de personnes sont entrées dans le giron de l'Islam dans un temps relativement court.

2- APPLIQUEZ LES LECONS DE LA SIRAH ICI ET MAINTENANT

Cet incident contient également de nombreuses leçons sur la façon dont les musulmans devraient vivre dans ce pays. Leur conduite doit être sublime et captivante. Quiconque devrait nous voir devrait accepter l'Islam. Quiconque est assis avec nous devrait être enclin à l'Islam. Il ne devrait pas être nécessaire de convaincre qui que ce soit d'accepter la Vérité.

Par conséquent, si vous souhaitez vivre en paix dans ce pays et avoir l'opportunité de présenter l'Islam à la communauté d'accueil, vous devrez inculquer et manifester des qualités remarquables, non seulement à l'intérieur des mosquées mais aussi à l'extérieur dans les rues, sur les marchés, dans vos activités quotidiennes et à la maison. Une vie de Taqwa (conscience de la présence d'Allah) attirera immédiatement les non-musulmans vers l'Islam.

3- DANGERS DE VIVRE EN ISOLEMENT

En tant qu'étudiant ordinaire de l'Islam, il est de ma responsabilité religieuse de vous avertir. Si vous ne menez pas une vie droite, si vous continuez à vivre un style de vie insulaire et si vous ne parvenez pas à manifester la beauté de l'Islam aux non-musulmans, alors vous faites face à de réels dangers. Dans un tel cas, il n'y a aucune raison pour que vous vous sentiez satisfaits et en sécurité dans ce pays.

Si jamais la flamme de la race, de la religion ou du nationalisme fait rage ici, vous ne serez pas sauvé. En Espagne, il y avait des mosquées cent fois plus belles que la vôtre. Alors ne vous sentez pas contents et satisfaits de vous-mêmes. En tant qu'étudiant ordinaire en religion, je souhaiterais exprimer ma joie et mon bonheur dans cette merveilleuse nouvelle mosquée. Mais quels mots dois-je utiliser pour vous féliciter ?

4. LES LEÇONS DE L'ESPAGNE

D'autres ne vous parleront peut-être pas aussi clairement, mais souvenez-vous de la glorieuse Masjid de Cordoue. Elle existe toujours en Espagne. Iqbal, poète de l'Orient, rappelle avec tant d'éloquence le grand héritage de l'Espagne islamique dans son célèbre poème Masjid-e-Qurtaba. Dans l'Espagne islamique, il y avait de telles mosquées brillantes, des médersas célèbres, des érudits célèbres comme Shaykh-ul-Akbar, Ibnu-Hazm, Qurtubi, Shatbi et combien d'autres dois-je mentionner ? Cependant, lorsque les flammes du sectarisme religieux ont fait rage, les mosquées et les médersas sont devenues désertes. Autrefois, l'Espagne islamique se vantait des structures magnifiques, de centres éducatifs distingués, d'une culture et d'une société raffinée.

Malheureusement, les musulmans, malgré un niveau de vie aussi élevé, n'ont pas amené les non-musulmans de ce pays à voir la vérité de l'Islam, à les avertir des dangers de l'incrédulité, avec pour résultat que la violence religieuse qui s'en est suivie les a ensuite consumés comme un morceau de bois. Les Arabes avec leur histoire brillante, leur splendeur architecturale et leurs vastes océans de connaissances, ont été déplacés du pays. Aujourd'hui, malheureusement, les oreilles attendent avec impatience d'entendre l'Adhan et les mosquées vides ont soif de la Salah.

5. GAGNEZ VOTRE PLACE DANS LE PAYS

Mes chers frères, vous devez mériter votre reconnaissance dans ce pays. Vous devriez gagner votre place et laisser une empreinte sur la communauté d'accueil de votre valeur et de votre importance. Vous devez montrer que votre conduite exemplaire est bien plus noble que celle des

autres. Vous devez leur transmettre les leçons d'humanité. Vous devez faire preuve d'un tel engagement et de nobles vertus qui impressionnent les gens qu'il n'y a pas d'humains plus droits ailleurs que vous. Vous devez établir votre valeur, montrer quelle bénédiction et quelle miséricorde vous êtes pour le pays.

Si toutefois vous décidez de vivre dans un environnement clos simplement satisfaits de vos prières et de votre jeûne, indifférents aux personnes et à la société dans laquelle vous vivez, sans jamais leur présenter les hautes valeurs islamiques et vos propres qualités personnelles, alors méfiez-vous de toute violence religieuse ou sectaire qui s'embraserait. Dans une telle situation, vous ne trouverez ni sécurité ni protection.

Je prie Allah Tout-Puissant que ma prédiction soit totalement infondée. Mais rappelez-vous, vous êtes des invités ici. Votre Da'wah, vos mosquées, vos médersas, votre ibadah et vos sacrifices religieux méritent tous des éloges. Qu'Allah le Tout Puissant vous accorde la Barakah. Mais n'oubliez pas de gagner votre place dans ce pays. Acquérir la maîtrise de la langue nationale¹ et l'utiliser pour propager efficacement l'Islam. Préparer des écrivains et des orateurs à transmettre le message de l'Islam. Même si vous vous éloignez de leur religion, ne vous éloignez pas d'eux. Établissez votre crédibilité dans la mesure où si l'on vous confie de lourdes responsabilités, comme l'a été le Prophète Youssef (paix soit sur lui), vous ne vous dérobez pas mais relevez tous les défis de tout cœur.

6. VOTRE PRIORITE NE DEVRAIT PAS ETRE LA RICHESSE ET LE LUXE

Vous devrez présenter un nouveau mode de vie à ce pays. Vous n'obtiendrez pas de reconnaissance en vous exerçant sur le lieu de travail. Si vous vous surmenez, vous serez méprisés et assimilés à des chevaux et à des taureaux. En fait, vous serez étiquetés comme des machines à gagner de l'argent. Cependant, si vous pouvez montrer aux gens ici que vous êtes des adorateurs d'Allah Tout-Puissant et non de la richesse, vous ne vous prosternez pas devant le pouvoir mais seulement devant la vertu, vous êtes des humains et pensez comme des humains, vous vous souciez non seulement de vous-mêmes mais aussi de autres; et que vous avez de la compassion pour vos propres enfants ainsi que pour les leurs, que vous êtes sincèrement préoccupés par le chemin de destruction qu'ils ont choisi pour eux-mêmes, vous gagnerez alors leur respect. Ils commenceront à respecter l'Islam et auront envie de l'étudier. Ils vous demanderont de la littérature concernant les croyances et les pratiques islamiques et une opportunité se présentera ici pour vous de promouvoir l'Islam.

En revanche, si vous restez préoccupés à manger et à travailler, engagés dans la prière, restant indifférents à ce qui se passe dans le pays, isolés au sein de la communauté musulmane, totalement apathiques à ce qui se passe à l'extérieur, quelle direction prend le pays - dans une telle situation s'il y a des ennuis vous ne pourrez pas vous sauver.

7-RENFORCEZ VOTRE POSITION

J'avais l'intention de vous transmettre et d'accentuer ce message car je ne sais pas si je pourrai vous rendre visite à nouveau à l'avenir. Vous vous êtes réunis ici avec amour et affection et c'était donc facile pour moi de vous le transmettre. En tant qu'étudiant en religion, il aurait été commode

---

¹ Ceci n'est pas relevant ici car tout le monde parle français

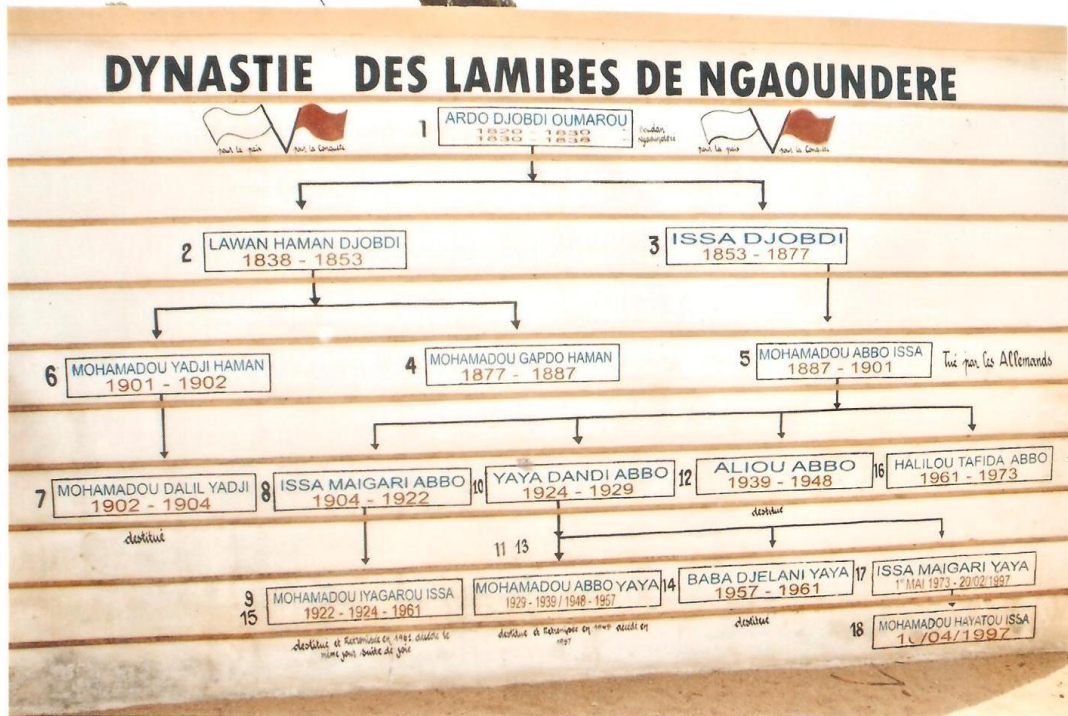
pour moi de recommander les vertus de la récitation de divers Dhikr ou de prescrire certaines Wazifahs, mais vous n'avez peut-être pas eu l'occasion d'écouter le message que je viens de transmettre de la part de quelqu'un d'autre.

Veillez renforcer votre position dans ce pays. Gagnez votre reconnaissance. Ne soyez pas comme une paille ou une récolte qui est déracinée par une simple brise. Vous devez être si fermes que même un ouragan ne pourra pas vous déplacer. Affichez un caractère si noble que vous attirerez le cœur des gens. Voyez alors comment ces gens se lèveront pour vous défendre. S'il y a la moindre hostilité envers vous, ils seront les premiers à argumenter en votre nom et à dire à quel point vous êtes une bénédiction pour eux.

Puisse Allah Tout-Puissant nous accorder la capacité de comprendre ce qui est juste; qu'il vous bénisse et vous protège. Amine”.

Traduction achevée à Maroua, Mardi 04 mai 2022

Ek 27: Ngaoundéré *Lamibat*'m Hanedanı Krallarının Listesi

Kaynak: Mohamadou Galdima, Özel Arşivleri (Ngaoundéré, Kamerun).

EK 28: Kamerun İmamlar ve Müslüman Yetkililer Konseyi Koordinasyonunda Ayouba Damba Tarafından İslami Finansın Denetiminde Devletin Rolüne İlişkin Sunum

YAOUNDE CAPITALE DE LA CULTURE ISLAMIQUE : JOURNEE DE LA FINANCE ISLAMIQUE

EXPOSE INAUGURAL SUR LE ROLE DE L'ETAT DANS L'ENCADREMENT DE LA FINANCE ISLAMIQUE

Djeuga Palace, le 23 août 2022

Par M. AYOUBA DAMBA, Point Focal Finance islamique au MINEPAT

- Excellence Monsieur le Ministre de l'Emploi et de la Formation Professionnelle ;
- Excellence Madame le Ministre de la Promotion de la Femme et de la Famille ;
- Madame le Représentant du Ministre des Arts et de la Culture ;
- Excellences Messieurs les Ambassadeurs, Chefs de Missions Diplomatiques ;
- Messieurs les représentants des partenaires techniques et financiers au développement ;
- Monsieur le Coordonnateur Général du Conseil des Imams et Dignitaires Musulmans du Cameroun (CIDIMUC) ;
- Messieurs les imams ;
- Distingués invités ;
- Chers participants ;
- Mesdames et Messieurs ;

C'est un immense honneur pour nous de prendre la parole devant vous ce matin, au nom du Ministre de l'Economie, de la Planification et de l'Aménagement du Territoire, Gouverneur de la Banque Islamique de Développement (BID) pour le Cameroun, dans le cadre de l'exposé inaugural axé sur le rôle de l'Etat dans l'encadrement de la finance islamique.

Nous voulons de prime abord, saluer cette belle initiative qui pour nous est un signe de l'attachement du Cameroun aux idéaux de développement économique et social, à la consolidation de la paix, du vivre ensemble dans la diversité culturelle et culturelle dans notre pays.

Le développement économique, le bien-être, la prospérité et l'épanouissement, du point de vue de l'islam sont une affaire de tous et de chacun. Tout individu, quel que soient ses opinions, ses convictions religieuses ou sa position sociale, est appelé à apporter sa pierre à l'édification de la République.

Comme vous le savez, le Cameroun est l'un des rares pays au monde qui sait et a su harmonieusement tirer profit de sa diversité historique, économique, ethnique, juridique, géographique etc....

L'adoption d'une nouvelle Stratégie Nationale de Développement (SND30) qui promeut la politique d'import-substitution et le développement inclusif, en appelle à toutes les forces vives de la nation (l'Etat et ses démembrés, les entreprises, la société civile, la diaspora, etc...), avec l'appui de ses

partenaires et pays amis, pour la construction d'une société épanouie individuellement et surtout collectivement.

La transformation structurelle de l'économie, le renforcement de la résilience communautaire, le développement des énergies renouvelables, la communication, l'économie verte, les infrastructures sont ainsi les défis qui se dressent devant le Gouvernement.

Par ailleurs, le tissu économique du Cameroun, comme dans la plupart des pays de l'Afrique Subsaharienne, étant constitué de plus de 90% des PME et PMI, notre pays compte sur des sources alternatives de financement des projets de développement.

Ainsi, dans ce contexte de rareté des ressources et de multiplication des défis, l'organisation d'une journée de réflexion sur la finance islamique, participe des efforts attendus de la communauté nationale.

Par le parrainage d'une telle initiative, le Gouvernement exprime et témoigne la volonté des pouvoirs publics à diversifier ses sources de financement, afin de lutter efficacement contre la pauvreté, les inégalités sociales. Ces valeurs qui sont chères à la finance islamique.

Bien plus, il s'agit également une manière d'exulter l'appartenance du Cameroun à l'Organisation de la Coopération Islamique (OCI), deuxième Organisation internationale après l'ONU, avec 57 pays membres. Cette Institution qui soutient les efforts de développement du Cameroun, à travers les financements islamiques accordés par la Banque Islamique de Développement (BID) qui est son bras séculier en matière de financement des projets dans ses pays membres.

C'est donc à juste titre que le MINEPAT, Gouverneur de la BID pour le Cameroun est avec le Ministère des Finances, au cœur du déploiement de la finance islamique dans notre pays.

En effet, faudrait-il le rappeler, notre pays a été le tout premier à avoir bénéficié d'un financement de cette unique Banque islamique de développement multilatérale qu'est la BID. Un financement à hauteur de 3,5 milliards FCFA qui a servi à la construction du barrage de Song-Loulou et dont l'ouvrage contribue à la production de l'énergie dans notre pays.

Depuis l'ors, plusieurs projets dans les secteurs des infrastructures routières, de l'éducation, de la santé, de l'agriculture, développement rural et de

l'énergie etc.... ont été réalisés par les instruments de la finance islamique au Cameroun.

Mesdames et Messieurs,

Le vocable « islamique » collé à la notion de « finance », suscite la curiosité et parfois même la méfiance pour le commun des mortels. Il se construit même des débats idéologiques interminables aussi bien dans les milieux universitaires qu'au niveau des religieux.

Pourtant, en vérité, ce terme inutilement galvaudé, parfois ignoramment surchargé des préjugés. Il qualifie tout simplement les principes généraux spécifiques que sont l'interdiction de l'intérêt, de l'incertitude, de la spéculation, l'interdiction d'investir dans des secteurs considérés comme illicites (alcool, tabac, paris sur les jeux) et surtout le respect du principe de partage des pertes et des profits. Ces principes qui sont les piliers de l'islam financier qui régissent l'ensemble des transactions et produits financiers offerts.

La finance islamique est donc un sujet passionnant. C'est une belle opportunité à saisir aussi bien pour l'Etat, le milieu d'affaires et même les ménages. Cependant, elle requiert alors une certaine expertise enseignée dans les écoles et pour laquelle la connaissance du droit musulman est l'un des fondamentaux. La maîtrise de la doctrine religieuse ne présume pas la connaissance de la finance islamique.

En effet, considéré par l'imagerie populaire à tort comme une affaire des musulmans, la finance islamique est une discipline universelle qui promeut certaines valeurs éthiques et sociales, la répartition juste et équitable des revenus et de la richesse.

☛ **Premièrement, la finance islamique est un gage de la stabilité du système financier.** En effet, parce que très connectée à l'économie réelle, l'adossement de toute transaction à un actif tangible, l'interdiction de la spéculation, de l'incertitude permettent de maintenir un minimum d'équilibre financier.

La preuve, la spéculation à outrance a été identifiée comme la principale cause de la crise qui a plongé le monde dans la récession économique en 2008. Pendant que les grandes banques d'affaires parmi les plus connues au monde se sont retrouvées en situation de faillite et que les gouvernements, même dans les pays les plus capitalistes, interviennent pour éviter l'effondrement du système international de paiement, les institutions financières islamiques

avaient montré une relative résistance qui a donné plus de crédibilité à la finance islamique et attiré plus d'attention à ses principes fondamentaux.

☛ **Deuxièmement**, le système Islamique est garant d'un modèle de société idéal. En effet, par ses dimensions morale et religieuse dans la définition des problèmes économiques, l'économie islamique aspire à atteindre un idéal de société où les besoins humains fondamentaux sont au cœur des actions des agents économiques pris individuellement ou en communauté ou en entreprise. Les ressources sont utilisées de manière optimale et où les richesses sont partagées équitablement pour toucher toutes les classes sociales, et ceci sans trop limiter la liberté individuelle ou créer des déséquilibres macroéconomiques et écologiques continus. Le partage des pertes et des profits construit des agents économiques solidaires, qui ne doivent pas considérer la rentabilité comme l'unique ni le principal critère de prise de décision.

Bien plus, contrairement à la finance classique, la finance islamique est basée sur le partage des risques et les financements garantis par des actifs. Dans la finance islamique, les clients des banques détiennent directement des actifs réels dans la sphère réelle de l'économie, ce qui réduit leur aversion au risque.

☛ **Troisièmement**, le système financier islamique élargie l'horizon des investisseurs. En effet, la finance islamique permet d'intégrer dans le système financier formel, ceux qui en sont exclus pour des motifs culturels ou religieux.

Dans la même veine, le système financier islamique dispose d'une gamme variée d'instruments chacun spécifiquement conçu et adapté pour un type donné d'investissement. Les Etats, les entreprises et les particuliers trouvent leur compte en fonction de leurs activités.

Ainsi, globalement, le système financier islamique permet de construire une économie plus résiliente face aux différents chocs structurels à travers le monde.

Nous allons essayer de le démontrer en parlant de l'écosystème mondial de la finance islamique

I- ECOSYSTEME MONDIAL DE LA FINANCE ISLAMIQUE

Mesdames et Messieurs,

Avant de parler des généralités de la finance islamique, permettez-moi de faire un petit rappel contextuel.

La finance islamique ne s'adresse pas uniquement au 1,5 milliard de musulmans à travers le monde.

Plusieurs pays occidentaux s'y intéressent car elle présente des caractéristiques intéressantes en matière de transparence et de régulation bancaire.

Sur ce point, le Royaume-Uni fait office de précurseur. La « Financial Services Authority » a ainsi créé des normes pour des nouveaux produits financiers et a ouvert un département spécifique dédié à la finance islamique. En 2004, la toute première banque islamique en Europe a vu le jour ; l'Islamic Bank of Britain.

Ce pays est également l'un des pionniers en occident avec le Luxembourg à recourir aux sukuk, qui sont des obligations islamiques pour financer les projets d'investissements.

En Allemagne, la banque islamique turque « Kuveyt Türk » s'est installée à Francfort et dans d'autres grandes villes allemandes comme Berlin en commercialisant des produits bancaires tels que le crédit immobilier « charia-compatible ».

En France, bien qu'il n'existe pas à l'heure actuelle de banque islamique stricto sensu, plusieurs établissements de crédit « traditionnels » proposent désormais des produits et des solutions bancaires conformes aux principes de la finance islamique.

En Afrique, les pays comme le Maroc, le Sénégal, la Côte d'Ivoire, le Togo, l'Afrique du Sud, le Rwanda, etc... ont réalisés d'importantes infrastructures à travers les sukuk et le waqf.

Selon Moodys, dans un rapport publié en 2019 intitulé « Islamic Finance – Africa: Robust performance and strong sukuk issuance support Islamic banking in Africa », la croissance de la finance islamique sur le continent africain connaîtra une expansion fulgurante à partir de 2020.

Ce rapport souligne la résilience des banques islamiques, même face à des environnements opérationnels difficiles dans de nombreux pays africains, et suggère que ces banques continueront probablement à afficher de bonnes performances, voire des résultats encore meilleurs si le contexte s'améliore.

Aujourd'hui, depuis plus de cinq ans, on assiste à une accélération significative de l'encours des transactions financières islamiques à travers le monde. D'après la Société Islamique pour le Développement du secteur privé du

Groupe de la BID, l'encours financier des actifs islamiques atteindra plus de 3 693 milliards de dollars en 2024. Cette croissance ne devrait pas ralentir au cours des années à venir.

Mesdames et messieurs,

Comme vous le savez, les modèles de financement classiques deviennent de plus en plus contraignants aussi bien pour les entreprises que pour les Etats.

La raison d'être d'un système financier, qu'il soit « conventionnel » ou « islamique », c'est la mobilisation de ressources financières et leur distribution entre les agents économiques. Ce qui différencie un système financier à l'autre c'est les principes et préceptes qui régissent et gouvernent son fonctionnement.

De la même manière que l'aire de jeu de la pratique du football, ainsi que les règles d'arbitrages, les fautes, les sanctions ne s'auraient s'appliquer au basket-ball, volley-ball, handball et autres..., les règles de la finance islamique ne peuvent s'appliquer à la finance conventionnelle.

A titre d'illustration, si en finance dite « classique » la norme qui préside aux décisions d'un agent économique est l'optimisation du couple rendement-risque de ses placements, la profitabilité n'est pas l'unique, ni le principal critère de décision pour les opérateurs islamiques.

Ainsi, à la différence du paradigme séculier du marché construit autour du postulat de maximisation de l'utilité individuelle (réduite fréquemment à la consommation), le comportement optimal dans l'économie islamique exige une satisfaction équilibrée des besoins tant matériels que spirituels de la personnalité humaine.

Une approche différente donc qui redéfinit la rationalité économique afin de prendre en compte dans le calcul économique non seulement l'intérêt individuel mais aussi une notion plus large d'intérêt général.

II- LA FINANCE ISLAMIQUE AU CAMEROUN

Comme je le disais plus haut, la pénétration de la finance islamique au Cameroun est plus visible à travers le financement des projets par la Banque Islamique de Développement (BID)

Au-delà des financements accordés par la BID, la réalité recèle la pratique de la finance islamique au niveau de la société camerounaise. Des instruments de la finance sociale islamique (comme la zakat, sadaqat, waqf) sont enracinés

dans les familles au Cameroun. Ces instruments jouent un rôle important dans la redistribution des richesses et de la charité, contribuant ainsi à la lutte contre la pauvreté, en favorisant en particulier la constitution d'un filet de sécurité pour les personnes qui vivent dans une pauvreté extrême.

Par ailleurs, il existe des établissements bancaires et des établissements de microfinance qui ont ouverts des fenêtres pour certains produits financiers islamiques. Il s'agit notamment, pour ne pas les citer, de : Afriland First Bank, Crédit du Sahel, Savana Islamic Microfinance et tout récemment, CCA Bank. Ces établissements offrent des crédits et des facilités répondant aux principes de la finance islamique à leur client.

Au demeurant, comparativement à certains pays membres de la Banque Islamique de Développement, on peut dire que la finance islamique est un sujet peu connu ou mal connu dans les milieux d'affaires au Cameroun. Probablement à cause de l'absence d'un encadrement juridique formel et formalisé, spécifiquement dédié à la finance islamique.

Toutefois, à la faveur de la mondialisation financière, la finance islamique enregistre un intérêt accru aussi bien pour l'Etat que le secteur privé camerounais.

Ce faisant, le Gouvernement camerounais consacre et reconnaît dans la SND 30, la finance islamique comme alternative à l'endettement classique, notamment pour le financement des projets d'infrastructures.

Dans cet ordre d'idées, un portefeuille actif constitué de dix-huit (18) projets et de deux opérations d'assistance technique, pour une enveloppe globale d'environ 915 millions USD soit environ 550 Milliards FCFA est financé au Cameroun par la BID.

Pour la lutte contre la pandémie du coronavirus, cette Institution a mis en place un « Plan Stratégique de Préparation et de Réponse » au profit de ses pays membres. Le Cameroun a bénéficié à cet effet d'un **financement de 27 millions USD soit 16,4 milliards de FCFA**, pour renforcer la préparation du Plan national de riposte à la pandémie du Covid-19.

Dans le cadre de la 2nde phase de ce Plan, notre pays vient de bénéficier d'un appui à hauteur de **26 millions de dollars US soit environ 13 milliards FCFA**, destiné à soutenir les Petites et Moyennes Entreprises Camerounaises impactées par les affres de cette pandémie, pour les aider à relancer leurs activités.

A côté de la BID, nous avons également d'autres institutions du Groupe de la BID qui appuient le Cameroun, à travers des instruments financiers islamiques spécifiques à certaines opérations. Il s'agit notamment de :

- Primo : la Société Internationale Islamique pour le Financement du Commerce, (ITFC), qui s'occupe du financement du commerce internationale dans les pays membres de l'OCI. Depuis sa création, cette Institution accompagne le Gouvernement par les financements MURABAHA notamment pour la réalisation des campagnes cotonnières de la Société de Développement du Coton, les importations des produits pétroliers de la SONARA, et bientôt les importations d'Alumine pour ALUCAM.
Parlant spécifiquement du coton, grâce aux financements murabaha, la SODECOTON retrouve des performances satisfaisantes avec des productions record de plus de 300 000 tonnes.
- Secundo : la Société Islamique pour le Développement du Secteur Privé (ICD) dont l'objectif est de favoriser la croissance économique durable dans ses 55 pays membres, dont le Cameroun, en finançant les investissements du secteur privé, en mobilisant des capitaux sur les marchés financiers internationaux et en fournissant des services de conseil aux entreprises et aux gouvernements ;
- Tertio : la Société Islamique d'Assurance des Investissements et de Crédit à l'exportation qui a vu le jour pour couvrir le risque de non-paiement lié aux échanges transfrontaliers et au financement du commerce. Cette Institution a notamment permis l'assurance du Projet de construction du Stade Japoma à Douala. L'un des stades qui a fait rayonner notre pays lors de la CAN 2022.

Par ailleurs, dans le cadre de la diversification de sources de financements, le Gouvernement à travers le MINEPAT et le MINFI, travaille sur **deux nouveaux instruments financiers islamiques que sont le Waqf et les Sukuk**.

Concernant le Waqf après avoir finalisé et validé les études de faisabilité à travers le concours du Consortium EMR Group et Hadi TS Sarl, dont la représentante est présente dans cette salle, et à qui je me propose de donner la parole le moment venu, le Gouvernement est dans la phase de mise en place du cadre juridique et institutionnel appropriés. La démarche devrait à terme aboutir à la création de la Haute Autorité du Waqf du Cameroun avec l'assistance technique de la BID qui nous accompagne d'ailleurs dans ce processus en collaboration de la Haute Autorité du Waqf du Sénégal, dans le cadre de Reverse Linkage.

S'agissant des Sukuk, les réflexions sont en cours pour proposer au Gouvernement la possibilité d'émettre ces titres financiers islamiques sur le marché financier régional et obtenir des fonds destinés à réaliser des projets d'envergure. L'avantage de cet instrument c'est d'élargir l'horizon des investisseurs et obtenir plus des fonds nécessaires pour réaliser les projets de développement.

En outre, au niveau communautaire, il y a également une émulation autour de l'élargissement des portefeuilles des instruments de financement de développement dans la Zone CEMAC. La COSUMAF est ainsi en train de réviser son Règlement Général pour permettre de prendre en considération les titres financiers islamiques. Avec la publication de ce nouveau règlement général, la finance islamique va prendre une nouvelle dimension en Afrique Centrale.

Le Cameroun sera ainsi, le pionnier dans l'émission des premiers sukuk dans la sous-région.

Mesdames et Messieurs, vous l'aurez donc compris comme moi, que la finance islamique se pratique au Cameroun tant au niveau de l'Etat qu'au niveau des banques, des entreprises et des ménages. L'Etat joue ainsi pleinement son rôle de facilitateur et bientôt de régulateur de nature à permettre d'affirmer que l'avenir de la finance islamique augure de bonnes perspectives pour le financement de l'économie.

CONCLUSION

En guise de conclusion, il faut simplement dire que la finance islamique par opposition à la finance conventionnelle, a ses principes et règles de gouvernances qui garantissent une certaine stabilité du système financier et économique. A travers ses mécanismes et instruments variés, la finance islamique corrige, restaure les écarts du système conventionnel, en replaçant l'être humain au centre des préoccupations des Etats.

Nous fondons l'espoir que les différents thèmes qui seront abordé au cours de cette journée vont éclairer la lanterne des participants et permettre de les rassurer sur le rôle fondamental de la finance islamique dans le maintien de l'équilibre économique, social et même environnemental de la société.

Comme nous l'avons vu, le Gouvernement camerounais, à travers l'appui de ses partenaires au développement, notamment la BID a compris et mise sur la finance islamique pour atteindre les objectifs de développement à l'horizon 2035, prôné par le Chef de l'Etat, S.E PAUL BIYA.

Les échanges devraient ainsi tourner autour, sans exhaustivité bien entendu, des principaux enjeux de développement de la finance islamique au Cameroun, ses finalités et son intégration par rapport à la finance conventionnelle.

Chers participants, Nous restons convaincus qu'à l'issue des travaux, vous allez aimez et pratiquez la finance islamique.

Je vous remercie pour votre bien aimable attention

Ek 29: El-Ezher Üniversitesi Tarafından Kamerun'a Gönderilen Aşırılık ve Radikalizmle Mücadele Kitapları

سلسلة تفنيد الفكر المتطرف (١)

المنظمة العالمية لخريجي الأزهر
The World Organization for Islamic Education
مشروع تفنيد الفكر المتطرف

مفهوم المواطنة

تأليف

أ.د. عبد الفتاح العواري
عميد كلية أصول الدين بالقاهرة

تقديم

أ.د. محمد عبد الفضيل القوصي
عضو هيئة كبار العلماء
نائب رئيس المنظمة العالمية لخريجي الأزهر

سلسلة تفنيد الفكر المتطرف (٥)

المنظمة العالمية للتعليم الإسلامي
The World Organization for Islamic Education
مدرج تفنيد الفكر المتطرف

الهجرة

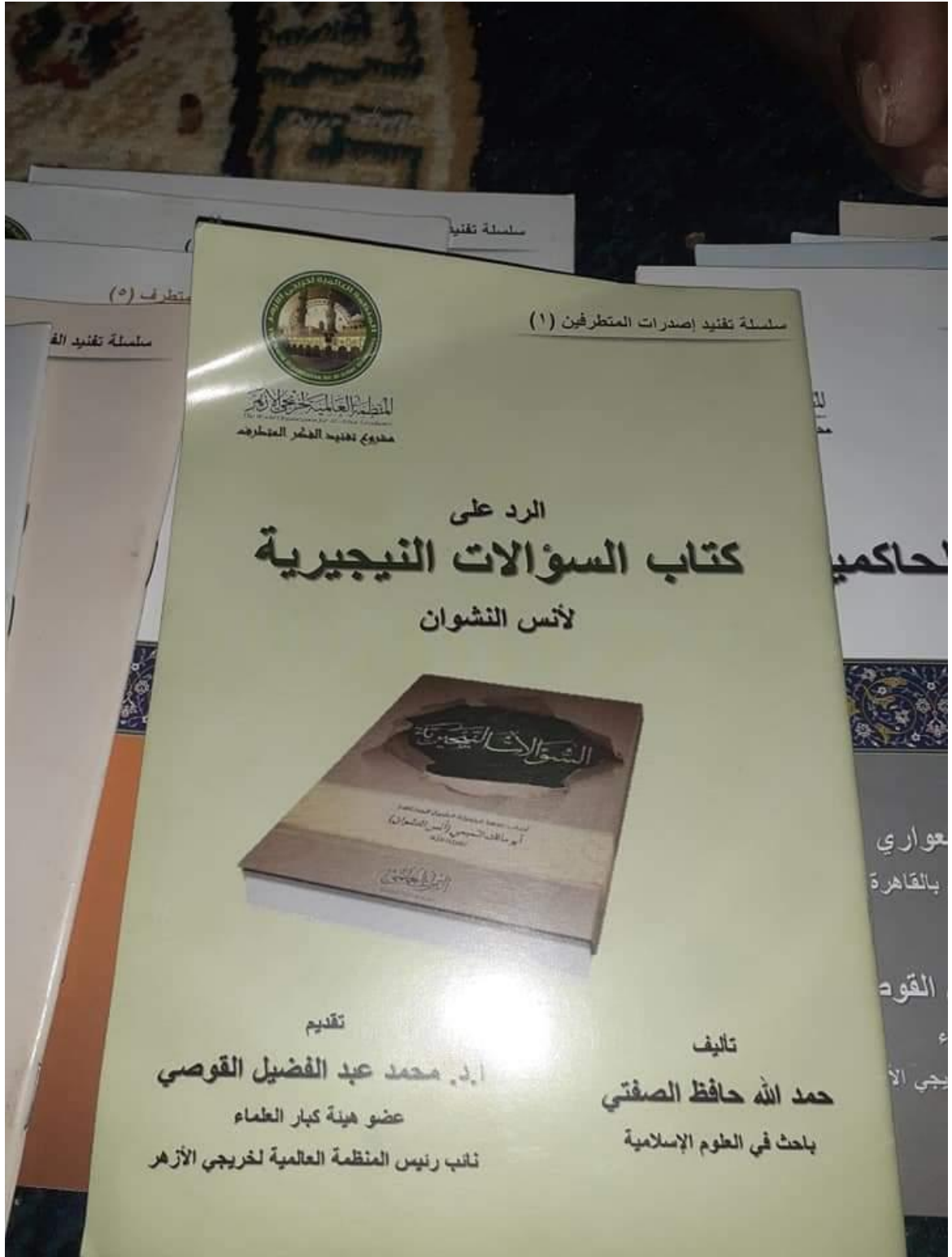
مفهومها وحقيقتها

تأليف

أ.د. عبدالفتاح العواري
عميد كلية أصول الدين بالقاهرة

تقديم

أ.د. محمد عبد الفضيل القوصي
عضو هيئة كبار العلماء
نائب رئيس المنظمة العالمية لخريجي الأزهر

سلسلة تفنيد الفكر المتطرف (٩)

المنظمة العالمية لخريجي الأزهر
The World Commission for Azhar Studies
مدرسة تفنيد الفكر المتطرف

موقف الإسلام من العمليات الانتحارية

تقديم

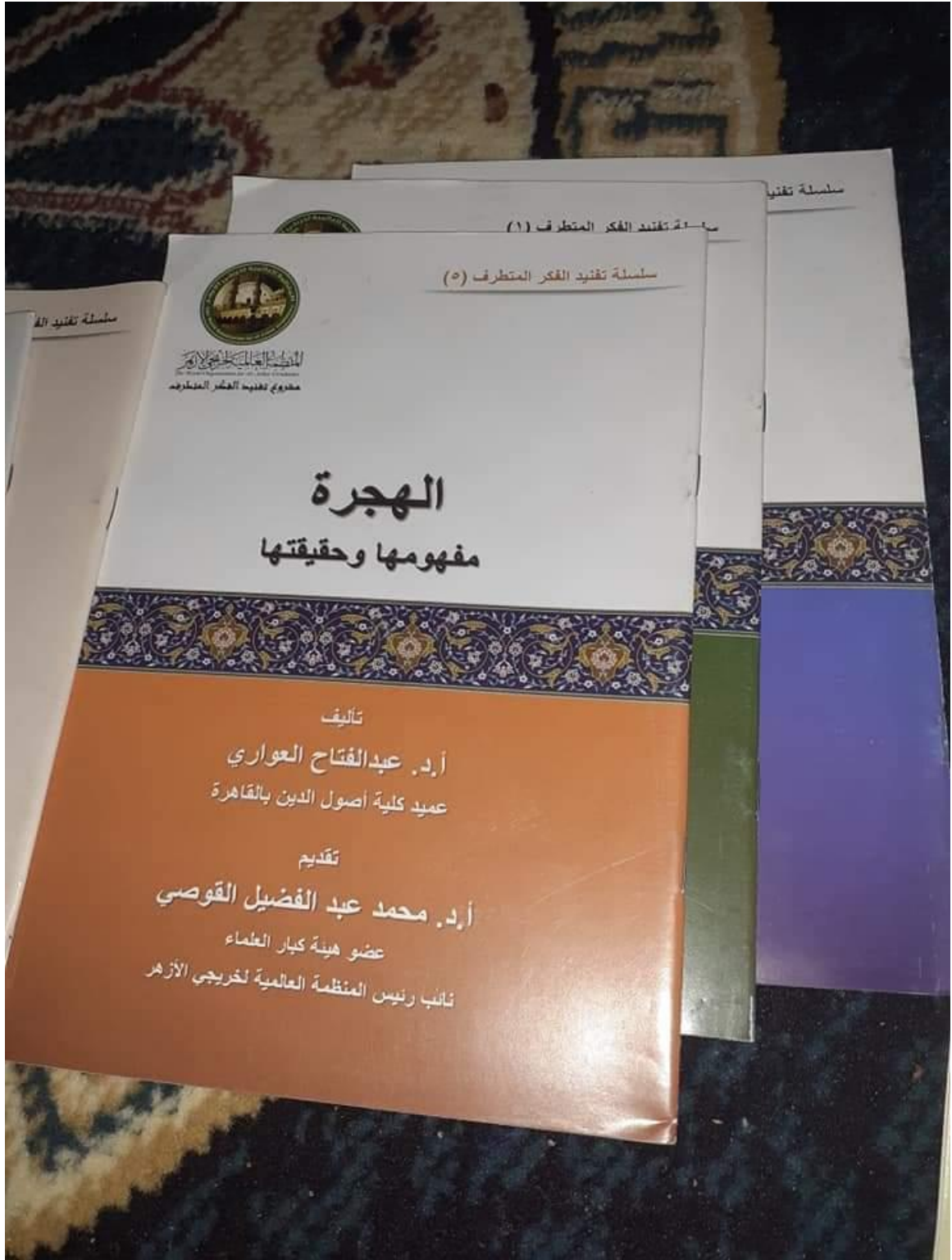
أ.د. محمد عبد الفضيل القوصي
عضو هيئة كبار العلماء
نائب رئيس المنظمة العالمية لخريجي الأزهر

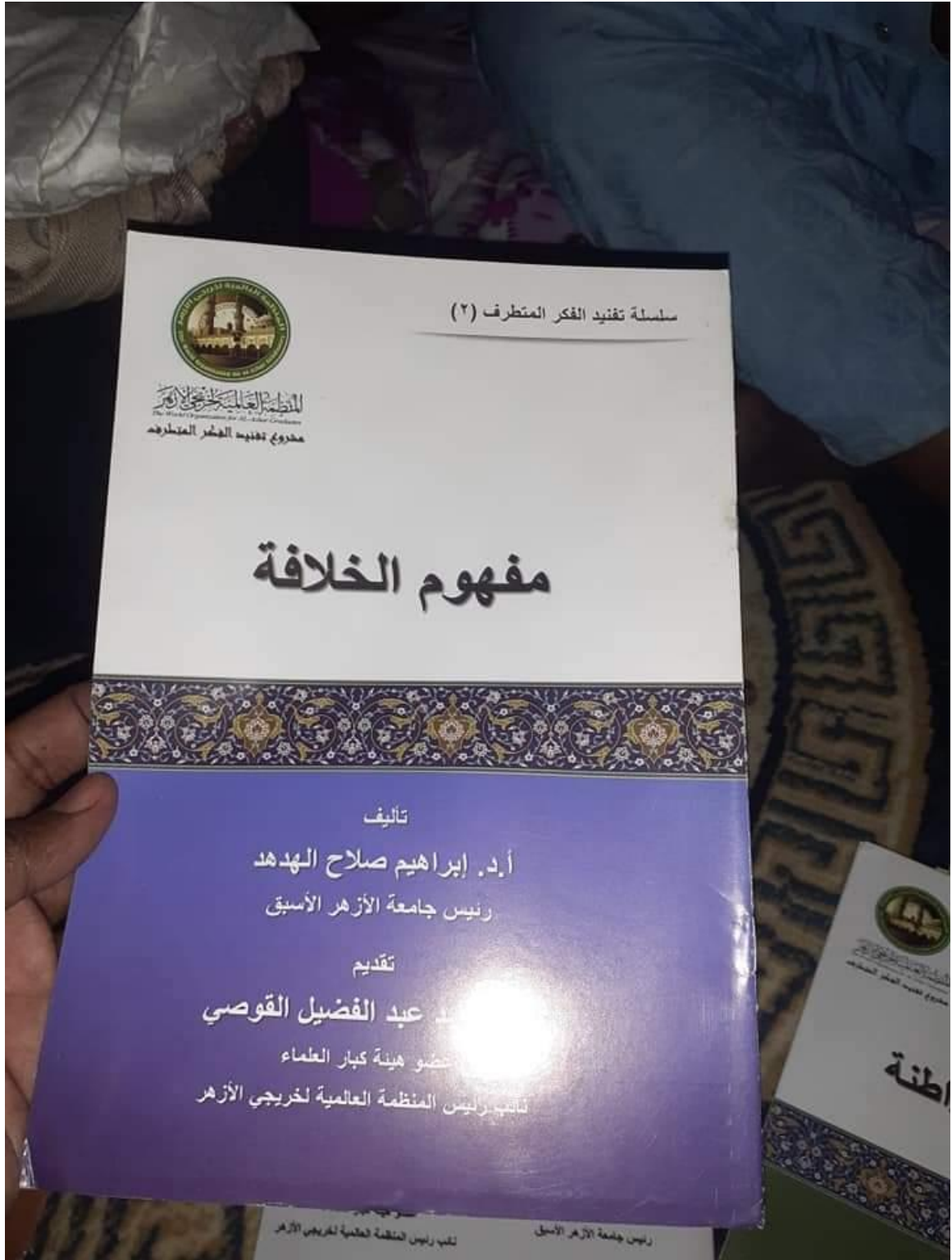
تأليف

أ.د. إبراهيم الهدهد
رئيس جامعة الأزهر الأسبق

خلافة

Kaynak: Ngaoundéré Ulu Camii İmamı Aliou Alkali, Özel Arşivleri (Ngaoundéré, Kamerun).

Ek 30: İzmir Kamerunlu Öğrenci Derneği 2018-2019 Yıllık Raporunun Bazı Sayfalarının Önizlemesi

REPUBLIQUE DE TURQUIE
LES CAMEROUNAIS D'IZMIR

REPUBLIC OF TURKEY
THE CAMEROONIANS OF IZMIR

RAPPORT D'ACTIVITES 2018 - 2019 / 2018 - 2019 ACTIVITY REPORT

Les Camerounais d'Izmir / The Cameroonians of Izmir

Table des matières / Table of contents

Table des matières / Table of contents	i
PRESENTATION DU BUREAU 2018-2019 DE NOTRE ASSOCIATION / PRESENTATION OF OUR 2018-2019 ASSOCIATION'S BOARD	1
1- Message d'ouverture / Opening message	1
2- Appel à proposition de logo et visite de la station Bateau_Sous-marin d'Inciralti-Izmir / Call for a logo proposal and visit of the Boat_Submarine station of Inciralti-Izmir	2
2.1- Résultat du vote du logo / Results of the vote for the logo	3
2.1.1- Logo voté / Voted logo	4
2.2- Visite de la station Bateau_Sous-marin d'Inciralti-Izmir / visit of the Boat_Submarine station of Inciralti-Izmir	5
2.2.1- Photos de la visite / Photos of the visit	6
3- Rencontre de fin d'année académique et impression du logo sur des T-shirts / End of academic year meeting and logo printing on T-shirts	7
3.1- Photos de famille / Family photos	8
3.2- Présentation de nos t-shirts / Presentation of our t-shirts	9
3.3- Volet surprise : Remise de paquet à notre frère Bachir. / Surprise part : Delivery gift to our brother Bachir	9
4- Remise de certificats ASAI (African Students Association Izmir) / ASAI (African Students Association Izmir) certificate delivery	10
4.1- Réception des certificats des camerounais par Harris (Président de notre association) / Reception of the certificates for the camerounians by Harris (President of our association) : a) Certificat de Harris / Harris' Certificate, b) Certificat de Bachir / Bachir's Certificate, c) Certificat d'Abdel Naser / Abdel Naser's Certificate, d) Photo de famille / Family photo	11
5- Rencontre de fin d'été et remise de certificats « Les Camerounais d'Izmir » / End of summer meeting and "The Cameroonians of Izmir" certificate delivery	12
5.1- Affiche de la rencontre de fin d'été et de remise de certificats / Poster of the end of summer meeting and certificate delivery	13
5.2- Arrivée à Izmir de notre frère Nelson et de notre sœur Gisèle / Arrival of our brother Nelson and our sister Gisele in Izmir	14
5.3- Remerciements pour la participation à la rencontre de fin d'été et à la remise de certificats / Thanks for the participation at the end of summer meeting and certificate delivery	15
5.4- Photos de famille / Family photos	15
5.5- Remise du certificat d'appréciation de l'Association des Étudiants Africains d'Izmir (ASAI) à notre frère Abdel Naser. / Delivery of the ASAI (African Students Association Izmir) certificate of appreciation to our brother Abdel Naser.	16
5.6- Remise du certificat d'appréciation de « Les Camerounais d'Izmir » à notre frère Abdel Naser. / Delivery of "The Cameroonians of Izmir" certificate of appreciation to our brother Abdel Naser.	16

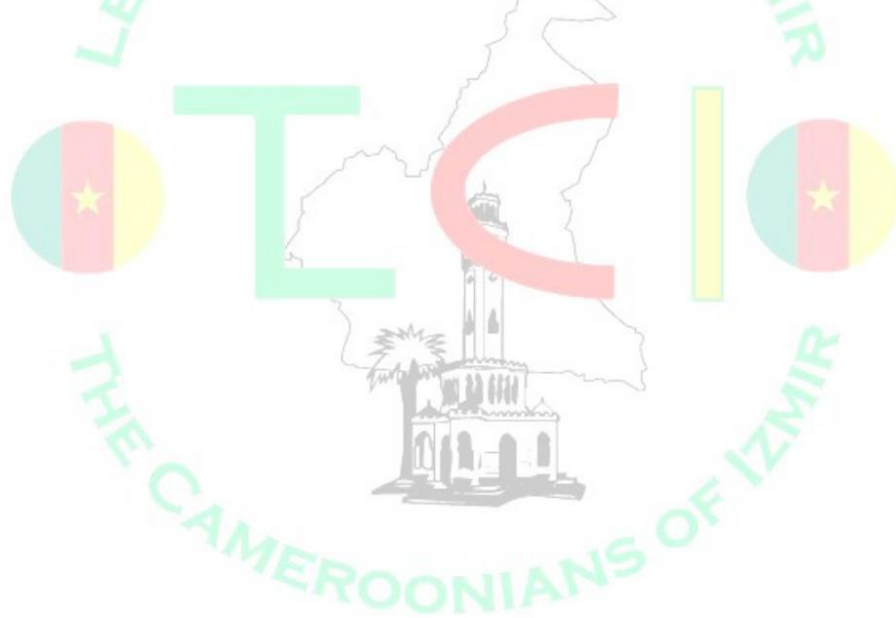
5.7- Remise de la médaille de remerciements et de souhaits à notre frère Abdel Naser. / Award of the thanks and wishing medal* to our brother Abdel Naser.....	17
5.8- Volet surprise : Remise de présents au nom de notre association « Les Camerounais d'Izmir » à notre frère Abdel Naser. / Surprise part : Delivery of gift in the name of our association "The Cameroonians of Izmir" to our brother Abdel Naser.....	17
5.9- Remise du certificat d'appréciation de « Les Camerounais d'Izmir » à notre sœur Anita. / Delivery of "The Cameroonians of Izmir" certificate of appreciation to our sister Anita.....	17
5.10- Remise du certificat d'appréciation de « Les Camerounais d'Izmir » et de la médaille de remerciements et de souhaits à notre frère Bachir. / Delivery of "The Cameroonians of Izmir" certificate of appreciation and award of the thanks and wishing medal to our brother Bachir.....	18
5.11- Remise du certificat d'appréciation de « Les Camerounais d'Izmir » et de la médaille de remerciements et de souhaits à notre sœur Apiseh. / Delivery of "The Cameroonians of Izmir" certificate of appreciation and award of the thanks and wishing medal to our sister Apiseh.....	18
6- Visite de la ville d'Izmir en guise d'accueil de nos nouveaux frère et sœur Nelson et Gisèle / Visit of the Izmir city as a welcome to our new brother and sister Nelson and Gisele.....	19
6.1- Parc de vie naturelle d'Izmir (Zoo) / Izmir Wildlife Park.....	20
6.2- Téléphérique / Teleferic.....	21
6.3- Cité antique d'Ephèse / Ancient city of Ephesus.....	22
7- Listes des problèmes rencontrés par les camerounais d'Izmir et de Manisa, transmise au Président de Camturk (Association des Camerounais de Turquie) qui devait la transmettre au nouvel ambassadeur du Cameroun en Turquie. /.....	23
List of the problems encountered by the Cameroonians residing in Izmir and Manisa, transmitted to the President of Camturk (Association of Cameroonians in Turkey) who should transmit it to the new ambassador of Cameroon in Turkey.	23
8- Dans notre association qui sont le Président et le Secrétaire ? / In our association who are the President and the Secretary ?.....	26
9- Souhait de nouvel an, Annonce du renouvellement du bureau, Dîner de bienvenue offert aux nouveaux étudiants africains par l'ASAI (African Students Association Izmir) / New Year's Wish, Board renewal announcement, Welcome dinner for new African students offered by ASAI (African Students Association Izmir).....	27
10- Résultat de notre contribution pour le dîner de bienvenue à Izmir aux nouveaux étudiants africains organisé par ASAI / Result of our contribution for the welcome dinner to be offered by ASAI to new African students in Izmir.....	28
10.1- Photo au dîner de bienvenue / Photo to the welcome dinner.....	28
11- Renouvellement du bureau de notre association / Renewal of our association's board.....	29
12- Résultat du renouvellement du bureau de notre association / Result of the renewal of our association's board.....	30
12.1- Photos de la rencontre / Photos of the meeting.....	30

Rapport d'Activités 2018-2019 / 2018-2019 Activity Report

13- Quelques recommandations données lors de la rencontre pour le renouvellement du bureau de notre association / Some recommendations given during of our association's board renewal meeting.....	31
14- Rapport économique / Economic report.....	32
14.1- En provenance de la caisse de l'an 2017 / From the money box of the year 2017..	32
14.2- Cotation pour le paquet de notre frère Bachir / Contribution for the gift of our brother Bachir.....	32
14.3- Etablissement des certificats d'appréciation « Les Camerounais d'Izmir » et confection des médailles de remerciements et de souhaits aux camerounais d'Izmir diplômés / Establishment of "The Cameroonians of Izmir" certificates of appreciation and making of the thanks and wishing medals to the graduate Cameroonians of Izmir	32
14.4- Cotation pour les paquets de notre frère Abdel Naser et de notre sœur Apiseh / Contribution for the gifts of our brother Abdel Naser and our sister Apiseh.....	33
14.5- Cotation pour la confection du repas et des croquettes pour la rencontre du renouvellement du bureau de notre association / Contribution for cooking meal and making croquettes for our association's board renewal meeting	33

PRESENTATION DU BUREAU 2018-2019 DE NOTRE ASSOCIATION / PRESENTATION
OF OUR 2018-2019 ASSOCIATION'S BOARD

Début de mandat / Start of mandate : Lundi, 22 Janvier 2018 / Monday, January 22, 2018

Fin de mandat / End of mandate : Samedi, 16 Février 2019 / Saturday, February 16, 2019

* Bureau entrant / Incoming board
(2018-2019)

- Président / President :
Harris WELEPE

- Secrétaire / Secretary :
Youchahou MATENCHI

* Bureau sortant / Outcoming board
(2017-2018)

- Président / President :
Alain BIBOUM

- Secrétaire / Secretary :
Apiseh NGESANG

1- Message d'ouverture / Opening message

[22/1/2018 22:23]

Bonsoir cher(e)s compatriotes,

C'est un plaisir pour moi de me retrouver parmi vous, et d'être votre nouveau représentant.

Je remercie **M. Alain BIBOUM** et **Mlle. Apiseh NGESANG** pour les travaux qu'ils ont effectués et qui se sont déroulés avec succès.

Le principal but de notre association est de nous réunir, de nous entraider, de nous s'assister et de tisser de liens forts entre nous Camerounais résidant à Izmir (**quelle que soit la durée du séjour**) et d'être en connexion permanente avec nos compatriotes résidant dans les autres villes de la République de Turquie.

M. Youchahou MATENCHI et moi continueront dans le sens des travaux menés par nos prédécesseurs en travaillant à corriger, s'il y a eu lieu, des éventuels manquements, et en apportant notre touche particulière dans la continuation de ce qui a été posé avant nous. Et bien sûr, nous aurons grandement besoin de vous, de votre action, de votre contribution, et surtout de votre présence pour faire flamboyer nos différentes activités. Ceux qui n'ont pas eu le temps, ou plus généralement que les circonstances spatio-temporelles, professionnelles, académiques et consorts n'ont pas permis de participer efficacement à nos activités passées, ont donc l'occasion de se rattraper dynamiquement cette fois-ci. Nous les attendons.

Sur ce je vous remercie !
Très cordialement.

**Le Président,
Harris WELEPE**

[22/1/2018 22:22]

Good evening dear compatriots,

It is a pleasure for me to be with you, and a great honor to be your new representative.

I thank **Mr. Alain BIBOUM** and **Miss Apiseh NGESANG** for the work they have done with a remarkable success.

The main purpose of our association is to help each other, to strengthen relationship between us countrymen, in order to establish sustainable links among all Cameroonians living in Izmir (**whatever the length of stay**) and to be in permanent connection with our compatriots residing in the other cities of the Republic of Turkey.

Mr. Youchahou MATENCHI and I will continue in the same way and trying to improve what has been done. This can't be fulfilled without your entire contribution through suggestions, and especially your physical participation to all our activities. Hence, for those who did'nt have time, or more generally that the spatio-temporal, professional, academic and other circumstances have not allowed to participate effectively in our past activities, please this is a new opportunity for you to be really involved in our activities.

Thank you!
With regards.

**The President,
Harris WELEPE**

2- Appel à proposition de logo et visite de la station Bateau_Sous-marin d'Inciralti-Izmir / Call for a logo proposal and visit of the Boat_Submarine station of Inciralti-Izmir

[11/3/2018 18:19]

Bonsoir cher(e)s compatriotes,

Nous espérons que vous allez très bien, ainsi que vos activités.

En vue de nous rencontrer une fois de plus et de partager un moment d'échanges ensemble, nous avons trouvé bon d'organiser une sortie le mois prochain. Avant cela, nous souhaitons aussi lancer un appel à proposition de logo de notre association. Car, fort est de constater que nous ne disposons pas encore de logo pour notre association.

Nous espérons que la proposition trouvera votre enchantement et attendons votre participation effective.

a) Ainsi, l'appel à proposition de logo débute en ce jour, **11 Mars 2018**, et la date limite de recevabilité est fixée au **1er Avril 2018**, soit une durée de trois (03) semaines.

Il nous est prié de transférer notre proposition de logo à l'adresse **harrisharrismail@gmail.com**.

Ensuite, le **lundi 02 Avril 2018**, tous les logos proposés seront transférés sous anonymat dans ce groupe et un vote sera effectué. Les modalités de vote seront données ultérieurement.

Tous les votes seront attendus jusqu'au **jeudi 05 Avril 2018**. Et le **vendredi 06 Avril 2018**, le logo ayant obtenu le plus de voix sera adopté comme logo de notre association.

b) Enfin, le **samedi 07 Avril 2018 à 14h00** nous effectuerons une sortie comme mentionné plus haut. Le lieu que nous visiterons sera la **station Bateau_Sous-marin** qui se trouve tout juste en face du dortoir Erkek KYK d'Inciralti. Sous votre proposition, nous pouvons visiter un autre lieu en remplacement de celui là. Les propositions sont donc toujours attendues dans ce sens.

Nous vous remercions d'avance !
Très cordialement,

**Le Président,
Le Secrétaire,**

[11/3/2018 18:19]

Good evening dear Compatriots,

We hope you are fine, as well as your activities. In order to meet one more again and share another moment together, we found it good to organize an outing next month.

Before that, we also want to launch a call for proposal of logo of our association. Because, it is clear that we do not have a logo for our association yet.

We hope that the proposal will find your enchantment and await your effective participation.

a) Thus, the call for a logo proposal starts from today **March 11, 2018**, and the deadline for admissibility is fixed on **April 1st, 2018**.

Our proposals should be sent to:

harrisharrismail@gmail.com

Then, on **Monday 02 April 2018**, all proposed logos will be transferred **anonymously** to this group and a vote will be hold. Voting procedure will be given later.

All votes will be waited until **Thursday 05 April 2018**. And **Friday 06 April 2018**, the logo having obtained the most votes will be adopted as logo of our association.

b) Finally, the **Saturday 07 April 2018 at 14:00** we will make an outing as mentioned above. The place we will visit is the **Boat_Submarine station** which is just opposite the Inciralti Erkek KYK dormitory. Under your proposal, we can visit another place to replace that one. Therefore, proposals are always expected in this direction.

Thank you in advance !

With regards,

**The President,
The Secretary,**

2.1- Résultat du vote du logo / Results of the vote for the logo

[6/4/2018 08:24]

Résultats du vote du logo de notre association "Les Camerounais d'Izmir"

Bonjour chers compatriotes,

À l'issue du vote qui a eu lieu, nous venons par la présente vous présenter les résultats obtenus. Nous ne saurions commencer sans toutefois nous féliciter de notre grande participation et l'implication que nous avons fait montre dans ce vote qui a eu lieu. Nous félicitons et remercions également notre compatriote ayant réservé un temps dans son programme et de l'énergie pour concevoir et nous proposer un logo.

Nous souhaitons de la même manière notre implication forte dans les activités qui seront organisées ultérieurement.

Voici présentés les résultats du vote :

- Nombres de membres : 17
- Nombres de votants : 17
- Taux de participation : 100 %
- Nombre de voix en faveur du logo proposé : 17
- Nombre de voix contre le logo proposé : 0
- Nombre d'abstentions : 0
- Pourcentage des voix en faveur du logo proposé : 100 %
- Pourcentage des voix contre le logo proposé : 0 %
- Pourcentage d'abstentions : 0 %

AINSI, À L'UNANIMITÉ, LE LOGO QUI A ÉTÉ PROPOSÉ EST ADOPTÉ EN CE JOUR, 06 AVRIL 2018, COMME LOGO DE NOTRE ASSOCIATION "LES CAMEROUNAIS D'IZMIR".

Nous vous remercions et vous félicitons une fois de plus pour votre participation massive à ce vote !

Le Président,
Le Secrétaire,

[6/4/2018 08:24]

Results of the vote for the logo of our association "The Cameroonians of Izmir"

Good morning dear compatriots,

Following the vote which took place this week, we hereby present the results obtained. We can not begin without congratulating ourselves for our massive participation and the involvement we have shown in this vote. We also congratulate and thank our compatriot who has booked his time and energy to design and offer us a logo.

We wish in the same way our strong involvement in the activities that will be organized later.

Here are the results of the vote:

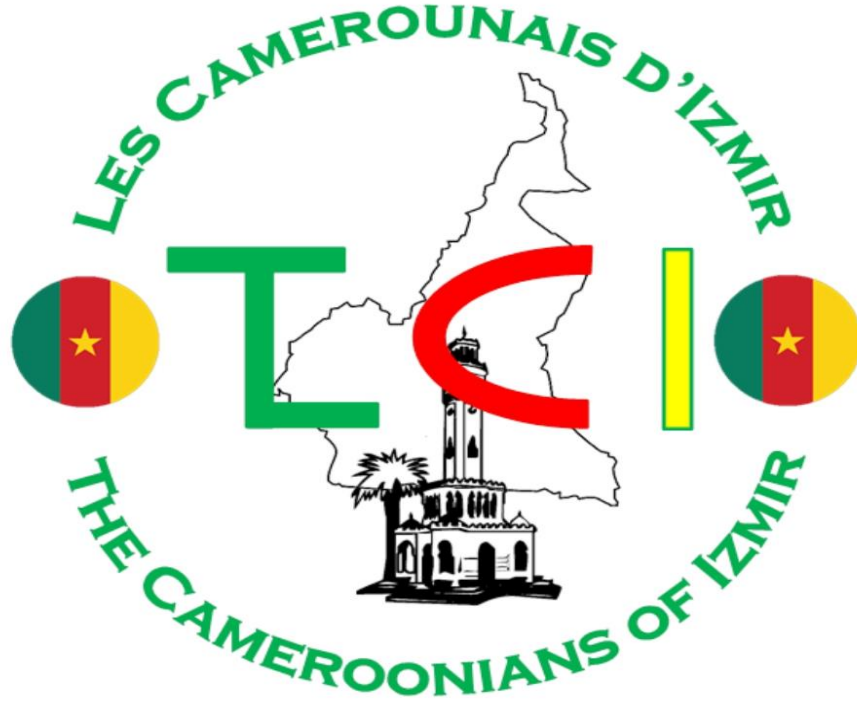
- Number of members: 17
- Number of voters: 17
- Participation rate: 100%
- Number of votes in favor of the proposed logo: 17
- Number of votes against the proposed logo: 0
- Abstention: 0
- Percentage of votes in favor of the proposed logo: 100%
- Percentage of votes against the proposed logo: 0%
- Percentage of abstention: 0%

SO, UNANIMOUSLY, THE LOGO WHICH HAS BEEN PROPOSED IS ADOPTED FROM THIS DAY, 06 APRIL 2018, AS LOGO OF OUR ASSOCIATION "THE CAMEROONIANS OF IZMIR".

We thank you and congratulate you once again for your massive participation in this vote!

The President,
The Secretary,

2.1.1- Logo vot  / Voted logo

Kaynak: İZMİR Kamerunlu  ğrencileri Eski Başkanı Abdel Nasser,  zel Arşivleri (İZMİR, Türkiye)

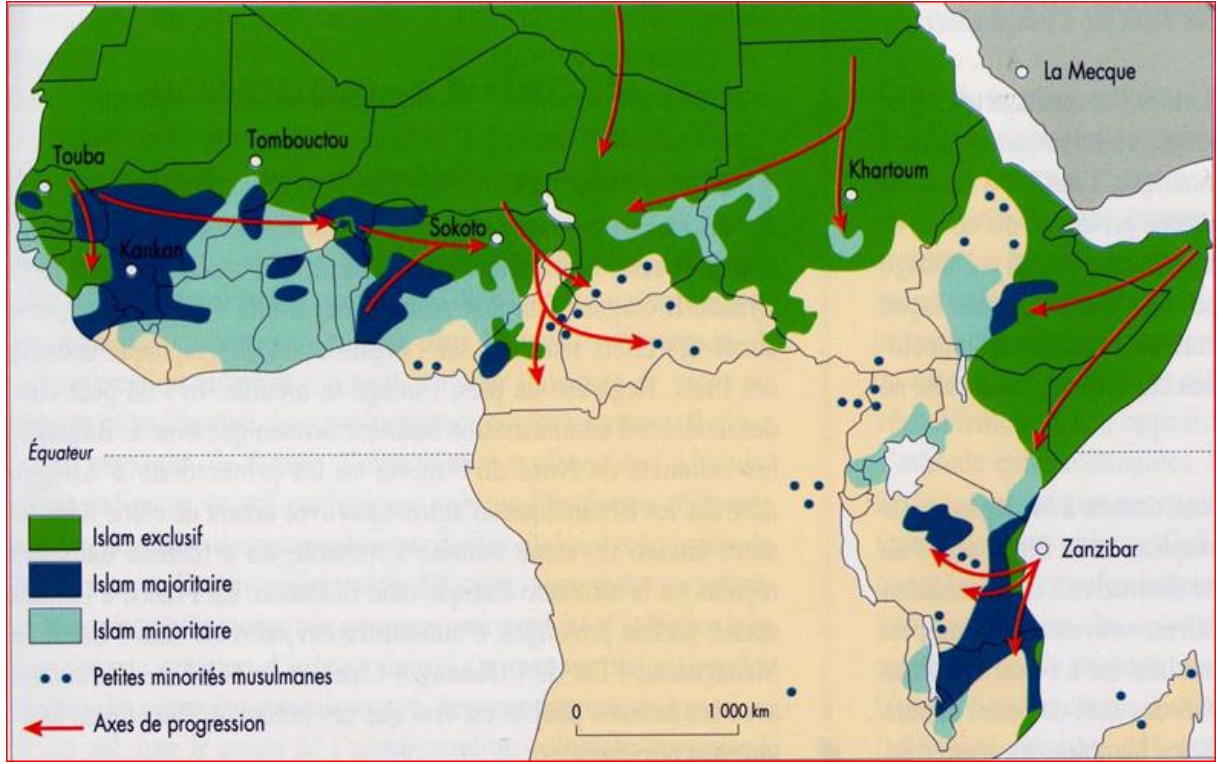

**Ek 31: 1997 Yılında Ngaoundéré *Lamido*'sunun (Mohamadou Hayatou Issa)
Tahta Çıkışı**

Kaynak: Mohamadou Galdima, Özel Arşivleri (Ngaoundéré, Kamerun).

Ek 32: Sahra Altı Afrika'da İslam'ın İlerleme Yollarının Haritası

Kaynak: Geo Influences, "Expansion De l'İslam En Afrique", *Geo Influence* (Erişim 23 Nisan 2021).

EK 33: Kuzey Kamerun, Ngaoundéré'deki *Lamidat* Sarayı'ndaki 1980'lerin Müslüman Alimleri: Modibbo Hammaoundé (İmam, Ortada), *Alkali Goni* İbrahima (Kadı, Sağda) ve Magatakarda (*Lamido*'nun Danışmanı, Solda)

Kaynak: Ngaoundéré Eski Belediye Başkanı Malam Ousmanou Bey, Özel Arşivleri (Ngaoundéré-Kamerun).

Ek 34: Kamerun'dan Aliou Alkali Mourtala, Ngaoundéré Ulu Camii İmamı ve Uluslararası El-Ezher Üniversitesi Mezunları Derneği Üyesi

Kaynak: Ngaoundéré Ulu Camii İmamı Aliou Alkali, Özel Arşivleri (Ngaoundéré, Kamerun)

Ek 35: Kamerun Ankara Büyükelçisi Tarafından Kamerun'da Yürütülen TDV'nin Sosyal ve İnsani Faaliyetlerinin Teşvik Edilmesi

Kaynak: Ambassade du Cameroun en Turquie, "Attrait des Partenaires Sociaux et Humanitaires", *Ambassade du Cameroun en Turquie* (Erişim 27 Nisan 2022).

Ek 36: Medine Üniversitesi Kur'an Bilimleri Mezunu Çok Etkili Vaiz Şeyh
Mahmud Ali

CAMDEF
JIC
Conférence Mensuelle
محاضرة شهرية

Dimanche 28 Août 2022
École Publique de
Bamyanga Hamadjangui

Thème :
توجيهات للعام الدراسي الناجح
ORIENTATIONS POUR UNE
ANNEE SCOLAIRE RÉUSSIE

A Partir de 09h00
Incha Allah

Par Cheikh
Mahmoud Ali

Conception :
693254936

Kaynak: Souleymanou Nana, Özel Arşivleri (Ngaoundéré, Kamerun).

Ek 37: Avrupa ve Amerika'daki Müslüman Azınlıkların Liderleri ve Çağdaş İslam'ın Diğer Liderleri Adına Sakaryalı Genç Türk Liseli Öğrencilerin Sahnelenmesi (2021): Mursi, Şeyh Şamil, Furkan Doğan, Malcolm X, Şeyh Ahmed Yasin, Aliya İzzetbegoviç, Abdulaziz Er-Rantisi, Necmeddin Erbakan, Tarık Kesekçi ve Ömer Muhtar

Kaynak: Anadolu Gençlik Derneği Sakarya Şube Başkanı Ali Ahmet Çelik, Özel Arşivleri (Sakarya, Türkiye).

Ek 38: Sakarya'da Murabit Eğitim Vakfı'nda Eğitim Gören Fildişi Sahilli ve Diğer Yabancı Medrese Öğrencileri (1. ve 2. Fotoğraf)

Kaynak: Sakarya Murabit Eğitim Vakfı, Özel Arşivleri (Sakarya, Türkiye).

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Abdoul Aziz AHMADOU	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Ngaoundéré Üniversitesi
Fakülte	Sanat, Edebiyat ve İnsan Bilimleri Fakültesi (FALSH)
Bölümü	Tarih
Yüksek Lisans	
Üniversite	Ngaoundéré Üniversitesi
Enstitü Adı	Sanat, Edebiyat ve İnsan Bilimleri Fakültesi (FALSH)
Anabilim Dalı	Tarih
Programı	Siyasi Tarih ve Uluslararası İlişkiler
Makale ve Bildiriler	
<p>1. Ahmadou, Abdoul Aziz. "Formation Intellectuelle Et Mobilité Géographique Dans Les Ecoles Coraniques Au Nord-Cameroun: Quels Processus De Construction Des Compétences?". <i>Curriculum Et Problématique De L'évaluation Des Apprentissages Dans Les Institutions Educatives: Pour Une Approche Plurielle Des Intervenants</i>. ed. Alhadji Mahamat vd. Yaoundé: Editions Monange, 2022.</p> <p>2. Ahmadou, Abdoul Aziz. "La Turquie Dans Le Champ Religieux Islamique En Afrique (Subsaharienne) Face A L'influence Saoudienne". <i>Faits Et Phénomènes Culturo-Religieux Au Sahel</i>. ed. Ousmanou Adama. Yaoundé: Editions Monange, 2022.</p> <p>3. Ahmadou, Abdoul Aziz. "Leadership Religieux Et Perception Islamique De L'exercice Du Pouvoir Temporel: L'exemple De Modibbo Hammaoundé (1907-2003) Dans La Vina (Cameroun)". <i>Dialogue Interreligieux, Médiation Et Laïcité Au Cameroun. Perspectives Actuelles Et Logiques Multirationnelles</i>. ed. Taubic Falna - Jean Koulagna. Yaoundé: Editions Monange, 2020.</p> <p>4. Ahmadou, Abdoul Aziz. "19. ve 20. Yüzyıllarda Kuzey Kamerun Müslüman Topluluğu, Eğitim ve Sosyal Bölünme: Tarihsel Yaklaşım". <i>Akademik İncelemeler Dergisi / Journal of Academic Inquiries</i> 17/2 (2022).</p> <p>5. Ahmadou, Abdoul Aziz. "Imam Et Vie Politique Locale Au Nord-Cameroun: Liman Djidji Issa (1905-1982), Lamido Et Guerre De Leadership Au Lamidat De Ngaoundéré". <i>Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi</i> 6/ Prof. Dr. Süleyman Büyükkarcı Özel Sayısı (2021).</p> <p>6. Ahmadou, Abdoul Aziz. "Turkey And The Defence Of Islam On The International Scene: State And Private Actors At The Service Of Religious Diplomacy In Africa And Beyond". Kasım 2023, Middle East Studies Association (MESA) Yıllık Toplantısı Bildirisi, 5 Kasım 2023, Palais Des Congrès de Montréal, Québec, Canada.</p>	